ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Θέμα: Κοινωνικές αναπαραστάσεις των «Ελλήνων» και των «ξένων» από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι και σήμερα: εξουσία και αντιστάσεις μέσα από το πρίσμα της βίας.

Υποψήφιος Διδάκτορας: Γκολφινόπουλος Ιωάννης (Α. Μ. 306011)

Τριμελής Επιτροπή

Επιβλέπων: Καθηγητής Ανδρέας Λύτρας

Μέλη: Αναπλ. Καθηγήτρια Άννα Λυδάκη

Αναπλ. Καθηγητής Αθανάσιος Μαρβάκης

Αθήνα 2013

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες……v
Περίληψη-Abstract…….....vii

Εισαγωγή
Οι διαστάσεις του «προβλήματος»……..…….....7
Η διάρθρωση της διατριβής.....16

ΜΕΡΟΣ Α

Κεφάλαιο 1
Λόγος, εξουσία, μέθοδος
1.1. Αντικείμενα του λόγου ……23
1.2. Υποκείμενα του λόγου και της εξουσίας ……29
1.3. Το υλικό της έρευνας……..34

Κεφάλαιο 2
Επισκόπηση της μεταναστευτικής παρανομίας
2.1. Μεταναστευτική παρανομία, κράτος και κεφάλαιο……38
2.2. Η παραγωγή της επικράτειας…….56
2.3. Τα όρια της εθνικής κυριαρχίας…….60
2.4. Ο νόμος ως κόμβος ……...66
2.5. Η μεταναστευτική «παρανομία»: μεταξύ κίνησης και φραγμάτων ……71
2.6. Μετανάστευση και υποκειμενικότητα ……79
2.7. Η «παράνομη» μετανάστευση στα πλαίσια του νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου……...81
2.8. Η «παράνομη» μετανάστευση στην Ελλάδα …….....86

ΜΕΡΟΣ Β

Κεφάλαιο 3
Μετανάστευση και «λαθρομετανάστευση» διεθνώς
3.1. Οι διεθνείς μεταναστεύσεις ως ποσότητες ……95
3.2. Διεθνές δίκαιο ……100
3.3. Ευρωπαϊκή Ένωση ……..107
3.4. Μετασχηματισμός των συνόρων……...119

3.5. Εγκλεισμός …….....122

Κεφάλαιο 4

Μετανάστευση και «παράνομη» μετανάστευση στην Ελλάδα

4.1. Οι μεταναστεύσεις από και προς την Ελλάδα ως ποσότητες ……...125

4.2. Νόμοι και νομιμοποιήσεις …….....139

4.3. «Λαθραία μετανάστευσις» …….....145

4.4. Η νομοθεσία για τη μετανάστευση στις απαρχές της ……...148

4.5. Η σύγχρονη μετανάστευση ως λαθρομετανάστευση …….155

4.6. Εννοιολογικές -και όχι μόνο- διασαφηνίσεις ...……...163

4.7. Η έννοια του μετανάστη στο πεδίο του έθνους …....……...165

4.8. Η έννοια του μετανάστη στο πεδίο της Ευρώπης και του διεθνούς δικαίου…….172

4.9. Πρόσφυγες …….....176

4.10. Άσυλο.……180

4.11. Μερικές ακόμα διευθετήσεις και εξαιρέσεις ……..182

4.12. Εγκλεισμός.……185

Κεφάλαιο 5

Οι «παράνομοι» στον λόγο του τύπου

5.1. Το υλικό και η ανάλυση.……203

5.2. Αποτελέσματα της ανάλυσης: καταληψίες και ικέτες.……208

5.3. Αποτελέσματα της ανάλυσης: ανθρωπισμός και αστυνομία.……..217

5.4. Αποτελέσματα της ανάλυσης: εκδοχές του κατοικείν.……225

5.5. Αποτελέσματα της ανάλυσης: εκδοχές της απειλής.…….....237

i) *Ισλάμ*.……237

ii) *Απειλή για τη δημόσια υγεία*.……241

iii) *Η Αφρική στην Αθήνα*.……248

5.6. Συμπεράσματα.……..255

Κεφάλαιο 6

Ρευστοί πληθυσμοί

6.1. Ρευστό κεφάλαιο.…….....260

6.2. Ρευστές μεταναστεύσεις.……270

6.3 Η «φυσικότητα» του πληθυσμού.……273

6.4 Αντικείμενα διαχείρισης.....283
6.5 Κίνδυνος πλημμύρας.....294

Συμπεράσματα
Η μεταναστευτική παρανομία ως κοινωνικό προϊόν.....301
Η παράνομη μετανάστευση διεθνώς.....303
Η «λαθραία» μετανάστευση στην Ελλάδα.....304
Έλληνες και παράνομοι ξένοι στον λόγο του νόμου.....307
Οι παράνομοι μετανάστες στον λόγο του τύπου.....309
Ρευστή ύλη.....310

Επίλογος: για τη διατριβή και πέραν αυτής.....313

Βιβλιογραφία.....317

Παράρτημα Α (δημοσιεύματα τύπου).....349
Παράρτημα Β (νομικά κείμενα).....365
Παράρτημα Γ (εικόνες).....378

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής υπήρξε μια ιδιαιτέρως πολύπλοκη διαδικασία και, οπωσδήποτε, περισσότερο πολύπλοκη απ' όσο μπορούσα να φανταστώ. Για κάμποσα χρόνια η διατριβή «λίμναζε» και, αντιπαρατιθέμενη με τη «ροή των πραγμάτων» και τις μέριμνες της επιβίωσης έπαιρνε το χαρακτήρα μιας υπόθεσης πάνω στην οποία ήταν ευδιάκριτη η αύρα του ανολοκλήρωτου. Το πράγμα άλλαξε με την υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών το 2009 (στο γνωστικό πεδίο Κοινωνιολογία-Κοινωνική Πολιτική). Έχοντας εξασφαλίσει κάποια χρήματα, μπορούσα να καταπιαστώ στ' αλήθεια με τις απαιτήσεις της εκπόνησής της.

Θέλω να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντά μου Ανδρέα Λύτρα για τις ουσιαστικές του παρατηρήσεις και τις κρίσιμες υποδείξεις του, το ειλικρινές ενδιαφέρον του για το εγχείρημα αλλά και για την -απρόσμενη- ανοιχτότητα με την οποία αντιμετώπισε όσα του έλεγα. Ευχαριστώ θερμά τον Θανάση Μαρβάκη, για τη διαρκή υποστήριξη και ενασχόλησή του με τη διατριβή αλλά και με μένα. Οι ευθείες κριτικές του παρατηρήσεις, τόσο αυτές που αφορούν τη διατριβή όσο και εκείνες οι παλιές στα Γιάννενα, έκαναν μόνο καλό. Επίσης, ευχαριστώ θερμά την Άννα Λυδάκη που υπήρξε πάντοτε πρόθυμη για βοήθεια και που η πόρτα του γραφείου της ήταν πάντα ανοιχτή για μένα.

Η διατριβή αυτή οφείλει πάρα πολλά στην ενασχόληση, τις θεμελιώδεις παρατηρήσεις (που χρονολογούνται από την περίοδο εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας του μεταπτυχιακού μου) και τη σταθερή υποστήριξη της Αλεξάνδρας Χαλκιά, ειδικά όταν το όλο εγχείρημα φαινόταν όχι μόνο αβέβαιο αλλά και μακρινό. Ακόμα περισσότερο, είναι αυτή που με είχε παροτρύνει να συμμετάσχω στις εξετάσεις του ΙΚΥ και έτσι να εξασφαλίσω τους πιο τραχείς, και απολύτως απαραίτητους, υλικούς όρους για την εκπόνησή της.

Οι ιδέες που εκτίθενται και αναπτύσσονται στο κείμενο της διατριβής διαμορφώθηκαν, μεταξύ άλλων, μέσα από ανταλλαγές απόψεων, συζητήσεις, αντιπαραθέσεις, τριβές, αναστοχασμό. Οι διαδικασίες αυτές επηρέασαν ουσιαστικά και συνολικά το εγχείρημα αν και δεν ήταν πάντα προσανατολισμένες σ' αυτό και μερικές φορές μάλιστα δεν ήταν καθόλου. Μου είναι αδύνατο να ανακαλέσω στη μνήμη μου το σύνολο των ανθρώπων που πήραν μέρος σ' αυτό τον εξελισσόμενο διάλογο και γι' αυτό ζητώ προκαταβολικά συγγνώμη απ' όσους και όσες ξεχνώ. Αυτές και αυτοί που πράγματι θυμάμαι και τους οποίους θέλω να ευχαριστήσω είναι:

ο Βαγγέλης Κούταλης, ο Ανδρέας Γιαννάκης, ο θείος μου Γιάννης Κάνιστρας, ο Γιάννης Φελέκης, ο Νασίμ Λομανί, ο Δημήτρης Καρράς, ο Δημήτρης Παρσάνογλου, ο Νίκος Ακάθιστος (Μανωλάς), ο Δημήτρης Χείλαρης, η Άννα Αποστολέλλη, η Ελένη Δούνια, η Ρεβέκκα Στρατούλη, ο Αχιλλέας Φωτάκης, οι συντρόφισσες και οι σύντροφοι του Σπάρτακου και του «Αρχείου 71», οι σύντροφοι του «reading group στη Futura» (για να δώσω ένα όνομα εκεί που δεν υπάρχει κάποιο διαθέσιμο), οι συντρόφισσες και οι σύντροφοι της Υπερρεαλιστικής Ομάδας Αθηνών, η Βάσω Γκολφινοπούλου, ο Φώτης Στράτος, ο Γιώργος Στράτος, η Δηώ Στράτου και η Stephanie Tite. Είναι αδύνατο, επίσης, να ξεχάσω τους γονείς μου Ευγενία και Διαμαντή τους οποίους ευχαριστώ για όλα. Τέλος, ευχαριστώ τη Σ. χωρίς την οποία το παρόν εγχείρημα θα ήταν απλώς αδιανόητο.

Χωρίς τους παραπάνω ανθρώπους, τα πράγματα θα είχαν οδηγηθεί αλλού και θα είχαν γίνει αλλιώς. Η ευθύνη, ωστόσο, είναι αποκλειστικά δική μου.

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας διατριβής είναι η συγκρότηση της παράνομης μετανάστευσης στη σύγχρονη Ελλάδα. Η διατριβή στοχεύει να εντοπίσει και να εκθέσει τις διαδικασίες κοινωνικής παραγωγής της ιεραρχικής διχοτόμησης μεταξύ «κανονικών» Ελλήνων πολιτών και «παράνομων ξένων». Το υλικό της έρευνας αντλείται από τρεις διαφορετικές περιοχές του δημόσιου λόγου. Πιο συγκεκριμένα: α) αναλύεται η εγχώρια νομοθεσία για τη μετανάστευση αλλοδαπών και θεμελιώδη κείμενα του διεθνούς δικαίου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη μετανάστευση και την «παράνομη» μετανάστευση· β) επισκοπείται η διεθνής και εγχώρια επιστημονική συζήτηση για την «παράνομη» μετανάστευση και αναλύονται κείμενα διεθνών οργανισμών· γ) καθίσταται αντικείμενο ανάλυσης ο λόγος του εγχώριου τύπου μεγάλης κυκλοφορίας όσον αφορά τους τρόπους με τους οποίους κάλυψε τις πρώτες τρεις ημέρες της απεργίας πείνας που πραγματοποίησαν 300 (περίπου) άνδρες μετανάστες σε χώρο της Νομικής Αθηνών τον Ιανουάριο του 2011.

Η μέθοδος που αξιοποιείται είναι η ανάλυση λόγου, διαμέσου της οποίας διερευνώνται οι διαδικασίες μορφοποίησης του «προβλήματος» της παράνομης μετανάστευσης στην Ελλάδα σήμερα και των βασικών χαρακτηριστικών του υποκειμένου που εμπίπτει στο πεδίο της, του «λαθρομετανάστη». Η έρευνα επιδιώκει να εντοπίσει και να παρουσιάσει τις διαιρετικές πρακτικές διαμέσου των οποίων περιχαρακώνεται και περιφρουρείται η κοινωνική περιοχή της μεταναστευτικής παρανομίας.

Βασική προϋπόθεση και, ταυτόχρονα, στόχευση του εγχειρήματος της διατριβής είναι η απομάκρυνση της μεταναστευτικής παρανομίας από το πεδίο των φυσικών αντικειμένων τα οποία δεν επιδέχονται συζήτησης. Δεν υπήρχαν πάντοτε «παράνομοι μετανάστες-τριες», ούτε η συγκεκριμένη κατηγορία αφορούσε πάντοτε αποκλειστικά τους «ξένους». Όπως υποδεικνύει η έρευνα, η σύγχρονη μεταναστευτική παρανομία είναι προϊόν της αμοιβαίας επίδρασης, του ανταγωνισμού, μεταξύ των κοινωνικών δυνάμεων που κινητοποιούν τις παγκόσμιες μεταναστεύσεις και εκείνων που επιδιώκουν να τις αναχαιτίσουν ή/και να τις διαχειριστούν επωφελώς. Η δράση του κράτους, η δυναμική τις κεφαλαιακής σχέσης, η ισχύς της εθνικής κυριαρχίας και η ανάδυση μορφών υπερεθνικής διακυβέρνησης των μεταναστεύσεων, συνιστούν κρίσιμες διαστάσεις συγκρότησης της παράνομης μετανάστευσης ως ζητήματος της δημόσιας σφαίρας.

Η έρευνα ανέδειξε τη σημασία του νόμου στη συγκρότηση των ταξινομικών ζευγών Έλληνες/αλλοδαποί, Ευρωπαίοι πολίτες/υπήκοοι τρίτων χωρών, νόμιμοι/παράνομοι μετανάστες-τριες. Διαμέσου της νομικής εξουσίας συγκροτείται μια κοινωνική ιεραρχία στην κορυφή της οποίας βρίσκονται τα υποκείμενα που εμπίπτουν στις εθνικές προδιαγραφές και σ' εκείνες της ευρωπαϊκής ιθαγένειας. Κάτω απ' αυτούς βρίσκονται οι νόμιμοι (μη κοινοτικοί) αλλοδαποί ενώ στο βυθό της κλίμακας τοποθετούνται οι «παράνομοι», οι οποίοι θεωρούνται ως οι κατ' εξοχήν ξένοι. Η ανάλυση λόγου του τύπου κατέδειξε την απειλή ανατροπής της ιεραρχικής τάξης που συνιστά η αξίωση για δημόσια παρουσία και δράση των «παράνομων» μεταναστών. Η μελέτη της αναπαράστασης των μεταναστεύσεων με όρους ρευστότητας (μεταναστευτικά κύματα, μεταναστευτικές ροές) τόσο στο λόγο της επιστήμης και της διαμόρφωσης πολιτικής όσο και σ' εκείνον του τύπου, δείχνει ότι η εγγραφή της μετανάστευσης στο πεδίο των φυσικών φαινομένων -όπως η πλημμύρα- προδιαγράφει ένα συγκεκριμένο είδος διαχείρισής της ακυρώνοντας την υποκειμενική αυτενέργεια των μεταναστών-τριών. Η διατριβή υποστηρίζει ότι είναι κρίσιμη η συμβολή αυτού του διάχυτου «ρευστού» λόγου στη συλλήβδην αντιμετώπιση των μεταναστών-τριών, ιδιαίτερα των «παρανόμων», ως αντικειμένων κρατικής διαχείρισης.

Μέσα από τη διερεύνηση διαφορετικών διαστάσεων του δημόσιου λόγου και τη διαμόρφωση μιας συνθετικής προσέγγισης των διαφορετικών όψεων της μεταναστευτικής παρανομίας, η διατριβή συγκροτεί ένα ευρύ και ιστορικά εντοπισμένο εγχείρημα το οποίο εξετάζει την κοινωνική παραγωγή της «λαθρομετανάστευσης» στη σύγχρονη Ελλάδα και στις «υψηλές» περιοχές του νόμου και της επιστήμης αλλά και σ' εκείνες της «καθημερινής» δημόσιας σφαίρας.

Abstract

The object of this PhD dissertation is the social formation of illegal migration in contemporary Greece. The thesis aims to identify, to locate and to present the processes of social production of the hierarchical dichotomy between "normal" Greek citizens and "illegal aliens". The material examined consists of three different areas of public discourse: a) legal discourse including Greek domestic aliens law, and international and European Union legislation on migration and "illegal" migration b) international and Greek scientific literature on illegal migration as well as selected reports of international organizations c) the local mainstream press coverage of the first three days of the hunger-strike of the (nearly) 300 male migrants in a building of the Athens Law School in January 2011.

The method employed is discourse analysis, with a focus on the processes through which the illegal migration "problem" in Greece and the subject inscribed in its field, the "illegal" migrant, are formed. The research identifies the practices of division through which the social area of migrant illegality is entrenched and patrolled. These practices are tracked within the bodies of discourse under examination.

The basic presupposition and, at the same time, the aim of this project is the removal of migrant illegality from the field of natural objects that lie beyond discussion. "Illegal migrants" did not always exist and, once in existence, this specific category didn't always refer to "aliens". As the research indicates, contemporary migrant illegality is a product of the interaction, namely antagonism, among those social powers that generate global migrations and those that try to restrain and/or manage them profitably. The action of the state, the dynamic of the relation of capital, the power of national sovereignty and the emergence of transnational forms of governance, constitute critical dimensions of illegal migration as a public sphere issue in Greece.

The research traces the significance of the law in the constitution of the taxonomic pairs Greeks/aliens, European citizens/ third country nationals, legal/illegal migrants. Thus, through the power of law, a social hierarchy is constituted on the top of which we find those subjects who meet national and EU requirements for citizenship and/or residency. Below them there are the legal (non-EU national) aliens; "illegal" migrants are at the bottom of the scale. The analysis of press discourse brought to the surface the local perception of a threat of subversion of this hierarchical

order and identifies the claim of “illegal” migrants for public presence and action as the source of this threat. The study of the representation of migrations in terms of fluidity (migrant waves, migrant flows) both in scientific-policy making discourse and in that of the news press, shows that the inscription of migration upon the field of natural phenomena -e.g. a flood- prescribes a certain kind of management by erasing the agency of migrants. The dissertation argues that the contribution of this diffused “fluid” discourse is critical towards an indiscriminate stance concerning migrants, especially “illegals,” who are approached as a mere object of state management.

Through the exploration of different areas of public discourse and the multilayered approach to different aspects of migrant illegality, the dissertation constitutes a historically located project of charting the social production of “illegal migration” in modern Greece, both in the “high” areas of law and science, and in “everyday” public sphere discursive sites such as the news press.

Εισαγωγή

Η παρούσα διατριβή έχει ως αντικείμενό της την «παράνομη» μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα. Ο συγκεκριμένος όρος κωδικοποιεί τον πυρήνα αυτού που θεωρείται ευρέως ως «πρόβλημα της μετανάστευσης». Πρόκειται για ένα πρόβλημα που εδώ και αρκετά χρόνια έχει αποκτήσει το χαρακτήρα ενός φυσικού δεδομένου πάνω στο οποίο και σε σχέση με το οποίο αναπτύσσονται διαφορετικές προσεγγίσεις και στρατηγικές. Κάποιες απ' αυτές αναφέρονται στον παγκόσμιο και θεωρούμενο ως αναπόφευκτο χαρακτήρα των μεταναστεύσεων αποδίδοντας έμφαση στο ζήτημα της ενσωμάτωσης των μεταναστών. Άλλες επικεντρώνονται στις μέριμνες προστασίας του εθνικού κράτους από τους κινδύνους της «αθρόας εισροής» αλλοδαπών, ενώ συνηθέστεροι είναι διάφοροι συνδυασμοί μεταξύ των δύο. Παρά τις μεταξύ τους διαφορές, ωστόσο, οι δύο βασικές τοποθετήσεις διασταυρώνονται στο ζήτημα της «παράνομης» μετανάστευσης η οποία παρουσιάζεται ως το αυτονόητο έδαφος πάνω στο οποίο στηρίζονται.

Η δημόσια συζήτηση για τη μετανάστευση αφορά κατά κύριο λόγο τη διαχείρισή της με βάση την επιβολή της νομιμότητας και μόνον οριακά αναφέρεται σε ορισμένους «παράνομους» που κάποιες φορές είναι ωφέλιμο να νομιμοποιούνται. Η ίδια η συνθήκη της μεταναστευτικής παρανομίας παραμένει ως μόνιμο υπόβαθρο της συζήτησης αλλά και ως το κατ' εξοχήν αντικείμενο των πολιτικών για τη μετανάστευση. Ως επί το πλείστον, η συζήτηση αφορά τη διαχείριση και τα όρια της νομιμότητας, ενώ η μεταναστευτική παρανομία γίνεται αντιληπτή ως μια κατάσταση *απλώς* υπαρκτή. Στόχος αυτής της εργασίας είναι, σε αντίθεση με τη δεσπόζουσα προσέγγιση, να παρουσιάσει την κοινωνική συγκρότηση της μεταναστευτικής παρανομίας, να την παρουσιάσει δηλαδή ως μια πραγματικότητα που έχει παραχθεί και συνεχίζει να (ανα)παράγεται κοινωνικά.

Μια απ' τις βασικές επιστημονικές και πολιτικές μέριμνες όσον αφορά την παράνομη μετανάστευση σήμερα, είναι ο υπολογισμός του μεγέθους της. Μολονότι οι προσπάθειες καταμέτρησης των «παράνομων» μεταναστών-τριών είναι ιδιαίτερα δυσχερείς, κάτι που απορρέει άμεσα από το γεγονός ότι ο μετρούμενος πληθυσμός

βρίσκεται στο σκοτάδι -ή το ημίφως, έστω- της παρανομίας, η ίδια η έννοια της παράνομης μετανάστευσης γίνεται ευρέως αποδεκτή ως εύλογη, ή, ακόμα περισσότερο, ως αυταπόδεικτη. Η παράνομη μετανάστευση «υπάρχει», όπως υπάρχει και η παρανομία εν γένει, της οποίας λογίζεται ως υποσύνολο. Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, αν και είναι δύσκολο να γνωρίζει κανείς τον ακριβή αριθμό των παρανόμων, δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολο να ορίσει την παρανομία τους. Ο νόμος και η κρατική εξουσία που διασφαλίζει την επιβολή του παρέχουν το ασφαλές κριτήριο και την εγγύηση αυτού του ορισμού. Τα υπόλοιπα αντιμετωπίζονται ως ζητήματα καλύτερης ή χειρότερης λειτουργίας των αρμόδιων μηχανισμών.

Στον αντίποδα αυτής της αντίληψης, η ανά χείρας διατριβή δεν λαμβάνει την «παράνομη» μετανάστευση ως ένα δεδομένο αντικείμενο. Αντιθέτως, επιδιώκει να υποβάλει σε κριτική ανάλυση αυτόν ακριβώς τον δεδομένο χαρακτήρα της, προσεγγίζοντάς την ως έναν συγκεκριμένο σχηματισμό των ιστορικά διαμορφωμένων κοινωνικών σχέσεων εξουσίας. Βασική προϋπόθεση και, ταυτόχρονα, επιδίωξη αυτής της τοποθέτησης είναι η απομάκρυνση της μεταναστευτικής παρανομίας από το πεδίο των φυσικών αντικειμένων, εκείνων δηλαδή που, λόγω του αυτονόητου χαρακτήρα τους, δεν επιδέχονται συζήτησης. Κατ' αναλογία προς την προσέγγιση του E. W. Said (2003[1978]: 4) για την «Ανατολή», η μεταναστευτική παρανομία δεν αποτελεί ένα «αδρανές δεδομένο της φύσης» [an inert fact of nature]. Η «λαθρομετανάστευση», όπως είναι γνωστότερη στην Ελλάδα η «παράνομη» μετανάστευση, και το ανθρώπινο υποκείμενο που βρίσκεται στο κέντρο της, ο «λαθρομετανάστης», συνιστούν ιστορικά προϊόντα, όπως εξάλλου και οι Έλληνες πολίτες. Η μεταναστευτική παρανομία δεν αποτελεί μιαν αιώνια και αναλλοίωτη κατηγορία, αλλά μία που συγκροτείται και λαμβάνει τη μορφή της ως διάσταση ιστορικά συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων, διαμέσου ανταγωνισμών, συγκρούσεων και της διαρκούς (ανα)διαμόρφωσης συσχετισμών ισχύος.

Η κριτική της διαδικασίας που κάνει ώστε ένα αντικείμενο να νοείται ως «φυσικό», δηλαδή της αφαίρεσής του από το εμμενές ιστορικό πεδίο εντός του οποίου συγκροτείται και της προβολής του σε έναν υπεριστορικό (και εξωιστορικό) ορίζοντα, φέρνει εξ αρχής στο προσκήνιο την κριτική στην οποία υπέβαλε ο K. Marx τη θεμελιώδη για την πολιτική οικονομία της εποχής του έννοια του ατόμου:

> Στα μάτια των προφητών του 18ου αιώνα, που σ' αυτούς βασίζονται ακόμα πέρα για πέρα οι Σμιθ και Ρικάρντο, το άτομο αυτό του 18ου αιώνα -το προϊόν,

> από τη μια μεριά της διάλυσης των φεουδαρχικών κοινωνικών μορφών και από την άλλη των νέων παραγωγικών δυνάμεων που αναπτύχθηκαν από τον 16ο αιώνα και μετά- πλανιέται σαν ιδανικό που η ύπαρξή του ανήκει τάχα στο παρελθόν. Όχι σαν ιστορικό αποτέλεσμα αλλά σαν αφετηρία της ιστορίας. Γιατί το βλέπουν σαν το Φυσικό Άτομο, σύμφωνα με την αντίληψή τους για την ανθρώπινη φύση, σαν κάτι που δε γεννιέται ιστορικά αλλά είναι τοποθετημένο από τη φύση (Marx, 1989[1857]: 53).

Αντικρισμένο μέσα από ένα ανάλογο πρίσμα, το ζήτημα της «λαθραίας» μετανάστευσης και τα ερωτήματα που το αφορούν μετασχηματίζονται. Σε αντίθεση με το κυρίαρχο ερώτημα «τι να (τους) κάνουμε τους λαθρομετανάστες;», ή με εκείνα που αφορούν την «ποσότητά» τους -αν είναι λίγοι ή πολλοί για την ελληνική κοινωνία, αν και πόσοι «χωράνε» στην Ελλάδα κλπ- και τις επιπτώσεις της παρουσίας τους στην εθνική οικονομία, τα οποία λαμβάνουν ως δεδομένη τη διάκριση μεταξύ λαθραίων και μη, είναι ανάγκη να τεθούν κάποια ριζικότερα ερωτήματα: πώς φτάνουν ορισμένα ανθρώπινα υποκείμενα να διαχωρίζονται απ' τα υπόλοιπα και να σημαδεύονται ως λαθραία; Βάσει ποιων κριτηρίων παράγεται στη σημερινή Ελλάδα η ταξινόμηση μεταξύ «κανονικών» πολιτών και «λαθραίων ξένων»; Τι επιτυγχάνεται μέσα απ' αυτήν; Αυτά είναι τα ερωτήματα που συνιστούν την αφετηρία της παρούσας διατριβής. Το υλικό για τη διερεύνησή τους αντλείται από διαφορετικές περιοχές του εγχώριου και διεθνούς δημοσίου λόγου· τα κείμενα που εξετάζονται είναι νομοθετικά, επιστημονικά, καθώς και δημοσιεύματα του ημερήσιου τύπου. Η μέθοδος που αξιοποιείται είναι η ανάλυση λόγου. Ο στόχος είναι να εντοπιστούν και να παρουσιαστούν οι διαδικασίες σχηματισμού του «προβλήματος» της παράνομης μετανάστευσης στην Ελλάδα σήμερα καθώς και να προσδιοριστούν τα βασικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φιγούρας που εμπίπτει στο πεδίο της, του «λαθρομετανάστη».

Η μεταναστευτική παρανομία συνιστά ένα ιστορικό προϊόν της δράσης και της αμοιβαίας επίδρασης διαφορετικών κοινωνικών δυνάμεων. Είναι η αποκρυστάλλωση ενός διαρκούς και ασύμμετρου όσον αφορά την ισχύ, ανταγωνισμού. Απ' τη μια μεριά βρίσκονται οι δυνάμεις που ωθούν στο εγχείρημα της διάσχισης των συνόρων και οι δραστηριότητες όλων εκείνων που το πραγματοποιούν παρά τις απαγορεύσεις, και, απ' την άλλη, οι δυνάμεις που επιδιώκουν να ελέγξουν ή/και να αναχαιτίσουν αυτή την κίνηση. Απ' τη μια πλευρά

βρίσκονται εκείνοι και εκείνες που αναλαμβάνουν καθημερινά αυτή τη βίαιη και επικίνδυνη υπόθεση, από την άλλη τα εθνικά κράτη, οι περιφερειακοί και «υπερεθνικοί» οργανισμοί καθώς και τμήματα των «κοινωνιών υποδοχής» που επιδιώκουν να αξιοποιήσουν ή/και να εξαλείψουν αυτό το εγχείρημα και τους φορείς του. Όπως το διατυπώνει συνοπτικά ο S. Mezzadra (2011: 4), ένας από τους σημαντικούς σύγχρονους στοχαστές πάνω στις σχέσεις μετανάστευσης και καπιταλισμού, οι μεταναστεύσεις διαμορφώνονται μέσα από τη διαρκή τριβή (friction) μεταξύ της «πολιτικής της μετανάστευσης» και της «πολιτικής του ελέγχου». Η πρώτη αναφέρεται στην πλεονάζουσα, σε σχέση με τις επιταγές της κρατικής και καπιταλιστικής τάξης, ανθρώπινη κίνηση, ενώ η δεύτερη στη δράση των δυνάμεων που επιδιώκουν να την υπαγάγουν στον έλεγχό τους και να την εκμεταλλευτούν.

Η τοποθέτηση της σφραγίδας της «λαθρότητας» πάνω σε ορισμένα κοινωνικά υποκείμενα και ο ριζικός αποκλεισμός που αυτή συνεπάγεται, φανερώνουν ένα ορισμένο καθεστώς σχέσεων εξουσίας και έναν συσχετισμό ισχύος ο οποίος αποτελεί και τη συνθήκη της δυνατότητας αυτού του σφραγίσματος. Αν όμως η μεταναστευτική παρανομία συγκροτείται ως διάσταση μιας συγκεκριμένης διάταξης σχέσεων εξουσίας, τότε πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μια πολιτική συνθήκη εγγεγραμμένη στον μη-προδιαγεγραμμένο ορίζοντα της ιστορίας. Αυτό σημαίνει πως επιδέχεται έμπρακτης κριτικής, πως είναι δυνατόν, δηλαδή, και να καταργηθεί. Η συχνή πλαισίωση στην παρούσα εργασία των όρων «παρανομία», «λαθραίος» και των παραγώγων τους με εισαγωγικά, επιδιώκει να επιστήσει την προσοχή σημειώνοντας πάνω στο ίδιο το ορατό αποτύπωμα αυτών των φαινομενικά ουδέτερων, λειτουργικών εννοιών, το ίχνος της αμφισβήτησής τους. Η αδικία και η ανισότητα που κυριαρχούν σήμερα, δεν είναι αναπόφευκτό πως θα κυριαρχούν για πάντα.

Από τη σκοπιά της κοινωνικής παραγωγής της μεταναστευτικής παρανομίας, η εξελισσόμενη σε διεθνές επίπεδο επιστημονική συζήτηση για τη μετανάστευση και τις δυνατότητες της (κάθε) οικονομίας να «απορροφά αλλοδαπό εργατικό δυναμικό», οι κρατικές πολιτικές που στοχεύουν στην καταπολέμηση της «λαθρομετανάστευσης» καθώς και ο ακατάπαυστος λόγος των μέσων ενημέρωσης για τους «λαθρομετανάστες», αναδύονται ως κρίσιμες διαστάσεις διαχείρισης αυτής της πλεονάζουσας κινητικότητας. Πρόκειται για δυνάμεις που μετέχουν ενεργά σ' αυτή την ίδια τη συγκρότηση της παράνομης μετανάστευσης ως προβλήματος της

δημόσιας σφαίρας. Χάνοντας την αυτονόητη όψη με την οποία αντιμετωπίζεται συνήθως, η παράνομη μετανάστευση λαμβάνει το χαρακτήρα μιας ιστορικής διαδικασίας και μετατρέπεται σε αυτό που ο N. De Genova (2002), ένας από τους πιο σημαντικούς σύγχρονους μελετητές της, ονομάζει διαδικασία παραγωγής της μεταναστευτικής παρανομίας (illegalization)[1].

Όσα εκτέθηκαν ως εδώ, στοχεύουν σε μια κατά το δυνατόν πιο ακριβή, αν και εισαγωγική, οριοθέτηση του αντικείμενου της παρούσας διατριβής. Ο στόχος αυτός, ωστόσο, επιβάλλει μιαν ακόμα κρίσιμη διευκρίνιση. Μολονότι σε κάθε σημείο της εξετάζει τη μετανάστευση, αυτή *δεν* είναι μια διατριβή για τη μετανάστευση. Δεν καταπιάνεται ούτε με το *πώς* ούτε με το *γιατί* οι άνθρωποι μεταναστεύουν γενικά, ούτε με το γιατί και το πώς ένα μέρος απ' αυτούς μεταναστεύει στην Ελλάδα σήμερα.

[1] Στο επίπεδο της θεωρίας, η κριτική του αυτονόητου χαρακτήρα ενός αντικειμένου λαμβάνει το χαρακτήρα της προσέγγισής του ως αντικειμένου-που-έχει-συγκροτηθεί, από την οποία απορρέει και η ανάγκη να παρουσιαστεί η διαδικασία συγκρότησής του. Στο γλωσσικό/γραμματικό επίπεδο, η παραπάνω προσέγγιση εμφανίζεται συχνά ως μετατροπή ενός ουσιαστικού σε ρήμα. Κατ' αυτό τον τρόπο, εκείνο που νοείται ως απλό κατηγόρημα, ως αδρανής ιδιότητα, φτάνει να συλλαμβάνεται ως δραστηριότητα, ως γίγνεσθαι. Στην αγγλική γλώσσα η εν λόγω μετατροπή, με τη συνήθη κατάληξη *-ize* και το παράγωγο με κατάληξη *-ation*, έχει καταστεί εν πολλοίς δόκιμη, κάτι που δεν ισχύει με τον ίδιο τρόπο στα ελληνικά. Παρά τις μεταφραστικές προσπάθειες που αξιοποιούν ως συνθετικό στοιχείο το ρήμα *-ποιώ* και την κατάληξη *-ποίηση*, το αποτέλεσμα παραμένει συχνά τραχύ. Μια απ' τις παλιότερες και περισσότερο εμπεδωμένες στα ελληνικά έννοιες αυτής τη μορφής είναι η «πραγμοποίηση» (verdinglichung και reification αντίστοιχα). Μια απ' τις πιο πρόσφατες, η οποία τυγχάνει ευρείας αποδοχής είναι η περίφημη «παγκοσμιοποίηση» (globalization), ενώ οι έννοιες «φυσικοποίηση» (naturalization) και «υποκειμενοποίηση» (subjectification) κάνουν φιλότιμες προσπάθειες να καθιερωθούν. Στην παρούσα εργασία, αυτού του είδους οι έννοιες επιχειρείται να αποδοθούν περιφραστικά ενώ οι αντίστοιχοι αγγλικοί όροι παρατίθενται σε παρένθεση. Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, πως δεν κατέστη εφικτό να αποφευχθούν εντελώς τα ουσιαστικά με την κατάληξη *-ποίηση*. Είναι μόνον η χρήση και η σε βάθος χρόνου καλλιέργεια θεωρητικών κατευθύνσεων που μπορεί να επιτρέψει και την καθιέρωση συγκεκριμένων εννοιών και λέξεων. Για τις μεταφραστικές περιπέτειες των όρων που αναφέρθηκαν παραπάνω, βλ., Λούκατς (2001[1923]) σε μετάφραση Γιάννη Παπαδάκη, καθώς και την μεταγενέστερη έκδοση Λούκατς (2006[1923]) σε μετάφραση Κώστα Καβουλάκου, ο οποίος επιμένει στην έννοια «πραγμοποίηση». Για την διαφορετική επιλογή του Λευτέρη Αναγνώστου, ο οποίος χρησιμοποιεί τον όρο «εκπραγμάτιση», βλ., Adorno (2006[1966]: 118-120). Για τους όρους «φυσικοποίηση» και «υποκειμενοποίηση» βλ., Μπάτλερ (2008[1993]), σε μετάφραση Πελαγίας Μαρκέτου. Στη συγκεκριμένη έκδοση, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το σημείωμα της μεταφράστριας για τις δυσκολίες απόδοσης στα ελληνικά εννοιών της σύγχρονης αγγλόφωνης (και γαλλόφωνης) θεωρίας.

Η έρευνα και η ανάλυση επικεντρώνονται στη συγκρότηση της παράνομης μετανάστευσης στη σύγχρονη Ελλάδα ενώ στα σημεία που καθίσταται αντικείμενο πραγμάτευσης η μετανάστευση γενικότερα (στο 2ο, το 4ο και το 6ο κεφάλαιο), αυτό γίνεται για λόγους διερεύνησης και διευκρίνησης ζητημάτων που αφορούν τη μεταναστευτική παρανομία. Μολονότι η μετανάστευση και η παραγωγή της μεταναστευτικής παρανομίας δεν ταυτίζονται, η μελέτη της μιας δεν είναι δυνατό να αποχωριστεί τη μελέτη της άλλης.

Επιδιώκοντας να προσεγγίσει τις γενικές διαιρετικές πρακτικές διαμέσου των οποίων συγκροτείται η μεταναστευτική παρανομία, η παρούσα διατριβή δεν καταπιάνεται εκτενώς ούτε με την έμφυλη διάσταση του αντικειμένου της, ούτε με την «φυλετική» ιεράρχηση που συνυφαίνεται μ' αυτό (αντιλήψεις σχετικά με την καταγωγή, το χρώμα του δέρματος κτλ). Η μη-ένταξη αυτών των διατάσεων στο κέντρο της ανάλυσης υπήρξε αποτέλεσμα της συγκεκριμένης οριοθέτησης του αντικειμένου και οριοθέτηση σημαίνει, μεταξύ άλλων, την επιβολή περιορισμών ως προς τις δυνατές κατευθύνσεις της έρευνας. Θα ήθελα να επισημάνω πως πηγή αυτού του περιορισμού αποτελούν οι πεπερασμένες ικανότητες του συγγραφέα και όχι η υποτίμηση της σημασίας των συγκεκριμένων διαστάσεων.

Η μετανάστευση στην πιο γενική της έννοια ως ανθρώπινη κίνηση στο χώρο[2], συνιστά μια συνθήκη τόσο ευρεία ώστε να συμπεριλαμβάνει τόσο τους πρέσβεις, τους στρατιωτικούς ακολούθους, τα στελέχη επιχειρήσεων και τους υψηλά ειδικευμένους εργαζόμενους, όσο και τους «λαθραίους» μετανάστες και μετανάστριες. Σ' αυτήν συμπεριλαμβάνονται τόσο εκείνοι που απολαμβάνουν ένα πολύ υψηλό επίπεδο ελευθερίας κίνησης, όσο και οι άλλοι-ες που χάνουν τη ζωή τους προσπαθώντας να διασχίσουν τα σύνορα. Σύμφωνα με την επιγραμματική διατύπωση του N. De Genova (2002; 424) σχετικά με μια κάποια, υποτιθέμενα ενιαία, «εμπειρία» του μετανάστη, «there simply is no such animal». Η ευρεία, διαταξική κατηγορία της εν γένει μετανάστευσης, αναφερόμενη ταυτόχρονα *και* στην κορυφή *και* στο βυθό της κοινωνικής ιεραρχίας, είναι εντελώς ακατάλληλη ως σημείο εκκίνησης για την κριτική αυτής της ιεραρχίας. Αυτή ακριβώς όμως η κριτική βρίσκεται στον πυρήνα των επιδιώξεων της παρούσας εργασίας.

[2] Για μια διατύπωση της μετανάστευσης τόσο γενική ώστε να εγγράφεται στη «φύση» του ανθρώπινου είδους, βλ., Αδαμόπουλος (2012: 11).

Οι διαστάσεις του «προβλήματος»

Το ζήτημα της «λαθρομετανάστευσης» βρίσκεται στο κέντρο του εγχώριου, και οπωσδήποτε όχι μόνο του εγχώριου, δημόσιου λόγου αδιάπτωτα για πάνω από δύο δεκαετίες. Αποτελεί έναν ιδιαίτερα σημαντικό κόμβο μιας ρητορικής η οποία, ανατροφοδοτώντας διαρκώς μιαν αίσθηση απειλής, συνδέει το κράτος και την κυριαρχική του ακεραιότητα με το -απέραντο μέσα στη μόνιμη ρευστότητά του- ζήτημα της ασφάλειας. Είτε πρόκειται για τα σύνορα που έχουν μετατραπεί σε «ξέφραγο αμπέλι», είτε για τον κίνδυνο της εγκληματικότητας και την απειλή για τη δημόσια υγεία, η παράνομη μετανάστευση βρίσκεται στον πυρήνα του λόγου περί εθνικής και κοινωνικής ευταξίας ως ένας κίνδυνος που πρέπει να αναχαιτιστεί.

Η μεγάλη βαρύτητα που αποδίδεται διεθνώς στο «πρόβλημα» της παράνομης μετανάστευσης καθορίζει αναλόγως το χαρακτήρα και το εύρος των μέσων που κινητοποιούνται για την αντιμετώπισή του. Τα εθνικά αλλά και «υπερεθνικά» ειδικά αστυνομικά σώματα που περιπολούν στα χερσαία και θαλάσσια σύνορα των ευρωπαϊκών επικρατειών αλλά και στο εσωτερικό τους, η ανάπτυξη και αξιοποίηση εξελιγμένων τεχνολογιών ταυτοποίησης για όσους δεν είναι εφοδιασμένοι με τα κατάλληλα ταξιδιωτικά έγγραφα, η δημιουργία ενός πολύ μεγάλου αριθμού κέντρων κράτησης καθώς και η πρακτική της οικοδόμησης συνοριακών τειχών, αποτελούν κάποιες μόνο από τις διαστάσεις της καθημερινής και διαρκούς επιχείρησης για την καταπολέμηση της «λαθρομετανάστευσης».

Ο εγχώριος δημόσιος λόγος για την παράνομη μετανάστευση οργανώνεται κυρίως γύρω από την έννοια της αποτροπής ή/και της εκμηδένισής της. Άλλες φορές, επίσης, το ζήτημα των «λαθραίων» μεταναστών εμφανίζεται αναμεμιγμένο με την ανάγκη για κάποιου είδους ανθρωπιστική παρέμβαση με σκοπό την ανακούφιση αναξιοπαθούντων ανθρώπων. Στην περίπτωση αυτή οι μετανάστες-τριες, αν και παράνομοι, αναπαρίστανται ως θύματα καταστροφών (φυσικών, πολεμικών κλπ) και του οργανωμένου εγκλήματος. Συχνά, αυτές οι δύο εκδοχές λόγου -της απειλής και της θυματοποίησης- διατυπώνονται ταυτόχρονα ως συμπληρωματικές διαστάσεις μίας και της αυτής πολιτικής για τη μετανάστευση.

Ο Υπουργός Προστασίας του Πολίτη Μιχάλης Χρυσοχοΐδης, για παράδειγμα, δήλωνε τον Οκτώβρη του 2009 τα εξής όσον αφορά την πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης για το ζήτημα της παράνομης μετανάστευσης:

> Εμείς, πρώτα και πάνω από όλα θέλουμε να γίνουμε ισχυρά αποτρεπτικοί στους

> παράνομα εισερχόμενους στη χώρα και από την άλλη πλευρά πρέπει να βελτιώσουμε δραστικά τις επιδόσεις της χώρας στο μέτωπο του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ανθρώπινης υπόστασης και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. (...) Από εκεί και πέρα, πέρα από το ανθρωπιστικό μήνυμα το οποίο στέλνουμε αυτή τη στιγμή, θέλω να τονίσω προς κάθε κατεύθυνση ότι για εμάς, ασφάλεια και ανθρώπινα δικαιώματα είναι ένα και το αυτό.[3]

Στο παραπάνω απόσπασμα αποτυπώνεται η στενή συνύφανση μεταξύ μιας ρητορικής της ασφάλειας, με κέντρο την αυστηρή φύλαξη των συνόρων, και του κυρίαρχου σε επίπεδο διεθνούς δικαίου λόγου περί σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όπως το θέτει ο υπουργός, το ζητούμενο είναι *και* ισχυρή «αποτρεπτικότητα» *και* βελτίωση των «επιδόσεων της χώρας στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Έτσι, εφόσον η «αποτροπή» όσων επιχειρούν να εισέλθουν παράνομα είναι μια κατά κύριο λόγο αστυνομικού χαρακτήρα δραστηριότητα, έπεται ότι και η βελτίωση των «ανθρωπιστικών επιδόσεων» δεν μπορεί παρά να σχετίζεται στενά με αυτήν ακριβώς την αστυνόμευση.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η πολιτική της αποτροπής και οι μέριμνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα των «παράνομων» μεταναστών-τριών φανερώνονται ως αλληλένδετες πτυχές μιας ενιαίας αντιμετώπισης σύμφωνα με την οποία οι συλλήψεις, ο εγκλεισμός σε κέντρα κράτησης και οι απελάσεις θα πρέπει να συνδυάζονται μ' ένα ορισμένο επίπεδο ανθρωπιστικής μεταχείρισης από τις κρατικές αρχές. Είναι υπ' αυτήν ακριβώς την έννοια που η ασφάλεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα τίθενται ρητά ως «ένα και το αυτό». Ο υπουργός σπεύδει, επίσης, να διευκρινίσει ότι αυτή η ανάγκη «βελτίωσης των επιδόσεων στο μέτωπο του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» δεν πρέπει να συγχέεται με κανενός είδους χαλαρότητα απέναντι στην παράνομη μετανάστευση: «Γι' αυτό η νέα πολιτική είναι **μηδενική ανοχή στη** (sic) **είσοδο** στη χώρα.(...). Δεν θα ανεχθούμε άλλο το φαινόμενο αυτό, της αθρόας και μαζικής εισόδου» [η έμφαση στο πρωτότυπο] [4].

Στην ίδια κατεύθυνση, και μάλιστα με διατυπώσεις που αποπνέουν ακόμα μεγαλύτερη αποφασιστικότητα, κινούνται και οι δηλώσεις του επόμενου Υπουργού

---

[3] Οι δηλώσεις έγιναν στις 15-10-2009, βλ., http://www.minocp.gov.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=3013&Itemid=405&lang=, προσβάσιμες στις 15-09-2010. Ο τονισμός είναι του ίδιου στου κειμένου.

[4] *Οπ.π.*

Προστασίας του Πολίτη, Χρήστου Παπουτσή, με τις οποίες προανήγγειλε την ανέγερση ενός «φράχτη» στη συνοριακή περιοχή του Έβρου, έτσι ώστε να αποτραπεί η παράνομη είσοδος στην ελληνική επικράτεια. Σύμφωνα με την εφημερίδα Το Βήμα της 1ης Ιανουαρίου 2010, ο υπουργός δήλωσε ότι:

> Η ελληνική κοινωνία έχει ξεπεράσει τα όριά της όσον αφορά στη δυνατότητα υποδοχής παράνομων μεταναστών. Η Ελλάδα δεν αντέχει άλλο. Θέλω να ξεκαθαρίσω ότι στη χώρα μας θα παραμείνουν μόνο εκείνοι οι μετανάστες που έχουν δικαίωμα διεθνούς προστασίας ή δικαίωμα ασύλου. Κανείς άλλος[5].

Ο απερίφραστος χαρακτήρας των δηλώσεων φανερώνει έναν τόσο έντονο πολιτικό ζήλο για την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης, που φαίνεται προς στιγμήν να τίθενται εν αμφιβόλω ακόμα και οι ίδιες οι επιταγές του νόμου. Λέγοντας πως στη χώρα θα παραμείνουν *μόνον* εκείνοι που δικαιούνται ασύλου ή διεθνούς προστασίας, ο υπουργός παραλείπει να συμπεριλάβει εκείνους τους μετανάστες-τριες που κατέχουν ήδη έγγραφα νόμιμης διαμονής. Ρητορική υπερβολή; Ίσως. Μια υπερβολή όμως ενδεικτική των ιεραρχήσεων μέσω των οποίων γίνεται ως επί το πλείστον αντιληπτή σήμερα η μετανάστευση. Όσοι και όσες είναι ήδη νομιμοποιημένοι -και για όσο παραμένουν τέτοιοι- μπαίνουν σε δεύτερη μοίρα. Το φλέγον ζήτημα είναι πρώτα απ' όλα εκείνο των «παρανόμων».

Οι δηλώσεις του υπουργού αναφέρονται σε μια οξεία κρίση, ο χαρακτήρας της οποίας είναι καταφανώς εθνικός. Είναι η ελληνική κοινωνία που έχει «ξεπεράσει τα όριά της», είναι η Ελλάδα και τίποτα λιγότερο απ' αυτήν εκείνη που «δεν αντέχει άλλο». Το «ξεπέρασμα των ορίων» αποτελεί έναν χαρακτηριστικό κοινό τόπο του κυρίαρχου λόγου όσον αφορά το λεγόμενο μεταναστευτικό πρόβλημα, ο οποίος δεν συναντάται μόνο στον στενά πολιτικό λόγο ενός υπουργού, αλλά και σ' εκείνον του επιστημονικά ενημερωμένου του γενικού διευθυντή μιας απ' τις πιο προβεβλημένες εγχώριες «δεξαμενές σκέψης», του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). Ο Θ. Ντόκος, σε άρθρο του στην εφημερίδα Καθημερινή τον Ιούλιο του 2012, θέτει το ζήτημα με παραπλήσιους όρους: «Κάθε

[5] «Την ανέγερση φράχτη για την αποτροπή εισόδου μεταναστών σχεδιάζει η κυβέρνηση», εφ. Το Βήμα, 01-01-2011, στη διεύθυνση http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=375892, προσβάσιμο στις 15-02-2011.

χώρα έχει μια πεπερασμένη ικανότητα απορρόφησης του «διαφορετικού» και προφανώς η Ελλάδα την έχει υπερβεί κατά πολύ»[6]. Μολονότι στη συγκεκριμένη διατύπωση το πρόβλημα αφορά την «ικανότητα απορρόφησης του διαφορετικού» και όχι ρητά τους παράνομους μετανάστες, η κρίσιμη διαπίστωση είναι ότι η Ελλάδα σήμερα την έχει ήδη «προφανώς» υπερβεί και μάλιστα «κατά πολύ»[7].

Παρά το γεγονός ότι η παράνομη μετανάστευση εμφανίζεται στον δημόσιο λόγο ως ζήτημα εισβολής μιας εξωτερικής οντότητας στον εθνικό-εσωτερικό χώρο, δεν μπορεί επ' ουδενί να περιοριστεί χωρο-χρονικά στην κίνηση διάσχισης των εξωτερικών συνόρων της επικράτειας. Η διαρκής παρουσία «παράνομων» μεταναστών-τριών στο εσωτερικό αναγνωρίζεται, επίσης, ως μια ιδιαίτερα σημαντική διάσταση του προβλήματος που πρέπει να καταπολεμηθεί. Κατά κάποιον τρόπο, τα σύνορα στην περίπτωση των «λαθρομεταναστών» δεν εξαντλούνται στην περίμετρο της επικράτειας αλλά βρίσκονται παντού. Όπως το θέτει χαρακτηριστικά η E. Zilberg (2011: 20), η οποία μελετά τις σχέσεις παράνομης μετανάστευσης και συμμοριών στις ΗΠΑ και το Ελ Σαλβαδόρ, τα σύνορα του έθνους-κράτους αστυνομεύονται εξίσου και στις γειτονιές (barrios) των μεταναστών του Λος Άντζελες. Έτσι και στην Ελλάδα, τα σύνορα δεν αστυνομεύονται μόνο στον Έβρο και το Αιγαίο αλλά και στο κέντρο της Αθήνας.

Η καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης δεν αφορά μόνο τους μηχανισμούς του κράτους. Τα τελευταία χρόνια ενισχύεται διαρκώς μια ευρεία κοινωνική απαίτηση για ευταξία και ασφάλεια, στο κέντρο της οποίας βρίσκεται η ξεκάθαρη εχθρότητα και, πολλές φορές, η ανοιχτή βία απέναντι στους «παράνομους ξένους». Οι συνθήκες ζωής και εργασίας των εργατών στις φυτείες φράουλας στη Μανωλάδα του νομού Ηλείας και η αγριότητα με την οποία αντιμετωπίστηκε ο αγώνας για τη βελτίωσή τους[8], η εκκένωση και η καταστροφή πρόχειρων

---

[6] Θάνος Π. Ντόκος, «Εννέα διαπιστώσεις για τη μετανάστευση», εφ. Η Καθημερινή, 18-07-2012.

[7] Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, πως ο αρθρογράφος δεν ασχολείται συγκεκριμένα με τους «παράνομους» μετανάστες. Στο εν λόγω άρθρο, μάλιστα, προτείνει και μερικά «πρακτικά» μέτρα, όπως είναι η δημιουργία βάσης βιομετρικών δεδομένων τους. Βλ., Θάνος Π. Ντόκος, *όπ.π.*

[8] Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας στα χωράφια της Νέας Μανωλάδας του Νομού Ηλείας ήρθαν αρχικά στην επιφάνεια του δημόσιου λόγου μέσα από την έρευνα της Ν. Δασκαλοπούλου και του Μ. Νοδάρου που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Έψιλον («Ε») της Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας στις 30 Μαρτίου 2008. Τον Απρίλη του ίδιου έτους οι μετανάστες εργάτες προχώρησαν σε απεργία ζητώντας αύξηση στο μεροκάματο (από τα 23 στα 30 ευρώ) και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής

καταυλισμών και καταλυμάτων στα οποία διαμένουν μετανάστες-τριες καθώς και η εμφάνιση, σε διάφορες περιοχές, «επιτροπών κατοίκων» που στρέφονται άμεσα και συστηματικά εναντίον των «ξένων» της περιοχής τους[9], σκιαγραφούν την τρέχουσα αντιμετώπιση των «λαθρομεταναστών» στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας. Μαζί με τα παραπάνω θα πρέπει να εκτιμηθεί και η διαρκής αύξηση και διάχυση των βίαιων επιθέσεων κατά μεταναστών. Πρόκειται για έναν πόλεμο εν εξελίξει στον οποίο συγκλίνουν και συμμετέχουν όχι μόνο το κράτος αλλά και διόλου αμελητέα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας[10].

τους. Η απεργία αντιμετωπίστηκε με ανοιχτή βία από τους κτηματίες και τους μπράβους τους. Η διαρκής βία εναντίον των εργατών γης κορυφώθηκε ξανά στις 17 Απριλίου του 2013 όταν Έλληνες επιστάτες φυτείας πυροβόλησαν κατά εκατοντάδων μεταναστών εργατών που συγκεντρώθηκαν ζητώντας δεδουλευμένα έξι μηνών, τραυματίζοντας περίπου τριάντα. Για το 2008 βλ., Ντίνα Δασκαλοπούλου, Μάκης Νοδάρος, «Οι φράουλες του Τζαμάλ», περιοδικό Έψιλον της Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας, 30-03-2008 και Μάκης Νοδάρος, «Φράουλες και αίμα», εφ. Ελευθεροτυπία, 21-04-2008· για τα γεγονότα του Απριλίου 2013, βλ. «Μανωλάδα: πυροβολισμοί εναντίον μεταναστών που ζήτησαν τα δεδουλευμένα 6 μηνών-30 τραυματίες», στο http://www.clandestina.org/, προσβάσιμο στις 22-09-2013· Πέτρος Στεφανής, «Πυροβόλησαν 200 μετανάστες στη Μανωλάδα επειδή ζήτησαν τα μεροκάματά τους», στον ιστότοπο της εφημερίδας Τα Νέα, http://www.tanea.gr/news/greece/article/5012693/zhthsan-ta-merokamata-toys-kai-toys-pyrobolhsan-sth-manwlada-hleias/, προσβάσιμο στις 22-09-2013.

[9] Τα τελευταία χρόνια εμφανίζονται διαρκώς τέτοιου είδους επιτροπές, τόσο σε γειτονιές της Αθήνας όσο και σε άλλες περιοχές. Πιο συγκεκριμένα, περιοχές στις οποίες δραστηριοποιούνται ή δραστηριοποιήθηκαν επιτροπές εναντίον των «λαθρομεταναστών» είναι: ο Άγιος Παντελεήμονας Αχαρνών, η Πλατεία Βικτωρίας, η Πλατεία Αμερικής, ο Νέος Κόσμος, η ευρύτερη περιοχή της Ομόνοιας, η περιοχή Μοσχάτου-Ταύρου, το Ελληνικό, καθώς επίσης η Πάτρα, η Ηγουμενίτσα, η ευρύτερη περιοχή της Αμφιλοχίας, η Ορεστιάδα. Ο κατάλογος δεν είναι εξαντλητικός. Για την εμφάνιση αντιμεταναστευτικών επιτροπών κατοίκων στην Αθήνα βλ., τη μπροσούρα της συλλογικότητας autonome antifa (2012).

[10] Για την κλιμάκωση των επιθέσεων κατά μεταναστών στην Ελλάδα, βλ., την έκθεση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 2011, την Έκθεση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας του 2012, καθώς και τον ιστότοπο www.clandestina.org στον οποίο, εκτός των άλλων αναρτώνται ειδήσεις που αφορούν επιθέσεις κατά μεταναστών και θανάτους. Επιπλέον, είναι ανάγκη να αναφερθεί και η δήλωση «ανησυχίας» για τις επιθέσεις κατά μεταναστών και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα στην οποία προέβη η Navi Pillay, Ύπατη Αρμοστής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στις 10 Σεπτεμβρίου 2012. Βλ., τον ιστότοπο της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, http://www.nchr.gr/images/pdf/aithsies_ektheseis/2011/EKTHESI_EEDA_2011.pdf· http://www.unhcr.gr/1againstracism/11940/· τον ιστότοπο του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών

Στα πλαίσια του εγχώριου δημόσιου λόγου, η έννοια της «λαθρομετανάστευσης», εγγεγραμμένη εξ αρχής στο σύμπαν της παρανομίας, μετασχηματίζει καθοριστικά την έννοια του ξένου αποδίδοντάς της μιαν άμεσα απειλητική, εγκληματική ποιότητα. Κατ' αυτό τον τρόπο, ακόμα και η απλή παρουσία σε δημόσια θέα ανθρώπων που η εξωτερική τους εμφάνιση παραπέμπει σε αφρικανική ή ασιατική καταγωγή, γίνεται αντιληπτή ως μια επικίνδυνη κατάσταση που χρήζει αστυνομικής επέμβασης. Σε δημοσίευμα της εφημερίδας Καθημερινή της 12ης Αυγούστου του 2012, με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Κάτι αλλάζει με τους λαθρομετανάστες», παρουσιάζονται τα «ευεργετικά» αποτελέσματα της πιο εκτεταμένης μέχρι σήμερα «επιχείρησης-σκούπα» της ελληνικής αστυνομίας κατά «παρανόμων» μεταναστών[11] καθώς και η θερμή υποδοχή που της επιφύλαξαν οι «κάτοικοι»[12] του κέντρου της πρωτεύουσας. Μεταξύ άλλων, στο εν λόγω δημοσίευμα παρατίθενται τα λόγια του Κ. Τσώλου, «επιχειρηματία και μέλους της κίνησης I Love

---

Ρατσιστικής Βίας, καθώς και το δημοσίευμα «Ανησυχία για τις επιθέσεις κατά μεταναστών στην Ελλάδα εκφράζει ο ΟΗΕ», http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231212471#ref=latestarticles, προσβάσιμα στις 26-04-2013.

[11] Η επιχείρηση, η οποία ξεκίνησε την 4η Αυγούστου 2012 και συνεχίζεται χωρίς ένα χρονικά προσδιορισμένο τέλος, έλαβε το αποτρόπαια ειρωνικό όνομα «Ξένιος Ζευς».

[12] Εννοείται πως στον κυρίαρχο δημόσιο λόγο ως κάτοικοι του κέντρου νοούνται κατά κύριο λόγο οι Έλληνες που διαμένουν εκεί. Οριακά, μπορούν να θεωρηθούν ως τέτοιοι και κάποιοι «ενσωματωμένοι» μετανάστες ευρωπαϊκής καταγωγής. Οι υπόλοιποι, Ασιάτες και Αφρικανοί μετανάστες-τριες, οι οποίοι είναι κυρίως μουσουλμάνοι, καθώς και διάφορες άλλες περιθωριοποιημένες ομάδες ανθρώπων (Ρομά, τοξικοεξαρτημένοι, άστεγοι, πόρνες) ακόμα και αν μένουν για χρόνια εκεί, δεν εντάσσονται -ή δεν εντάσσονται πλήρως- στην κατηγορία του κατοίκου. Με βάση αυτή την ιδιαίτερη έννοια του «κατοίκου» πρέπει να κατανοηθεί και η διάχυτη ρητορική για την ανάγκη «επιστροφής» της κατοικίας στο κέντρο της Αθήνας. Αυτό που υπονοείται εδώ είναι η επιστροφή των Ελλήνων που τις προηγούμενες δεκαετίες εγκατέλειψαν το κέντρο της πρωτεύουσας και κατευθύνθηκαν στα προάστια. Για την εννοιολόγηση του «κατοίκου» όσον αφορά τον δημόσιο λόγο σχετικά με το κέντρο της Αθήνας, βλ. Koutrolikou & Siatitsa (2011)· επίσης, ιδιαιτέρως σημαντικό για τις σχέσεις «συγκατοίκησης» των «κανονικών Ελλήνων» με τις, μόνιμα τοποθετημένες στη θέση του παρία, κοινότητες Ρομά σε περιοχές εκτός του κέντρου της πρωτεύουσας, είναι το έργο της Α. Λυδάκη, η οποία διεξήγαγε πολύχρονη επιτόπια έρευνα στα Άνω Λιόσια και την Αγία Βαρβάρα. Παρά το γεγονός ότι οι Ρομά κατοικούν από πολύ παλιά στις περιοχές αυτές και παρά το ότι -σε αντίθεση με τους «λαθρομετανάστες»- πολλοί απ' αυτούς αναγνωρίζονται ως Έλληνες πολίτες, η ισχύς του ρατσισμού που υφίστανται παραμένει. Ο απερίφραστος ρατσισμός και αποκλεισμός φανερώνεται ανάγλυφα στα λόγια μαθητών-τριών Ρομά του δημοτικού σχολείου που αναφέρονται στις ενδοσχολικές τους εμπειρίες. Βλ., Λυδάκη (1997: 130-132) και Λυδάκη (1998: 236-243).

Κυψέλη», ο οποίος δήλωσε ότι:

> «Οι επιχειρήσεις της αστυνομίας πρέπει να συνεχιστούν. Η οδός Αγίας Ζώνης στην Κυψέλη, άλλοτε ένας δρόμος με μεγάλη εμπορική αξία, έχει μετατραπεί σε γκέτο. Ομάδες Αφρικανών βρίσκονται συνήθως σε κάθε γωνία και κάθε παγκάκι, υπάρχει διάχυτος φόβος, ενώ τα κρούσματα εγκληματικότητας είναι καθημερινά. Τα προηγούμενα βράδια ωστόσο η κατάσταση ήταν πολύ καλύτερη».[13]

Στο παραπάνω απόσπασμα συναντάται σε συμπυκνωμένη μορφή ο χαρακτήρας των κινδύνων που κωδικοποιούνται με το όνομα «λαθρομετανάστες»: πτώση της εμπορικής αξίας μιας περιοχής, γκέτο, διάχυτος φόβος, κρούσματα εγκληματικότητας. Στη συγκεκριμένη διάταξη, η «υποβάθμιση» της γειτονιάς, ο φόβος και η εγκληματικότητα συνυφαίνονται άμεσα με την απλή δημόσια παρουσία «Αφρικανών σε κάθε γωνιά και κάθε παγκάκι». Στο απόσπασμα δεν γίνεται καμία συγκεκριμένη αναφορά ούτε σε εγκληματίες -μόνο σε «κρούσματα εγκληματικότητας»-, ούτε καν σε παράνομους μετανάστες, αλλά μόνο σε «ομάδες Αφρικανών» που χρησιμοποιούν δημόσιους χώρους (τους τελευταίους εναπομείναντες χώρους στους οποίους δεν χρειάζεται να πληρώνει κανείς για να τους χρησιμοποιεί). Ο κίνδυνος, η υποβάθμιση και τα «κρούσματα εγκληματικότητας» μέσα σ' αυτό το πλαίσιο *ταυτίζονται* με την ίδια τη δημόσια παρουσία των Αφρικανών. Η ιδιότητα του «λαθραίου» στην οποία αναφέρεται ο τίτλος του δημοσιεύματος παρουσιάζεται ως στοιχείο ταυτισμένο με την ίδια την ύπαρξή τους. Κατ' αυτό τον τρόπο, ακόμα και η κρατικά επιβεβλημένη διάκριση με βάση το αν κάποιος είναι εφοδιασμένος-η με τα απαραίτητα έγγραφα που πιστοποιούν τη νομιμότητά του, καθίσταται περιττή. Αρκεί το ότι πρόκειται για Αφρικανούς.

Τόσο στην περίπτωση του «παράνομα εισελθόντα ή/και διαμένοντα» στην επικράτεια, όσο και σε εκείνη του θύματος που χρήζει ανθρωπιστικής προστασίας, βρισκόμαστε πάντοτε μπροστά σε μια μη-κανονική, μιαν *εξαιρετική*, κατάσταση. Μια κατάσταση, δηλαδή, στο κέντρο της οποίας βρίσκονται ανθρώπινα υποκείμενα που θεωρούνται εξωτερικά σε σχέση με την ελληνική κοινωνία, τα οποία έρχονται σε επαφή μ' αυτήν με μη-νόμιμους τρόπους. Ακόμα κι αν αυτή η εξαιρετική κατάσταση

[13] Κώστας Ονισένκο, «Κάτι αλλάζει με τους λαθρομετανάστες», εφ. Η Καθημερινή, 12-08-2012.

είναι ιδιαίτερα ανθεκτική στο χρόνο, αν δηλαδή παρουσιάζει μια χρονική διάρκεια ικανή να την κάνει να θεωρηθεί μόνιμη (για είκοσι χρόνια και πλέον χρόνια βρίσκεται στο προσκήνιο της δημόσιας συζήτησης), οι άνθρωποι που υπάγονται σ' αυτήν συνεχίζουν να θεωρούνται και να αντιμετωπίζονται ως ριζικά ξένοι. Η παρούσα διατριβή εξετάζει την κοινωνική παραγωγή αυτού του ιδιαίτερου τμήματος της «ξενικότητας» στην Ελλάδα σήμερα, της λεγόμενης «λαθρομετανάστευσης», η οποία αποτελεί και την πιο απτή μορφή της.

Αν και το ζήτημα της παράνομης μετανάστευσης εντάσσεται οπωσδήποτε στην ευρύτερη κατηγορία της μετανάστευσης, διατηρεί, ωστόσο, μια κρίσιμη ιδιαιτερότητα. Οι «παράνομοι», ακριβώς λόγω της τοποθέτησής τους στην περιοχή της παρανομίας, εγγράφονται σε ένα καθεστώς ριζικού αποκλεισμού. Μολονότι και η θέση των μεταναστών-τριών που κατόρθωσαν να αποκτήσουν νομιμοποιητικά έγγραφα μετεωρίζεται διαρκώς μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, λαμβάνοντας τα χαρακτηριστικά μιας συνθήκης την οποία ο Α. Μαρβάκης (2004: 90) ονομάζει *επίμονα προσωρινή*, είναι φανερό πως η θέση των παρανόμων είναι ακόμα χειρότερη. Εκτός του ότι δεν τους αναγνωρίζονται τα δικαιώματα του πολίτη, στην πράξη δεν έχουν ούτε εκείνες τις -λιγοστές και εύθραυστες- διασφαλίσεις που αναγνωρίζονται στους νόμιμους μετανάστες, οι οποίες αφορούν την εργασία, την ασφάλιση, την περίθαλψη, ή κάποια προστασία από την αυθαιρεσία των κρατικών μηχανισμών[14]. Ευρισκόμενοι-ες στην κατώτατη βαθμίδα της κοινωνικής ιεραρχίας, οι παράνομοι μετανάστες-τριες είναι αποκλεισμένοι ακόμα και από αυτόν τον, μάλλον ειρωνικό για την περίπτωση της Ελλάδας, λόγο περί ένταξης και ενσωμάτωσης[15].

---

[14] Η αυθαιρεσία συνήθως γίνεται αντιληπτή σε αντίθεση με μιαν ορισμένη κανονικότητα της οποίας αποτελεί την εξαίρεση. Η μονιμότητα, ωστόσο, της αυθαιρεσίας ακυρώνει τον εξαιρετικό χαρακτήρα της αποκαλύπτοντάς την ως κανονική κατάσταση. Για την αγριότητα της κανονικής μεταχείρισης των μεταναστών-τριών στα θαλάσσια σύνορα του Αιγαίου, βλ., την έκθεση της οργάνωσης Pro-Asyl (2007).

[15] Το ζήτημα της «ένταξης/ενσωμάτωσης» των μεταναστών, τέθηκε στην Ελλάδα ουσιαστικά μετά το 2000 σε συνάφεια με την ανάγκη προσαρμογής της εγχώριας μεταναστευτικής πολιτικής στα πρότυπα της αντίστοιχης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με τον Μ. Παύλου (2009: 22), ωστόσο, η «μεταναστευτική πολιτική παραμένει αντιενταξιακή ακόμα και όταν ευαγγελίζεται την ένταξη». Για τον τρόπο με τον οποίο ο λόγος περί ένταξης «ένταξης/ενσωμάτωσης» επηρέασε κοινοβουλευτικά κόμματα, συνδικάτα και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, βλ., Triandafyllidou (2009: 165-171). Σύμφωνα με τη συγγραφέα, η επίπτωση της δράσης θεσμών της λεγόμενης «κοινωνίας των πολιτών», όπως οι ΜΚΟ και οι μεταναστευτικές οργανώσεις, στην εγχώρια νομοθεσία περιορίστηκε στην αλλαγή

Ακόμα και η δημόσια αντιπαράθεση που ξεκίνησε κατά τους πρώτους μήνες του 2010 -η οποία γενικά δεν έχει σταματήσει ακόμα- πάνω στο ζήτημα της απόδοσης ελληνικής ιθαγένειας σε ορισμένους από τους μετανάστες-τριες που ζουν στην Ελλάδα και σε μια μερίδα νέων μεταναστευτικής καταγωγής[16], έθετε ως γενική προϋπόθεση τη νομιμότητα[17]. Όπως υποστηρίζει η C. Dauvergne (2008:123), η οποία μελετά τη συγκρότηση της μεταναστευτικής παρανομίας στο επίπεδο του νόμου, η νομοθεσία της μετανάστευσης λειτουργεί ως φίλτρο για εκείνη της ιθαγένειας, διαχωρίζοντας εκείνους τους λίγους-ες που πληρούν τους όρους ως υποψήφιοι για την απόδοσή της. Το πεδίο της συζήτησης για την ιθαγένεια, την αναγνώριση δικαιωμάτων και τη συμπερίληψη, προϋποθέτει τον αποκλεισμό και τη μεταναστευτική παρανομία: «Ο νόμος της ιθαγένειας τελειοποιεί τον μηχανισμό του αποκλεισμού ενδύοντάς τον με ένα λόγο συμπερίληψης» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π*:124).

Για όσους και όσες δεν εμπίπτουν στην κατηγορία του νόμιμου μετανάστη, δεν τίθεται κανένα ζήτημα απόδοσης της ελληνικής ιθαγένειας. Αυτοί συνεχίζουν να παραμένουν σε εκείνη την ιδιαίτερη ζώνη της παρανομίας εντός της οποίας οι

λεπτομερειών και όχι της γενικής προσέγγισης. Τέλος, για μια ουσιαστική κριτική της «ένταξης» ως διοικητικής/διαχειριστικής έννοιας βλ., Μαρβάκης (2004).

[16] Ουσιαστικό αντικείμενο αντιπαράθεσης υπήρξε ο νόμος 3838/2010 που ψηφίστηκε τον Μάρτιο του 2010 και έδινε τη δυνατότητα απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας σε μια μερίδα νομίμων μεταναστών-τριών και νέων μεταναστευτικής καταγωγής. Για μια λεπτομερή παρουσίαση των αλλαγών που επέφερε ο συγκεκριμένος νόμος στο καθεστώς ιθαγένειας, βλ., Δημήτρης Χριστόπουλος (2010).

[17] Είτε πρόκειται για ενήλικες προς πολιτογράφηση, είτε για τα παιδιά που μπορούν να λάβουν την ελληνική υπηκοότητα, η νόμιμη παραμονή για ορισμένο χρονικό διάστημα στη χώρα -επτά τουλάχιστον χρόνια στην πρώτη περίπτωση και πέντε όσον αφορά τους γονείς των παιδιών- συνιστά, σύμφωνά με το νόμο, απαραίτητη προϋπόθεση. Η μόνη περίπτωση στην οποία ο συγκεκριμένος νόμος δεν θέτει την προϋπόθεση της νομιμότητας αφορά τη λεγόμενη «τρίτη γενιά», δηλαδή τα παιδιά των οποίων ο ένας τουλάχιστον γονέας έχει γεννηθεί στην Ελλάδα και κατοικεί μόνιμα από τη γέννησή του. Είναι ανάγκη πάντως να επισημανθεί πως ο καινούριος Κώδικας Ιθαγένειας που εισήγαγε ο νόμος 3838/2010 βρίσκεται σε «αναστολή» μετά την απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου του 2013 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ 460/2013), σύμφωνα με την οποία ορισμένες διατάξεις του νόμου έρχονται σε αντίθεση με το Σύνταγμα. Προπομπός αυτής της απόφασης υπήρξε εκείνη του ΄Δ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας της 2ας Φεβρουαρίου του 2011 (Σ.τ.Ε 350/2011). Βλ., Νόμος 3838/2010 (ΦΕΚ 49 Ά 24-03-2010), ιδιαίτερα τα άρθρα 1, παρ. 2, εδ. α, το 1Α και 2 καθώς και το άρθρο 24. Βλ. επίσης, Χριστόπουλος (2012: 238).

θάνατοι ναυαγών στη θάλασσα, οι θάνατοι λόγω ψύχους στα βόρεια σύνορα, η διαρκής αστυνομική καταστολή μέσω των επιχειρήσεων «σκούπα» στο εσωτερικό της επικράτειας, ο μαζικός εγκλεισμός στα κέντρα κράτησης και οι απελάσεις, αποτελούν μια πραγματικότητα η οποία, αν και δεν είναι γενικώς άγνωστη, δεν φαίνεται ικανή να προκαλέσει μιαν αγανάκτηση ανάλογη της βίας της. Η «λαθρότητα» συνιστά μια συνθήκη που διαχωρίζει ριζικά το βίο όσων υπόκεινται σ' αυτήν από το βίο των υπολοίπων σφραγίζοντας με βία και ριζική επισφάλεια όλες τις διαστάσεις του.

Πώς διαμορφώνεται αυτός ο διαχωρισμός, και πώς, με βάση αυτόν, αναδύεται η φιγούρα του «παράνομου» μετανάστη στον δημόσιο λόγο στην Ελλάδα σήμερα; Επιπλέον, πώς συνδέεται η μεταναστευτική παρανομία με το κράτος και τις τεχνολογίες διακυβέρνησης του πληθυσμού και, τέλος, πώς είναι δυνατό να συνδεθεί αυτή η παγκόσμια ως προς την έκταση και την κυκλοφορία της «παράνομη» ζωντανή εργασία με την πραγματικότητα του σύγχρονου καπιταλισμού και τις «ανάγκες» της οικονομίας; Η ίδια η διατύπωση, ωστόσο, αυτών των ερωτημάτων υποδεικνύει ήδη ορισμένες κατευθύνσεις διερεύνησης. Οι κοινωνικές περιοχές που έρχονται στην επιφάνεια είναι, απ' τη μια πλευρά, το εθνικό κράτος και οι διακρατικές σχέσεις με τις συνακόλουθες μέριμνες διαχείρισης των διαθέσιμων πόρων (ανθρώπινων και άλλων), και, απ' την άλλη, η πραγματικότητα της κεφαλαιακής σχέσης. Οι περιοχές αυτές διαμεσολαβούνται από τη σφαίρα του δημόσιου λόγου, εντός της οποίας αρθρώνεται κάθε ιδιαίτερο ζήτημα αποκτώντας εκείνη τη γενικότητα που του επιτρέπει να αναγνωρίζεται ως ζήτημα που αφορά ευρύτερα την κοινωνία, και, συνακόλουθα, εκείνους που αναγνωρίζονται ως έχοντες λόγο για τα κοινωνικά τεκταινόμενα.

Η οργάνωση της διατριβής

Μολονότι η θεωρία, η μέθοδος και η καθαυτό ανάλυση δεν αντιμετωπίζονται ως τρεις αποκομμένες μεταξύ τους περιοχές, η συνεκτική παρουσίασή τους απαιτεί την αναλυτική τους διάκριση ως ιδιαίτερων στιγμών της έρευνας. Η διατριβή χωρίζεται σε δύο βασικά μέρη. Το πρώτο μέρος είναι κυρίως θεωρητικό και μεθοδολογικό, το δεύτερο παρουσιάζει κατά κύριο λόγο τα αποτελέσματα της ανάλυσης του υλικού που συγκεντρώθηκε από διαφορετικές περιοχές του δημόσιου λόγου.

Το πρώτο μέρος θέτει το μεθοδολογικό πλαίσιο και οριοθετεί θεωρητικά το αντικείμενο «μεταναστευτική παρανομία». Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο

εξετάζεται η έννοια του λόγου (discourse) και η ανάλυση λόγου (discourse analysis) ως γενική κατεύθυνση για την επεξεργασία αυτού του υλικού. Βασική προϋπόθεση και νήμα που συνέχει θεωρητικά και μεθοδολογικά το παρόν εγχείρημα αποτελεί η κριτική της οντολογικού χαρακτήρα διαίρεσης μεταξύ «λόγου» και «πραγματικότητας». Αντί να γίνεται αντιληπτός ως κάτι ριζικά ξεχωριστό απ' την πραγματικότητα, κάτι που έρχεται πάντοτε «απ' έξω» και ανακοινώνει τα ήδη συντελεσθέντα, ο λόγος προσεγγίζεται ως μια κρίσιμη διάσταση αυτής της ίδιας της πραγματικότητας και, ταυτόχρονα, ως μια ενεργός δύναμη εγγεγραμμένη στις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, η οποία συμβάλλει στη διαμόρφωση ή/και την αλλαγή της πραγματικότητας. Είναι διαμέσου αυτής της προσέγγισης που ανοίγει ο δρόμος για τη μελέτη της παράνομης μετανάστευσης και των λεγόμενων «λαθρομεταναστών» ως προϊόντων μιας ιστορικά συγκεκριμένης διαδικασίας παραγωγής υλικών συνθηκών, νοημάτων και υποκειμενικότητας.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά τη θεωρητική οριοθέτηση της μεταναστευτικής παρανομίας. Μέσω μιας επισκόπησης της διεθνούς και εγχώριας βιβλιογραφίας, επιχειρείται η κριτική προσπέλαση της θεωρητικής συζήτησης για τη μετανάστευση και, πιο συγκεκριμένα, για την παράνομη μετανάστευση. Επισημαίνοντας την κυριαρχία ενός επιστημονικού και πολιτικού λόγου σταθερά προσανατολισμένου στην ποσοτικοποίηση και τις μέριμνες που αντιστοιχούν στην εθνική και υπερεθνική διαχείριση του «προβλήματος» της μετανάστευσης, το κεφάλαιο δίνει έμφαση σε εκείνες τις συνεισφορές που παρέχουν τη δυνατότητα να έρθει στο προσκήνιο η ίδια η διάκριση μεταξύ νόμιμων και παράνομων μεταναστών-τριών καθώς και εκείνη μεταξύ πολιτών και «λαθραίων ξένων».

Στα πλαίσια αυτής της επεξεργασίας, η ανάλυση εστιάζει σε διαφορετικές πτυχές των κοινωνικών διαδικασιών. Οι πιο σημαντικές, οι οποίες εξετάζονται στα οκτώ υποκεφάλαια του δεύτερου κεφαλαίου αφορούν τα παρακάτω: την κρατική εξουσία και την ιδιαίτερη βαρύτητα του πεδίου της νομικής παραγωγής, τις «αναγκαιότητες» της καπιταλιστικής οικονομίας και τον ανταγωνισμό ως συστατικό στοιχείο της κεφαλαιακής σχέσης, την ιδιαιτερότητα του έθνους ως σχηματισμού εξουσίας και κοινωνικής ιεράρχησης, την ανάδυση μιας «υπερεθνικής» βαθμίδας εξουσίας και διαχείρισης των μεταναστεύσεων. Επίσης, στο δεύτερο κεφάλαιο πραγματοποιείται και μια κριτική παρουσίαση της επιστημονικής συζήτησης που αφορά το χαρακτήρα και τις συνέπειες της μετανάστευσης (νόμιμης και «παράνομης») στις χώρες της Νότιας Ευρώπης και, ειδικότερα, στην Ελλάδα.

Το δεύτερο μέρος της διατριβής εξετάζει συγκεκριμένα την παραγωγή της παράνομης μετανάστευσης στο επίπεδο του λόγου. Μολονότι στο επίκεντρο της έρευνας βρίσκεται η Ελλάδα, η ανάλυση, όπως και το ίδιο το αντικείμενό της, δεν είναι δυνατό να περιχαρακωθούν στο επίπεδο ενός ξεχωριστού εθνικού κράτους. Η μετανάστευση, νόμιμη και παράνομη, αποτελεί ένα «πρόβλημα» για τα εθνικά κράτη και, ταυτόχρονα μια διαδικασία που υπερβαίνει τις εθνικές επικράτειες και αμφισβητεί την ταύτιση κοινωνικού πεδίου και έθνους. Ως εκ τούτου, η μελέτη της παραγωγής της μεταναστευτικής παρανομίας στη σύγχρονη Ελλάδα δεν αποτελεί ένα καθαρά «εσωτερικό» ζήτημα. Αντί να εκκινεί απ' το εσωτερικό της Ελλάδας και να τελειώνει σ' αυτό, η ανάλυση επιδιώκει μάλλον να φτάσει σ' αυτό ξεκινώντας από τις γενικές προϋποθέσεις που καθιστούν δυνατή μιαν «εθνική πολιτική μετανάστευσης». Η στάση ενός (οποιουδήποτε) κράτους απέναντι στην παράνομη μετανάστευση δεν είναι δυνατόν να γίνει κατανοητή, ούτε κατ' ελάχιστον, χωρίς να συσχετιστεί με συνθήκες και προϋποθέσεις που βρίσκονται πέρα απ' αυτό, χωρίς να τοποθετηθεί δηλαδή σε ένα ευρύτερο συγκείμενο γενικών κατευθύνσεων, διεθνούς δικαίου, ανταγωνισμών και δεσμεύσεων, το οποίο (συν)καθορίζει την εθνική νομοθεσία και πολιτική.

Το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει τη διαμόρφωση των εννοιών της μετανάστευσης και της «παράνομης» μετανάστευσης σε βασικά νομικού χαρακτήρα κείμενα (διακηρύξεις, συνθήκες κλπ) «υπερεθνικών» οργανισμών στους οποίους συμμετέχει το ελληνικό κράτος, όπως είναι ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την παραγωγή κανονιστικού λόγου μέσω του οποίου συγκροτείται κατά τις τελευταίες δεκαετίες η γενική πολιτική που αφορά τη μετανάστευση, το άσυλο και την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης. Η «ευρωπαϊκή» [18] διάσταση αυτής της πολιτικής είναι, σε μεγάλο βαθμό, δεσμευτική για το ελληνικό κράτος και, ως εκ

[18] Η συχνή τοποθέτηση των όρων Ευρώπη και ευρωπαϊκός μέσα σε εισαγωγικά στοχεύει στη διαρκή υπόμνηση του χάσματος μεταξύ της Ευρώπης ως ιστορικά και γεωπολιτικά συγκροτημένου «χώρου» και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ευρώπη δεν εφάπτεται με την Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς είναι ευρύτερη απ' αυτήν και, υπ' αυτή την έννοια, η ταύτιση της πρώτης με τη δεύτερη δεν είναι κατά κανένα τρόπο αυτονόητη. Αντίθετα, αποτελεί προϊόν ενός ορισμένου συσχετισμού ισχύος που επιτρέπει έναν συγκεκριμένο προσδιορισμό των ορίων της έννοιας σύμφωνα με τον οποίο άλλοι συμπεριλαμβάνονται και άλλοι αποκλείονται. Έτσι, για παράδειγμα, οι Έλληνες θεωρούνται -ακόμα- Ευρωπαίοι, ενώ οι Βόσνιοι όχι.

τούτου, συνυφασμένη άμεσα με την εγχώρια.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, η ανάλυση στρέφεται συγκεκριμένα στην εγχώρια νομική παραγωγή που αφορά τη μετανάστευση. Μέσα από μια συνοπτική επισκόπηση της εγχώριας μεταναστευτικής ιστορίας και της νομοθεσίας για τους αλλοδαπούς, εξετάζεται το παρελθόν της «λαθρομετανάστευσης» και έρχεται στην επιφάνεια μια ιστορική περίοδος κατά την οποία η «λαθρότητα» των μετακινήσεων δεν αναφερόταν αποκλειστικά σε μη-Έλληνες, όπως θεωρείται φυσικό σήμερα, αλλά κατά κύριο λόγο σε πολίτες του ελληνικού κράτους. Κατόπιν, η διερεύνηση επικεντρώνεται στη σύγχρονη περίοδο της νομοθεσίας για τη μετανάστευση, η οποία εκτείνεται από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι και σήμερα. Διαμέσου της ανάλυσης λόγου εξετάζεται η περιχαράκωση του πεδίου της νομιμότητας και, ταυτόχρονα, η περιχαράκωση εκείνου της μεταναστευτικής παρανομίας. Μέσα από τη μελέτη των διευθετήσεων που αφορούν την είσοδο στην επικράτεια, την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, την παροχή διεθνούς προστασίας και τον εγκλεισμό, ιχνηλατείται η διαμόρφωση της φιγούρας του «λαθρομετανάστη», είτε ως ενός θετικά προσδιορισμένου αντικειμένου καταστολής, είτε ως ενός αρνητικά προσδιορισμένου υποκειμένου, εκείνου δηλαδή που δεν εμπίπτει στις προδιαγραφές της νομιμότητας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο της διατριβής η μελέτη της «παράνομης» μετανάστευσης περνά από το πεδίο του, διεθνούς και εγχώριου, νομικού λόγου σε εκείνο του εγχώριου λόγου του τύπου. Συγκεκριμένα, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο καλύφθηκε από τον ημερήσιο τύπο μια κρίσιμη αλληλουχία γεγονότων και δραστηριοτήτων κατά την οποία οι «λαθρομετανάστες» τέθηκαν στο προσκήνιο της δημόσιας συζήτησης. Αντικείμενο της ανάλυσης αποτελούν οι πρώτες ημέρες της απεργίας πείνας των 300 (περίπου) παράνομων μεταναστών η οποία ξεκίνησε τον Ιανουάριο και ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο του 2011 και, ειδικότερα, το βραχύ χρονικό διάστημα στη διάρκεια του οποίου αυτή εκτυλίχθηκε σε ένα από τα κτίρια της Νομικής Σχολής Αθηνών (25-28 Ιανουαρίου)[19]. Η εν λόγω απεργία πείνας κυριάρχησε στη δημόσια σφαίρα και πυροδότησε μιαν ιδιαίτερα φορτισμένη συζήτηση η οποία σύντομα ξεπέρασε τα όρια της «απλής» δημόσιας αντιπαράθεσης καταλήγοντας στις 28 Ιανουαρίου, τρεις μόλις ημέρες μετά την έναρξή της, στην

[19] Μολονότι η διατύπωση «Νομική Σχολή» είναι κυρίαρχη, η ακριβής ονομασία, μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1982, είναι «Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών».

εκκένωση του κτιρίου της Νομικής μέσω μιας εκτεταμένης αστυνομικής επιχείρησης την οποία συνέδραμαν οι δικαστικές και πρυτανικές αρχές.

Στο κεφάλαιο αυτό μελετώνται οκτώ (8) εφημερίδες, οι οποίες εντάσσονται στην κατηγορία του «μεγάλης» κυκλοφορίας ημερήσιου τύπου ενώ, παράλληλα, καλύπτουν και τον συμβατικό πολιτικό άξονα αριστεράς-δεξιάς. Στόχος της ανάλυσης είναι ο εντοπισμός των βασικών αναπαραστάσεων που τέθηκαν σε κυκλοφορία για την κάλυψη των συγκεκριμένων γεγονότων, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η κατανόηση του είδους της κρίσης που αποτέλεσε η παρουσία «λαθρομεταναστών» σε ένα κεντρικό, χωροταξικά και συμβολικά, δημόσιο κτίριο της πρωτεύουσας. Τα βασικά ερωτήματα που κατευθύνουν την ανάπτυξη της ανάλυσης σ' αυτό το κεφάλαιο είναι τα εξής: πώς αναπαρίστανται οι μετανάστες απεργοί και πώς συγκεκριμένα προσδιορίζεται η «απειλή» που φαίνεται να αντιπροσωπεύουν; Μετά τα κείμενα νομικού χαρακτήρα, η ανάλυση λόγου του τύπου επιδιώκει να συνεισφέρει από μια διαφορετική σκοπιά στον βασικό στόχο της εξιχνίασης της δια του λόγου παραγωγής της μεταναστευτικής παρανομίας.

Στο έκτο κεφάλαιο διερευνάται ένας από τους βασικούς νοηματικούς κόμβους της παραγωγής λόγου σχετικά με τη μετανάστευση, εκείνος που την διατυπώνει ως ένα οιονεί φυσικό φαινόμενο. Η μετανάστευση αναπαρίσταται ως κίνηση υγρών και οι μετανάστες-τριες ως «ρευστοί πληθυσμοί». Αυτός ο «υδάτινος» λόγος ανιχνεύεται ήδη στις απαρχές της επιστημονικής μελέτης των μεταναστεύσεων, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα και, παρά τις μεταβολές που έχει υποστεί στο πέρασμα του χρόνου, συνεχίζει να δεσπόζει μέχρι και σήμερα. Οι βασικές υδάτινες αναπαραστάσεις, εκείνη του επικίνδυνου «κύματος» και εκείνη των μεταναστευτικών «ροών», διατρέχουν στις μέρες μας τόσο τη «στενά» επιστημονική συζήτηση όσο και την ευρύτερη δημόσια σφαίρα. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο συνδυάζει τη θεωρητική πραγμάτευση με την καθαυτό ανάλυση λόγου. Κατ' αρχάς, διερευνάται το ιστορικό συγκείμενο εντός του οποίου αναδύονται οι έννοιες της ρευστότητας και του πληθυσμού και καθίστανται κομβικές για την προσπέλαση της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας. Κατόπιν, αναλύονται πτυχές του σύγχρονου επιστημονικού/πολιτικού λόγου σχετικά με τη «ρευστή» μετανάστευση. Εξετάζονται αποσπάσματα πρόσφατων εκθέσεων με αντικείμενο τη διεθνή μετανάστευση από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΔΟΜ). Το κεφάλαιο κλείνει με την ανάλυση δημοσιευμάτων του εγχώριου τύπου η οποία

εστιάζει στην αξιοποίηση των «υδάτινων» αναπαραστάσεων.

Η θεωρητική διερεύνηση στο έκτο κεφάλαιο στρέφεται, μεταξύ άλλων, προς την κεφαλαιακή σχέση και τη βιοπολιτική ως δεσπόζουσες διαστάσεις της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, και, ως εκ τούτου, προς κάποιες πλευρές του έργου των K. Marx και M. Foucault. Χωρίς να παραγνωρίζονται οι, μη-αναγώγιμες, διαφορές που χωρίζουν τους δύο στοχαστές, η ανάλυση προτείνει πως παρόλα αυτά είναι δυνατή μια συνομιλία μεταξύ ορισμένων πτυχών της προσέγγισης του καθενός. Απ' τη μια πλευρά βρίσκεται η κεφαλαιακή σχέση ως μια εκτεταμένη διαδικασία ομογενοποίησης η οποία περιστέλλει την κοινωνική πολλαπλότητα υπάγοντάς την στην κυριαρχία της διαδικασίας παραγωγής αξίας. Στο επίπεδο της ανθρώπινης υποκειμενικότητας, η διαδικασία αυτή συνεπάγεται την αναγωγή των ανθρώπινων δημιουργικών δυνατοτήτων σε εργασιακή δύναμή και τη μετατροπή τους σε αφηρημένη «μέση ανθρώπινη εργασία».

Από την άλλη, η ανάδυση της βιοπολιτικής σημαδεύει έναν κρίσιμο μετασχηματισμό των τεχνολογιών εξουσίας. Το πεδίο των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπινων υποκειμένων ομογενοποιείται και μέσα απ' αυτή τη διαδικασία παράγεται η σύγχρονη έννοια του πληθυσμού, του κατεξοχήν αντικειμένου διαχείρισης του κράτους. Ως πληθυσμός νοείται γενικά ένα σύνολο αφηρημένων μονάδων στο οποίο αντιστοιχούν ορισμένα «φυσικά» χαρακτηριστικά και το οποίο είναι επιδεκτικό επωφελούς διαχείρισης. Μολονότι η κεφαλαιακή σχέση και η βιοπολιτική του πληθυσμού αφορούν συνολικά τις σύγχρονες κοινωνίες και όχι μόνο τους μετανάστες-τριες, είναι στην απώτατη μεθόριο της «λαθραίας» μετανάστευσης, εκεί όπου οι όποιες «εγγυήσεις» πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων έχουν αρθεί, που καθίσταται εναργής η αναγωγή των ανθρώπινων όντων σε «ρευστούς πληθυσμούς» προς διαχείριση και αξιοποίηση.

Η διατριβή κλείνει με τα συμπεράσματα, όπου συγκεφαλαιώνονται τα πορίσματα της έρευνας με αναφορές στα συγκεκριμένα επιμέρους κεφάλαια. Διατυπώνονται συνοπτικά οι διαιρετικές πρακτικές και ταξινομήσεις που οριοθετούν στο επίπεδο του λόγου τη μεταναστευτική παρανομία ως την κατεξοχήν στιγματισμένη και ευάλωτη κοινωνική συνθήκη και σκιαγραφούνται τα βασικά χαρακτηριστικά της κατηγορίας του «λαθραίου» μετανάστη-τριας, όπως αυτά αναδύθηκαν από την ανάλυση. Τα συμπεράσματα συσχετίζονται εκ νέου με τα ερωτήματα που αποτέλεσαν το αφετηριακό σημείο της διατριβής, διατυπώνοντας στο τέλος εκείνο που την εμψύχωνε απ' την αρχή. Τον ορίζοντα της κατάργησης της

μεταναστευτικής παρανομίας, της κατάργησης της διάκρισης μεταξύ κανονικών πολιτών και «λαθραίων ξένων».

ΜΕΡΟΣ Α

Κεφάλαιο 1

Λόγος, εξουσία, μέθοδος

1.1. *Αντικείμενα του λόγου*

Τόσο το υλικό που πραγματεύεται η παρούσα διατριβή όσο και αυτή η ίδια αποτελούν προϊόντα λόγου ενώ η προσέγγιση και επεξεργασία του αντικειμένου της, της διαμόρφωσης της μεταναστευτικής παρανομίας στην Ελλάδα σήμερα, εκτυλίσσονται διαμέσου μιας ανάλυσης κειμένων που εντάσσονται σε διαφορετικά είδη δημόσιου λόγου. Η απτή αυτή πραγματικότητα, ωστόσο, δεν είναι χωρίς σημασία και χωρίς συνεπαγωγές γι' αυτό και καθίσταται αναγκαία η συγκεκριμενοποίηση της έννοιας του λόγου που αξιοποιείται εδώ έτσι ώστε να διευκρινιστούν και οι προσίδιες σ' αυτήν κατευθύνσεις της ανάλυσης. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις που αξιοποιεί η διατριβή πάνω στο ζήτημα του λόγου και της εξουσίας, ενώ διατυπώνονται και οι βασικές κατευθύνσεις της ανάλυσης λόγου η οποία αποτελεί και τη βασική μέθοδο της έρευνας.

Αν και φαίνεται εύλογη η ιδέα ότι ο λόγος (discourse) συνιστά κατά κάποιον τρόπο ένα σημείο εισόδου για την προσέγγιση των πραγματικοτήτων στις οποίες στοχεύει η ανάλυση, οι σχέσεις μεταξύ των δύο (λόγου και πραγματικοτήτων) δεν είναι καθόλου προφανείς. Επιπλέον, τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο περίπλοκα όταν η επερώτηση στρέφεται προς τον ίδιο το χαρακτήρα της διαίρεσης μεταξύ λόγου και πραγματικότητας. Γιατί, μολονότι η συγκεκριμένη διαίρεση επιτρέπει οπωσδήποτε τη σύλληψη απολύτως κρίσιμων όσο και στοιχειωδών διαφορών, όπως, για παράδειγμα, εκείνων ανάμεσα σε ένα πιρούνι και ένα κείμενο για πιρούνια ή μια εικόνα πιρουνιού, δεν μπορεί, ωστόσο, να εκτοπίσει ολότελα τη σκέψη ότι τα λόγια, τα κείμενα, οι εικόνες, οι συζητήσεις, τα νοήματα, συνιστούν *εξίσου* διαστάσεις της πραγματικότητας. Μπορεί ο λόγος να είναι μια ιδιαίτερη μορφή πραγματικότητας, πολύ διαφορετική από εκείνη μιας πέτρας ή μιας μεταλλικής επιφάνειας, αυτό όμως δεν τον κάνει λιγότερο πραγματικό.

Προσεγγίζοντας κανείς πτυχές της δημόσιας συζήτησης, είτε πρόκειται για νομικά κείμενα, δημοσιεύματα εφημερίδων, πολιτικές δηλώσεις ή επιστημονικές μελέτες, βρίσκεται πάντοτε μπροστά και μέσα σε «πρακτικές που σχηματίζουν συστηματικά τα αντικείμενα για τα οποία μιλούν» (Foucault, 1987 [1969]: 77), μέσα σε πρακτικές του λόγου. Η κρίσιμη έννοια στην παραπάνω διατύπωση είναι εκείνη του σχηματισμού, καθώς επιτρέπει το ξεπέρασμα ενός άκαμπτου δυισμού μεταξύ λόγου και πραγματικότητας. Ιδωμένος απ' αυτή τη σκοπιά, ο λόγος δεν αποτελεί κάτι ριζικά εξωτερικό σε σχέση με τα αναφερόμενά του και οι πρακτικές του λόγου ξεφεύγουν από το σύμπαν της απλής διαπίστωσης και περιγραφής αντικειμένων ήδη ολοκληρωμένων.

Όπως το θέτει ο M. Foucault (*όπ.π.*: 77-78), οι λόγοι δεν πρέπει να εννοούνται ως απλή «διασταύρωση πραγμάτων και λέξεων», ως «μια ισχνή επιφάνεια επαφής ή αντιμετώπισης, ανάμεσα σε μιαν πραγματικότητα και μια γλώσσα» αλλά μάλλον ως ένα σύνολο κανόνων και σχέσεων που επιτρέπουν το σχηματισμό αντικειμένων. Η συγκεκριμένη θέση του M. Foucault, σύμφωνα με την οποία ο λόγος είναι κατά κάποιον τρόπο συστατικός των αντικειμένων στα οποία αναφέρεται, συνιστά ένα από τα πιο κρίσιμα αφετηριακά σημεία των σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων του λόγου (Μαρβάκης, Μεντίνης, 2011: 157-158· Phillips, Jørgensen, 2009: 18· Howarth, 2008: 81· Fairclough, 2003: 124, 203-204· Potter, Wetherell, 2001: 199-200· Hall, 2001: 72-73· Shapiro, 2001: 318). Η συγκεκριμένη τοποθέτηση δεν αναδεικνύει απλώς σύνολα σημείων που παραπέμπουν σε «πράγματα», αλλά μάλλον αυτά τα ίδια τα «πράγματα» κατά την ανάδυση και το σχηματισμό τους:

> Βέβαια, οι λόγοι απαρτίζονται από σημεία· αλλά εκείνο που κάνουν, είναι κάτι παραπάνω από το να χρησιμοποιούν αυτά τα σημεία για να προσδιορίσουν τα πράγματα. Αυτό το *παραπάνω* τους καθιστά μη αναγώγιμους στη γλώσσα και στην ομιλία (Foucault, 1987[1969]: 77).

Πώς μπορεί όμως να γίνει κατανοητό αυτό το «παραπάνω» στο οποίο αναφέρεται ο M. Foucault; Πρόκειται μάλλον για το ξεπέρασμα μιας θεώρησης καθηλωμένης σε μια απλώς περιγραφική αντίληψη για τον λόγο, στο πλαίσιο της οποίας αυτός έρχεται πάντοτε κατόπιν εορτής για να φανερώσει (ή να μη φανερώσει) μια πραγματικότητα που βρίσκεται ήδη ολοκληρωμένη απέναντί του. Το πλεόνασμα στο οποίο γίνεται αναφορά παραπέμπει στην ενεργητική, επιτελεστική (performative) σύμφωνα με την

ορολογία του J. Austin, διάσταση του λόγου, στο ότι δηλαδή το να λέει κανείς κάτι είναι ήδη μια μορφή κοινωνικής δράσης η οποία επάγει αποτελέσματα. Αναφερόμενος σε παραδείγματα όπως η αποδοχή του/της συζύγου κατά τη γαμήλια τελετή ή η τελετή ονοματοδοσίας ενός πλοίου, ο J. Austin λέει ότι:

> ...το να εκφέρω την πρόταση (κάτω από τις κατάλληλες περιστάσεις βέβαια) δεν είναι να περιγράψω ότι κάνω αυτό που θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι κάνω μέσω της συγκεκριμένης εκφοράς, ούτε είναι να δηλώσω ότι το κάνω: Είναι να το κάνω (Austin, 2003[1962]: 25).

Κατ' αυτό τον τρόπο ο όρος επιτελεστικός, σε αντιδιαστολή προς τον περιγραφικό/διαπιστωτικό χαρακτήρα άλλων εκφορών, αναφέρεται στις περιπτώσεις εκείνες όπου «η διατύπωση της εκφοράς είναι η επιτέλεση μιας πράξης» (Austin, 2003 [1962]: 26). Βέβαια, οι επιτελεστικές εκφορές σύμφωνα με τον J. Austin, αποτελούν ένα μόνο μέρος των δυνατών εκφορών και δεν συνιστούν ένα γενικό χαρακτηριστικό του λόγου. Η σημασία της ανάλυσής του, ωστόσο, έγκειται στο ότι διατυπώνει μια προσέγγιση με βάση την οποία είναι δυνατό να αμφισβητηθεί η εξαιρετικά διαδεδομένη πεποίθηση ότι «τα λόγια» και «τα πράγματα», ή «τα έργα», αποτελούν δυο απολύτως (οντολογικά) ξεχωριστές περιοχές της κοινωνικής δραστηριότητας. Η προσέγγιση του J. Austin επιτρέπει, μέσα σε ορισμένα όρια, να συλληφθεί και το «λέγειν» ως μια μορφή του «πράττειν».

Η έννοια του επιτελεστικού του J. Austin φωτίζει από μια ιδιαίτερη γωνία τις πρακτικές του λόγου έτσι όπως τις διατυπώνει ο M. Foucault. Πρόκειται πράγματι για ενεργητικές, παραγωγικές πρακτικές, δηλαδή όχι απλώς «ανακλαστικές», υπό την έννοια ότι αποτελούν δυνάμεις που συμβάλλουν ενεργά στο σχηματισμό των αντικειμένων στα οποία αναφέρονται. Ανοίγει μ' αυτό τον τρόπο ένας δρόμος για το ξεπέρασμα της άγονης αντιπαράθεσης μεταξύ λόγου και πραγματικότητας και καθίσταται δυνατή η σύλληψη των δύο πλευρών με έναν τρόπο που να μην υποβιβάζει τη μία σε απλό αποτέλεσμα της άλλης -ο λόγος ως αποτέλεσμα ή αντανάκλαση της πραγματικότητας, η πραγματικότητα ως αποτέλεσμα του λόγου- αλλά με τους όρους μιας διαρκούς έντασης, ασυμμετρίας και αμοιβαίων προσδιορισμών. Αυτό σημαίνει πως, μολονότι δεν ταυτίζονται, κάθε πλευρά μετέχει στο σχηματισμό της άλλης.

Αντικρισμένος απ' αυτή τη σκοπιά, ο λόγος παύει να αποτελεί απλώς ένα

μέσο, ένα όργανο για την πρόσληψη του κόσμου και γίνεται αντιληπτός ταυτόχρονα ως αναπόσπαστο τμήμα και συγκροτησιακό στοιχείο του κόσμου που συλλαμβάνει, οργανώνει και στου οποίου τον μετασχηματισμό συμμετέχει. Σύμφωνα με τη διατύπωση της J. Butler: «Κάνουμε πράγματα με τη γλώσσα, παράγουμε αποτελέσματα με τη γλώσσα και κάνουμε πράγματα στη γλώσσα, αλλά η γλώσσα είναι επίσης αυτό που κάνουμε» [μετάφραση δική μου] (Butler, 1997a: 8). Αν η γλώσσα είναι κάτι που «κάνουμε» και αν οι πρακτικές του λόγου σχηματίζουν τα αντικείμενά τους, τότε οι τρόποι με τους οποίους «κάνουμε» τη γλώσσα και σχηματίζουμε τα αντικείμενα που μας απασχολούν έχουν κρίσιμες επιπτώσεις και συνεπαγωγές.

Έτσι, οι πρακτικές και το πεδίο του λόγου φανερώνονται ανάγλυφα ως περιοχές που αφορούν και έχουν συνέπειες στο πώς διάγουμε τον βίο μας, δηλαδή ως πολιτικές περιοχές. Οι «απειλές» και τα «προβλήματα» που κυριαρχούν στη δημόσια σφαίρα αναδύονται ως προϊόντα αλλά και επίδικα αντικείμενα αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων, χάνοντας τον αυτονόητο και «φυσικό» χαρακτήρα τους. Με τους όρους του R. Barthes, θα λέγαμε ότι μ' αυτό τον τρόπο υποβάλλεται σε κριτική ο *μυθικός* χαρακτήρας του λόγου, η κατάσταση δηλαδή εκείνη κατά την οποία η διαπίστωση εκτοπίζει την εξήγηση κάνοντας έτσι ώστε τα πράγματα «να χάνουν την ανάμνηση της κατασκευής τους» (Μπαρτ, 1979: 244-45· Κωνσταντινίδη, 2011: 59).

Οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις, δηλαδή οι κυρίαρχοι τρόποι εννόησης του κόσμου[20], δεν αποτελούν *απλώς* γλωσσικά δημιουργήματα και φαινόμενα, υπό την έννοια ότι επάγουν ολότελα πραγματικά (δηλαδή όχι απλώς γλωσσικά) αποτελέσματα επί των αναπαριστώμενων. Οι αναπαραστάσεις στον δημόσιο λόγο συνιστούν κοινωνικές μορφές ιστορικά συγκεκριμένες, οι οποίες συγκροτούνται και διαυλακώνονται από σχέσεις ισχύος, αποτελώντας ταυτόχρονα διαστάσεις αυτών των σχέσεων. Λαμβάνουν το νόημά τους μέσα σε συγκεκριμένες αντιπαραθέσεις και ανταγωνισμούς και, πράγμα ιδιαίτερα σημαντικό, αυτές οι ίδιες αποτελούν (ή, μπορούν να αποτελέσουν) δυνάμεις που βαρύνουν στην έκβασή τους.

[20] Η γενική έννοια της αναπαράστασης (representation) στα συμφραζόμενα της θεωρίας του λόγου αφορά την εν γένει παραγωγή νοήματος μέσω της χρήσης σημείων. Ως εκ τούτου, εμπίπτει σ' αυτό που ο Β. Βολόσινοφ ονομάζει περιοχή της ιδεολογίας: «Η περιοχή τη ιδεολογίας συμπίπτει με αυτήν των σημείων. Ανάμεσά τους μπορεί να τεθεί ένα σημείο εξίσωσης. Όπου υπάρχει σημείο, υπάρχει ιδεολογία. *Οτιδήποτε ιδεολογικό έχει ένα σημειωτικό χαρακτήρα*». Βλ. Hall (1997: 16)· Taylor & Willis (1999: 39) και Βολόσινοφ (1998[1929]: 62).

Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η αντιμετώπιση της μετανάστευσης ως ζητήματος «ασφάλειας» και «παρανομίας», δεν απορρέει με «φυσικό» τρόπο από το ίδιο το γεγονός της μετακίνησης των ανθρώπων. Αντίθετα, οι αναπαραστάσεις που αναφέρονται σ' αυτήν συνιστούν μιαν ορισμένη μεσολάβηση, επεξεργασία και μορφοποίηση αυτής της κίνησης και, υπ' αυτή την έννοια, μια ιστορική διαδικασία παραγωγής της. Ο κυρίαρχος δημόσιος λόγος διαπλάθει το αντικείμενό του, υπό την έννοια ότι του αποδίδει μιαν ορισμένη μορφή και όχι μιαν άλλη, το εντάσσει σε ένα πλαίσιο κατανόησης συνδέοντάς το με συγκεκριμένα αντικείμενα και, ταυτόχρονα, αποσυνδέοντάς το από άλλα. Αν και μέσα σε μια πολύ διαφορετική παράδοση από αυτή των σύγχρονων θεωριών του λόγου, ο μαρξιστής Γκ. Λούκατς, στο έργο του *Ιστορία και ταξική συνείδηση* (2001[1923]: 68), αμφισβητώντας το δυισμό μεταξύ θεωρίας και πραγματικότητας, διατύπωσε την αμοιβαία συσχέτισή τους λέγοντας πως ακόμα και «...η απλούστερη απαρίθμηση, η πιο φτωχή σε σχόλια ταξινόμηση "γεγονότων" είναι κιόλας μια "ερμηνεία"». Αν όμως και η πιο στοιχειώδης έκθεση «γεγονότων» δεν μπορεί να γίνει νοητή παρά μόνο μέσω μιας ορισμένης «ερμηνείας» τους, δηλαδή μιας ορισμένης διαδικασίας αξιολόγησης, σχηματοποίησης και αφαίρεσης, τότε ακόμα και τα πιο αυτονόητα γεγονότα και αντικείμενα πρέπει, στην ίδια τη «*μορφή της αντικειμενοποίησής τους*» (*όπ.π.*: 70), να εννοηθούν ως ιστορικά προϊόντα. Όπως η «Ανατολή», σύμφωνα με την ανάλυση του E.W. Said (2003[1978]: 5), προέκυψε ως αποτέλεσμα της «εξανατόλισής» της (Orientalized), έτσι και η «παράνομη» μετανάστευση συγκροτείται ως αποτέλεσμα της «παρανομοποίησής» της.

Σ' αυτό το σημείο, ωστόσο, είναι ανάγκη να επιμείνουμε στη σημασία της χρήσης της έννοιας της παραγωγής των αντικειμένων του λόγου ούτως ώστε να αποσοβηθεί ο πάντοτε πιθανός κίνδυνος να αποδοθεί κάποιου είδους παντοδυναμία στο λόγο ή, όπως το θέτει η J. Butler (2008: 53), ο κίνδυνος ενός λογοθετικού μονισμού (discoursive monism). Η θεωρητική προσέγγιση του λόγου που αξιοποιείται στην παρούσα διατριβή παραπέμπει σε ιστορικές διαδικασίες συγκρότησης και μορφοποίησης και όχι σε κάποια δημιουργία ex nihilo. Αν και ο λόγος βρίσκεται σε κάθε τι που μπορεί να διατυπωθεί και να εννοηθεί, αυτό δεν σημαίνει πως το κάθε τι είναι λόγος. Όπως το θέτουν οι N. Fairclough et al. από τη σκοπιά του ρεύματος της κριτικής ανάλυσης λόγου (Critical Discourse Analysis), ο λόγος «είναι ένας εγγενώς σχεσιακός όρος για μια στιγμή του κοινωνικού που δεν έχει καμιά ύπαρξη εκτός από εκείνη διαμέσου της σχέσης του με άλλους όρους»

(Faiclough, Graham, Lemke & Wodak., 2004: 4· Fairclough, 2003: 2, 203). Αυτό σημαίνει πως αν και ο λόγος μάς επιτρέπει να γνωρίσουμε τα αναφερόμενά του, στη διαμόρφωση των οποίων συμμετέχει, ωστόσο ούτε τα εξαντλεί ούτε και τα καθορίζει απολύτως. Στα πλαίσια της θεωρίας της για την επιτελεστικότητα του φύλου, η J. Butler πραγματεύεται τη σχέση του λόγου με την υλικότητα του έμφυλου σώματος με έναν τρόπο του οποίου η εμβέλεια ξεπερνά την ιδιαιτερότητα του αντικειμένου της:

> Το να ισχυριζόμαστε ότι ο λόγος είναι διαμορφωτικός δεν ισοδυναμεί με το να ισχυριζόμαστε πως είναι η απαρχή, η αιτία ή ο φορέας που αποκλειστικά συνθέτει αυτό το οποίο παραδέχεται· σημαίνει πως δεν υπάρχει αναφορά σε κάποιο αμιγές σώμα η οποία να μην είναι ταυτόχρονα και επιπλέον μια μορφοποίησή του. Με την έννοια αυτή, δεν αρνείται κανείς την ικανότητα της γλώσσας να αναφέρεται σε έμφυλα σώματα, όμως τροποποιείται το νόημα της «αναφορικότητας». Για να το διατυπώσουμε με φιλοσοφική ορολογία, ο διαπιστωτικός ισχυρισμός είναι πάντοτε ως ένα βαθμό και επιτελεστικός (Butler, 2008: 58-59).

Στο μέτρο που ο λόγος έχει πάντοτε *και* μια επιτελεστική διάσταση, η αμφισβήτηση αποφάνσεων, εννοιών και αναπαραστάσεων που έχουν καταστεί γενικώς αποδεκτές διαπιστώσεις, συνιστά μιαν αναπόσπαστη διάσταση της αμφισβήτησης των πραγματικοτήτων στις οποίες αναφέρονται. Όπως το διατυπώνει ο J. Rancière (2009[2005]: 128), «…η μάχη περί των λέξεων είναι αδιαχώριστη από τη μάχη περί των πραγμάτων». Οπωσδήποτε, η αμφισβήτηση αυτή δεν αρκεί από μόνη της, απ' την άλλη όμως καμιά αλλαγή της πραγματικότητας δεν μπορεί να συλληφθεί και να πραγματοποιηθεί αν δεν αποτελεί ταυτόχρονα και αλλαγή του λόγου που οργανώνει και διέπει αυτή την πραγματικότητα.

Εκκινώντας από την προσέγγιση των πρακτικών του λόγου που αναπτύχθηκε παραπάνω, καθίσταται δυνατό κείμενα που προέρχονται από τις πιο διαφορετικές περιοχές του δημόσιου λόγου (δημοσιεύματα εφημερίδων, εκθέσεις διεθνών οργανισμών, νομικά κείμενα ή δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων), να τοποθετηθούν σε μια κοινή προοπτική. Παρά τις διαφορετικές λειτουργίες που επιτελούν αυτά τα κείμενα όντας ενταγμένα σε διακριτούς σχηματισμούς λόγου και χωρίς να ακυρώνονται οι μεταξύ τους διαφορές ή/και αντιθέσεις, μπορούν να εξεταστούν από

κοινού ως στιγμές μιας ευρείας διαδικασίας παραγωγής, της παραγωγής του αντικειμένου που γνωρίζουμε ως «παράνομη μετανάστευση». Οι αναφορές στους καταυλισμούς «λαθρομεταναστών» στα περίχωρα των πόλεων ή στα «κέντρα κράτησης», οι αναλύσεις για την ελληνική οικονομία και τις ανάγκες της σε «αλλοδαπό εργατικό δυναμικό», οι στατιστικές εκτιμήσεις για το «απόθεμα» και τις «ροές» των «παράνομων» μεταναστών, οι νομικές επιταγές για την είσοδο, τη διαμονή και την εργασία των αλλοδαπών, πρέπει να αντιμετωπιστούν ως διαστάσεις μιας διαδικασίας σχηματισμού των οποίων η αμοιβαία επίδραση αποδίδει συγκεκριμένη μορφή στην παράνομη μετανάστευση.

1.2. Υποκείμενα του λόγου και της εξουσίας

Ως πρακτικές που διαμορφώνουν εκείνο για το οποίο μιλούν, βρίσκουν τη θέση τους στο σύμπαν των σχέσεων εξουσίας συνιστώντας μιαν αναπόσπαστη διάστασή τους. Όπως το διατύπωσε ο M. Foucault (1982[1976]: 125) στον πρώτο τόμο της *Ιστορίας της σεξουαλικότητας*, η «εξουσία και η γνώση σπονδυλώνονται μέσα στον λόγο», ενώ ένα χρόνο πριν, στο έργο του *Επιτήρηση και τιμωρία* (Foucault, 1989[1975]: 40-1), έθετε το ζήτημα ως εξής:

> Πρέπει μάλλον να δεχτούμε πως η εξουσία παράγει γνώση (και όχι μονάχα ευνοώντας την επειδή την εξυπηρετεί, ή εφαρμόζοντάς την επειδή της είναι χρήσιμη)· πως εξουσία και γνώση άμεσα αλληλοεξαρτιόνται· πως δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς συσχετισμένη σύσταση ενός πεδίου γνώσης, ούτε γνώση που να μην προϋποθέτει και να μην αποτελεί ταυτόχρονα σχέσεις εξουσίας.

Ως καταστατικό στοιχείο των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας και των κανονιστικών αρχών που τις διέπουν, ο λόγος δεν αποτελεί μια δύναμη που αφορά μόνο τα «πράγματα» αυτού του κόσμου. Αντίθετα, αντικείμενα της εξουσίας του είναι και τα ίδια τα ανθρώπινα υποκείμενα τα οποία διαμορφώνονται διαμέσου ιστορικά συγκροτημένων σχηματισμών εξουσίας-γνώσης (*όπ.π.*, 41). Μπορούν, έτσι, μέσα στο λόγο και μέσω του λόγου να εντοπιστούν εκείνες οι ευρείες «διαιρετικές πρακτικές» (Φουκό, 1991: 75-6) που οργανώνουν μια σειρά κρίσιμων κοινωνικών διαχωρισμών: μεταξύ τρελών και πνευματικά υγιών, εγκληματιών και νομοταγών και, στην περίπτωση που διερευνάται εδώ, μεταξύ «κανονικών πολιτών» και «παράνομων ξένων».

Επιπλέον, ακόμα και η στοιχειώδης εκείνη κοινωνική συνθήκη που επιτρέπει σε κάποιον-α να αναγνωρίζεται ως ανθρώπινο υποκείμενο δεν βρίσκεται έξω από το πεδίο των σχέσεων εξουσίας. Σύμφωνα με την ανάλυση της J. Butler, η ίδια η διαδικασία συγκρότησης του υποκειμένου, του ίδιου του «ομιλούντος "εγώ"», πραγματοποιείται μέσω μιας σειράς αποκλεισμών:

> Η μήτρα αποκλεισμού με την οποία σχηματίζονται τα υποκείμενα απαιτεί, λοιπόν, να παράγεται ταυτόχρονα μια επικράτεια απόβλητων, αποκειμένων (abject) όντων, αυτών που δεν είναι ακόμη «υποκείμενα» αλλά σχηματίζουν το καταστατικό εκτός της επικράτειας του υποκειμένου. Το αποκείμενο εδώ χαρακτηρίζει τις «αβίωτες» και «μη κατοικήσιμες» ζώνες κοινωνικής ζωής, οι οποίες εντούτοις είναι πυκνοκατοικημένες από όσους δεν απολαμβάνουν την υπόσταση του υποκειμένου, όμως το να ζουν υπό το σημείο του «αβίωτου» είναι απαραίτητο προκειμένου να περιχαρακωθεί η επικράτεια του υποκειμένου (Butler, 2008 [1993]: 44).

Κατά έναν ανάλογο τρόπο, οι «λαθραίοι» μετανάστες-τριες που διαβιούν σ' αυτές τις «μη κατοικήσιμες», «αβίωτες» κι ωστόσο πυκνοκατοικημένες περιοχές της κοινωνικής ζωής, παρουσιάζονται ως μια αρνητική εξωτερικότητα, αναγκαία για τη στερέωση των «κανονικών» υποκειμένων, των πολιτών. Στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης η έννοια της «μήτρας αποκλεισμού» αναφέρεται σε μια εξουσία η οποία δεν λειτουργεί με όρους καθαρά απαγορευτικούς/αρνητικούς. Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με μια εξουσία που απλώς αποκλείει, αλλά με μία που συγκροτεί, για την ακρίβεια με μια εξουσία που συγκροτεί αποκλείοντας. Το «αβίωτο» στην περίπτωση αυτή συνιστά μια διάσταση θεμελιώδη και θετική αποτελώντας εκείνο το διαρκώς περιφρουρούμενο «καταστατικό εκτός» που αποδίδει μορφή στην επικράτεια του κανονικού. Τόσο τα λογιζόμενα ως κανονικά υποκείμενα, όσο και τα «αποκείμενα» ανθρώπινα όντα γίνονται κατανοητά με όρους κοινωνικής παραγωγής και αμοιβαίου προσδιορισμού, δηλαδή μέσα στα πλαίσια κοινωνικών διαδικασιών που σφραγίζονται από σχέσεις εξουσίας.

Το να αναγνωρίζονται, ωστόσο, τα ίδια τα ανθρώπινα υποκείμενα ως κάποιου είδους προϊόντα σχέσεων εξουσίας, δεν σημαίνει -τουλάχιστον όχι κατ' ανάγκην- ότι αυτές οι σχέσεις είναι αιώνιες και αξεπέραστες. Δεν πρόκειται εδώ για κάποια μυθική «Εξουσία» που υποτάσσει τους ανθρώπους και τους καθορίζει ενώ η ίδια παραμένει

ανέπαφη. Αν ήταν έτσι, οποιαδήποτε κριτική του υπάρχοντος κόσμου θα ήταν μάταιη, αν όχι αδιανόητη και η ιεραρχική διαίρεση μεταξύ «λαθραίων» και «κανονικών πολιτών» μιαν ανυπέρβλητη μοίρα. Είναι, ως εκ τούτου, ανάγκη να επιμείνουμε στο ότι ο χαρακτήρας της έννοιας της εξουσίας, όπως αυτή χρησιμοποιείται στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, είναι ριζικά ιστορικός και σχεσιακός. Η εξουσία, δηλαδή, αναφέρεται σε ένα ιστορικά συγκεκριμένο μόρφωμα σχέσεων ισχύος το οποίο, αν και είναι οπωσδήποτε καθοριστικό για τη συγκρότηση των ανθρώπινων υποκειμένων, μπορεί και αυτό το ίδιο να καταστεί αντικείμενο έμπρακτης κριτικής.

Στο σημείο αυτό έρχεται στην επιφάνεια η ριζική αμφισημία του υποκειμένου σε σχέση με την εξουσία. Η έννοιά του, αφενός, παραπέμπει σε κάποιον-α που υπόκειται σε μια εξουσία, και, αφετέρου, στην ιδιαιτερότητα κάθε συγκεκριμένου ανθρώπου, στην ικανότητά του να συνειδητοποιεί τον εαυτό του, να τον γνωρίζει, να λαμβάνει αποφάσεις και να αναλαμβάνει δράση, με λίγα λόγια στην ανθρώπινη ικανότητα της εμπρόθετης δράσης. Σύμφωνα με την ανάλυση της J. Butler:

> Η εξουσία ενεργεί πάνω στο υποκείμενο με τουλάχιστον δύο τρόπους: πρώτα, ως αυτό που καθιστά δυνατό το υποκείμενο, ως η συνθήκη της δυνατότητάς του και της περίστασης διαμόρφωσής του, και δεύτερον, ως αυτό που αναλαμβάνεται και επαναλαμβάνεται στην «ίδια» τη δράση του υποκειμένου [μετάφραση δική μου] (Butler, 1997b: 14).

Η συγκεκριμένη ανάλυση συνδέει ριζικά τα ανθρώπινα υποκείμενα με την εξουσία χωρίς, ωστόσο, να ανάγει τη μια πλευρά στην άλλη. Οι σχέσεις εξουσίας δεν καθορίζονται από κάποιο υποτιθέμενα προϋπάρχον και εξωτερικό ως προς αυτήν Υποκείμενο. Ταυτόχρονα, τα ανθρώπινα υποκείμενα, μολονότι συγκροτούνται εντός και διαμέσου συγκεκριμένων σχέσεων εξουσίας, δεν καθορίζεται απολύτως απ' αυτές (Butler, 1997b: 16-17). Αν και προϊόντα, τα ανθρώπινα υποκείμενα δεν αποτελούν *απλώς* προϊόντα. Είναι προϊόντα που παράγουν, και μάλιστα έχουν τη δυνατότητα να καθορίσουν αποφασιστικά τις ίδιες τις συνθήκες εντός των οποίων συγκροτούνται. Είναι σ' αυτή την ασυμμετρία, την υποκειμενική περίσσεια σε σχέση με τις συνθήκες συγκρότησης, που μπορούν να ανευρεθούν οι δυνατότητες αγώνα, μετασχηματισμού,

ακόμα και και ανατροπής[21]. Όπως το θέτει ο M. Foucault (1991: 98), «κάθε σχέση εξουσίας συνεπάγεται λοιπόν, τουλάχιστον δυνάμει, μια στρατηγική αγώνα...», η οποία μπορεί να καταστήσει δυνατή ακόμα και μια επανάσταση (Φουκώ, 1982[1976]: 120).

Η παρούσα διατριβή, αναλύοντας ορισμένες πτυχές του δημόσιου λόγου επιδιώκει να εντοπίσει τις γενικές διαιρετικές πρακτικές που συγκροτούν την επικράτεια της μεταναστευτικής παρανομίας. Να εντοπίσει τα νήματα και τις νοηματικές συναστρίες που σχηματίζουν οι κυρίαρχες ταξινομήσεις μέσω των οποίων περιφράσσεται η περιοχή των αναγνωρισμένων υποκειμένων -εθνικών, ευρωπαϊκών- διαχωριζόμενη από εκείνη των «ξένων». Επιδιώκει, επίσης, να ξετυλίξει την ιεραρχική λογική σύμφωνα με την οποία οι ξένοι διαιρούνται με τη σειρά τους σε «οικείους ξένους» και «απολύτως ξένους». Η ανάλυση, πραγματοποιώντας μια κριτική ανάγνωση κειμένων του κυρίαρχου δημόσιου λόγου, επιχειρεί μέσα στη διαρκή ροή του να εντοπίσει εκείνες τις σταθερές περιοχές -λέξεις, εικόνες, κατηγορίες, αναπαραστάσεις- διαμέσου των οποίων ορίζεται και συγκροτείται το «πρόβλημα της παράνομης μετανάστευσης» στη σημερινή Ελλάδα καθώς και οι πρωταγωνιστές του, οι «λαθρομετανάστες».

Είναι, επιπλέον, αναγκαίες ορισμένες διευκρινήσεις όσον αφορά συγκεκριμένα το χαρακτήρα της ενασχόλησης με το πεδίο του νομικού λόγου, η οποία καταλαμβάνει ένα όχι μικρό μέρος της παρούσας διατριβής. Μολονότι η ανάλυση που ακολουθεί αφορά *και* κείμενα νομικού χαρακτήρα, δεν αξιώνει ούτε να εξαντλήσει την εγχώρια και διεθνή νομοθετική παραγωγή που αφορά τη μετανάστευση, ούτε και επιδιώκει να παρουσιάσει μια νομική ιστορία της παράνομης μετανάστευσης. Απέχει πολύ, επίσης, απ' το να αποτελεί μια νομικού χαρακτήρα ανάλυση. Η ειδοποιός διαφορά κάθε νομικής προσέγγισης του νόμου έγκειται στο ότι λαμβάνει ως δεδομένες τόσο τις γενικές προϋποθέσεις που του επιτρέπουν να ισχύει όσο και την εξουσία του να προστάζει. Ακόμα και αν υποβάλλει σε κριτική τον τάδε ή τον δείνα συγκεκριμένο νόμο, αυτό γίνεται από την προοπτική θέση της

[21] Ο Μαρξ, στην τρίτη από τις *Θέσεις για τον Φόιερμπαχ*, αρθρώνει καθαρά τη δυνατότητα της ανθρώπινης δράσης να καθορίσει τις συνθήκες εντός των οποίων διαμορφώνονται τα ανθρώπινα υποκείμενα: «Η υλιστική θεωρία, ότι οι άνθρωποι είναι προϊόντα των περιστάσεων και της παιδείας, και ότι επομένως οι αλλαγμένοι άνθρωποι είναι προϊόντα άλλων περιστάσεων και διαφορετικής παιδείας, ξεχνάει ότι οι άνθρωποι είναι ακριβώς εκείνοι που αλλάζουν τις περιστάσεις και ότι ο παιδαγωγός έχει κι αυτός ανάγκη να παιδαγωγηθεί». Βλ., Κ. Μαρξ & Φ. Ένγκελς (1997[1932]: 46).

περιφρούρησης του νόμου εν γένει. Η νομική προσέγγιση του νόμου εργάζεται στο πεδίο του προσυπογράφοντας την ισχύ του.

Η ανάλυση που επιχειρείται εδώ δεν είναι νομική κατά το ότι δεν λαμβάνει ούτε ως δεδομένη ούτε ως ύστατη την εξουσία του νόμου. Από νομική σκοπιά, δηλαδή από τη σκοπιά της κρατικής εξουσίας, οι διακρίσεις μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, έθνους και μη-έθνους, πολιτών και ξένων, εμφανίζονται ως δεδομένα πάνω στα οποία οικοδομούνται οι ιδιαίτερες κάθε φορά ρυθμίσεις και προσταγές του δικαίου περί αλλοδαπών. Από τη σκοπιά της παρούσας ανάλυσης, ο νομικός λόγος προσεγγίζεται ως ένα κρίσιμο πεδίο του κυρίαρχου δημόσιου λόγου και οι νόμοι ως ιστορικά προϊόντα, εγγεγραμμένα σε σχηματισμούς σχέσεων εξουσίας οι οποίοι, παρά την αναμφίβολη ισχύ τους, υπόκεινται στην ιστορική ενδεχομενικότητα των κοινωνικών αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων.

Είναι ανάγκη, ακόμα, να επισημανθεί ότι η ανάλυση του νομικού λόγου που πραγματοποιείται σ' αυτή την εργασία δεν προϋποθέτει καμιά ευθεία σύνδεση μεταξύ των προσταγών του νόμου και των επιπτώσεών τους στο αντικείμενο στο οποίο αναφέρονται. Η ύπαρξη ενός νόμου είναι οπωσδήποτε κάτι αρκετά διαφορετικό από την εφαρμογή του και η διαφορά μεταξύ των δύο είναι, προφανώς, κρίσιμη[22]. Η ανάλυση λόγου που αφορά νομικά κείμενα, μολονότι δεν αδιαφορεί για την απόσταση μεταξύ θέσπισης και εφαρμογής, δεν τοποθετείται σ' αυτό τον άξονα. Η παραγωγική συμβολή ενός νομικού κειμένου στη συγκρότηση μιας συγκεκριμένης αντιμετώπισης της μετανάστευσης και στη διαμόρφωση μιας ορισμένης έννοιας της «λαθρομετανάστευσης», είναι μια υπόθεση ευρύτερη και σχετικώς ανεξάρτητη από την άμεση επιτυχία της εφαρμογής του. Είναι δυνατό δηλαδή ένα νομικό κείμενο να συμβάλει στην ανάδυση συγκεκριμένων κατηγοριών και πολιτικών στρατηγικών ακόμα και στην περίπτωση που αποτελεί έναν αποτυχημένο και ανεφάρμοστο νόμο. Η χρονικότητα της συγκρότησης των κοινωνικών μορφών και νοημάτων στο επίπεδο του λόγου δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με εκείνη της εφαρμογής συγκεκριμένων νομοθετημάτων από την διοίκηση ή την αστυνομία, αν και συνδέεται στενά μαζί της.

---

[22] Ήδη από τον 19ο αιώνα, ο K. Marx είχε σαφώς υπόψη του αυτό το χάσμα. Αναφερόμενος στην απόσταση μεταξύ των νομικών παραχωρήσεων που αποσπούσε η εργατική τάξη της Αγγλίας σε σχέση με την εργοστασιακή εργασία, και της μη-εφαρμογής τους στην πράξη, διατύπωσε το ζήτημα ως εξής: «Από το 1802 ως το1833 η βουλή ψήφισε 5 νόμους για τη ρύθμιση της εργασίας, ήταν όμως αρκετά πονηρή και δεν ψήφισε ούτε μια πεντάρα για την υποχρεωτική εφαρμογή τους, για το απαραίτητο υπαλληλικό προσωπικό κλπ». Βλ., Μαρξ (1867[2008]: 291).

1.3 Το υλικό της έρευνας

Στο κατεξοχήν αναλυτικό τμήμα της παρούσας διατριβής (Μέρος Β) πραγματοποιείται ανάλυση λόγου κειμένων από διαφορετικές περιοχές της δημόσιας σφαίρας ούτως ώστε να εντοπιστούν οι διαδικασίες παραγωγής της διαίρεσης μεταξύ «κανονικών πολιτών» και «λαθραίων ξένων» και να σκιαγραφηθεί η σύγχρονη φιγούρα του «λαθρομετανάστη». Πιο συγκεκριμένα, τα κείμενα που αναλύονται ανήκουν α) στην περιοχή της νομοθεσίας που αφορά τη μετανάστευση, διεθνή και εγχώρια, β) σ' εκείνη του εγχώριου, πανελλαδικής εμβέλειας ημερήσιου τύπου και γ) στην περιοχή της παραγωγής επιστημονικής γνώσης και πολιτικής για τη μετανάστευση. Στο παρόν υποκεφάλαιο παρατίθενται τα βασικά κείμενα που αποτελούν το κατεξοχήν υλικό της έρευνας.

Όσον αφορά τη διεθνή διάσταση της νομοθεσίας σχετικά με τη μετανάστευση, τα κείμενα στα οποία στρέφεται η ανάλυση είναι: η «Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» η οποία υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών τον Δεκέμβρη του 1948, η «Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες» της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας του 1949, η «Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες (Συμπληρωματικές Διατάξεις) του 1975, καθώς και η «Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων Όλων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους» που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ τον Δεκέμβριο του 1990.

Όσον αφορά τον ευρωπαϊκό χώρο και την Ευρωπαϊκή Ένωση πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση, διατρέχοντας μια εκτεταμένη χρονική περίοδο, πραγματεύεται: τη «Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών» που υιοθέτησε το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1950, τις συμφωνίες Σένγκεν (1985-1990), τη «Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση» του 1992, τη «Συνθήκη του Άμστερνταμ» του 1997, κείμενα που εντάσσονται στην επικοινωνία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Communication of the European Committee) σχετικά με την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης καθώς και το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο του 2008. Επιπλέον, αναλύεται η πολιτική εγκλεισμού «παρανόμων» μεταναστών-τριών και αιτούντων άσυλο που ασκεί η Ευρωπαϊκή Ένωση και η συνακόλουθη επέκταση των συνόρων και διάχυση των κέντρων κράτησης πέρα απ' τα συμβατικά όρια της «ευρωπαϊκής»

επικράτειας.

Σε ό,τι αφορά την εγχώρια νομοθεσία για την παράνομη μετανάστευση, τα βασικά κείμενα που αναλύονται καλύπτουν α) την πρώιμη περίοδο διαχείρισης της μετανάστευσης προς την Ελλάδα η οποία ξεκινά κατά τη δεκαετία του 1920 και β) τη σύγχρονη περίοδο που ξεκινά από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Τα κείμενα που εμπίπτουν στην πρώτη είναι τα εξής: ο νόμος 3725 «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι» (ΦΕΚ 24 Ά 29-01-1925), ο νόμος 4310 «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου, διαβατηρίων και απελάσεων και εκτοπίσεων» (ΦΕΚ 287 Ά 16-08-1929), ο νόμος 5405 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 4310 "περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι"» (ΦΕΚ 121 Ά 20-04-1932) και ο νόμος 719 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν. 4310/1929 "περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι αστυνομικού ελέγχου διαβατηρίων κλπ" ως ετροποποιήθη δια του Ν. 5405/1932 και προσθήκης συναφών προς τον έλεγχον κινήσεων των επιβατών και των μεταφορικών μέσων διατάξεων» (ΦΕΚ 168 Ά 28-06-1948).

Στα κείμενα της σύγχρονης εγχώριας νομοθεσίας για τη μετανάστευση περιλαμβάνονται: ο νόμος 1975 «Είσοδος-έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 184 Ά 04-12-1991), ο νόμος 2910 «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 91 Ά 02-05-2001), ο νόμος 3386 «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια» (ΦΕΚ 212 Ά 23-08-2005), ο νόμος 3875 «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις» (ΦΕΚ 158 Ά 20-09-2010) καθώς και ο νόμος 3907 «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ "σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη-μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών" και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ 7 Ά 26-01-2011).

Ο λόγος του τύπου που αναλύεται στο πέμπτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής περιλαμβάνει υλικό από οκτώ εφημερίδες που κυκλοφορούν σε πανελλαδική κλίμακα, αναγνωρίζονται ως «μεγάλης κυκλοφορίας» και είναι πολιτικά αντιπροσωπευτικές, υπό την έννοια ότι καλύπτουν τον συμβατικό άξονα δεξιά-

αριστερά. Πιο συγκεκριμένα, οι εφημερίδες που μελετήθηκαν είναι: η Ελευθεροτυπία, Το Βήμα, το Έθνος, Τα Νέα, ο Ελεύθερος Τύπος, Η Καθημερινή, Η Αυγή και ο Ριζοσπάστης. Το χρονικό διάστημα στο οποίο εστιάζεται η ανάλυση εκτείνεται από την Τρίτη 25 Ιανουαρίου 2011 -ημέρα έναρξης της απεργίας πείνας στη Νομική- μέχρι τα ξημερώματα της Παρασκευής 28 Ιανουαρίου 2011, όταν η Νομική εκκενώθηκε.

Στο έκτο κεφάλαιο αναλύονται αποσπάσματα εκθέσεων διεθνών οργανισμών σχετικά με τη διεθνή μετανάστευση. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για την έκθεση Human Development Report 2009 του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, την έκθεση SOPEMI 2009 του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, καθώς και το World Migration Report 2010 του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης. Επιπλέον, στο έκτο κεφάλαιο αναλύονται ενδεικτικά και δημοσιεύματα του εγχώριου ημερήσιου τύπου των εφημερίδων Ελευθεροτυπία και Καθημερινή.

Κεφάλαιο 2
Επισκόπηση της μεταναστευτικής παρανομίας

Στο δεύτερο κεφάλαιο οριοθετείται θεωρητικά η έννοια της μεταναστευτικής παρανομίας μέσω μιας επισκόπησης της διεθνούς αλλά και εγχώριας επιστημονικής βιβλιογραφίας. Τα επιμέρους υποκεφάλαια οργανώνονται γύρω από τις διαφορετικές πτυχές του ζητήματος ή, ειπωμένο διαφορετικά, με βάση την προσέγγισή του από διαφορετικές προοπτικές θέσεις. Κατ' αυτό τον τρόπο, το καπιταλιστικό κράτος, η νομική παραγωγή, η κρίση της εθνικής-κρατικής κυριαρχίας, το καθεστώς διαχείρισης των μεταναστεύσεων διεθνώς καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των χωρών του ευρωπαϊκού νότου, συνυφαίνονται ως διακριτές διαστάσεις των διαδικασιών παραγωγής της σύγχρονης «λαθρομετανάστευσης», συμβάλλοντας στη συγκρότηση μιας, κατά το δυνατόν, πολυπρισματικής προσπέλασής της. Το τελευταίο υποκεφάλαιο εστιάζεται στην εγχώρια θεωρητική παραγωγή επισκοπώντας τη συζήτηση για την «παράνομη» μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα.

Στο επίπεδο της κυρίαρχης επιστημονικής συζήτησης, η παράνομη μετανάστευση αναγνωρίζεται ως μια κρίσιμη διάσταση του ευρύτερου φαινομένου της μετανάστευσης, ως ένας απ' τους κόμβους που, σε συνάφεια με άλλους, συναπαρτίζουν το γενικό αντικείμενο-μετανάστευση. Πρόκειται για μια διάσταση που μπορεί να προσδιοριστεί ποσοτικά, να εξεταστεί σε σχέση με τη νόμιμη μετανάστευση, να γίνει αντικείμενο ανάλυσης από την άποψη των επιπτώσεών της στην αγορά εργασίας, των ιδιαιτεροτήτων της οικονομίας του κάθε έθνους-κράτους, της διοικητικής και νομοθετικής του παράδοσης κλπ. Κατά κάποιον τρόπο, η έννοια της παράνομης μετανάστευσης συνιστά τον λειτουργικό δείκτη ενός προβλήματος αποτελεσματικής διαχείρισης, μια μετρήσιμη -αν και όχι χωρίς σοβαρές δυσκολίες- κατηγορία στο εσωτερικό ενός μετρήσιμου ορίζοντα.

Η έμφαση στην προσπάθεια μέτρησης, ωστόσο, υπονοεί πως ο χαρακτήρας της εν λόγω πραγματικότητας είναι ξεκάθαρος και αναμφίλεκτος, αφού, μόνο αν κάτι είναι ήδη γνωστό και μάλιστα δεδομένο μπορεί και να μετρηθεί. Υπ' αυτή την έννοια, η επικέντρωση στον ποσοτικό προσδιορισμό της «λαθρομετανάστευσης»

διαμορφώνει ένα είδος συζήτησης θεωρητικής και πολιτικής που, λαμβάνοντας ως δεδομένο τον χαρακτήρα της παρανομίας, αποτρέπει την επερώτηση και την κριτική της διαμόρφωσης του αντικειμένου της. Πρόκειται για μια συζήτηση που κινείται πάνω σε έναν προδιαμορφωμένο άξονα, τα στοιχεία του οποίου απορρέουν από τις μέριμνες των εθνικών κρατών και τις προτεραιότητες των πολιτικών για τη μετανάστευση όπως αυτές σχηματοποιούνται σε εθνικό αλλά και «υπερεθνικό» επίπεδο. Ως εκ τούτου, αν και υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ερευνών που αφορούν τη μετανάστευση και την παράνομη μετανάστευση, είναι σαφώς πολύ λιγότερες οι έρευνες που καταπιάνονται με το τι είναι και πώς διαμορφώνεται αυτή η παρανομία.

2.1. Μεταναστευτική παρανομία, κράτος, κεφάλαιο

Παρά τον θεωρούμενο ως αυτονόητο χαρακτήρα του λεγόμενου «προβλήματος» της παράνομης μετανάστευσης, πρόκειται για ένα ζήτημα που, στην οξεία πολιτική μορφή με την οποία το γνωρίζουμε σήμερα στην Ευρώπη, αναδύθηκε σχετικά πρόσφατα. Γενικά μιλώντας, η εμφάνισή του συνδέεται άμεσα με την αποδιάρθρωση του μεταναστευτικού καθεστώτος που επικράτησε μεταπολεμικά, η οποία είναι εγγεγραμμένη στο πλαίσιο της ευρύτατης κρίσης των κοινωνικών παραγωγικών σχέσεων που άρχισε να γίνεται αισθητή διεθνώς από τα τέλη της δεκαετίας του 1960[23].

Η σύγχρονη μεταναστευτική παρανομία δεν δημιουργήθηκε εκ του μη όντος. Αποτελεί αναδιοργάνωση και επανανοηματοδότηση στοιχείων ήδη υπαρκτών και γνωστών. Ο M. J. Miller (1995: 537) τοποθετεί τις απαρχές της παράνομης μετανάστευσης στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, όταν οι πρώτοι συστηματικοί κρατικοί περιορισμοί στις μετακινήσεις κατέστησαν δυνατή την ύπαρξη μεταναστεύσεων που έρχονταν σε αντίθεση με τις προσταγές του νόμου. Αυτού του είδους η παρανομία αποτελούσε ένα σταθερό χαρακτηριστικό των μεταναστεύσεων κατά τον 20ο αιώνα, αρκετά πριν τον μετασχηματισμό της σε πρόβλημα πρώτης γραμμής για τη δημόσια σφαίρα. Οι S. Castles και G. Kosack (1972: 9), αναφερόμενοι στη Γαλλία της δεκαετίας του 1960 κάνουν λόγο για την ύπαρξη

[23] Σύμφωνα με την ανάλυση του E. Mandel η κρίση, η οποία στο άμεσα οικονομικό επίπεδο λαμβάνει το χαρακτήρα της ύφεσης, είχε αρχίσει να γίνεται αισθητή σε κάποιες χώρες ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάστηκε στη Γαλλία το 1962, την Ιταλία το 1963, την Ιαπωνία το 1964, τη Δ. Γερμανία την περίοδο 1966-7, τις ΗΠΑ την περίοδο 1969-71, και πάλι στη Δ. Γερμανία κατά το διάστημα 1971-2. Βλ., Μαντέλ (1975: 100).

παράνομης μετανάστευσης μεγάλης κλίμακας ενώ οι Τζ. Μπέργκερ και Τζ. Μορ (1975[2012]: 106) στο εμβληματικό έργο τους *Ο έβδομος άνθρωπος*, αναφέρουν ότι «[ω]ς πρόσφατα στη Γαλλία, το 80% των ξένων εργατών ζούσαν παράνομα, χωρίς χαρτιά» και πως «[τ]ο γεγονός αυτό αποτελούσε ένα "επίσημο" ανεπίσημο σύστημα». Κατά την περίοδο 1945-1970, ο κύριος τρόπος διαχείρισης της μετανάστευσης στη Γαλλία ήταν η εκ των υστέρων νομιμοποίηση ανθρώπων που είχαν εισέλθει και εργάζονταν παράνομα. Επιπλέον, η «παρανομία» αυτού του είδους αποτελούσε γενικότερα μια αρκετά εκτεταμένη διάσταση της μεταπολεμικής μετανάστευσης από τη νότια προς στη βόρεια Ευρώπη (Black, 2003: 36-7), ενώ η πρακτική της *de facto* νομιμοποίησης ακολουθούνταν και από τις Ηνωμένες Πολιτείες όσον αφορά τους παράνομα εργαζόμενους Μεξικανούς κατά την περίοδο 1942-1964 (Castles & Miller, 2009: 184).

Επιπλέον, σε αντίθεση με τη σύγχρονη εγχώρια αντίληψη που θεωρεί πως η παράνομη μετανάστευση αφορά αποκλειστικά τους «ξένους», είναι ανάγκη να σημειωθεί πως αυτή αποτελούσε ήδη κατά τη δεκαετία του 1960 μια πραγματικότητα γνωστή και για Έλληνες-ίδες που έφευγαν στο εξωτερικό. Ο Θ. Πάγκαλος (1974: 70,77), παραθέτοντας ποσοτικά στοιχεία για τη μετανάστευση *από* την Ελλάδα κατά τα έτη 1965, 1966 και 1967, σημειώνει πως «[ο]ι αριθμοί δεν περιλαμβάνουν την παράνομη μετανάστευση που υπολογίζεται στο 50% τουλάχιστον της νόμιμης». Ανεξαρτήτως της ορθότητας των εκτιμήσεών του, αυτό που φανερώνει η συγκεκριμένη διατύπωση είναι πως η παράνομη μετανάστευση αποτελούσε μια γνωστή παράμετρο της αποδημίας της εποχής. Η παράνομη μετανάστευση προϋπήρχε της σύγχρονης μορφής της ως «απειλής» για το κράτος και την κοινωνία.

Σύμφωνα με μια αρκετά διαδεδομένη προσέγγιση, η παράνομη μετανάστευση προκλήθηκε από την παύση των προγραμμάτων «στρατολόγησης» μεταναστών εργατών-τριών και το κλείσιμο των συνόρων στην Ευρώπη, τα οποία αποτέλεσαν άμεσο επακόλουθο του ξεσπάσματος της κρίσης του 1973-4 που καταγράφηκε στην ιστορία ως πετρελαϊκή. Αν και η άμεση σύνδεση μεταξύ της «παράνομης» μετανάστευσης και της στάσης των κρατών είναι ορθή, η σύνδεσή της με το χρονικό σημείο του ανοιχτού ξεσπάσματος της οικονομικής κρίσης χρειάζεται περαιτέρω διευκρίνιση. Μια πιο συγκεκριμένη ιστορική προσέγγιση αποκαλύπτει μια πραγματικότητα συνθετότερη απ' όσο υποβάλλει η παραπάνω αφήγηση. Η στάση των δυτικοευρωπαϊκών κρατών απέναντι στη μετανάστευση δεν μπορεί να αποδοθεί μονοσήμαντα στις επιπτώσεις της ύψωσης των τιμών του πετρελαίου (οι οποίες

βέβαια κάθε άλλο παρά αμελητέες υπήρξαν) και δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά στο συγκεκριμένο χρονικό σημείο.

Οι Y. M. Boutang και P. Ewenzyck (1978) θεωρούν πως η σκλήρυνση της στάσης των ευρωπαϊκών κρατών θα πρέπει να ιδωθεί ως απάντηση στην κρίση ελέγχου της μεταναστευτικής ζωντανής εργασίας. Οι αρμόδιες αρχές άρχισαν σιγά-σιγά να αντιλαμβάνονται ότι οι μετανάστες δεν αποτελούσαν κατά κανέναν τρόπο έναν απλό «συντελεστή παραγωγής» προσωρινής χρήσης, ενώ από νωρίς έγιναν εμφανή τόσο τα σημάδια ενός εγχώριου αντιμεταναστευτικού ρατσισμού, όσο και εκείνα μιας έντονης απειθαρχίας μεταξύ των μεταναστών εργατών. Ο S. Castles (2000: 7) επισημαίνει τη σημασία της κλιμάκωσης των ρατσιστικών επιθέσεων και των ταραχών του 1958 στο Notting Hill του Λονδίνου, ο M. Castells (1975: 61) τους σημαντικούς εργατικούς αγώνες που έλαβαν χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1970 σε επιχειρήσεις όπου εργάζονταν πολλοί μετανάστες (την Girosteel, την Pennaroya, τη Renault-Billancourt και τη Renault-Flins), ενώ ο S. Mezzadra (2011) την απεργία στο εργοστάσιο της Φορντ στην Κολονία το καλοκαίρι του 1973.

Πιο συγκεκριμένα, η μεταστροφή ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών που παραδοσιακά «εισήγαγαν» μετανάστες εργάτες-τριες είχε ήδη ξεκινήσει πριν το ανοιχτό ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Για παράδειγμα, η Βρετανία είχε αρχίσει ήδη από το 1962 να περιορίζει τις νόμιμες δυνατότητες εισόδου στην επικράτειά της, κυρίως για όσους-ες προέρχονταν απ' τις αποικίες και την Κοινοπολιτεία (Rystad, 1992: 1181· Castles, 2000: 7, 31-32· Castles & Miller, 2009: 102· Αβραμίδη & Μαυρομμάτης, 2007). Επίσης, η Γαλλία είχε αρχίσει να σκληραίνει τη στάση της από το 1968 όταν θέσπισε ποσόστωση στη μετανάστευση από την Αλγερία (Rystad 1992: 1182), ενώ καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 υλοποιούσε ένα πρόγραμμα εκκαθάρισης των παραγκουπόλεων (*bidonvilles*) που βρίσκονταν στην επικράτειά της και μετεγκατάστασης των μεταναστών εργατών που στεγάζονταν εκεί σε ξενώνες. Η συγκεκριμένη διαδικασία είχε χαρακτήρα πειθάρχησης, στρατωνισμού -σε ορισμένους ξενώνες τα φώτα έκλειναν μια συγκεκριμένη ώρα ή υπήρχαν περιορισμοί όσον αφορά τους επισκέπτες- και ρατσιστικής ταξινόμησης -υπήρχαν ξεχωριστοί ξενώνες για τους μαύρους Αφρικανούς- και δεν εκτυλίχθηκε χωρίς διαρκείς και σημαντικές αντιστάσεις (Castles, 2008: 4-6· Moulier-Boutang, Ewenzyck, 1978). Τέλος, το 1972 με την έκδοση της «εγκυκλίου Fontanet-Marcelin», περιορίζονταν δραστικά οι νόμιμες δυνατότητες εισόδου στη χώρα και η αστυνομία εμπλεκόταν άμεσα και επίσημα στη διαχείριση της μετανάστευσης (Castells, 1975: 61-2).

Μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των ογκούμενων από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 κοινωνικών συγκρούσεων και της οικονομικής «επιβράδυνσης», το άμεσο ξέσπασμα της κρίσης του 1973-4 αποτέλεσε, πράγματι, ένα σημείο καμπής για μια σταθερή στροφή των χωρών του ευρωπαϊκού βορά προς ένα γενικότερο «κλείσιμο» των συνόρων τους. Είναι το Νοέμβριο του 1973 που το (δυτικό) γερμανικό κράτος, από πολλές απόψεις εμβληματικό όσον αφορά το μεταναστευτικό καθεστώς του «φιλοξενούμενου εργάτη» (gastarbeiter), σταμάτησε τα προγράμματα εισαγωγής μεταναστών εργατών, κίνηση που σε σύντομο χρονικό διάστημα ακολούθησαν οι περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Το κλείσιμο των νομίμων οδών μετανάστευσης δεν σταμάτησε την ίδια τη μετανάστευση, μετασχημάτισε ωστόσο το χαρακτήρα της, αλλάζοντας το νομικό-πολιτικό πλαίσιο εκτύλιξής της. Η διαρκής σκλήρυνση της στάσης απέναντι στη μετανάστευση, η οποία γενικεύτηκε και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, έχει ως αποτέλεσμα οι μόνες γενικές νόμιμες οδοί για να μεταναστεύσει κάποιος-α στην «Ευρώπη» σήμερα -εφόσον δεν είναι πλούσιος ή υψηλά ειδικευμένος- να είναι η «οικογενειακή επανένωση» και η «αίτηση ασύλου» (Tapinos, 1999: 229-230).

Σύμφωνα με όσα ειπώθηκαν μέχρι τώρα, καθίσταται εμφανές ότι στο κέντρο των μετασχηματισμών που αφορούν τη μετανάστευση βρίσκεται η κρατική εξουσία, η οποία συνιστά μια εκ των ων ουκ άνευ συνθήκη για την κατανόηση, ακόμα και την πιο στοιχειώδη, της ανάδυσης της «λαθρομετανάστευσης». Στο σημείο αυτό η ανάλυση της μεταναστευτικής παρανομίας διασταυρώνεται με ζητήματα που αφορούν τη συζήτηση για το κράτος, τις διαστάσεις, τις λειτουργίες του καθώς και τα όρια της ισχύος του. Πρόκειται για μια ιδιαιτέρως πολύπλοκη συζήτηση το αντικείμενο της οποίας ξεπερνά κατά πολύ τις μέριμνες της παρούσας εργασίας. Παρόλα αυτά, στο μέτρο που οι μεταναστεύσεις, νόμιμες και παράνομες, είναι άμεσα συνυφασμένες με την κρατική εξουσία, καθίστανται αναγκαίες ορισμένες διευκρινίσεις όσον αφορά τις έννοιες του κράτους και της κρατικής εξουσίας σε σχέση με την προοπτική θέση απ' την οποία τις προσεγγίζει η ανά χείρας διατριβή.

Αποτελώντας μιαν απ' τις κοινοτοπίες του δημόσιου λόγου, το κράτος τείνει να εκλαμβάνεται ως ένα αυτονόητο δεδομένο, η «φυσικότητα» του οποίου αποτρέπει τις προσπάθειες ανάλυσης και κριτικής του. Ο J. Torpey (1998: 240) επισημαίνει πως η αποδοχή του κράτους ως απλού δεδομένου οδηγεί στην αποτυχία κατανόησης τόσο των μεταναστεύσεων όσο και των σύγχρονων κρατών. Όπως το θέτει ο ίδιος:

> Αντί να αγνοούν το ρόλο των κρατών, οι μελέτες των μεταναστευτικών πολιτικών μάλλον τα εκλαμβάνουν ως δεδομένα και έτσι αποτυγχάνουν να αντιληφθούν τους τρόπους με τους οποίους η ρύθμιση της κίνησης συμβάλλει στη συγκρότηση της ίδιας της «κρατικότητας» των κρατών [μετάφραση δική μου].

Κατ' αρχάς, στο επίπεδο του λόγου, η κυριαρχία του εθνικού κράτους καθίσταται άμεσα εμφανής μέσω της τάσης να ανάγεται σ' αυτό σχεδόν κάθε τι που εμπίπτει στα όρια της επικράτειας. Η ίδια η κοινωνία μάλιστα, νοούμενη ως μονάδα, τείνει στον δημόσιο λόγο, συμπεριλαμβανομένου του επιστημονικού, να συμπίπτει με τα όρια της επικράτειας λαμβάνοντας το όνομά της από το εθνικό της κράτος (π.χ. η ελληνική κοινωνία, η γαλλική κλπ) (Glick Schiller, 2009: 17-18· O'Tuathail, 1998: 17, παρατίθεται στο Oelgemoller, 2011: 418). Ο Α. Μαρβάκης (2004: 111) διατυπώνει αυτή την αντίληψη για την κοινωνία και τις σχέσεις της με το κράτος με την εξής σχηματική ακολουθία:

Κοινωνία
=έθνος
= κράτος
=επικράτεια με γεωγραφική οριοθέτηση
=σύνορα ως γραμμή στο χώρο (όπου διαφύλαξη συνόρων σημαίνει τη στρατιωτική προστασία της εδαφικής ακεραιότητας).

Αυτός ο εναγκαλισμός, ωστόσο, της κοινωνίας απ' το κράτος συνυπάρχει με μιαν αντίληψη «εξωτερικότητας» του κράτους σε σχέση μ' αυτήν όπως και σε σχέση με κάθε συγκεκριμένη κοινωνική σφαίρα (την οικονομία για παράδειγμα). Το κράτος απ' τη μια σφραγίζει και συνέχει την κοινωνία εμφανιζόμενο ως η «ουσία» ή, όπως το θέτει ο P. Clastres (1974[1992]: 198), το «πεπρωμένο» της, ενώ απ' την άλλη παρουσιάζεται και ως κάτι διακριτό σε σχέση αυτήν, υπό την έννοια ότι αποτελεί εκείνη την «αρμόδια» θεσμική σφαίρα στην οποία λαμβάνονται οι αποφάσεις που κατόπιν επιβάλλονται στην κοινωνία. Αυτό που διακυβεύεται στις παραπάνω διατυπώσεις και στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις του κράτους είναι μια βασική ιεράρχηση και μια γραμμή αιτιότητας. Είναι άραγε το κράτος που καθορίζει τις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις ή μήπως ισχύει το αντίστροφο και το κράτος

είναι εκείνο που προσαρμόζεται στις ευρύτερες κοινωνικές διεργασίες και απαιτήσεις; Εστιάζοντας στη μετανάστευση, το παραπάνω ζήτημα θα μπορούσε συγκεκριμένα να τεθεί ως εξής: πώς μπορούν να γίνουν κατανοητές οι κινήσεις των κρατών να «κλείσουν» τα σύνορά τους, πώς οι αλλαγές της νομοθεσίας που διέπει τη μετανάστευση και, εν τέλει, πώς πρέπει να συλληφθεί η σχέση μεταξύ του κράτους και των λεγόμενων «αναγκών της οικονομίας»;

Για την προσέγγιση των παραπάνω ερωτημάτων αναδεικνύεται ως κρίσιμη η μαρξική κριτική του κράτους η οποία έγκειται, πρωτίστως, στην εγγραφή του στον ευρύτερο καμβά της ιστορίας των κοινωνικών σχέσεων. Ο Ε. Πασουκάνις (1975[1924]: 149), ήδη απ' τη δεκαετία το 1920 ασκούσε κριτική σ' αυτό που ονόμαζε «*νομική* θεωρία του κράτους» για το ότι αντιμετώπιζε το κράτος ως μια ανεξάρτητη απ' το κοινωνικό πεδίο δύναμη. Συγκεκριμένα, υποστήριζε πως κάθε τέτοια θεωρία «πρέπει κατανάγκη (sic) να τοποθετήσει το κράτος σαν αυτόνομη εξουσία πάνω απ' την κοινωνία». Από μια παρόμοια θέση, ο H. Lefebvre (2009[1966]: 9) αντιπαρέθεσε την προσέγγιση του K. Marx σ' εκείνη του G.W.F. Hegel με την εξής αξιωματική διατύπωση: «Οι κοινωνικές σχέσεις (και οι αντιφάσεις τους που γεννούν τους ταξικούς αγώνες) εξηγούν το κράτος, κι όχι το αντίστροφο, όπως πίστευε ο Χέγκελ». Η συγκεκριμένη τοποθέτηση, αν και κατ' αρχήν προφυλάσσει από μιαν άκριτη αποδοχή του κράτους ως προφανούς και αυτάρκους σημείου εκκίνησης για την ανάλυση του κοινωνικού πεδίου, ενέχει τον κίνδυνο να οδηγήσει στην άποψη πως το κράτος είναι απλώς ένα «επιφαινόμενο» των κοινωνικών σχέσεων που υπόκεινται της συγκρότησής του.

Ως προς αυτό το ζήτημα, η W. Brown (2001), αναφερόμενη στις θέσεις του K. Marx για την εξουσία και το κράτος, υποστηρίζει πως το έργο του διατρέχεται από μιαν ένταση που ο ίδιος δεν διατυπώνει ρητά και δεν υποβάλλει σε κριτική. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την προσέγγισή της η γενική στόχευση του K. Marx είναι να μετατοπίσει το πεδίο της έρευνας από το κράτος και την εξουσία της ιδεολογίας προς αυτό που μπορεί να ονομαστεί «κοινωνικές δυνάμεις». Ως προϊόν συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων, το κράτος τείνει να εκλαμβάνεται ως κάτι δευτερεύον εν συγκρίσει μ' αυτές οι οποίες συνιστούν την, κατά κάποιον τρόπο, «πρωταρχική» πραγματικότητα (*όπ.π*: 64-65). Η κριτική ανάλυσή της, εντούτοις, εντοπίζει σημεία στο έργο του K. Marx -συγκεκριμένα στο *Εβραϊκό Ζήτημα*- που φανερώνουν μιαν αντίληψη που κινείται προς την αντίθετη κατεύθυνση, σύμφωνα με την οποία το κράτος δεν αποτελεί απλώς την «επιφάνεια» ή μιαν εκτροπή κοινωνικών

δυνάμεων που βρίσκονται έξω και πέρα απ' αυτό, αλλά μια εξουσία «…γενεσιουργό, δημιουργική, ικανή να φτιάξει ιστορία» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 89). Αν και είναι οπωσδήποτε ένα κοινωνικό προϊόν, το κράτος, εφόσον συγκροτηθεί, συνιστά μιαν εξαιρετικά ισχυρή δύναμη ικανή να επιβάλλει και να συντηρεί συγκεκριμένες επιλογές και κοινωνικές σχέσεις.

Εκκινώντας από την αμφισβήτηση του αυτονόητου και αυτάρκους χαρακτήρα του κράτους, η μαρξική ανάλυση υποβάλλει σε κριτική αυτή την ίδια τη διαίρεση μεταξύ «κράτους» και «κοινωνίας». Η κριτική αυτού του διαχωρισμού -και των δυο μερών του ως μερών που προκύπτουν απ' αυτόν- απαιτεί αυτός να προσδιοριστεί συγκεκριμένα ως ιστορικό/κοινωνικό προϊόν. Μιλώντας για το (σύγχρονο) κράτος και την κρατική εξουσία, αναφερόμαστε στην ιστορικά επίκαιρη μορφή της παραγωγής μιας κοινωνικής διαίρεσης σύμφωνα με την οποία ένα τμήμα του κοινωνικού πεδίου παρουσιάζεται ως κάτι ξεχωριστό απ' την κοινωνία και υπερτίθεται αυτής. Σύμφωνα με τη διατύπωση του K. Marx στο *Εβραϊκό Ζήτημα* (1978[1844]: 75), πρόκειται για τη διαίρεση μεταξύ «πολιτικού κράτους» και «κοινωνίας των ιδιωτών», η οποία στο επίπεδο της συγκεκριμένης, προσωπικής ζωής των ανθρώπων λαμβάνει τη μορφή εκείνης μεταξύ μιας αφηρημένης (*επουράνιας*) και μιας συγκεκριμένης (*γήινης*) ύπαρξης. Υποκείμενο της πρώτης είναι ο πολίτης, ο άνθρωπος δηλαδή αντικρισμένος αφηρημένα ως μέλος της πολιτικής κοινότητας, ενώ στη δεύτερη δεσπόζει ο ιδιώτης, ο άνθρωπος ως συγκεκριμένη, και απομονωμένη, προσωπικότητα εντός της σφαίρας των καθημερινών του σχέσεων και υποθέσεων με τους άλλους ιδιώτες, οι οποίες θεωρούνται ως μη-πολιτικές[24]. Η διαίρεση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού, μεταξύ *καθολικού* συμφέροντος και *επιμέρους* συμφερόντων έχει για τον K. Marx τον χαρακτήρα αντίφασης, μιας αντίφασης πάνω στην οποία βασίζεται το κράτος (1984[1844]: 412).

Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, το κράτος παρουσιάζεται ως εκείνο το κοινωνικό μέρος που -αξιώνει να- ενσαρκώνει το όλον, εμφανιζόμενο ως καθολικότητα, σε αντίθεση με την «κοινωνία» η οποία παρουσιάζεται ως μια πολλαπλότητα

[24] «Ο άνθρωπος, μέσα στην πιο *κοντινή* του πραγματικότητα, μέσα στην κοινωνία των ιδιωτών, είναι ένα γήινο ον. Εδώ, όπου έχει για τον εαυτό του και για τους άλλους την αξία πραγματικού ατόμου, είναι ένα *ψεύτικο* φαινόμενο. Απεναντίας, μέσα στο κράτος, όπου ο άνθρωπος αναγνωρίζεται σαν ένα ον που ανήκει στο ανθρώπινο είδος, είναι το φανταστικό μέλος μιας πλασματικής ανεξέλεγκτης εξουσίας, του έχουν αρπάξει την πραγματική ατομική του ζωή και τον γέμισαν με μιαν εξωπραγματική οικουμενικότητα». Βλ., Μαρξ (1978[1844]: 76).

μερικοτήτων, η οποία δεν μπορεί να υπάρχει αυτόνομα και που μόνο στην ενότητά της με το κράτος βρίσκει δικαίωση[25]. Ο κοινωνιολόγος B. Jessop, προσεγγίζοντας αυτή την ιδιαίτερη σχέση κράτους-κοινωνίας, κάνει λόγο για το «παράδοξο του μέρους και του όλου» υποστηρίζοντας πως:

> Αυτό το παράδοξο αναδύεται απ' το γεγονός ότι το κράτος είναι απλώς ένα θεσμικό σύνολο μεταξύ άλλων εντός ενός κοινωνικού σχηματισμού· παραδόξως όμως έχει επιφορτιστεί με την συνολική ευθύνη για την διατήρηση της συνοχής του κοινωνικού σχηματισμού του οποίου αποτελεί μέρος [μετάφραση δική μου] (Jessop, 1996: 360).

Αν όμως το κράτος είναι επιφορτισμένο με τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής συνολικά, αυτό σημαίνει πως το κοινωνικό πεδίο του οποίου αποτελεί τμήμα δεν είναι συνεκτικό αφ' εαυτού, πως έχει ανάγκη, δηλαδή, από ένα «θεσμικό σύνολο» επιφορτισμένο με τη διαμόρφωση και την επιβολή αυτής τη συνοχής. Η ανάγκη για την τήρηση μιας ορισμένης τάξης, η οποία εκδηλώνεται μέσω του κράτους, πιστοποιεί ταυτόχρονα και τη συνθήκη της κοινωνικής «αταξίας» που συνιστά τη διαρκή προϋπόθεση αυτής της ανάγκης. Ως εκ τούτου, η ίδια η πραγματικότητα του κράτους συνιστά μιαν ομολογία για το ότι η κοινωνία της οποίας αποτελεί μέρος βρίσκεται «σε μιαν αξεδιάλυτη αντίφαση με τον ίδιο τον εαυτό της, ότι διασπάστηκε σε ασυμφιλίωτες αντιθέσεις, που είναι ανήμπορη να τις εξορκίσει» (Ένγκελς, 1975 [1884]: 181). Όπως το έθεσε η W. Brown (2001: 84), «[τ]ο κράτος εκπροσωπεί την ψευδαίσθηση της καθολικής εκπροσώπησης και της συμφιλίωσης των ανταγωνιστικών πολιτικών (civil) συμφερόντων» [μετάφραση δική μου].

Ως ιστορικό προϊόν μιας ορισμένης μορφής, το κράτος συνιστά ταυτόχρονα

[25] Η παράγραφος της *Φιλοσοφίας του δικαίου* του Χέγκελ με την οποία ξεκινά η κριτική του Κ. Μαρξ, αποτελεί μιαν εμβληματική διατύπωση, αφενός της διαίρεσης κράτους - κοινωνίας των ιδιωτών και, αφετέρου, της ενότητάς τους υπό την κυριαρχία του κράτους: «παρ. 261. "Απέναντι στη σφαίρα του ιδιωτικού δικαίου και της ατομικής ευημερίας, δηλαδή στη σφαίρα της οικογένειας και της κοινωνίας-των-ιδιωτών, το Κράτος αποτελεί, από τη μια μεριά, εξωτερική αναγκαιότητα και την υπέρτατή τους αρχή - στη φύση της οποίας υπάγονται και από την οποία εξαρτώνται, τόσο οι νόμοι τους όσο και τα συμφέροντά τους. – Από την άλλη, το Κράτος αποτελεί τον εγγενή σκοπό τους και η δύναμή του έγκειται στην ενότητα του καθολικού τελικού του σκοπού και του επί μέρους συμφέροντος των ατόμων, ενότητα που εκφράζεται στο γεγονός ότι έχουν ως προς αυτό *καθήκοντα στον ίδιο βαθμό που έχουν και δικαιώματα*" (βλ., παρ. 155)». Βλ., Marx (1978[1844]: 35).

και εκδήλωση των ανταγωνισμών που διαυλακώνουν το κοινωνικό πεδίο απ' το οποίο προέρχεται και του οποίου αποτελεί τμήμα. Υπ' αυτή την έννοια, το κράτος, εξ ορισμού, είναι ταξικό και κράτος ιεραρχημένων κοινωνικών σχέσεων. Ως επιβολή μιας ορισμένης «τάξης», αποτελεί ένα εγχείρημα άμβλυνσης κοινωνικών αντιθέσεων και συγκρούσεων που, ωστόσο, δεν μπορούν να εξαλειφθούν. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ειρήνευση που (επιχειρεί να) επιβάλλει το κράτος συνιστά μιαν εκδοχή συνέχισης του (κοινωνικού) πολέμου, φανερώνοντας την εσωτερική σύνδεση μεταξύ πολέμου και ειρήνης μέσα στο κράτος. Όπως το διατύπωσε ο Β. Ι. Λένιν στο έργο του *Κράτος και Επανάσταση*: «Το κράτος είναι προϊόν και εκδήλωση των *ανειρήνευτων* ταξικών αντιθέσεων. Το κράτος εμφανίζεται εκεί, τότε και καθόσον, όπου, όταν και εφόσον οι ταξικές αντιθέσεις *δεν μπορούν* αντικειμενικά να συμβιβαστούν. Και αντίστροφα: η ύπαρξη του κράτους αποδείχνει ότι οι ταξικές αντιθέσεις είναι ανειρήνευτες» [η έμφαση στο πρωτότυπο] (Λένιν, 1996[1917]: 13). Ως προϊόν και εκδήλωση κοινωνικών σχέσεων που σφραγίζονται από την μορφή του έθνους και του κεφαλαίου, το κράτος στο οποίο αναφερόμαστε, το σύγχρονο κράτος, είναι εθνικό και καπιταλιστικό, κάτι που σημαίνει, επίσης, πως το έθνος και οι καπιταλιστικές σχέσεις έχουν συγκροτηθεί σε κράτος.

Ο W. Bonefeld, ο οποίος αντιμετωπίζει το καπιταλιστικό κράτος ως την προσίδια «πολιτική μορφή της αστικής (bourgeois) κοινωνίας», επικεντρώνεται στον διαχωρισμό της πλειονότητας των ανθρώπων από τα μέσα επιβίωσης και παραγωγής της ζωής, ο οποίος αποτέλεσε μια θεμελιώδη συνθήκη για την ανάδυση του καπιταλισμού και συνεχίζει να αποτελεί θεμελιώδη συνθήκη της ύπαρξής του. Σύμφωνα με την ανάλυσή του, η «χειραφέτηση του κράτους απ' την κοινωνία (...)βασίζεται στον διαχωρισμό της ζωντανής εργασίας από τα μέσα της και διασφαλίζει τη συνεχιζόμενη αναπαραγωγή αυτού του διαχωρισμού μέσω του νόμου και της τάξης» [μετάφραση δική μου] (Bonefeld, 2003: 206), ενώ όπως το διατυπώνει σε άλλο σημείο: «Το καπιταλιστικό κράτος είναι καπιταλιστικό κράτος όχι επειδή η αστική τάξη έχει καταλάβει τις καλές θέσεις του κράτους. Είναι καπιταλιστικό κράτος εξαιτίας της μορφής του: του διαχωρισμού του πολιτικού από την κοινωνία» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 208).

Όσα ειπώθηκαν παραπάνω, ωστόσο, δεν σημαίνουν καθόλου πως τα κράτη -οι ιστορικά και τοπικά εντοπισμένες πραγματικότητες απ' τις οποίες, και για την πρόσληψη των οποίων, παράγεται η λογική αφαίρεση της έννοιας του κράτους- θα πρέπει να εννοούνται ως καθαρές ενσαρκώσεις των γενικών εννοιών διαμέσου των

οποίων προσεγγίζονται. Μολονότι ως «θεσμικά σύνολα» δρουν για τη διασφάλιση των κοινωνικών συνθηκών που συνιστούν τους βασικούς αρμούς της συγκρότησής τους -της καπιταλιστικής συσσώρευσης, της ενοποίησης και της κατάλληλης διακυβέρνησης του πληθυσμού της επικράτειας, της αναπαραγωγής των κυρίαρχων σχέσεων εξουσίας-, αυτό δεν σημαίνει πως πρόκειται για *a priori* συγκροτημένα υποκείμενα, ούτε απλώς για λειτουργικά προσδιορισμένους μηχανισμούς ενός αενάως αυτό-αναπαραγόμενου συστήματος. Μια τέτοια αφηρημένα φορμαλιστική προσέγγιση δεν μπορεί να προσπελάσει ούτε τις αποτυχίες των κρατικών εγχειρημάτων ούτε τους μετασχηματισμούς των τεχνολογιών εξουσίας αλλά, εντέλει, ούτε και τις πραγματικές διαφορές -ισχύος ή άλλων συγκεκριμένων χαρακτηριστικών- μεταξύ των κρατών.

Ιδιαίτερα χρήσιμες για μια κριτική αναλυτική προσπέλαση του σύγχρονου κράτους είναι και ορισμένες τοποθετήσεις του M. Foucault όσον αφορά τις σχέσεις εξουσίας. Αρνούμενος, και αυτός, αν και από μια θέση αρκετά διαφορετική από εκείνη της μαρξικής παράδοσης, ότι το κράτος αποτελεί ένα αύταρκες αντικείμενο γνώσης, στρέφεται στο τοπικά και χρονικά προσδιορισμένο πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας το οποίο, σύμφωνα με την προσέγγισή του, συνιστά το «υλικό» απ' το οποίο συγκροτείται η κρατική εξουσία: «Η ανάλυση με βάση την εξουσία δεν πρέπει να θέτει αξιωματικά, σαν αρχικά δεδομένα, την κυριαρχία του Κράτους, τη μορφή του νόμου ή τη σφαιρική ενότητα του εξουσιασμού· αυτές δεν είναι μάλλον παρά οι τελικές της μορφές» (Φουκώ, 1982[1976]: 115). Η ανάλυση του M. Foucault επικεντρώνεται στην εξουσία συλλαμβάνοντάς την ως «το πλήθος των σχέσεων δύναμης που ενυπάρχουν στο χώρο που ασκούνται και είναι συστατικές της οργάνωσής τους», ενώ αναφέρεται και στις στρατηγικές «...μέσα στις οποίες ενεργοποιούνται και που το γενικό τους σχέδιο ή η θεσμική τους αποκρυστάλλωση υλοποιούνται στους κρατικούς μηχανισμούς, στη διατύπωση του νόμου, στις κοινωνικές ηγεμονίες» (Φουκώ, 1982[1976]: 115-6).

Ως σχηματισμός εξουσίας, το κράτος συνιστά ένα αποτέλεσμα που «στηρίζεται στη θεσμική συνένωση των σχέσεων εξουσίας» (*όπ.π.*: 120). Ιδωμένη απ' αυτή τη σκοπιά, η ισχύς και η ενότητα των κρατών είναι συνάρτηση της επιτυχίας τους στο εγχείρημα της επιβολής και (ανα)παραγωγής μιας ορισμένης τάξης κοινωνικών σχέσεων η οποία θα πρέπει διαρκώς να επιβεβαιώνεται πρακτικά και για την οποία δεν υπάρχει καμιά εκ των προτέρων εγγύηση. Εντάσεις και συγκρούσεις διαφόρων ειδών στο εσωτερικό των μηχανισμών του κράτους, αποδιάρθρωση

λειτουργιών, ρήξη της ενότητας του έθνους και πέρασμα στην ανοιχτή σύγκρουση, αποτυχία να διασφαλιστούν επαρκώς οι όροι της καπιταλιστικής συσσώρευσης στην επικράτειά του, όλα αυτά αποτελούν διαστάσεις κρίσεων οι οποίες συνιστούν αναπόσπαστο τμήμα της ιστορίας των κρατών γενικά και του ελληνικού ειδικότερα.

Η αναλυτική κατεύθυνση που εκτέθηκε παραπάνω καθιστά δυνατή την ένταξη των κρατικών χειρισμών που αφορούν τη μετανάστευση σε μια κοινή προοπτική με τις ευρύτερες κοινωνικές εξελίξεις, χωρίς ωστόσο να εξαλείφονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και η ισχύς της επίδρασης κάθε συγκεκριμένης κοινωνικής περιοχής εκπίπτοντας στην κατάσταση της αδιαφοροποίητης ενότητας. Κατ' αυτό τον τρόπο, η οικονομική κρίση των δεκαετιών του 1960 και του 1970, εννοημένη ως κρίση κοινωνικών σχέσεων και κρίση της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας, συνιστά ταυτόχρονα *και* μια κρίση διαχείρισης της μετανάστευσης εκ μέρους του κράτους (των κρατών). Ως εκ τούτου, οι λεγόμενες «ανάγκες της οικονομίας» -συγκεκριμένα η μείωση των επίσημα αναγνωρισμένων θέσεων εργασίας για τους μετανάστες-τριες- και η ενίσχυση των πολιτικών ελέγχου και καταστολής εκ μέρους των κρατών δεν αποτελούν δυο απομονωμένες μεταξύ τους περιοχές που απλώς συναντώνται σε κάποια σημεία.

Απ' τη μια, ο έλεγχος και η καταστολή έχουν ένα σημαντικό οικονομικό αντίκρισμα καθώς συμβάλλουν στην παραγωγή ενός πειθαρχημένου και φτηνού προλεταριάτου, ενισχύοντας έτσι τις δυνατότητες αξιοποίησης του κεφαλαίου. Απ' την άλλη, οι εργατικοί αγώνες και η κοινωνική απειθαρχία απέναντι στην κυρίαρχη κοινωνική ιεραρχία, ως εκδηλώσεις μιας κρίσης των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής της ζωής, έχουν άμεσες επιπτώσεις στο επίπεδο της οικονομίας αυξάνοντας το κόστος επιβολής της τάξης και της κοινωνικής αναπαραγωγής γενικότερα. Επιπλέον, τα ίδια τα βασικά χαρακτηριστικά της αυστηρώς εννοούμενης οικονομικής κρίσης -απολύσεις και αναδιάρθρωση της παραγωγής, υψηλή ανεργία, περικοπές στους μισθούς και τις μορφές κοινωνικής πρόνοιας- πρέπει να εννοηθούν και ως διαστάσεις μιας συνολικής αναμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων ούτως ώστε αυτές να συμμορφωθούν προς τις ανάγκες του κεφαλαίου. Αυτό σημαίνει τη διάλυση του επιπέδου ισχύος που είχε μέχρι τότε επιτευχθεί από διάφορα τμήματα του προλεταριάτου σε σχέση με τις επιταγές του κεφαλαίου και του κράτους[26].

[26] Ο G. Caffentzis, ακολουθώντας μια μαρξιστική παράδοση που οφείλει πολλά στο ρεύμα της «ιταλικής αυτονομίας», αναλύει την οικονομική κρίση του τέλους της δεκαετίας του 1960 και των

Η κρατική «ανταπόκριση» σ' αυτήν την κρίση, η οποία αποτυπώθηκε στο επίπεδο της νομοθεσίας με τη διαρκή ενίσχυση των εμποδίων για την είσοδο, την εγκατάσταση, την πρόσβαση στην εργασία των αλλοδαπών αλλά και στην ενίσχυση του ρόλου της αστυνομίας στη διαχείριση των μεταναστεύσεων, θα πρέπει να εγγραφεί στον ορίζοντα των ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων και, πιο συγκεκριμένα, σ' εκείνη κεφαλαίου-εργασίας, ως ένα εγχείρημα στρατηγικής αναδιάρθρωσής της προς όφελος του κεφαλαίου. Μια βασική απάντηση απ' την πλευρά του κεφαλαίου, η οποία συνήθως ονομάζεται νεοφιλελευθερισμός ή/και παγκοσμιοποίηση, στην κρίση των δεκαετιών του 1960 και 1970 υπήρξε η προσπάθεια να συγκροτηθεί μια συνθήκη διαφοροποιημένων δυνατοτήτων μετακίνησης των «συντελεστών της παραγωγής». Η συλλογικότητα Midnight Notes, αναφερόμενη στην κατάσταση που επικρατεί στις ΗΠΑ και την αμερικανική ήπειρο ευρύτερα όσον αφορά τη μετανάστευση, διατυπώνει αυτή τη συνθήκη με τρόπο που ξεπερνά τα συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια:

> Αυτές (ενν. οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές) έχουν επιτρέψει στο κεφάλαιο να ρέει ελεύθερα αλλά έχουν αφήσει την πλειονότητα των ανθρώπων σε συνθήκες εντεινόμενης φτώχειας και χωρίς τη δυνατότητα να ακολουθήσουν νόμιμα το χρήμα για πιθανές δουλειές και για την επιβίωσή τους [μετάφραση δική μου] (Midnight Notes and Friends, 2006).

αρχών του 1970 (κατά κύριο λόγο το διάστημα μεταξύ 1967-1972) στις ΗΠΑ με όρους ταξικής πάλης, αν και όχι επικεντρωμένης αποκλειστικά στους εργάτες και τα εργοστάσια. Το πλεονέκτημα αυτής της ανάλυσης έγκειται στη διαλεκτική συνύφανση της σφαίρας της οικονομίας με τις ευρύτερες κοινωνικές συγκρούσεις της περιόδου. Οι εξεγέρσεις στα γκέτο, το φεμινιστικό κίνημα και η άρνηση των γυναικών να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της «αναπαραγωγικής εργασίας» εντός του οίκου, η εμφάνιση του ομοφυλοφιλικού κινήματος, οι «άγριες» απεργίες -κυρίως στην αυτοκινητοβιομηχανία-, το αντιπολεμικό κίνημα και το βάλτωμα του στρατού των ΗΠΑ στις «ασιατικές ζούγκλες», η εξέγερση στις φυλακές Attica, σκιαγραφούν μιαν ιστορική συγκυρία κατά την οποία, για πρώτη φορά από το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου, τα κέρδη συμπιέζονται και εμφανίζονται ως ένα μέγεθος που βρίσκεται σε ευθεία αντίθεση με τους μισθούς ενώ ταυτόχρονα αυξάνονται ραγδαία οι κρατικές δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια. Πρόκειται για μια κατάσταση κατά την οποία, «η διαδικασία μέσω της οποίας εξασφαλίζεται πώς ένας πληθυσμός αποδέχεται τόσο τις κατεστημένες σχέσεις του μακροεπιπέδου (τους μισθούς, τα κέρδη, την παραγωγικότητα, τις επιστημονικά καθορισμένες αναλογίες τους), όσο και τις κατεστημένες σχέσεις του μικροεπιπέδου, (τον έρωτα, τη δουλειά, την πειθαρχία, τον ήσυχο θάνατο), αυτή λοιπόν η διαδικασία βρισκόταν σε βαθύτατη κρίση». Βλ., Caffentzis (2012: 49-54).

Διατυπωμένη με παραπλήσιους όρους, η κατάσταση αυτή είναι εκείνη κατά την οποία «το κεφάλαιο μπορεί να ρέει ελεύθερα διασχίζοντας τα σύνορα, ενώ οι εργάτες όχι» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π*). Απ' την πλευρά του κεφαλαίου, απεριόριστες -σχεδόν- δυνατότητες κίνησης και επένδυσης σε πλανητική κλίμακα, ενώ απ' την πλευρά της ζωντανής εργασίας ένα πολύπλοκο πλέγμα εμποδίων και ιεραρχήσεων το οποίο καθιστά «παράνομη» την μετακίνηση των φτωχότερων τμημάτων της. Απ' αυτή τη σκοπιά, η ανάδυση της παράνομης μετανάστευσης πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μια κρίσιμη μορφή ιεράρχησης της ζωντανής εργασίας και διαχείρισης του πιο αδύναμου τμήματος του προλεταριάτου.

Ήδη από το 1978, ο A. Portes αναλύοντας την παράνομη μετανάστευση στις ΗΠΑ μέσα από ένα μαρξικό πρίσμα, τη συνέδεσε με την ανάγκη του κεφαλαίου για φτηνή εργασία και ένταση της εκμετάλλευσης. Αυτή η ανάγκη, η οποία, σύμφωνα με τον συγγραφέα, λαμβάνει το χαρακτήρα μιας απολύτως κρίσιμης στρατηγικής για την αντιστάθμιση της πτωτικής τάσης του μέσου ποσοστού κέρδους, παίρνει δύο βασικές μορφές: α) την εξαγωγή της εργασιακής διαδικασίας σε περιοχές με διαθέσιμη «φτηνή» εργασία και β) την εισαγωγή εργασίας χαμηλού κόστους στο εσωτερικό (Portes, 1978: 473· Castells, 1975: 58). Αυτό το χαμηλό κόστος σχετίζεται κατά κύριο λόγο με το γεγονός ότι ο μισθός περιορίζεται σε μια αρκετά «στενή» αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης. Οι μετανάστες-τριες που αξιοποιεί το κεφάλαιο είναι ήδη «ολοκληρωμένοι εργάτες» για την ανατροφή και την εκπαίδευση των οποίων η χώρα που εργάζονται δεν έχει δαπανήσει τίποτα, ενώ πολλοί απ' αυτούς επιστρέφοντας στη χώρα προέλευσης δεν παίρνουν σύνταξη. Επίσης, σε αρκετές περιπτώσεις οι μετανάστες εργάτες-τριες είτε δεν έχουν οικογένεια είτε δεν μεταναστεύουν οικογενειακώς, συνθήκη που περιορίζει σημαντικά το κόστος της αναπαραγωγής τους. Η εξοικονόμηση για την οποία γίνεται λόγος εδώ, δεν αφορά μόνο τους συγκεκριμένους εργοδότες που χρησιμοποιούν μεταναστευτική εργασία, αλλά συνολικά το κεφάλαιο και τις «εθνικές οικονομίες» των χωρών που αξιοποιούν μεταναστευτική εργασιακή δύναμη (Castells, 1975: 46-49· Portes, 1978: 474-5· Κοριά, 1985[1979]: 51-52).

Οι S. Castles και G. Kosack (1972) στις αρχές της δεκαετίας του 1970 αναγνώριζαν τους μετανάστες-τριες ως το στρώμα εκείνο του προλεταριάτου που βιώνει την εντονότερη εκμετάλλευση και καταπίεση, καθώς υπόκειται τόσο στον οργανωμένο αποκλεισμό του κράτους, όσο και στην ξενοφοβία και τον «φυλετισμό»

των ντόπιων. Στο εν λόγω κείμενό τους οι αναφορές στην παράνομη μετανάστευση είναι ελάχιστες και περιθωριακού χαρακτήρα (*όπ.π.*: 9,12). Η προσέγγισή τους, ωστόσο, επιτρέπει να συλληφθεί η ανάδυση της παράνομης μετανάστευσης ως μια περαιτέρω κλιμάκωση της ιεράρχησης στο εσωτερικό του προλεταριάτου. Πρόκειται για μια συνθήκη ακόμα χειρότερη από εκείνη του νόμιμου μετανάστη καθώς απ' αυτή λείπουν ακόμα και οι πολύ λίγες και εύθραυστες «εγγυήσεις» της νομιμότητας. Οι παράνομοι μετανάστες-τριες αποτελούν το πιο ευάλωτο τμήμα του προλεταριάτου, το κατώτατο σημείο της κλίμακας στην κορυφή της οποίας βρίσκονται οι «ντόπιοι» πολίτες και αμέσως κάτω απ' αυτούς οι νόμιμοι μετανάστες-τριες.

Το γεγονός όμως ότι οι «παράνομοι» καταλαμβάνουν αυτή την κατώτατη θέση, δεν οφείλεται σε κάποια ιδιαίτερη φυσική τους προδιάθεση, αλλά, όπως το έθετε ο M. Castells, στη «νομικό-πολιτική τους κατάσταση και την πολιτικο-ιδεολογική τους απομόνωση» [μετάφραση δική μου] (1975: 53). Ο A. Portes, απ' την πλευρά του, διατυπώνει αυτή τη συνθήκη κάνοντας λόγο για το «άμεσο αποτέλεσμα της διάσχισης ενός πολιτικού συνόρου» (Portes, 1978: 474). Τίθεται κατ' αυτό τον τρόπο ανάγλυφα στο προσκήνιο η κρίσιμη συμβολή του κράτους στη διαμόρφωση αυτής της ιεράρχησης. Αναφερόμενος στη μετανάστευση από το Μεξικό στις ΗΠΑ, ο A. Portes υποστηρίζει πως: «Η παράνομη μετανάστευση απ' το Μεξικό δεν είναι ένα καινούριο φαινόμενο, αλλά μια ιστορική κίνηση που μετασχηματίστηκε ως προς τον νομικό της χαρακτήρα λόγω εμπρόθετης πολιτικής απόφασης» [μετάφραση δική μου] (Portes, 1978: 475).

Η ιδιαίτερη σημασία της θέσης που αναδεικνύει τη βαρύτητα της δράσης του κράτους έγκειται στο ότι αμφισβητεί τον αυτονόητο χαρακτήρα της παρανομίας αντιμετωπίζοντάς την ως μια πολιτική πραγματικότητα. Μ' αυτό τον τρόπο έρχεται στην επιφάνεια η σημασία του ισχύοντος δικαίου διαμέσου του οποίου μια ορισμένη μορφή εργασιακής κινητικότητας μετασχηματίζεται σε κάποιου είδους παρανομία. Πιο συγκεκριμένα, είναι «[η] δικαιική τους κατάσταση [ενν. των μεταναστών σ.τ.μ] που τους στερεί τα περισσότερα πολιτικά δικαιώματα και τους εμποδίζει απ' το να οργανωθούν αποτελεσματικά και να διατυπώσουν απαιτήσεις [μετάφραση δική μου] (Portes, 1978: 474).

Ο D. Massey, αναφερόμενος στην «αποτυχία» των προσπαθειών των ΗΠΑ να καταπολεμήσουν την παράνομη μετανάστευση από την Κεντρική και Νότια

Αμερική[27], καταπιάνεται με τις άρρητες, συνήθως, αρχές που βρίσκονται στα θεμέλια των πολιτικών καταστολής και αυστηρού περιορισμού των νομίμων δυνατοτήτων μετανάστευσης. Η θέση του πάνω στο ζήτημα, η σημασία της οποίας δεν εξαντλείται στην περίπτωση των ΗΠΑ, είναι ότι οι πολιτικές των «κλειστών συνόρων» ακολουθούν στην πράξη μια νεοκλασική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η μετανάστευση συνιστά μια «απόφαση κόστους-οφέλους η οποία λαμβάνεται από άτομα που επιδιώκουν να μεγιστοποιήσουν τα καθαρά κέρδη σε σχέση με τα διάφορα κόστη» [μετάφραση δική μου] (Massey, 2010: 296). Το «ορθολογικό άτομο», το οποίο αποτελεί τη θεμελιώδη μονάδα αυτής της προσέγγισης, σταθμίζει τα θετικά και τα αρνητικά δεδομένα και προοπτικές στον τόπο διαμονής του σε σχέση με την «υποψήφια» για μετανάστευση χώρα και, αν το αποτέλεσμα είναι θετικό για εκείνο, μεταναστεύει (Lee, 1966: 50).

Σύμφωνα μ' αυτή την αντίληψη, αυτό που πρέπει να κάνει μια πολιτική καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης είναι να αυξήσει τόσο πολύ το κόστος (είτε άμεσα υλικό, είτε ψυχικό), ώστε να αναστρέψει αυτό το θετικό ισοζύγιο (Massey, 2010: 297). Απ' αυτή την άποψη, κάθε αποτυχία αναχαίτισης της παράνομης μετανάστευσης σημαίνει πως τα μέτρα δεν είναι αρκετά αυστηρά, τουλάχιστον όχι τόσο ώστε το πιθανό κόστος να υπερφαλαγγίσει τα προσδοκώμενα κέρδη. Παρά τη διαρκή όμως ένταση της καταστολής κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η παράνομη μετανάστευση όχι μόνο δεν φαίνεται να υποχωρεί, αλλά ενισχύεται και οι πολιτικές της επιπτώσεις είναι τέτοιες ώστε η συζήτηση περί «λαθρομετανάστευσης» να υποκαθιστά πολλές φορές το ζήτημα της εν γένει μετανάστευσης (Tapinos, 1999: 229). Όταν γίνεται λόγος για το «πρόβλημα της μετανάστευσης», το ζήτημα είναι σχεδόν πάντα η παράνομη μετανάστευση.

Στα πλαίσια μελέτης του για την παράνομη (clandestine) μετανάστευση, η οποία αποτέλεσε τμήμα της ετήσιας έκθεσης του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (SOPEMI) για τη μετανάστευση το 1999, ο G. Tapinos διατυπώνει ευθύς εξ αρχής την άμεση εξάρτησή της από το κράτος και την ισχύ του:

> Η έκταση της κυριαρχίας του Κράτους καθορίζει το εύρος (the scope) των

[27] Η οποία, παρά τη δραστική μείωση των νόμιμων δυνατοτήτων και την πολύ σημαντική αύξηση της καταστολής, όχι μόνο δεν αναχαιτίστηκε αλλά μεγάλωσε κιόλας κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Βλ., Massey (2010: 294-7).

> παράνομων ροών μετανάστευσης. Η παράνομη (clandestine) φύση αυτής της μετανάστευσης καθορίζεται με αναφορά στις προσταγές του νόμου (και τις αδυναμίες του), τους περιορισμούς στην είσοδο και την εγκατάλειψη μιας χώρας και τις ρυθμίσεις που κυβερνούν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας [μετάφραση δική μου] (Tapinos, 1999: 229).

Ως εκ τούτου, «σε έναν κόσμο χωρίς περιορισμούς στην είσοδο και την εγκατάλειψη μιας χώρας, η παράνομη μετανάστευση θα ήταν μια έννοια χωρίς αναφερόμενο» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*). Επιπλέον, ο G. Tapinos παρέχει και μια γενική τυπολογία της μεταναστευτικής παρανομίας με βάση τρεις θεμελιώδεις διαστάσεις του κρατικού ελέγχου. Αυτές αφορούν α) την είσοδο, β) τη διαμονή/εγκατάσταση και γ) την εργασία. Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, οι τύποι της εν λόγω «παρανομίας» μπορούν να εννοηθούν ως ισάριθμες παραβιάσεις των νόμων που διέπουν τα παραπάνω πεδία, στις οποίες θα πρέπει να προστεθούν και οι περιπτώσεις όλων των μεταξύ τους συνδυασμών.

Πιο συγκεκριμένα, ορίζει έξι περιπτώσεις μεταναστευτικής παρανομίας: α) μετανάστες-τριες που εισήλθαν νόμιμα αλλά εργάζονται παράνομα, β) μετανάστες-τριες που εισήλθαν νόμιμα αλλά διαμένουν παράνομα (είτε επειδή εξέπνευσε η άδεια διαμονής είτε επειδή δεν έχουν άδεια διαμονής) και εργάζονται παράνομα, γ) μετανάστες-τριες της παραπάνω κατηγορίας που δεν εργάζονται, δ) μετανάστες-τριες που εισήλθαν παράνομα, δεν έχουν άδεια διαμονής και εργάζονται παράνομα, ε) μετανάστες-τριες της παραπάνω περίπτωσης που δεν εργάζονται, στ) μετανάστες-τριες που εισήλθαν παράνομα, απέκτησαν άδεια διαμονής (λόγω νομιμοποίησης ή αλλαγής στην οικογενειακή τους κατάσταση) αλλά εργάζονται παράνομα (Tapinos, 1999: 231). Σ' αυτή τη γενική τυπολογία θα πρέπει να ενταχθούν, ως σημαντικές σύγχρονες εκδοχές της, και οι περιπτώσεις των αιτούντων άσυλο που λαμβάνουν αρνητική απάντηση και εντολή να εγκαταλείψουν την επικράτεια αλλά δεν το κάνουν, καθώς και οι περιπτώσεις εκείνων που, αδυνατώντας να ανανεώσουν τα νομιμοποιητικά τους έγγραφα, «πέφτουν» ή «ξαναπέφτουν» στη συνθήκη της παρανομίας (Baldwin-Edwards, 2009: 1450)[28].

Αποδίδοντας κρίσιμη σημασία στο κράτος και τους χειρισμούς του σε νομικό

[28] Επίσης, για μια ευρεία επισκόπηση της νομικής διαμόρφωσης της «παράνομης» μετανάστευσης σε δεκατρία κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βλ., Düvell (2011).

επίπεδο, ο M. Baldwin-Edwards ορίζει, κατ' αρχήν, την παράνομη μετανάστευση ως τη μετανάστευση εκείνη που «εμφανίζεται έξω απ' τα νομικά-θεσμικά πλαίσια που εγκαθιστούν τα κράτη» [μετάφραση δική μου] (Baldwin-Edwards, 2008: 1449). Υπ' αυτή την έννοια, ο «λαθρομετανάστης» είναι τέτοιος, και μπορεί να είναι τέτοιος, μόνον απέναντι στις νομικές προσταγές που ισχύουν σε μια επικράτεια κατά τη διάρκεια μιας ορισμένης ιστορικής περιόδου.

Σύμφωνα με την ανάλυση του M. Baldwin-Edwards (*όπ.π.*: 1452), η οποία στο σημείο αυτό συμπίπτει με εκείνη του Fr. Düvell (2011: 288), το πραγματικό πρόβλημα δεν αφορά κάποια γενική «κρίση μετανάστευσης» αλλά μάλλον μια «αναντιστοιχία» (mismatch) μεταξύ οικονομικών αναγκών και κυβερνητικών πολιτικών. Όπως το θέτει ο M. Baldwin Edwards, είναι σαν ο πολιτικός λόγος στην Ευρώπη να «πάγωσε» στο χρονικό σημείο της κρίσης του 1974, ενώ οι οικονομικές συνθήκες συνέχισαν παρόλα αυτά να «απαιτούν» μεταναστευτική εργασία. Οι λόγοι γι' αυτό είναι, σύμφωνα με τον συγγραφέα, βασικά δύο: α) η πρακτική αδυναμία των κρατών να προσδιορίσουν αξιόπιστα τις ανάγκες «εισαγωγής εργασίας», η οποία οδηγεί είτε σε υπο- είτε σε υπερ-εκτίμηση αυτών των αναγκών, και β) η κυριαρχία εθνικιστικών αντιλήψεων στις ευρωπαϊκές κοινωνίες η οποία αποτρέπει διαρκώς τις κυβερνήσεις απ' το να εκπονήσουν μακροπρόθεσμους σχεδιασμούς προσαρμοσμένους στις ανάγκες τις οικονομίας (Baldwin-Edwards, 2008: 1456-7). Ο συγγραφέας μάλιστα, αναγνωρίζοντας την έκταση και τη βαρύτητα της πραγματικότητας που συνιστά η παράνομη μετανάστευση και η παράνομη εργασία, της αποδίδει έναν δομικό για τον σύγχρονο καπιταλισμό χαρακτήρα (Baldwin-Edwards, 2008: 1457).

Μια παρόμοια ένταση μεταξύ κράτους και αγοράς εντοπίζει και ο S. Castles την οποία αναγνωρίζει ως ένα διαρκές χαρακτηριστικό της εποχής της «παγκοσμιοποίησης». Σύμφωνα με την ανάλυσή του, μολονότι τα κράτη αγωνίζονται να επιβάλουν την κυριαρχία τους ρυθμίζοντας τις κινήσεις που διασχίζουν τις επικράτειές τους, οι δυνάμεις τις αγοράς, οι οποίες τις τελευταίες δεκαετίες απέκτησαν το «πάνω χέρι» σε σχέση με τα κράτη, περιορίζουν σημαντικά το εύρος των δυνατοτήτων τους. Εκεί που οι κυβερνήσεις προσπαθούν να σταματήσουν τη μετανάστευση, αυτό που εν τέλει καταφέρνουν είναι να διαμορφωθεί μια καινούρια αγορά μετανάστευσης, νόμιμης ή παράνομης, ή οποία να αποφέρει κέρδη (Castles, 2000: 125-6).

Ο E. Balibar, αναλύοντας πριν από δύο δεκαετίες περίπου την ανάδυση και

τον ιδιαίτερο θεσμικό χαρακτήρα του ευρωπαϊκού «νεορατσισμού», ενός κατ' εξοχήν αντιμεταναστευτικού ρατσισμού, είχε ήδη επισημάνει τον κρίσιμο ρόλο του κράτους το οποίο στα πλαίσια «ενός μηχανισμού ασφαλείας που δεν παρέχει ασφάλεια (...) ιδρύει μια "λαθραία" κυκλοφορία ξένης εργατικής δύναμης και ταυτόχρονα την καταστέλλει» (Μπαλιμπάρ, 1993: 72-3). Αυτή η «λαθραία» εργασιακή δύναμη συνδέεται από τον E. Balibar με μια διαδικασία παραγωγής «ξενικότητας» και ξένων. Σύμφωνα με την προσέγγισή του, η οποία εστιάζεται στην Ευρώπη και το πολιτικό εγχείρημα της συγκρότησής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ρατσιστική κληρονομιά της ευρωπαϊκής παράδοσης, η οποία κατά κύριο λόγο αναφέρεται α) στον αντισημιτισμό και β) στην αποικιοκρατία, μετασχηματίζεται λαμβάνοντας τη σύγχρονη μορφή ενός θρησκευτικο-πολιτισμικού ρατσισμού που εκδηλώνεται πρωτίστως κατά των Αράβων και του Ισλάμ.

Κατ' αυτό τον τρόπο, διαμορφώνεται μια ιεράρχηση σύμφωνα με την οποία κάποιοι ξένοι καθίστανται κάτι λιγότερο από ξένοι, ενώ κάποιοι άλλοι μετατρέπονται σε «απολύτως ξένους». Οι πρώτοι είναι οι θεωρούμενοι ως συν-ευρωπαίοι, οι «κοινοτικοί», και οι δεύτεροι οι «εξωκοινοτικοί», κυρίως οι φτωχοί εργάτες-τριες από την Αφρική και την Ασία (Balibar, 1991: 6). Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη σύμφωνα με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (συνθήκη του Μάαστριχτ, 1992), η οποία στηρίζεται σε και συμπεριλαμβάνει τις ήδη υπάρχουσες υπηκοότητες των κρατών-μελών ενώ αποκλείει όλους τους άλλους (ασχέτως του αν βρίσκονται για δεκαετίες ολόκληρες σε χώρες της Ε.Ε.), συνιστά για τον E. Balibar μια μορφή ευρωπαϊκού απαρτχάιντ (Balibar, 1996: 362-363· Balibar, 2010: 319).

Ο E. Balibar συνδέει άμεσα αυτή τη διαδικασία ιεράρχησης με την πραγματικότητα του σύγχρονου καπιταλισμού, υποστηρίζοντας πως θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ως ένας μηχανισμός εθνικοποίησης των ταξικών σχέσεων και «διαφορικής αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης», ο οποίος εντείνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των προλεταρίων σε εθνική βάση. Εντέλει, κατά τον E. Balibar δεν πρόκειται απλά για τη διαίρεση μεταξύ «αναπτυγμένου» και «υπανάπτυκτου» κόσμου, αλλά για εκείνη τη ριζικότερη μεταξύ «υπερ-ανθρώπων» και «υπ-ανθρώπων». Μάλιστα, σύμφωνα με την ανάλυσή του, αυτές οι «δύο ανθρωπότητες» δεν στέκονται σε απόσταση η μία απ' την άλλη ούτε συναντώνται οριακά, αλλά συνυφαίνονται άμεσα. Ως εκ τούτου, η εν λόγω διαίρεση δεν αποτελεί απλώς μια παραλλαγή εκείνης μεταξύ (παγκόσμιου) Βορά και (παγκόσμιου) Νότου, όπου τα

διαφορετικά σημεία του ορίζοντα εκπροσωπούν διαφορετικές και χωρικά ασύμπτωτες ζώνες. Πρόκειται μάλλον για μια διαδικασία που τέμνει εγκάρσια *και* το Νότο *και* τον Βορά. Ο αποκλεισμός ενός μέρους της ανθρωπότητας (των «υπανθρώπων») από την ίδια την ανθρωπότητα είναι, κατά τον E. Balibar, εσωτερικός και παγκόσμιος (Balibar, 1990: 13-4).

2.2. Η παραγωγή της επικράτειας

Η μετανάστευση, νόμιμη και παράνομη, παραπέμπει ευθέως στις θεμελιώδεις σχέσεις μεταξύ του εθνικού κράτους και των ανθρώπινων υποκειμένων που βρίσκονται στην επικράτειά του. Μέσω των διαδικασιών καθορισμού των υποκειμένων που εγγράφονται στην πολιτική-εθνική κοινότητα, δηλαδή των πολιτών, καθορίζονται την ίδια στιγμή και οι μη-πολίτες και είναι σ' αυτό το πεδίο που συγκροτείται η έννοια του «λαθραίου» μετανάστη-τριας. Ο I. Wallerstein (2002), αναπτύσσοντας διεξοδικά τη γενεαλογία της ιδιότητας του πολίτη μέσα από τις εντάσεις και τις κοινωνικές συγκρούσεις που αρθρώθηκαν διαμέσου αυτής, εντοπίζει μια διαρκή και σύνθετη διαλεκτική συμπερίληψης και αποκλεισμού. Η έννοια του πολίτη συμπεριλαμβάνει και ταυτόχρονα αποκλείει ή, καλύτερα, συμπεριλαμβάνει αποκλείοντας. Τα νομικά κείμενα που αφορούν τη μετανάστευση καθορίζουν τους τρόπους με τους οποίους κάποιος-α που δεν ανήκει στην εθνική πολιτική κοινότητα μπορεί (ή δεν μπορεί) να εισέλθει, να εγκατασταθεί και να εργαστεί στην εθνική επικράτεια. Είναι ανάγκη, ωστόσο, να τεθεί πρώτα ένα ριζικότερο ερώτημα, το οποίο αφορά τις προϋποθέσεις αυτών των καθορισμών. Πώς μπορεί να συλληφθεί στις γενικές της γραμμές η ανάδυση μιας εθνικής επικράτειας σε σχέση με τον έλεγχο των ανθρώπινων μετακινήσεων;

Όπως το θέτει η N. L. Green (2004: 55), ο μετανάστης, ως ξένος, και το κράτος έχουν «ιστορίες παράλληλες»:

> Αν οι (ένοπλες) συγκρούσεις καθορίζουν τα σύνορα της νομικής οντότητας που αντιπροσωπεύει το κράτος, τα ίδια αυτά σύνορα, αφού οριστούν (λίγο ως πολύ) ως γεωπολιτικές πραγματικότητες, χρησιμεύουν και στο να διαφοροποιούν αυτούς που έχουν το δικαίωμα να ζουν (και να εργάζονται) στο εσωτερικό του περιγράμματός τους από εκείνους που δεν το έχουν.

Σύμφωνα με τον E. Balibar, η ανάδυση των σύγχρονων εθνών-κρατών πρέπει να

εννοηθεί ως μια διαδικασία μετατροπής του χώρου σε επικράτεια (terrritorialization of space). Η διατύπωση αναφέρεται σ' εκείνη τη συγκεκριμένη μορφή κρατικής οργάνωσης η οποία συνδέει άμεσα έναν οριοθετημένο χώρο με την από κοινού άσκηση «διοικητικών, δικαιικών, δημοσιονομικών, στρατιωτικών, ακόμα και γλωσσικών λειτουργιών» εντός του [μετάφραση δική μου] (Balibar, 2004: 3). Η συγκρότηση επικρατειών, ωστόσο, δεν αφορά απλώς μιαν ορισμένη γεωγραφική περιοχή και ένα σύνολο πολιτικών-κρατικών λειτουργιών αλλά μια διαδικασία που εκτείνεται και στα ανθρώπινα υποκείμενα, τα οποία στο επίπεδο των νομικών κείμενων εκπροσωπούνται από τα «άτομα» (ή τα «πρόσωπα»). Πρόκειται, δηλαδή, για μια ιστορικά συγκεκριμένη μορφή συγκρότησης υποκειμένων, μια διαδικασία η οποία αποδίδει στο εθνικό κράτος τα προσίδια στην τάξη του υποκείμενα, δηλαδή τους πολίτες-υπηκόους του. Ο E. Balibar διατυπώνει τις διαδικασίες διαμόρφωσης υποκειμένων που αντιστοιχούν στην παραγωγή της επικράτειας ως εξής:

> Να *παράγεις επικράτεια* (to territorialize) σημαίνει να αποδίδεις (assign) «ταυτότητες» σε συλλογικά υποκείμενα εντός δομών εξουσίας, επομένως να *κατηγοριοποιείς και να εξατομικεύεις* ανθρώπινα πλάσματα (και η φιγούρα του «πολίτη» με τις θεσπισμένες της (statutory) συνθήκες γέννησης και εντοπιότητας (place), τις διαφορετικές της υπο-κατηγορίες, σφαίρες δράσης, διαδικασίες σχηματισμού, είναι ακριβώς ένας τρόπος κατηγοριοποίησης ατόμων). Μια τέτοια διαδικασία είναι δυνατή μόνο αν άλλες φιγούρες του «υποκειμένου» απομακρυνθούν βίαια ή ειρηνικά, αν καταστραφούν καταναγκαστικά ή ηθελημένα. [ή έμφαση στο πρωτότυπο· μετάφραση δική μου] (Balibar, 2004: 3).

Από τη σκοπιά της κρατικής κυριαρχίας, ο έλεγχος της διάσχισης των συνόρων απαιτεί συγκεκριμένες μορφές ταυτοποίησης και την κατοχή συγκεκριμένων εγγράφων. Τέτοια είναι τα διαβατήρια και οι αστυνομικές ταυτότητες που πιστοποιούν πως ο κάτοχός τους είναι κάποιος συγκεκριμένος, διακριτός από όλους τους άλλους-ες. Η έκδοση και η χρήση τέτοιων εγγράφων συνιστά μιαν ορισμένη τεχνολογία εξατομίκευσης μέσω της οποίας οι πολίτες ενός συγκεκριμένου κράτους διακρίνονται από τους «ξένους», και, συνακόλουθα, εκείνοι-ες που έχουν το δικαίωμα διέλευσης των συνόρων μιας επικράτειας από εκείνους-ες που δεν το έχουν.

Ο J. Torpey (2000), συνδέει άμεσα την ανάπτυξη των τεχνολογιών

ταυτοποίησης και ελέγχου της κίνησης με την ανάδυση και συγκρότηση των εθνικών κρατών. Μολονότι διάφορες μορφές ταυτοποίησης και ελέγχου της κίνησης των ανθρώπων βρίσκονταν εν χρήσει και πριν την εμφάνιση των σύγχρονων κρατών, αυτές δεν είχαν τον γενικό, συνεκτικό και αποκλειστικό χαρακτήρα που έχουν στα σύγχρονα εθνικά κράτη[29]. Πλάι στη μαρξική ανάλυση της μονοπώλησής των μέσων παραγωγής και αναπαραγωγής της ζωής από την τάξη των καπιταλιστών και εκείνη του M. Weber (1987[1919]: 96-97) σχετικά με το μονοπώλιο του κράτους στη «νόμιμη χρήση βίας», ο J. Torpey τοποθετεί και την πρόσκτηση από τα κράτη του μονοπωλίου των νομίμων «μέσων μετακίνησης», η οποία έλαβε γενικό χαρακτήρα κατά τον 19ο και ολοκληρώθηκε στον 20ο αιώνα (Torpey, 2000: 4).

Η διαρκής διάκριση μεταξύ του «μέσα» και του «έξω» όσον αφορά την επικράτεια παραπέμπει στις θεμελιώδεις ανάγκες διοίκησης και επιβολής της κρατικής κυριαρχίας και, εν τέλει, στην ίδια τη διαδικασία συγκρότησης μιας επικράτειας. Σύμφωνα με τη διατύπωση του D. Sacchetto, «[τ]α σύνορα εγγράφουν τους ανθρώπους σε διαφορετικούς κοινωνικούς, πολιτικούς και νομικούς χώρους εντός και εκτός των εθνικών επικρατειών [μετάφραση δική μου] (2007: 12). Η έκδοση (αστυνομικών) ταυτοτήτων επιτρέπει την άμεση υπαγωγή των ανθρώπων στις ανάγκες της κρατικής διοίκησης, παρέχοντας τη δυνατότητα στις υπηρεσίες να διακρίνουν άμεσα, μεταξύ άλλων, ποιοι-ες είναι πολίτες και ποιοι ξένοι. Τα διαβατήρια συνιστούν μια τεχνολογία ταυτοποίησης η οποία αφορά τις αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ των κρατών και τον έλεγχο της διασυνοριακής κινητικότητας (Soysal, 1994: 16-17). Ιδωμένη από τη σκοπιά των διακρίσεων που επιβάλλει, η ίδια η εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος αναγνώρισης των πολιτών ενός κράτους είναι

[29] Για παράδειγμα, η μετακίνηση των δουλοπάροικων και των δούλων αποτελούσε ένα ζήτημα που εξαρτιόταν από τη θέληση του φεουδάρχη χωροδεσπότη και του ιδιοκτήτη αντιστοίχως. Εκτός αυτού, οι τρόποι ταυτοποίησης που βρίσκονταν σε ισχύ πριν απ' το καθεστώς υποχρεωτικής ταυτοποίησης ολόκληρου του πληθυσμού των κρατών, αφορούσαν κυρίως «ειδικές» ομάδες ανθρώπων που υφίσταντο ειδική μεταχείριση, όπως ήταν οι ζητιάνοι, οι πλάνητες, οι Εβραίοι και οι Ρομά. Δεν πρέπει, επίσης, να λησμονούμε και τις συμβάσεις υποτέλειας και μεταφοράς του 17ου και 18ου αιώνα, οι οποίες στόχευαν στην καταπολέμηση της ανεξέλεγκτης μετανάστευσης των «κατώτερων τάξεων» στις αμερικανικές αποικίες. Επιπλέον, οι τεχνολογίες ταυτοποίησης δεν αφορούν μόνο έγγραφα. Στο πεδίο αυτό εμπίπτει και η πρακτική του μαρκαρίσματος του σώματος των επικίνδυνων φυγάδων και περιπλανώμενων με πυρωμένο σίδερο, στην οποία αναφέρεται ο Κ. Μαρξ στο περίφημο κεφάλαιο για την πρωταρχική συσσώρευση, στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*. Βλ., Torpey (2000: 4-20), Federici (2011[2004]: 151) και Μαρξ (2008 [1867] 1: 758-61).

ταυτόχρονα και η εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος αναγνώρισης των μη-πολιτών. Η διάκριση μεταξύ πολιτών και μη-πολιτών είναι θεμελιώδης για την εθνική-κρατική κυριαρχία και τα σύνορα αποτελούν εκείνη την πολιτική τεχνολογία που περιφρουρεί την επικράτεια αποτρέποντας τη μη-ελεγχόμενη είσοδο «ξένων» εντός της. Σύμφωνα με την E. Guild:

> Για να καθοριστεί η σχέση του ατόμου με το σύνορο, πρέπει να λάβει χώρα μια διαδικασία ταυτοποίησης. Μέχρις ότου ένα πρόσωπο ταυτοποιηθεί ως έχον την ιδιότητα του πολίτη του ενός ή του άλλου κράτους, το καθεστώς του ως φορέα δικαιωμάτων είναι απροσδιόριστο. Ως πολίτης, το άτομο δικαιούται (is entitled) να βρίσκεται στην επικράτεια ενός κράτους. Ως ξένο, το κράτος (υποκείμενο σε διεθνείς δεσμεύσεις) δικαιούται να το απελάσει [μετάφραση δική μου] (Guild, 2005: 20).

Πέραν των άλλων, η κρατική κυριαρχία συνιστά και μια διαρκή εξουσία ελέγχου επί της ανθρώπινης κινητικότητας. Η διασυνοριακή κίνηση επιτρέπεται μόνον εφόσον κάποιος-α έχει, πράγματι -και μπορεί να το αποδείξει- αυτό το δικαίωμα. Μόνο από τη σκοπιά ενός ορισμένου καθεστώτος που επιβάλλει την ύπαρξη και φρούρηση συνόρων καθώς και τον έλεγχο όλων όσων επιδιώκουν να εισέλθουν και να εξέλθουν απ' αυτά μπορεί να αναδυθεί η φιγούρα του «παρανόμως εισελθόντα» μετανάστη, εκείνου-ης, δηλαδή, που δεν επιτρέπεται να εισέλθει ή/και να παραμείνει και που, εφόσον έχει ήδη εισέλθει, θα πρέπει να συλληφθεί και να απελαθεί. Μόνο μέσα στο πλαίσιο της υποχρέωσης εφοδιασμού με συγκεκριμένου τύπου έγγραφα μπορεί να εμφανιστεί η μορφή του μετανάστη «χωρίς χαρτιά» ο οποίος, λόγω αυτής ακριβώς της κρίσιμης έλλειψης, μετατρέπεται σε υποκείμενο χωρίς αναγνωρισμένα δικαιώματα, ή ακριβέστερα, με οριακά δικαιώματα. Από την άποψη των όσων ορίζει ο νόμος, ο παράνομος μετανάστης δεν έχει δικαίωμα να εργαστεί, να ταξιδέψει και να έχει «κανονική» πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας. Έτσι, μέσω των πολλαπλών αποκλεισμών που επιβάλλουν σε όσους δεν εμπίπτουν στις επιταγές της νομιμότητας, οι εθνικές επικράτειες μετατρέπονται για τους μετανάστες και κυρίως για τους «λαθραίους», σε «ζώνες εγκλεισμού» (Coutin, 2010). Υπ' αυτή την έννοια, η αυτονόητη φυσικότητα που περιβάλλει τον όρο «λαθρομετανάστευση» είναι άμεση συνέπεια της αυτονόητης φυσικότητας που περιβάλλει την ύπαρξη θωρακισμένων -για ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων- εθνικών επικρατειών. Είναι η ισχύς της

κρατικής εξουσίας εκείνη που περιβάλλει με φυσικότητα το καθεστώς της νομιμότητας και, ως εκ τούτου, τη μεταναστευτική παρανομία.

2.3. Τα όρια της εθνικής κυριαρχίας

Βαρύνουσα σημασία για μια κριτική προσπέλαση του ριζικού αποκλεισμού των «παράνομων» ξένων που οργανώνει το έθνος-κράτος, έχει η ανάλυση του G. Agamben, όπως αυτή κατά κύριο λόγο εκτίθεται στο έργο του, *Homo sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή* (Agamben, 2005[1995]). Μελετώντας γενεαλογικά την τομή μεταξύ *ancien regime* και σύγχρονου κράτους, την αντικατάσταση δηλαδή της «βασιλικής κυριαρχίας της θεϊκής προέλευσης» από την «εθνική κυριαρχία», ο G. Agamben διατυπώνει ως εξής την ιδιαιτερότητα της νεωτερικής κυριαρχίας:

> Η αρχή της γέννησης (ιθαγένειας) και η αρχή της κυριαρχίας, οι οποίες ήταν διαχωρισμένες στο παλαιό καθεστώς (όπου η γέννηση άφηνε χώρο μόνο για τον *sujet*, τον υπήκοο), τώρα ενώνονται αμετακλήτως στο σώμα του «κυρίαρχου υποκειμένου», για να συγκροτήσουν το θεμέλιο του νέου έθνους-κράτους (Agamben, 2005[1995]: 203).

Είναι αυτή η «αμετάκλητη ένωση» της αρχής της ιθαγένειας με εκείνη της κυριαρχίας που συγκροτεί τον πολίτη, ο οποίος αποτελεί και τη στοιχειώδη μονάδα του λαού, του θεμελιώδους δηλαδή πολιτικού υποκειμένου του σύγχρονου εθνικού κράτους. Με βάση αυτή την ανάλυση μπορεί να προσδιοριστεί μια ορισμένη, κυκλική, διάταξη εντός της οποίας η κρατική εξουσία, μέσω σαφώς καθορισμένων κριτηρίων και προϋποθέσεων, καθορίζει το σώμα των πολιτών (το λαό), το οποίο, ωστόσο, θεωρείται πως αποτελεί το θεμέλιο αυτής της εξουσίας[30]. Απ' τις απαρχές συγκρότησης των σύγχρονων κρατών το έθνος συνιστά το θεμέλιο και την πηγή της έννοιας της κυριαρχίας. Σύμφωνα με την κλασική διατύπωση του τρίτου άρθρου ενός από τα πλέον εμβληματικά κείμενα της εποχής της ανάδυσης του εθνικού κράτους, της «Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη» του 1789: «Το

[30] Σύμφωνα με τον Δ. Χριστόπουλο, «κανείς λαός δεν υπάρχει πριν την ύπαρξη της αντίστοιχης ιθαγένειας, και άρα κανένα άτομο δεν δύναται να επικαλείται το ανήκειν του σε κάποιον λαό πριν την κτήση της ιθαγένειας». Κατ' αυτό τον τρόπο, η ιθαγένεια «συγκροτεί το συλλογικό υποκείμενο ενός λαού --χωρίς αυτήν ο λαός είναι ιστορικά και πολιτειακά ασύλληπτη έννοια». Βλ., Δημήτρης Χριστόπουλος (2004: 62).

Έθνος είναι η αποκλειστική πηγή κάθε εξουσίας. Καμία ομάδα ατόμων και κανένα άτομο δεν μπορεί να ασκεί εξουσία που δεν απορρέει από το έθνος».[31]

Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται γενικά και τα ελληνικά συντάγματα. Ήδη, το *Πολιτικόν Σύνταγμα της Τροιζήνας* του 1827, διακήρυσσε στο πέμπτο άρθρο του ότι «Η Κυριαρχία ενυπάρχει εις το Έθνος· πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού και υπάρχει υπέρ αυτού». Παρομοίως, στο πρώτο άρθρο του ισχύοντος Συντάγματος (όπως αυτό αναθεωρήθηκε το 2008), το οποίο αφορά τον ορισμό του πολιτεύματος, η διατύπωση -που με εξαίρεση την αντικατάσταση της καθαρεύουσας είναι πανομοιότυπη με εκείνη του 1975- έχει ως εξής: «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα». Παρά τον σχετικό μετεωρισμό ανάμεσα στο Λαό και το Έθνος, ο οποίος εμφανίζεται με τη χρήση του παρατακτικού συνδέσμου «και» μεταξύ των δύο, το κυρίαρχο στοιχείο είναι εκείνο του έθνους, καθώς είναι μόνο μέσω αυτού που αποκτά τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του ο λαός, ο οποίος έτσι γίνεται ελληνικός.

Ο Γ. Κασιμάτης (1980: 68-93), αναφερόμενος στη συνταγματική διαμόρφωση του αντιπροσωπευτικού συστήματος, υποστηρίζει πως στη Γαλλία, από τον καιρό της Επανάστασης, αναπτύχθηκαν δύο θεωρίες για τη λαϊκή κυριαρχία. Η πρώτη είναι εκείνη της *κυριαρχίας του λαού*, η οποία βασίζεται στις αντιλήψεις του Rousseau, ενώ η δεύτερη είναι η αντίληψη της *κυριαρχίας του έθνους*, κύριος εκπρόσωπος της οποίας υπήρξε ο αβάς Sieyès. Σύμφωνα με το συγγραφέα, στην πρώτη ο ανώτατος φορέας της εξουσίας είναι ο λαός νοούμενος ως το σύνολο των συγκεκριμένων πολιτών ενώ στη δεύτερη το έθνος, ο λαός-έθνος, ως «συλλογική, αδιαίρετη και υπερβατή οντότητα». Όπως το θέτει συγκεκριμένα ο συγγραφέας:

> Έθνος εδώ είναι η αφηρημένη και πλασματική οντότητα που διακρίνεται από τους πολίτες. Οι πολίτες, εξ άλλου, δε λαμβάνονται σαν συγκεκριμένα

[31] Για τη *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη* (1789), βλ., τη μεταφρασμένη στα ελληνικά εκδοχή της Πρεσβείας της Γαλλικής Δημοκρατίας στο, http://www.ambafrance-gr.org/%CE%97-%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD προσβάσιμη την 24-05-2013, ενώ για το *Σύνταγμα της Ελλάδας*: *Όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 27ης Μαΐου 2008 της Ή Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων*, βλ., τον ιστότοπο της Βουλής των Ελλήνων, www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf, προσβάσιμο στις 02-10-2011.

> πρόσωπα, αλλά γενικά και αφηρημένα. Στα πλαίσια αυτής της διδασκαλίας η κρατούσα άποψη θεωρούσε το έθνος σαν προσωποποίηση της υπερβατής ολότητας των πολιτών του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος» (1980: 70).

Αν και κατά τον Γ. Κασιμάτη κανένα σύνταγμα δεν ακολούθησε καθαρά μόνο τη μία απ' τις δύο κατευθύνσεις, είναι η δεύτερη εκείνη που επικράτησε, κάτι που ισχύει και για την Ελλάδα (*όπ.π.*: 72-73, 75) [32]. Ακολούθως, το βασικό (ατομικό) υποκείμενο που διατρέχει ολόκληρο το κείμενο ως ο κατεξοχήν φορέας των πολιτικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων είναι ο «Έλληνας πολίτης» ή ο «Έλληνας» και η «Ελληνίδα» (ή πρώτη τους εμφάνιση γίνεται στο τέταρτο άρθρο, εκεί όπου ορίζονται τα «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα»). Στο ισχύον Σύνταγμα, ωστόσο, ενσωματώνονται και ορισμένα από τα «ανθρώπινα δικαιώματα» τα οποία δεν αφορούν μόνο τους Έλληνες πολίτες αλλά όλους «όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια». Εκεί εμπίπτουν, για παράδειγμα, το δικαίωμα «ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας» και η «προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας» (άρθρο 5, παρ. 1, 2). Στα δικαιώματα αυτά, βεβαίως, δεν περιλαμβάνονται τα πολιτικά δικαιώματα (εκλέγειν, εκλέγεσθαι, δικαίωμα του συναθροίζεσθαι κλπ). Όπως το θέτει ο Θ. Παπαθεοδώρου (2007: 17) αναφερόμενος στο δίκαιο των αλλοδαπών, αυτό «παραδοσιακά διαμορφώθηκε ως το δίκαιο (…) αυτού που δεν

[32] Μια χαρακτηριστική διατύπωση της αντίληψης της κυριαρχίας του, υπερβατικού, έθνους επί του λαού στην εγχώρια συνταγματική τάξη αποτελεί η απόφαση του Δ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας της 2ας Φεβρουαρίου του 2011 (Σ.τ.Ε 350/2011) σχετικά με τον Κώδικα Ιθαγένειας. Σύμφωνα με το κείμενο αυτό, οι τροποποιήσεις του Κώδικα Ιθαγένειας που εισήγαγε ο νόμος 3838/2010 και, πιο συγκεκριμένα, οι διατάξεις που, κατά κάποιον τρόπο, αφίστανται του δικαίου του αίματος (ius sanguinis), αντίκεινται στον εθνικό χαρακτήρα του κράτους όπως αυτός καθορίζεται στο Σύνταγμα. Ιδιαίτερα όσον αφορά το λαό και το έθνος αναφέρονται τα εξής: «Από τις διατάξεις των άρθρων 1 παρ. 2 και 3, 16 παρ. 2, 21 παρ. 1, 25 παρ. 4, 51 παρ. 2 και 108 του Συντάγματος συνάγεται ότι: α) Η νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας βασίζεται μεν στη βούληση του λαού, αλλά υπάρχει και ασκείται προς το συμφέρον του έθνους, οντότητας υπερβαίνουσας χρονικά την εν ζωή κοινότητα των ανθρώπων και τα γεωγραφικά όρια του ελληνικού κράτους. Τούτο δε, διότι το έθνος αναφέρεται τόσο στις παρελθούσες όσο και στις μέλλουσες γενεές, τα συμφέροντα των οποίων πρέπει να υπηρετεί η κρατική πολιτική, απαρτίζεται δε και από τους Έλληνες της διασποράς». Επίσης, για την ένταση μεταξύ «λαού και «έθνους» βλ., Αλιβιζάτος (1998[1983]), Τσουκαλάς (1999: 432-435) και Κιτρομηλίδης (2004: 15-24).

ανήκει στο εθνικό και πολιτικό (civitas) και δεν έχει την ιδιότητα του πολίτη (civis). Και απέναντι στον μη-πολίτη «ή πολιτεία αναγνώριζε πάντα ορισμένα δικαιώματα, τα οποία ποτέ δεν ήταν ίσα με αυτά των ημεδαπών» (*όπ.π*: 18).

Η εθνική κυριαρχία συνιστά μια θεμελιώδη υπόθεση χάραξης συνόρων, τα οποία αφορούν «τόσο τους χάρτες όσο και τις ψυχές των πολιτών» (Xenos, 1996: 238) και στοχεύουν στη διαμόρφωση συμπαγών, αμοιβαία αποκλειόμενων ενοτήτων. Από τη σκοπιά αυτής της διαρκούς διαδικασίας η οποία διακρίνει το λαό από τον μη-λαό και τον πολίτη από τον μη-πολίτη, η παράνομη μετανάστευση θα πρέπει να ιδωθεί ως «βραχυκύκλωμα», υπό την έννοια ότι θέτει *de facto* σε κρίση την αξίωση του κράτους να καθορίζει το πολιτικό σώμα και να το περιφρουρεί από τις «ξένες» προσμίξεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι πρακτικές ελέγχου και αστυνόμευσης των συνόρων καθώς και η νομοθεσία με όλους τους όρους και τις προϋποθέσεις νομιμοποίησης, παρανομίας, απόδοσης ιθαγένειας, μπορούν να ιδωθούν ως προσπάθειες «τιθάσευσης» και διαχείρισης μιας πραγματικότητας που αμφισβητεί και επιμένει να υπερβαίνει τις θεμελιώδεις αξιώσεις του εθνικού κράτους.

Ο G. Agamben, ιχνηλατώντας αυτή την κρίση και επιχειρώντας να στοχαστεί μια πιθανή άρση της, αξιοποιεί την έννοια του πρόσφυγα. Θα μπορούσε, ωστόσο, να θεωρηθεί πως η εν λόγω έννοια, με τον τρόπο που τη χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, συμπίπτει κατά κάποιον τρόπο με εκείνη του «λαθραίου» μετανάστη-ριας:

> Αν οι πρόσφυγες (ο αριθμός των οποίων στη διάρκεια του 20ου αιώνα δεν σταμάτησε στιγμή να αυξάνεται, μέχρι του σημείου να περιλαμβάνει σήμερα ένα καθόλου αμελητέο τμήμα της ανθρωπότητας) αντιπροσωπεύουν, στην οργάνωση του νεωτερικού έθνους-κράτους, ένα τόσο ανησυχητικό στοιχείο, είναι πρωτίστως γιατί, διαρρηγνύοντας τη συνέχεια μεταξύ κράτους και πολίτη, μεταξύ *γέννησης (ιθαγένειας)* και *εθνικότητας*, θέτουν σε κρίση το αρχέγονο επινόημα της νεωτερικής κυριαρχίας (Agamben, 2005: 208).

Αν η επικράτεια, ο πολίτης και το κράτος αξιώνουν να αποτελούν μια φυσική και αρραγή ολότητα, η ολότητα αυτή τίθεται σε κρίση από την ίδια την παρουσία εντός της επικράτειας ανθρώπων που δεν αναγνωρίζονται ως πολίτες της. Η κρίση αυτή φέρνει στην επιφάνεια την ένταση, ή καλύτερα το χάσμα, μεταξύ ανθρώπου και πολίτη. Ο πρόσφυγας, ιδωμένος από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι ο κατ' εξοχήν άνθρωπος, υπό την έννοια ότι είναι *απλώς* άνθρωπος, ένα ον

αποστερημένο από κάθε πολιτικό δικαίωμα καθώς και από κάθε άλλη συγκεκριμένη πολιτική ιδιότητα πέρα απ' την ανθρώπινη. Όπως το θέτει όμως ο G. Agamben, ενώ «…θα έπρεπε κατ' εξοχήν να ενσαρκώνει τα δικαιώματα του *ανθρώπου*, συνιστά αντίθετα τη ριζική κρίση αυτής της έννοιας» (Αγκάμπεν, 2008: 10). Σύμφωνα με τα λόγια της H. Arendt τα οποία παραθέτει:

> Η έννοια των δικαιωμάτων του ανθρώπου, βασισμένη στην υποτιθέμενη ύπαρξη κάποιου ανθρώπινου όντος καθαυτού (sic), κατέρρευσε σε κομμάτια μόλις εκείνοι που την διακήρυσσαν βρέθηκαν για πρώτη φορά αντιμέτωποι με ανθρώπους που είχαν πραγματικά χάσει κάθε άλλη συγκεκριμένη ιδιότητα και δεσμό εκτός από το απλό γεγονός ότι ήταν άνθρωποι (Αγκάμπεν, 2008: 10).

Το σύγχρονο έθνος-κράτος, μολονότι ομνύει στα «δικαιώματα του ανθρώπου», δεν έχει καμιά εξασφαλισμένη θέση γι' αυτόν στο εσωτερικό του. Το βασικό υποκείμενο δικαιωμάτων που αναγνωρίζει είναι ο πολίτης. Ο G. Agamben εντοπίζει την κρίσιμη αμφισημία μεταξύ ανθρώπου και πολίτη ήδη στον τίτλο της Διακήρυξης του 1789 «…όπου δεν είναι ξεκάθαρο αν οι δύο όροι αναφέρονται σε δύο αυτόνομες πραγματικότητες ή αν, αντιθέτως, σχηματίζουν ενιαίο σύστημα, εντός του οποίου ο πρώτος εμπεριέχεται και υποκρύπτεται πάντοτε στον δεύτερο» (Agamben, 2005: 201). Παρά το ότι η έννοια του ανθρώπου θεωρείται ευρύτερη από εκείνη του πολίτη, είναι στην πραγματικότητα ο πολίτης που εμπεριέχει τον άνθρωπο και όχι το αντίθετο, αφού δεν υπάρχει σ' αυτό τον κόσμο καμιά πραγματικά εξασφαλισμένη θέση για ένα ον που θα ήταν απλώς άνθρωπος. Αντίθετα, αναγκαία προϋπόθεση -αν και, οπωσδήποτε, όχι επαρκής- για να μπορεί ο άνθρωπος να διασφαλίσει κάποια, έστω, από τα δικαιώματά του είναι να είναι αναγνωρισμένος ως πολίτης της επικράτειας στην οποία βρίσκεται.

Ως εκ τούτου, ο πρόσφυγας βρίσκεται σε μια ιδιαίτερη σχέση με τον νόμο. Αν και βρίσκεται εκτός της νομικής/πολιτικής τάξης του εθνικού κράτους, υφίσταται, ωστόσο, τις επιπτώσεις της. Η συγκεκριμένη κατάσταση έχει το χαρακτήρα μιας *δια του αποκλεισμού συμπερίληψης* κατά την οποία ο νόμος τον εγγράφει στο πεδίο της εξουσίας του αφήνοντάς τον εκτός, απογυμνώνοντάς τον δηλαδή από κάθε αναγνωρισμένο πολιτικό δικαίωμα (Agamben, 2005: 25-6). Ο πρόσφυγας βρίσκεται στην ιδιαίτερη εκείνη θέση να υφίσταται την εξουσία ενός νόμου ο οποίος, κατά

κάποιον τρόπο, στην περίπτωσή του αναστέλλεται θέτοντάς τον εκτός της τάξης του. Ακολουθώντας μια παρόμοια αναλυτική κατεύθυνση, αναφερόμενη στους «παράνομους» μετανάστες στην Τουρκία και στην γκρίζα περιοχή μεταξύ παρανομίας και νομιμότητας, η A. Parla (2011: 72) κάνει λόγο για εκείνη την «απροσδιόριστη ζώνη του να υπόκειται κανείς αλλά και να βρίσκεται έξω απ' τον νόμο» [μετάφραση δική μου].

Ο τόπος στον οποίο βρίσκει την εμβληματική της ενσάρκωση η συνθήκη στην οποία υπόκειται ο πρόσφυγας, σύμφωνα με την ανάλυση του G. Agamben, είναι το στρατόπεδο συγκέντρωσης. Το διακριτικό χαρακτηριστικό του στρατοπέδου, το οποίο δεν συνδέεται κατ' ανάγκην με την εξόντωση, είναι ότι αποτελεί «ένα τμήμα του εδάφους το οποίο τίθεται εκτός της κανονικής δικαιικής τάξης» (Agamben, 2005: 261). Η συγκεκριμένη προσέγγιση επιτρέπει το ξεπέρασμα της σύνδεσης των στρατοπέδων αποκλειστικά με τη φρίκη του παρελθόντος, κατά κύριο λόγο με τα στρατόπεδα εξόντωσης των ναζί, και δίνει τη δυνατότητα να αντιμετωπιστούν ως στρατόπεδα οι πολλοί και διαφορετικοί χώροι στους οποίους σήμερα κρατούνται «λαθρομετανάστες»:

> Στρατόπεδο θα είναι είτε πρόκειται για το στάδιο του Μπάρι, όπου η ιταλική αστυνομία στοίβαξε προσωρινά τους Αλβανούς λαθρομετανάστες, πριν τους ξαναστείλει στην πατρίδα τους, είτε πρόκειται για το χειμερινό ποδηλατοδρόμιο όπου οι αρχές του καθεστώτος του Βισύ συγκέντρωσαν τους Εβραίους, πριν τους παραδώσουν στους Γερμανούς· είτε έχουμε να κάνουμε με το *Konzetrationslager fur Auslander* στο Κότμπους-Ζήλοβ, όπου η κυβέρνηση της Βαϊμάρης συγκέντρωσε τους Εβραίους πρόσφυγες από τις ανατολικές χώρες, είτε με τις *zones d' attente* των διεθνών γαλλικών αερολιμένων, όπου κρατούνται οι ξένοι που ζητούν να τους αναγνωριστεί η ιδιότητα του πρόσφυγα. (...)Το αν διαπράττονται ή όχι αγριότητες σ' αυτούς τους χώρους δεν εξαρτάται από το δίκαιο αλλά μόνο από τον «πολιτισμό και το ηθικό αίσθημα της αστυνομίας» (Agamben, 2005: 267-8).

Η ανάλυση του G. Agamben, ωστόσο, παρά την αναμφισβήτητη γονιμότητά της για την κριτική του ριζικού αποκλεισμού που συνεπάγεται η συγκρότηση της εθνικής πολιτικής κοινότητας, έχει δεχτεί βάσιμη κριτική για την έμφαση που αποδίδει στο κράτος και την έννοια του κυρίαρχου. Ο N. Papastergiadis (2006), στο πλαίσιο της

δικής του ανάλυσης για τα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών και την ανάδυση ενός γενικευμένου κοινωνικού φόβου απέναντι στους πρόσφυγες, αν και αντλεί από το έργο του G. Agamben θεωρεί πως η προσέγγισή του υπερβάλλει ως προς την ισχύ του κράτους και, ως εκ τούτου, αδυνατεί να συλλάβει τις δυνάμεις που πράγματι της διαφεύγουν (ενν. της ισχύος του κράτους)[33]. Αντικρισμένη από μια μη-κρατικοκεντρική προοπτική θέση, η κρατική εξουσία απέχει απ' το να κυριαρχεί εξαντλητικά στο πεδίο που ασκείται. Αντίθετα, βρίσκεται διαρκώς αντιμέτωπη με τη διαφωνία, την απειθαρχία, κάποιες φορές μάλιστα και με την ανοιχτή σύγκρουση. Ο N. Papastergiadis αναφέρεται συγκεκριμένα στα γεγονότα του στρατοπέδου στη Woomera της Αυστραλίας, το οποίο εκτός από τόπος ριζικού αποκλεισμού, λειτούργησε επιπλέον *και* ως σημείο συνάντησης και από κοινού δράσης μεταξύ των κρατουμένων και ορισμένων «ντόπιων», όταν το 2002 οι πρώτοι εξεγέρθηκαν και με τη βοήθεια των δεύτερων αρκετοί κατόρθωσαν να αποδράσουν απ' αυτό (Papastergiadis, 2006· Neilson, 2004: 36-39).

2.4. Ο νόμος ως κόμβος

Ο ρόλος του κράτους στη συγκρότηση της μεταναστευτικής παρανομίας, ο οποίος αποτέλεσε αντικείμενο πραγμάτευσης μέχρι εδώ, θέτει το ζήτημα της συγκεκριμένης εξέτασης του πεδίου του νόμου ως κρίσιμου τόπου άρθρωσης των κρατικών πολιτικών για τη μετανάστευση. Είναι η ισχύς του νόμου εκείνη που εξαρχής καθορίζει, μέσω της προσταγής, τόσο το πεδίο της νομιμότητας όσο και εκείνο της παρανομίας. Η ισχύς, ωστόσο, ως το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του νόμου, ως εκείνο που καθιστά τον νόμο πράγματι νόμο, θέτει εξ αρχής το ζήτημα της σχέσης του με τη βία. Ο W. Benjamin (2002[1921]), στο κείμενό του *Για μια κριτική της βίας*, «εξέθεσε», όπως το διατύπωσε ο G. Agamben (2005[1995]: 108), «χωρίς επιφυλάξεις τον άρρηκτο δεσμό που ενώνει βία και δίκαιο». Η βία εδώ έχει έναν διπλό χαρακτήρα· αφενός, νομοθετεί, αφετέρου, συντηρεί το δίκαιο (*όπ.π.*: 12, 16). Σύμφωνα με τον W. Benjamin:

> Η λειτουργία της βίας στη νομοθεσία είναι διττή, με την έννοια ότι η νομοθεσία

[33] Παρόμοια κριτική, αν και διατυπωμένη με έναν κάπως υπερβολικό τόνο, ασκούν στις θέσεις του G. Agamben και οι D. Papadopoulos, N. Stephenson και V. Tsianos, οι οποίοι επισημαίνουν την αδυναμία του να σκεφτεί το στρατόπεδο «απ' τα κάτω» κάνοντας λόγο για έναν «καταστροφικό λειτουργισμό». Βλ., Papadopoulos et al. (2008: 196).

> επιδιώκει ως σκοπό της, με τη βία ως μέσο, *αυτό που* θα εδραιωθεί ως δίκαιο, όμως την ίδια τη στιγμή της εφαρμογής του η βία δεν απορρίπτεται αλλά ακριβώς τη στιγμή της νομοθέτησης, θεσπίζεται συγκεκριμένα ως νόμος όχι ένας σκοπός ανεξάρτητος από τη βία, αλλά ένας αναγκαστικά και στενά συνδεδεμένος μαζί της, υπό τον τίτλο της εξουσίας. Η θέσπιση του δικαίου είναι εγκαθίδρυση εξουσίας και, στο πλαίσιο αυτό, άμεση εκδήλωση βίας (*όπ.π.*: 24).

Ο δεσμός του νόμου με τη βία καθίσταται εμφανής, αν και με λιγότερο εμφατικό τρόπο, και στην ανάλυση του K. Engish (1986[1956]) στο έργο του *Εισαγωγή στη νομική σκέψη*. Εκεί, οι νομικοί κανόνες και οι συναφείς μ' αυτούς υποχρεώσεις αντιμετωπίζονται ως προσταγές:

> Ας επανέλθουμε τώρα στην πρόταση ότι οι νομικοί κανόνες είναι *προσταγές*. Αυτό έχει την έννοια ότι οι νομικοί κανόνες εκφράζουν τη θέληση της κοινότητας δικαίου, δηλαδή του κράτους ή του νομοθέτη. Η θέληση αυτή κατευθύνεται σε μια συμπεριφορά των υπαγομένων στο δίκαιο, απαιτεί αυτή τη συμπεριφορά για να την κάνει να πραγματοποιηθεί. Όσο ισχύουν οι νομικές προσταγές έχουν υποχρεωτική δύναμη. Επομένως οι υποχρεώσεις είναι το αντίστοιχο των προσταγών [η έμφαση στο πρωτότυπο] (*όπ.π.*: 34).

Σε αντίθεση με την αντίληψη που αντιμετωπίζει τη νομική μορφή ως έκφραση κανόνων αυτονόητων, καθολικής ισχύος και αμετάλλακτων, οι οποίοι βρίσκονται πάνω από τις κοινωνικές και πολιτικές αντιπαραθέσεις, η προσέγγιση του K. Engish δίνει τη δυνατότητα να γίνει αντιληπτή η κοινωνική και ιστορική μερικότητα του νόμου. Πρόκειται για προσταγές του κράτους οι οποίες έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα για όσο διάστημα ισχύουν.

Η C. Dauvergne, στη μελέτη της με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Making people Illegal: What Globalization Means for Migration and Law* (2008) [Κάνοντας ανθρώπους παράνομους: Τι σημαίνει η παγκοσμιοποίηση για τη μετανάστευση και το νόμο], διατυπώνει επιγραμματικά τη σχέση νόμου και μεταναστευτικής παρανομίας υποστηρίζοντας ότι «[ό]πως και να οριστεί, η παρανομία είναι ένα δημιούργημα του νόμου» και πως «εφόσον απουσιάζουν οι προσπάθειες επιβολής του νόμου, η παράνομη μετανάστευση δεν είναι τίποτα παραπάνω από το παροιμιώδες δέντρο που

πέφτει σιωπηλά στο δάσος» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 15). Εφόσον το ίδιο το περιεχόμενο της παρανομίας εξαρτάται απολύτως από τον νόμο που το προσδιορίζει, έπεται πως «[κ]άθε επέκταση του νόμου που ρυθμίζει τη μετανάστευση αυξάνει την παράνομη μετανάστευση διαμέσου του καθορισμού διαρκώς μεγαλύτερων κατηγοριών ως ευρισκόμενων εκτός του νόμου» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π*).

Σ' αυτή τη διαδικασία χάραξης και επαναχάραξης των ορίων μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας εστιάζει τη μελέτη του και ο N. De Genova εξετάζοντας τη «λαθρότητα» των Μεξικανών μεταναστών-τριών στις ΗΠΑ ως προϊόν της εξουσίας του νόμου. Ακολουθώντας μια κατεύθυνση ανάλυσης συγγενική με εκείνη του M. Foucault στο *Επιτήρηση και Τιμωρία* (1989[1976]), ο N. De Genova δεν προσεγγίζει το νόμο ως μια απλώς αρνητική μορφή εξουσίας, μια εξουσία που απλά απαγορεύει. Αντίθετα, συλλαμβάνει την ίδια την απαγόρευση ως μια διάσταση των σχέσεων εξουσίας που επάγει και θετικά αποτελέσματα, δηλαδή ως μια παραγωγική δύναμη η οποία συμβάλλει καθοριστικά στο σχηματισμό των πραγματικοτήτων στις οποίες αναφέρεται. Σύμφωνα με την ανάλυσή του «[ο] νόμος καθορίζει τις παραμέτρους των ίδιων του των χειρισμών (operations), παράγοντας (engender) τις συνθήκες της δυνατότητας τόσο για τις "νόμιμες" όσο και για τις "παράνομες" πρακτικές» [μετάφραση δική μου] (De Genova, 2002: 424).

Ιδωμένη απ' αυτή τη σκοπιά, η μεταναστευτική παρανομία δεν αποτελεί πλέον μιαν αυτονόητη και αμετάλλακτη κατηγορία. Δεν συνιστά ένα «καθαρό εκτός» σε σχέση με το νόμο αλλά ένα «εκτός» διαμορφωμένο από τον ίδιο το νόμο. Κατ' αυτό τον τρόπο η παρανομία μετατρέπεται σε διαδικασία παραγωγής της παρανομίας, σε «παρανομοποίηση» (illegalization), και είναι ανάγκη να επιμείνουμε στην κρισιμότητα αυτής της εννοιολογικής μετατόπισης η οποία αμφισβητεί ευθέως την κυρίαρχη αντίληψη. Σύμφωνα μ' αυτήν (ενν. την κυρίαρχη αντίληψη), το δεύτερο συνθετικό *-ποίηση*, μέσω του οποίου αποδίδεται ο «διαδικασιακός» χαρακτήρας μιας πραγματικότητας, μπορεί να επισυναφθεί μόνο στη νομιμότητα, σχηματίζοντας τον ευρέως διαδεδομένο όρο «νομιμοποίηση». Αντιθέτως, η παρανομία λογίζεται πάντοτε ως μια δεδομένη και φυσική κατάσταση. Είναι μόνο η νομιμοποίηση που συλλαμβάνεται ως μια έγχρονη διαδικασία μετασχηματισμού, ενώ η παρανομία συνιστά απλώς την «πρώτη ύλη» της, μια κατάσταση που, ελλείψει άλλης παρέμβασης, παραμένει πάντοτε ίδια με τον εαυτό της.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ο χρόνος, νοούμενος ως ο ζωντανός χρόνος της κίνησης και της αλλαγής, είναι εξωτερικός της παρανομίας, κάτι που επιδρά πάνω της

απ' έξω και μόνο για να την ακυρώσει. Σχηματίζεται, έτσι, μια ορισμένη διάταξη σε επίπεδο λόγου, σύμφωνα με την οποία η φυσική κατάσταση των «λαθρομεταναστών» είναι η αιώνια αμετακίνητη παρανομία τους, η οποία μπορεί να αρθεί μόνο με την εξωτερική μεσολάβηση του νόμου (και μόνο στα πλαίσια των αυστηρών περιορισμών του). Η σημασία αυτού του κυρίαρχου τρόπου εννόησης των σχέσεων μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας έγκειται στο ότι, αποχωρίζοντας την παρανομία από τον νόμο, συγκαλύπτει τις συνθήκες παραγωγής της. Εκτοπίζοντας την παρανομία από το πεδίο των επιπτώσεων του νόμου καθώς και από τη δυναμική της ιστορίας εν γένει, τη μετατρέπει σε «μοίρα» μιας κατηγορίας ανθρώπινων υποκειμένων απ' την οποία μόνο λίγοι-ες μπορούν να ξεφύγουν και μόνο ως αποτέλεσμα της καλής προαίρεσης του κρατικού νομοθέτη.

Η μετατροπή της μεταναστευτικής παρανομίας σε μια «φυσική κατάσταση» περιφρουρεί το καθεστώς της παραγωγής της υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπει καν να συλληφθεί ως καθεστώς, ως κάτι που γίνεται και που γι' αυτό ακριβώς μπορεί και να «ξεγίνει». Εντοπίζοντας τον καθοριστικό χαρακτήρα της νομικής-κρατικής εξουσίας στη διαμόρφωση της μεταναστευτικής παρανομίας, ο N. De Genova καταπιάνεται με το έργο της «αποφυσικοποίησής» της (denaturalization). Αυτό το έργο συνεπάγεται την προσέγγιση του νόμου ως ιστορικού προϊόντος και την εγγραφή του στο πεδίο των αντιπαραθέσεων και των συγκρουόμενων τακτικών, στο πεδίο του κοινωνικού ανταγωνισμού (De Genova, 2002: 424-5).

Ο νόμος, σύμφωνα με τον N. De Genova, συνιστά μια διακριτή αλλά όχι ανεξάρτητη κοινωνική δύναμη. Πρόκειται για μια εξουσία που σχηματίζεται -ή αποσυντίθεται- διαμέσου αγώνων και κοινωνικών συγκρούσεων. Είναι αυτή η ιδιαίτερη μορφή ανάλυσης του νομικού καθεστώτος, η οποία το προσεγγίζει από τη σκοπιά των κοινωνικών και πολιτικών μεταβολών διαμέσου των οποίων αυτό διαμορφώνεται και μετασχηματίζεται μέσα στο χρόνο, που επιτρέπει στο συγγραφέα να συλλάβει τη μεταναστευτική παρανομία ως ένα «κοινωνικό "γεγονός" (fact), μια πραγματική αφαίρεση, *που έχει παραχθεί* ως αποτέλεσμα της πρακτικής υλικότητας του νόμου» [μετάφραση δική μου] (De Genova, 2004: 166).

Η μετανάστευση εν γένει και η «παράνομη» μετανάστευση ειδικότερα, πρέπει, κατά τον N. De Genova, να αντιμετωπίζεται ως κατ' εξοχήν μετανάστευση ζωντανής εργασίας. Αυτό σημαίνει πως είναι ανάγκη να προσεγγίζεται από τη σκοπιά της κεφαλαιακής σχέσης, δηλαδή «διαμέσου μιας κριτικής θεωρητικής εξέτασης της εργασίας και του κεφαλαίου ως αμοιβαία συγκροτούμενων πόλων μιας μοναδικής, αν

και αντιφατικής, κοινωνικής σχέσης»[μετάφραση δική μου] (De Genova, 2002: 423). Στο πλαίσιο της προσέγγισης του N. De Genova το κράτος, οι νόμοι και το κεφάλαιο τίθενται ως ιστορικά συγκεκριμένα μορφώματα κοινωνικών σχέσεων. Εκκινώντας από αυτή την προοπτική θέση γίνεται δυνατό το «ξεπάγωμα» της έννοιας της μεταναστευτικής παρανομίας, καθώς αποσυνδέεται από τον μονότονα αυτοαναφορικό λόγο του ίδιου του νόμου, σύμφωνα με τον οποίο αυτή είναι πάντοτε μία και απαράλλακτη, και εντάσσεται στον ευρύ ορίζοντα των ταξικών και ευρύτερα κοινωνικών αντιπαραθέσεων και ανταγωνισμών.

Το καθεστώς της μεταναστευτικής παρανομίας, στις ΗΠΑ αλλά όχι μόνον εκεί, δεν στιγματίζει απλώς εκείνους-ες που πρέπει να απελαθούν από την επικράτεια ως μη-ανήκοντες στην πολιτική/νομική της τάξη. Παρά τη διαρκή βία που συνοδεύει παγκοσμίως τις συλλήψεις και τις απελάσεις, αυτό που επιτυγχάνουν οι κρατικές πρακτικές δεν είναι το άδειασμα των επικρατειών τους από τους «λαθραίους». Το σημαντικότερο αποτέλεσμα της εγκαθίδρυσης του καθεστώτος της μεταναστευτικής παρανομίας, σύμφωνα με τον N. De Genova, δεν είναι τόσο η απέλαση όσο η «απελασιμότητα» (deportability) (De Genova, 2004: 179). Η συγκεκριμένη έννοια αναφέρεται σ' εκείνη τη διαρκή συνθήκη κατά την οποία κάποιος-α, λόγω του νομικού καθεστώτος στο οποίο εγγράφεται, υπόκειται διαρκώς στη δυνατότητα/πιθανότητα σύλληψης και απέλασης. Είναι αυτή ακριβώς η διάρκεια που κάνει ώστε η απελασιμότητα να ανεξαρτητοποιείται, κατά κάποιον τρόπο, από την πραγματοποίηση ή όχι της ίδιας της απέλασης. Οι επιπτώσεις της σφραγίζουν όλες τις διαστάσεις του βίου των «παρανόμων».

Αυτό που επιτυγχάνεται μέσω αυτού του ριζικού αποκλεισμού τους είναι η διαμόρφωση μιας φτηνής, ευπροσάρμοστης και πολιτικά ανίσχυρης εργασιακής δύναμης. Αυτό που εμπεδώνεται μέσω της εγκαθίδρυσης αυτού του καθεστώτος παρανομίας είναι η έσχατη διαθεσιμότητα και «προσωρινότητα» του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη των «λαθραίων» μεταναστών (De Genova, 2009: 179). Η εσωτερική σύνδεση που πραγματοποιεί ο N. De Genova της μεταναστευτικής παρανομίας όχι μόνο με τον νόμο αλλά και με τη σχέση του κεφαλαίου, διευρύνει το πεδίο της ανάλυσης επιτρέποντας μια σύνθετη προσέγγιση των διαδικασιών παραγωγής και διαχείρισης της «παράνομης» μετανάστευσης. Στη διαμόρφωση αυτής της πολύπλευρης και παγκόσμιας πραγματικότητας τα κράτη συνεχίζουν οπωσδήποτε να κατέχουν τη θέση του ισχυρότερου παίκτη, αν και όχι του μοναδικού.

2.5. Η μεταναστευτική «παρανομία»: μεταξύ κίνησης και φραγμάτων

Η ευρύτατη αναγνώριση της μετανάστευσης ως ενός παγκόσμιου προβλήματος το οποίο ξεπερνά τις δυνατότητες αντιμετώπισης των μεμονωμένων εθνικών κρατών, εγγράφει την αντιμετώπισή της σε έναν αντίστοιχο, «υπερεθνικό» ορίζοντα. Όπως το διατυπώνει ο D. Papademetriou (2004: 26-7), η διεθνής μετανάστευση σήμερα «έχει φτάσει σ' ένα τέτοιο "σημείο κλίσης ως προς τη διαχείρισή της", όπου οι λύσεις οι οποίες εκπονούνται σε επίπεδο ξεχωριστών χωρών δεν μπορούν να τη διευθύνουν αποτελεσματικά επιτυγχάνοντας αμοιβαίο όφελος» [μετάφραση δική μου]. Είναι αυτή η «αναποτελεσματικότητα» των μεμονωμένων κρατών όσον αφορά τις δυνατότητες διαχείρισης που έχει καταστήσει τη μελέτη των μεταναστεύσεων και την εκπόνηση και εφαρμογή πολιτικών, αντικείμενο θεσμών με ορίζοντα ευρύτερο του κάθε εθνικού κράτους.

Εκτός από την επεξεργασία πολιτικών και στρατηγικών διαχείρισης της μετανάστευσης στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορούμε, επίσης, να αναφερθούμε στη διευρυνόμενη σημασία της δράσης μιας πλειάδας μη-κρατικών σχηματισμών όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD), το Παγκόσμιο Φόρουμ για τη Μετανάστευση και την Ανάπτυξη (GFMD) και ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (IOM). Πλάι στους παραπάνω, θα πρέπει, επιπλέον, να τοποθετηθεί και μια σειρά (μη-κυβερνητικών) οργανώσεων η δράση των οποίων αφορά, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, τη μετανάστευση. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η οργάνωση της καθολικής εκκλησίας Caritas, το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Watch), οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα. Αν στα προηγούμενα προστεθεί και μια πληθώρα ερευνητικών ιδρυμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο που ασχολούνται με αυτό το αντικείμενο, σκιαγραφείται η εικόνα ενός ευρύτατου και σύνθετου μορφώματος παραγωγής γνώσης και πολιτικών για τις μεταναστεύσεις, νόμιμες και παράνομες.

Αυτή η υπερεθνική διάσταση της μετανάστευσης, ωστόσο, μολονότι «πιέζει» και σε κάποιο βαθμό δεσμεύει τα εθνικά κράτη συμβάλλοντας στη διαμόρφωση των πλαισίων εντός των οποίων κινούνται, σε καμία περίπτωση δεν ακυρώνει τη σημασία τους για την παραγωγή και την άσκηση πολιτικής. Η αντιμετώπιση της μετανάστευσης είναι ταυτόχρονα ένα υπερεθνικό αλλά και ένα εθνικό κρατικό ζήτημα και οι πολιτικές για τη μετανάστευση πάντοτε εφαρμόζονται πάνω σε εθνικές επικράτειες και αφορούν άμεσα την κυριαρχία του εθνικού κράτους. Η «υπερεθνικοποίηση» της διαχείρισης της μετανάστευσης, καθώς και μιας σειράς

άλλων κρίσιμων διαστάσεων της κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας, συνιστά μια διαδικασία μετασχηματισμού και όχι εξαφάνισης της κρατικής κυριαρχίας (Andrijasevic & Walters, 2010: 983).

Η S. Sassen (1996: 125), αναπτύσσοντας την επιχειρηματολογία της πάνω στο γενικότερο ζήτημα της λεγόμενης «οικονομικής παγκοσμιοποίησης», αναφέρεται σε δύο αμοιβαία προσδιοριζόμενες διαδικασίες. Απ' τη μια εκτυλίσσεται αυτό που ονομάζει «αποεθνικοποίηση της οικονομίας» και απ' την άλλη, ιδιαίτερα στο πεδίο της μετανάστευσης, μια «επανεθνικοποίηση της πολιτικής». Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τη διαμόρφωση των μεταναστευτικών πολιτικών διεθνώς, η S. Sassen αναγνωρίζει, ταυτόχρονα, τόσο την αυξανόμενη σημασία του υπερεθνικού λόγου περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσο και την ένταση των ελέγχων από τα εθνικά κράτη στη βάση της ασφάλειας της επικράτειας και των υπηκόων τους[34].

Αυτό που έρχεται στην επιφάνεια μέσα από τις παραπάνω τοποθετήσεις είναι ένα διαφοροποιημένο πεδίο αντιφάσεων, εντάσεων αλλά, επίσης, συνεργειών και αμοιβαίας υποστήριξης, ένα επίπεδο διακυβέρνησης στο οποίο οι διαστάσεις του εθνικού και του υπερεθνικού συνυφαίνονται, συγκροτώντας αυτό που ο S. Mezzadra ονομάζει «ένα παγκόσμιο καθεστώς διακυβέρνησης των μεταναστεύσεων», ένα «δομικά υβριδικό καθεστώς άσκησης της κυριαρχίας» (Mezzadra, 2005[2004]: 121). Η θεωρητική ιδιαιτερότητα της χρήσης της έννοιας του καθεστώτος (regime), κυρίως

[34] Μια απ' τις πιο ενδιαφέρουσες και τεκμηριωμένες προσπάθειες προσέγγισης των πολύπλοκων σχέσεων ανάμεσα στο έθνος-κράτος και την υπερεθνική δυναμική του κεφαλαίου, η οποία αποφεύγει τη θεωρητική ευκολία της απλής υποχώρησης του πρώτου έναντι της δεύτερης, είναι εκείνη της A. Ong. Η συγγραφέας μελετά την κινητικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας στις όχθες του Ειρηνικού (Ασία και Αμερική) και ιδιαίτερα στις Ειδικές Οικονομικές Ζώνες (Special Economic Zones) και τις Ειδικές Διοικητικές Περιφέρειες (Special Administrative Zones) στην Κίνα και σε γειτονικές χώρες. Η θέση που υποστηρίζει η συγγραφέας είναι αυτή της ανάδυσης «διαβαθμισμένων» (graduated) μορφών κυριαρχίας, σύμφωνα με τις οποίες σε διαφορετικές περιοχές, διαφορετικά τμήματα του πληθυσμού υπόκεινται σε διαφορετικά καθεστώτα εργασίας, τιμωρίας, φροντίδας και πειθαρχίας. Ειδικές ρυθμίσεις που αφορούν τις επενδύσεις, τη φορολογία, τη μετανάστευση, τις συνθήκες εργασίας και το κόστος της εργασιακής δύναμης, συνυφαίνονται με δίκτυα τοπικού, εθνοτικού και έμφυλου χαρακτήρα τα οποία ρυθμίζουν την παροχή της. Κατ' αυτό τον τρόπο διαμορφώνονται «διαγραμμισμένες» (striated) όσον αφορά την εργασία και τις ανθρώπινες μετακινήσεις περιοχές, μια ιδιαίτερη γεωγραφία εντός της οποίας τα εθνικά κράτη αποτελούν ιδιαιτέρως κρίσιμους, αν και όχι τους αποκλειστικούς, φορείς ισχύος. Η διαβάθμιση αυτή, υποστηρίζει η A. Ong, φανερώνει την ισχύ του κεφαλαίου το οποίο αναπτύσσει την κινητικότητά του εις βάρος της εργασίας. Βλ., Ong (1999: 21-22· 2006: 18-21, 122-138).

σε σχέση με την αρκετά διαδεδομένη έννοια του συστήματος, είναι ανάγκη στο σημείο αυτό να επισημανθεί. Αν και οι δύο παραπέμπουν σε μια συγκεκριμένη ολότητα με διακριτά χαρακτηριστικά, το πλεονέκτημα της πρώτης έγκειται στο ότι βρίσκεται σε απόσταση από μιαν αντίληψη που τείνει να εξαλείφει την πολυπλοκότητα και τις αντιφάσεις ανάγοντας μια πολλαπλότητα στοιχείων και διαστάσεων σε μία και μόνη κυρίαρχη διάσταση ή λογική, συγκροτημένη εκ των προτέρων και καθοριστική απ' την αρχή ως το τέλος. Όπως το διατυπώνει ο Α. Μαρβάκης (2004: 94):

> …η έννοια του *regime* επιτρέπει το συνυπολογισμό μιας πλειάδας από δρώντα υποκείμενα (με σαφώς διαφορετική ισχύ), οι πράξεις/δράσεις των οποίων επηρεάζουν το καθεστώς διαβίωσης των μεταναστών σ' ένα γεωπολιτικό χώρο. Οι πράξεις/δράσεις των υποκειμένων αυτών αλληλοαναφέρονται μεταξύ τους αλλά χωρίς να (υπο)νοείται με τον τρόπο αυτό ότι τα υποκείμενα και οι πράξεις/δράσεις τους είναι διατεταγμένα σε/με μια κεντρική («συστημική») λογική.

Απ' αυτή τη σκοπιά, η έννοια του καθεστώτος θα πρέπει να γίνει κατανοητή μάλλον με τους όρους που χρησιμοποιεί ο M. Jay (1992[1977]: 28-29) για την «αποκεντρωμένη ολότητα»: «Ένα δυναμικό πεδίο σχέσεων των οποίων τα συστατικά στοιχεία δεν μπορούν να κατανοηθούν χωρίς αναφορά στο σύνολο, σ' ένα σύνολο όμως μη αναγώγιμο σ' ένα εκφραστικό ή γενετικό κέντρο». Στόχος αυτού του «παγκόσμιου καθεστώτος διακυβέρνησης», παρά το κοινώς λεγόμενο, δεν είναι το οριστικό σφράγισμα των συνόρων, κάτι που εξάλλου έχει αποδειχτεί αδύνατο, αλλά ένα είδος επωφελούς διαχείρισης της μεταναστευτικής κινητικότητας. Με τα λόγια του ίδιου του S. Mezzadra (2005[2004]: 122), ο στόχος είναι να «εμπεδωθεί ένα σύστημα φραγμάτων». Η διατύπωση των στόχων της διακυβέρνησης των μεταναστεύσεων με τους όρους ενός «συστήματος φραγμάτων», θέτει στο προσκήνιο την ασυμμετρία μεταξύ των καθεστώτων που διέπουν την κίνηση του κεφαλαίου απ' τη μια (εννοείται του κεφαλαίου με τη μορφή χρήματος, εμπορευμάτων, τεχνολογιών, υποδομών παραγωγής, επιχειρήσεων), και της ζωντανής εργασίας απ' την άλλη, ιδιαιτέρως εκείνης που δεν εμπίπτει στην κατηγορία της «υψηλά ειδικευμένης». Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με ένα καθεστώς που επιτρέπει έναν ιδιαίτερα υψηλό βαθμό ελευθερίας κίνησης, ενώ στη δεύτερη ένα

πλέγμα περιορισμών το φάσμα του οποίου ξεκινά από την υποχρέωση θεώρησης εισόδου και φτάνει μέχρι το θάνατο (στον ποταμό Έβρο, στη Μεσόγειο θάλασσα, στα σύνορα ΗΠΑ-Μεξικού).

Έτσι, η δημοφιλής και αισιόδοξη θέση που συνήθιζε να δεσπόζει στη δημόσια συζήτηση για την «παγκοσμιοποίηση», σύμφωνα με την οποία ο κόσμος υφίσταται μια γενική διαδικασία «κατάργησης των συνόρων», απηχεί, στην καλύτερη περίπτωση, μια μερικού χαρακτήρα εξέλιξη, συγκαλύπτοντας ταυτόχρονα τον εντεινόμενο αποκλεισμό όσων βρίσκονται στο βυθό της ταξικής και ευρύτερα κοινωνικής ιεραρχίας. Όπως το έθεσε χαρακτηριστικά ο Z. Bauman, αναφερόμενος στη ριζικά διαφορετική αντιμετώπιση της κινητικότητας εκείνων που βρίσκονται στα υψηλότερα σκαλοπάτια της κοινωνικής κλίμακας σε σχέση με εκείνη όσων συνωστίζονται στον πάτο της: «πράσινο φως για τους τουρίστες, κόκκινο για τους **πλάνητες**» [μετάφραση δική μου, η έμφαση στο πρωτότυπο] (Bauman, 1998: 93, παρατίθεται στο Schinkel, 2009: 782).

Η E. Zilberg (2011: 3) υποβάλλει σε κριτική τον κυρίαρχο λόγο περί παγκοσμιοποίησης στο κέντρο του οποίου βρίσκονται οι ασταμάτητες «ροές» (χρήματος, τεχνολογίας, πληροφορίας), αντιπαραβάλλοντάς του τη διαρκή πραγματικότητα των απελάσεων. Εστιάζοντας την έρευνά της στην παραγωγή της παρανομίας που συνδέει τη μετανάστευση και τις συμμορίες στις ΗΠΑ και το Ελ Σαλβαδόρ, κάνει λόγο για μια «διαλεκτική κινητικότητας και ακινησίας» [μετάφραση δική μου]. Απ' την πλευρά τους οι R. Andrijasevic και W. Walters (2010: 977), μελετώντας τα χαρακτηριστικά της παγκόσμιας διακυβέρνησης των μεταναστεύσεων, υποστηρίζουν μιαν έννοια «περιφραγμένης παγκοσμιότητας» (gated globalism) η οποία αναφέρεται σε μια διαδικασία «...διάχυσης, διασκορπισμού και δικτύωσης των συνόρων με τέτοιον τρόπο ώστε οι λειτουργίες των συνόρων και τα αποτελέσματά τους να πολλαπλασιάζονται αναλογικά (in proportion) προς τις δυναμικές του φόβου, των δυσχερειών και της ανασφάλειας..» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 978)[35]. Τόσο

[35] Στο ευρύ πεδίο των σύγχρονων περιφράξεων ιδιαίτερη θέση κατέχει η πρακτική της ύψωσης τειχών. Είτε αφορά τα εξωτερικά σύνορα των επικρατειών (για προστασία από τη «λαθρομετανάστευση», την «τρομοκρατία», τη διακίνηση ναρκωτικών κλπ), είτε το εσωτερικό -οι περιβόητες περιφραγμένες κοινότητες (gated communities) των πλουσίων και ισχυρών-, πρόκειται για μια διαδικασία που ενισχύεται παγκοσμίως. Στα πιο γνωστά συνοριακά τείχη συγκαταλέγονται α) το τεράστιο τείχος κατά μήκος των συνόρων ΗΠΑ-Μεξικού, β) εκείνο που έχτισε το κράτος του Ισραήλ στη Δυτική Όχθη και γ) ο «φράχτης» στους θύλακες Ceuta και Melilla που διατηρεί η Ισπανία στο Μαρόκο, όπου κατά το

στην περίπτωση των φραγμάτων και της «διαλεκτικής κινητικότητας και ακινησίας», όσο και σε εκείνη της «δικτύωσης των συνόρων», βρισκόμαστε μπροστά σε προσεγγίσεις που εγγράφουν τη μετανάστευση σε ένα διαφοροποιημένο πεδίο διαρκούς τριβής και σύγκρουσης δυνάμεων οι οποίες αφορούν την κίνηση και τη διακοπή της.

Ο N. Papastergiadis, από μια παρόμοια σκοπιά, συλλαμβάνει την ανάδυση και ενίσχυση της εχθρότητας απέναντι στους πρόσφυγες ως αντίδραση του έθνους-κράτους σ' έναν κόσμο όλο και περισσότερο κινούμενο και ρευστό. Η πραγματικότητα μιας αυξανόμενης ανθρώπινης κινητικότητας, η οποία και βιώνεται ως μια εν εξελίξει απεδαφικοποίηση (deterritorialization), ενισχύει, σύμφωνα με την ανάλυσή του, μια ορισμένη κινητοφοβία (kinetophobia) και ωθεί προς το κλείσιμο της εθνικής κοινότητας απέναντι στον πρόσφυγα ο οποίος συνιστά την κατεξοχήν εκτοπισμένη και κινητική φιγούρα (Papastergiadis, 2010: 352-4) [36]. Έτσι, αναδύεται ένα «κολλάζ φόβων και επιθυμιών» στα πλαίσια μιας «κουλτούρας πολιορκίας», το οποίο ο συγγραφέας ονομάζει «σύμπλεγμα εισβολής» (Papastergiadis, 2006: 429-31). Ιδωμένη κατ' αυτό τον τρόπο, η διαρκής κινητικότητα συνιστά για το έθνος, που τίθεται ως συνώνυμο της σταθερότητας, μιαν απειλή που οφείλει να αναχαιτιστεί και

2005 11 άνθρωποι έπεσαν νεκροί από σφαίρες κατά την προσπάθειά τους να «περάσουν» στην Ευρώπη. Πλάι σ' αυτές τις περιπτώσεις, θα πρέπει επίσης να προστεθούν τα τείχη μεταξύ Νότιας Αφρικής και Ζιμπάμπουε, Μποτσουάνας και Ζιμπάμπουε, Σαουδικής Αραβίας και Υεμένης, οι φράχτες στα σύνορα της Ινδίας με το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές και τη Μπούρμα, εκείνοι που χωρίζουν το Ουζμπεκιστάν απ' την Κιργιζία και το Αφγανιστάν. Τέλος, στην ίδια κατηγορία εμπίπτει και ο περιβόητος φράχτης στην περιοχή το Έβρου, του οποίου την ανέγερση ανήγγειλε το ελληνικό κράτος τον Δεκέμβρη του 2010 και ολοκληρώθηκε τον Δεκέμβρη του 2012. Για την κρατική πρακτική των περιφράξεων βλ., Wendy Brown (2010: 7-42).

[36] Η S. Federici, μελετώντας το κυνήγι των μαγισσών, φέρνει στο προσκήνιο μια ολότελα ξεχασμένη σήμερα διάσταση του φόβου μπροστά στην ανεξέλεγκτη κινητικότητα. Πρόκειται για τις περίφημες κατηγορίες σχετικά με τα *ταξίδια* και τις *πτήσεις* που πραγματοποιούσαν οι μάγισσες για να συγκεντρωθούν σε μακρινούς τόπους (βουνά, δάση λόφους), στα περίφημα Σαμπάτ. Η S. Federici αναφέρεται στις αναλύσεις του L. Parinetto ο οποίος αναγνωρίζει σ' αυτές τις κατηγορίες τις επιπτώσεις των ιστορικών και ταξικών μετασχηματισμών και συγκρούσεων του 16ου και 17ου αιώνα: «Ο Παρινέτο επίσης υποστηρίζει ότι η *πτήση*, το *ταξίδι*, σημαντικά στοιχεία στις κατηγορίες εναντίον των μαγισσών, θα έπρεπε να ερμηνευτούν ως επίθεση στην κινητικότητα των μεταναστών και των περιπλανώμενων εργατών, γεγονός που αποτελούσε ένα νέο φαινόμενο και αντικατοπτριζόταν στο φόβο για τους αλήτες που εκείνη την περίοδο απασχολούσαν ιδιαίτερα τις αρχές». Βλέπε, Federici (2011[2004]: 244).

να ελεγχθεί. Η κρίσιμη σύνδεση εδώ είναι εκείνη μεταξύ του πολίτη και της ασφάλειάς του, την οποία υπηρετούν οι συλλήψεις, η φυλάκιση και η απέλαση όσων επιχειρούν να διασχίσουν απρόσκλητοι τα σύνορα της εθνικής κοινότητας (Papastergiadis, 2006: 435).

Ο P. Fargues (2009: 544-545), μελετώντας την παράνομη μετανάστευση στις χώρες της Νότιας και Ανατολικής Μεσογείου (στην περιοχή που εκτείνεται από την Τουρκία μέχρι το Μαρόκο), την προσεγγίζει ως μια δυναμικά εξελισσόμενη κατάσταση που υπόκειται σε αλλαγές στο χώρο και το χρόνο. Σύμφωνα με την ανάλυσή του, ένα πρόσωπο μπορεί να είναι νόμιμο στη χώρα Α και παράνομο στη χώρα Β (ανάλογα με τους ισχύοντες νόμους) καθώς επίσης νόμιμο κατά τη χρονική περίοδο Α και παράνομο κατά τη χρονική περίοδο Β (το πέρασμα από την παρανομία στη νομιμότητα μέσω μιας διαδικασίας νομιμοποίησης και η «πτώση» στην παρανομία ως αποτυχία ανανέωσης της άδειας διαμονής). Η προσέγγιση του καθεστώτος διαχείρισης της κινητικότητας της ζωντανής εργασίας μέσα από το πρίσμα του χρόνου, φέρνει στην επιφάνεια διαστάσεις που μένουν αφανείς όταν το ζήτημα εξετάζεται μέσα σ' ένα αμετακίνητο, απλώς χωρικό πλαίσιο. Τα φράγματα στις ανθρώπινες μετακινήσεις, μολονότι ιδιαιτέρως σκληρά, δεν αποτελούν ακίνητες, στατικές δομές, αλλά τεχνουργήματα κινούμενα και εξελισσόμενα.

Πιο συγκεκριμένα, οι S. Mezzadra και B. Neilson, προσεγγίζοντας τα στρατόπεδα εγκλεισμού παράνομων μεταναστών-τριών από μια χρονική σκοπιά, αναδιατυπώνουν τη λειτουργία τους, που τώρα λαμβάνει το χαρακτήρα όχι μόνο ενός μηχανισμού χωρικού αποκλεισμού αλλά και μιας «βαλβίδας αποσυμπίεσης» η οποία μέσα από «ασύγχρονους ρυθμούς κράτησης, διέλευσης, παράτασης και επιτάχυνσης», επιχειρεί να εγγράψει την κίνηση της ζωντανής εργασίας «στις δυναμικές της αγοράς εργασίας και στο κοινωνικό-συμβολικό υφαντό (fabric) της ιδιότητας του πολίτη» [μετάφραση δική μου]. Ιδωμένοι έτσι, οι χώροι κράτησης μεταναστών-τριών αποτελούν πραγματικές πύλες εισόδου στην «Ευρώπη», μιας εισόδου, ωστόσο, εξαιρετικά βίαιης η οποία παράγει μεταναστευτική παρανομία (Mezzadra & Neilson, 2008). Αναλύοντας τα συνοριακά καθεστώτα (border regimes) -όχι μόνο του δυτικού κόσμου- με όρους συμπερίληψης και αποκλεισμού, οι B. Neilson και S. Mezzadra (2010) αναφέρονται συγκεκριμένα στην επιδίωξη μιας άμεσης, σε χώρο και χρόνο, υπαγωγής των μεταναστευτικών κινήσεων στις ανάγκες αξιοποίησης του κεφαλαίου. Κατ' αντιστοιχία προς την άμεσα συντονισμένη με τη ζήτηση (just-in-time) παραγωγή εμπορευμάτων, οι συγγραφείς κάνουν λόγο για το

«όνειρο» μιας μετανάστευσης άμεσα καθοριζόμενης όσον αφορά το χρόνο και τον τόπο (just-in-time και to-the-point) από τις ανάγκες του κεφαλαίου (*όπ.π.*: 192)[37], καθώς και για την «αναπτυσσόμενη επιθυμία να συντονιστούν με ακόμα μεγαλύτερη ακρίβεια οι ροές των μεταναστών με τις πραγματικές ή φαντασιακές οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες των "χωρών προορισμού"» [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 193).

Ακολουθώντας μια παρόμοια κατεύθυνση ανάλυσης, οι D. Papadopoulos, N. Stephenson & V. Tsianos (2008: 194-199) προσεγγίζουν τα στρατόπεδα εγκλεισμού ως κομβικά σημεία μιας διαδικασίας μετατροπής των μη ελεγχόμενων μεταναστευτικών κινήσεων σε ρυθμιζόμενες ροές. Αυτό που, σύμφωνα με τους συγγραφείς, συμβαίνει σ' αυτούς τους χώρους δεν είναι η πλήρης «ακινητοποίηση» των μεταναστών-τριών, αλλά μια ορισμένη «επιβράδυνση» η οποία επιδιώκει να επιβάλει έναν ελεγχόμενο ρυθμό εισόδου στις ευρωπαϊκές επικράτειες. Αντικρισμένα από μια τέτοια χρονική σκοπιά, τα κέντρα κράτησης παρουσιάζονται ως κάποιου είδους «κιβώτια ταχυτήτων» της μεταναστευτικής κίνησης.

Από τη στιγμή που η μεταναστευτική παρανομία εγγραφεί σε ένα ερμηνευτικό πλαίσιο όπου αντιμετωπίζονται από κοινού, χωρίς ωστόσο να ταυτίζονται, η κυριαρχία του έθνους-κράτους, οι «νόμοι της αγοράς» και οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί διαμέσου των οποίων και η μεν και οι δε συγκροτούνται και αμφισβητούνται ιστορικά, ανοίγεται και ένας δρόμος για το ξεπέρασμα μιας αποκλειστικά «αρνητικής» αντιμετώπισής της. Αν, σύμφωνα με τη διαδεδομένη αντίληψη, το «πρόβλημα» της παράνομης μετανάστευσης είναι εκείνο της αποτυχίας ελέγχου των μεταναστευτικών κινήσεων η οποία εξηγείται από την αναντιστοιχία μεταξύ οικονομίας και πολιτικής εξουσίας, έπεται πως η λύση του θα πρέπει να έχει τη μορφή μιας επιτυχούς πολιτικής-νομικής προσαρμογής στο θεμελιώδες επίπεδο των «απαιτήσεων» της οικονομίας.

Εκείνο που, ωστόσο, εκτοπίζει η εν λόγω προσέγγιση, είναι η δυνατότητα να συλληφθεί αυτή η «αποτυχία διαχείρισης» ως μια θετική πραγματικότητα. Καθώς πρόκειται για μια «αποτυχία» η οποία επιμένει και διαρκεί για ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα (αρκετών δεκαετιών), θα πρέπει να τεθεί το ερώτημα τι είναι αυτό που πράγματι επιτυγχάνει αυτή η αποτυχία. Αξιοποιώντας την ανάλυση του M. Foucault για την «αποτυχία» της φυλακής, θα πρέπει και όσον αφορά την

[37] Ακριβέστερα, just-in-time σημαίνει «ακριβώς όταν τη χρειάζεσαι», ενώ to-the-point «ακριβώς στο σημείο που τη χρειάζεσαι».

αντιμετώπιση της «παράνομης» μετανάστευσης να «αναρωτηθούμε σε τι χρησιμεύει η αποτυχία της» (Φουκώ, 1989[1975]: 358). Για να καταστεί εμφανής η σημασία αυτής της προσέγγισης, θα πρέπει στο παρακάτω εκτενές απόσπασμα, στη θέση της φυλακής, του ποινικού συστήματος, των παραβάσεων, της ανομίας και της παρανομίας να τοποθετηθούν οι πολιτικές διαχείρισης της μετανάστευσης και η μεταναστευτική παρανομία:

> Μήπως δεν θα μπορούσαμε να δούμε σ' όλα αυτά αντί για μιαν αντίφαση, κάτι σαν συνέπεια; Θα έπρεπε τότε να υποθέσουμε πως η φυλακή, και, χωρίς αμφιβολία, γενικότερα οι τιμωρίες δεν έχουν για σκοπό να καταργήσουν τις παραβάσεις· αλλά μάλλον να τις διαχωρίσουν, να τις κατανείμουν, να τις χρησιμοποιήσουν· πως στόχος τους είναι όχι τόσο να καθυποτάξουν εκείνους που είναι έτοιμοι να παραβιάσουν τους νόμους, αλλά πως τείνουν να εντάξουν την παράβαση των νόμων σε μια γενική τακτική καθυπόταξης. Το ποινικό σύστημα θα αποτελούσε έτσι έναν τρόπο να ρυθμίζονται οι ανομίες, να χαράζονται όρια ανοχής, να δείχνεται μια σχετική ανεκτικότητα για ορισμένες, να ασκείται πίεση σε άλλες, να απορρίπτονται μερικές από αυτές, άλλη να χρησιμοποιείται, ορισμένες να εξουδετερώνονται και άλλες να τις εκμεταλλεύονται επωφελώς. Κοντολογίς, στόχος του ποινικού συστήματος δεν θα ήταν να «καταστέλλει» απλώς τις ανομίες, αλλά να τις διαφοροποιεί και να εξασφαλίζει τη γενική «οικονομία» τους (Φουκώ, 1989[1975]: 358-9).

Με βάση τα παραπάνω καθίσταται δυνατή η συγκρότηση μιας ορισμένης αναλογίας. Στόχος των μεταναστευτικών πολιτικών και της νομοθεσίας δεν είναι απλώς η καταστολή της μεταναστευτικής παρανομίας -αυτό δεν σημαίνει καθόλου ότι αυτή η καταστολή δεν είναι εκτεταμένη και πολύ σημαντική από μόνη της- αλλά η διαφοροποίηση, η κατανομή, η επωφελής εκμετάλλευση, με λίγα λόγια η εξασφάλιση μιας γενικής οικονομίας της μετανάστευσης (νόμιμης και παράνομης). Μια τέτοια προοπτική μας επιτρέπει να συλλάβουμε την «αποτυχία» καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης ως μια διαρκή διαδικασία ιεράρχησης διαμέσου της οποίας η πλεονάζουσα ανθρώπινη κίνηση επιχειρείται να υπαχθεί επωφελώς στο κεφάλαιο και την τάξη του εθνικού κράτους. Υπ' αυτή την έννοια, είναι πράγματι θεμιτός ο ισχυρισμός πως βρισκόμαστε μπροστά σε ένα ζήτημα εθνικής και διεθνούς «οικονομίας», αν και δεν πρόκειται για εκείνη για την οποία γίνεται συνήθως λόγος.

Δεν πρόκειται για το χάσμα μεταξύ δυο «γραναζιών» (της οικονομίας και της πολιτικής/νομοθεσίας) που δεν καταφέρνουν να κινηθούν συγχρονισμένα, ή, ακριβέστερα, αυτός ο μη-συγχρονισμός τους είναι παραγωγικός. Το προϊόν του είναι η μεταναστευτική παρανομία. Μέσα από ένα τέτοιο πρίσμα, ο αποκλεισμός και η παρανομία δεν αποτελούν κάποιου είδους σφάλμα, δεν αποτελούν δηλαδή τον αντίποδα της «ένταξης/ενσωμάτωσης». Ο αποκλεισμός και η παραγωγή της μεταναστευτικής παρανομίας *είναι* μια ορισμένη μορφή ένταξης της πλεονάζουσας ανθρώπινης κίνησης, της μετακινούμενης ζωντανής εργασίας (De Genova, 2002: 439, Papadopoulos et al., 2008: 197).

Αντικρισμένο απ' αυτή την προοπτική θέση, το καθεστώς της παράνομης μετανάστευσης παύει να φαντάζει ως ένα πρόβλημα επαρκούς και ορθής διαχείρισης των «μεταναστευτικών ροών», ή μάλλον, γίνεται κατορθωτό να συλληφθούν οι μέριμνες αυτής της διακυβέρνησης ως μέριμνες εγγεγραμμένες στον ορίζοντα του εθνικού κράτους και του κεφαλαίου. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο, η παλιά κριτική του A. Portes (1978) για την αβίαστη υιοθέτηση εκ μέρους των ερευνητών της προοπτικής θέσης των κυβερνήσεων αναδεικνύεται επίκαιρη εκ νέου. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του, η μετανάστευση συνιστά ένα πεδίο στο οποίο τα ενδιαφέροντα των ερευνητών συγκλίνουν με εκείνα των κυβερνήσεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να υιοθετείται και να τίθεται ως δεδομένη η επίσημη προοπτική, δηλαδή εκείνη του κράτους, σύμφωνα με την οποία η παράνομη μετανάστευση είναι πράγματι ένα «πρόβλημα», ενώ το κράτος εξ ορισμού εργάζεται για την επίλυσή του και την εξυπηρέτηση του «κοινού καλού». Αυτό που πρέπει να γίνει, ισχυρίζεται ο A. Portes (1978: 469-470), είναι αντί να γίνουν δεκτοί οι κυρίαρχοι ορισμοί για το «πρόβλημα» και τους «παράνομους» μετανάστες-τριες, να γίνουν οι ίδιοι αντικείμενο έρευνας και κριτικής. Αν το ζήτημα εξεταστεί από τη σκοπιά της χειραφέτησης και της κατάργησης της καταπίεσης και των ανισοτήτων, και αν ως σημείο εκκίνησης τεθεί η ελευθερία μετακίνησης των ανθρώπων, τότε είναι το κράτος και τα σύνορά του που αποτελούν πρόβλημα (De Genova, 2002: 421).

2.6. Μετανάστευση και υποκειμενικότητα

Οι διαρκείς και εντατικές προσπάθειες διαχείρισης των μεταναστεύσεων και καταπολέμησης της «παράνομης» μετανάστευσης έχουν ως αναγκαία προϋπόθεση μια διαρκή κίνηση η οποία διαταράσσει και αμφισβητεί έμπρακτα τόσο τις προσταγές των εθνικών κρατών όσο και την ιεραρχική κατανομή της ζωντανής εργασίας σε

διαφορετικές ζώνες του πλανήτη (εθνικές, περιφερειακές, τοπικές). Αυτό σημαίνει πως η παραγωγή της «λαθρομετανάστευσης» δεν εξαντλείται στο γεγονός ότι τα κράτη αποφασίζουν να ακολουθήσουν μια πολιτική κλειστών συνόρων. Για να γίνει νοητή χρειάζεται επίσης την απόφαση και τη δράση όλων εκείνων που αναλαμβάνουν το εγχείρημα να τα διασχίσουν παρά τα εμπόδια και τις απαγορεύσεις. Είναι, ως εκ τούτου, ανάγκη να συμπληρωθεί η αρχική τοποθέτηση αυτού του κεφαλαίου σχετικά με τη σημασία της κρατικής εξουσίας. Απέναντι στην, οπωσδήποτε καθοριστική, ισχύ του καπιταλιστικού κράτους και του νόμου θα πρέπει να τοποθετηθεί η απείθαρχη κίνηση των ίδιων των μεταναστών-τριών, η οποία προϋποτίθεται αλλά και ανταγωνίζεται τις προσπάθειες καταπολέμησής της.

Συλλαμβάνοντας τη μετανάστευση ως κοινωνικό εγχείρημα, ως μια διαδικασία που μορφοποιείται διαμέσου του ανταγωνισμού που συνιστά τη σχέση του κεφαλαίου και η οποία, ταυτόχρονα, συμβάλλει στη διαμόρφωση αυτού του ανταγωνισμού, ο S. Mezzadra (2011) κάνει λόγο για την αντιπαράθεση μεταξύ μιας «πολιτικής της μετανάστευσης» (των ίδιων μεταναστών-τριών) και μιας «πολιτικής του ελέγχου». Τίθεται κατ' αυτό τον τρόπο στο επίκεντρο της προσέγγισής του η απαράγραπτη υποκειμενική διάσταση των μεταναστεύσεων, η οποία και νοείται ως υποκειμενικό πλεόνασμα, ως περίσσεια σε σχέση με τους «αντικειμενικούς» (οικονομικούς, δημογραφικούς, νομικο-πολιτικούς κλπ) καθορισμούς της ανθρώπινης και εργασιακής κινητικότητας. Αυτό σημαίνει πως η αναμφίβολη ισχύς της ιεραρχημένης παγκόσμιας καπιταλιστικής γεωγραφίας, η δυναμική της προσφοράς και της ζήτησης για ζωντανή εργασία, η δυναμική των δημογραφικών εξελίξεων στις διάφορες ηπείρους και περιφέρειες του πλανήτη, δεν εξαντλούν και, ως εκ τούτου, δεν εξηγούν ικανοποιητικά τις μεταναστεύσεις. Αυτές είναι αδιανόητες έξω από την ανθρώπινη υποκειμενική δράση, προσωπική και συλλογική, έξω από την διαρκή αναμέτρηση με τις δυσχέρειες -που πάρα πολλές φορές συνεπάγονται το θάνατο- και την προσπάθεια υπέρβασής τους. Με λίγα λόγια, οι μεταναστεύσεις, και ιδιαιτέρως οι «παράνομες», ενώ συμβαίνουν πάντοτε μέσα σ' ένα πλαίσιο ποικίλων καθορισμών και περιορισμών, δεν μπορούν περισταλούν σ' αυτό.

Οι μεταναστεύσεις δεν είναι μόνον οι αιτίες τους, η φτώχεια, η εξαθλίωση, ο πόλεμος, οι διαφόρων ειδών καταστροφές και η απειλή του θανάτου. Είναι ταυτόχρονα *και* ο διαρκής αγώνας για το ξεπέρασμά τους. Επιπλέον, ακριβώς λόγω του αναπαλλοτρίωτου υποκειμενικού τους φορτίου οι μεταναστεύσεις συνιστούν μια παραγωγική δύναμη η οποία έχει τη δυνατότητα να ανα-διαμορφώνει, να υπερβαίνει,

ίσως και να ανατρέπει το πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα. Είναι αυτό ακριβώς το πλεόνασμα που επιδιώκει να φέρει στην επιφάνεια και να αρθρώσει ο όρος «αυτονομία της μετανάστευσης» (Mezzadra 2002, 2005 [2004], 2011· Bojadjijev, 2005).

Αν η υποκειμενική διάσταση των μεταναστεύσεων εκτοπιστεί, αυτό που πράγματι απομένει από την «παράνομη» μετανάστευση είναι προβλήματα διακυβέρνησης, αδυναμία εφαρμογής του νόμου, περιοχικές ανισορροπίες και στρεβλώσεις ενός κατά τα άλλα λειτουργικού συστήματος, η κίνηση του οποίου παράγει (ή θα έπρεπε, τέλος πάντων, να παράγει) οικονομική και πολιτική ισορροπία. Η ανθεκτικότητα της «παράνομης» μετανάστευσης, η οποία επιμένει παρ' όλες τις προσπάθειες καταπολέμησής της, οδηγεί τον G. Tapinos να αμφισβητήσει ουσιαστικά, χωρίς να το διατυπώνει ρητά, τον ίδιο το χαρακτήρα της ως «προβλήματος». Πράγματι, αν ένα πρόβλημα, για να είναι όντως τέτοιο, πρέπει και να θεωρείται ως εξ ορισμού επιλύσιμο, ο ανυποχώρητος χαρακτήρας της «λαθρομετανάστευσης» τη μετατρέπει σε μόνιμο και αναπόφευκτο χαρακτηριστικό των σύγχρονων παγκοσμίων μεταναστεύσεων. Μπορεί κανείς να το διαχειριστεί ή να το περιορίσει κάπως, αλλά όχι και να το εξαφανίσει (Tapinos, 1999: 235).

2.7. Η «παράνομη» μετανάστευση στα πλαίσια του νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου

Η κύρια θεωρητική προσέγγιση όσον αφορά τη μετανάστευση στην Ελλάδα είναι εκείνη του λεγόμενου «νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου», το οποίο μερικές φορές ονομάζεται, λόγω της χρονικής διαφοράς εμφάνισης στις χώρες της νότιας Ευρώπης, «νέα μετανάστευση»[38]. Η εν λόγω προσέγγιση επικεντρώνεται στις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τη μετανάστευση σε χώρες της νότιας Ευρώπης (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα) και, κυρίως, στη μεταβολή που, αρχίζοντας από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και κορυφούμενη στα τέλη της δεκαετίας του 1980, τις μετέτρεψε

[38] Ο όρος «νέα μετανάστευση», ωστόσο, δεν αναφέρεται μόνο στις χώρες τις νότιας Ευρώπης αλλά ευρύτερα στη μετανάστευση προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία ακολούθησε την πτώση των «σοσιαλιστικών» καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης. Για τη νέα μετανάστευση στην Ευρώπη βλ., Ψημμένος (2004: 63-83). Για μια γενική επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά τη μετανάστευση από και προς την Ελλάδα κατά το χρονικό διάστημα 1970-2000, βλ., Petronoti & Triandafyllidou (2003). Για μια συνοπτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά το «νοτιοευρωπαικό μοντέλο» βλ. Έμκε-Πουλοπούλου (2007: 133-137) και Lafazani (2010) στο http://www.gemic.eu/wp-content/uploads/2009/04/greece-wp2.pdf, προσβάσιμη στις 07-08-2012.

από «χώρες αποστολής», σε χώρες-προορισμούς. Ο διακριτός χαρακτήρας του υποδείγματος της «νέας μετανάστευσης» προκύπτει μέσα από την ανάδειξη μιας σειράς κοινών πολιτικών, ευρύτερα κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών που εντοπίζονται -λιγότερο ή περισσότερο- και στις τέσσερις παραπάνω χώρες.

Η εν λόγω θεώρηση είναι περιγραφικού και αναλυτικού χαρακτήρα. Συνθέτει στοιχεία οικονομικής ανάλυσης, γεωγραφίας, δημογραφίας και κοινωνιολογίας της εργασίας με σκοπό να κωδικοποιήσει την ιδιαιτερότητα της μετανάστευσης στις χώρες τις νότιας Ευρώπης. Δεν πρόκειται για μια προσέγγιση που αφορά ιδιαιτέρως την παράνομη μετανάστευση, την οποία και δεν θέτει ως αντικείμενο κριτικής. Στο πλαίσιο αυτό, η παράνομη μετανάστευση αντιμετωπίζεται ως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του μοντέλου. Η ισχύς, ωστόσο, αυτής της προσέγγισης, το γεγονός δηλαδή ότι οι βασικές παραδοχές της αποτελούν έναν κοινό τόπο της επιστημονικής συζήτησης για την κατανόηση της μετανάστευσης προς την Ελλάδα (και όχι μόνο προς την Ελλάδα), καθιστούν αναγκαία εδώ μια γενική όσο και ευσύνοπτη παρουσίασή της.

Ακολουθώντας κατά κύριο λόγο την ανάπτυξη του R. King (King et al. 1997· King 2000), το όνομα του οποίου έχει συνδεθεί άμεσα με τη συγκεκριμένη θεωρία, μπορούμε να αναφερθούμε στα εξής βασικά χαρακτηριστικά:

1) Την οικονομική ανάπτυξη που γνώρισαν οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου από τη δεκαετία του 1970 και την πολιτική σταθεροποίηση που ακολούθησε την πτώση των δικτατοριών -με την εξαίρεση της Ιταλίας- η οποία οδήγησε στην ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (η Ιταλία υπήρξε ιδρυτικό μέλος, η Ελλάδα μπήκε το 1980, η Ισπανία και η Πορτογαλία το 1986). Έτσι, η βόρεια πλευρά της Μεσογείου αναβαθμίστηκε μετατρεπόμενη από «δεξαμενή εφεδρικού στρατού εργασίας» για τις χώρες της δυτικής και βόρειας Ευρώπης, σε πόλο έλξης μεταναστών-τριών (King, 2000: 5).

2) Την ιδιαίτερη γεωγραφική θέση των χωρών του ευρωπαϊκού νότου. Εδώ η γεωγραφία αποκτά μιαν ιδιαίτερη δυναμική καθώς συνυφαίνεται στενά με την οικονομία. Η Μεσόγειος θάλασσα, από τις χώρες της Μέσης Ανατολής μέχρι το Γιβραλτάρ, συνιστά μια οριογραμμή που διαχωρίζει δυο περιοχές με πολύ σημαντικές ανισότητες στο επίπεδο διαβίωσης. Σύμφωνα με τον R. King (2000: 15), το ύψος του μισθού σε μια χώρα που βρίσκεται κάτω από την οριογραμμή της Μεσογείου είναι 15 με 20 φορές μικρότερο μιας που βρίσκεται πάνω απ' αυτήν. Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί και η ιδιαίτερη γεωγραφική μορφολογία της περιοχής, το γεγονός

δηλαδή ότι ένα μεγάλο μέρος των συνόρων των χωρών αυτών είναι θαλάσσια και άρα δύσκολα ελέγξιμα. Ο ίδιος ο R. King μάλιστα, αναφέρεται στη Μεσόγειο μιλώντας για έναν ευρωπαϊκό Rio Grande[39].

3) Τη δημογραφική «διαφορά δυναμικού». Η μακροχρόνια πτώση της γεννητικότητας στις χώρες της νότιας Ευρώπης σε συνδυασμό με τη δυναμική της γεννητικότητας στην Αφρική θεωρείται πως αυξάνει την πληθυσμιακή «πίεση» προς τον ευρωπαϊκό νότο (King, 2000: 10).

4) Την ολοκλήρωση, ήδη από τη δεκαετία του 1970, της «αγροτικής εξόδου» και της εσωτερικής μετανάστευσης στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου. Η διαδικασία αυτή συνδυάστηκε με μια διευρυνόμενη απαίτηση, αλλά και μετακίνηση, τμημάτων της εγχώριας ζωντανής εργασίας προς θέσεις εργασίας καλύτερα αμειβόμενες και μη-χειρωνακτικές. Η διαδικασία αυτή ενέτεινε τη ζήτηση για χειρωνακτική, χαμηλά ειδικευμένη και χαμηλά αμειβόμενη εργασία, σε τομείς όπως η γεωργία, οι κατασκευές, η μεταποίηση, οι υπηρεσίες.

5) Τη λεγόμενη «τριτογενοποίηση» της οικονομίας, την ανάπτυξη δηλαδή ενός ευρύτατου τομέα υπηρεσιών (οικιακές υπηρεσίες φροντίδας, υπηρεσίες «ελεύθερου χρόνου», τουρισμός) και τη συνακόλουθη ζήτηση για «ευέλικτη» και εποχιακή εργασία. Η ανάγκη για ευελιξία, δηλαδή για φτηνή και εύκολα προσαρμόσιμη στις μεταβαλλόμενες ανάγκες του κεφαλαίου εργασία, μολονότι δεν ισχύει μόνο για τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες, σχετίζεται ωστόσο άμεσα με ορισμένα ισχυρά και με μακρά παράδοση χαρακτηριστικά των οικονομιών τους. Ειδικά για την Ελλάδα, και σύμφωνα με την ανάλυση του Α. Λύτρα (2007: 30-32), ο τομέας των υπηρεσιών -με προμετωπίδα το εμπόριο- κυριαρχεί ήδη από τη μετεμφυλιακή περίοδο ως προς τη συνεισφορά του στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν. Η τάση αυτή ενισχύθηκε σημαντικά κατά τη δεκαετία του 1990, ενώ στην αρχή της δεκαετίας του 2000 ο τομέας των υπηρεσιών έφτασε να αντιστοιχεί στα δύο τρίτα του ετήσιου ΑΕΠ.

6) Το χαρακτηριστικό της «δυαδικότητας» της οικονομικής δραστηριότητας και της αγοράς εργασίας, της συνύπαρξης δηλαδή τομέων υψηλής εξειδίκευσης και παραγωγικότητας (εντάσεως κεφαλαίου) με τομείς χαμηλής παραγωγικότητας (εντάσεως εργασίας). Εδώ θα πρέπει να γίνει λόγος για το ιδιαίτερο βάρος των

[39] Η J. Cavounidis ασκεί κριτική σ' αυτό το σημείο στον R. King λέγοντας πως, όσον αφορά συγκεκριμένα την Ελλάδα, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ένας «παραπόταμος» του Rio Grande που περνά από τις πρώην «σοσιαλιστικές» χώρες που βρίσκονται στα βόρεια σύνορά της και πιο συγκεκριμένα από την Αλβανία. Βλ., Cavounidis (2002: 64).

μικρών επιχειρήσεων και της αυταπασχόλησης στην ελληνική οικονομία (Λύτρας, 2007: 38-39), καθώς και για την εκτεταμένη μορφή της μικρής οικογενειακής επιχείρησης, η βαρύτητα της οποίας είναι μεγάλη και στις τέσσερις χώρες ενώ στην Ελλάδα είναι μεγαλύτερη από ό,τι στις υπόλοιπες τρεις (Cavounidis, 2006).

7) Τέλος, την ιδιαίτερα εκτεταμένη «ανεπίσημη» οικονομία η οποία κινείται σε επίπεδα πολύ υψηλότερα από εκείνα των χωρών της βόρειας Ευρώπης. Ο όρος αυτός (στα ελληνικά χρησιμοποιείται ευρέως ο όρος «παραοικονομία») χρησιμοποιείται γενικά για εκείνες τις μορφές οικονομικής δραστηριότητας που αποφεύγουν την καταβολή φόρων και τις ασφαλιστικές εισφορές. Σύμφωνα με τους T. Maroukis, K. Iglicka & K. Gmaj (2011: 130), η ανεπίσημη οικονομία δεν πρέπει να συνδέεται μόνο με τους δευτερεύοντες τομείς χαμηλής παραγωγικότητας αλλά έχει την τάση να εκτείνεται σε όλη την οικονομία. Επιχειρηματολογώντας απ' τη σκοπιά των αναγκών της αγοράς και αναφερόμενοι συγκεκριμένα στην Ελλάδα, οι συγγραφείς αντιμετωπίζουν τον «ανεπίσημο» τομέα ως μια συγκεκριμένη εκδοχή εργασιακής ευελιξίας η οποία αντιστοιχεί σε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εγχώριας οικονομίας, πιο συγκεκριμένα στη λεγόμενη «ακαμψία» της αγοράς εργασίας, στην έκταση των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων και στους πλημμελείς ελέγχους των κρατικών μηχανισμών (*όπ.π.*: 131). Και στις τέσσερις χώρες του ευρωπαϊκού νότου η ανεπίσημη οικονομία κινείται σταθερά πάνω απ' το 20% του ΑΕΠ. (*όπ.π.*: 132· Λύτρας, 2007: 43· Peixoto, Sabino & Abreu, 2009: 188).

Με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά και με δεδομένο το «κλείσιμο» των συνόρων των βασικών χωρών-εισαγωγέων ζωντανής εργασίας κατά τη δεκαετία του 1970, συγκροτείται η εικόνα της ιδιαιτερότητας του νοτιοευρωπαικού μοντέλου μετανάστευσης, η ευκρίνεια της οποίας παράγεται κατ' αντιδιαστολή προς το προηγούμενο, «δυτικοευρωπαϊκό» μοντέλο, το οποίο σφραγίστηκε από την παρουσία της φιγούρας του «προσκεκλημένου εργάτη» (gastarbeiter). Έτσι, ο χαρακτήρας της μεταπολεμικής μετανάστευσης στη δυτική Ευρώπη εμφανίζεται ως επί το πλείστον κρατικά ρυθμισμένος τόσο ως προς το είδος της εργασίας (κυρίως σε μεγάλες βιομηχανίες), όσο και ως προς την ενσωμάτωση των μεταναστών-τριων σε μορφές κοινωνικής πρόνοιας. Αντίθετα, η σημερινή μετανάστευση είναι από πολλές απόψεις «απορρυθμισμένη», δηλαδή με υψηλά ποσοστά παρανομίας και ισχυρή εμπλοκή στους τομείς χαμηλής παραγωγικότητας και στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας.

Επιπλέον, η διαρκής διόγκωση του λεγόμενου τριτογενούς τομέα συνδέεται και με μια ιδιαίτερα έμφυλη διαφοροποίηση των «νέων μεταναστεύσεων». Κατά την

προηγούμενη περίοδο μετανάστευσης κυριαρχούσε η φιγούρα του νεαρού άνδρα μετανάστη ενώ η γυναικεία μετανάστευση θεωρούνταν ως απότοκο και συμπληρωματική διάσταση της ανδρικής μετακίνησης, αν και από ποσοτική άποψη υπήρξε συγκρίσιμη μ' αυτήν. Ωστόσο, η διαμόρφωση μιας «παγκόσμιας βιομηχανίας χρήσης του γυναικείου δυναμικού» (Ψημμένος, 2001: 102), καθώς και η γενική ενίσχυση του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος για τις έμφυλες σχέσεις, οδήγησαν σε μια «ιστοριογραφική στροφή» (Green, 2004[2002]: 140) που αναγνώρισε στη γυναικεία μετανάστευση μια βασική διάσταση των σύγχρονων μεταναστεύσεων. Η διευρυνόμενη τις τελευταίες δεκαετίες μετανάστευση γυναικών οι οποίες αποτελούν «ενεργά οικονομικά υποκείμενα» και «αρχηγούς νοικοκυριών» (Μαράτου-Αλιπράντη, 2007: 27) αποδόθηκε με τον όρο «θηλυκοποίηση» της μετανάστευσης (Ψημμένος, 2001: 102· Λαφαζάνη, 2004: 671· Green, 2004[2002]: 141).

Ειδικότερα όσον αφορά την Ελλάδα, σύμφωνα με τους M. Baldwin-Edwards, Ι. Κυριάκου, Π. Κακαλίκα και Γ. Κάτσιο, ενώ η μετανάστευση από ορισμένες χώρες είναι σε μεγάλο ποσοστό ανδρική (Πακιστάν, Μπαγκλαντές, Ινδία, Αίγυπτος, Συρία), η μετανάστευση από χώρες όπως η Ουκρανία, η Μολδαβία ή οι Φιλιππίνες αφορά κατά κύριο λόγο γυναίκες, το ποσοστό των οποίων ανέρχεται περίπου στο 70% (Baldwin-Edwards et al., 2004: 6). Έντονη είναι επίσης και η εθνική διαφοροποίηση των μεταναστεύσεων που εντάσσονται στο νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο. Μέχρι τη δεκαετία του 1970, οι μετανάστες-τριες που κατευθύνονταν στις χώρες της δυτικής Ευρώπης προέρχονταν κατά κύριο λόγο από τις χώρες της μεσογείου (όχι μόνο της ευρωπαϊκής), συμπεριλαμβανομένης της -τότε- Γιουγκοσλαβίας. Σήμερα, η μετανάστευση προς τη νότια Ευρώπη προέρχεται και από την Ασία και από την Αφρική αλλά και από χώρες της ανατολικής Ευρώπης.

Τέλος, χρησιμοποιώντας ορισμένα πορίσματα της συζήτησης σχετικά με το χαρακτήρα της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης των τελευταίων δεκαετιών, η θεωρητική προσέγγιση του νοτιοευρωπαικού μοντέλου εγγράφει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του στην ευρύτερη διάκριση μεταξύ «φορντισμού» και «μεταφορντισμού»[40]. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Ι. Ψημμένου (2001: 107), για

[40] Ένα βασικό πρόβλημα της εν λόγω συζήτησης είναι ο μεγάλος βαθμός ασάφειας της βασικής έννοιας. Ο μεταφορντισμός μοιάζει να μετεωρίζεται διαρκώς μεταξύ μιας διαρκούς κρίσης του φορντισμού και της ανάδυσης ενός νέου «υποδείγματος συσσώρευσης». Όπως συμβαίνει με όλους τους όρους που εμπεριέχουν το συνθετικό μετά-, πρόκειται περισσότερο για εννοιολογήσεις κρίσεων μιας ιστορικής συνθήκης παρά για εννοιολογήσεις του ξεπεράσματός τους. Για το ζήτημα του

την κατανόηση της μετανάστευσης μέσω του περάσματος από το «φορντικό» καθεστώς στη σύγχρονη «ευέλικτη εργασία», είναι ανάγκη να φανταστούμε:

> …ένα σύστημα εργασίας όπως αυτό των Gastarbeiter στη Γερμανία, με τη μόνη διαφορά ότι στην περίπτωσή μας έχουμε ένα εργατικό δυναμικό χωρίς εκείνο να έχει χώρα προορισμού, εταιρεία, και, πάνω απ' όλα, να μη γνωρίζει σε ποια δραστηριότητα θα εργασθεί και για πόσο χρονικό διάστημα (Ψημμένος, 2001: 107).

Κατ' αυτό τον τρόπο, οι «νέες μεταναστεύσεις» αναγνωρίζονται ως μεταφορντικές, δηλαδή απορρυθμισμένες, ευέλικτες, τριτογενοποιημένες και παράνομες, σε αντίθεση με τον προηγούμενο φορντικό χαρακτήρα της μετανάστευσης του «προσκεκλημένου» εργάτη, η οποία νοούνταν ως νόμιμη, βιομηχανική και αυστηρά ρυθμισμένη στα πλαίσια των αναγκών της αλυσίδας παραγωγής (King, 2000: 5, 12).

2.8. Η «παράνομη» μετανάστευση στην Ελλάδα

Ήδη απ' τη δεκαετία του 1990, όταν κατέλαβε μια δεσπόζουσα όσο και μόνιμη θέση στο πολιτικό προσκήνιο, η μετανάστευση προς την Ελλάδα αποτέλεσε αντικείμενο μεγάλου αριθμού μελετών. Στο δεσπόζον πλαίσιο της επιστημονικής συζήτησης, η «παράνομη» μετανάστευση αντιμετωπίζεται γενικά ως το κατεξοχήν πρόβλημα όσον αφορά τη σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα, το οποίο συνδέεται στενά με την πανθομολογούμενη «αναποτελεσματικότητα» του ελληνικού κράτους. Η ίδια η διάκριση, εξάλλου, μεταξύ νόμιμης και παράνομης μετανάστευσης στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1990 ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη, αφού μέχρι το 1998 που ξεκίνησε η πρώτη διαδικασία νομιμοποίησης, η συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών-τριών βρισκόταν σε καθεστώς παρανομίας.

Όπως συμβαίνει και διεθνώς, η εγχώρια συζήτηση για τη μετανάστευση σφραγίζεται από την προοπτική θέση του κράτους και της διοίκησής του. Ως επί το πλείστον, η μετανάστευση προσεγγίζεται αναφορικά προς το ελληνικό κράτος, την εθνική οικονομία και τις προοπτικές ανάπτυξής και είναι πάνω σ' αυτή τη βάση που κρίνεται επωφελής ή επιβλαβής. Η ιδιαιτερότητα, ωστόσο, στην περίπτωση της

μεταφορντισμού και της απαίτησης για εργασιακή ευελιξία βλ., Watson (2005[1980]: 365-398)· Bonefeld & Holloway (1993[1991])· Λύτρας (2000).

Ελλάδας αφορά μιαν έννοια «καθυστέρησης» η οποία αναφέρεται ειδικά στον ευρωπαϊκό νότο και τον διακρίνει απ' τον βορά. Όπως το θέτουν οι C. Finotelli και G. Sciortino (2009: 19), υπάρχουν τα «ισχυρά» μεταναστευτικά καθεστώτα του βορά και τα «αδύνατα» του νότου. Αυτή η ευρέως αποδεκτή θέση συμπεριλαμβάνει, λιγότερο ή περισσότερο, όλες τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες οι οποίες «άργησαν» να μπουν στη θέση του μεταναστευτικού προορισμού και, ως εκ τούτου, να ανταποκριθούν επαρκώς σε νομικό και πολιτικό επίπεδο. Η «καθυστέρηση» αυτή, μάλιστα, θεωρείται μεγαλύτερη για την Ελλάδα απ' ό,τι για τις άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης αφού ήταν η τελευταία απ' αυτές που έθεσε σε εφαρμογή διαδικασίες νομιμοποίησης (το 1998)[41].

Μια εκδοχή αυτής της προσέγγισης, εστιασμένη στην ελληνική περίπτωση, είναι εκείνη που υποστηρίζει ότι το ελληνικό κράτος στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ξαφνιάστηκε. Σύμφωνα με τη χαρακτηριστική διατύπωση των Γ. Αμίτση και Γ. Λαζαρίδη (2011: 37):

> Η ξαφνική εισροή μεταναστών βρήκε τη διοικητική μηχανή της Ελλάδας απροετοίμαστη. Μέχρι τότε, η «εθνική μεταναστευτική πολιτική» ήταν αποκλειστικά προσανατολισμένη σε μια πολιτική αποστολής μεταναστών. Επομένως δεν υπήρχε μια πολιτική υποδοχής μεταναστών που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τις νέες περιστάσεις.

Το κρίσιμο πρόβλημα του ελληνικού κράτους, σύμφωνα με τους συγγραφείς, υπήρξε η έλλειψη «προετοιμασίας», η οποία και εξηγείται από τον ξαφνικό χαρακτήρα της «εισροής». Ο M. Baldwin-Edwards, αναφερόμενος συνολικά στα κράτη της νότια Ευρώπης, συνοψίζει ως εξής τα γενικά χαρακτηριστικά αυτής της ελλειμματικής, κατά την άποψή του, αντιμετώπισης της μετανάστευσης: «Αναπτυσσόμενες οικονομίες με ιστορίες αποδήμησης και φτωχή υποδομή όσον αφορά τη μετανάστευση· έχουν μικρή πρόνοια για τους μετανάστες και συχνά επιδεικνύουν καθαρά διακρίσεις κατά των αλλοδαπών (non-nationals) [μετάφραση δική μου]» (Baldwin-Edwards, 1991, περιέχεται στο Baldwin-Edwards, 1997: 507).

[41] Στην Ελλάδα η πρώτη διαδικασία νομιμοποίησης ξεκίνησε το 1998 ενώ στην Ιταλία το 1986, στην Ισπανία το 1991 και στην Πορτογαλία το 1993. Βλ. Finotelli, Sciortino (2009: 122-123)· Enríquez (2009: 141)· Peixoto, Sabino & Abreu (2009: 182).

Στη ίδια κατεύθυνση, οι K. Gonzalez-Enriquez και M. Triandafyllidou (2009: 112-113) υποστηρίζουν ότι οι νότιες ευρωπαϊκές χώρες χαρακτηρίζονται από έλλειψη ενός νομοθετικού πλαισίου ικανού να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της μετανάστευσης καθώς και από έλλειψη πόρων και κατάλληλων υποδομών. Στην περίπτωσή τους βαραίνει επίσης ιδιαίτερα και το έλλειμμα μιας αξιόπιστης διοικητικής παράδοσης του κράτους η οποία, σε συνδυασμό με την έλλειψη σταθερότητας των πολιτικών κομμάτων απέναντι στο ζήτημα, οδηγεί σε αποτυχία όσον αφορά τη διαχείριση. Επιπλέον, οι συγγραφείς επισημαίνουν και τη βαθιά ριζωμένη δυσπιστία μεγάλου μέρος των κοινωνιών αυτών απέναντι στο κράτος και τους μηχανισμούς του, η οποία δυσχεραίνει μόνιμα και σοβαρά τις δυνατότητες ελέγχου της «ανεπίσημης» εργασίας και διαμονής.

Σύμφωνα με την M. Triandafyllidou (2009: 175), στην Ελλάδα κυριαρχεί ο φόβος απέναντι στη μετανάστευση και μια εν γένει αρνητική αντιμετώπισή της η οποία οφείλεται στην ισχύ και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του ελληνικού εθνικισμού. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην κυριαρχία της εθνικο-γενεαλογικής αρχής επί της αρχής της ιδιότητας του πολίτη, σύμφωνα με την οποία η «ελληνικότητα» λαμβάνει το χαρακτήρα μιας αρχέγονης πραγματικότητας, ισχυρότερης και ευρύτερης από τη συμμετοχή στην πολιτική κοινότητα. Η κυριαρχία αυτού του κριτηρίου κάνει ώστε εκείνες-οι που αναγνωρίζονται ως «εθνικά Έλληνες» να μετατρέπονται σε κάτι λιγότερο από ξένους και μετανάστες (η περίπτωση των «παλιννοστούντων» Ποντίων και των Αλβανών πολιτών ελληνικής καταγωγής, των λεγόμενων «Βορειοηπειρωτών»), σε αντίθεση με τους *αλλογενείς* αλλοδαπούς οι οποίοι αντιμετωπίζονται ως απειλή για την εθνική ομοιογένεια (Triandafyllidou,Veikou, 2002). Ο βαθιά ριζωμένος, και στην κοινωνία εν γένει αλλά και στο πολιτικό προσωπικό, εθνικισμός είναι, σύμφωνα μ' αυτή την προσέγγιση, ο κύριος παράγοντας που αποτρέπει την αποδοχή της μετανάστευσης ως μιας μόνιμης κοινωνικής διάστασης καθώς και το σχεδιασμό μιας μακροπρόθεσμης μεταναστευτικής πολιτικής[42]. Μια παρόμοια κατεύθυνση επιχειρηματολογίας,

[42] Σ' αυτό το σημείο είναι ανάγκη να επισημανθεί η στάση της εκκλησίας της Ελλάδας, η οποία, σε αντίθεση με την καθολική εκκλησία στις υπόλοιπες νοτιοευρωπαικές χώρες, επιδεικνύει γενικά μια πολύ πιο αρνητική στάση απέναντι στους μετανάστες-τριες. Το ελληνικό έθνος είναι άμεσα συνυφασμένο με την ελληνορθόδοξη πίστη και, ως εκ τούτου, η συνύπαρξη με «αλλοεθνείς», οι οποίοι είναι συνήθως και «αλλόθρησκοι», εκλαμβάνεται ως απειλή. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει για την καθολική εκκλησία η οποία δεν ταυτίζεται με ένα συγκεκριμένο κράτος. Βλ., Gonzalez-Enriquez &

αποδίδει βαρύνουσα σημασία στην μονο-πολιτισμική (monocultural) αντίληψη που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία και στο κράτος, με βάση την οποία η μετανάστευση αντιμετωπίζεται εν γένει ως απειλή για την εθνική και κοινωνική συνοχή (Glytsos, 2005).

Σ' αυτά τα συμφραζόμενα, η ύπαρξη ενός υψηλού αριθμού «παράνομων» μεταναστών-τριών γίνεται αντιληπτή ως αποτυχία της μεταναστευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους. Είναι δυνατό, ωστόσο, στο πλαίσιο της εν λόγω προσέγγισης να αναγνωριστεί μια κάποια διαδικασία «ωρίμανσης» η οποία οδηγεί από το υποτιθέμενο αρχικό ξάφνιασμα της Ελλάδας (ως κοινωνίας και ως κράτους) μπροστά στη μετανάστευση των αρχών της δεκαετίας του 1990, σε μια, οπωσδήποτε δύσκολη, αντιφατική και ατελή, αναγνώριση και προσαρμογή στη σύγχρονη μεταναστευτική πραγματικότητα. Ως απόδειξη γι' αυτή τη διαδικασία θεωρείται η επίσημη ανάδειξη του ζητήματος της «ενσωμάτωσης» στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 2000 (Glytsos, 2005: 829). Κατ' αυτό τον τρόπο, συγκροτείται μια γραμμική ιστορική αφήγηση στο ένα άκρο της οποίας βρίσκεται η γενικευμένη παρανομία ως αποτέλεσμα της αρχικής έλλειψης μιας ικανοποιητικής «πολιτικής υποδοχής». Βαθμιαία, η κατάσταση αυτή παραχωρεί τη θέση της στη νομιμότητα και την ενσωμάτωση μέχρι την πλήρη εξίσωση και ένταξη στην πολιτική κοινότητα, η οποία σηματοδοτεί και το τέλος του συνεχούς ευρισκόμενη στο άλλο άκρο (Glytsos, 2005: 824)[43].

Κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση της εγχώριας, όπως και της διεθνούς, επιστημονικής συζήτησης για τη μετανάστευση διαδραματίζει αυτό που αναγνωρίζεται ως σύγχρονη οικονομική αναγκαιότητα, η οποία επέχει θέση θεμελιώδους κριτηρίου. Απ' αυτή την άποψη, το κρίσιμο ζήτημα για τις πολιτικές και τους νόμους είναι η προσαρμογή στην (υπερεθνική) πραγματικότητα της αγοράς η οποία και τίθεται ως προϋπόθεση για τη ρύθμιση και την επωφελή (για το κράτος και την εθνική οικονομία) διαχείριση της μετανάστευσης. Κατ' αυτό τον τρόπο, η

Triandafyllidou (2009: 114-115).

[43] Η αισιοδοξία της «διαρκούς βελτίωσης» όσον αφορά τη διαχείριση της μετανάστευσης αντιστοιχούσε εν πολλοίς στη διάχυτη αισιοδοξία των αρχών της δεκαετίας του 2000 για τη θέση και τις προοπτικές του ελληνικού κράτους ως μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η σοβαρή υποβάθμιση της ισχύος του ως συνέπεια της τρέχουσας κρίσης συνιστά ταυτόχρονα και αποσάθρωση της ισχύος αυτού του γραμμικά αισιόδοξου λόγου. Ο ορίζοντας της «βελτίωσης των επιδόσεων» του ελληνικού κράτους δεν μπορεί παρά να υποχωρεί απ' τη στιγμή που το ίδιο το ελληνικό κράτος αναδύεται ως πρόβλημα.

προαναφερθείσα έννοια της «καθυστέρησης» μπορεί να καταστεί εναργέστερη: αυτή αφορά την αποτυχία του ελληνικού κράτους -λόγω έλλειψης πολιτικής βούλησης, σύμφωνα με την A. Triandafyllidou (2009)- να ανταποκριθεί επαρκώς σε μια πραγματικότητα τα βασικά στοιχεία της οποίας είναι ήδη διαμορφωμένα από την κίνηση της οικονομίας (Fakiolas, 2003).

Ενώ η εγχώρια αγορά εργασίας έχει «ανάγκη» την ευέλικτη και φτηνή εργασία των μεταναστών-τριών την οποία καλύπτει με «λαθραίους», η μεταναστευτική πολιτική αποτυγχάνει να «προσαρμοστεί» σ' αυτήν παραμένοντας «άκαμπτη». Κατ' αυτό τον τρόπο, η ωρίμανση για την οποία γίνεται λόγος αναφέρεται πρωτίστως στη διαμόρφωση μιας περισσότερο «ρεαλιστικής» πολιτικής αντιμετώπισης. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα, η αποδοχή της πραγματικότητας της μετανάστευσης είναι η αποδοχή του πρωτείου της καπιταλιστικής οικονομίας και η επιτυχημένη μεταναστευτική πολιτική είναι εκείνη που μπορεί να μετατρέψει την μη-ρυθμισμένη και παράνομη μεταναστευτική κινητικότητα σε ρυθμισμένο «μοχλό ανάπτυξης». Το πρόβλημα της μεταναστευτική παρανομίας είναι, εν πολλοίς, πρόβλημα κατάλληλης διαχείρισης και αξιοποίησης διαθέσιμων πόρων.

Τοποθετημένη στο πεδίο της επίσημης παραγωγής πολιτικής και εκπόνησης στρατηγικών, η δεσπόζουσα συζήτηση στην Ελλάδα για τη μετανάστευση γενικά και την παράνομη μετανάστευση ειδικότερα, έχει ως προϋπόθεση, ακόμα και στις πιο «φιλομεταναστευτικές» της εκφορές, τον αποκλεισμό και τη ριζική εξωτερικότητα των ξένων σε σχέση με την εθνικώς νοούμενη ελληνική κοινωνία. Είναι η Ελλάδα αυτή που έρχεται αντιμέτωπη με μια εξωτερική, αν και παγκόσμια, πραγματικότητα την οποία καλείται να διαχειριστεί επωφελώς διαμέσου των κρατικών της θεσμών. Αναδεικνύονται, κατ' αυτό τον τρόπο, οι κρίσιμες -μολονότι άρρητες συνήθως- επιλογές που καθορίζουν την κατεύθυνση της έρευνας, καθώς μόνο μέσα από το πρίσμα και τον ορίζοντα μιας εθνικής/κρατικής πολιτικής η μετανάστευση μπορεί να εμφανιστεί ως πρόβλημα σχέσεων προς κάτι εξωτερικό. Η προσυπογραφή, στο επίπεδο της θεωρίας, του συνόρου που θέτει τους μετανάστες-τριες «έξω» από την εθνικά οριζόμενη κοινωνία, συνιστά μια μορφή αναπαραγωγής και στερέωσής του. Είναι μόνο από μια σκοπιά εξωτερικότητας που καθίσταται εννοήσιμη και κάθε στρατηγική «ένταξης» και «ενσωμάτωσης». Μόνο κάτι εξωτερικό και ξένο μπορεί, πράγματι, να ενσωματωθεί.

Τα πράγματα, ωστόσο, παρουσιάζονται πολύ διαφορετικά αν ο ορίζοντας της ανάλυσης δεν είναι αυτός του εθνικού κράτους. Ο Δ. Παρσάνογλου (2009), ασκώντας

κριτική στη διάχυτη αφήγηση περί «ξαφνιάσματος» του ελληνικού κράτους από τη μετανάστευση της δεκαετίας του 1990, αναδεικνύει τον απολογητικό για την πολιτική του χαρακτήρα της. Αν η μετανάστευση προς την Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1990 υπήρξε πράγματι μια «απολύτως καινοφανής» κατάσταση για το ελληνικό κράτος, το οποίο μάλιστα δεν ήξερε πώς να ανταποκριθεί σ' αυτήν, τότε ο ριζικός αποκλεισμός και η ανισότητα που συνεπάγεται το καθεστώς αντιμετώπισης των μεταναστών-τριών καθίστανται λίγο-πολύ δικαιολογημένες, ως διαστάσεις της αποτυχίας ενός νεοφώτιστου.

Ο Δ. Παρσάνογλου ανασύρει απ' το παρελθόν κρίσιμα στιγμιότυπα μιας διαρκώς απωθούμενης εργασιακής κινητικότητας, τόσο εκείνης που διέσχισε τα σύνορα της ελληνικής επικράτειας όσο και εκείνης που εκτυλίχθηκε εντός της, καθιστώντας έτσι εμφανή την εξάλειψη συγκεκριμένων πτυχών της εγχώριας κοινωνικής ιστορίας η οποία είναι αναγκαία προκειμένου να συγκροτηθεί η θέση περί «ξαφνιάσματος». Η αρχική δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων κατά τον 19ο αιώνα, η οποία πραγματοποιήθηκε με συνεχείς μεταναστεύσεις κυρίως από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η διαρκής παρουσία εργατών αλλά και τεχνικών από χώρες όπως η Ισπανία, η Ιταλία, η Μάλτα και η Πρωσία, ο ερχομός του ενός και πλέον εκατομμυρίου προσφύγων του 1922 αλλά και η μαζική αγροτική έξοδος που σφράγισε τη μεταπολεμική περίοδο, αποτελούν κρίσιμα «στιγμιότυπα» της κινητικότητας της ζωντανής εργασίας η οποία υπήρξε θεμελιώδης διάσταση της εγχώριας ιστορικής εξέλιξης (Παρσάνογλου, 2009). Πρόκειται για μια διάσταση καθοριστική για τη διαμόρφωση τόσο της επικράτειας όσο και της «εθνικής» οικονομίας.

Η απομάκρυνση από την προοπτική θέση της κρατικής εξουσίας και η μελέτη της «παράνομης» μετανάστευσης ως ιστορικού προϊόντος, βρίσκεται στο κέντρο της επιχειρηματολογίας που αναπτύσσει η Η. Πετράκου (2009) η οποία εστιάζει στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η προσέγγισή της θέτει ρητά το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην παρανομία και τις κρατικές πολιτικές:

> Ούτε η παρανομία είναι κάτι το φυσικό, το οποίο διαμορφώνεται εκτός του πολιτικού και νομικού πλαισίου, επειδή κάποιοι παραβιάζουν κάποιους νόμους, ενώ κάποιοι άλλοι τους υπακούουν. Επίσης, η άκριτη υιοθέτηση του διαχωρισμού μεταξύ παράνομης και νόμιμης μετανάστευσης δεν προσφέρει παρά μόνο στοιχεία που απορρέουν από την υιοθέτηση των κρατικών πολιτικών

και πρακτικών και την ιδεολογική αναπαραγωγή τους (Πετράκου, 2009: 309).

Υποβάλλοντας σε κριτική τη φυσικότητα της μεταναστευτικής παρανομίας, η Η. Πετράκου φέρνει στο προσκήνιο τον ενεργό ρόλο του κράτους στη διαδικασία συγκρότησής της. Πρόκειται για μια τοποθέτηση ελάχιστα διαδεδομένη στην εγχώρια θεωρητική παραγωγή, η ιδιαιτερότητα της οποίας έγκειται στο ότι δεν συμμερίζεται τους συντριπτικά κυρίαρχους όρους διεξαγωγής της δημόσιας συζήτησης. Αντί για την «αθρόα συρροή παράνομων μεταναστών», το πρόβλημα που θέτει είναι αυτό της ίδιας της παρανομίας (*όπ.π*: 308-310).

Στην κατεύθυνση αποκαθήλωσης της ίδιας έννοιας της «παράνομης» μετανάστευσης και αμφισβήτησης των προϋποθέσεων που την καθιστούν «φυσική» κινείται και η προσέγγιση που αναπτύσσεται στην μη-ακαδημαϊκού χαρακτήρα έκδοση *Σχεδόν… Αόρατοι: η παρανομοποίηση της εργασίας ως κρατική στρατηγική για τη μετανάστευση* (2009). Συλλαμβάνοντας τη μεταναστευτική παρανομία ως κρατικά επιβεβλημένη στρατηγική η οποία εκτυλίσσεται διεθνώς, η συγκεκριμένη ανάλυση εγγράφει τη μετατροπή ενός τμήματος του προλεταριάτου σε «παράνομο» σε μια ευρεία διαδικασία ανάδυσης και ισχυροποίησης ενός «ανεπίσημου» τομέα του κεφαλαίου με χαρακτηριστικά μαφίας (*όπ.π.*: 11-33). Η συγκεκριμένη προσέγγιση αποτελεί μια απ' τις σπάνιες εγχώριες προσπάθειες αξιοποίησης εκείνης της προβληματικής -με βασικό εκπρόσωπο τον N. De Genova- που συνυφαίνει τη μεταναστευτική παρανομία με το κράτος εγγράφοντάς την στο πεδίο του ταξικού ανταγωνισμού.

Στα πλαίσια του εγχώριου κυρίαρχου λόγου η «λαθρομετανάστευση» εμφανίζεται ως ένα πρόβλημα ταυτόχρονα ανεπαρκούς προσαρμογής στις ανάγκες της αγοράς και ανεπαρκούς εφαρμογής του νόμου. Η πρώτη ανεπάρκεια σπρώχνει προς μια νομική επικύρωση αυτού που ήδη συμβαίνει σε επίπεδο οικονομίας, δηλαδή προς κάποιου είδους «νομιμοποίηση», ενώ η δεύτερη επιτάσσει αυστηρότητα, έλεγχο και καταστολή. Αν και, κατ' αρχήν, κινούνται προς διαφορετικές κατευθύνσεις, οι παραπάνω επιλογές δεν είναι κατά κανένα τρόπο αλληλοαποκλειόμενες. Αντίθετα, συνιστούν αμοιβαία υποστηριζόμενες διαστάσεις μιας ευρύτερης «οικονομίας» που αφορά τη διαχείριση του πληθυσμού εκ μέρους του κράτους. Η όποια νομιμοποίηση μεταναστών-τριών που βρίσκονται και εργάζονται ήδη αρκετό καιρό στο εσωτερικό της επικράτειας αποκτά νόημα ως διάσταση μιας συνεκτικής πολιτικής μόνον εφόσον συνοδεύεται από ταυτόχρονη ένταση των έλεγχων, των συλλήψεων και των

απελάσεων όσων «καινούριων» επιχειρούν να εισέλθουν και να εγκατασταθούν (Tapinos, 1999: 241).

Μολονότι η ορολογία που επικρατεί στη δημόσια συζήτηση σφραγίζεται από μια χροιά αποστασιοποιημένης τεχνοκρατικής ουδετερότητας (διακυβέρνηση, διαχείριση, έλεγχος μεταναστευτικών ροών, κλπ), η καταστολή και η βία συνιστούν μια μόνιμη διάσταση κάθε πολιτικής ελέγχου της μετανάστευσης. Αν και, συνήθως, στα πλαίσια της επιστημονικής έρευνας δεν διατυπώνεται ρητά η «αναγκαιότητα» της καταστολής, σε περιόδους αντιμεταναστευτικής έξαρσης, όταν το «πρόβλημα» των «λαθραίων» μεταναστών έρχεται στο κέντρο της δημόσιας σφαίρας και γίνεται πρωτοσέλιδο, η ανοιχτή καταστολή εμφανίζεται ανοιχτά ως ο κρίσιμος πυλώνας της κρατικής πολιτικής. Όπως το έθεσε κατ' επανάληψιν ένας απ' τους μελετητές της μετανάστευσης στη σύγχρονη Ελλάδα, ο Θ. Λιανός, η νομιμοποίηση συνιστά οπωσδήποτε μια κάποια διευθέτηση, η οποία ωστόσο δεν εξαλείφει τη «λαθρομετανάστευση», αφού μετά από λίγο ο αριθμός των «παρανόμων» θα αυξηθεί εκ νέου. Μόνο η εφαρμογή του νόμου, δηλαδή οι συλλήψεις και οι απελάσεις, μπορούν να λύσουν πραγματικά το πρόβλημα[44].

[44] Βλ. Θεόδωρος Λιανός, «Παράνομοι μετανάστες», εφ. Το Βήμα, 15/02/2009 και Θεόδωρος Λιανός, «Παράνομοι μετανάστες στην Αθήνα», εφ. Το Βήμα, 09/01/2011.

ΜΕΡΟΣ Β

Κεφάλαιο 3

Μετανάστευση και «λαθρομετανάστευση» διεθνώς

Το παρόν κεφάλαιο παρουσιάζει μια συνοπτική αποτύπωση των βασικών μεγεθών της παγκόσμιας -νόμιμης και «παράνομης»- μετανάστευσης καθώς και εκείνης που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά. Εν συνεχεία, πραγματεύεται την ανάδυση της παράνομης μετανάστευσης ως ζητήματος που αφορά τις διακρατικές σχέσεις και το διεθνές δίκαιο μέσα από την ανάλυση ορισμένων κρίσιμων, νομικού χαρακτήρα, κειμένων διεθνών οργανισμών όπως τα Ηνωμένα Έθνη και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας. Τέλος, αναλύονται οι βασικές διαστάσεις των διαδικασιών παραγωγής της μεταναστευτικής παρανομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

3.1. Οι διεθνείς μεταναστεύσεις ως ποσότητες

Οι μεταναστεύσεις αποτελούν μια παγκόσμια πραγματικότητα που απασχολεί με αυξανόμενη ένταση τα κράτη σχεδόν παντού, τα οποία επιδιώκουν να τη διαχειριστούν είτε στο επίπεδο της άμεσης άσκησης της κυριαρχίας τους είτε σε περιφερειακό-ηπειρωτικό επίπεδο, όπως συμβαίνει στην Ευρώπη. Ο κυρίαρχος λόγος πάνω στη μετανάστευση, όπως και πάνω σε τόσες άλλες διαστάσεις της πραγματικότητας, οργανώνεται στη βάση της μετρησιμότητας. Σ' ένα πλαίσιο εντός του οποίου ακόμα και εκείνες οι ιδιαίτερες κοινωνικές διαστάσεις που συνήθως αποκαλούνται «ποιοτικές» (γνώμες, στάσεις, επιλογές) αποτελούν εξίσου ποσοτικές παραμέτρους που παριστάνονται αριθμητικά[45], η έννοια και η σημασία της μετανάστευσης συναρτάται άμεσα με τη στατιστική της αποτύπωση[46]. Μολονότι

[45] Όπως διατυπώνεται χαρακτηριστικά σε ένα εισαγωγικό εγχειρίδιο στατιστικής: «Είναι λοιπόν, προφανές ότι η στατιστική καλύπτει εκτός από τα ποσοτικά και τα ποιοτικά δεδομένα, αφού τα μετατρέψει σε ποσοτική μορφή». Βλ., Ρίτσαρντσον, Βασίλαινας, (1999: 16).

[46] Φαίνεται, ωστόσο, πως ο θεμελιωτής της στατιστικής μελέτης της μετανάστευσης E.G. Ravenstein είχε υπόψη του κάποιους κρίσιμους περιορισμούς αυτής της προσέγγισης όταν, αναφερόμενος στην απογραφή του Ηνωμένου Βασιλείου του 1881, έλεγε πως «...καθώς οι υπεύθυνοι της απογραφής μας μετρούν απλώς κεφάλια, και δεν σταθμίζουν ποιότητες, είναι πιθανό η επιρροή αυτών των ξένων (ενν.

όμως οι ποσότητες δεν εξαντλούν και, οπωσδήποτε, δεν εξηγούν τη μετανάστευση, δεν παύουν να υποδεικνύουν πραγματικές και ουσιώδεις διαστάσεις της. Κρίνεται, ως εκ τούτου, απαραίτητη μια ευσύνοπτη αποτύπωση των βασικών μεγεθών της παγκόσμιας, αλλά και της εγχώριας[47] μετανάστευσης, αν και η επιχειρηματολογία της παρούσας εργασίας ούτε πηγάζει ούτε ερείδεται σε στατιστικές.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς και τις εκτιμήσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Human Development Report, 2009: 1-2) ο αριθμός των μεταναστών-τριών παγκόσμια ανέρχεται σε 954 εκατομμύρια άτομα περίπου. Απ' αυτούς, οι *διεθνείς μετανάστες*, δηλαδή εκείνοι και εκείνες που μετακινούμενοι και αλλάζοντας τον τόπο διαμονής τους διασχίζουν κρατικά σύνορα[48], ανέρχονται σε περίπου 214 εκατομμύρια[49], ενώ η συντριπτική πλειονότητα, 740 εκατομμύρια περίπου, είναι *εσωτερικοί μετανάστες*, άνθρωποι δηλαδή που η μετακίνησή τους δεν συνεπάγεται τη διάσχιση των συνόρων της χώρας στην οποία συνήθως διαμένουν ή της οποίας είναι υπήκοοι (πίνακας 1). Κατά τις τελευταίες δεκαετίες ο αριθμός των διεθνών μεταναστών παγκοσμίως βαίνει αυξανόμενος. Από τα 76 περίπου εκατομμύρια το 1960 ανήλθε στα 81,5 εκατομμύρια το 1970 και από εκεί στα 99,8 το 1980, στα 154 το 1990[50] και στα 174,9 το 2000 (IOM, 2005: 379, 380, 399) (διάγραμμα 1). Παρά τις σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις περιφέρειες του πλανήτη, η αύξηση αυτή αποτελεί ένα γενικό χαρακτηριστικό που αποτυπώνεται

στον πληθυσμό του Ηνωμένου Βασιλείου [Σ.τ.Μ.]) για το καλό ή το κακό να είναι πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που ασκήθηκε από ένα παρόμοιο αριθμό καταμετρημένο σε άλλες χώρες [μετάφραση δική μου]. Βλ., E.G. Ravenstein (1889: 247).

[47] Για την ποσοτική διάσταση της μετανάστευσης στην Ελλάδα βλ., το τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής.

[48] Σύμφωνα με τον ορισμό του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, ως διεθνής μετανάστευση ορίζεται η «ανθρώπινη κίνηση που διασχίζει διεθνή σύνορα, καταλήγοντας σε αλλαγή της χώρας συνήθους διαμονής» [μετάφραση δική μου]. Το χρονικό όριο διαβίωσης έξω από τη χώρα διαμονής πέραν του οποίου ο ΟΗΕ ορίζει τη διεθνή μετανάστευση είναι οι 12 μήνες. Βλ., Human Development Report (2009: 15, 211)· Castles & Miller (2009: 5).

[49] Τον ίδιο συνολικό αριθμό υιοθετεί και ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης. Βλ., IOM (2010: 115).

[50] Ένα μεγάλο μέρος της ιδιαίτερα σημαντικής αύξησης του αριθμού των μεταναστών μεταξύ των δεκαετιών 1980 και 1990, τουλάχιστον το μισό σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, οφείλεται στη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Μέτα απ' αυτήν, άνθρωποι που πριν κινούνταν ελεύθερα στο εσωτερικό της Σοβιετικής Επικράτειας μετατράπηκαν σε διεθνείς μετανάστες με βάση την -ξεχωριστή πλέον- κρατική οντότητα απ' την οποία προέρχονταν. Βλ., IOM (2005: 380).

διαχρονικά σε όλες (πίνακας 2).

Πίνακας 1: **Παγκόσμια μετανάστευση (εκατομμύρια άτομα)**	
Εσωτερικοί μετανάστες	740
Διεθνείς μετανάστες	214
Σύνολο	954

Πηγή: Human Development Report (2009)· International Organization of Migration (2010).

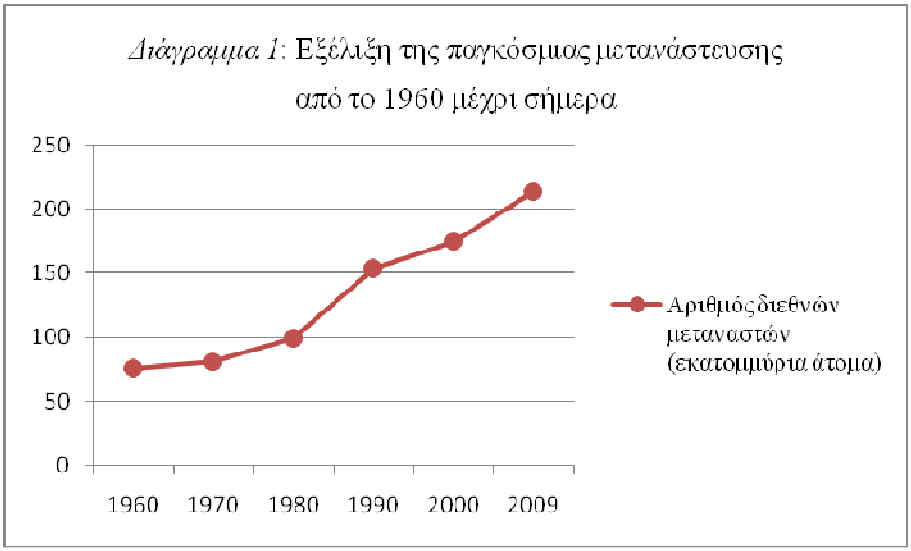

Πηγή: International Organization of Migration (2005, 2010).

Πίνακας 2: Αριθμός διεθνών μεταναστών ανά περιφέρεια: 1960-2005 (εκατομμύρια άτομα)						
Περιφέρειες	*1960*	*1970*	*1980*	*1990*	*2000*	*2005*
Περισσότερο αναπτυγμένες περιφέρειες	32	38	48	82	105	115
Λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες	43	43	52	73	72	75

Αφρική	9	10	14	16	17	17
Ασία	29	28	32	50	50	53
Ευρώπη	14	19	22	49	58	64
Λατινική Αμερική και Καραϊβική	6	6	6	7	6	7
Βόρεια Αμερική	13	13	18	28	40	45
Ωκεανία	2	3	4	5	5	5

Πηγή UNDESA (2005), περιλαμβάνεται στο Castles & Miller (2009: 5).

Επίσης, σε αντίθεση με μιαν ιδιαίτερα διαδεδομένη αντίληψη, μόνο ένα μικρό τμήμα του συνόλου των διεθνών μεταναστών-τριών, περίπου 70 εκατομμύρια, έχει μετακινηθεί από τις αναπτυσσόμενες προς τις αναπτυγμένες χώρες[51]. Το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των διεθνών μεταναστεύσεων λαμβάνει χώρα είτε στο εσωτερικό του λεγόμενου «παγκόσμιου Νότου» είτε μεταξύ αναπτυγμένων χωρών (Human Development Report, 2009: 1-2). Οι πρόσφυγες, οι οποίοι σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των Ηνωμένων Εθνών και του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης εντάσσονται στην ευρύτερη κατηγορία της διεθνούς μετανάστευσης, υπολογίζονται παγκοσμίως σε 15 εκατομμύρια[52], ενώ οι αντικανονικοί (irregular)[53]

[51] Η διάκριση μεταξύ αναπτυσσόμενων και αναπτυγμένων χωρών αρθρώνεται πάνω στην, εξαιρετικά ευρεία, έννοια της «ανάπτυξης». Αν και στην καθημερινή της χρήση η ανάπτυξη αναφέρεται σχεδόν σε όλες τις μορφές κοινωνικής ευημερίας, δεν πρέπει να λησμονείται ότι πρόκειται για μια έννοια οικονομικού-ποσοτικού χαρακτήρα. Η μέτρησή της, στα πλαίσια του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, επιτυγχάνεται μέσω της διαμόρφωσης ενός *Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index)*, δηλαδή ενός «συνθετικού δείκτη που "μετρά" τρεις βασικές διαστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης: μια μακρά και υγιή ζωή, την πρόσβαση στη γνώση και ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης»[μετάφραση δική μου]. Σύμφωνα με την ταξινόμηση των Ηνωμένων Εθνών, αναπτυγμένες χώρες είναι εκείνες που έχουν δείκτη πάνω από 0.9, ενώ αναπτυσσόμενες εκείνες που βρίσκονται κάτω απ' αυτό το όριο. Σύμφωνα με τον κατάλογο του 2007, που δημοσιεύεται στην έκδοση του 2009, οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι 139 ενώ οι ανεπτυγμένες 38. Βλ., Human Development Report (2009: 15, 171-175).

[52] Ο αριθμός αυτός μεγαλώνει αν προστεθούν και οι υπόλοιπες κατηγορίες προσώπων που υπάγονται στην εντολή προστασίας της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, δηλαδή οι «αιτούντες άσυλο», οι «επαναπατρισθέντες», οι «εσωτερικά εκτοπισμένοι υπό την προστασία της Υ.Α.», οι

μετανάστες-τριες σε περίπου 50 εκατομμύρια.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat), ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών[54] στην «ευρωπαϊκή» επικράτεια έφτανε την 1η Ιανουαρίου του 2009 τα 31.8 εκατομμύρια, σε συνολικό πληθυσμό 502 περίπου εκατομμυρίων ανθρώπων. Κάτι παραπάνω απ' το ένα τρίτο αυτού του συνόλου (11.9 εκατομμύρια άνθρωποι) είναι πολίτες κάποιας άλλης χώρας-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (των 27). Σύμφωνα με την ίδια πηγή, το σύνολο των διαμενόντων στην Ε.Ε. ανθρώπων που δεν είναι υπήκοοι κράτους-μέλους, κατανέμεται ως εξής ως προς την προέλευση: α) το 38.1% είναι πολίτες μιας ευρωπαϊκής χώρας που δεν είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, β) το 24.6% είναι πολίτες χωρών της Αφρικής, γ) το 19.8% πολίτες χωρών της Ασίας, δ) το 16,6% προέρχεται από την αμερικανική ήπειρο και ε) το 0,9% από την Ωκεανία[55]. Τέλος, όσον αφορά την «παράνομη» μετανάστευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις που περιλαμβάνονται στην τελική αναφορά του υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ερευνητικού προγράμματος CLANDESTINO (2009: 11), το

«επαναπατρισθέντες εκτοπισμένοι» και οι «ανιθαγενείς». Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας για το 2005, το σύνολο των ανθρώπων υπό την προστασία της έφτανε τους 19.195.350. Στο σύνολο αυτό, όπως φαίνεται από τις παραπάνω κατηγορίες, περιλαμβάνονται και άνθρωποι που δεν έχουν διασχίσει τα σύνορα της χώρας τους.

[53] Πρόκειται για έναν άλλο, περισσότερο κομψό, τρόπο να πει κανείς «παράνομοι» μετανάστες. Ένας ακόμα αμβλυμένος τρόπος διατύπωσης είναι η αναφορά σε «παράτυπους» ή «αντικανονικούς» μετανάστες-τριες. Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (IOM)), αντικανονική/παράτυπη (irregular) μετανάστευση είναι εκείνη που «λαμβάνει χώρα εκτός των κανόνων (norms) και των διαδικασιών που εγκαθιδρύουν τα κράτη για να διαχειριστούν εύτακτα τη ροή των μεταναστών κατά την είσοδο, τη διέλευση και την έξοδο από τις επικράτειές τους [μετάφραση δική μου]. Βλ., http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/managing-migration/managing-migration-irregular-migration/cache/offonce/, προσβάσιμο στις 08-04-2011.

[54] Γενικά οι στατιστικές μετανάστευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης οργανώνονται με βάση την υπηκοότητα, σε αντίθεση με εκείνες των χωρών που αποτέλεσαν «παραδοσιακούς» μεταναστευτικούς προορισμούς (Ηνωμένες Πολιτείες, Καναδάς, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία) οι οποίες αφορούν τη χώρα γέννησης. Έτσι, η πρώτη καταγράφει ως μετανάστες όσους και όσες δεν έχουν την υπηκοότητα της χώρας στην οποία διαμένουν, ακόμα και αν γεννήθηκαν εκεί, ενώ οι δεύτερες όσους και όσες γεννήθηκαν εκτός των συνόρων τους ακόμα και αν έχουν αποκτήσει την υπηκοότητα. Βλ. Castles & Miller (2009: xviii).

[55] Βλ., Migration and migrant population statistics, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/el, προσβάσιμο στις 27/09/2011.

σύνολο των «χωρίς χαρτιά» (undocumented) μεταναστών-τριών στις 27 χώρες-μέλη κυμαίνεται μεταξύ 1.9 και 3.8 εκατομμυρίων ανθρώπων.

3.2. Διεθνές δίκαιο

Όλο και πιο καθαρά κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, η μετανάστευση λαμβάνει έναν διεθνή χαρακτήρα τόσο ως προς την εκτίμηση των επιπτώσεών της όσο και ως προς την αντιμετώπισή της, καθώς γίνεται αντικείμενο συζητήσεων και αποφάσεων θεσμών που περιλαμβάνουν έναν μεγάλο αριθμό κρατών. Επιπλέον, τις τελευταίες δεκαετίες η ισχύς μορφωμάτων «υπερεθνικού» χαρακτήρα διευρύνεται. Από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (ILO) μέχρι τον Διεθνή Οργανισμό Μεταναστεύσεως (IOM), τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD), τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (WTO), το Συμβούλιο της Ευρώπης και την Ευρωπαϊκή Ένωση, η μετανάστευση αναγνωρίζεται ως ένα κρίσιμο διεθνές, περιφερειακό και, εν τέλει, παγκόσμιο ζήτημα[56].

Ως εκ τούτου, για την κατανόηση των διαδικασιών διαμέσου των οποίων λαμβάνει τα χαρακτηριστικά της η μετανάστευση και η «λαθρομετανάστευση» στην Ελλάδα σήμερα, εκτός απ' τη συγκεκριμένη μελέτη των εγχώριων εξελίξεων είναι απολύτως απαραίτητη και εκείνη που αφορά το ζήτημα στην ευρύτερή του διάσταση, η οποία υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα. Καθώς το ελληνικό κράτος είναι ενταγμένο σε «υπερεθνικούς» σχηματισμούς όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και η Ευρωπαϊκή Ένωση, για να αναφέρουμε τους πιο σημαντικούς, η πολιτική που εκπονεί και εφαρμόζει σε σχέση με τη μετανάστευση συν-καθορίζεται από το πολιτικό πλαίσιο, τις συμφωνίες, τις αντιθέσεις και τις κατευθύνσεις που διαμορφώνονται σ' αυτό το επίπεδο.

Μια λεπτομερής μελέτη των πολιτικών που αφορούν τη μετανάστευση διεθνώς αποτελεί οπωσδήποτε ένα εξαιρετικά μεγάλο και σύνθετο εγχείρημα το οποίο ξεπερνά κατά πολύ τις στοχεύσεις της παρούσας διατριβής. Αυτό που επιδιώκει το παρόν κεφάλαιο είναι να προσδιορίσει και να σκιαγραφήσει τους βασικούς γνώμονες που ορίζουν τη συγκρότηση του ζητήματος της μετανάστευσης και της «λαθρομετανάστευσης» σε διεθνές επίπεδο και που, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο,

[56] Για μια ευσύνοπτη παρουσίαση των υπερεθνικών πολιτικών διαστάσεων της μετανάστευσης, βλ., Σαμπατάκου (2008).

αφορούν συγκεκριμένα και την Ελλάδα. Τα σημεία εστίασης είναι, αφενός, η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας και ο ΟΗΕ[57] και, αφετέρου, η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η μετανάστευση στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου συνιστά έναν κόμβο στον οποίο διασταυρώνονται διαρκώς μια σειρά ζητήματα όπως εκείνο της ασφάλειας, της εργασίας, των προσφύγων και της διεθνούς προστασίας, της οικογενειακής επανένωσης. Επιπλέον, η μετανάστευση είναι ένα πεδίο στο οποίο συναντιούνται το εθνικό κράτος και οι μέριμνες της κυριαρχίας του με τις ανάγκες διαχείρισης μιας πραγματικότητας η οποία συνιστά πρόκληση γι' αυτή την κυριαρχία εφ' όσον διασχίζει τις εθνικές επικράτειες. Ένας βασικός άξονας γύρω απ' τον οποίο οργανώνεται ο λόγος για τη μετανάστευση είναι αυτός των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων», των δικαιωμάτων δηλαδή εκείνων που, μέσω της αναγνώρισής τους από την πλειονότητα των κρατών, αξιώνουν οικουμενική ισχύ. Η ιδιαιτερότητά τους, η οποία αποτυπώνεται στο ίδιο τους το όνομα, έγκειται ακριβώς στο ότι (οφείλουν να) αναγνωρίζονται σε *κάθε άνθρωπο ως άνθρωπο* (Δραγώνα-Μονάχου, 1986: 12). Θεμελιώδες κείμενο διατύπωσης αυτών των δικαιωμάτων είναι η «Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 10 Δεκεμβρίου του 1948. Η συγκεκριμένη διακήρυξη εγγράφεται σ' εκείνο το πλέγμα ιστορικών και πολιτικών εξελίξεων που καθορίστηκε από τις καταλυτικές εμπειρίες των δύο παγκοσμίων πολέμων, τη ραγδαία αύξηση του αριθμού των προσφύγων και την όξυνση της πολιτικής καταπίεσης των εθνικών μειονοτήτων[58]. Αν και η μετανάστευση δεν εμφανίζεται αυτοπροσώπως σ' αυτό το κείμενο, η παρουσία της γίνεται αισθητή με την αναγνώριση του δικαιώματος της «εγκατάλειψης» από κάποιον/α της χώρας στην οποία βρίσκεται. Πιο συγκεκριμένα,

[57] Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (International Labour Organization) ιδρύθηκε το 1919 στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών, ως τμήμα της Συνθήκης των Βερσαλλιών ενώ από το 1946 αποτελεί οργάνωση του ΟΗΕ. Βλ., τον ιστότοπο της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm, προσβάσιμος στις 27-04-2013.

[58] Ο G. Agamben αναφέρει πως από την περίοδο της έναρξης του Ά Παγκοσμίου Πολέμου, εκτός από τους πρόσφυγες που δημιούργησαν οι συγκρούσεις, ξεκίνησε και μια δικαιικού χαρακτήρα διαδικασία η οποία έδινε τη δυνατότητα στα κράτη να «αποπολιτογραφούν» και να «αποεθνικοποιούν» τους πολίτες τους. Η συγκεκριμένη εξέλιξη έλαβε χώρα αρχικά στη Γαλλία το 1915 και κατόπιν στο Βέλγιο το 1922, στην Ιταλία το 1926, στην Αυστρία το 1933 και βεβαίως στη ναζιστική Γερμανία το 1935 με τους νόμους της Νυρεμβέργης. Βλ., Agamben (2005[1995]: 208-9). Για μια εκτενή πραγμάτευση του ζητήματος των μειονοτήτων στην Ευρώπη μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο και για τις μετακινήσεις πληθυσμών μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο βλ., Mazower (2001[1998]: 56-74, 210-218).

σύμφωνα με το άρθρο 13 της εν λόγω διακήρυξης:

> 2 Παν πρόσωπον έχει το δικαίωμα να εγκαταλείπη οιανδήποτε χώραν, περιλαμβανομένης και της ιδίας του χώρας και να επανέρχεται εν τη χώρα του (Παπασιώπη-Πασιά, Κολιού-Κεραμέως, 1995: 6).

Ωστόσο, το δικαίωμα εγκατάλειψης (ακόμα και) της χώρας της οποίας κάποιος είναι υπήκοος, δεν συνεπάγεται ταυτόχρονα κανένα δικαίωμα εισόδου σε κάποια άλλη. Όσα αφορούν την είσοδο και την εγκατάσταση σε μια επικράτεια εγγράφονται στο πλαίσιο της εξουσίας του κράτους, η κυριαρχία του οποίου δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση. Το χάσμα μεταξύ των δύο αντιστοιχεί στο χάσμα μεταξύ του ανθρώπου, του κατ' εξοχήν αντικειμένου της διακήρυξης, και του πολίτη, του κατ' εξοχήν υποκειμένου της εθνικής-κρατικής πολιτικής τάξης. Αν και η διακήρυξη έχει οικουμενικές αξιώσεις αναφερόμενη σε «κάθε πρόσωπο», η προστασία και η εξασφάλιση δικαιωμάτων τελούν πάντοτε υπό την αίρεση της κυριαρχίας του κράτους στο οποίο βρίσκεται κανείς. Και το κράτος διακρίνει μεταξύ πολιτών και ξένων.

Ο G. Noll, αναλύοντας την αποτυχία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να προστατεύσουν τους μετανάστες χωρίς χαρτιά, εστιάζει σ' αυτό ακριβώς το χάσμα υποστηρίζοντας ότι:

> ...κανένα κράτος δεν φαίνεται να αρνείται την εφαρμοσιμότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους μετανάστες χωρίς χαρτιά. Αυτό που τα κράτη φαίνεται να κάνουν είναι μάλλον να διατηρούν το δικαίωμα να δημιουργούν και να εφαρμόζουν νόμους που ρυθμίζουν την είσοδο, την παρουσία και την έξοδο των μη-πολιτών [μετάφραση δική μου] (Noll, 2010: 245).

Η μετανάστευση όμως, ως μια πραγματικότητα που χρήζει διεθνούς διαχείρισης, αρθρώνεται για πρώτη φορά ρητά πολύ πριν την υιοθέτησης της Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, για την ακρίβεια, αμέσως μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Η Πρώτη Σύνοδος της Διεθνούς Διάσκεψης Εργασίας (Νοέμβριος 1919), η οποία υπήρξε το ανώτατο όργανο της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, υιοθέτησε τη Σύσταση No. 2 η οποία όριζε ότι οι συμβαλλόμενες χώρες θα έπρεπε να εξασφαλίζουν στους μετανάστες εργάτες «ίση οικονομική μεταχείριση» με

αυτή των ημεδαπών (Μαγκλιβέρας, 2006: 143).

Μερικές δεκαετίες αργότερα, λίγο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (το 1949), η Γενική Συνέλευση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας υιοθέτησε τη «Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες»[59]. Η μετανάστευση σ' αυτό το κείμενο συνδέεται άμεσα με την εργασία και το βασικό υποκείμενο είναι ο «μετανάστης εργάτης» και η οικογένειά του. Στόχος της είναι η προστασία των δικαιωμάτων του όσον αφορά τους μισθούς, την ασφάλιση, την υγεία, τις σχέσεις με τη διοίκηση, με λίγα λόγια η άρση κάθε διάκρισης σε σχέση με τους «ντόπιους» εργάτες, υπό την προϋπόθεση πάντα ότι ο μετανάστης βρίσκεται «νόμιμα στο έδαφος» του κράτους που δεσμεύεται απ' τη σύμβαση (άρθρο 6). Σύμφωνα με τον ορισμό που διατυπώνεται στο άρθρο 11 της Σύμβασης, ο όρος «μετανάστης εργάτης» σημαίνει:

> το πρόσωπο που μεταναστεύει από μια χώρα σε μια άλλη για να ασχοληθεί σε εργασία που δεν εκτελείται για δικό του λογαριασμό: Περιλαμβάνει κάθε πρόσωπο που γίνεται κανονικά δεκτό με την ιδιότητα του μετανάστη εργάτη.
> 2. Η σύμβαση αυτή δεν εφαρμόζεται:
> (α) στους εργαζόμενους στις παραμεθόριες περιοχές,
> (β) στην είσοδο για μικρό χρονικό διάστημα των προσώπων που ασκούν ελεύθερο επάγγελμα και των καλλιτεχνών,
> (γ) στους εργάτες της θάλασσας

Πέραν των εξαιρέσεων που περιλαμβάνει ο ορισμός για τους «καλλιτέχνες», όσους εργάζονται σε «παραμεθόριες περιοχές» και τους «εργάτες της θάλασσας», στο απόσπασμα διατυπώνεται ρητά το συγκεκριμένο είδος ταυτολογίας που προσιδιάζει στην κρατική εξουσία: μετανάστης εργάτης είναι εκείνος που γίνεται «κανονικά δεκτός με την ιδιότητα του μετανάστη εργάτη». Χωρίς αυτή την αναγνώριση εκ μέρους του κράτους, η οποία και συγκροτεί την ιδιότητα που αναγνωρίζει, η

[59] Το κείμενο της «Σύμβασης για τους Μετανάστες Εργάτες», (ILO, 1949) καθώς επίσης εκείνο της συμπληρωματικής «Σύμβασης για τους Μετανάστες Εργάτες» (ILO, 1975) και της «Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους» (ΟΗΕ, 1990), τα οποία αναλύονται παρακάτω, αντλήθηκαν από τον διαδικτυακό τόπο της Ύπατης Αρμοστείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Βλ., http://www.unhcr.gr/prostasia/nomiki-prostasia/diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html?L=yxrxsnacoecthlxs, προσβάσιμα στις 27-06-2012.

κατηγορία του «μετανάστη εργάτη» παραμένει μετέωρη και πάντως όχι δεσμευτική. Είτε αναφερόμαστε σε πολίτη, είτε σε πρόσφυγα, είτε σε μετανάστη εργάτη, πρόκειται πάντοτε για κάποιον/α που έχει αναγνωριστεί ως τέτοιος από τις αρμόδιες αρχές.

Ένα ακόμα βασικό, διεθνούς χαρακτήρα, κείμενο για τη μετανάστευση είναι η συμπληρωματική «Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες» η οποία υιοθετήθηκε από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας το 1975. Η ιδιαιτερότητα του εν λόγω κειμένου, από τη σκοπιά της παρούσας διατριβής, είναι συνυφασμένη με την ιστορική στιγμή της υιοθέτησής του. Στο διάστημα που μεσολαβεί από το κείμενο της Σύμβασης του 1949 έχει ήδη εκτυλιχθεί και κορυφωθεί η μετανάστευση στις χώρες της βόρειας και δυτικής Ευρώπης και έχει ήδη φτάσει ουσιαστικά στο τέλος του το μεταναστευτικό καθεστώς του «φιλοξενούμενου εργάτη». Η ύφεση του 1973-4 είναι πολύ πρόσφατη, το ίδιο και η παύση των προγραμμάτων εισαγωγής εργατών και η νομοθετική σκλήρυνση απέναντι στους μετανάστες-τριες. Σ' αυτό το πλαίσιο, η μετανάστευση αρχίζει ήδη να αναδύεται ως «πρόβλημα». Έτσι, το συγκεκριμένο κείμενο, πλάι στη μετανάστευση που γίνεται «με την ευθύνη των επίσημων οργανισμών απασχόλησης, σύμφωνα με τις πολυμερείς και σχετικές διμερείς συμφωνίες» οι οποίες «επιτρέπουν την ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων», αναγνωρίζει και την ύπαρξη «ανεπιθύμητων και παράνομων διακινήσεων εργατικού δυναμικού». Σύμφωνα με τη χρησιμοποιούμενη στο προοίμιο διατύπωση, πρόκειται για «καταχρήσεις» για τις οποίες «κρίνεται σκόπιμο να θεσπιστούν νέοι κανόνες».

Η αναγνώριση αυτού του «προβλήματος» επεκτείνει σημαντικά το εύρος του φάσματος που καλύπτει η εν λόγω Σύμβαση. Εκτός από την υποχρέωση κάθε συμβαλλόμενου μέλους να «σέβεται τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όλων των μεταναστών εργατών» (άρθρο 1), θεσπίζεται και η υποχρέωσή του να:

> …καθορίζει συστηματικά εάν υπάρχουν μετανάστες που απασχολούνται παράνομα στο έδαφός του και εάν υπάρχουν μεταναστευτικά ρεύματα που φεύγουν, έρχονται ή περνούν απ' αυτό με σκοπό την απασχόληση, στα οποία οι μετανάστες κατά το ταξίδι τους, την άφιξή τους ή τη διαμονή και την απασχόλησή τους υπάγονται σε συνθήκες που είναι αντίθετες με τα διεθνή κείμενα, τις διεθνείς, πολυμερείς ή διμερείς συμφωνίες ή την εθνική νομοθεσία (άρθρο 2, παρ. 1).

Η «παράνομη» μετανάστευση συνιστά πλέον μια ρητά διατυπωμένη διάσταση της μετανάστευσης και ένα πρόβλημα, τόσο από διεθνή όσο και από μια άμεσα εθνική σκοπιά. Είναι η αναγνώριση της άμεσης συσχέτισης του διεθνούς με το εθνικό επίπεδο που καθιστά αναγκαίο κάθε συμβαλλόμενο μέλος να «καθορίζει συστηματικά» τους «παράνομους» μετανάστες που απασχολούνται ή διέρχονται την επικράτειά του. Με βάση τα παραπάνω, δεν είναι καθόλου παράδοξη και η επιταγή προς κάθε κράτος-μέλος «να εξαλείφει τη λαθραία μετανάστευση και την παράνομη απασχόληση των μεταναστών» (άρθρο 3α). Μολονότι διατυπώνεται ρητά η ανάγκη προστασίας των «θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων» όλων των μεταναστών, γίνεται άμεσα εμφανής η διαίρεση μεταξύ νομίμων και παρανόμων. Το ζήτημα της προστασίας των «μεταναστών εργατών» δεν αφορά εξίσου όλους τους μετανάστες-τριες. Κατ' ουσίαν αφορά ένα μόνο τμήμα τους, εκείνο που αναγνωρίζεται ως τέτοιο με βάση την εθνική και διεθνή νομιμότητα. Οι υπόλοιποι-ες εντάσσονται σε εκείνη τη μετανάστευση που «είναι αντίθετη» στις επιταγές της νομιμότητας και πρέπει «να εξαλειφθεί». Ως εκ τούτου, οι παράνομοι δεν μπορούν να αξιώνουν ίδια αντιμετώπιση με τους νόμιμους.

Η πιο εκτεταμένη και περιεκτική χρήση της έννοιας του «μετανάστη εργάτη»[60] γίνεται στο κείμενο της «Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων Όλων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους», η οποία υιοθετήθηκε το 1990 από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Η συγκεκριμένη Σύμβαση, αν και αναγνωρίζει τη μετανάστευση ως μια πραγματικότητα που «πλήττει μεγάλο αριθμό κρατών της διεθνούς κοινότητας», αποδίδει ιδιαίτερη έμφαση στα «ανθρώπινα προβλήματα» που σχετίζονται μ' αυτήν και είναι «περισσότερο σοβαρά στην περίπτωση της παράνομης μετανάστευσης». Η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης σύμβασης έγκειται στο ότι, πολύ πιο καθαρά από την προηγούμενη, αναφέρεται στην προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών εργαζομένων συμπεριλαμβάνοντας και τους «παράνομους». Στο προοίμιο του εν λόγω κειμένου διατυπώνεται η εκτίμηση ότι «η πρόσβαση σε απασχόληση των μεταναστών εργαζομένων που βρίσκονται σε παράνομη κατάσταση θα αποθαρρυνθεί εφόσον τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όλων των μεταναστών εργαζομένων αναγνωρισθούν ευρύτερα».

Πιο συγκεκριμένα, στο κείμενο διατυπώνονται μια σειρά λεπτομερείς ορισμοί

[60] Ακριβέστερα, του «μετανάστη εργαζόμενου» ο οποίος αντικατέστησε τον «μετανάστη εργάτη».

που αφορούν τον «μετανάστη εργαζόμενο»[61], ο οποίος τίθεται γενικά ως εκείνο το «πρόσωπο που πρόκειται να προσληφθεί, η που προσλαμβάνεται ή που έχει ήδη προσληφθεί σε μισθωτή δραστηριότητα σε Κράτος του οποίου δεν έχει την ιθαγένεια» (άρθρο 2). Ο συγκεκριμένος ορισμός θέτει στο κέντρο του τη μισθωτή σχέση και όχι την αναγνώριση από το κράτος, κίνηση που επιτρέπει τη διεύρυνση της έννοιας έτσι ώστε να υπερβαίνει το συγκεκριμένο νομικό καθεστώς του μετανάστη εργαζόμενου. Σύμφωνα με το άρθρο 5:

> Για τους σκοπούς της παρούσας Σύμβασης οι μετανάστες εργαζόμενοι και τα μέλη των οικογενειών τους:
> α. Θεωρούνται ως κάτοχοι νόμιμων εγγράφων ή ως νόμιμα διαμένοντες εάν τους έχει επιτραπεί η είσοδος, η παραμονή και η απασχόληση σε μισθωτή δραστηριότητα στο Κράτος απασχόλησης σύμφωνα με την νομοθεσία αυτού του Κράτους και σύμφωνα με τις διεθνείς συμφωνίες στις οποίες είναι μέρος αυτό το Κράτος,
> β. Θεωρούνται ως παράνομοι εάν δεν συμμορφώνονται με τις προϋποθέσεις που προβλέπει η υποπαράγραφος ά του παρόντος άρθρου (άρθρο 5).

Κατ' αυτό τον τρόπο, η εν λόγω σύμβαση, μολονότι διευκρινίζει πως καμία διάταξή της «δεν πλήττει το δικαίωμα κάθε Κράτους μέρους να υιοθετήσει κριτήρια που ρυθμίζουν την είσοδο των μεταναστών εργαζομένων και των μελών των οικογενειών τους», αναφέρεται ρητά στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των «παρανόμων». Ακόμα και αυτή η επέκταση, ωστόσο, η οποία δεν υπερβαίνει τα ανθρώπινα δικαιώματα, θεωρείται υπερβολική. Η επικύρωση της συγκεκριμένης σύμβασης φανερώνει μια ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή μεταξύ χωρών «εξαγωγής« και χωρών «εισαγωγής» εργατών, μεταξύ παγκόσμιου Βορά και Νότου, αφού στα μόλις 42 κράτη-μέρη που την έχουν επικυρώσει δεν συμπεριλαμβάνεται κανένα από τα «αναπτυγμένα» κράτη και επίσης κανένα που να αποτελεί κατά κύριο λόγο χώρα

[61] Στο άρθρο 2 της εν λόγω σύμβασης ορίζονται λεπτομερώς οι όροι «μετανάστης εργαζόμενος», «συνοριακός εργαζόμενος», «εποχιακός εργαζόμενος», «ναυτικός», «εργαζόμενος σε αλλοδαπή εταιρεία», «μετακινούμενος εργαζόμενος», «εργαζόμενος προγράμματος», «ειδικής απασχόλησης εργαζόμενος» και «αυτο-απασχολούμενος εργαζόμενος». Αυτή η πληθώρα ειδικών όρων αποτελεί ουσιαστικά προϊόν εξειδικεύσεων του γενικού όρου «μετανάστης εργαζόμενος».

προορισμό[62]. Όπως το θέτει ο G. Noll, η σύμβαση αυτή αποτελεί ξεκάθαρα ένα «εγχείρημα του Νότου» (Noll, 2010: 255).

3.3. Ευρωπαϊκή Ένωση

Ήδη από τις απαρχές της πολιτικής συγκρότησης της «ευρωπαϊκής κοινότητας» κατά τη δεκαετία του 1950[63] μέχρι και σήμερα, η «ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων» συνιστά μιαν από τις τέσσερις βασικές ελευθερίες που βρίσκονται στη βάση του εγχειρήματος της κοινής αγοράς (οι άλλες τρεις είναι η ελευθερία κυκλοφορίας υπηρεσιών, εμπορευμάτων και κεφαλαίων). Είναι πάντοτε χρήσιμη, και κρίσιμη, η υπενθύμιση πως η «ελεύθερη» κυκλοφορία των προσώπων συνιστά εξαρχής μια κατεξοχήν οικονομική έννοια, εγγεγραμμένη στον ορίζοντα της ενιαίας αγοράς (Geddes, 2003: 89). Όπως το θέτει η E. Guild (1999: 77, 80), το δικαίωμα της ελεύθερης κίνησης των προσώπων θεμελιώνεται πάνω στην οικονομική δραστηριότητα του εργάτη, του παρόχου υπηρεσιών, του αυτοαπασχολούμενου. Ως εκ τούτου, η μετανάστευση στο εσωτερικό αυτού του υπό συγκρότηση ενιαίου οικονομικού χώρου λαμβάνει κατά κύριο λόγο το χαρακτήρα της κυκλοφορίας «οικονομικών συντελεστών» (Νικολόπουλος, 2000: 115).

Ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όπως ειπώθηκε και προηγούμενα, η παύση των προγραμμάτων εισαγωγής εργασιακής δύναμης στην οποία προχώρησαν οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες και το συνακόλουθο κλείσιμο των νομίμων οδών μετανάστευσης, διαμόρφωσαν τους όρους ανάδυσης του «προβλήματος της παράνομης μετανάστευσης». Ως ζήτημα παρανομίας, η μετανάστευση αυτού του είδους εγγράφεται στο ευρύτερο πεδίο των μεριμνών αστυνόμευσης και καταστολής της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Το 1975 συγκροτείται η διακυβερνητική ομάδα TREVI (Terrorisme, Radicalisme, Extremisme, Violence Internationale)[64] η οποία αποτελείται από τους Υπουργούς Εσωτερικών και Δικαιοσύνης των χωρών-

[62] Την εν λόγω Σύμβαση δεν έχουν υπογράψει ούτε η Κίνα, ούτε η Ινδία. Από τις χώρες του ευρύτερου ευρωπαϊκού χώρου, εκείνες που την έχουν υπογράψει είναι η Αλβανία, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και η Τουρκία. Βλ., Noll (2010: 255).

[63] Αρχικά με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (1951) και κατόπιν με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας και την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (1957).

[64] Πρόκειται για αρκτικόλεξο που σχηματίζεται από τις λέξεις Τρομοκρατία, Ριζοσπαστισμός, Εξτρεμισμός, Διεθνής Βία.

μελών[65] και στοχεύει στη συνεργασία και την από κοινού αντιμετώπιση μιας σειράς κινδύνων που αφορούν παράνομες δραστηριότητες. Έκτοτε, η μετανάστευση και η πολιτική παροχής ασύλου βρίσκουν τη θέση τους πλάι στην «τρομοκρατία», τη διακίνηση ναρκωτικών και άλλες εγκληματικές ενέργειες, ως διαστάσεις των ζητημάτων ασφαλείας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Μουσούρου, 1993: 27-8· Νικολόπουλος, 2000: 117-118· Papadopoulos, Stephenson & Tsianos 2008: 167).

Είναι δυνατό ήδη από εκείνα τα χρόνια να εντοπιστεί η εκτύλιξη δυο συνυφασμένων διαδικασιών που αφορούν τη μετανάστευση: η πρώτη είναι μια διαδικασία μετατροπής της μετανάστευσης από ζήτημα εργασίας σε ζήτημα ασφάλειας (securitization) ενώ η δεύτερη μια διαδικασία «κοινοτικοποίησής» της, ανάδυσης δηλαδή μιας ορισμένης «ευρωπαϊκής» βαθμίδας εξουσίας και παραγωγής πολιτικής η οποία συνυπάρχει με εκείνη κάθε ξεχωριστού εθνικού κράτους. Η μετανάστευση, και ειδικότερα η παράνομη μετανάστευση, μολονότι αναγνωρίζεται γενικά ως «οικονομική» όσον αφορά τα κίνητρά της, αποσυνδέεται από το εννοιολογικό σύμπαν της εργασίας και εγγράφεται σ' εκείνο της αστυνόμευσης. Εντάσσεται στην αστυνομική ατζέντα ως διάσταση της ευρύτερης αντεγκληματικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας ενώ, ταυτόχρονα, ενισχύεται και η αντίληψη πως οι «προκλήσεις» και οι «απειλές» που σχετίζονται μ' αυτήν δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν επαρκώς στο επίπεδο του μεμονωμένου κράτους-μέλους.

Είναι παρόλα αυτά ανάγκη να υπογραμμιστεί πως η, μέχρι ενός σημείου, επιτευχθείσα σύγκλιση, στόχος της οποίας είναι η ευρύτερη «εναρμόνιση» νομοθεσιών, πολιτικών και πρακτικών που αφορούν την αστυνόμευση των συνόρων, τη μετανάστευση και την παροχή ασύλου, απέχει πολύ απ' το να θεωρείται ολοκληρωμένη ή δεδομένη εκ των προτέρων και, οπωσδήποτε, δεν εξαλείφει την ισχύ των ξεχωριστών κρατών τα οποία αποτελούν και τους βασικούς «παίκτες» του κοινοτικού πεδίου (Düvell, 2011: 277). Χαρακτηριστικό όσον αφορά τα όρια αυτής της εναρμόνισης είναι και το γεγονός ότι, από νομική άποψη δεν υπάρχει ένας κοινός στα κράτη της Ευρωπαϊκή Ένωσης ορισμός της «μη-κανονικής» ή «παράνομης» μετανάστευσης (Düvell, 2011: 285). Η διαδικασία ολοκλήρωσης -η συνάρθρωση δηλαδή ξεχωριστών μερών σε μια ολότητα, η διαμόρφωση *ενός* από τα *πολλά*-, η

[65] Εκτός από τις χώρες-μέλη, συμμετείχαν και εκπρόσωποι άλλων ευρωπαϊκών, και όχι μόνο, κρατών: της Σουηδίας, της Ελβετίας, της Νορβηγίας, της Αυστρίας, των ΗΠΑ, του Καναδά, της Αυστραλίας. Βλ., Μουσούρου, (1993: 28).

οποία κυριαρχεί στον τρόπο με τον οποίο γίνεται κατανοητή η πολιτική συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί ένα σύνθετο και αντιφατικό εγχείρημα χωρίς εγγυημένη έκβαση.

Η πραγματικότητα μιας «ευρωπαϊκής» βαθμίδας εξουσίας συνυπάρχει με εκείνη του έθνους-κράτους και, ταυτόχρονα, βαραίνει πάνω της επιβάλλοντας συγκεκριμένους περιορισμούς. Οι διαφορές ισχύος και οι αντιπαραθέσεις συμφερόντων και προσεγγίσεων, οι οποίες δεν περιορίζονται στο ζήτημα της μετανάστευσης, αποτυπώνονται εμφανώς τόσο στην (γραφειοκρατική) πολλαπλότητα των διαδικασιών και των σωμάτων παραγωγής πολιτικών όσο και στον μακροχρόνιο χαρακτήρα των διαδικασιών αποκρυστάλλωσης μιας κοινής πολιτικής. Η ίδια ένταση διαπερνά και το ιδιότυπο λεξιλόγιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από την «αρχή της επικουρικότητας», η οποία προσδιορίζει ένα ορισμένο είδος σχέσεων μεταξύ κρατών και κοινότητας, μέχρι την «διακυβερνητική συνεργασία» και την «ανοικτή μέθοδο συντονισμού»[66], βρισκόμαστε πάντοτε τοποθετημένοι εντός ενός πεδίου αντιφάσεων και συμβιβασμών μεταξύ της κυριαρχίας κάθε εθνικού κράτους και της δέσμευσης σε μια κοινή κατεύθυνση[67]. Αναφερόμενοι σ' αυτά τα ιδιαίτερα, και αντιφατικά, χαρακτηριστικά της πολιτικής συγκρότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι U. Beck και E. Grande κάνουν λόγο για κάποιου είδους «θεσμικό αυτοσχεδιασμό» (2004: 62, παρατίθεται στο Papadopoulos et al. 2008: 171).

---

[66] Οι δύο τελευταίες αποτελούν μορφές διακρατικής διαβούλευσης και παραγωγής πολιτικής ενώ η «αρχή της επικουρικότητας» ορίζει τη σχέση μεταξύ της κυριαρχίας που ασκούν τα κράτη μέλη και της αρμοδιότητας της «κοινότητας». Όπως διατυπώνεται στη «Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση»: «Στους τομείς που δεν υπάγονται στην αποκλειστική της αρμοδιότητα, η Κοινότητα δρα σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, μόνο εάν και στο βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης είναι αδύνατον να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη μέλη και δύνανται συνεπώς, λόγω των διαστάσεων ή των αποτελεσμάτων της προβλεπόμενης δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο». Βλ., Τίτλος ΙΙ, Άρθρο 3Β, Επίσημη Εφημερίδα, C 191, 29-07-1992.

[67] Χαρακτηριστική των εντάσεων που ανακύπτουν ακόμα και εκεί που έχει ήδη στερεωθεί κάποιο «ευρωπαϊκό κεκτημένο», είναι η πρόσφατη κρίση στις σχέσεις Ιταλίας-Γαλλίας, η οποία έθεσε εν αμφιβόλω το «κεκτημένο Σένγκεν». Τον Απρίλη του 2011 η Γαλλία έδειξε την έντονη ενόχλησή της επειδή οι ιταλικές αρχές εφοδίασαν με ταξιδιωτικά έγγραφα χιλιάδες Τυνήσιους μετανάστες που κατέφυγαν στην επικράτειά της επιτρέποντάς τους να διασχίσουν τα σύνορα και να κατευθυνθούν στη Γαλλία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η Γαλλία να εφαρμόσει ελέγχους στα σύνορα με την Ιταλία, κάτι που θέτει σε αμφισβήτηση τις αρχές συγκρότησης του χώρου Σένγκεν. Βλ., «Αλλαγή στη Συνθήκη Σένγκεν ζητούν Ιταλία-Γαλλία», εφ. Τα Νέα, 26-04-2011 και «Ασφυκτικότερος ο κλοιός για τους εγκλωβισμένους πρόσφυγες λόγω του Δουβλίνο ΙΙ», εφ. Η Αυγή, 07-09-2011.

Ο A. Geddes (2003: 87), επιχειρώντας να προσδιορίσει τις εντάσεις μεταξύ του εθνικού και του «υπερεθνικού» επιπέδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αξιοποιεί μια ενδιαφέρουσα, αν και κάπως περίπλοκη όσον αφορά την ορολογία, διάκριση. Σύμφωνα με την ανάλυσή του, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα «μετα-Βεστφαλιανό»[68] κράτος το οποίο χαρακτηρίζεται από κάποιου είδους απόλυτη κυριαρχία, κοινωνικό-οικονομική ομοιογένεια, μια ενιαία πολιτισμική ταυτότητα, αυστηρά καθορισμένα και σταθερά σύνορα και έναν ενιαίο τύπο ιδιότητας του πολίτη. Αντ' αυτού, κάνει λόγο για μια «νεο-μεσαιωνική αυτοκρατορία» με αλληλοεπικαλυπτόμενες εξουσίες, διαιρεμένη κυριαρχία, ποικίλες θεσμικές διευθετήσεις, πολλαπλές ταυτότητες και διαφοροποιημένους τύπους ιδιότητας του πολίτη στους οποίους αντιστοιχούν διαφορετικές δέσμες δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

Κινούμενη σε μια παρόμοια κατεύθυνση, χωρίς ωστόσο να εστιάζει στις ιδιαίτερες ευρωπαϊκές εξελίξεις, η W. Brown προσεγγίζει στην άποψη περί μιας «μετα-Βεστφαλιανής» συνθήκης υποστηρίζοντας ότι τα έθνη-κράτη, «δεν καθορίζουν πια αποκλειστικά το πεδίο των παγκόσμιων πολιτικών σχέσεων και ούτε μονοπωλούν πολλές από τις εξουσίες που οργανώνουν αυτό το πεδίο, ωστόσο παραμένουν σημαντικοί παίκτες σ' αυτό…» [μετάφραση δική μου] (Brown, 2010: 24). Ο Σ. Τομπάζος (2008: 84-89) απ' την πλευρά του, κάνει λόγο για την ύπαρξη δύο στοιχείων στην πολιτική συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης: ενός διακρατικού/διακυβερνητικού και ενός ομοσπονδιακού, όπου το πρώτο είναι κυρίαρχο, με την εξαίρεση του «καθαρά οικονομικού» τομέα στον οποίο έλαβε χώρα κάποιου είδους ομοσπονδιοποίηση μέσω των διαδικασιών υιοθέτησης κοινού νομίσματος. Ακόμα κι αυτή, ωστόσο, η μερική ομοσπονδιοποίηση, όπως φανερώνει η τρέχουσα κρίση, απέχει πολύ απ' το να συνιστά μιαν αμετάβλητη συνθήκη.

Κομβικό σημείο για την αποκρυστάλλωση μιας κοινής πολιτικής στο ζήτημα της μετανάστευσης υπήρξε η 14η Ιουνίου του 1985, όταν υπογράφτηκε η πρώτη συμφωνία Σένγκεν (το όνομα προκύπτει από την πόλη του Λουξεμβούργου όπου έλαβαν χώρα οι συζητήσεις) από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (Δυτική), τη Γαλλία, το Βέλγιο, τις Κάτω Χώρες (Ολλανδία) και το Λουξεμβούργο.

[68] Η Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) σφράγισε το τέλος του Τριακονταετούς Πολέμου (1618-1648) στον οποίο ενεπλάκησαν οι σημαντικότερες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Η εν λόγω Συνθήκη θεωρείται θεμέλιος λίθος της σύγχρονης μορφής της Ευρώπης και της διαμόρφωσης της σύγχρονης κρατικής κυριαρχίας.

Η συγκεκριμένη συμφωνία έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία κοινών εξωτερικών συνόρων[69] μεταξύ των συμβαλλομένων χωρών, την άρση των ελέγχων στα εσωτερικά τους σύνορα, κοινές διαδικασίες θεώρησης εισόδου και παροχής ασύλου, στενή αστυνομική και δικαστική συνεργασία. Μερικά χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1990, υπογράφτηκε και η σύμβαση εφαρμογής, ενώ η λειτουργία του «χώρου Σένγκεν» ξεκίνησε σταδιακά από το 1995. Με το πέρασμα του χρόνου ο «χώρος» επεκτάθηκε[70] σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενώ το 1997 οι συμφωνίες Σένγκεν ενσωματώθηκαν στη Συνθήκη του Άμστερνταμ με τη μορφή πρωτοκόλλου (Πρωτόκολλο 2). Κατ' αυτό τον τρόπο, μια περιορισμένου

[69] Στο ζήτημα του καθορισμού των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να περιληφθεί και η Σύμβαση του Δουβλίνου του 1990, η οποία αντικαταστάθηκε από τον «κανονισμό Δουβλίνο ΙΙ» του 2003. Βασικό αντικείμενο του κανονισμού -ο οποίος αποτελεί κοινοτική νομοθεσία- είναι ο καθορισμός του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεων ασύλου. Κατά κύριο λόγο, με βάση τον κανονισμό, υπεύθυνο είναι το πρώτο κράτος του οποίου τα σύνορα διέσχισε ο αιτών άσυλο. Μετά την καταδίκη της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τον τρόπο διαχείρισης των αιτούντων άσυλο, η Δανία, η Φινλανδία, η Σουηδία, η Νορβηγία, η Βρετανία και η Γερμανία σταμάτησαν τις «επαναπροωθήσεις» αιτούντων άσυλο προς την Ελλάδα, αναστέλλοντας στην πράξη την εφαρμογή του κανονισμού Δουβλίνο ΙΙ. Για την παύση των «επαναπροωθήσεων» προς την Ελλάδα, βλ. «"Φρένο" στην επαναπρόωθηση προσφύγων στην Ελλάδα», ιστοσελίδα του ΣΚΑΙ, 24-01-2011, http://www.skai.gr/news/greece/article/161259/dania-asulo-se-prosfuges-prin-epanaproothithoun-stin-ellada-/, προσβάσιμη κατά την 01-11-2012· «Μπλοκάρουν την επαναπρόωθηση προσφύγων στην Ελλάδα», εφ. Ελευθεροτυπία (ηλεκτρονική έκδοση), 24-01-2011, http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=244487, προσβάσιμο κατά την 01-11-2012. Για τους κινδύνους που διατρέχουν οι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα καθώς και εκείνοι-ες που επιστρέφονται στην Ελλάδα με βάση τον εν λόγω κανονισμό, βλ., την Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας, Amnesty International (2010). Για τον κανονισμό Δουβλίνο ΙΙ βλ., http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l33153_el.htm, προσβάσιμος στις 30-01-2012.

[70] Η Ιταλία υπέγραψε τις συμφωνίες το 1990, η Ισπανία και η Πορτογαλία το 1991, η Ελλάδα το 1992 (6 Νοεμβρίου), η Αυστρία το 1995, η Σουηδία, η Δανία και η Φινλανδία το 1996. Επίσης, η Τσεχική Δημοκρατία, οι Βαλτικές χώρες, η Ουγγαρία, η Μάλτα, η Πολωνία, η Σλοβακία και η Σλοβενία το 2007. Η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο έχουν μια ειδική σχέση με το χώρο Σένγκεν (μπορούν να επιλέξουν για την εφαρμογή ή όχι ορισμένων διατάξεων), κάτι που ισχύει και για τη Δανία. Τέλος, η Ρουμανία, η Βουλγαρία και η Κυπριακή Δημοκρατία δεν είναι πλήρη μέλη του χώρου Σένγκεν. Επίσης, με τον χώρο Σένγκεν είναι συνδεδεμένες η Νορβηγία, το Λιχτενστάιν, η Ισλανδία και η Ελβετία. Βλ., http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l33020_el.htm, προσβάσιμο στις 30-01-2012.

χαρακτήρα και αρχικά άτυπη διακυβερνητική συμφωνία ενσωματώθηκε κατόπιν στην κοινοτική νομοθεσία και μετατράπηκε σε «κεκτημένο» της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο ίδιο πλαίσιο ενίσχυσης του «υπερεθνικού» επιπέδου παραγωγής και άσκησης πολιτικής για τη μετανάστευση θα πρέπει να ενταχθεί και η μεταφορά της αρμοδιότητας για ζητήματα «βίζας, ασύλου και μετανάστευσης» στο κοινοτικό επίπεδο με βάση τη «Συνθήκη του Άμστερνταμ» του 1997 (Τίτλος IV, Επίσημη Εφημερίδα, C 340, της 10-11-1997). Μέχρι τότε, και με βάση τα όσα όριζε η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση του 1992 (Συνθήκη του Μάαστριχτ), τα ζητήματα αυτά ενέπιπταν στη διακυβερνητική συνεργασία που αφορούσε το πεδίο «Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων» (ο λεγόμενος τρίτος πυλώνας) (άρθρο 100Γ, Επίσημη Εφημερίδα, C 191, 29-07-1992).

Επιπλέον, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση θέσπισε τη λεγόμενη «ευρωπαϊκή ιθαγένεια», δηλαδή μια «ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη» η οποία αποδίδεται σε «κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους» (άρθρο 8, παρ. 1). Η συγκεκριμένη εξέλιξη σήμανε τη χάραξη μιας επιπλέον σημαντικής ιεραρχικής διάκρισης, εκείνης ανάμεσα στους κατόχους αυτής της ιθαγένειας και τους «υπηκόους τρίτων χωρών», οι οποίοι ορίζονται αρνητικά ως εκείνοι ακριβώς που δεν την έχουν. Αποδίδοντας την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης μόνο σε όσους-ες ήταν ήδη πολίτες των κρατών-μελών, η Συνθήκη αποκλείει εκ προοιμίου όλους του υπόλοιπους-ες, διαμορφώνοντας ένα διαφορετικό καθεστώς όσον αφορά τη μετακίνηση, την εργασία, την εγκατάσταση και τα πολιτικά δικαιώματα. Έτσι, για τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπεται μια εκτεταμένη δυνατότητα μετακίνησης[71], εργασίας και εγκατάστασης στον «χώρο Σένγκεν», ενώ οι «υπήκοοι τρίτων χωρών» είναι υποχρεωμένοι να αποδεικνύουν σε κάθε έλεγχο τη νομιμότητα της εισόδου, της εργασίας και της διαμονής τους.

Η θεμελιώδης διάκριση μεταξύ πολιτών και «ξένων», δεν αποτελεί μόνον εσωτερική υπόθεση του κάθε κράτους, αλλά μια διάσταση υπαρκτή και στο «υπερεθνικό» ευρωπαϊκό επίπεδο. Εμφανίζεται ήδη στις διατάξεις της Σύμβασης για

[71] Το «κοινοτικό δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας» εκτείνεται και πέραν εκείνων που κατέχουν άμεσα την «ευρωπαϊκή ιθαγένεια», συμπεριλαμβάνοντας τους «υπηκόους τρίτων χωρών» που είναι μέλη οικογένειας πολίτη της Ένωσης. Βλ., άρθρο 5, παρ. α, του Κανονισμού (ΕΚ) 562/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 2006 για τη θέσπιση του κοινοτικού κώδικα σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (κώδικας συνόρων του Σένγκεν), Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 105/1, 13-04-2006.

την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπογράφτηκε στη Ρώμη την 4η Νοεμβρίου του 1950 από τις κυβερνήσεις των χωρών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης[72] και θεωρείται ένα απ' τα βασικότερα ντοκουμέντα όσον αφορά τα αναγνωρισμένα δικαιώματα και ελευθερίες. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 5 της συγκεκριμένης συνθήκης το οποίο αφορά «το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια», διατυπώνονται ρητά οι περιπτώσεις κατά τις οποίες επιτρέπεται η «στέρηση της ελευθερίας». Στο εδάφιο της πρώτης παραγράφου (άρθρο 5, παρ.1, εδ. στ) του συγκεκριμένου άρθρου, ορίζεται πως η συμβαλλόμενη χώρα μπορεί να στερήσει την ελευθερία κάποιου: «Εάν πρόκειται περί νομίμου συλλήψεως ή κρατήσεως ατόμου επί σκοπώ όπως εμποδισθή από του να εισέλθει παρανόμως εν τη χώρα ή εναντίον του οποίου εκκρεμεί διαδικασία εκδόσεως ή απελάσεως». Το συγκεκριμένο άρθρο μπορεί να διαβαστεί και ως ταξινόμηση των «περιθωριακών» υποκειμένων που εξαιρούνται από τις εγγυήσεις «προστασίας της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας». Σ' αυτό, η κατηγορία αυτού που επιχειρεί «να εισέλθει παρανόμως» βρίσκει τη θέση της πλάι στον υπόδικο, τον κατάδικο, εκείνον που «δύναται» να μεταδώσει «μεταδοτικάς ασθενείας», τον «φρενοβλαβή», τον «αλκοολικό, τον «τοξικομανή», τον «αλήτη» (ΕΣΔΑ, άρθρο 5).

Επιπλέον, το άρθρο 16 της ΕΣΔΑ ορίζει ρητά τη δυνατότητα επιβολής περιορισμών στην «πολιτική δραστηριότητα των ξένων»:

> Ουδεμία διάταξις των άρθρων 10, 11 και 14[73] δύναται να θεωρηθεί ως απαγορεύουσα εις τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη να επιβάλλωσι

[72] Η εν λόγω Σύμβαση επικράτησε να ονομάζεται Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Τα αποσπάσματα που χρησιμοποιούνται για την ανάλυση αντλήθηκαν από την επικαιροποιημένη εκδοχή της ΕΣΔΑ που βρίσκεται στον ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Βλ., http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CDoQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.unhcr.gr%2Fno_cache%2Fprostasia%2Fnomiki-prostasia%2Fdiethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html%3Fcid%3D710%26did%3D758%26sechash%3Dd6469e89&ei=xFWfUbjyDOnJ0QX14oHYCw&usg=AFQjCNEAUIVzeTKZkeCkG9ul3bSd6a07cQ&bvm=bv.47008514,d.d2k, προσβάσιμη κατά την 24-05-2013.

[73] Τα άρθρα 10, 11 και 14 αφορούν αντίστοιχα την ελευθερία έκφρασης, την ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι και την απαγόρευση των διακρίσεων.

περιορισμούς εις την πολιτικής δραστηριότητα των ξένων (ΕΣΔΑ, άρθρο 16).

Μολονότι ο ξένος εδώ δεν διατυπώνεται ρητά ως «υπήκοος τρίτης χώρας», οι εξαιρέσεις που προβλέπονται γι' αυτόν τον εγγράφουν εμφανώς στο πεδίο της απειλής. Υπ' αυτή την έννοια, η ιεράρχηση μεταξύ «Ευρωπαίων» και «πολιτών τρίτων χωρών», η οποία αναδύεται από τις συμφωνίες Σένγκεν και αρθρώνεται στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορεί να εννοηθεί ως συγκεκριμενοποίηση και περαιτέρω επεξεργασία μιας ευρωπαϊκής «κληρονομίας» που φτάνει πίσω στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Σ' αυτό το πλαίσιο, η λεγόμενη «υπέρβαση» των εθνικών κρατών κατά τη διαδικασία συγκρότησης της «ευρωπαϊκής κοινότητας», θα πρέπει να εννοηθεί ως επιβολή της θεμελιώδους διάκρισης μεταξύ πολιτών και ξένων σε διευρυμένο επίπεδο.

Η διαδικασία συγκρότησης μιας, τρόπον τινά, ενιαίας επικράτειας, ωθώντας τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο εξωτερικό γεωγραφικό της περίγραμμα και συγκροτώντας μια κοινή ιθαγένεια, επενεργεί καθοριστικά στο ζήτημα της μετανάστευσης καθώς μετασχηματίζει την έννοια αλλά και την πραγματικότητα στην οποία αυτή αναφέρεται. Ο D. Sacchetto (2007), αναλύοντας τους μετασχηματισμούς και τη σκλήρυνση των ευρωπαϊκών συνόρων με την ανάδυση και την επέκταση της κοινής «ευρωπαϊκής» επικράτειας, αναφέρεται στη χαρακτηριστική περίπτωση των συνόρων μεταξύ Ουκρανίας και Πολωνίας, η διάβαση των οποίων κατέστη πολύ δυσκολότερη απ' τη στιγμή που μετατράπηκε σε διάβαση των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Περισσότερο πολύπλοκη είναι η περίπτωση χωρών που προέκυψαν από την πάλαι ποτέ Γιουγκοσλαβία. Για παράδειγμα, οι πολίτες της Σλοβενίας, χώρας μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουν πολύ μεγαλύτερες δυνατότητες μετακίνησης στις χώρες της Ένωσης από εκείνους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ή της Δημοκρατίας της Μακεδονίας, οι οποίες αποτελούν «τρίτες χώρες». Ο συγγραφέας, μάλιστα, κάνει λόγο για την εγκαθίδρυση ενός νέου «σιδηρού παραπετάσματος» στα ανατολικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Sacchetto, 2007: 10-12).

Η μετανάστευση ως πρόβλημα για την Ευρωπαϊκή Ένωση αφορά ένα μόνο μέρος της συνολικής μετανάστευσης που λαμβάνει χώρα στην επικράτειά της. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στη μετανάστευση εκείνων των ανθρώπων που δεν εμπίπτουν στις κατηγορίες που αφορούν την «ελεύθερη κυκλοφορία». Υπ' αυτή την έννοια, οι διαδικασίες πολιτικής ενοποίησης στην Ευρώπη εκτοπίζουν από το πεδίο

της μετανάστευσης το τμήμα της «εσωτερικής μετανάστευσης» πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Guild, 1999: 84). Αν και υπάρχουν περιορισμοί που αφορούν την εγκατάσταση μεταξύ πολιτών χωρών-μελών[74], αυτού του είδους η κυκλοφορία, ως κυκλοφορία «κοινοτικών υπηκόων», δεν ταυτίζεται σε καμία περίπτωση με εκείνη των ξένων. Οι «εσωτερικοί» μετανάστες-τριες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απεκδυόμενοι (τουλάχιστον σε νομικό επίπεδο) τη σήμανση του ξένου, απομακρύνονται ταυτόχρονα και από το καθεστώς του μετανάστη το οποίο τείνει ολοένα και περισσότερο να συμπίπτει με εκείνο του «υπηκόου τρίτης χώρας»[75].

Ως εκ τούτου, η συγκρότηση «κοινών συνόρων» συμβάλλει στην «ελεύθερη» κυκλοφορία μόνο αν αυτή αντικριστεί από τη σκοπιά των κρατών που συμμετέχουν στον κοινό ευρωπαϊκό χώρο καθώς και εκείνων στους οποίους αναγνωρίζεται αυτό το δικαίωμα. Αντίθετα, από τη σκοπιά εκείνων που αποκλείονται, η διαδικασία συγκρότησης αυτού του κοινού χώρου σηματοδοτεί έναν πολλαπλασιασμό των συνόρων, των ελέγχων, των συλλήψεων και του εγκλεισμού. Η ίδια η διαδικασία συγκρότησης κοινών εξωτερικών συνόρων διαμορφώνει ταυτόχρονα και το ευρύ πεδίο των «εσωτερικών συνόρων», στα οποία συμπεριλαμβάνονται «τα κοινά χερσαία σύνορα, περιλαμβανομένων των κοινών ποτάμιων και λιμναίων συνόρων, μεταξύ των κρατών μελών», οι «αερολιμένες των κρατών μελών για τις εσωτερικές πτήσεις» καθώς και «οι θαλάσσιοι, ποτάμιοι, και λιμναίοι λιμένες των κρατών μελών για τα τακτικά δρομολόγια οχηματαγωγών» (κώδικας συνόρων Σένγκεν, άρθρο 1,

[74] Η ελευθερία μετακίνησης και εγκατάστασης περιορίζεται από το γεγονός ακριβώς ότι θεμελιώνεται στην «οικονομική δραστηριότητα». Κατ' αυτό τον τρόπο, για την παραμονή σε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για διάστημα πέραν των τριών μηνών απαιτείται πιστοποίηση οικονομικής δραστηριότητας (π.χ. συμβόλαιο εργασίας) ή η απόδειξη της κατοχής οικονομικών πόρων (χρημάτων) σε ποσότητα που θεωρείται επαρκής για τη διαβίωση.

[75] Εννοείται, βεβαίως, πως η οριογραμμή που διαχωρίζει τους «επιθυμητούς» απ' τους «ανεπιθύμητους» δεν χαράσσεται μια για πάντα αλλά αποτελεί μια πραγματικότητα που μεταβάλλεται ιστορικά. Έτσι, οι σοβαρότατες δυσχέρειες του ελληνικού εθνικού κράτους τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο επιτάχυνσης της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, μετασχηματίζουν και τον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντιληπτοί διεθνώς οι Έλληνες. Στην εκτός Ελλάδας δημόσια σφαίρα, έχουν αρχίσει ήδη να αναδύονται ως πιθανό μεταναστευτικό πρόβλημα, ενώ διατυπώνονται και σκέψεις για κλείσιμο των συνόρων ορισμένων χωρών έτσι ώστε να αποφευχθεί κάποιο μεταναστευτικό «κύμα» από το νότο της Ευρώπης. Για παράδειγμα, εντύπωση προκάλεσε στην Ελλάδα η πληροφορία ότι η Βρετανία σχεδιάζει να κλείσει τα σύνορά της στους Έλληνες ή και σε πολίτες άλλων χωρών, σε περίπτωση που η κρίση χρέους οδηγήσει σε «εξαιρετικές» περιστάσεις και γεγονότα. Βλ., Τασούλα, Καραϊσκάκη, «Οι "λαθραίοι" της Ευρώπης», εφ. Η Καθημερινή, 08-07-2012.

παρ. α, β, γ)[76]. Πρέπει, επίσης, να επισημανθεί πως η κατάργηση των ελέγχων στα «εσωτερικά σύνορα» δεν ακυρώνει κατά κανέναν τρόπο τους ελέγχους που στρέφονται ενάντια στην «παράνομη» μετανάστευση, οι οποίοι μάλιστα εντείνονται καθώς δεν περιορίζονται μόνο στις περιοχές που αναγνωρίζονται γενικά ως συνοριακές.

Το εγχείρημα διαμόρφωσης μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για τη μετανάστευση είναι ταυτόχρονα και ένα εγχείρημα διαμόρφωσης μιας κοινής πολιτικής για την καταπολέμηση της «λαθρομετανάστευσης». Ο στόχος αυτός επιτάσσει διαρκείς ελέγχους σε κάθε πιθανό σημείο κάθε επικράτειας καθώς για όσους-ες υπάγονται στην κατηγορία του «λαθραίου», οποιοδήποτε σημείο του «ευρωπαϊκού χώρου» και οποιαδήποτε χρονική στιγμή εμπίπτουν στον χωρόχρονο της παρανομίας. Για τους «παράνομους-ες» τα σύνορα βρίσκονται παντού και η «καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης» διατυπώνεται ρητά ήδη από το 1992 στο κείμενο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (άρθρο Κ.1, Επίσημη Εφημερίδα, C 191, 29-07-1992).

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη μετανάστευση, αντικρισμένη στο σύνολό της, λειτουργεί με βάση ένα ορισμένο πλαίσιο «επιλεκτικότητας». Δεν εναντιώνεται στη μετανάστευση εν γένει αλλά επιχειρεί να τη διαχειριστεί εγκαθιδρύοντας μιαν ορισμένη οικονομία μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, η οποία οδηγεί «σε μια επιλεκτική συμπερίληψη συγκεκριμένων ομάδων μεταναστών (π.χ. υψηλά εκπαιδευμένοι ή εποχιακοί εργάτες) και σε μια αυξανόμενη παρανομοποίηση (illegalization) των κινήσεων» [μετάφραση δική μου] (Haidinger, 2007: 26). Αναγνωρίζοντας ήδη από το 2000 [COM (2000) 757] το ανέφικτο της διατήρησης των πολιτικών «μηδενικής μετανάστευσης», η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έθετε ως στόχο τη διαμόρφωση μιας διαφοροποιημένης και συνεκτικής μεταναστευτικής πολιτικής στο επίκεντρο της οποίας βρίσκεται το άνοιγμα επιλεγμένων «νομίμων καναλιών», η επίτευξη συμφωνιών με χώρες καταγωγής και διέλευσης μεταναστών καθώς και η επαρκής ανθρωπιστική μέριμνα για τους

[76] Εδώ θα πρέπει να διευκρινιστεί η αμφισημία των συνόρων και πιο συγκεκριμένα της διάκρισης εσωτερικού/εξωτερικού σε σχέση με τους λιμένες και τα αεροδρόμια. Η εν λόγω διάκριση αφορά την προέλευση και τον προορισμό κάθε πτήσης ή πλου. Αν η κίνηση γίνεται μεταξύ σημείων που εμπίπτουν στην επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τότε θεωρείται «εσωτερική», αν όμως η προέλευση ή ο προορισμός αφορά «τρίτη χώρα» τότε θεωρείται «εξωτερική». Βλ., Νικολόπουλος (2000: 114-5).

αιτούντες άσυλο.

Όσον αφορά τη διαχείριση των νόμιμων μεταναστών, έχουν εκδοθεί μια σειρά Ευρωπαϊκές Οδηγίες και Κανονισμοί που διευθετούν ένα ευρύ πεδίο ζητημάτων όπως η προστασία ενάντια στις διακρίσεις, η ίση μεταχείριση στην εργασία (2000/78/ΕΚ), η οικογενειακή επανένωση (2003/86/ΕΚ), το καθεστώς του «επί μακρόν διαμένοντος» (2003/109/ΕΚ), οι σπουδές και οι εκπαιδευτικές ανταλλαγές (2004/114/ΕΚ) κλπ. Δίπλα σ' αυτές τις ρυθμίσεις και ως αναπόσπαστο τμήμα της «ευρωπαϊκής» πολιτικής, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τοποθετεί την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης [COM (2000) 757]. Σύμφωνα με τη διατύπωση του κειμένου της ανακοίνωσής της για μια «κοινοτική πολιτική μετανάστευσης»:

> Η αποτελεσματική διαχείριση των μεταναστευτικών ροών απαιτεί παρακολούθηση (monitoring) και πρέπει να συνοδεύεται από μέτρα για τη ρύθμιση των κινήσεων. Αυτό απαιτεί δράση σε όλες τις φάσεις των κινήσεων των προσώπων, με σκοπό τόσο τη διασφάλιση των νομίμων καναλιών για την είσοδο των μεταναστών όσο και για εκείνους που αναζητούν προστασία σε ανθρωπιστική βάση ενώ την ίδια στιγμή θα καταπολεμά την παράνομη μετανάστευση [μετάφραση δική μου] [COM (2000) 757].

Η καταπολέμηση αυτή κινείται παράλληλα με τη «διασφάλιση νομίμων καναλιών» και την παροχή «προστασίας σε ανθρωπιστική βάση», ενώ περιλαμβάνει ενέργειες διαφόρων ειδών όπως η «εθελούσια επιστροφή» ή οι «συμφωνίες επαναπροώθησης», οι οποίες διασφαλίζονται εν τέλει «από την καταναγκαστική επιστροφή» (*όπ.π.*).

Μια από τις πιο συνεκτικές εκδοχές της τρέχουσας στρατηγικής για τη μετανάστευση διατυπώνεται στο Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο (ΕΣΜΑ), το οποίο υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Σεπτέμβριο του 2008[77]. Η κοινή ευρωπαϊκή αντιμετώπιση της μετανάστευσης και του ασύλου, όπως διατυπώνεται στο εν λόγω κείμενο, συγκροτείται, αφενός, με βάση την αναβαθμισμένη συνεργασία των κρατών μελών και την «εναρμόνιση» των νομοθεσιών και των πρακτικών ελέγχου και διαχείρισης και, αφετέρου, στην

[77] Το έγγραφο -με αριθμό 13440/08- φέρει την ημερομηνία 24-09-2008 και δεν έχει ακόμα δημοσιευτεί στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα αποσπάσματα έχουν παρθεί από το κείμενο που βρίσκεται στην επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης http://register.consilium.europa.eu/pdf/el/08/st13/st13440.el08.pdf, προσβάσιμο στις 26-11-2012.

κατεύθυνση της συνεργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης με χώρες προέλευσης και διέλευσης μεταναστών. Όπως διατυπώνεται ευθύς εξαρχής στο κείμενο, «η επιδίωξη μηδενικής μετανάστευσης αποτελεί μη ρεαλιστική αλλά και επικίνδυνη θέση» [μετάφραση δική μου] (ΕΣΜΑ, 2008: 2). Αντ' αυτής, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προτάσσει μια «Σφαιρική Προσέγγιση» η οποία πρέπει:

> …να είναι σφαιρική και επομένως να αντιμετωπίζει, τόσο την οργάνωση της νόμιμης μετανάστευσης, όσο και την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης, ως μέσων για την προώθηση της συνέργειας μεταξύ της μετανάστευσης και της ανάπτυξης (*όπ.π*: 2).

Η «σφαιρική» αυτή στρατηγική αφορά τόσο τη νόμιμη όσο και την παράνομη μετανάστευση συναρθρώνοντάς τις ως πτυχές μιας ενιαίας διαχείρισης η οποία στοχεύει στην «ανάπτυξη». Πιο συγκεκριμένα, η νόμιμη μετανάστευση οργανώνεται επιλεκτικά με βάση τις ανάγκες, τις προτεραιότητες και τις «δυνατότητες υποδοχής» των κρατών μελών. Όπως διατυπώνεται χαρακτηριστικά στο κείμενο, το Συμβούλιο θεωρεί πως «η νόμιμη μετανάστευση πρέπει να δηλώνει τη βούληση αμφοτέρων των πλευρών, τόσο του μετανάστη, όσο και της χώρας υποδοχής..» (ΕΣΜΑ, 2008: 5). Έτσι, αν και απαιτείται μια κοινή βούληση και από τα «δύο μέρη», εφόσον το Συμβούλιο της Ε.Ε. δεν αποτελείται από μετανάστες αλλά από κράτη, έπεται πως «εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος να αποφασίζει τις προϋποθέσεις εισόδου των νομίμων μεταναστών στο έδαφός του και να καθορίζει ενδεχομένως τον αριθμό τους» (*όπ.π.*). Ιδιαίτερο στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί η προσέλκυση εργαζομένων «υψηλής εξειδίκευσης» και η λήψη μέτρων «για την περαιτέρω διευκόλυνση της υποδοχής σπουδαστών και ερευνητών και της κυκλοφορίας τους εντός Ευρώπης» (*όπ.π*).

Όσον αφορά τους ανεπιθύμητους μετανάστες-τριες, το κείμενο επανεπιβεβαιώνει την κατεύθυνση «καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης, ιδίως εξασφαλίζοντας την επιστροφή των παράνομων μεταναστών, στη χώρα καταγωγής τους, ή σε χώρα διέλευσης» (*όπ.π.*: 7). Επίσης, ενισχύει τις διαδικασίες παραγωγής της μεταναστευτικής «παρανομίας» ορίζοντας ότι πρέπει «να λαμβάνονται αποφάσεις νομιμοποίησης μόνον κατά περίπτωση και όχι γενικές, στο πλαίσιο των εθνικών νομοθεσιών, για ανθρωπιστικούς ή οικονομικούς λόγους» (*όπ.π.*). Επιπλέον, προβλέπονται «συμφωνίες επανεισδοχής, σε κοινοτικό ή διμερές

επίπεδο, με τις χώρες που κάτι τέτοιο κρίνεται απαραίτητο, ώστε κάθε κράτος μέλος να διαθέτει τα νομικά μέσα προκειμένου να εξασφαλίζεται η απομάκρυνση των παράνομων μεταναστών» (*όπ.π.*). Τέλος, το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο επιδιώκει ρητά την «[ε]νίσχυση της αποτελεσματικότητας των συνοριακών ελέγχων» (*όπ.π.*: 9) αναβαθμίζοντας το ρόλο του FRONTEX «χωρίς να θίγονται ο ρόλος και οι αρμοδιότητες των κρατών μελών» (*όπ.π.*), ενώ στοχεύει να ξεπεράσει τις διαφορές «μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά την παροχή της προστασίας» επιδιώκοντας την «καθιέρωση ενιαίου ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου» (*όπ.π.*: 11).

Συνοψίζοντας, στο Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο διατυπώνεται μια στρατηγική για τη μετανάστευση στόχος της οποίας είναι η υπαγωγή των μεταναστευτικών κινήσεων στις «ανάγκες» των ευρωπαϊκών κρατών. Αυτό σημαίνει έναν γενικό διαχωρισμό της μετανάστευσης σε νόμιμη και παράνομη, όπου η πρώτη -η ωφέλιμη για την «ανάπτυξη»- ενθαρρύνεται ενώ η δεύτερη αποτελεί αντικείμενο καταπολέμησης. Η «οργάνωση», ωστόσο, της νόμιμης μετανάστευσης σημαίνει και απαιτεί μια ευρεία «παρανομοποίηση» των μεταναστευτικών κινήσεων που δεν ταιριάζουν με τις τεθειμένες προδιαγραφές. Το εγχείρημα της διαχείρισης των μεταναστεύσεων, τις επιβολής των απαιτήσεων νομιμότητας και της καταπολέμησης της μεταναστευτικής παρανομίας, απαιτεί όχι μόνο μια κοινή «ευρωπαϊκή» πολιτική και «εναρμονισμένες» πρακτικές μεταξύ των χωρών μελών, αλλά και τη συνεργασία με χώρες προέλευσης και διέλευσης μεταναστών-τριών που βρίσκονται εκτός του «ευρωπαϊκού» χώρου. Αναγνωρίζοντας ότι οι απαιτήσεις διαχείρισης των μεταναστεύσεων ξεπερνούν τις δυνατότητες όχι μόνο των επιμέρους εθνικών κρατών αλλά και της κοινής επικράτειας παρμένης ξεχωριστά, η στρατηγική για τη μετανάστευση ωθείται πέραν των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3.4. Μετασχηματισμός των συνόρων

Κατά την τελευταία δεκαετία η παράνομη μετανάστευση αποτελεί ζήτημα υψηλής προτεραιότητας για την Ευρωπαϊκή Ένωση, κάτι ιδιαιτέρως εμφανές τόσο στην παραγωγή πολιτικού λόγου και νομοθετικού έργου[78], όσο και στη συγκρότηση

[78] Βλ., ενδεικτικά τις εξής ανακοινώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: COM (2001) 672, COM (2003) 323, COM (2004) 412, COM (2005) 184, COM (2006) 402, COM (2008) 359. Μεταξύ άλλων, από το 2000 και έπειτα η Ευρωπαϊκή Ένωση έθεσε σε εφαρμογή Πρόγραμμά Δράσης για την Επιστροφή Παρανόμως Διαμενόντων (2002), Οδηγία σχετικά τον ορισμό και την υποβοήθηση παράνομης

ειδικών αστυνομικών σωμάτων και την εγκαθίδρυση συγκεκριμένων τεχνολογιών ταυτοποίησης και ελέγχου. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια του χώρου Σένγκεν έχει αναπτυχθεί ένα κοινό σύστημα που αφορά τις θεωρήσεις εισόδου (visa), το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν (SIS) το οποίο επιτρέπει στις αρχές των κρατών που συμμετέχουν «την ανταλλαγή δεδομένων αναφορικά με ορισμένες κατηγορίες προσώπων και αγαθών», καθώς και το σύστημα συλλογής και αντιπαραβολής δακτυλικών αποτυπωμάτων Eurodac. Επίσης, το 2004 ιδρύθηκε ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα (FRONTEX), ο οποίος ξεκίνησε τη δράση του το 2005[79]. Ο FRONTEX αποτελεί μια πανευρωπαϊκή συνοριακή αστυνομία που:

> …συντονίζει την επιχειρησιακή συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών στον τομέα της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων· επικουρεί τα κράτη μέλη στην εκπαίδευση των εθνικών συνοριακών φυλάκων, μεταξύ άλλων με την καθιέρωση κοινών προδιαγραφών εκπαίδευσης· πραγματοποιεί αναλύσεις κινδύνου· παρακολουθεί τις εξελίξεις των ερευνών σχετικά με τον έλεγχο και την επιτήρηση των εξωτερικών συνόρων· επικουρεί τα κράτη μέλη σε περιπτώσεις που απαιτείται αυξημένη τεχνική και επιχειρησιακή συνδρομή στα εξωτερικά σύνορα και παρέχει στα κράτη μέλη την αναγκαία στήριξη για την οργάνωση κοινών επιχειρήσεων επαναπατρισμού.

Μια ιδιαίτερα σημαντική διάσταση της διαδικασίας μετασχηματισμού των συνόρων

εισόδου, διέλευσης και διαμονής (2002/90/ΕΚ), Οδηγία για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή συνέργειας στη λαθρομετανάστευση που συνεργάζονται με τις αρχές (2004/81/ΕΚ), Οδηγία για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων (2008/115/ΕΚ), Οδηγία επιβολής κυρώσεων κατά των εργοδοτών που απασχολούν παράνομα διαμένοντες (2009/52/ΕΚ). Βλ., Σαμπατάκου (2008), Νικολακοπούλου-Στεφάνου (2008) και την επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης http://europa.eu/eu-law/index_el.htm.

[79] Για το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν (SIS) και το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν δεύτερης γενιάς (SIS II), βλ., http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l33020_el.htm, προσβάσιμο στις 08-04-2011 και http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33183_en.htm, προσβάσιμο στις 08-02-2012. Για τον FRONTEX, βλ., http://europa.eu/agencies/community_agencies/frontex/index_el.htm, προσβάσιμο στις 08/04/2011. Από εδώ προέρχεται και το απόσπασμα για τον FRONTEX που χρησιμοποιείται στο κείμενο.

στην Ευρωπαϊκή Ένωση αφορά την υπέρβαση του εντοπισμένου χαρακτήρα τους ο οποίος αφορά, κατά κύριο λόγο, το εξωτερικό περίγραμμα μιας επικράτειας. Το ζήτημα στην περίπτωση αυτή δεν είναι η διάκριση μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών συνόρων, για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω, αλλά η μετατόπιση των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης πέρα από τα επίσημα όριά της. Για την κατανόηση αυτού του μετασχηματισμού είναι αναγκαίος ο αναπροσδιορισμός της ίδιας της έννοιας του συνόρου. Οι D. Bigo και E. Guild προτείνουν μιαν έννοια συνόρου που έχει το χαρακτήρα μιας συναρμογής τεχνολογιών «ελέγχου εξ αποστάσεως» (remote control) οι οποίες ενεργοποιούνται πριν ακόμα ξεκινήσει το μεταναστευτικό ταξίδι, είναι άμεσα προσανατολισμένες στα ίδια τα πρόσωπα που επιδιώκουν να ταξιδέψουν και λειτουργούν με βάση το ζεύγος πρόσβαση/αποκλεισμός. Η λειτουργία αυτού του είδους ελέγχου θεμελιώνεται στην αξιολόγηση της κατάστασης των χωρών προέλευσης που, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση στοιχείων από τις βάσεις δεδομένων που τηρούνται στο πλαίσιο Σένγκεν (SIS, Eurodac κλπ), καταλήγει στη διαμόρφωση διαφοροποιημένων «προφίλ» βάσει των οποίων διακρίνονται οι «επιθυμητοί» απ' τους «ανεπιθύμητους» (Bigo & Guild, 2005: 234).

Κεντρικός κόμβος αυτού του καθεστώτος ελέγχου είναι το σύστημα θεωρήσεων εισόδου (visa) Σένγκεν, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα στους αρμόδιους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ταξινομούν τον κόσμο -όσον αφορά την ανθρώπινη κινητικότητα- σε τέσσερις γενικές κατηγορίες: α) σε χώρες μέλη οι υπήκοοι των οποίων μπορούν να εισέρχονται και να διαμένουν στην επικράτεια Σένγκεν απολαμβάνοντας έναν ιδιαίτερα υψηλό βαθμό ελευθερίας κινήσεων, β) σε χώρες που έχουν προνομιακή σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση, των οποίων οι υπήκοοι υπάγονται στο ίδιο καθεστώς με τους «κοινοτικούς»· τέτοιες είναι, για παράδειγμα, οι χώρες του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, δηλαδή η Ισλανδία, το Λιχτενστάιν και η Νορβηγία, γ) σε χώρες των οποίων οι υπήκοοι δεν υποχρεούνται σε θεώρηση εισόδου και, τέλος, δ) σε χώρες των οποίων οι υπήκοοι βρίσκονται στη «μαύρη λίστα» και υποχρεούνται στην έκδοση θεώρησης εισόδου (*όπ.π.*: 235-6). Οι επικράτειες που χαρακτηρίζονται ως «πηγές ανεπιθύμητων» είναι γενικά εκείνες στις οποίες επικρατεί φτώχεια, πολιτική αστάθεια ή/και εκτυλίσσονται συγκρούσεις. Καθίσταται μ' αυτό τον τρόπο φανερή η εσωτερική σύνδεση αυτής της ταξινόμησης με τη μεταναστευτική «απειλή». Οι άνθρωποι που εγγράφονται στο «μεταναστευτικό δυναμικό» των περιοχών που, με βάση τα παραπάνω κριτήρια υπάγονται στην τέταρτη κατηγορία, προσκρούουν στα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης πριν ακόμα

ξεκινήσουν το ταξίδι τους.

Η κρίσιμη καινοτομία αυτής της συγκεκριμένης μορφής ελέγχου είναι ότι ασκείται επί της (επιδίωξης) εγκατάλειψης μιας επικράτειας και όχι επί της (επιδίωξης) εισόδου σε κάποια άλλη. Τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προεκτείνονται, κατ' αυτό τον τρόπο, *στο εσωτερικό* κάθε «ευαίσθητης» περιοχής προέλευσης και «ορθώνονται» εξατομικευμένα μπροστά σε κάθε έναν και κάθε μία που επισκέπτεται τις προξενικές αρχές ευρωπαϊκών χωρών για να εξασφαλίσει θεώρηση εισόδου. Η υπαγωγή της ανθρώπινης κίνησης σ' αυτό τον εντατικό και εκτεταμένο έλεγχο ο οποίος διαχέεται και πέραν των «φυσικών» συνόρων, ορίζει ταυτόχρονα και ένα εκτεταμένο πεδίο παρανομίας, υπό την έννοια ότι καθιστά εκ προοιμίου παράνομη την κίνηση ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων προς τον χώρο Σένγκεν.

Επιπλέον, οι ψηφιακές βάσεις δεδομένων που λειτουργούν στο πλαίσιο Σένγκεν διευρύνουν σημαντικά τα όρια του ελέγχου και θωράκισης εφόσον παρέχουν τη δυνατότητα εξατομικευμένης ταυτοποίησης των «ανεπιθύμητων». Στην περίπτωση αυτή τα σύνορα αποκτούν έναν «πληροφοριακό» χαρακτήρα, καθώς έχουν τη δυνατότητα να ενεργοποιηθούν (και πράγματι ενεργοποιούνται) σε διαφορετικά χωρικά σημεία οποιαδήποτε στιγμή: στη χώρα προέλευσης, στα διεθνή ύδατα, σε διεθνή αεροδρόμια, σε περιπολίες συνοριοφυλάκων στα χερσαία ή θαλάσσια σύνορα της «ευρωπαϊκής» επικράτειας (Bigo, 2005: 235). Παρά την ανάπτυξη, ωστόσο, όλων των παραπάνω σύνθετων τεχνολογιών ελέγχου της ανθρώπινης κινητικότητας, οι μεταναστεύσεις ούτε σταμάτησαν, ούτε περιορίστηκαν στο τμήμα εκείνο των ανθρώπων που ταξινομούνται ως επιθυμητοί. Καθίσταται, ως εκ τούτου, εμφανής η διπλή τους λειτουργία, τόσο ως διαδικασιών καταπολέμησης όσο και παραγωγής της «λαθρομετανάστευσης».

3.5. Εγκλεισμός

Μια απολύτως κρίσιμη προϋπόθεση καθώς και αναγκαία συνέπεια της καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης είναι και ο εγκλεισμός των «παρανόμων» οι οποίοι συλλαμβάνονται είτε κατά την προσπάθεια εισόδου είτε στο εσωτερικό της επικράτειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συγκεκριμένη διοικητική πρακτική, καθώς πρόκειται για κράτηση χωρίς δίκη[80], διαμορφώνει μιαν εκτεταμένη

[80] Η πρακτική της σύλληψης και του εγκλεισμού μεταναστών-τριών διαμορφώνει μια συνθήκη κατά

και πολύπλοκη γεωγραφία στρατοπέδων κράτησης[81] τα οποία βρίσκονται διάσπαρτα στην ευρωπαϊκή επικράτεια συγκεντρώνοντας παράνομους μετανάστες-τριες και αιτούντες άσυλο. Μια μειονότητα αυτών των κρατουμένων κατορθώνει να υπαχθεί σε καθεστώς διεθνούς προστασίας (άσυλο, επικουρική προστασία) ενώ οι περισσότεροι, μετά την παρέλευση ενός ορισμένου χρονικού διαστήματος[82], το οποίο ποικίλλει ανάλογα με τη χώρα, είτε απελαύνονται στη χώρα καταγωγής τους ή σε κάποια άλλη «ασφαλή τρίτη χώρα», είτε αφήνονται έχοντας εγγραφεί σ' ένα καθεστώς μόνιμης απελασιμότητας (deportability) και παρανομίας.

Κατά την τελευταία δεκαετία λαμβάνει χώρα και μια συγκεκριμένη διαδικασία «εξαγωγής» στρατοπέδων κράτησης σε «τρίτες χώρες», η οποία κινείται παράλληλα μ' εκείνη την ευρύτερη της εξωτερίκευσης των συνόρων της Ένωσης. Στο πλαίσιο των προσπαθειών αντιμετώπισης των μεταναστευτικών «πιέσεων», η Ευρωπαϊκή Ένωση σε συνεργασία, κατά κύριο λόγο, με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΙΟΜ), ανέλαβε ένα εγχείρημα συγκρότησης «ζωνών προστασίας» και στρατοπέδων εγκλεισμού πέραν των εξωτερικών συνόρων της, στις περιοχές της ανατολικής Ευρώπης και της βόρειας Αφρικής[83]. Για την προώθηση αυτής της

την οποία το έγκλημα και η χωρίς χαρτιά μετανάστευση τείνουν να συγχωνευτούν. Τη συγχώνευση αυτή επιδιώκει να αποδώσει ο νεολογισμός crimmigration,ο οποίος συντίθεται από τις λέξεις έγκλημα (crime, criminality) και μετανάστευση (immigration). Για μια επισκόπηση του καθεστώτος κράτησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση αρθρωμένη στην έννοια crimmigration βλ., Majcher (2013).

[81] Για μια γενική οπτική αποτύπωση των χώρων κράτησης στην Ευρώπη και την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου βλ., τον χάρτη του δικτύου migreurop στη διεύθυνση www.migreurop.org/IMG/pdf/L_Europe_des_camps_2009.pdf, προσβάσιμος στις 25/09/2011.

[82] Για μια ευσύνοπτη παρουσίαση του καθεστώτος κράτησης «παράνομων» μεταναστών-τριών στην Ευρωπαϊκή Ένωση βλ., Schinkel (2009: 784-786).

[83] Πιο συγκεκριμένα, η πολιτική αυτή έχει τις απαρχές της στο 1999, όταν με πρωτοβουλία της αυστριακής κυβέρνησης προτείνεται η δημιουργία στρατοπέδων στην Αλβανία και η «ένταξη» του Μαρόκου στην υπόθεση καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης. Κατόπιν, τον Σεπτέμβρη του 2002, ο ύπατος αρμοστής μετανάστευσης του ΟΗΕ προτείνει το θεωρητικό πλαίσιο «εξωτερίκευσης» των διαδικασιών χορήγησης ασύλου ενώ το 2003 την ίδια πρόταση απηύθυνε ο Βρετανός πρωθυπουργός Τόνι Μπλερ στον Έλληνα πρωθυπουργό Κώστα Σημίτη, υπεύθυνο για την διοργάνωση της Συνόδου Κορυφής του Ιουνίου στη Θεσσαλονίκη. Η εν λόγω πρόταση αποτελούσε προέκταση των συμφωνιών που είχαν ήδη υπογράψει οι κυβερνήσεις της Ολλανδίας, της Δανίας και της Αυστρίας με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τον ύπατο αρμοστή μετανάστευσης του ΟΗΕ και οι οποίες περιλάμβαναν δύο μέρη: α) τη δημιουργία «ζωνών ειδικής προστασίας» έτσι ώστε να αποφεύγεται η διέλευση των μεταναστών και προσφύγων προς την «ευρωπαϊκή» επικράτεια και β) τη δημιουργία

πολιτικής αξιοποιήθηκε στον δημόσιο λόγο τόσο η διάχυτη και εντεινόμενη αίσθηση «απειλής» των ευρωπαίων από τους καταφθάνοντες μετανάστες -τριες, όσο και οι ανθρωπιστικές μέριμνες και «ευαισθησίες» σχετικά με τις επικίνδυνες και εξαθλιωτικές συνθήκες του ταξιδιού προς την Ευρώπη. Κατά κάποιον τρόπο, σύμφωνα μ' αυτή την αντίληψη, τα πράγματα θα ήταν καλύτερα για όλους αν όσοι-ες δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις εισόδου στην «Ευρώπη», έμεναν εκτός. Οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα απέφευγαν τις διαρκείς πιέσεις από τις αυξανόμενες μεταναστευτικές «ροές» και οι ίδιοι οι μετανάστες θα απέφευγαν τους κινδύνους του ταξιδιού, οι οποίοι ωστόσο προκύπτουν άμεσα από την υπαγωγή των κινήσεών τους σε καθεστώς παρανομίας.

Η εξέλιξη αυτή ήρθε να συμπληρώσει παρεμφερείς διμερείς συμφωνίες αναχαίτισης της μετανάστευσης, όπως για παράδειγμα εκείνες της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Γαλλίας με χώρες της βόρειας και της δυτικής Αφρικής (τη Λιβύη, το Μαρόκο, την Αλγερία, τη Μαυριτανία) και εκείνη της Ελλάδας με την Τουρκία[84], επικυρώνοντας σε κοινοτικό επίπεδο μια πολιτική μετατόπισης των συνόρων «πέρα απ' τα σύνορα» (Papadopoulos et al., 2008: 181-3· Billet, 2010· Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2008: 300, 305· Valluy, 2008: 188-208). Κατ' αυτό τον τρόπο, η επέκταση των μηχανισμών ελέγχου της μετανάστευσης και πέραν των τυπικών ορίων της «ευρωπαϊκής» επικράτειας συγκροτεί ένα σύνθετο φράγμα για την αναχαίτιση των ανεπιθύμητων, η λειτουργία του οποίου έγκειται στο να τους παγιδεύει σε περιοχές όπου ακόμα και οι ελάχιστες μέριμνες για την προστασία αυτής της ίδιας της φυσικής τους ύπαρξης βρίσκονται εκτός του πεδίου ευθύνης της «Ευρώπης».

ειδικών κέντρων στα όρια των «ευρωπαϊκών» συνόρων στα οποία θα κρατούνται οι αιτούντες-ούσες άσυλο κατά την χρονική περίοδο που απαιτείται για την εξέταση των αιτήσεών τους. Η πολιτική αυτή ολοκληρώθηκε κατά κάποιον τρόπο στο *Πρόγραμμα της Χάγης* το οποίο υιοθετήθηκε στις 5 Νοεμβρίου του 2004. Βλ., J. Valluy, (2008: 168-9).

[84] Βλ., τον νόμο 2926 (ΦΕΚ 139 Ά 27-06-2001) με τίτλο: «Κύρωση της Συμφωνίας της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για τη συνεργασία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης της Ελληνικής Δημοκρατίας και του υπουργείου Εσωτερικών της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την καταπολέμηση του εγκλήματος ιδιαίτερα της τρομοκρατίας, του οργανωμένου εγκλήματος, της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών και της λαθρομετανάστευσης».

Κεφάλαιο 4
Μετανάστευση και «παράνομη» μετανάστευση στην Ελλάδα

4.1. Οι μεταναστεύσεις από και προς την Ελλάδα ως ποσότητες

Το παρόν κεφάλαιο πραγματεύεται τις βασικές διαστάσεις συγκρότησης της μεταναστευτικής παρανομίας στην Ελλάδα μέσω της ανάλυσης του νομικού λόγου που αφορά τους αλλοδαπούς. Αρχικά, σκιαγραφείται μια εικόνα της ιστορικής εξέλιξης της μετανάστευσης από και προς την Ελλάδα από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι και σήμερα στην οποία περιλαμβάνονται κάποια βασικά ποσοτικά στοιχεία. Κατόπιν, η έρευνα στρέφεται στις απαρχές της ανάδυσης της έννοιας της «λαθραίας μετανάστευσης» και στα πρώιμα νομικά κείμενα που ρυθμίζουν την είσοδο και παραμονή αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια. Τέλος, η ανάλυση λόγου καταπιάνεται με τα βασικά σύγχρονα νομικά κείμενα για τη μετανάστευση επιδιώκοντας να προσδιορίσει τους όρους με τους οποίους, ρητά ή άρρητα, συγκροτείται η τρέχουσα έννοια της «λαθρομετανάστευσης».

Η παράθεση ποσοτικών στοιχείων και εκτιμήσεων στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου δεν μπορεί, και δεν στοχεύει εξάλλου, να αντικρούσει τον συντριπτικά κυρίαρχο στην Ελλάδα σήμερα λόγο σύμφωνα με τον οποίο η μετανάστευση συνιστά πρόβλημα. Ο λόγος αυτός, μολονότι χρησιμοποιεί (και μάλιστα κραδαίνει) διάφορα ποσοτικού χαρακτήρα στοιχεία, δεν θεμελιώνεται σ' αυτά. Στο πλαίσιό του, οποιοσδήποτε αριθμός «ξένων» είναι ήδη υπερβολικός. Αυτό που μπορεί, πράγματι, να κάνει η χρησιμοποίηση τέτοιων στοιχείων είναι α) να συμβάλει στην περιγραφή ορισμένων διαστάσεων της μετανάστευσης με βάση διαθέσιμα στοιχεία, β) να εντάξει την κατάσταση στην Ελλάδα σε ένα ευρύτερο συγκείμενο όσον αφορά τη μετανάστευση και γ) να αμφισβητήσει την «πέραν κάθε σύγκρισης» συνθήκη στην οποία υποτίθεται ότι βρίσκεται η Ελλάδα και η οποία συνίσταται στον ασύγκριτα υψηλό αριθμό μεταναστών-τριών που έχουν «εισβάλει» στην επικράτειά της. Αν και δεν πρόκειται για το κρισιμότερο ζήτημα, η αμφισβήτηση αυτή δεν είναι χωρίς σημασία.

Η μετανάστευση υπήρξε μια ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της εγχώριας κοινωνικής ιστορίας ήδη από τον 19ο αιώνα. Γενικά, υπολογίζεται πως κατά την πρώτη εικοσαετία του 20ου αιώνα μετανάστευσαν στο εξωτερικό περίπου 400.000 χιλιάδες άνθρωποι (Σακέλλης, 1993: 25)[85]. Η χώρα που, εκείνη την περίοδο, αποτελούσε τον κατεξοχήν προορισμό ήταν οι ΗΠΑ[86]. Επιπλέον, στις αρχές του 20ου αιώνα εκτυλίχθηκαν οι μεγάλες -και αναγκαστικές, ως επί το πλείστον- μεταναστεύσεις της περιόδου που εκτείνεται από τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-13) μέχρι και την ήττα της Μικρασιατικής Εκστρατείας του ελληνικού κράτους (1922). Πόλεμος, αλλαγές συνόρων και ανταλλαγές πληθυσμών συνθέτουν την εικόνα των ανθρώπινων μετακινήσεων της περιόδου, οι οποίες στην κυρίαρχη εθνική αφήγηση δεν συνδέονται καθόλου με τη θεματική της μετανάστευσης που τίθεται ως ένα ζήτημα αυστηρά οικονομικό, συνδεδεμένο μονοσήμαντα με την αγορά εργασίας. Περισσότεροι από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα ως αποτέλεσμα της ήττας του 1922, ενώ 350.000-380.000 περίπου υπήρξαν εκείνοι-ες που κατευθύνθηκαν προς την Τουρκία (Clogg, 1992: 101· Mazower, 2000: 107· Hirschon, 2003: 14-15).

Στα χρόνια του μεσοπολέμου, η μετανάστευση από την Ελλάδα συνεχίστηκε, αν και περιορίστηκε αισθητά, κυρίως λόγω της σκλήρυνσης της μεταναστευτικής νομοθεσίας που επιβλήθηκε στις ΗΠΑ από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλε στη μετατόπιση του βασικού μεταναστευτικού προορισμού από την Αμερική (και την Αυστραλία) προς την Ευρώπη. Χαρακτηριστικά, υπολογίζεται ότι κατά την περίοδο 1932-39 μετανάστευσαν από την Ελλάδα προς υπερπόντιους προορισμούς περίπου 30.000 άνθρωποι έναντι 101.000 προς χώρες της Ευρώπης (Έμκε-Πουλοπούλου,1986: 38-42· Μουσούρου, 1991: 31-33).

Σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (η οποία το 2010 μετονομάστηκε σε Ελληνική Στατιστική Αρχή), από το τέλος του Δευτέρου

---

[85] Οι Baldwin-Edwards & Apostolatou (2007: 234) κάνουν λόγο για περίπου 420.000 χιλιάδες άτομα κατά το πρώτο τέταρτο του 20ου αιώνα.

[86] Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής αποτέλεσαν έναν πολύ σημαντικό προορισμό για μετανάστες-τριες από την Ελλάδα ήδη από τον 19ο αιώνα. Υπολογίζεται πως μεταξύ 1891 και 1921 η υπερπόντια μετανάστευση από την Ελλάδα έφτασε τους 386.611 ανθρώπους, εκ των οποίων οι 368.699 κατευθύνθηκαν στις ΗΠΑ. Ειδικά μεταξύ 1890-1910, υπολογίζεται πως το ένα δέκατο περίπου του ελληνικού πληθυσμού μετανάστευσε στις ΗΠΑ. Βλ., Έμκε-Πουλοπούλου (1986: 38-42) και Μουσούρου (1991: 31-33).

Παγκοσμίου Πολέμου (από το 1946) μέχρι το 1977, υπολογίζεται πως αποδήμησαν περίπου ένα εκατομμύριο τριακόσιες χιλιάδες Έλληνες-ίδες (1.304.753, όπως αναφέρεται στο Κασιμάτη, 1984: 16)[87]. Η μετανάστευση αυτή κατευθύνθηκε τόσο προς τις παραδοσιακές χώρες προορισμούς, δηλαδή τις ΗΠΑ, την Αυστραλία και τον Καναδά, όσο και -κυρίως- προς χώρες της δυτικής Ευρώπης, με πρώτη και κύρια την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, στην οποία μετανάστευσαν πάνω από μισό εκατομμύριο Έλληνες και Ελληνίδες, αλλά και το Βέλγιο, τη Σουηδία, τη Γαλλία κα. Η Λ. Βεντούρα (2009: 111), αναφερόμενη στο χρονικό διάστημα μεταξύ της λήξης του εμφυλίου πολέμου και του 1973, παραθέτει τα εξής στοιχεία για τη μετανάστευση από την Ελλάδα: περίπου 260.000 Έλληνες-ίδες κατευθύνθηκαν προς τις ΗΠΑ, 240.000 προς την Αυστραλία, 108.000 στον Καναδά, ενώ περίπου 758.000 κατευθύνθηκαν σε χώρες της βόρειας και δυτικής Ευρώπη και κυρίως στη Δυτική Γερμανία.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 η κατεύθυνση της «καθαρής μετανάστευσης» (net migration), η οποία νοείται ως το γενικό ισοζύγιο «εισροών-εκροών» σε σχέση με την επικράτεια[88], αντιστρέφεται και η μετανάστευση *από* την Ελλάδα υποχωρεί προς όφελος της μετανάστευσης *προς* αυτήν[89]. Έτσι, κατά το

---

[87] Ο Θ. Λιανός (2003: 19) υπολογίζει την αποδήμηση από την Ελλάδα για την περίοδο 1955-1974 σε 1.2 εκατομμύρια ανθρώπους ενώ οι R. Fakiolas & R. King (1996) την ανεβάζουν σε 1.4 εκατομμύρια.

[88] Ακριβέστερα, σύμφωνα με το Τμήμα Πληθυσμού του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, ως καθαρή μετανάστευση (net migration) ορίζεται: «Ο αριθμός των μεταναστών που εισέρχονται (immigrants) μείον τον αριθμό εκείνων που αποδημούν (emigrants) για μια ορισμένη περίοδο, προς τα βιωμένα ανθρωπο-έτη του πληθυσμού της χώρας υποδοχής κατά την ίδια περίοδο. Εκφράζεται ως καθαρός αριθμός μεταναστών (migrants) ανά πληθυσμό 1000 ατόμων» [μετάφραση δική μου]. Απλούστερα, η καθαρή μετανάστευση μπορεί να οριστεί ως η μετανάστευση προς μια δεδομένη χώρα μείον τη μετανάστευση από αυτήν τη χώρα για μια προκαθορισμένη περίοδο. Βλ. το «γλωσσάρι» του Τμήματος Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών στη διεύθυνση http://data.un.org/Glossary.aspx?q=Net+migration+rate, προσβάσιμο στις 03-09-2012, και Σακέλλης (1993: 16).

[89] Η ελληνική γλώσσα δεν διακρίνει τη μετανάστευση *προς* μια χώρα από τη μετανάστευση *από* αυτήν. Ως εκ τούτου, υπάρχει το πρόβλημα της ακριβούς απόδοσης των όρων immigration (η μετανάστευση ιδωμένη από τη χώρα προορισμού, η είσοδος), emigration (η μετανάστευση ιδωμένη από τη χώρα προέλευσης, η αποδήμηση) και migration (η μετανάστευση ως ανθρώπινη κίνηση, ανεξάρτητα από κάποια συγκεκριμένη κρατική οπτική). Έχουν υπάρξει προσπάθειες διαμόρφωσης σύνθετων λέξεων που επιχειρούν να επιλύσουν το συγκεκριμένο πρόβλημα. Για παράδειγμα, ο Α. Καψάλης (2007: 25-26) προτείνει τους όρους «επι-μετανάστευση» για τη μετανάστευση προς κάποια χώρα και η «από-μετανάστευση» για τη μετανάστευση από κάποια χώρα. Παρόλα αυτά, στο βαθμό

χρονικό διάστημα 1968-1974 υπολογίζεται πως αποδήμησαν περίπου 392 χιλιάδες άνθρωποι και εισήλθαν 159 χιλιάδες, ενώ λίγα χρόνια αργότερα, την περίοδο 1975-77, αυτοί που έφυγαν έφτασαν τις 82 και εκείνοι που εισήλθαν τις 103 χιλιάδες (Λιανός, 2003: 19). Η συγκεκριμένη εξέλιξη αφορά, κατ' αρχάς, την επιστροφή Ελλήνων-ίδων μεταναστών αλλά και την είσοδο «ομογενών» από χώρες όπως η Αίγυπτος, η Τουρκία, η Κύπρος. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία από τον Οκτώβρη του 1977 και έπειτα έπαψε να συγκεντρώνει στα σημεία εισόδου στοιχεία που αφορούσαν τη μετανάστευση (Κασιμάτη, 1984: 15), ενώ από το 1974 μέχρι το 1985 υπολογίζεται ότι περίπου 350.000 έλληνες μετανάστες-τριες είχαν επιστρέψει (Φακιολάς, 2002: 41· Baldwin-Edwards & Apostolatou, 2007: 234).

Ήδη από τη δεκαετία του 1970 η Ελλάδα αποτελεί χώρα-προορισμό για μετανάστες-τριες. Σύμφωνα με ανακοίνωση του υπουργού εργασίας της χούντας, στο τέλος του 1972 ο αριθμός των «ξένων εργατών» στην Ελλάδα κυμαινόταν μεταξύ 15-20.000[90]. Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1970 έρχονται, κυρίως, από την Αφρική και την Ασία. Οι χώρες προέλευσης είναι η Τουρκία, η Αίγυπτος, το Σουδάν, η Ζάμπια, η Αιθιοπία, η Νιγηρία, η Σομαλία, το Πακιστάν[91], ο Λίβανος, το Βιετνάμ και οι Φιλιππίνες (Νικολινάκος, 1974: 81· Έμκε-Πουλοπούλου, 1986: 56· Baldwin-Edwards & Apostolatou, 2009: 234). Επιπλέον, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 άρχισε να ενισχύεται και η μετανάστευση από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Η εντεινόμενη κοινωνική κρίση στην ευρύτερη αυτή περιοχή και η προϊούσα αποσύνθεση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού»

που τέτοιες προτάσεις δεν συγκεντρώνουν την απαραίτητη αποδοχή στην εγχώρια βιβλιογραφία, είναι πιθανότερο να εγείρουν περισσότερα ερωτήματα από εκείνα στα οποία απαντούν. Στην παρούσα εργασία οι παραπάνω όροι διατυπώνονται περιφραστικά.

[90] Ο Μ. Νικολινάκος (1974: 80,81,82) υποστηρίζει ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η εγχώρια αγορά εργασίας είχε φτάσει σε «σημείο πλήρους απασχόλησης» και αντιμετώπιζε έλλειψη «εργατικών δυνάμεων», την οποία το 1972 ο πρόεδρος του εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου την υπολόγιζε σε 50.000 άτομα. Ο συγγραφέας αναφέρει, επίσης, την πρόταση του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων να «επιτραπεί μια ελεγχόμενη εισαγωγή ξένων εργατών». Ο Σύνδεσμος εκτιμούσε πως «εύκολα θα μπορούσαν ν' απορροφηθούν από την ελληνική βιομηχανία 10.000 ξένοι».

[91] Ήδη, σε μια από τις πρώτες απεργίες της μεταπολίτευσης συναντάμε Έλληνες απεργούς μαζί με Πακιστανούς συναδέλφους τους. Πρόκειται για την απεργία στην κονσερβοποιία National Can στην Ελευσίνα που ξεκίνησε στις 4 Οκτώβρη του 1974. Βλ., αυτόνομη πρωτοβουλία πολιτών (1983: 69-72).

συνέβαλαν στον ερχομό μεταναστών-τριών αρχικά από την Πολωνία[92] καθώς και από δημοκρατίες της -τότε- Σοβιετικής Ένωσης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Eurostat, κατά το τελευταίο έτος της δεκαετίας του 1980, ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών που βρίσκονταν στην Ελλάδα ανερχόταν σε 225.624 άτομα, ενώ σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ινστιτούτου ISOPLAN για την περίοδο 1988-89, ο αριθμός των «ανεπίσημων» μεταναστών-τριών έφτανε τις 70.000 (Πετρινιώτη, 1993: 37)[93]. Η έκθεση SOPEMI (ΟΟΣΑ) του 1990, τέλος, εκτιμούσε πως οι «παράνομοι» μετανάστες στην Ελλάδα προσέγγιζαν τους 105.000 (Καρύδης, 1996: 20).

Είναι η αρχή της δεκαετίας του 1990, ωστόσο, που συνιστά μια πραγματική τομή στη μεταναστευτική ιστορία και κοινωνική εμπειρία στην Ελλάδα. Αυτό συνέβη όχι μόνο επειδή αυξήθηκε αισθητά ο αριθμός των μεταναστών-τριών που εισέρχονταν στην επικράτεια, αλλά γιατί από τότε η μετανάστευση άρχισε να αναδύεται ως ένα ζωτικής σημασίας κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα. Πρόκειται για μια πλατιά διαδικασία πολιτικοποίησης της μετανάστευσης, για την εμφάνισή της στο προσκήνιο με τη μορφή ενός «προβλήματος» που πρέπει να αντιμετωπιστεί (Μαρβάκης, Παρσάνογλου και Παύλου, 2001: 14-5). Από τα υψηλότερα επίπεδα της κρατικής πολιτικής μέχρι τις πιο «ταπεινές» καθημερινές συναναστροφές, η μετανάστευση αποτέλεσε, και συνεχίζει να αποτελεί, μια από τις θεμελιώδεις διαστάσεις του εγχώριου δημόσιου λόγου. Ήδη απ' την εποχή της εμφάνισης των πρώτων Αλβανών μεταναστών-τριών στους δρόμους και τις πλατείες της ελληνικής επικράτειας, οι βασικές συντεταγμένες αντιμετώπισης του «μεταναστευτικού προβλήματος» σε επίπεδο δημόσιου λόγου ήταν αρκούντως σαφείς. Η μετανάστευση αποτελεί κίνδυνο για το εθνικό σώμα, μιαν ανεξέλεγκτη «εισβολή» ξένων, και μάλιστα φτωχών και υπανάπτυκτων (Παύλου, 2001).

Κατά τη δεκαετία του 1990, η μετανάστευση προς την Ελλάδα υπήρξε σε μεγάλο βαθμό μετανάστευση από την περιοχή των Βαλκανίων και, κυρίως, από την Αλβανία. Ωστόσο, τα Βαλκάνια και η ανατολική Ευρώπη δεν αποτέλεσαν, και δεν αποτελούν, τις μοναδικές περιοχές απ' τις οποίες μετανάστες και μετανάστριες

[92] Οι πρώτοι Πολωνοί στην Ελλάδα ήρθαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και ήταν πολιτικοί πρόσφυγες. Για την πολωνική μετανάστευση στην Ελλάδα βλ., Romaniszyn (2000)· Μαρούφωφ, (2010).

[93] Οι Kanellopoulos, Gregou & Petralias (2009: 91) καταλήγουν σε ελαφρώς διαφορετικές εκτιμήσεις. Οι υπολογισμοί τους ξεκινούν από το έτος 1991 και σύμφωνα μ' αυτούς το «απόθεμα» αλλοδαπών στην Ελλάδα τότε ήταν 167.276 άνθρωποι εκ των οποίων οι «παράνομοι» 50.613.

έρχονται στην Ελλάδα. Σ' αυτές θα πρέπει να προστεθούν και τόποι «παραδοσιακής» μετανάστευσης προς την Ελλάδα, όπως η Τουρκία (ήδη απ' τη δεκαετία του 1980 η Ελλάδα αποτελούσε προορισμό για Τούρκους και Κούρδους πολιτικούς πρόσφυγες) και η περιοχή της Παλαιστίνης, καθώς επίσης αρκετές χώρες της Αφρικής (Αίγυπτος, Σομαλία, Νιγηρία, Μαρόκο κλπ) αλλά και της Ασίας (Αφγανιστάν, Πακιστάν, Μπαγκλαντές, Ιράκ), ιδιαίτερα μετά την έναρξη των πολέμων σε Αφγανιστάν και Ιράκ το 2001 και 2003 αντίστοιχα.

Η περισσότερο επεξεργασμένη, μέχρι σήμερα, πηγή για τον προσδιορισμό του αριθμού των μεταναστών-τριών στην Ελλάδα, είναι η γενική απογραφή πληθυσμού του 2001. Σύμφωνα με τα στοιχεία της, όπως τα επεξεργάστηκε ο T. Maroukis (2009) (πίνακας 1), σε συνολικό (μόνιμο) πληθυσμό 10.934.097 ατόμων, ο αριθμός των αλλοδαπών ανέρχεται σε 761.813 άτομα, η πλειονότητα των οποίων αλβανικής υπηκοότητας (438.036, 57% του συνόλου). Ακολουθούν όσοι-ες κατέχουν τη βουλγαρική (35.104, 4,6%), τη γεωργιανή (22.875, 3%) και την ρουμανική (21.994, 2,88%)[94].

Πίνακας 1. Στοιχεία Απογραφής 2001

Χώρα καταγωγής	Αριθμός	Ποσοστό
Αλβανία	438.036	57,49%
Βουλγαρία	35.104	4,60%
Γεωργία	22.875	3,00%
Ρουμανία	21.994	2,88%

[94] Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, περίπου 47.000 αλλοδαποί είναι πολίτες χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εν τω μεταξύ, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει διευρυνθεί αρκετά έκτοτε, κάτι που τροποποιεί το καθεστώς πολλών αλλοδαπών που ζουν στην Ελλάδα. Αρχικά, το 2004 η Ευρωπαϊκή Ένωση γνώρισε μια εκτεταμένη διεύρυνση με την είσοδο της Τσεχίας, της Κύπρου, της Εσθονίας, της Λετονίας, της Λιθουανίας, της Ουγγαρίας, της Μάλτας, της Πολωνίας, της Σλοβενίας και της Σλοβακίας. Επιπλέον, η Βουλγαρία και η Ρουμανία είναι κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την 1η Ιανουαρίου του 2007. Ωστόσο, μέχρι και την 1η Ιανουαρίου 2009 η Ελλαδα -μαζί με αρκετές άλλες χώρες- εφάρμοσε περιοριστικές μεταβατικές διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι Βούλγαροι και Ρουμάνοι πολίτες δεν είχαν δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά εργασίας και υπάγονταν στις διατάξεις της νομοθεσίας για τους «υπηκόους τρίτων χωρών» (νόμος 3386/2005). Η άρση των μεταβατικών διατάξεων έγινε με τις εγκυκλίους 30269 (09/02/2007) του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας και 22 (13/03/2007) του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.

ΗΠΑ	18.140	2,38%
Ρωσία	17.535	2,30%
Κύπρος	17.426	2,28%
Ουκρανία	13.616	1,78%
Ηνωμένο Βασίλειο	13.196	1,73%
Πολωνία	12.831	1,68%
Γερμανία	11.806	1,54%
Πακιστάν	11.130	1,46%
Αυστραλία	8.767	1,15%
Τουρκία	7.881	1,03%
Αίγυπτος	7.448	0,97%
Φιλιππίνες	6.478	0,85%
Ιταλία	5.825	0,76%
Μολδαβία	5.718	0,75%
Συρία	5.552	0,72%
Μπανγκλαντές	4.854	0,63%
Άλλο	68.385	8,97%
Σύνολο	**761.813**	**100,00%**

Πηγή: CLANDESTINO, 2009.

Πιο πρόσφατη, ωστόσο, είναι η γενική Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών που διενεργήθηκε μεταξύ 10ης και 24ης Μαΐου 2011[95]. Σύμφωνα με στοιχεία που εξέδωσε η Ελληνική Στατιστική Αρχή τον Αύγουστο του 2013, σε σύνολο μονίμου πληθυσμού 10.815.197 ατόμων, οι μη κατέχοντες-ουσες την ελληνική υπηκοότητα αριθμούν 911.929 (8.4%). Εξ αυτών, 199.101 άτομα (1.8%) είναι υπήκοοι χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ 708.003 (6.5%) υπήκοοι λοιπών χωρών. Η ποσοτικά σημαντικότερη κατηγορία εξακολουθεί να είναι εκείνη όσων κατέχουν αλβανική υπηκοότητα (480.424, 52.7%), ενώ ακολουθούν όσοι-ες έχουν βουλγαρική (75.915, 8.3), ρουμανική (46.523, 5.1%) και πακιστανική (34.177, 3.7%) (πίνακας 2).

[95] Είναι ανάγκη να επισημανθεί πως, σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, η τελευταία απογραφή διαφέρει ουσιαστικά από τις προηγούμενες και, ως εκ τούτου, τα στοιχεία δεν είναι άμεσα συγκρίσιμα. Μια απ' τις αναφερόμενες διαφορές είναι η επικέντρωση της πρόσφατης απογραφής στον μόνιμο πληθυσμό, σε αντίθεση με τις προηγούμενες που ήταν προσανατολισμένες στην καταγραφή του de facto πληθυσμού (χωρίς αυτό να σημαίνει πως η τελευταία απογραφή δεν παρέχει στοιχεία για τον de facto πληθυσμό). Σύμφωνα με τη Στατιστική Αρχή, ως μόνιμος πληθυσμός ορίζεται «το σύνολο των ατόμων που έχουν ζήσει συνεχώς στον τόπο συνήθους διαμονής τους, για περίοδο, τουλάχιστον 12 μηνών πριν την ημερομηνία αναφοράς της Απογραφής ή έφθασαν στον τόπο συνήθους διαμονής τους κατά τους τελευταίους 12 μήνες πριν την ημερομηνία αναφοράς, με την πρόθεση να παραμείνουν εκεί για, τουλάχιστον, 1 χρόνο». Ως de facto πληθυσμός ορίζεται το σύνολο των ατόμων «που βρέθηκαν παρόντα στον τόπο Απογραφής». Για τα στοιχεία της Απογραφής Πληθυσμού-Κατοικιών (2011) βλ., http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-census2011 (ιστότοπος της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής), προσβάσιμα στις 07-11-2013.

Πίνακας 2. Στοιχεία απογραφής 2011

Χώρα καταγωγής	Αριθμός	Ποσοστό
Αλβανία	480.424	52.7%
Βουλγαρία	75.915	8,3%
Ρουμανία	46.523	5.1%
Πακιστάν	34.177	3.7%
Γεωργία	27.400	3.0%
Ουκρανία	17.006	1.9%
Ηνωμένο Βασίλειο	15.386	1.7%
Κύπρος	14.446	1.6%
Πολωνία	14.145	1.6%
Ρωσική Ομοσπονδία	13.807	1.5%
Ινδία	11.333	1.2%
Μπαγκλαντές	11.076	1.2%
Γερμανία	10.778	1.2%
Αίγυπτός	10.455	1.1%
Μολδαβία	10.391	1.1%
Φιλιππίνες	9.804	1.1%
Λοιπές χώρες και με αδιευκρίνιστη υπηκοότητα	108.436	11.9%
Σύνολο	911.929	100%

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013.

Με βάση την ταξινόμηση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Διαχείρισης της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα (FRONTEX), τα ελληνοτουρκικά σύνορα αποτελούν ένα κρίσιμο σημείο της λεγόμενης Ανατολικής Μεσογειακής Διαδρομής (Eastern Mediterranean Route) μετανάστευσης, στο οποίο πραγματοποιείται ένας ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός «ανιχνεύσεων» (detections) παράνομης διέλευσης συνόρων[96]. Οι «ανιχνεύσεις», ωστόσο, δεν μπορούν να μεταφραστούν άμεσα σε ασφαλείς εκτιμήσεις για το μέγεθος του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα. Πρόκειται για αποτελέσματα μιας δράσης που επιδιώκει να καταστείλει/περιορίσει μια κίνηση, η οποία δεν πρέπει να ταυτίζεται γενικά με την εγκατάσταση στην ελληνική επικράτεια. Μολονότι ο δημόσιος λόγος επικεντρώνεται

[96] Ο αριθμός των «ανιχνεύσεων» στην Ανατολική Μεσογειακή Διαδρομή για το 2011 ανήλθε σε 57.025 και αντιστοιχεί στο 40% του συνόλου. Οι περισσότερες «ανιχνεύσεις», ωστόσο, 64.261, πραγματοποιήθηκαν στην Κεντρική Μεσογειακή Διαδρομή -κυρίως μέσω της νήσου Λαμπεντούσα της Ιταλίας- και αντιστοιχούν στο 46% του συνόλου. Βλ., FRONTEX, (2012: 14).

σχεδόν αποκλειστικά στην είσοδο, είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη ότι τα σύνορα της ελληνικής επικράτειας αποτελούν επίσης και τόπο εξόδου. Όπως είναι γνωστό, η Ελλάδα αποτελεί για πολλούς μετανάστες-τριες όχι τον προορισμό αλλά έναν ενδιάμεσο σταθμό, μια χώρα διέλευσης.

Η εξέταση ποσοτικών δεδομένων και εκτιμήσεων που αφορούν μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα και τον πληθυσμό ως σύνολο, φανερώνει, σε αντίθεση με την διάχυτη περί του αντιθέτου αντίληψη, μιαν εικόνα όχι πολύ μακριά από εκείνη άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως φαίνεται στον πίνακα 3, τα στοιχεία του οποίου αντλήθηκαν από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, το ποσοστό της «καθαρής διεθνούς μετανάστευσης»[97] στο γενικό πληθυσμό στην Ελλάδα είναι συγκρίσιμο με αυτό των υπολοίπων χωρών της Νότιας Ευρώπης, χωρίς να είναι ούτε το μικρότερο (Ιταλία), ούτε και το μεγαλύτερο (Κύπρος). Επιπλέον, όπως φαίνεται στον πίνακα 4, το ποσοστό αυτό κινείται στο ίδιο περίπου επίπεδο με εκείνα άλλων χωρών της Ευρώπης που έχουν παρόμοιο μέγεθος γενικού πληθυσμού.

Πίνακας 3. Ποσοστά καθαρής διεθνούς μετανάστευσης στο γενικό πληθυσμό των χωρών της Νότιας Ευρώπης

Χώρες	**Γενικός Πληθυσμός 2007 (εκατομμύρια)**	**Απόθεμα μεταναστών κατά το έτος 2005**	**Ποσοστό καθαρής διεθνούς μετανάστευσης 1990-1995 %**	**Ποσοστό καθαρής διεθνούς μετανάστευσης 2005-2010 %**
Ιταλία	59.3	3,067.7	0.1	0.6
Ισπανία	44.1	4,607.9	0.2	0.8
Πορτογαλία	10.6	763.7	0.0	0.4
Ελλάδα	11.1	975.0	0.9	0.3
Κύπρος	0.9	116.2	0.4	0.6

Πηγή: Human Development Report, 2009

[97] Το ποσοστό καθαρής διεθνούς μετανάστευσης στον γενικό πληθυσμό δεν πρέπει να συγχέεται με το ποσοστό μεταναστών, καθώς προκύπτει με την αφαίρεση αυτών που αποδημούν. Σύμφωνα με τον ορισμό των Ηνωμένων Εθνών, το ποσοστό καθαρής διεθνούς μετανάστευσης είναι «ο απόλυτος αριθμός των μεταναστών που εισήλθαν σε μια χώρα για μια χρονική περίοδο μείον αυτούς που αποδήμησαν, διαιρούμενος προς τα βιωμένα ανθρωπο-έτη του πληθυσμού της χώρας υποδοχής της ίδιας περιόδου. Εκφράζεται ως καθαρός αριθμός (net number) μεταναστών ανά πληθυσμό 1.000 ατόμων ή ως ποσοστό» [μετάφραση δική μου]. Βλ., Human Development Report (2009: 211).

Πίνακας 4. Ποσοστά καθαρής διεθνούς μετανάστευσης επιλεγμένων χωρών της Ευρώπης

Χώρες	Γενικός Πληθυσμός (εκατομμύρια)	Ποσοστό καθαρής διεθνούς μετανάστευσης 2005-2010 (%)
Σουηδία	9.2	0.3
Ελβετία	7.5	0.3
Αυστρία	8.3	0.4
Βέλγιο	10.5	0.4
Ελλάδα	11.1	0.3
Πορτογαλία	10.6	0.4
Δημοκρατία της Τσεχίας	10.3	0.4
Ουγγαρία	10.0	0.1

Πηγή: Human Development Report, 2009.

Μολονότι οι μετανάστες-τριες στον κυρίαρχο δημόσιο λόγο αντιμετωπίζονται μέσα από ένα γενικό πρίσμα «απειλητικής κατωτερότητας», αυτό δεν σημαίνει πως γίνονται αντιληπτοί ως μια ενιαία και ομοιογενής κατηγορία. Η τριβή της καθημερινής συνύπαρξης, η βαρύνουσα σημασία της μεταναστευτικής ζωντανής εργασίας σε κρίσιμους τομείς της οικονομίας όπως η γεωργία, οι κατασκευές ή η κατ' οίκον παροχή υπηρεσιών (Κρητικίδης 2004· Σταμάτη, 2005: 2-5· Λύτρας, 2007: 34· Ετήσια Έκθεση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2008: 142-146), η διαμόρφωση των κρατικών στρατηγικών διαχείρισης της μετανάστευσης αλλά και οι αγώνες των ίδιων των μεταναστών-τριών, με λίγα λόγια η μονιμότητα της κοινωνικής παρουσίας τους, διαμορφώνει όρους διαφοροποιημένης «αναγνώρισης». Ένα ιδιαίτερο είδος νομοθεσίας αναπτύχθηκε για τη διαχείριση των «ξένων» και μια ολόκληρη σειρά από ταξινομήσεις τέθηκε σε εφαρμογή από τις κρατικές υπηρεσίες διαχωρίζοντας εκείνους-ες που μπορούσαν να εισέρχονται, να εργάζονται και να εγκαθίστανται νόμιμα στη χώρα από εκείνους που το έκαναν παράνομα.

Παρά το ότι ως μη-Έλληνες συνεχίζουν να είναι ξένοι, οι νόμιμοι μετανάστες, δηλαδή αυτοί και αυτές που κατορθώνουν να διατηρήσουν τη νομιμότητά τους υπερβαίνοντας τα εμπόδια των ενσήμων, του χρηματικού κόστους και της επαφής με έναν εχθρικό κρατικό μηχανισμό, έχοντας βρει μια λιγότερο ή περισσότερο αποδεκτή θέση στο σύμπαν της εγχώριας έννομης τάξης, θεωρούνται οπωσδήποτε λιγότερο

«ξένοι» από εκείνους που βρίσκονται εκτός νομιμότητας. Στο απώτατο άκρο της «επικίνδυνης κατωτερότητας», εκεί όπου η φιγούρα του ξένου συναντά το κατεξοχήν αναφερόμενό της, βρίσκεται ο «λαθρομετανάστης». Παρά το ότι εκείνοι και εκείνες που εγγράφονται στην επικράτεια της παρανομίας δεν είναι πάντα οι ίδιοι από την άποψη της εθνικής και γεωγραφικής τους προέλευσης, η παρουσία τους είναι παρόλα αυτά διαρκής. Αρχικά ως Βαλκάνιοι (Αλβανοί, Βούλγαροι, Ρουμάνοι), κατόπιν ως Αφρικανοί και Ασιάτες, οι παράνομοι μετανάστες-τριες αποτελούν ένα διαρκές αντικείμενο αστυνομικής διαχείρισης και συνιστούν τον πυρήνα του λεγόμενου «μεταναστευτικού προβλήματος».

Κάθε εκτίμηση για τον αριθμό των παράνομων μεταναστών-τριών είναι εξ ορισμού δύσκολη, πολύπλοκη και επισφαλής, καθώς η ίδια η συνθήκη της παρανομίας τούς θέτει εκτός των διαδικασιών καταγραφής των κρατικών μηχανισμών. Αν και η συζήτηση για την ποσοτική αποτίμηση της παράνομης μετανάστευσης δεν αποτελεί επιχείρημα στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, είναι ανάγκη παρόλα αυτά να εξεταστεί συγκεκριμένα, καθώς η συζήτηση για τους αριθμούς παράγει κοινωνικά αποτελέσματα. Οι αριθμοί που δεσπόζουν στον εγχώριο δημόσιο λόγο, οι οποίοι μέσω της διαρκούς αναπαραγωγής τους από τα μέσα ενημέρωσης τείνουν να εκλαμβάνονται ως facta bruta, σκιαγραφούν μιαν εικόνα «ανεξέλεγκτης απειλής» η οποία ανατροφοδοτεί την απαίτηση για καταστολή της μεταναστευτικής παρανομίας.

Η κοινωνική ισχύς του αντιμεταναστευτικού ρατσισμού στη σύγχρονη Ελλάδα παρέχει τη δυνατότητα να διατυπώνονται δημόσια απολύτως αυθαίρετες εκτιμήσεις, η αναπαραγωγή των οποίων τις μετατρέπει σε κοινό τόπο πάνω στον οποίο συναντώνται διαφορετικές πλευρές του πολιτικού φάσματος. Ιδιαιτέρως διαδεδομένη, για παράδειγμα, είναι η ρητορική περί «εκατομμυρίων λαθρομεταναστών», η οποία χρησιμοποιείται τόσο από την ευρύτερη άκρα δεξιά και τους ναζιστές όσο και από θεωρούμενες ως «μετριοπαθείς» φωνές της δημόσιας συζήτησης[98]. Ο σοσιαλδημοκράτης πρώην υπουργός Προστασίας του Πολίτη

[98] Βλ., την τοποθέτηση του προέδρου του ΛΑΟΣ, ο οποίος μιλά για 2 εκατομμύρια «λαθρομετανάστες», στο http://www.karatzaferis.gr/index.asp?tbchoise=erotiseis&aachoise=254&dbchoise=site, προσβάσιμη στις 23-08-2012· τις θέσεις της Χρυσής Αυγής η οποία κάνει επίσης λόγο για εκατομμύρια «λαθρομετανάστες», στο http://www.xryshaygh.com/resources/files/ideologia.pdf, προσβάσιμη στις 31-01-2013. Βλ., επίσης και δημοσίευμα του Σ. Ψυχάρη στην εφημερίδα Το Βήμα, στο οποίο γίνεται, επίσης, λόγος για «δύο

Μιχάλης Χρυσοχοΐδης θεωρεί (το 2012) πως το 1.000.000 είναι ένας «λογικός αριθμός»[99]για τους παράνομους μετανάστες στην Αθήνα κάνοντας, επιπλέον, λόγο για την είσοδο στην επικράτεια 450.000 χιλιάδων παρανόμων μεταναστών μόνο κατά την τριετία 2009-20012[100]. Στη χειρότερη περίπτωση, τέτοιες εκτιμήσεις αποτελούν καθαρά προϊόντα πολιτικής στρατηγικής ενώ στην καλύτερη συνδέονται, συνήθως χαλαρά, με μιαν ορισμένη ερμηνεία στοιχείων που δημοσιοποιούν κρατικές υπηρεσίες, κυρίως η αστυνομία. Αυτό δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι τα εν λόγω στοιχεία είναι γενικά ακριβή.

Στο πλαίσιο των προσπαθειών ελέγχου και διαχείρισης της παράνομης μετανάστευσης διεθνώς, έχει αναπτυχθεί μια ποικιλία στατιστικών μεθόδων μέτρησης, στο πλαίσιο των οποίων η βασική διάκριση είναι ανάμεσα στη μέτρηση «ροών» (flows) και «αποθεμάτων» (stocks). Η πρώτη αναφέρεται γενικά στον αριθμό εκείνων που εισέρχονται ή εξέρχονται από μια επικράτεια σε ένα καθορισμένο χρονικό διάστημα, ενώ η δεύτερη στον αριθμό όσων είναι παρόντες σε μια συγκεκριμένη ημερομηνία. Οι μετρήσεις ροών καταδεικνύουν τάσεις όσον αφορά την

εκατομμύρια λαθρομετανάστες», Σταύρος Ψυχάρης, «Βατραχονήσι», Το Βήμα, 01-04-2012, στο http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=451330, προσβάσιμο στις 31-01-2013.

[99] Βλ., συνέντευξη στον ραδιοφωνικό σταθμό ΣΚΑΙ στις 29-03-2012, στο http://www.yptp.gr/index.php?option=ozo_content&lang=&perform=view&id=4184&Itemid=536, προσβάσιμη στις 23-08-2012.

[100] Βλ., συνέντευξη στο κεντρικό Δελτίο Ειδήσεων του τηλεοπτικού σταθμού MEGA στις 24-04-2012, στο http://www.minocp.gov.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=4206&Itemid=540&lang=, προσβάσιμη στις 23-08-2012. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο, στην εν λόγω συνέντευξη, ο υπουργός επιχειρεί να «τεκμηριώσει» τις εκτιμήσεις του: «τα τελευταία τρία χρόνια για παράδειγμα το 2009 είχαμε 150.000, το 2010 είχαμε 135.000, το 2011 120.000, είναι δηλαδή συνολικά 450.000, από τους οποίος (sic) έχουν επαναπροωθηθεί μόνο περίπου 50.000. Ρωτάω τους αρμόδιους αστυνομικούς με τους οποίους συνεργάζομαι για το πού βρίσκονται και μου απαντούν "κάπου εδώ γύρω". Δηλαδή, που εδώ γύρω; Στις γειτονιές, στο κέντρο των πόλεων». Οι αριθμοί που εκτοξεύονται εδώ δεν συμφωνούν ούτε μεταξύ τους -150.000+135.000+120.000=405.000- ούτε και με τα στοιχεία που δημοσιεύει η αστυνομία, της οποίας προΐσταται ο υπουργός. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, οι συλληφθέντες από τις αστυνομικές και λιμενικές αρχές αλλοδαποί για «παράνομη είσοδο και παραμονή» για τα έτη 2009, 2010 και 2011, είναι 126.145, 132.524 και 99.368 αντίστοιχα. Για τα στατιστικά στοιχεία της αστυνομίας βλ., την επίσημη ιστοσελίδα της Ελληνική Αστυνομίας στη διεύθυνση http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=12080&Itemid=429&lang=, προσβάσιμη στις 24-08-2012.

ανθρώπινη κινητικότητα, ενώ οι μετρήσεις αποθεμάτων παρέχουν τη δυνατότητα περισσότερο μακροπρόθεσμων υπολογισμών και εκτιμήσεων σε σχέση με τον πληθυσμό μιας επικράτειας (Castles & Miller, 2009: xviii). Όσον αφορά τις εκτιμήσεις για την παράνομη μετανάστευση, είναι γενικά αποδεκτό πως οι μετρήσεις του δεύτερου είδους είναι περισσότερο ακριβείς από τις πρώτες (Tapinos, 1999· Jandl, 2004), ενώ ιδιαίτερης σημασίας είναι και η συγκεκριμένη τυπολογία της παρανομίας που υπόκειται των μετρήσεων. Ο T. Maroukis (2009: 10), επικεντρώνοντας στην περίπτωση της Ελλάδας διακρίνει τέσσερις τύπους μεταναστευτικής παρανομίας: α) την παράνομη είσοδο, β) την παραμονή μετά την εκπνοή της ισχύος της θεώρησης εισόδου (visa), γ) την παραμονή μετά την άρνηση της αίτησης ασύλου και δ) την έκπτωση νομιμοποιημένων μεταναστών-τριών στην παρανομία. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο δεύτερο κεφάλαιο, οι παραπάνω ταξινομήσεις παρανομίας δεν συνιστούν παρά διατυπώσεις με αρνητική μορφή των νομικών κανονισμών που διέπουν την είσοδο, διαμονή και εργασία στην ελληνική επικράτεια.

Οι υπολογισμοί που έχουν επιχειρηθεί στο επίπεδο της επιστημονικής έρευνας για τον προσδιορισμό του αριθμού των παρανόμων μεταναστών-τριών στην Ελλάδα, αποτελούν προϊόντα επεξεργασίας στοιχείων από διάφορες πηγές. Σ' αυτές συμπεριλαμβάνονται οι Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, οι Απογραφές Πληθυσμού, στοιχεία σχετικά με τους μαθητές και τις μαθήτριες που φοιτούν στα σχολεία, στοιχεία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης (σήμερα Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη) που αφορούν τις συλλήψεις και τις απελάσεις, στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών σχετικά με τις άδειες διαμονής, στοιχεία δημοτικών και περιφερειακών υπηρεσιών καθώς και εκτιμήσεις οργανώσεων μεταναστών, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων κλπ. Η πολλαπλότητα, ωστόσο, των καθεστώτων στα οποία υπάγονται διαφορετικά τμήματα του μεταναστευτικού πληθυσμού και η ανεπάρκεια της συλλογής στοιχείων εκ μέρους των κρατικών μηχανισμών (Baldwin-Edwards & Apostolatou, 2007: 236-238) καθιστούν ιδιαιτέρως προβληματική την άμεση, δηλαδή την χωρίς επεξεργασία, χρήση τους (Maroukis, 2009: 34).

Η δημόσια συζήτηση για τον αριθμό των «λαθρομεταναστών» οργανώνεται κυρίως γύρω από τα ετήσια στοιχεία συλλήψεων που δημοσιεύει η αστυνομία για «παράνομη είσοδο και παραμονή». Η γενική αίσθηση είναι ότι οι αριθμοί είναι ακόμα μεγαλύτεροι από αυτούς που ανακοινώνονται εφόσον, πάντοτε, σύμφωνα με τον

κοινό νου, κάποιοι διαφεύγουν τη σύλληψη. Έτσι, η εμπεδωμένη αντίληψη περί «μεταναστευτικής πλημμύρας» εκτοπίζει από τη συζήτηση ορισμένες κρίσιμες παρατηρήσεις σχετικά με τα ίδια τα στοιχεία που δημοσιεύει η αστυνομία. Πιο συγκεκριμένα, είναι ανάγκη να επισημανθούν τα εξής:

α) στο μέτρο που τα δημοσιευόμενα στοιχεία αφορούν συλλήψεις σε ολόκληρη την επικράτεια και όχι μόνο στα σύνορα, ο συνολικός αριθμός δεν μπορεί να θεωρείται πως αντιστοιχεί αποκλειστικά σε «νεοεισερχόμενους»

β) ο αριθμός των συλλήψεων που πραγματοποιεί η αστυνομία και το λιμενικό σώμα δεν πρέπει να θεωρείται πως αντιστοιχίζεται απευθείας με ξεχωριστά πρόσωπα, υπό την έννοια ότι είναι δυνατόν οι ίδιοι άνθρωποι να συλλαμβάνονται περισσότερες από μία φορές, είτε κατά την προσπάθειά τους να περάσουν τα σύνορα -ο «κύκλος» σύλληψη-απέλαση-επανάληψη της προσπάθειας εισόδου (Black, 2009: 37)- είτε στο εσωτερικό της επικράτειας· η συγκεκριμένη διάσταση ενισχύεται περαιτέρω με τη διαδεδομένη πρακτική της πρόσθεσης των ετήσιων συνολικών αριθμών συλλήψεων

γ) ο αριθμός των ετήσιων συλλήψεων για παράνομη είσοδο και διαμονή συμπεριλαμβάνει και τους αιτούντες άσυλο[101].

Μια ακόμα διάσταση που εκτοπίζεται από τη δημόσια συζήτηση είναι η σύνθετη σχέση των στοιχείων που δημοσιεύει η αστυνομία με τη δράση του ίδιου του αστυνομικού μηχανισμού. Μια αύξηση του αριθμού των συλλήψεων δεν υποτυπώνει κατ' ανάγκην αύξηση των «εισερχομένων», αλλά είναι δυνατό να αποτελεί αποτέλεσμα της εντονότερης κινητοποίησης των διωκτικών αρχών. Υπ' αυτή την έννοια, η περαιτέρω ενίσχυση της αντίληψης περί «ανεξέλεγκτης απειλής» στο δημόσιο λόγο, συνιστά η ίδια έναν διόλου ασήμαντο παράγοντα που ωθεί τον αστυνομικό μηχανισμό προς την παραγωγή περισσότερου «έργου»[102].

Εκτός απ' τις στατιστικές που δημοσιεύουν κρατικοί μηχανισμοί, τα

[101] Για μια εμπεριστατωμένη τοποθέτηση όσον αφορά τις βάσεις δεδομένων που αξιοποιούνται για την εκτίμηση του «αποθέματος» των «παράνομων μεταναστών» στην Ελλάδα, καθώς και για τους αριθμούς που άλλοτε υπερεκτιμούν και άλλοτε υποεκτιμούν την πραγματικότητα βλ., Maroukis, (2009: 34-40, 67).

[102] Η σημασία του επιπέδου δραστηριοποίησης του αστυνομικού μηχανισμού για τη διαμόρφωση των στατιστικών που αφορούν το έργο του έχει εντοπιστεί ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 στο πεδίο της «εγκληματικότητας των μεταναστών». Ο Β. Καρύδης (1996:84-85) υποστηρίζει ότι α) η ευκολία του πληθυσμού να καταγγέλλει και να αποδίδει εγκλήματα στους «λαθρομετανάστες» και β) η ιδιαίτερη ένταση της αστυνόμευσης των μεταναστών επηρεάζουν την «στατιστική εικόνα της εμφανούς εγκληματικότητας» που τους αφορά.

τελευταία χρόνια έχουν δημοσιευτεί και ορισμένες ακαδημαϊκές έρευνες σχετικά με τον «όγκο» και τα χαρακτηριστικά της παράνομης μετανάστευσης στην Ελλάδα. Οι Ζωγραφάκης, Κόντης και Μητράκος (2007, παρατίθεται στο Maroukis, 2009: 41-43) στην έρευνά τους για λογαριασμό του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ), η οποία έχει ως έτος αναφοράς το 2004, κατέληξαν σε τρεις εκτιμήσεις για τον αριθμό των ανεπίσημων μεταναστών. Η πρώτη κυμαινόταν μεταξύ 295.000 και 335.000 χιλιάδων ατόμων, η δεύτερη τους υπολόγιζε σε 227.000 χιλιάδες και η τρίτη κυμαινόταν μεταξύ 272.000 και 312.000 χιλιάδων. Οι Κανελλόπουλος, Γρέγου και Πετραλιάς (2006) στην έρευνα που διενήργησαν για λογαριασμό του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) και αφορούσε την ίδια χρονική περίοδο, κατέληξαν στον αριθμό 300.000 χιλιάδες ενώ οι Lianos, Kanellopoulos, Gregou, Gemi και Papakonstantinou (2008) στην έρευνα τους για το 2007, η οποία πραγματοποιήθηκε, επίσης, για λογαριασμό του ΙΜΕΠΟ και συγχρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα AENEAS της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκτιμούσαν πως ο αριθμός των ανεπίσημων μεταναστών κυμαίνονταν μεταξύ 172.250 και 209.402.

Μια πιο πρόσφατη, εκτενώς τεκμηριωμένη, εκτίμηση είναι εκείνη του προγράμματος CLANDESTINO, το οποίο υλοποιήθηκε υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κάνοντας λόγο για 280. 446 άτομα περίπου στο τέλος του 2007, χωρίς να υπολογίζει όσους-ες εισήλθαν νόμιμα αλλά εξέπεσαν της νομιμότητας (Maroukis, 2009: 54). Επίσης, σύμφωνα με εκτιμήσεις του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) οι οποίες παρουσιάστηκαν δημόσια στις αρχές του 2011[103], ο αριθμός των «παράνομων» μεταναστών-τριων αυξήθηκε αισθητά φτάνοντας τις 470.000 περίπου. Τέλος, η έκθεση *International Migration Outlook* (2013) του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) εκτιμά πως ο αριθμός των «μη-κανονικών» (irregular) μεταναστών στην Ελλάδα ανέρχεται σε 391.000 (OECD, 2013: 256).

4.2. Νόμοι και νομιμοποιήσεις

Ο πρώτος νόμος που ρύθμιζε τα «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν

[103] Πρόκειται για εκτιμήσεις που δημοσιοποιήθηκαν σε εκδήλωση που συνδιοργάνωσε το ΕΛΙΑΜΕΠ με τις εκδόσεις Κριτική στις 13-01-2011, η οποία είχε τίτλο «Μετανάστευση και οικονομική κρίση». Βλ., «Πρόβλημα της Ευρώπης η εισροή μεταναστών από τον Έβρο», Ελευθεροτυπία (ηλεκτρονική έκδοση), 14-01-2011, http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=241358, προσβάσιμο στις 31-01-2013.

Ελλάδι» θεσπίστηκε το 1925 (νόμος 3725/1925). Τέσσερα χρόνια αργότερα ακολούθησε ο νόμος 4310/1929 ο οποίος τροποποιήθηκε από τον 5405/1932, ενώ κι αυτός με τη σειρά του τροποποιήθηκε από τον 719/1948[104]. Ο τελευταίος βρισκόταν σε ισχύ μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οπότε και ξεκινά μια διακριτή, σύγχρονη, περίοδος νομικής παραγωγής για τη μετανάστευση.

Η πρότερη της δεκαετίας του 1990 νομοθετική παραγωγή του ελληνικού κράτους σχετικά με τους αλλοδαπούς υπήρξε μάλλον ισχνή σε ποσότητα. Μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, οι προσπάθειες επικεντρώθηκαν στη διαχείριση της μετανάστευσης από την Ελλάδα (της αποδήμησης). Το ελληνικό κράτος συνήψε συμφωνίες μετανάστευσης με χώρες όπως το Βέλγιο, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και η Ελβετία, ενώ σε ορισμένα προξενεία θεσπίστηκαν θέσεις εργατικών ακολούθων (Βεντούρα, 2009: 112· Baldwin-Edwards & Apostolatou, 2009: 234).

Η σύγχρονη περίοδος της νομοθετικής παραγωγής του ελληνικού κράτους όσον αφορά τη μετανάστευση ξεκινά στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και διέρχεται τρεις βασικούς σταθμούς. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για τη θέσπιση τριών βασικών νόμων οι οποίοι έχουν το χαρακτήρα πλαισίου[105], ορίζοντας τις γενικές κατευθύνσεις αντιμετώπισης της μετανάστευσης από το ελληνικό κράτος. Ο πρώτος είναι ο νόμος 1975 του 1991[106], ο δεύτερος είναι ο 2910[107] που θεσπίστηκε μια

---

[104] Νόμος 3725 «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι» (ΦΕΚ 24 Ά 29-01-1925)· Νόμος 4310 «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου, διαβατηρίων και απελάσεων και εκτοπίσεων» (ΦΕΚ 287 Ά 16-08-1929)· Νόμος 5405 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 4310 "περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι"» (ΦΕΚ 121 Ά 20-04-1932)· Νόμος 719 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν. 4310/1929 "περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι αστυνομικού ελέγχου διαβατηρίων κλπ" ως ετροποποιήθη δια του Ν. 5405/1932 και προσθήκης συναφών προς τον έλεγχον κινήσεων των επιβατών και των μεταφορικών μέσων διατάξεων» (ΦΕΚ 168 Ά 28-06-1948).

[105] Η Γ. Μαυροδή (2008: 264-265) αναφέρεται σ' αυτούς τους νόμους ονομάζοντάς τους «νόμους-πλαίσια».

[106] Ο πλήρης τίτλος του νόμου 1975 (ΦΕΚ 184 Ά 04-12-1991) είναι: «Είσοδος-έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων και άλλες διατάξεις».

[107] Ο πλήρης τίτλος του νόμου 2910 (ΦΕΚ 91 Ά 02-05-2001) είναι: «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις».

δεκαετία αργότερα, το 2001, ενώ ο τρίτος είναι ο 3386[108] του 2005, ο οποίος βρίσκεται σε ισχύ μέχρι και σήμερα. Πλάι σ' αυτούς τους νόμους-οδηγούς, αναπτύσσεται μια αρκετά εκτεταμένη σειρά νομοθετικών κειμένων (επιπλέον νόμοι, προεδρικά διατάγματα, υπουργικές αποφάσεις, εγκύκλιοι), το αντικείμενο των οποίων είναι περισσότερο εξειδικευμένο και ρυθμίζει επιμέρους ζητήματα (εργασιακά, ασφαλιστικά, διοικητικά, ζητήματα που αφορούν τους πρόσφυγες, κλπ)[109].

Ο 1975/1991 είναι ένα νομοθέτημα προσανατολισμένο στην εντατική αστυνόμευση των συνόρων, την καταστολή και τις απελάσεις[110]. Η θέσπισή του θεμελιώνει τη σύγχρονη στρατηγική της «παρανομοποίησης» (illegalization) της μετανάστευσης ενώ απηχεί την ανάγκη «εναρμόνισης» των πολιτικών του ελληνικού κράτους με εκείνες που επικρατούν σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Είναι ανάγκη εδώ να υπενθυμίσουμε πως τον Ιούνιο του 1990 το ελληνικό κράτος υπέγραψε τη Σύμβαση του Δουβλίνου που περιόριζε τις δυνατότητες των αιτούντων άσυλο ως προς την επιλογή χώρας υποβολής της αίτησής τους και ότι την ίδια περίοδο η Ελλάδα βρισκόταν σε διαδικασία ένταξης στις διαδικασίες Σένγκεν (Τριανταφυλλίδου, 1999, παρατίθεται στο Psimmenos & Georgoulas, 2001: 22).

Η πρώτη νομοθετική κίνηση του ελληνικού κράτους απέναντι στη μαζική μετανάστευση των αρχών της δεκαετίας του 1990 υπήρξε η εγκαθίδρυση ενός γενικού καθεστώτος παρανομίας. Είναι χαρακτηριστικό πως, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 1975/1991, η νομιμότητα για τη συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών[111], η απόκτηση, δηλαδή, άδειας παραμονής για εργασία και κατόπιν

---

[108] Ο πλήρης τίτλος του νόμου 3386 (ΦΕΚ 212 Ά 23-08-2005) είναι: «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια».

[109] Οι τρεις θεμελιώδεις νόμοι για τη μετανάστευση τροποποιήθηκαν και συμπληρώθηκαν με τις διατάξεις άλλων νόμων. Πιο συγκεκριμένα: ο νόμος 1975/91 συμπληρώθηκε και αναθεωρήθηκε από τους 2452/1996 και 2713/1999, ενώ ο 2910/2001 από τους 3013/2002, 3068/2002, 3074/2002, 3103/2003, 3146/2003, 3169/2003, 3202/2003, 3242/2004 και 3274/2004. Τέλος, ο νόμος 3386/2005, που βρίσκεται εν ισχύ, τροποποιήθηκε από τον 3536/2007, ενώ προστέθηκαν οι 3875/2010 και 3907/2011. Για μια εκτενή επιθεώρηση της εγχώριας νομοθεσίας για τη μετανάστευση μέχρι το 2004, βλ., Κατρούγκαλος et al. (2004: 41-43), ενώ για μέχρι και το 2007 βλ., Χαλιάπα (2009: 188-204).

[110] Όπως το θέτει χαρακτηριστικά η A. Triandafyllidou (2009: 160), η κατεύθυνση του νόμου 1975/1991 συμπυκνώνεται στη φράση «σύλληψη-και-απέλαση» (arrest-and-deport).

[111] Για εκείνους-ες δηλαδή που δεν ενέπιπταν στις κατηγορίες των τουριστών, των ναυτικών, των φοιτητών σε εγχώρια πανεπιστήμια, των προσφύγων, των ομογενών, των αθλητών, των τεχνικών, των απασχολούμενων σε μεταλλεία και βιομηχανίες, ή όσων απασχολούνται σε εταιρείες που το ελληνικό

άδειας εργασίας, θα έπρεπε να διέλθει υποχρεωτικά μέσα από τη διαδικασία της *προέγκρισης*. Αυτή η ιδιαίτερα πολύπλοκη διαδικασία, η οποία στους επόμενους νόμους τροποποιήθηκε χωρίς όμως να εγκαταλειφθεί, όριζε πως η απόκτηση άδειας εργασίας μπορούσε να γίνει μόνο αφού ο Υπουργός Εργασίας (ή άλλος εξουσιοδοτημένος απ' αυτόν φορέας) ενέκρινε την «έλευση αλλοδαπού, προς κάλυψη κενής θέσης εργασίας» (άρθρα 13, 21, 22, 23). Πρόκειται για μια διαδικασία υπαγωγής της μεταναστευτικής κινητικότητας στο «νόμο της προσφοράς και της ζήτησης» της εγχώριας αγοράς εργασίας, με κεντρικό ρυθμιστή το κράτος. Σ' αυτό το πλαίσιο, είναι το εθνικό κράτος σε συνεργασία με τους εγχώριους εργοδότες, εκείνο που, αφού σταθμίσει τις ανάγκες για «αλλοδαπή» εργασία, «καλεί» αλλοδαπούς εργάτες, εγκρίνοντας την είσοδό τους *πριν* αυτοί εισέλθουν στην ελληνική επικράτεια. Όπως το έθεσαν οι Psimmenos και Georgoulas (2001: 61), η «φιλοσοφία» αυτού του νομικού πλαισίου ήταν εκείνη του «gastarbeiter». Με βάση τις προϋποθέσεις που έθετε, όσοι και όσες βρίσκονταν ήδη στην ελληνική επικράτεια χωρίς να έχουν τύχει προέγκρισης, πρακτικά η συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών-τριών, καθίσταντο άμεσα παράνομοι[112]. Η γενική αυτή μεταναστευτική παρανομία ίσχυσε για το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 1990.

Η πρώτη διαδικασία νομιμοποίησης έλαβε χώρα αρκετά χρόνια αργότερα, στις αρχές του 1998, με βάση τα Προεδρικά Διατάγματα 358 και 359 του 1997[113]. Μια δεύτερη διαδικασία ακολούθησε το 2001 στα πλαίσια του νόμου 2910 ενώ μια τρίτη -στα πλαίσια των νόμων 3386/2005 και 3536/2007- ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2005 και με διαδοχικές παρατάσεις έφτασε μέχρι το Σεπτέμβρη του 2007. Η πρώτη διαδικασία περιλάμβανε δύο στάδια. Ο «αιτών» έπρεπε αρχικά να προσκομίσει τα απαιτούμενα έγγραφα για την απόκτηση της λεγόμενης «λευκής κάρτας», διάρκειας έξι μηνών, και κατόπιν να αιτηθεί για την έκδοση της «πράσινης κάρτας», η διάρκεια της οποίας κυμαινόταν από ένα μέχρι και πέντε (σε σπάνιες περιπτώσεις) χρόνια.

κράτος κρίνει σημαντικές για την οικονομική του ανάπτυξη. Για όλους αυτούς ο νόμος 1975/1991 όριζε διαφορετικές διαδικασίες. Πιο συγκεκριμένα, βλ., τα άρθρα 9, 12, 15, 17, 22 (3α,β,γ,δ,), 24 και 25.

[112] Ο N. Glytsos (2005: 826-827) υπολόγιζε τους «παράνομους μετανάστες σε 600.000-700.000 το 1998, ενώ η J. Cavounidis (2002: 48) εκτιμά πως κατά τη διαδικασία νομιμοποίησης του 1998, στους 371.641 που υπέβαλαν αρχικά αίτηση θα πρέπει να προστεθούν επιπλέον 200.000-250.000 άνθρωποι που δεν υπέβαλαν.

[113] Η έκδοση των οποίων προβλεπόταν από τον νόμο 2434 (ΦΕΚ 188 Ά 20-08-1996).

Οι μετανάστες-τριες που υπέβαλαν αίτηση για τη «λευκή κάρτα» ήταν 371.641 αλλά μόνο οι 212.860 απ' αυτούς κατόρθωσαν να αιτηθούν για την πράσινη (Triandafyllidou, 2009: 164· Fakiolas, 2003: 1292)[114]. Κατά τη δεύτερη διαδικασία νομιμοποίησης υπολογίζεται ότι περίπου 362.000 μετανάστες-τριες αιτήθηκαν για την απόκτηση νομιμοποιητικών εγγράφων (Triandafyllidou, 2009: 167· και για μια λεπτομερή αναφορά Fakiolas, 2003) ενώ κατά την τρίτη οι αιτήσεις ήταν περίπου 145.000, πολύ λιγότερες σε σχέση με τις προηγούμενες, και από αυτούς εκείνοι που εν τέλει νομιμοποιήθηκαν υπολογίζονται σε περίπου 100.000 (Lianos et al., 2008: 4, Παύλου, 2009: 33). Το 2008 υπήρχαν 678.268 άνθρωποι κατέχοντες άδειες διαμονής εν ισχύ ενώ, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών, ο αριθμός των αδειών διαμονής που κατείχαν «υπήκοοι τρίτων χωρών» ήταν 398.846 (Maroukis, 2009: 5-9)[115].

Στο ευρύτερο πλαίσιο της νομοθετικής παραγωγής που αφορά τη μετανάστευση μπορεί να ενταχθεί και ο νόμος 3838, ο οποίος ψηφίστηκε τον Μάρτιο του 2010 και αποτελεί μεταρρύθμιση του κώδικα ιθαγένειας[116]. Ο συγκεκριμένος νόμος έδινε το δικαίωμα σε ένα τμήμα νομίμων μεταναστών-τριών και στα παιδιά τους -τη λεγόμενη «δεύτερη γενιά»[117]- να αποκτήσουν ελληνική ιθαγένεια,

---

[114] Ελαφρώς διαφορετικά είναι τα νούμερα στα οποία καταλήγει στη διπλωματική της εργασία η Β. Τσαγκαράκη (2002: 105). Σύμφωνα μ' αυτήν, οι αιτήσεις για χορήγηση Λευκής Κάρτας ήταν 378.873, οι αιτήσεις για χορήγηση της Πράσινης Κάρτας 237.439 ενώ οι εκδοθείσες Πράσινες Κάρτες ήταν 231.934.

[115] Σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας Ελευθεροτυπία, τον Αύγουστο του 2011 οι νόμιμοι μετανάστες-τριες ήταν «περίπου 530.000». Ο Ch. Kasimis (2012) κάνει λόγο για 447.658 καταγεγραμμένους αλλοδαπούς (foreign born) το 2011 ενώ και ο Δ. Χριστόπουλος, σε άρθρο του τον Μάρτη του 2013 κάνει λόγο για περίπου πεντακόσιες χιλιάδες νόμιμους μετανάστες. Τέλος, σύμφωνα με την έκθεση για την διεθνή μετανάστευση που εξέδωσε ο ΟΟΣΑ το 2013, ο αριθμός των «καταχωρημένων» (registered) αλλοδαπών έπεσε στις 440.100. Το 2009, οι «καταχωρημένοι» ανέρχονταν σε 610.800, το 2010 έπεσαν στους 596.200 ενώ το 2011 στους 582.100. Βλ., Ελ. Δελ., «"Κάρτα Μετανάστη" στους 530.000 αλλοδαπούς εργαζόμενους», εφ. Ελευθεροτυπία, 02-08-2011· Ch. Kasimis, «Illegal Immigration in the Midst of Crisis», στο http://www.migrationinformation.org/Profiles/print.cfm?ID=884, προσβάσιμο στις 03-11-2012· Δημήτρης Χριστόπουλος «Μια πολιτική που μας βάζει σε μπελάδες», εφ. Η Αυγή της Κυριακής, 10-03-2013· OECD (2013: 256).

[116] Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να αναφερθεί πως και ένα τμήμα το νόμου 2910/2001 (άρθρα 58-64) αφορούσε την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση.

[117] Στο πλαίσιο του κυρίαρχου λόγου είναι ευρύτατα διαδεδομένη η διατύπωση «μετανάστες δεύτερης

επεκτείνοντας το φάσμα των τρόπων απόδοσης της ιθαγένειας με την προσθήκη της απόκτησης «με αίτηση». Η παρέμβαση του εν λόγω νόμου, ωστόσο, δεν καθορίζει άμεσα τη διάκριση μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας υπό την έννοια ότι η νομιμότητα συνιστά προϋπόθεση για την απόδοση ιθαγένειας, είτε πρόκειται για τους «γονείς ανήλικων τέκνων» είτε για τους ενήλικους που ενδιαφέρονται να αιτηθούν ή να πολιτογραφηθούν[118].

Μολονότι γενικά θεωρείται ως ένα αποδεκτό μέσο αντιμετώπισης της παράνομης μετανάστευσης[119], η νομιμοποίηση δεν υπήρξε ούτε ο μόνος ούτε και ο μαζικότερος τρόπος για να περιορίσει το ελληνικό κράτος τον αριθμό των παράνομων μεταναστών στην επικράτειά του. Τόσο πριν την εισαγωγή τους το 1998, όσο και μετά, οι διαδικασίες νομιμοποίησης κινούνται παράλληλα με τις διαρκείς αστυνομικές επιχειρήσεις σύλληψης και απέλασης, ευρέως γνωστές με το όνομα «επιχειρήσεις σκούπα», οι οποίες αποτελούν μια μόνιμη πραγματικότητα της μεταναστευτικής πολιτικής κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Σύμφωνα με στοιχεία του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής, πάνω από δύο εκατομμύρια άνθρωποι συνελήφθησαν και απελάθηκαν κατά τη δεκαετία 1991-2001, ενώ κατά την περίοδο 1996-2001 απελαύνονταν σταθερά πάνω από 200.000 άνθρωποι το χρόνο (Baldwin-Edwards et al., 2004: 23-24).

γενιάς». Καθώς ο όρος «δεύτερη γενιά» αναφέρεται σε παιδιά μεταναστών τα οποία γεννήθηκαν εδώ, η απόδοση σ' αυτά της ιδιότητας του μετανάστη εκκενώνει την έννοια της μετανάστευσης από κάθε συγκεκριμένο περιεχόμενο. Συσκοτίζεται έτσι το απλό γεγονός ότι η «δεύτερη γενιά» δεν μετανάστευσε από πουθενά ενώ, ταυτόχρονα, αναδιατυπώνεται η έννοια της μετανάστευσης μετατρεπόμενη σε κάποιου είδους «κληρονομική» ιδιότητα. Σ' αυτό το πλαίσιο, αν οι γονείς είναι μετανάστες, δεν μπορεί παρά να είναι και τα παιδιά τους. Κατ' αυτό τον τρόπο οι αποκλεισμοί και η κοινωνική ιεραρχία μεταξύ Ελλήνων και «ξένων» καθίστανται φυσικά δεδομένα αποκτώντας έναν παράδοξα «βιολογικό» χαρακτήρα. Τη συγκεκριμένη παρατήρηση για τη δεύτερη γενιά την οφείλω στον Δημήτρη Παρσάνογλου.

[118] Βλ., συγκεκριμένα τα άρθρα 1Α παρ. 1,2,3 καθώς και το άρθρο 2 (πρώην 5), παρ.1, εδάφια γ και δ.

[119] Οι διαδικασίες νομιμοποιήσεων, μολονότι έχουν χρησιμοποιηθεί πολλές φορές στην Ευρώπη, θεωρούνται μέσα περιορισμένης χρησιμότητας ενάντια στην παράνομη μετανάστευση, αξιοποιήσιμα μόνο υπό αυστηρές προϋποθέσεις. Αν η νομιμοποίηση δεν είναι αυστηρά εστιασμένη σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και εγγεγραμμένη σε μια συνολική πολιτική διαχείρισης της μετανάστευσης, θεωρείται πως υπάρχει ο κίνδυνος να λειτουργήσει ως παράγοντας έλξης (pull factor) παράνομων μεταναστών. Για μια εκτενή συζήτηση πάνω στο ζήτημα της εφαρμογής του μέτρου των νομιμοποιήσεων από τη σκοπιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βλ., την έκθεση του International Centre for Migration Policy Development (Regine, 2009).

Έρχεται κατ' αυτό τον τρόπο στο προσκήνιο η εσωτερική σύνδεση ανάμεσα στην παράνομη μετανάστευση και τις διαδοχικές διαδικασίες νομιμοποίησης. Οι διαστάσεις της νομιμότητας και της παρανομίας συνυπάρχουν διαρκώς και είναι μέσα σ' αυτό το πλαίσιο μόνιμης συνύπαρξης που βρίσκουν τη θέση τους οι διαδικασίες νομιμοποίησης ως πρακτικές ρύθμισης της έκτασης της μεταναστευτικής παρανομίας. Όπως το θέτει ο N. De Genova (2002: 429):

> Πράγματι, οι «παρανομοποιήσεις» (illegalizations) -ή αυτό που αποκαλώ νομική παραγωγή της μεταναστευτικής «παρανομίας»- παρέχουν τις θεμελιώδεις συνθήκες της δυνατότητας γι' αυτά τα προγράμματα που έχουν διάφορα ονόματα όπως «νομιμοποιήσεις», «κανονικοποιήσεις» (normalizations) ή «αμνηστεία», τα οποία συνιστούν μια επίσημη προσαρμογή του καθεστώτος των μη-καταγεγραμμένων [μετάφραση δική μου].

Οι νομιμοποιήσεις μείωσαν, για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, τον αριθμό των «λαθρομεταναστών», χωρίς ωστόσο να εξαλείψουν την παράνομη μετανάστευση. Εξάλλου, αν αναλογιστεί κανείς τον αυστηρά περιορισμένο χρονικά χαρακτήρα τους καταλήγει εύλογα στο συμπέρασμα ότι εξ αρχής δεν ήταν αυτός ο στόχος τους. Αν και η παρουσία παρανόμων μεταναστών στην ελληνική επικράτεια αποτελεί μια μόνιμη πραγματικότητα, δεν υπάρχει καμιά μόνιμη διαδικασία νομιμοποίησης.

4.3. «Λαθραία μετανάστευσις»

Το παρόν υποκεφάλαιο πραγματοποιεί κατά κάποιον τρόπο μια «βουτιά» στο παρελθόν της εγχώριας «λαθρομετανάστευσης». Επιχειρεί μια συνοπτική επισκόπηση της χρήσης του όρου αναλύοντας κάποια αποσπάσματα λόγου του τύπου κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα καθώς και βασικά νομικά κείμενα του ελληνικού κράτους για τους αλλοδαπούς από τη δεκαετία του 1920 μέχρι εκείνη του 1940, με σκοπό να εντοπίσει κάποιες πρώιμες διαδικασίες συγκρότησης των μηχανισμών ελέγχου της διασυνοριακής κίνησης και διαμονής στην ελληνική επικράτεια. Η διερεύνηση του παρελθόντος της «λαθρομετανάστευσης» δεν στοχεύει να εντοπίσει τις ρίζες της παρουσίας εκείνης της «λαθρότητας» που γνωρίζουμε σήμερα, ως εάν να επρόκειτο για μια μη-ιστορική διάσταση που διατρέχει αναλλοίωτη τον χρόνο, αλλά μάλλον να ανιχνεύσει κρίσιμες πτυχές της «προϊστορίας» της, σε ιστορικές περιόδους πολύ διαφορετικές από τη σημερινή. Για να καταστεί δυνατό κάτι τέτοιο, η ανάλυση

λόγου επικεντρώνεται στους τρόπους οργάνωσης της διάκρισης μεταξύ νόμιμου και λαθραίου.

Η έννοια της «λαθρομετανάστευσης» βρίσκεται εν χρήση στο δημόσιο λόγο ήδη κατά τη δεκαετία του 1910. Μια απ' τις παλιότερες αναφορές σ' αυτήν γίνεται στην εφημερίδα Σκριπ της 26ης Αυγούστου 1916[120], όπου γίνεται λόγος για την «λαθραίαν μετανάστευσιν». Πιο συγκεκριμένα, στο εν λόγω δημοσίευμα αναφέρονται τα εξής:

> Η ΛΑΘΡΑΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ
>
> Ο υπουργός των Ναυτικών κ. Δαμιανός δι' εγκυκλίου του προς το Λιμεναρχείον Πειραιώς, υπενθυμίζει όπως τούτο λαμβάνη πάντα τα κατάλληλα μέτρα κατά της λαθραίας μεταναστεύσεως. Διατάσσει δε όπως γίνεται λεπτωμερής έρευνα εις τα αναχωρούντα δι' αλλοδαπήν ατμόπλοια.[121]

Εδώ, σε αντίθεση με την κυρίαρχη σήμερα αντίληψη, το πρόβλημα της «λαθρομετανάστευσης» αφορά τα «αναχωρούντα δι' αλλοδαπήν ατμόπλοια» και, ως εκ τούτου, τους Έλληνες που επεδίωκαν να φύγουν από τη χώρα. Αν και δεν υπάρχει ακόμα ένα πλήρως συγκροτημένο νομικό πλαίσιο που να ρυθμίζει με κάποια σταθερότητα τα σχετικά με τη μετανάστευση, το κράτος εμπλέκεται άμεσα στην προσπάθεια ανακοπής της αποδημίας μέσω της *ad hoc* έκδοσης εγκυκλίου του υπουργείου Ναυτικών. Μολονότι η μετανάστευση από την Ελλάδα ήταν ήδη το 1916 μια εμπεδωμένη από δεκαετίες πραγματικότητα, φαίνεται πως οι πολεμικές ανάγκες του ελληνικού κράτους, το οποίο είχε μόλις βγει απ' τις συγκρούσεις των Βαλκανικών πολέμων και λίγους μήνες αργότερα θα εμπλεκόταν άμεσα στον Μεγάλο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, κατέστησαν τη μετανάστευση από την Ελλάδα σε ένα σημαντικό πρόβλημα που έχρηζε άμεσης αντιμετώπισης.

Σε άλλο σημείο του ίδιου φύλλου της εφημερίδας, γίνεται εκτενέστερα λόγος για τη μετανάστευση και, πιο συγκεκριμένα, για την απαγόρευσή της, αυτή τη φορά χωρίς ρητή αναφορά στην έννοια της «λαθρότητας». Το συγκεκριμένο δημοσίευμα

---

[120] Η αναφορά στο δημοσίευμα γίνεται στο άρθρο του Δ. Ψαρρά, «Ο παππούς μας ο λαθρομετανάστης», εφ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 6-02-2011.

[121] Εφημερίδα Σκριπ, 26-8-1916, στον ιστότοπο της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=123&dc=26&db=8&da=1916, προσβάσιμη στις 18-04-2013.

φέρει τον τίτλο «Η μετανάστευσις», και εκεί αναφέρεται ότι «ουδεμία αντίρρησις δύναται να υπάρξει» στο μέτρο της απαγόρευσης της μετανάστευσης. Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι κάθε «αναχώρησις» δεν πρέπει να ταυτίζεται με τη μετανάστευση ενώ ο συντάκτης «δεν αμφιβάλλει» για το ότι η κυβέρνηση θα δεχτεί ορισμένες εξαιρέσεις:

> Υπάρχουν σπουδασταί θέλοντες να μεταβούν εις Ευρώπην ίνα συνεχίσωσι τας σπουδάς των, επίσης επιστήμονες επιθυμούντες να ευρύνωσι τας γνώσεις των ή έμποροι, έχοντες ανάγκην ταξειδίου δια το εμπόριό των, ή και ασθενείς εις του οποίους τούτο επιβάλλεται.[122]

Η εφημερίδα αναγνωρίζει ως δικαιολογημένες τις παραπάνω περιπτώσεις «αναχωρήσεων», οι οποίες αφορούν οπωσδήποτε τις εύπορες κατηγορίες πολιτών, και καλεί την κυβέρνηση να τις επιτρέψει, «έστω και υπό τον όρον της καταβολής εγγυήσεως». Παράλληλα, βεβαιώνει ότι «ουδείς σπουδαστής ή επιστήμων θα ηρνείτο να επιστρέψη εάν κληθή υπό τα όπλα, διότι τούτο θα εσήμαινε πολιτικόν και αστικόν όλεθρον αυτού»[123]. Το τελευταίο αυτό σημείο φανερώνει καθαρά το είδος του προβλήματος που συνιστά η μετανάστευση σ' εκείνη την ιστορική στιγμή. Σε μια περίοδο που το κράτος βρίσκεται ουσιαστικά επί ποδός πολέμου, η μετανάστευση από την Ελλάδα σηματοδοτεί, τουλάχιστον για τους άρρενες υπηκόους, τον κίνδυνο μιας σημαντικής απώλειας στρατεύσιμων που πρέπει να ριχτούν στη μάχη. Η εφημερίδα καλεί την κυβέρνηση να μεριμνήσει θεσπίζοντας μιαν ορισμένη ευελιξία όσον αφορά τους εύπορους πολίτες επικαλούμενη τον πατριωτισμό τους, ο οποίος θα τους κάνει να επιστρέψουν εάν κληθούν «υπό τα όπλα»[124]. Η άμεση συνύφανση της αποτροπής της «λαθραίας μεταναστεύσεως» με τις πολεμικές ανάγκες του ελληνικού κράτους διατυπώνεται ρητά από μια ακόμα εφημερίδα της εποχής, την εφημερίδα Εμπρός κατά την αναφορά της στην κοινοποίηση της εγκυκλίου του υπουργείου Ναυτικών. Σύμφωνα με την εφημερίδα, δια της συγκεκριμένης εγκυκλίου

---

[122] *Όπ.π.*

[123] *Όπ.π.*

[124] Η επιθυμία αποφυγής της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας, μαζί με τη φτώχεια, το φόβο των τοκογλύφων και την ανάγκη να προικοδοτηθούν οι αδελφές, αποτελούσε ένα από τα κίνητρα που ώθησαν πολλούς άνδρες να μεταναστεύσουν στον «Νέο Κόσμο» στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα. Βλ., Παπαδόπουλος (2008: 31, 249-252) και, πιο συγκεκριμένα για την Πελοπόννησο, Βεντούρα (2012: 94).

«συνιστάται αυστηρώς η επίβλεψις των αποπλεόντων δια το εξωτερικόν ατμοπλοίων, όμως (sic) μή δι' αυτών αναχωρούν λαθραίως στρατεύσιμοι».[125]

Η απαγόρευση αυτή, με βάση την οποία συγκροτείται μια πρώιμη έννοια «λαθραίας μετανάστευσης», δεν αφορά τη μετανάστευση εν γένει. Στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας Σκριπ μαθαίνουμε, για παράδειγμα, σχετικά με τον απόπλου του υπερωκεάνιου «Βασιλεύς Κωνσταντίνος» από το λιμάνι του Πειραιά με κατεύθυνση τη Νέα Υόρκη, πάνω στο οποίο βρίσκονταν «μετανάστες και εμπορεύματα», ενώ η εφημερίδα Εμπρός της ίδιας ημέρας, κάτω απ' τον τίτλο «Μετανάστευσις Ελλήνων εργατών» αναφέρεται στην αναχώρηση 700 περίπου «ομογενών εργατών» για τη Μασσαλία με το υπερωκεάνιο «Αγία Άννα»[126]. Το κρίσιμο ζήτημα, ως εκ τούτου, έγκειται στην ανάγκη άμεσης υπαγωγής των μεταναστευτικών κινήσεων στις ανάγκες του εθνικού κράτους. Είναι το κράτος που (πρέπει να) αποφασίζει πότε, ποιος και υπό ποιούς όρους μπορεί να ταξιδέψει έξω από την επικράτεια.

Έτσι, αρκετά χρόνια πριν τη θέσπιση του πρώτου νόμου που ρυθμίζει συγκεκριμένα τα σχετικά με την διάσχιση των συνόρων και την εγκατάσταση στην ελληνική επικράτεια, το ελληνικό κράτος παρεμβαίνει άμεσα στο ζήτημα της μετανάστευσης επιδιώκοντας να την ελέγξει. Ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα αρχίζει να αναδύεται μιαν έννοια «λαθραίας» μετανάστευσης, η οποία τότε αναφέρεται στους στρατεύσιμους Έλληνες άνδρες που εγκαταλείπουν το εθνικό κράτος σε καιρούς πολεμικής προετοιμασίας.

4.4. Η νομοθεσία για τη μετανάστευση προς την Ελλάδα στις απαρχές της

Ο πρώτος νόμος που ρύθμιζε τα σχετικά με τη μετανάστευση ζητήματα στην Ελλάδα ήταν ο νόμος 3275/1925, ο πλήρης τίτλος του οποίου ήταν «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι». Το κείμενο συνδέει άμεσα την είσοδο και παρουσία αλλοδαπών στην επικράτεια με την αστυνομία η οποία και αποτελεί την αρμόδια για τον σχετικό έλεγχο αυτής της κίνησης υπηρεσία. Η αστυνομία εκδίδει δελτία ταυτότητας που «επέχουν θέσιν διαβατηρίου» (άρθρο 1), συλλέγει πληροφορίες για την άφιξη, την αναχώρηση και κάθε μετακίνησή τους (άρθρο 6) ενώ, επιπλέον, μπορεί να γνωματεύει στον Υπουργό Εσωτερικών για το αν είναι ανάγκη

[125] Εφημερίδα Εμπρός, 26-08-1916, στον ιστότοπο της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=108&dc=26&db=8&da=1916, προσβάσιμη στις 18-04-2013.

[126] Εφημερίδα Εμπρός, *όπ.π.*

να «διαταχθεί οριστικώς ή προσωρινώς το κλείσιμο των δημοσίων κέντρων, ως λεσχών, αναψυκτηρίων, συλλόγων κλπ. εν οις τακτικώς φοιτώσιν αλλοδαποί...» (άρθρο 13).

Μολονότι ο συγκεκριμένος νόμος διατυπώνει μια σειρά περιορισμούς εισόδου που αφορούν την υγεία, την οικονομική επιφάνεια ή την επικινδυνότητα των εισερχομένων (άρθρο 4), οι οποίοι προϋποθέτουν έλεγχο κατά την άφιξη, η υποχρέωση αστυνομικού ελέγχου των συνόρων της επικράτειας καθώς και η υποχρέωση εφοδιασμού του εισερχόμενου αλλοδαπού με διαβατήριο δεν αναφέρονται ρητά, ή, ακριβέστερα, αρθρώνονται με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Στο προτελευταίο άρθρο του νόμου (άρθρο 17) ορίζεται ότι:

> Τα της θεωρήσεως των διαβατηρίων κατά τε την άφιξιν και την αναχώρησιν, από απόψεως ασφαλείας του Κράτους, υπάγονται εις το Τμήμα της Αστυνομίας των Πόλεων (άρθρο 17).

Η αστυνομική θεώρηση των διαβατηρίων που αναφέρεται στο απόσπασμα δεν αποτελεί ασφαλώς αυτή καθαυτή κάτι το ιδιαίτερο. Συνδυαζόμενη όμως με την ανυπαρξία ρητής υποχρέωσης εφοδιασμού με τα κατάλληλα έγγραφα *πριν* από την είσοδο στην επικράτεια καθώς και με το ότι είναι η αστυνομία εκείνη που εκδίδει ταυτότητες οι οποίες «επέχουν θέσιν διαβατηρίου», φανερώνει μιαν οργάνωση του ελέγχου της κινητικότητας στην επικράτεια αρκετά διαφορετική από τη σημερινή. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο άρθρο του νόμου 3275/1925 ορίζονται τα εξής:

> Πας αλλοδαπός ηλικίας άνω των 15 ετών μέλλων να διαμείνη εν Ελλάδι πλέον των 20 ημερών υποχρεούται εντός 48 ωρών από της αφίξεώς του να αιτήσηται εγγράφως παρά της οικείας Αστυνομικής Αρχής έκδοσιν δελτίου ταυτότητος (άρθρο 1).

Ο συνδυασμός των δύο παραπάνω αποσπασμάτων, μας δίνει τη δυνατότητα να ανασυγκροτήσουμε μια αδρή εικόνα για τη νομική διαχείριση της εισόδου και παραμονής στην επικράτεια εκείνης της εποχής. Ο νόμος ορίζει τον αστυνομικό έλεγχο ως υποχρέωση κατά κύριο λόγο του ίδιου του αλλοδαπού ο οποίος οφείλει να επιδιώξει την απόκτηση των απαραίτητων για την παραμονή του εγγράφων κατόπιν αιτήσεώς του. Αν από την «άποψη της ασφάλειας του Κράτους» η αστυνομία είναι η

υπηρεσία που έχει επιφορτιστεί με τη θεώρηση των διαβατηρίων των αλλοδαπών και αν οι εισερχόμενοι αλλοδαποί υποχρεούνται να αιτηθούν στην ίδια υπηρεσία για την απόκτηση δελτίων ταυτότητος που «επέχουν θέσιν διαβατηρίου», έπεται πως ο αστυνομικός έλεγχος είναι κατά κύριο λόγο επικεντρωμένος στο εσωτερικό της επικράτειας και χρονικά εντοπισμένος *μετά* την είσοδο σ' αυτήν. Σ' αυτή την πρώιμη περίοδο της οργάνωσης του ελέγχου των κινήσεων που διασχίζουν τα εθνικά σύνορα, όπου το σύστημα των διαβατηρίων δεν έχει ακόμα εμπεδωθεί, η ασφάλεια του κράτους φαίνεται επικεντρωμένη, σύμφωνα με το κείμενο του νόμου, όχι σε όσους και όσες επιχειρούν να εισέλθουν, αλλά σ' εκείνους που βρίσκονται ήδη εντός.

Ο αστυνομικός έλεγχος των συνόρων και η υποχρέωση να είναι κανείς εφοδιασμένος με τα κατάλληλα έγγραφα για να εισέλθει στην επικράτεια διατυπώνεται ρητά με τον νόμο 4310 του 1929, «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου, διαβατηρίων και απελάσεων και εκτοπίσεων». Το δεύτερο άρθρο του εν λόγω νόμου ορίζει τα εξής:

> Πας εισερχόμενος ή εξερχόμενος οπωσδήποτε του Ελληνικού εδάφους υποχρεούται όπως κατά την άφιξιν ή αναχώρησίν του υποβληθή εις αστυνομικόν έλεγχον, διεξαγόμενον συμφώνως προς τα εκάστοτε υπό του Υπουργείου Εσωτερικών καθοριζόμενα (άρθρο 2).

Η εμβέλεια των ρυθμίσεων του συγκεκριμένου νομικού κειμένου δεν εξαντλείται στην κατηγορία των αλλοδαπών αλλά αφορά και τους ημεδαπούς. Αυτή η γενικότητα στην επιβολή του ελέγχου καθίσταται εμφανής στη διατύπωση «πας εισερχόμενος ή εξερχόμενος», ενώ στο άρθρο 18 η έννοια του ημεδαπού διατυπώνεται ρητά ως εμπίπτουσα στην εμβέλεια των ελέγχων που ορίζει ο νόμος[127]. Διαμορφώνονται κατ' αυτό τον τρόπο οι νομικές προσταγές που ρυθμίζουν με συγκεκριμένο όσο και γενικό τρόπο την κίνηση διάσχισης των συνόρων της επικράτειας υπάγοντάς την στις αρμοδιότητες συγκεκριμένων κρατικών υπηρεσιών, συγκεκριμένα του Υπουργείου Εσωτερικών.

Επιπλέον, στον νόμο 4310/1929 κάνει την εμφάνισή του και το ζήτημα της

[127] «Ο έλεγχος των καθ' οιονδήποτε τρόπον εισερχομένων ή εξερχομένων του Ελληνικού εδάφους ημεδαπών ή αλλοδαπών είναι της απολύτου αρμοδιότητος του Υπουργού των Εσωτερικών...». Νόμος 4310/1929, άρθρο 18.

ιθαγένειας του αλλοδαπού. Στο άρθρο 8 του εν λόγω νόμου διατυπώνονται τα εξής:

> Ομογενείς εγκατεστημένοι εν Ελλάδι και ισχυριζόμενοι ότι δεν είνε Έλληνες υπήκοοι αλλά αλλοδαποί, υποχρεούνται όπως εντός τεσσάρων μηνών από της συμπληρώσεως διετίας εν Ελλάδι, εφοδιασθώσι δια πιστοποιητικού αναγνωρίσεως της ξένης ιθαγενείας, εκδιδομένου παρά του Υπουργείου των Εξωτερικών, εις ο δέον να υποβάλλωσιν εγκαίρως προς τούτο τα έγγραφα εφ' ων στηρίζουσι την ξένην ιθαγένειαν (νόμος 4310/1929, άρθρο 8).

Το παραπάνω απόσπασμα φανερώνει τη στενή σύνδεση του δικαίου των αλλοδαπών με την πολιτική «εθνικής ταξινόμησης» και ελέγχου των πληθυσμών που εντάχθηκαν ή εισήλθαν στην ελληνική επικράτεια κατά τους βαλκανικούς πολέμους και μετά την ήττα της μικρασιατικής εκστρατείας (Psimmenos & Georgoulas, 2001: 55-56). Γίνεται, επίσης, αναφορά στην κατηγορία του ομογενούς, ο καθορισμός της οποίας αποτελεί αρμοδιότητα των αρχών του υπουργείου Εξωτερικών[128]. Το ελληνικό κράτος, θέτει περιορισμένα χρονικά όρια γι' αυτή τη «διευκρίνιση» της ιθαγένειας, πέραν των οποίων οι ομογενείς που «δεν εφωδιάσθησαν διά του ως άνω πιστοποιητικού […] θεωρούνται ως Έλληνες πολίται» (νόμος 4310/1929, άρθρο 8). Όσοι δεν θεωρούν εαυτούς Έλληνες θα πρέπει να το δηλώσουν μέσα σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ειδάλλως θα ταξινομηθούν ως Έλληνες υπήκοοι. Καθίσταται εμφανής κατ' αυτό τον τρόπο, η στρατηγική ταχύρυθμης εθνικής αφομοίωσης των εθνολογικά «ρευστών» τμημάτων του προσφάτως διευρυμένου πληθυσμού του κράτους[129].

Ο νόμος 4310/1929 τροποποιείται το 1932 από τον νόμο 5405, ο οποίος, πάνω στη βάση του προηγούμενου ρυθμίζει μια σειρά από ιδιαίτερα ζητήματα. Για παράδειγμα, το άρθρο 2 του συγκεκριμένου νόμου απαλλάσσει από την υποχρέωση του διαβατηρίου «πρόσωπα επιβαίνοντα ιδιόκτητων πλοίων ή επίτηδες ναυλωμένων χάριν περιηγήσεως». Επιπλέον, το ίδιο άρθρο ορίζει την κατάσταση του διερχόμενου

---

[128] Για τη διάκριση ομογενούς-αλλογενούς, βλέπε το υποκεφάλαιο 4.6. του παρόντος κεφαλαίου.

[129] Όσον αφορά την ιθαγένεια των προσφύγων που ήρθαν στην Ελλάδα μετά την ήττα του ελληνικού στρατού το 1922, είναι ανάγκη να υπενθυμιστεί πως, σύμφωνα με το άρθρο 7 της Σύμβασης της Λωζάνης (30-01-1923), έχαναν την τουρκική και αποκτούσαν την ελληνική άμα τη αφίξει τους στην Ελλάδα. Την τουρκική ιθαγένεια αποκτούσαν με την αφιξή τους στην Τουρκία και οι πρόσφυγες από την Ελλάδα. Βλ., το κείμενο της Σύμβασης της Λωζάνης στο Hirschon (2003: 283).

(transit) επιβάτη πλοίου, ο οποίος, εφόσον είναι εφοδιασμένος με διαβατήριο, μπορεί να αποβιβασθεί και να παραμείνει στο ελληνικό έδαφος μέχρι την αναχώρηση του πλοίου (άρθρο 2). Στα πλαίσια αυτού του νομοθετήματος, ο έλεγχος της κίνησης που διασχίζει τα σύνορα της επικράτειας επικεντρώνεται στα μέσα μεταφοράς. Γίνεται άμεση αναφορά στους πλοιάρχους ή τους «κυβερνήτας παντός πλοίου» καθώς και στους οδηγούς «παντός ετέρου μεταφορικού μέσου» οι οποίοι υποχρεώνονται «να μη δέχωνται προς επιβίβασην δια το εξωτερικόν επιβάτας μη υποστάντας τον κεκανονισμένον αστυνομικόν έλεγχον» (άρθρο 5, παρ. 1).

Πρόκειται κατά κάποιον τρόπο για την ανάθεση καθηκόντων ελέγχου από το κράτος σε ιδιώτες, οι οποίοι, σύμφωνα με τη διατύπωση του J. Torpey (2000: 9-10) που αντλεί από την πραγματικότητα των Ηνωμένων Πολιτειών, μετατρέπονται σε «βοηθούς σερίφη». Και στην περίπτωση του εν λόγω νόμου, το φάσμα του ελέγχου υπερβαίνει την κατηγορία των αλλοδαπών. Η χρήση του ουσιαστικού «επιβάτης», το οποίο δηλώνει γενικά το υποκείμενο που υφίσταται τον έλεγχο, υποδεικνύει ξεκάθαρα πως αυτός αφορά και τους Έλληνες. Εντοπίζεται σ' αυτό το σημείο η εξέλιξη μιας ευρύτατης διαδικασίας η οποία, εκκινώντας από την ανάγκη ελέγχου των «ξένων» εκτείνεται και στους πολίτες. Όπως το θέτει η S. Coutin:

> Ο πολλαπλασιασμός των πρακτικών επιβολής του νόμου παρουσιάζει επίσης ένα φαινόμενο διάχυσης (spillover effect), έτσι που και οι πολίτες επίσης πρέπει να περάσουν από σημεία επιθεώρησης (inspection points), να έχουν στην κατοχή τους διαβατήρια για να ταξιδεύουν, να επιδεικνύουν αποδείξεις νόμιμης διαμονής και τα τοιαύτα. Έτσι, η μεταχείριση των κατοίκων, νομίμων ή όχι, ως εάν να ήταν δυνητικά χωρίς χαρτιά, μετασχηματίζει τη φύση της ίδιας της ιδιότητας του πολίτη [μετάφραση δική μου] (Coutin, 2010: 200).

Προς την ίδια κατεύθυνση του ελέγχου της κίνησης *και* των ημεδαπών δείχνει και η τροποποίηση του νόμου 5405/1932 από τον νόμο 719/1948. Πρώτη μέριμνα του συγκεκριμένου νομοθετήματος είναι ο ακόμα αυστηρότερος έλεγχος των μεταφορικών μέσων στα οποία τώρα εντάσσεται και το «αερόπλοιο»:

> Πλοίαρχοι ή κυβερνήται παντός πλοίου, πλωτού μέσου, αεροπλοίου και γενικώς οδηγοί παντός είδους μεταφορικού μέσου υποχρεούνται να μη δέχωνται προς μεταφοράν και να λαμβάνωσιν άμα παν μέτρον αποκλείον την

> μεταφοράν δια το εξωτερικόν προσώπων μη εφωδιασμένων δια των κεκανονισμένων ταξιδιωτικών εγγράφων και μη υποστάντων τον κεκανονισμένον αστυνομικών έλεγχον (νόμος 719/1948, άρθρο 1, παρ. 1).

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, όπως και σε ολόκληρο το κείμενο του νόμου, ο όρος «αλλοδαπός» καθώς και «επιβάτης», αντικαθίστανται από την ευρύτατη κατηγορία του «προσώπου». Πρόκειται για μια κίνηση που διευρύνει το φάσμα του ελέγχου στοχεύοντας συγκεκριμένα τους ημεδαπούς που επιχειρούσαν να εγκαταλείψουν τη χώρα χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις, η οποία μάλιστα παραμένει ενεργή στο πεδίο της νομοθεσίας μέχρι και σήμερα[130]. Η αντιμετώπιση που ορίζει αυτός ο νόμος συνιστά μιαν επιπλέον σκλήρυνση σε σχέση με την αντίστοιχη του 5405/1932 κατά το ότι στις υποχρεώσεις των κυβερνητών ή οδηγών απέναντι στους επιβάτες τους προστίθεται και εκείνη του να λαμβάνουν «παν μέτρον» για την αποτροπή κάθε «παράνομης» μεταφοράς.

Για να γίνει επαρκώς κατανοητή αυτή η ιδιαίτερη πίεση θα πρέπει να ενταχθεί στο συγκεκριμένο ιστορικό της συμφραζόμενο. Ο νόμος εκδόθηκε κατά την περίοδο διεξαγωγής του εμφυλίου πολέμου (Ιούνιος 1948), όταν το ελληνικό κράτος πολεμούσε για να συντρίψει τον «κομμουνιστικό κίνδυνο», έναν κίνδυνο ο οποίος ήταν ταυτόχρονα εσωτερικός, ως ρήξη της ενότητας του έθνους και αμφισβήτηση της κρατικής εξουσίας, αλλά και εξωτερικός, τοποθετημένος βορείως των συνόρων του. Η εν εξελίξει σύγκρουση για την πολιτική εξουσία εμφανίζεται στο ίδιο το κείμενο του νόμου, στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 4, με τη χρήση του όρου «ανταρσία». Εκεί ορίζεται ρητά πως «[δ]ιαρκούσης της ανταρσίας», οι αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές μπορούν να επιβάλουν «οιονδήποτε περιοριστικόν μέτρον όσον αφορά την κίνησιν ή τα δρομολόγια παντός μεταφορικού μέσου» (νόμος 719/1948, άρθρο 4). Η επιβολή του αυστηρότερου δυνατού ελέγχου κινήσεων στο εσωτερικό της επικράτειας από κοινού με εκείνον στα εξωτερικά σύνορα αποτελούσε, για το ελληνικό κράτος κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, μιαν απολύτως αναγκαία συνθήκη όχι μόνο για τους συνήθεις και γενικούς διοικητικούς λόγους αλλά και για τη νίκη επί της «ανταρσίας» του εχθρού.

---

[130] Με τις απαραίτητες τροποποιήσεις της χρησιμοποιούμενης γλώσσας, παρόμοιες διατυπώσεις συναντώνται και στους σύγχρονους νόμους που αφορούν τη μετανάστευση. Βλ., 1975/1991 (άρθρο 33, παρ. 4), 2910/2001 (άρθρο 55, παρ. 2) και 3386/2005 (άρθρο 88, παρ. 2).

Στο κείμενο του νόμου 719/1948 κάνει την εμφάνισή της και μια έννοια «λαθρότητας». Στο πρώτο άρθρο γίνεται λόγος για «λαθραία μεταφορά προσώπων» και για «λάθρα μεταφερόμενα πρόσωπα»[131]. Δεν πρόκειται, οπωσδήποτε, για έννοια ταυτόσημη με εκείνη της σύγχρονης «λαθρομετανάστευσης» αλλά για μία που βρίσκεται μάλλον εγγύτερα σε εκείνη του «λαθρεπιβάτη»[132]. Επιπλέον, η «λαθρότητα» του 1948 στοχεύει κατά κύριο λόγο σε Έλληνες ενώ η σύγχρονη σε μη-Έλληνες. Το γεγονός, ωστόσο, ότι οι δύο κατηγορίες δεν ταυτίζονται, δεν πρέπει να εκτοπίζει από το πεδίο της ορατότητας αυτό που τους είναι κοινό. Αυτό που τις συνδέει είναι η δια του νομικού λόγου εκπεφρασμένη αξίωση του κράτους να μονοπωλεί τα νόμιμα μέσα των ανθρώπινων μετακινήσεων. Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με την αμφισβήτηση της νομικά καθορισμένης κρατικής εξουσίας να ελέγχει την είσοδο, την έξοδο και την κίνηση στην επικράτεια. Είναι πάνω σ' αυτήν ακριβώς την κοινή βάση της κρατικής εξουσίας και του ελέγχου που θα συγκροτηθεί αργότερα η σύγχρονη έννοια της «λαθρομετανάστευσης», ως απάντηση του κράτους στη de facto αμφισβήτηση της εξουσίας του μέσω της διάσχισης των συνόρων από αλλοδαπούς που δεν πληρούν τους τεθειμένους όρους.

Στον αντίποδα της όψιμης εντύπωσης ότι η «λαθρομετανάστευση» είναι μια αυταπόδεικτη πραγματικότητα η οποία δεν μπορεί παρά να αφορά «ξένους», μπορούμε με βάση τον νόμο 719/1948 να ανασυγκροτήσουμε μια πρώιμη κατηγορία νομικά διατυπωμένης «λαθρότητας», στραμμένης κατά κύριο λόγο στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας. Στο στόχαστρο του ελληνικού κράτους σ' αυτή την περίοδο βρίσκονταν, κυρίως, Έλληνες υπήκοοι οι οποίοι επιχειρούσαν να αποδημήσουν ή/και να εισέλθουν χωρίς την άδεια των αρχών. Η συγκεκριμένη εκδοχή «λαθρότητας», παρέχει και τη δυνατότητα αμφισβήτησης και του θεωρούμενου ως αυτονόητου χαρακτήρα της ταύτισης του «ξένου» με τον μη-Έλληνα πολίτη. Σε συνθήκες οξύτατης κρίσης, όταν η ενότητα της εθνικής πολιτικής

---

[131] «Οι παραβάται του παρόντος ως και πας άλλος συνεργών ή διευκολύνων την λαθραίαν μεταφοράν προσώπων δια το εξωτερικόν τιμωρούνται με χρηματικήν ποινήν 1-5 εκατομ. Δραχμών δι' έκαστον λάθρα μεταφερόμενον πρόσωπον ή με φυλάκισιν τουλάχιστον ενός μηνός ή και με αμφοτέρας τας ποινάς». Νόμος 719/1948, άρθρο 1.

[132] Ο Δ. Ψαρράς διατυπώνει την υπόθεση ότι ο όρος «λαθρομετανάστης» είναι πιθανό να προέκυψε «από τον όρο "λαθρεπιβάτης", γιατί οι Έλληνες που έφευγαν για τις ΗΠΑ χωρίς επίσημα χαρτιά συχνά δεν είχαν και εισιτήρια». Βλ., Δημήτρης Ψαρράς, «Ο παππούς μας ο λαθρομετανάστης», εφ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 06-02-2011.

κοινότητας έχει έμπρακτα διαρραγεί, η έννοια του ξένου από την άποψη της εξουσίας του εθνικού κράτους διευρύνεται ώστε να συμπεριλάβει και κοινωνικά υποκείμενα που, υπό άλλες συνθήκες, θα ενέπιπταν στις εθνικές προδιαγραφές του πολίτη.

Η ανάλυση που αναπτύχθηκε παραπάνω οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο ιδιαίτερα αυστηρός διασυνοριακός έλεγχος καθώς και η έννοια της «λαθραίας» διάσχισης των συνόρων, δεν συνιστούν κατά κανέναν τρόπο αμετάβλητες και αυτονόητες πραγματικότητες. Αν και ό έλεγχος των συνόρων και των συνθηκών μετακίνησης συνιστά μια διαρκή μέριμνα των σύγχρονων κρατών, ο συγκεκριμένος χαρακτήρας τους ποικίλλει ανάλογα με την περίοδο. Ως ιστορικό προϊόν, υφίσταται μεταβολές. Η ανάλυση αυτών των μεταβολών παρέχει στην έρευνα τη δυνατότητα να ανασύρει στην επιφάνεια στιγμές από την «προϊστορία» της έννοιας της «λαθρότητας», όταν στο πεδίο αναφοράς της, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σήμερα, περιλάμβανε σαφώς και Έλληνες.

Ομοίως, παρακολουθώντας την εξέλιξη του νομοθετικού λόγου είναι δυνατό να εντοπιστεί μια πρώιμη περίοδος κατά την οποία ο έλεγχος των συνόρων παρουσιάζεται λιγότερο αυστηρός ως προς την εξωτερική περίμετρο της επικράτειας και εξαρτώμενος, μέχρι κάποιου σημείου, από τη συμμόρφωση εκείνου-ης που έπρεπε να τον υποστεί. Πρόκειται ουσιαστικά για τον εντοπισμό ενός ιστορικού σημείου κατά το οποίο οι έννοιες που σήμερα αποτελούν κοινό τόπο δεν συμπίπτουν πλήρως με τον σύγχρονο εαυτό τους, πράγμα που μας επιτρέπει να τις συλλάβουμε ως ιστορικά τεχνουργήματα. Όχι ως αναλλοίωτες πραγματικότητες που διατρέχουν τον χρόνο αλλά ως έγχρονες κατασκευές, «τακτικές» σύμφωνα με τον N. De Genova (2002: 425), οι οποίες συγκροτούνται και ανασυγκροτούνται με στόχο να διαχειριστούν συγκεκριμένα προβλήματα.

4.5. Η σύγχρονη μετανάστευση προς την Ελλάδα ως λαθρομετανάστευση

Στα πρώτα άρθρα των σύγχρονων βασικών νόμων που αφορούν τη μετανάστευση, δηλαδή αυτών που θεσπίστηκαν από το 1991 και έπειτα, επαναλαμβάνονται διαρκώς οι θεμελιώδεις διαστάσεις του συνοριακού ελέγχου που ασκεί το εθνικό κράτος. Είναι σ' αυτά τα άρθρα που διατυπώνονται οι θεμελιώδεις κατηγορίες μέσω των οποίων οργανώνεται ο έλεγχος και οριοθετείται η νομιμότητα και η παρανομία της μετανάστευσης. Σ' αυτά τα άρθρα θα επικεντρωθεί και η ανάλυση του παρόντος τμήματος του κεφαλαίου. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν, περιέχονται στο νόμο 1975 του 1991, στο Κεφάλαιο Β το οποίο φέρει τον τίτλο «Αστυνομικός έλεγχος

μεθοριακών διαβάσεων»:

> Η είσοδος στο ελληνικό έδαφος και η έξοδος από αυτό γίνεται μόνο από τις ελεγχόμενες μεθοριακές διαβάσεις (νόμος 1975/1991, άρθρο 3, παρ. 1).

Επιπλέον, στο άρθρο 4, το οποίο αφορά επίσης τον αστυνομικό έλεγχο, ορίζεται ότι:

> Κάθε άτομο, που με οποιονδήποτε τρόπο εισέρχεται στο ελληνικό έδαφος ή εξέρχεται απ' αυτό, υποβάλλεται σε αστυνομικό έλεγχο, κατά την άφιξη και την αναχώρησή του, με εξαίρεση τις περιπτώσεις που προβλέπονται από ειδικές διεθνείς συμβάσεις (νόμος 1975/1991, άρθρο 4).

Στον νόμο που μετά από μια δεκαετία αντικατέστησε τον 1975/1991, τον 2910/2001, οι αντίστοιχες διατυπώσεις είναι ελαφρώς διαφορετικές. Στην πρώτη παράγραφο του τρίτου άρθρου ορίζεται ότι «Κάθε άτομο επιτρέπεται να εισέρχεται στο ελληνικό έδαφος και να εξέρχεται από αυτό μόνο από τις ελεγχόμενες μεθοριακές διαβάσεις» (άρθρο 3, παρ. 1), ενώ σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του τέταρτου άρθρου, «Κάθε άτομο που εισέρχεται στο ελληνικό έδαφος ή εξέρχεται από αυτό, υποβάλλεται σε αστυνομικό έλεγχο κατά την άφιξη και την αναχώρησή του» (άρθρο 4, παρ. 1). Ο επόμενος βασικός νόμος για τη μετανάστευση, ο 3386/2005, ο οποίος βρίσκεται σε ισχύ μέχρι και σήμερα, επαναλαμβάνει ουσιαστικά τα παραπάνω διαφοροποιώντας ακόμα μια φορά ελαφρώς τη διατύπωση. Ο «αστυνομικός έλεγχος μεθοριακών διαβάσεων» που αποτελεί τον τίτλο του Κεφαλαίου Β του 2910/2001 γίνεται στο αντίστοιχο κεφάλαιο του 3386/2005 απλά «έλεγχος μεθοριακών διαβάσεων», ενώ ο «αστυνομικός έλεγχος» στον οποίο υποβάλλεται όποιος εισέρχεται ή εξέρχεται από την επικράτεια μετατρέπεται σε σκέτο «έλεγχο»[133]. Τέλος, ο όρος «άτομο» παραχωρεί τη θέση του στο «πρόσωπο».

Οι αλλαγές των χρησιμοποιούμενων όρων, ωστόσο, αν και σηματοδοτούν μιαν ορισμένη απομάκρυνση από μια ανοιχτά αστυνομοκεντρική διατύπωση, δεν αλλάζουν το γεγονός ότι ο έλεγχος εισερχομένων και εξερχομένων συνεχίζει να

[133] Πιο συγκεκριμένα, στον 2910/2001 ορίζεται ότι «Κάθε άτομο που εισέρχεται στο ελληνικό έδαφος ή εξέρχεται από αυτό, υποβάλλεται σε αστυνομικό έλεγχο κατά την άφιξη και την αναχώρησή του» (άρθρο 4, παρ. 1), ενώ στον 3386/2005 ότι «Κάθε πρόσωπο που εισέρχεται στο ελληνικό έδαφος ή εξέρχεται από αυτό υποβάλλεται σε έλεγχο κατά την άφιξη ή την αναχώρησή του» (άρθρο 5, παρ. 1).

αποτελεί αρμοδιότητα της αστυνομίας. Σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 5 του νόμου 3386/2005:

> Ο έλεγχος των προσώπων που εισέρχονται στο ελληνικό έδαφος ή εξέρχονται από αυτό ανήκει στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και ενεργείται από τις κατά τόπους αρμόδιες, για το σκοπό αυτόν, αστυνομικές αρχές (νόμος 3386/2005, άρθρο 5, παρ. 2).

Η πρώτη σύγχρονη αναφορά στην έννοια της μετανάστευσης γίνεται στο κείμενο του νόμου 1975/1991 και έχει μιαν αυστηρά αστυνομική/διωκτική μορφή. Ο τίτλος και οι δυο πρώτες παράγραφοι του άρθρου 5 έχουν ως εξής:

> Ομάδες δίωξης λαθρομετανάστευσης
> 1. Με απόφαση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης συγκροτούνται ειδικές αστυνομικές ομάδες με αποστολή την καταπολέμηση της λαθρομετανάστευσης κατά το μήκος των χερσαίων συνόρων της χώρας
> 2. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Δημόσιας Τάξης και Εμπορικής Ναυτιλίας συγκροτούνται μικτές ομάδες επιτήρησης των παράκτιων περιοχών και θαλάσσιων συνόρων της Χώρας, για την καταπολέμηση της λαθρομετανάστευσης και άλλων παράνομων δραστηριοτήτων (άρθρο 5).[134]

Η διάσχιση των συνόρων -από έξω προς τα μέσα αυτή τη φορά- χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα διατυπώνεται ρητά ως μια παράνομη δραστηριότητα που πρέπει να «καταπολεμηθεί» με τη συγκρότηση «ειδικών» αστυνομικών σωμάτων που θα έχουν ως καθήκον τους να περιπολούν τα χερσαία και θαλάσσια σύνορα. Η πρώτη, σύγχρονη, αναφορά του ελληνικού κράτους στη μετανάστευση είναι η αναφορά σε κάποιου είδους «παρανομία». Η έννοια της «λαθρομετανάστευσης», η οποία αποτελεί το σταθερό κέντρο κάθε αντιμεταναστευτικού λόγου στην δημόσια σφαίρα, αποτελεί και την πρώτη εκδοχή της έννοιας της μετανάστευσης στην οποία αναφέρεται ρητά κάποιο σύγχρονο εγχώριο νομικό κείμενο.

Και η δεύτερη αναφορά, ωστόσο, στη μετανάστευση είναι εγγεγραμμένη στο

[134] Η ίδρυση του σώματος «Συνοριακών φρουρών» πραγματοποιήθηκε μερικά χρόνια αργότερα, το 1998 με τον νόμο 2622 (ΦΕΚ 138 Ά 26-06-1998).

πλαίσιο της αστυνομικής διαχείρισης. Πρόκειται για το εδάφιο στ, της παραγράφου 5 του άρθρου 6 του ίδιου νόμου, σύμφωνα με το οποίο:

> 5. Απαγορεύεται η είσοδος αλλοδαπού στο ελληνικό έδαφος αν:
> στ. Εκ των περιστάσεων συνάγεται βάσιμα ότι αποσκοπεί να παραμείνει στη Χώρα ως μετανάστης, χωρίς ειδική προς τούτο έγκριση ή ότι δύναται ν' αποτελέσει κίνδυνο για τη δημόσια τάξη ή ασφάλεια της Χώρας (άρθρο 6, παρ. 5, εδάφ. στ).

Είτε πρόκειται για την περίπτωση που οι αρμόδιες αρχές «συνάγουν βάσιμα» ότι ο αλλοδαπός επιδιώκει να παραμείνει «ως μετανάστης, χωρίς ειδική προς τούτο έγκριση», είτε για εκείνη του κινδύνου για την «δημόσια τάξη ή ασφάλεια της Χώρας», η αντιμετώπιση είναι κοινή και είναι η απαγόρευση εισόδου. Η συγκεκριμένη διατύπωση υποβάλει την αίσθηση ότι ο νόμος θα πρέπει να προβλέπει κάποια «ειδική έγκριση» ούτως ώστε κάποιος να μπορεί να παραμείνει στην επικράτεια *ως μετανάστης*. Ωστόσο, καμιά τέτοια έγκριση δεν συνδέεται με τις κατηγορίες «μετανάστευση» ή «μετανάστης», οι οποίες εξάλλου δεν επανεμφανίζονται σε κανένα άλλο σημείο του κειμένου του νόμου[135]. Πρόκειται για όρους εξ αρχής συνδεδεμένους με την «παρανομία», οι οποίοι εμπίπτουν στο πεδίο δράσης της αστυνομίας.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως ο προσδιορισμός της σύγχρονης μετανάστευσης προς την Ελλάδα με όρους «παρανομίας» και καταστολής αποτελεί θεμελιώδη επιλογή το ελληνικού κράτους η οποία αποτυπώνεται ευκρινώς στη χρήση της έννοιας «λαθρομετανάστευση». Η συγκεκριμένη επιλογή δεν μπορεί να υποτιμηθεί ως μια «ατυχής» στιγμή, η οποία εξηγείται από τον «πρώιμο» χαρακτήρα των νομικών επεξεργασιών του 1991. Η εν λόγω έννοια αν και δεν καταλαμβάνει μια κεντρική θέση, διατηρείται και στους κατοπινούς νόμους. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιείται στα άρθρα εκείνα που αφορούν τους όρους υπό τους οποίους επιτρέπεται η διοικητική απέλαση. Και στον νόμο 2910/2001 και στον 3386/2005, με πανομοιότυπες διατυπώσεις και πλάι σε αδικήματα όπως η «λαθρεμπορία», η «εκμετάλλευση της γενετήσιας ζωής», η «τοκογλυφία», τα «εγκλήματα που αφορούν

[135] Ο νόμος αναφέρεται σε άδειες παραμονής και εργασίας ορίζοντας μια σειρά ζητήματα που αφορούν την είσοδο, την εγκατάσταση και την εργασία, αλλά δεν κάνει λόγο για μετανάστευση και μετανάστες.

τα όπλα», γίνεται αναφορά και στην «προώθηση λαθρομεταναστών στο εσωτερικό στη Χώρας ή τη διευκόλυνση της μεταφοράς ή προώθησής τους ή της εξασφάλισης καταλύματος σε αυτούς για απόκρυψη...» (νόμος 2910/2001, άρθρο 44, παρ. 1, εδ. α· νόμος 3386/2005, άρθρο 76, παρ. 1, εδ. α)[136].

Επιπλέον, οι «λαθρομετανάστες» επανεμφανίζονται και στον πρόσφατο νόμο 3875/2010 ο οποίος αποτελεί το κείμενο με το οποίο κυρώνεται η «Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής»[137]. Ο συγκεκριμένος νόμος, μολονότι δεν γίνεται άμεσα φανερό από τον τίτλο του, συνδέεται στενά με τη μετανάστευση, εφόσον οι παράνομες πρακτικές που ονοματίζονται στο κείμενο αφορούν τη διάσχιση κρατικών επικρατειών και την αλλαγή τόπου διαμονής. Εδώ το ζήτημα της χρησιμοποιούμενης ορολογίας και, πιο συγκεκριμένα, εκείνο της μετάφρασης κρίσιμων όρων στην ελληνική γλώσσα, φανερώνεται ανάγλυφα ως μια επιλογή ενταγμένη στη γενικότερη και σταθερή στρατηγική του ελληνικού κράτους όσον αφορά τη διαμόρφωση της μεταναστευτικής παρανομίας.

Το πρώτο από τα δύο πρωτόκολλα αφορά την καταπολέμηση του «trafficking», κυρίως γυναικών και παιδιών, ενώ το δεύτερο την καταπολέμηση του «migrant smuggling»[138]. Στον εγχώριο δημόσιο λόγο, συμπεριλαμβανομένου του

---

[136] Η κυρίαρχη θέση του όρου «λαθρομετανάστης» στον επίσημο δημόσιο λόγο καθίσταται εμφανής και από τη επίσημη χρήση του σε νομικά κείμενα που δεν αφορούν άμεσα τη μετανάστευση. Έτσι, στο άρθρο 3, παρ. 2 του νόμου 2960/2001(ΦΕΚ 265 Ά 22-11-2001), ο οποίος αποτελεί τον Εθνικό Τελωνειακό Κώδικα, ορίζεται πως η Τελωνειακή Υπηρεσία είναι αρμόδια «να ελέγχει πρόσωπα, αποσκευές, εμπορεύματα και μεταφορικά μέσα» με σκοπό να εντοπίζει, μεταξύ πολλών άλλων, και «παρατυπίες» που αφορούν τη «λαθρομετανάστευση». Επίσης, στο άρθρο 44. παρ. 2 του νόμου 3204/2003 (ΦΕΚ 296 Ά 23-12-2003), ο τίτλος του οποίου είναι «Τροποποίηση και συμπλήρωση της νομοθεσίας για το Εθνικό Σύστημα Υγείας και ρυθμίσεις άλλων θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας», γίνεται λόγος για περιπτώσεις «έκτακτης ανάγκης» στις οποίες συγκαταλέγονται οι επιδημίες, η βιοτρομοκρατία και η «είσοδος λαθρομεταναστών». Επιπλέον, στην επόμενη παράγραφο του ίδιου άρθρου γίνεται λόγος για τη διαρκή ετοιμότητα του Κέντρου Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων «ειδικά για την αντιμετώπιση περιπτώσεων βιοτρομοκρατίας και πρόληψης επιδημιών σχετιζόμενων με τη λαθρομετανάστευση».

[137] Νόμος 3875/2010 (ΦΕΚ 158 Ά 20-09-2010), «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις».

[138] Ο τίτλος του πρώτου είναι «Πρωτόκολλο για την Πρόληψη, Καταστολή και Τιμωρία της Διακίνησης Προσώπων, ιδιαίτερα Γυναικών και Παιδιών, που συμπληρώνει τη Σύμβαση των

νομικού, η πρώτη πρακτική αποδίδεται συνήθως ως «εμπορία ανθρώπων»[139], ενώ για τη δεύτερη χρησιμοποιείται η γενική διατύπωση «διακίνηση μεταναστών». Σημειωτέον, επίσης, ότι πολύ συχνά οι όροι συγχέονται ταυτιζόμενοι αδιακρίτως με το «δουλεμπόριο». Μολονότι και οι δύο περιπτώσεις εγγράφονται στην επικράτεια της «παρανομίας» και, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, συνιστούν αντικείμενο καταπολέμησης και καταστολής, υπάρχουν ορισμένες κρίσιμες διαφορές μεταξύ τους που αφορούν τη θέση των ίδιων των «διακινούμενων» ανθρώπων. Πιο συγκεκριμένα, στον νόμο 3875/2010 ο όρος trafficking αντί για «εμπορία ανθρώπων» μεταφράζεται ως «διακίνηση προσώπων» και ορίζεται ως η:

> ...στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, παροχή καταλύματος ή η υποδοχή προσώπων, με την απειλή ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, με απαγωγή, εξαπάτηση, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με παροχή ή αποδοχή χρημάτων ή ωφελημάτων για να επιτευχθεί η συγκατάθεση προσώπου που έχει τον έλεγχο άλλου προσώπου, με σκοπό την

Ηνωμένων Εθνών κατά του Οργανωμένου Διεθνικού Εγκλήματος» και του δεύτερου «Πρωτόκολλο κατά της Λαθραίας Διακίνησης Μεταναστών από τη Γη, τη Θάλασσα και τον Αέρα, που συμπληρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Οργανωμένου Διεθνικού Εγκλήματος»

[139] Η απόφαση-πλαίσιο 2002/629 του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης «on combating trafficking in human beings» μεταφράζεται «για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων». Επίσης, ο όρος «εμπορία ανθρώπων» χρησιμοποιείται στον τίτλο του νόμου 3064 (ΦΕΚ 248 Ά 15-10-2002) αλλά και στο άρθρο 46 του νόμου 3386/2005, ο τίτλος του οποίου είναι «Χορήγηση και ανανέωση άδειας διαμονής σε θύματα εμπορίας ανθρώπων». Τα συγκεκριμένα νομικά κείμενα συνιστούν προσαρμογή της εγχώριας νομοθεσίας στις αποφάσεις και κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάτι που διατυπώνεται ρητά και στην «Αιτιολογική Έκθεση» του νόμου 3875/2010. Βλ., την απόφαση-πλαίσιο 2002-629, δημοσιευμένη και στα αγγλικά και στα ελληνικά στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, L203/1, 01-08-2002, στη διεύθυνση http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:203:0001:0004:EL:PDF και http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:203:0001:0004:EN:PDF, προσβάσιμη στις 04-09-2012. Βλ., επίσης, την «Αιτιολογική Έκθεση» του νόμου 3875/2010, ειδικότερα τη σελίδα 10 στον ιστότοπο του Υπουργείου Δικαιοσύνης http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=xjxkOsYg1y4%3D&tabid=142, προσβάσιμη στις 04-09-2012. Για τη γενικότερη χρήση του όρου «εμπορία ανθρώπων» προκειμένου για το «trafficking» στο δημόσιο λόγο βλ., Θανάσης, Τσιγγανάς. «Στα 3 δισ. Ο τζίρος του σύγχρονου δουλεμπορίου», εφ. Η Καθημερινή, 02-10-2011 καθώς και την ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων http://www.isotita.gr/index.php/docs/c30/, προσβάσιμη στις 04-09-2012.

εκμετάλλευση (νόμος 3785/2010, Πρωτόκολλο Ι, άρθρο 3, παρ. α).

Με βάση τον παραπάνω ορισμό, το κρίσιμο διακριτικό στοιχείο στην περίπτωση της «διακίνησης προσώπων» είναι ο εξαναγκασμός. Τα πράγματα είναι διαφορετικά όσον αφορά την πρακτική του «migrant smuggling» που, στο εν λόγω νομικό κείμενο, μεταφράζεται ως «λαθραία διακίνηση μεταναστών». Σύμφωνα με τον επίσημο ορισμό πρόκειται για την:

> ...επίτευξη παράνομης εισόδου ενός προσώπου σε ένα Κράτος Μέρος, του οποίου το πρόσωπο αυτό δεν είναι υπήκοος ή μόνιμος κάτοικος, με το σκοπό απόκτησης αμέσως ή εμμέσως, ενός οικονομικού ή άλλου ή άλλου υλικού οφέλους (νόμος 3875/2010, Πρωτόκολλο ΙΙ, άρθρο 3, παρ. 1, εδ. α).

Η βασική διαφορά σε σχέση με την προηγούμενη περίπτωση έγκειται στην απουσία εξαναγκασμού. Η διάκριση είναι, οπωσδήποτε, εξαιρετικά δυσχερής στην πράξη καθώς οι συνθήκες που περιγράφονται στους δύο παραπάνω ορισμούς είναι δυνατό να εναλλάσσονται και να συνυπάρχουν στην ίδια περίπτωση. Η διαφορετική νομική αντιμετώπιση μεταξύ human trafficking και human smuggling συνίσταται στο ότι οι «μεταφερόμενοι-ες» σύμφωνα με τον πρώτο ορισμό αναγνωρίζονται ως «θύματα» ενώ στη δεύτερη ως ενεργά εμπλεκόμενα (και υπόλογα) υποκείμενα. Μολονότι η εν λόγω διάκριση περιφρουρεί το καθεστώς μεταναστευτικής παρανομίας διασφαλίζοντας ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος των ανθρώπων που διασχίζουν κρατικά σύνορα *δεν* δικαιούται κανενός είδους προστασία, η ανάλυση εδώ αφορά συγκεκριμένα τις νομικές διατυπώσεις και όχι το ζήτημα στις γενικές του διαστάσεις[140].

Η διάκριση μεταξύ των δύο καταστάσεων, η οποία είναι σαφής τόσο στην αγγλική και τη γαλλική εκδοχή των κειμένων, καθώς αυτές αποδίδονται με

[140] Η C. Dauvergne επισημαίνει τον πατερναλιστικό χαρακτήρα του κυρίαρχου λόγου σχετικά με το trafficking ο οποίος περιστέλλει τα υποκείμενα -κυρίως γυναίκες- που επιδιώκει να προστατεύσει σε άφωνα θύματα, αντικείμενα κρατικών χειρισμών. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι η αυστηρή νομική διάκριση μεταξύ human trafficking και human smuggling περιφρουρεί την κρατική κυριαρχία, υπό την έννοια ότι μέσω αυτής το κράτος περιορίζει τον «κίνδυνο» υπερβολικών αξιώσεων προστασίας από άτομα που έχουν μεταναστεύσει στο έδαφός του. Όσοι-ες δεν αναγνωρίζονται ως θύματα εγγράφονται στο καθεστώς μεταναστευτικής παρανομίας. Βλ., Dauvergne (2008: 69-92).

διαφορετικούς όρους (human trafficking και migrant smuggling στην πρώτη περίπτωση, traite des personnes και trafic illicite de migrants στη δεύτερη), όσο και στη διεθνή βιβλιογραφία (Peixoto, 2008: 65-67· Castles & Miller, 2009: 202), συσκοτίζεται στα ελληνικά λόγω της συγκεκριμένης μεταφραστικής επιλογής η οποία τις θέτει ως παραλλαγές του ίδιου όρου, δηλαδή της «διακίνησης». Επιπλέον, ο επιθετικός προσδιορισμός «λαθραία» στη δεύτερη περίπτωση, δίνει την εντύπωση πως η «απλή» διακίνηση προσώπων, αυτή δηλαδή που δεν ορίζεται ρητά ως «λαθραία», συνιστά ένα μάλλον ελαφρύτερο έγκλημα, αν και πρόκειται γι' αυτήν που διεξάγεται εξαναγκαστικά.

Η «λαθρότητα» που υπεισέρχεται στη μετάφραση του migrant smuggling, συνιστά, στο επίπεδο του λόγου, εκείνο το ιδιαίτερο στοιχείο μεσολάβησης που εγγράφει το «υπερεθνικό» ζήτημα της «διακίνησης μεταναστών» στην επικράτεια της, κυρίαρχης στην εγχώρια δημόσια σφαίρα, έννοιας της «λαθρομετανάστευσης». Η εγγραφή αυτή καθίσταται άμεσα εμφανής στο άρθρο 18 του «Πρωτοκόλλου κατά της Λαθραίας Διακίνησης Μεταναστών...». Στο σημείο αυτό η μετάφραση είναι κρίσιμη όσο και χαρακτηριστική. Στην αγγλική εκδοχή του κειμένου ο τίτλος του εν λόγω άρθρου είναι «Return of smuggled migrants», στη γαλλική «Retour des migrants objet d' un trafic illicite», ενώ στην ελληνική «Επιστροφή λαθρομεταναστών». Κατ' αυτό τον τρόπο, αυτό που στις δύο πρώτες περιπτώσεις τίθεται ως μια συνθήκη στην οποία *υπόκεινται* οι μετανάστες-τριες, στην ελληνική μετάφραση μετατρέπεται σε *ιδιότητα* των ίδιων των μεταναστών. Η «λαθρότητα», δηλαδή, δεν αφορά μόνο την πρακτική της «διακίνησης» αλλά σφραγίζει τα ίδια τα «διακινούμενα» πρόσωπα συνιστώντας ένα κατηγόρημα αδιαχώριστο απ' αυτά. Η συγκεκριμένη επιλογή, αποδίδοντας την παρανομία που αποτελεί το αντικείμενο του εν λόγω νομικού κειμένου στους μετανάστες-τριες, υπερβαίνει κατά κάποιον τρόπο το ίδιο το βασικό πλαίσιο του πρωτοκόλλου των Ηνωμένων Εθνών, στο οποίο ορίζεται σαφώς ότι «δεν ποινικοποιούνται οι ίδιοι οι μετανάστες» οι οποίοι νοούνται ως «αντικείμενα αυτών των διαδικασιών (άρθρο 5).

Θα μπορούσε, ωστόσο, η σημασία της εν λόγω διατύπωσης να θεωρηθεί απλά ως ένα, σοβαρό έστω, μεταφραστικό ολίσθημα. Το ερώτημα που μπορεί να εγερθεί είναι: μήπως αποδίδεται μεγαλύτερη απ' όση πρέπει βαρύτητα σε ένα θέμα απλώς γλωσσικό; Μια τέτοια τοποθέτηση του ζητήματος όμως, η οποία το περιστέλλει στα όρια της ορθής ή όχι χρήσης της γλώσσας, θέτει εκτός κριτικής τον δεσμό ανάμεσα στην πολιτική του ελληνικού κράτους απέναντι στη μετανάστευση και του λόγου

διαμέσου του οποίου αυτή αρθρώνεται. Αποφεύγει, δηλαδή, να αντιμετωπίσει το ουσιώδες ζήτημα του πώς ένα τέτοιο σφάλμα κατέστη δυνατό και πώς έλαβε αυτή τη συγκεκριμένη μορφή. Το απροβλημάτιστο πέρασμα από τη «λαθραία διακίνηση μεταναστών» στους «λαθρομετανάστες» υποστηρίζεται από το ιστορικό -και όχι απλώς γλωσσικό- βάρος δύο και πλέον δεκαετιών οργανωμένης μεταναστευτικής παρανομίας και καταστολής της «λαθρομετανάστευσης». Πρόκειται για δυο δεκαετίες κατά τις οποίες η κατηγορία του «λαθρομετανάστη» βρίσκεται στο κέντρο της κρατικής/αστυνομικής μέριμνας και του ευρύτερου δημόσιου λόγου. Έτσι, παρά τη μεγάλη εγχώρια νομική παραγωγή από το 1991 μέχρι και σήμερα και παρά τον «εκσυγχρονισμό» που υπέστη η ελληνική νομοθεσία με στόχο να εναρμονιστεί με την αντίστοιχη «ευρωπαϊκή», η «λαθρομετανάστευση» και οι «λαθρομετανάστες» επανέρχονται σταθερά ως ο σκληρός πυρήνας της στρατηγικής του ελληνικού κράτους για τη συγκρότηση και την καταπολέμηση της μεταναστευτικής παρανομίας.

4.6. Εννοιολογικές - και όχι μόνο- διασαφηνίσεις

Μετανάστες, αλλοδαποί, πρόσφυγες, παράνομοι, ξένοι, ένας ολόκληρος αστερισμός εννοιών που αναφέρονται στο ζήτημα της μετανάστευσης και βρίσκονται σε διαρκή χρήση στον δημόσιο λόγο ενώ ταυτόχρονα έχουν την τάση να ολισθαίνουν, να υποκαθιστούν και, πολλές φορές, να καλύπτουν ο ένας τον άλλο. Ακριβώς γι' αυτό είναι αναγκαία μια συγκεκριμένη διάκριση και οριοθέτησή τους, η οποία θα επιτρέψει να εμφανιστούν ευκρινέστερα οι μεταξύ τους σχέσεις καθώς και οι γενικοί γνώμονες με βάση τους οποίους το εθνικό κράτος ταξινομεί τις διαφορετικές κατηγορίες υποκειμένων που εισέρχονται και διαβιούν στην επικράτειά του.

Μια ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα διάσταση της νομοθεσίας για τη μετανάστευση στην Ελλάδα αποτελεί το γεγονός ότι ελάχιστα αναφέρεται στην ίδια τη μετανάστευση ως αντικείμενό της[141]. Φαίνεται πως η συγκεκριμένη έννοια, και τα παράγωγά της, αν και κυκλοφορεί ακατάπαυστα στη δημόσια σφαίρα, δεν καλύπτει ικανοποιητικά τις ανάγκες του νομικού λόγου. Δεν προσδιορίζει, δηλαδή, επαρκώς την προοπτική θέση απ' την οποία το εθνικό κράτος (επιδιώκει να) ταυτοποιεί και ταξινομεί τα κοινωνικά υποκείμενα.

[141] Σύμφωνα με την Λ. Στυλιανούδη, η χρήση του όρου μετανάστευση στον επίσημο δημόσιο λόγο καταγράφεται αρχικά στις συνεδριάσεις για την κατάρτιση συντάγματος το 1844 και τον χρησιμοποιεί ο πληρεξούσιος των Ηπειρωτών Ευστάθιος Σίμος. Βλ., Στυλιανούδη (2006: 34).

Η βασική έννοια πάνω στην οποία οργανώνεται η νομοθεσία για τη μετανάστευση, ήδη απ' τα χρόνια του μεσοπολέμου, είναι εκείνη του «αλλοδαπού» ενώ η πιο πρόσφατη κατηγορία του «υπηκόου τρίτης χώρας», η οποία συγκροτήθηκε στο πλαίσιο της πολιτικής συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έρχεται στο προσκήνιο μόλις κατά την τελευταία δεκαετία με το νόμο 3386 του 2005. Στα πριν το 1991 βασικά νομοθετικά κείμενα οι όροι μετανάστης και μετανάστευση -αναφερόμενοι σε αλλοδαπούς- απουσιάζουν. Στα νομικά κείμενα μετά το 1991 δεν απουσιάζουν εντελώς αν και καταλαμβάνουν μια οπωσδήποτε δευτερεύουσα και, στην περίπτωση του πρώτου σύγχρονου μεταναστευτικού νόμου, του 1975/1991, μια ξεκάθαρα αρνητικά φορτισμένη θέση. Η πρώτη ρητή αναγνώριση της μετανάστευσης ως μιας (μη αναγκαστικά εγκληματικής) πραγματικότητας που αφορά άμεσα την κρατική διοίκηση γίνεται με το νόμο 2910/2001 ο οποίος προέβλεπε τη σύσταση μιας «Διεύθυνσης Αλλοδαπών και Μετανάστευσης» στο Υπουργείο Εσωτερικών καθώς και τη δυνατότητα σύστασης αντίστοιχων σωμάτων σε νομούς ή περιφέρειες (άρθρα 9 και 56). Τέλος, είναι ο νόμος 3536/2007 που θέτει ήδη από τον τίτλο του ως αντικείμενό του τα «θέματα μεταναστευτικής πολιτικής»[142].

Γενικό αντικείμενο της νομοθεσίας που αφορά τη μετανάστευση αποτελεί η ρύθμιση ζητημάτων που αφορούν την είσοδο, την παραμονή και την εργασία αλλοδαπών στην εθνική επικράτεια. Το γεγονός ότι η συγκεκριμένη νομοθεσία συγκροτείται με βάση την κατηγορία του αλλοδαπού, σημαίνει, κατ' αρχήν, πως δεν ρυθμίζει *μόνο* τα σχετικά με τη μετανάστευση. Το πεδίο αναφοράς της είναι πολύ ευρύτερο και καλύπτει ένα φάσμα δραστηριοτήτων που εκτείνεται από τη διεξαγωγή διαφόρων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, τον τουρισμό, τη λειτουργία των διεθνών αεροδρομίων και λιμανιών, μέχρι τη λειτουργία των προξενικών αρχών άλλων χωρών στην ελληνική επικράτεια.

Η έννοια του αλλοδαπού βρίσκεται στο κέντρο όλων των νομικών κειμένων που αφορούν τη μετανάστευση και το πρώτο άρθρο και των τριών βασικών νόμων της τελευταίας εικοσαετίας (του 1975/91, του 2910/2001 και του 3386/2005) είναι εκείνο που ορίζει τις διαστάσεις της. Έτσι, σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του 1975/91, αλλοδαπός είναι «κάθε πρόσωπο που δεν έχει την ελληνική ιθαγένεια ή πρόσωπο που

[142] Ο πλήρης τίτλος του νόμου 3536/2007 είναι *Ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτική πολιτικής και λοιπών ζητημάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης* (ΦΕΚ 42 Ά 23-02-2007).

δεν έχει ιθαγένεια (ανιθαγενής)». Ο όρος αυτός δηλώνει τον εν γένει ξένο *από τη σκοπιά του εθνικού κράτους*. Η συγκεκριμένη κατηγορία είναι, κατά κάποιον τρόπο, ομόλογη εκείνης του ημεδαπού, δηλαδή του έλληνα πολίτη, εφόσον, όπως και αυτή, προσδιορίζει τη θεμελιώδη νομικο-πολιτική σχέση κάποιου προσώπου με ένα κράτος (Χριστόπουλος, 2004: 62· Παπαθεοδώρου, 2007: 20). Ο Έλληνας πολίτης, ή απλά ο Έλληνας[143], αποτελεί το θεμελιώδες υποκείμενο της συνταγματικής τάξης, το μέλος της πολιτικής κοινότητας φορέα των πολιτικών δικαιωμάτων, ενώ ο αλλοδαπός τον αντίποδα του πολιτικού υποκείμενου, εκείνον δηλαδή που βρίσκεται εκτός αυτής της τάξης όντας μη-πολίτης. Σε αντίθεση με ό,τι ισχύει κατά τεκμήριο για τους Έλληνες πολίτες, οι αλλοδαποί οφείλουν να δικαιολογούν ανά πάσα στιγμή την παρουσία τους στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας και ο νόμος ρυθμίζει το καθεστώς που διέπει όλες τις διαστάσεις αυτής της παρουσίας με βάση αυτήν ακριβώς την «εξωτερικότητα», το γεγονός δηλαδή ότι πρόκειται για μη-Έλληνες.

4.7. Η έννοια του μετανάστη στο πεδίο του έθνους

Ποια είναι όμως η σχέση μεταξύ αλλοδαπού και μετανάστη;

Παρά τη γενικευμένη χρήση της, η ίδια η έννοια του μετανάστη- τριας δεν είναι τόσο διάφανη και αυτονόητη όσο ίσως φαίνεται. Ακόμα και αν ακολουθήσει κανείς τον γενικότατο ορισμό του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή μετανάστευση[144] -τα βασικά στοιχεία του οποίου είναι η διάσχιση συνόρων και η αλλαγή τόπου διαμονής- έρχεται σύντομα αντιμέτωπος με κατηγορίες υποκειμένων που ενώ εμπίπτουν στα παραπάνω κριτήρια, είτε δεν θεωρούνται μετανάστες, είτε αναγνωρίζονται οριακά σ' αυτή την κατηγορία. Αυστηρά μιλώντας, δεν είναι όλοι οι αλλοδαποί μετανάστες ούτε όλοι οι μετανάστες αλλοδαποί[145]. Στην περίπτωση της Ελλάδας, βέβαια, στην οποία σήμερα δεν αναγνωρίζεται καμιά εσωτερική

[143] Στο άρθρο 4 του Συντάγματος της Ελλάδας, όπου περιγράφονται τα «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», η κατηγορία του «Έλληνα πολίτη» χρησιμοποιείται εναλλακτικά προς εκείνη τού «Έλληνα» και της «Ελληνίδας», ενώ στην ακροτελεύτια διάταξη χρησιμοποιείται μόνο εκείνη του «Έλληνα». Η συνύφανση των δυο όρων φανερώνει γλαφυρά τον ριζικά εθνικό χαρακτήρα της ιδιότητας του πολίτη.

[144] Βλ., υποσημείωση 48 του τρίτου κεφαλαίου της παρούσας διατριβής.

[145] Για τις κατηγορίες μετανάστης και αλλοδαπός βλ., Παπαθεοδώρου (2007: 19-21), ενώ για την προβληματικότητα των όρων που χρησιμοποιεί η ελληνική νομοθεσία και για την ασάφεια της κατηγορίας «μετανάστης» βλ., Καψάλης (2007: 21-42).

μετανάστευση, η νομοθεσία αφορά μόνο διεθνείς μετανάστες[146]. Ως εκ τούτου, λόγω αυτής της εννοιολογικής ασυμμετρίας, η κατηγορία του αλλοδαπού, η οποία στον νομικό λόγο συνιστά έννοια γένους, είναι ανάγκη να υποστεί διάφορες διευκρινήσεις και εξειδικεύσεις ούτως ώστε να προσαρμοστεί στις διαφορετικές περιπτώσεις στις οποίες αναφέρεται κάθε φορά η νομοθεσία. Ο μετανάστης αποτελεί μία μόνο εκδοχή αλλοδαπού και η «εξωτερικότητά» του σε σχέση με το ελληνικό εθνικό κράτος δεν είναι ομοιογενής. Αντίθετα, υπόκειται σε σημαντικές, ιεραρχικού χαρακτήρα, διαβαθμίσεις. Πιο συγκεκριμένα, δεν λογίζονται όλοι-ες όσοι εισέρχονται και διαμένουν στην Ελλάδα ως μετανάστες, ενώ άλλοι, αν και δεν ταυτίζονται πλήρως με τους «κανονικούς» Έλληνες πολίτες, βρίσκονται ωστόσο σε πολύ καλύτερη θέση σε σχέση με τους «ξένους».

Ερχόμενη σε επαφή με την αρχή της εθνικότητας, η κατηγορία του μετανάστη-τριας μετασχηματίζεται καθώς η πρώτη συνιστά το κριτήριο με βάση το οποίο ρυθμίζεται και «στενεύει» το φάσμα που καλύπτει η δεύτερη. Όσο πιο κοντά βρίσκεται κανείς στον «πυρήνα» του έθνους, τόσο λιγότερο «ξένος» θεωρείται, ακόμα και αν είναι αλλοδαπός. Ως εκ τούτου, οι μετανάστες-τριες στους οποίους αναγνωρίζεται η ελληνική εθνικότητα υπόκεινται σε μια διακριτή, δηλαδή σαφώς ευνοϊκότερη σε σχέση με τους υπόλοιπους, αντιμετώπιση.

Η χωρική αποτύπωση των σχέσεων της κατηγορίας του μετανάστη με εκείνη της εθνικότητας, η παράστασή τους δηλαδή με όρους απόστασης από ένα κέντρο, μας επιτρέπει να συλλάβουμε ως διαβαθμισμένη και την ίδια την έννοια του ελληνικού έθνους. Η πλήρης ένταξη σ' αυτό είναι εκείνη που πιστοποιείται από τις κρατικές αρχές με την απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας. Έτσι, πλάι στους μετανάστες-τριες με ελληνική ιθαγένεια -τους απόδημους-, οι οποίοι όταν επιστρέφουν στην ελληνική επικράτεια έχουν τα ίδια δικαιώματα με όλους τους υπόλοιπους πολίτες[147], υπάρχουν και άλλες κατηγορίες υποκειμένων που λόγω της εγγύτητάς τους στον «πυρήνα» του

[146] Σύμφωνα με την έκθεση του 2009 του ΟΗΕ σχετικά με την Ανθρώπινη Ανάπτυξη, η συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών παγκοσμίως (περίπου 740 εκατομμύρια άνθρωποι) είναι εσωτερικοί μετανάστες-τριες, δηλαδή άνθρωποι που μετανάστευσαν χωρίς να διασχίσουν εθνικά σύνορα. Βλ., Human Development Report (2009: 1).

[147] Για μια επισκόπηση της στάσης του ελληνικού κράτους απέναντι στην ελληνική «διασπορά» ή την «ομογένεια» και την τροποποίηση της νομοθεσίας η οποία επιτρέπει στους «ομογενείς» να διατηρούν και την ελληνική ιθαγένεια μαζί με εκείνη ενός άλλου κράτους, βλ., Μουσούρου (1991: 178-200) και Βεντούρα (2009).

ελληνικού έθνους καταλαμβάνουν μια θέση ανώτερη σε σχέση με τους «ξένους». Τέτοιες είναι: α) οι θεωρούμενοι ως *ομογενείς* που «επαναπατρίζονται» ερχόμενοι από χώρες του εξωτερικού (μετανάστες-τριες από τις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία, τη Γερμανία, την Τουρκία, την Αίγυπτο) όπως επίσης και οι ελληνοκύπριοι, μόνιμα ή προσωρινά εγκατεστημένοι στην Ελλάδα, β) οι Αλβανοί υπήκοοι στους οποίους αναγνωρίζεται η ελληνική εθνικότητα (οι λεγόμενοι Βορειοηπειρώτες) καθώς και, β) οι μετανάστες-τριες από την πρώην Σοβιετική Ένωση στους οποίους έχει αναγνωριστεί η ελληνική εθνικότητα (οι λεγόμενοι παλιννοστούντες) αλλά και ένα τμήμα των προσφύγων του εμφυλίου πολέμου και των οικογενειών τους που ήρθαν στην Ελλάδα από χώρες του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού»[148].

Στα πλαίσια του κυρίαρχου λόγου η έννοια της εθνικότητας δεν ταυτίζεται με εκείνη της υπηκοότητας/ιθαγένειας (ιδιότητας του πολίτη) μολονότι συνδέεται πολύ στενά μαζί της. Μέσα απ' το πρίσμα του εθνικού σύμπαντος, το εθνικό κράτος, αν και συνιστά οπωσδήποτε την εστία του ελληνικού έθνους, δεν ταυτίζεται πλήρως μ' αυτό υπό την έννοια ότι είναι «στενότερο». Το ελληνικό έθνος θεωρείται ότι *πλεονάζει* σε σχέση με τα όρια της επικράτειας του ελληνικού κράτους και τους κατέχοντες την ελληνική ιθαγένεια[149]. Αυτό σημαίνει πως το ελληνικό έθνος νοείται ως κάτι ευρύτερο απ' το σύνολο των Ελλήνων πολιτών, πως η ύπαρξή του είναι πέρα και πάνω απ' τον πολιτικό/δικαιικό δεσμό μεταξύ κράτους και πολιτών και, βεβαίως, εκτείνεται πέρα απ' τα σύνορα του κράτους. Μια τέτοια εννόηση της «εθνικής κοινότητας», η οποία αποτέλεσε και την ιδεολογική βάση της επεκτατικής πολιτικής του ελληνικού κράτους κατά τον 19ο και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, φανερώνει την ιδιαίτερη ισχύ της αρχής της εθνικότητας σε σχέση με την νομική/συνταγματική έννοια της πολιτικής κοινότητας.

Στα πλαίσια της εν λόγω διάκρισης η πρώτη νοείται ως συμμετοχή σε μια κοινότητα με βάση την καταγωγή, τη γλώσσα, τον πολιτισμό κλπ, ενώ η δεύτερη αναφέρεται στον κοινό πολιτικό και συνταγματικό δεσμό στη βάση μιας εδαφικής επικράτειας. Πιο συγκεκριμένα, η παραπάνω διάκριση αντιστοιχεί στην τυπολογία

[148] Εννοείται πως πρόκειται μόνο για εκείνο το τμήμα των προσφύγων στο οποίο αναγνωρίζεται ελληνική εθνικότητα. Οι υπόλοιποι, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως «αλλογενείς», συνεχίζουν να θεωρούνται ανεπιθύμητοι.

[149] Η Λ. Βεντούρα (2009: 108) για να δηλώσει αυτό το πλεόνασμα κάνει λόγο για «υπερεδαφικό» χαρακτήρα του έθνους, ενώ ο Δ. Χριστόπουλος (2012: 196) για ένα «*έθνος υπεράνω συνόρων*».

του A. Smith, σύμφωνα με την οποία οι εθνικισμοί μπορούν γενικά να ταξινομηθούν με βάση το μοντέλο «του εδάφους και του πολίτη» απ' τη μια πλευρά και το «εθνοτικό-γενεαλογικό» μοντέλο απ' την άλλη (Smith, 2000[1991]: 119-124). Πρέπει, ωστόσο, να διευκρινιστεί πως η συγκεκριμένη ταξινόμηση αναφέρεται στα κυρίαρχα μόνο στοιχεία κάθε εθνικισμού. Αυτό σημαίνει πως οι εθνικισμοί δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αρραγή σύνολα που χαρακτηρίζονται από μία και μόνο διάσταση. Αντίθετα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, είναι δυνατόν, σε διάφορους εθνικισμούς να είναι παρούσες και οι δύο διαστάσεις (Smith, 2000[1991]: 123· Triandafyllidou, 2000: 189-91).

Η βαρύτητα της αρχής της εθνικότητας -ή της εθνοτικότητας, ανάλογα με τις προτιμήσεις[150]- στην περίπτωση του ελληνικού εθνικού κράτους, φανερώνεται ανάγλυφα στην ευνοϊκή μεταχείριση που αυτό επιφυλάσσει στους ομογενείς, κατηγορία που αναφέρεται σε εκείνους τους αλλοδαπούς που θεωρείται πως μετέχουν στο ελληνικό έθνος ανεξαρτήτως της ιθαγένειάς τους[151]. Στη διάκριση μεταξύ ομογενούς και αλλογενούς, η ισχύς της αρχής της εθνικότητας συγκροτεί ένα πεδίο πολύ πιο ριζικό από εκείνο που ορίζει το ζεύγος ημεδαπός-αλλοδαπός[152]. Αν το δεύτερο αφορά τη νομική σχέση με το εθνικό κράτος, το πρώτο αφορά τη συμμετοχή στο έθνος το οποίο νοείται ως γένος.

Μέσω της έννοιας του γένους το έθνος αξιώνει κατά κάποιον τρόπο την είσοδό του στη σφαίρα της «φύσης» και, κατ' αυτό τον τρόπο, η εγγραφή κάποιου-ας στο πεδίο του ελληνικού έθνους τείνει να εννοείται ως μια σχέση «φυσικής καταγωγής». Έτσι, η ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένη έννοια -και πραγματικότητα- του έθνους λαμβάνει το χαρακτήρα μιας οιονεί βιολογικής

[150] Αναγνωρίζοντας πως η διαφορά μεταξύ έθνους (nation) και εθνότητας (ethnicity) είναι μια διαφορά ισχύος, η οποία αφορά, συγκεκριμένα, την ύπαρξη ή όχι κράτους, η K. Verdery περιγράφει το έθνος ως ένα «ethnicity με στρατό». Παρατίθεται στο Λιάκος (2005: 70).

[151] Παρά την ευρύτατη χρήση της στη δημόσια σφαίρα και παρά τις κατά καιρούς προσπάθειες της κρατικής διοίκησης, η έννοια του ομογενούς δεν διαθέτει σαφή νομικό ορισμό. Για την έννοια του ομογενούς και τη διάκριση από τον αλλογενή βλ., Παπαθεοδώρου (2007: 149-150) και Καψάλης (2007: 23-4).

[152] Η κυριαρχία του «εθνοτικού» εθνικισμού και η προνομιακή θέση όσων αναγνωρίζονται ως μετέχοντες-ουσες του έθνους, δεν αφορά, βεβαίως, μόνο το ελληνικό εθνικό κράτος. Μιαν ανάλογη συνθήκη ισχύει, για παράδειγμα, στη γειτονική Τουρκία. Για την σχετικά προνομιακή αντιμετώπιση των μεταναστών-τριών «τουρκικής καταγωγής», των «*soydaş*», εκ μέρους του τουρκικού κράτους, καθώς και τις ιεραρχήσεις στο εσωτερικό αυτής της κατηγορίας, βλ. Parla (2011: 67-73).

συνέχειας. Παρά την αξιοποίηση *και* του κριτηρίου της «ελληνικής συνείδησης»[153] από το ελληνικό κράτος, στο πλαίσιο του εθνικού λόγου ο Έλληνας είναι, πρωτίστως, εκείνος που κατάγεται από Έλληνες. Στο πλαίσιο αυτό, το έθνος μορφοποιείται, κατά κάποιον τρόπο, ως μια ιδιαίτερη κοινότητα συγγενών «εξ αίματος»[154]. Στο εσωτερικό του εθνικού λόγου η καταγωγή λαμβάνει το χαρακτήρα ενός αρχέγονου, προ-πολιτικού χαρακτηριστικού, η ισχύς του οποίου σφραγίζει το έθνος και την πατρίδα αποδίδοντάς τους έναν εξίσου αρχέγονο και προ-πολιτικό χαρακτήρα. Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η πολιτική είναι κάτι που κάνει (ή δεν κάνει) το έθνος, κάτι που το υπηρετεί (ή δεν το υπηρετεί), αλλά το ίδιο το έθνος δεν είναι ούτε πολιτικό ούτε ιστορικό. Αντί για ιστορικό προϊόν συγκεκριμένων κοινωνικών διαδικασιών και συγκρούσεων, το έθνος αντιμετωπίζεται ως το άφθαρτο εξωιστορικό θεμέλιο και της ιστορίας και της πολιτικής. Καθίσταται κατ' αυτό τον τρόπο δυνατό να θεωρηθούν ως *παλιννοστούντες* (επαναπατρισθέντες) άνθρωποι που ούτε γεννήθηκαν ούτε και έζησαν ποτέ στην Ελλάδα[155]. Η «πατρίδα» σ' αυτά τα συμφραζόμενα λαμβάνει το

---

[153] Ο Δ. Χριστόπουλος, αναφερόμενος στην έννοια του ομογενούς και, ως εκ τούτου, σ' εκείνη του γένους, υποστηρίζει πως μετεωρίζεται διαρκώς μεταξύ «καταγωγής» και «συνείδησης», επιτρέποντας στο κράτος να την αναπροσαρμόζει ανάλογα με τη συγκυρία. Σύμφωνα με τη διατύπωση του συγγραφέα, πρόκειται για «[α]πλή, κυνική raison d' état». Χριστόπουλος (2012: 284-291).

[154] Η σημασία της καταγωγής μας φέρνει στον πυρήνα της αντιπαράθεσης μεταξύ του λεγόμενου δικαίου του αίματος (ius sanguinis) και του δικαίου του εδάφους/εντοπιότητας (ius soli) όσον αφορά την ιθαγένεια. Σύμφωνα με τους Ε. Βόγλη και Χ. Μυλωνά (2009), η καθαρή επικράτηση του δικαίου του αίματος στους ελληνικούς κώδικες ιθαγένειας έγινε με τον Αστικό Νόμο του 1856 και οριστικοποιήθηκε με τον Κώδικα Ελληνικής ιθαγένειας του 1955. Είναι, ωστόσο, ανάγκη να επισημανθεί πως η εξ αίματος καταγωγή δεν κυριαρχούσε κατά τις πρώτες δεκαετίες συγκρότησης του ελληνικού κράτους. Στα χρόνια της επανάστασης το προσωρινό Πολίτευμα του 1822 αναγνώριζε ως πολίτες τους αυτόχθονες χριστιανούς ενώ ο Κώδικάς της Ελληνικής Ιθαγένειας του 1835 όριζε ότι η ελληνική ιθαγένεια μεταβιβάζεται τόσο δια της γέννησης -εκτός Ελλάδος- από έλληνα πατέρα, όσο και δια της γέννησης εντός Ελλάδος «υπό ξένων γονέων». Η αντιπαράθεση μεταξύ «αίματος» και «εδάφους» έλαβε οξύτατο χαρακτήρα κατά τη διαδικασία συζήτησης και ψήφισης το νόμου 3838/2010, ο οποίος τροποποιούσε τον Κώδικα Ιθαγένειας αναβαθμίζοντας, κατά κάποιον τρόπο, τη βαρύτητα της εντοπιότητας, αν και με ιδιαίτερα αυστηρές προϋποθέσεις οι οποίες αφορούσαν τη νομιμότητα των αλλοδαπών. Η σύγκρουση, η οποία δεν έχει ακόμα τελειώσει, επικεντρώνεται στην πρόσθεση ενός ακόμα τρόπου απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας, συγκεκριμένα εκείνης που γίνεται «με αίτηση». Βλ., Χριστόπουλος (2010).

[155] Όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι Βόγλη και Μυλωνάς (2009: 357-8) και ο Δ. Χριστόπουλος (2012: 129-130), για τους θεωρούμενους ως ομογενείς που ήρθαν από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, η ιδιότητα του παλιννοστούντος εξαρτιόταν πρακτικά μέχρι το 1999 από μια σφραγίδα του

χαρακτήρα μιας υπερβατικής υπόστασης εκτεινόμενης πολύ πέρα από τα σύνορα της επικράτειας, ενώ η έννοια του έθνους πλησιάζει, αν δεν συμπίπτει με, εκείνη της φυλής[156].

Ωστόσο, η ιεράρχηση με βάση την εγγύτητα προς τον πυρήνα του ελληνικού έθνους, μολονότι θεμελιώδης, δεν αρκεί για να εξηγήσει τις διαφοροποιήσεις ως προς τη μεταχείριση διαφορετικών ομάδων ομογενών. Αν και μια λεπτομερής εξέταση αυτού του ζητήματος ξεπερνά τον ορίζοντα της παρούσας διατριβής, είναι ανάγκη να αναφερθούμε συνοπτικά σε μια χρονικά προσδιορισμένη έννοια «ωφελιμότητας» η οποία συνιστά έναν κρίσιμο παράγοντα ικανό να εξηγήσει τη διαφορετική στάση του ελληνικού κράτους απέναντι σε διαφορετικές ομάδες ομογενών σε διαφορετικές περιόδους. Η «ωφελιμότητα» εδώ θα πρέπει να εννοηθεί ως πολιτική σκοπιμότητα (Βόγλη-Μυλωνάς, 2009· Χριστόπουλος, 2012: 143-144, 196-199). Για παράδειγμα, το ελληνικό κράτος από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ενέταξε τους θεωρούμενους ως ομογενείς μετανάστες-τριες από την πρώην Σοβιετική Ένωση στο πλαίσιο της πολιτικής του για την αποδυνάμωση του «εθνικά ύποπτου» πληθυσμού της Θράκης, αποδίδοντάς τους τάχιστα την ελληνική ιθαγένεια και εγκαθιστώντας πολλούς απ' αυτούς στην περιοχή. Δεν έκανε, ωστόσο, το ίδιο με όσους αναγνώριζε ως ομογενείς από την Αλβανία, καθώς μια τέτοια πολιτική θεωρήθηκε ότι θα υπονόμευε τη θέση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία και, ως εκ τούτου, την εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους (Βεντούρα, 2009: 116-7).

Έτσι, για τους θεωρούμενους ως παλιννοστούντες (Πόντιους) από τις πρώην

ελληνικού προξενείου πάνω στο διαβατήριο με την ομώνυμη ένδειξη. Επιπλέον, οι Glytsos και Katseli (2005: 342) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι από τους 40.000 ανθρώπους που αναγνωρίστηκαν ως επαναπατρισθέντες πολιτικοί πρόσφυγες από χώρες του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», μόνο το 30% είχε γεννηθεί στην Ελλάδα.

[156] Πέραν της «βιολογίζουσας» αντίληψης, σύμφωνα με την οποία το ελληνικό έθνος έχει το χαρακτήρα *γένους,* ιδιαίτερα γλαφυρός είναι και ο τρόπος με τον οποίο αποδίδεται στα ελληνικά ο πόλεμος που ξεσπά στο εσωτερικό της επικράτειας διαιρώντας το έθνος. Σε αντίθεση με την αγγλική, τη γαλλική αλλά και τη γερμανική γλώσσα, όπου ο πόλεμος αυτού του είδους παίρνει το όνομά του από την ιδιότητα του πολίτη την οποία μοιράζονται οι εμπόλεμοι (civil war, guerre civile και bürgerkrieg), στα ελληνικά ο πόλεμος αυτός ονομάζεται *εμφύλιος*. Κατ' αυτό τον τρόπο, το ελληνικό έθνος διατυπώνεται ως φυλή. Υπ' αυτή την έννοια, δεν είναι παράξενο που η μελέτη του Μεσογειακού Παρατηρητηρίου για τη Μετανάστευση, αναφερόμενη στην ευνοϊκότερη αντιμετώπιση των ομογενών αλλοδαπών, κάνει λόγο για «άνιση φυλετικά προσέγγιση». Βλ., Baldwin-Edwards et al. (2004: 3).

σοβιετικές δημοκρατίες[157] δεν απαιτούνταν η έκδοση αδειών παραμονής ενώ το ελληνικό κράτος θέσπισε γι' αυτούς μια διαδικασία ταχείας απόδοσης ελληνικής ιθαγένειας. Στην περίπτωσή τους μάλιστα δεν ίσχυε ούτε καν η υποχρέωση της καταγραφής (Baldwin-Edwards et al., 2004: 2-3· Μαυροδή, 2008: 268-70· Βόγλη-Μυλωνάς, 2009). Λιγότερο ευνοημένοι, αν και σε σαφώς καλύτερη θέση απ' τους αλλογενείς, ήταν (και παραμένουν) οι Αλβανοί στους οποίους αναγνωρίζεται η ελληνική εθνικότητα. Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, μέσα στο πλαίσιο της γενικευμένης μεταναστευτικής παρανομίας, αντιμετωπίζονταν με μιαν ιδιότυπη «ανοχή» ενώ με Υπουργική Απόφαση του 1998 θεσπίστηκε γι' αυτούς η έκδοση Ειδικών Δελτίων Ταυτότητας Ομογενούς από την αστυνομία με ισχύ τριών ή και δέκα χρόνων[158], εξαιρώντας τους δικαιούχους από την υποχρέωση έκδοσης αδειών διαμονής και εργασίας. Η κατάσταση άλλαξε άρδην στα μέσα της δεκαετίας του 2000 (το 2006) όταν το ελληνικό κράτος περιόρισε δραστικά τις δυνατότητες απόκτησης ιθαγένειας για τους μετανάστες από τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες ενώ άνοιξε το δρόμο για την απόδοσή της στους προερχόμενους από την Αλβανία. Αν και πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις για ομογενείς, η διαφορετική αντιμετώπισή τους και η μεταβολή αυτής της αντιμετώπισης μέσα στο χρόνο αναδεικνύουν γλαφυρά τον διαβαθμισμένο και ελαστικό χαρακτήρα της «ελληνικότητας» που πιστοποιεί το ελληνικό κράτος[159].

Με βάση την παραπάνω ανάλυση μπορεί να γίνει κατανοητή η συνθετότητα της έννοιας του μετανάστη-τριας η οποία σχετίζεται με τη θέση που καταλαμβάνει στο ελληνικό εθνικό σύμπαν. Αν και η έννοια του αλλοδαπού αναφέρεται γενικά στον μη-κατέχοντα την ιδιότητα του έλληνα πολίτη, το πεδίο της δεν είναι κατά κανένα τρόπο ομοιογενές. Εφόσον το έθνος νοείται ως ευρύτερο της κρατικής του ύπαρξης, τότε είναι δυνατό να υπάρχουν Έλληνες-ίδες που δεν είναι Έλληνες πολίτες. Ερχόμενοι στην Ελλάδα, μολονότι είναι και αλλοδαποί-ές και μετανάστες-τριες,

---

[157] Ο αριθμός τους ανέρχεται σε 152.204 άτομα σύμφωνα με απογραφή που διενεργήθηκε το 2000 από την -τότε- Γενική Γραμματεία Παλιννοστούντων Ομογενών, ενώ σύμφωνα με την Λ. Βεντούρα ξεπερνούν τις 160.000. Βλ., Maroukis, (2009: 7) και Βεντούρα,(2009 : 117).

[158] Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών που αναφέρονται στο Maroukis, (2009: 7), ο αριθμός αυτών των Ειδικών Δελτίων φτάνει τις 185.000.

[159] Για μια λεπτομερή και εκτεταμένη πραγμάτευση του ζητήματος της ιθαγένειας των «Ελληνοποντίων» και των «Βορειοηπειρωτών» από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα, βλ., Χριστόπουλος (2012: 125-156).

λογίζονται ως πολύ λιγότερο ξένοι από τους *αλλογενείς*, ενώ ορισμένοι απ' αυτούς δεν λογίζονται καν ως μετανάστες εφόσον θεωρείται πως «επιστρέφουν» στην πατρίδα τους, ακόμα και αν δεν είχαν ποτέ πριν βρεθεί σ' αυτήν.

Για να συλληφθεί επαρκώς ο αποκλεισμός που συνδέεται με τη μετανάστευση εν γένει και με την «λαθρομετανάστευση» ειδικότερα, είναι ανάγκη να κινηθούμε πέραν της έννοιας της μετανάστευσης. Χρειάζεται, δηλαδή, η μετανάστευση να εξετάζεται πάντοτε και σε σχέση με το ελληνικό έθνος και τις ιεραρχήσεις που αυτό επιβάλλει. Ο μετανάστης-τρια δεν ταυτίζεται πάντοτε με τον «ξένο» και ακόμα και η ίδια η «ξενικότητα» αποτελεί μια διαβαθμισμένη πραγματικότητα.

4.8. Η έννοια του μετανάστη στο πεδίο του διεθνούς δικαίου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το έθνος αποτελεί έναν εξαιρετικά ισχυρό άξονα γύρω απ' τον οποίο συγκροτείται η έννοια του μετανάστη η οποία προσεγγίζει, ή και συμπίπτει με, εκείνη του «ξένου». Ωστόσο, αυτός ο άξονας δεν είναι ο μοναδικός. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες η μετανάστευση λαμβάνει όλο και πιο καθαρά το χαρακτήρα ενός παγκόσμιου «προβλήματος» κι αυτό συνεπάγεται τη συγκρότηση ενός ιδιαίτερου πλέγματος γνώσης και εξουσίας -συμπεριλαμβανομένης και της νομικής εξουσίας- που ξεπερνά, αν και περιλαμβάνει, τις μέριμνες του κάθε εθνικού κράτους παρμένου ξεχωριστά. Συνεπάγεται, επίσης, την παραγωγή πολιτικών για τη μετανάστευση που υπερβαίνουν, αν και εμπεριέχουν, τη δικαιοδοσία του. Η συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και το ευρύτερο πεδίο του «διεθνούς δικαίου», η ισχύς των οποίων διευρύνθηκε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, αποτελούν παράγοντες που συν-καθορίζουν την παραγωγή νομοθεσίας και πολιτικής του ελληνικού κράτους όσον αφορά τη μετανάστευση.

Όπως έχει ήδη υποστηριχθεί, η νομοθεσία που αφορά τους αλλοδαπούς και τη μετανάστευση, ορίζοντας και διακρίνοντας τι εμπίπτει και τι όχι στο πεδίο εφαρμογής της, συνιστά μια δύναμη συγκρότησης αυτού του ίδιου του πεδίου. Πιο συγκεκριμένα, μια θεμελιώδης για την εν λόγω νομοθεσία διάκριση είναι μεταξύ εκείνων που υπάγονται στο «κοινοτικό δίκαιο» και εκείνων που δεν υπάγονται σ' αυτό. Ήδη, ο νόμος 1975 του 1991 στο δεύτερο άρθρο του που αφορά την «έκταση εφαρμογής του» διευκρινίζει ότι:

Οι διατάξεις του παρόντος νόμου δεν έχουν εφαρμογή επί προσώπων, των

> οποίων η είσοδος και έξοδος, καθώς και η εν γένει κίνηση, διαμονή, εγκατάσταση και απασχόληση επί του ελληνικού εδάφους ρυθμίζονται από κανόνες του κοινοτικού δικαίου (1975/1991, άρθρο 2).

Η ίδια ακριβώς διατύπωση περιλαμβάνεται και στο νόμο 2910 του 2001 (άρθρο 2, παράγραφος 1 εδάφιο α). Καθίσταται, έτσι, εμφανής η ιεράρχηση μεταξύ «κοινοτικών» και «μη-κοινοτικών» αλλοδαπών. Αν και όλοι οι μη-Έλληνες πολίτες είναι αλλοδαποί, ωστόσο οι αλλοδαποί που μετέχουν στην «ευρωπαϊκή κοινότητα» δεν είναι τόσο ξένοι όσο οι υπόλοιποι. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 2, παρ. 1 του πιο πρόσφατου γενικού νόμου για τη μετανάστευση, του 3386/2005, οι «διατάξεις του νόμου αυτού δεν έχουν εφαρμογή»:

> α. Στους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 17 παρ. 1 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπως αυτό τροποποιήθηκε και ισχύει (2910/2001, άρθρο 2, παρ. 1, εδ. α).

Εδώ εμφανίζεται η έννοια του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή εκείνου που κατέχει την «ευρωπαϊκή ιθαγένεια» όπως αυτή διατυπώθηκε αρχικά στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση του 1992. Σύμφωνα με την εν λόγω συνθήκη, «Πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους» και στη βάση αυτή:

> ...έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη των περιορισμών και με τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στην παρούσα συνθήκη και στις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή της[160].

Έτσι, παράλληλα με τα εθνικά σύνορα εμφανίζονται και τα «κοινά» σύνορα, εκείνα που οριοθετούν την «Ευρώπη» ως μια λίγο-πολύ ενιαία υπερ-επικράτεια, οριοθετημένη σε σχέση με ό,τι βρίσκεται εκτός της. Κατ' αυτό τον τρόπο

[160] Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Συνθήκη του Μάαστριχτ) του 1992 εισήγαγε την ευρωπαϊκή ιθαγένεια στο άρθρο 17, πρώην άρθρο 8. Βλ., Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C 191, 29-07-1992.

διαχωρίζεται η πολιτική κατάσταση, άρα και η αστυνομική αντιμετώπιση, εκείνων που λογίζονται ως «ευρωπαίοι πολίτες» από εκείνη όσων καθίστανται «εξωτερικοί»[161].

Ιδωμένη μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η εξαίρεση των πολιτών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την εθνική νομοθεσία για τη μετανάστευση συνιστά μιαν επιπλέον διαιρετική πρακτική μέσω της οποίας από την ευρύτερη «δεξαμενή» των αλλοδαπών, περιχαρακώνεται η κατηγορία του «υπηκόου τρίτης χώρας». Ο όρος αποτελεί ένα απ' τα κεντρικά σημεία αναφοράς του νόμου 3386 του 2005 και αναφέρεται σ' εκείνο τον αλλοδαπό που εισέρχεται στο ελληνικό-ευρωπαϊκό έδαφος «απ' έξω»[162]. Πρόκειται κατά κάποιον τρόπο για έναν όρο-υπόλειμμα ο οποίος σημαίνει με τρόπο αρνητικό. «Υπήκοος τρίτης χώρας» είναι κάθε ένας-μία που δεν είναι ευρωπαίος πολίτης. Όπως συνέβαινε και με την παλιότερη έννοια του λεγόμενου «τρίτου κόσμου», ο αριθμητικός προσδιορισμός διατυπώνει μια ορισμένη ιεραρχία. Ο τρίτος είναι εκείνος που έρχεται μετά από άλλους δύο οι οποίοι μάλιστα δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο μ' αυτόν, αλλά από πάνω του. Γι' αυτό άλλωστε και εξαιρούνται.

Η διατύπωση των ιεραρχήσεων με βάση το έθνος αλλά και την «υπερεθνική» πραγματικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην οποία μετέχει το ελληνικό κράτος, εμφανίζεται και στους τρεις θεμελιώδεις σύγχρονους νόμους που αφορούν τη μετανάστευση. Το παρακάτω απόσπασμα είναι από την πρώτη παράγραφο του άρθρου 21 του νόμου 1975/91 και αφορά τις «προϋποθέσεις χορήγησης άδειας εργασίας» :

> Για την έγκριση έλευσης αλλοδαπού, προς κάλυψη κενής θέσης εργασίας ή την έγκριση αλλαγής εργοδότη, λαμβάνεται υπόψη η δυνατότητα κάλυψης αυτής από ανέργους και άλλων γεωγραφικών διαμερισμάτων της Χώρας,

---

[161] Είναι φανερό πως η διάκριση μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού όσον αφορά την «Ευρώπη» συνιστά ένα μετακινούμενο σύνορο καθώς την τελευταία δεκαετία η Ευρωπαϊκή Ένωση διευρύνθηκε -το 2004 και το 2007- συμπεριλαμβάνοντας χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης που μέχρι πρότινος νοούνταν ως ευρισκόμενες στο «εξωτερικό». Επιπλέον, δεν έχουν ακολουθήσει όλες οι χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης την ίδια πολιτική όσον αφορά τον έλεγχο των συνόρων τους σε σχέση με τους πολίτες των πρόσφατα ενταγμένων χωρών. Βλ., SOPEMI (2009: 42).

[162] Έξω απ' την Ευρωπαϊκή Ένωση ή έξω απ' τον «ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο» στον οποίο περιλαμβάνονται η Νορβηγία, η Ελβετία και το Λιχτενστάιν.

> προτιμωμένων των ημεδαπών και κοινοτικών υπηκόων, των ομογενών και των αλλοδαπών που έχουν χαρακτηρισθεί από τις ελληνικές αρχές ως πρόσφυγες και διαμένουν νόμιμα στο ελληνικό έδαφος (1975/1991, άρθρο 21).

Ημεδαποί, κοινοτικοί, ομογενείς, αναγνωρισμένοι πρόσφυγες, νόμιμα διαμένοντες. Ή συγκεκριμένη παράταξη θα μπορούσε να εννοηθεί και ως κλίμακα, στο ανώτερο σκαλοπάτι της οποίας βρίσκονται οι ημεδαποί ενώ στο τελευταίο οι «νομίμως διαμένοντες» αλλοδαποί. Εκείνοι-ες που έρχονται μετά απ' αυτούς μπορούν να «καταλάβουν» μια θέση εργασίας μόνο εφόσον αυτή είναι πράγματι «κενή», δηλαδή κενή απ' όλους τους παραπάνω. Παρόμοια διατύπωση υπάρχει και στον 2910/2001, σύμφωνα με τον οποίο:

> Ο Ο.Α.Ε.Δ. καταρτίζει στο τελευταίο τρίμηνο κάθε έτους έκθεση, στην οποία καταχωρούνται οι υπάρχουσες ανάγκες σε εργατικό δυναμικό στην επικράτεια (....) Κατά την κατάρτιση της έκθεσης λαμβάνονται υπόψη το συμφέρον της εθνικής οικονομίας, η προσφορά εργασίας από ημεδαπούς και αλλοδαπούς και η ζήτηση (2910/ 2001, άρθρο 19, παρ. 2).

Αν η παραπάνω παράγραφος διατυπώνει τι πρέπει να «λαμβάνεται υπόψη», η επόμενη είναι ακόμα πιο συγκεκριμένη:

> 5. Αν οι θέσεις που ζητούνται δεν καλύπτονται από ημεδαπούς ή αλλοδαπούς που διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα, ο Ο.Α.Ε.Δ. μπορεί να εγκρίνει την κάλυψη των θέσεων αυτών από αλλοδαπούς που δεν διαμένουν στην Ελλάδα. (2910/2001, άρθρο 19, παρ. 5)

Εδώ η ιεράρχηση εμφανίζεται απλουστευμένη καθώς δεν υπάρχουν ούτε «κοινοτικοί» -οι οποίοι ως «Ευρωπαίοι» εξαιρούνται από τις διατάξεις του νόμου-, ούτε ομογενείς, ούτε αναγνωρισμένοι πρόσφυγες. Η διάκριση είναι μεταξύ «ημεδαπών» και «αλλοδαπών που διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα», δηλαδή μεταξύ Ελλήνων πολιτών και αλλοδαπών «με χαρτιά». Μόνο αν οι «θέσεις δεν καλύπτονται απ' αυτούς» είναι δυνατόν να γίνουν δεκτοί και «αλλοδαποί που δεν διαμένουν στην Ελλάδα». Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη διατύπωση, οι αλλοδαποί που μπορούν να καλύψουν αυτές τις «κενές» θέσεις είναι μόνον εκείνοι των οποίων η είσοδος στην

Ελλάδα θα εγκριθεί ενώ ακόμα βρίσκονται εκτός αυτής.

Μια παρόμοια διατύπωση απαντάται και στο κείμενο του νόμου 3386/2005, σύμφωνα με τον οποίο η διαδικασία της «μετάκλησης» αλλοδαπού (διαδικασία νόμιμης εισόδου για εργασία που οργανώνεται από το ελληνικό κράτος ενώ ο ενδιαφερόμενος-η βρίσκεται ακόμα εκτός Ελλάδας, αντίστοιχη της «προέγκρισης» του νόμου 1975/1991) οργανώνεται μέσω μιας Επιτροπής η οποία καταρτίζει μια έκθεση σχετικά με τις ανάγκες για «εργατικό δυναμικό» :

> Κατά την κατάρτιση της έκθεσης, λαμβάνονται υπόψη, ιδίως, το συμφέρον της εθνικής οικονομίας, η προσφορά εργασίας από ημεδαπούς ή υπηκόους τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα και η ζήτηση ανά ειδικότητα (3386/2005, άρθρο 14, παράγραφος 3).

Εδώ οι αλλοδαποί έχουν μετατραπεί σε «υπηκόους τρίτων χωρών» χωρίς, ωστόσο, να έχει αλλάξει η διάταξη που εντοπίστηκε προηγούμενα, κατώφλι της οποίας αποτελεί η «νομιμότητα», όπως αυτή αποδίδεται και πιστοποιείται απ' το ελληνικό κράτος[163]. Μέσα στο σύμπαν του κρατικού λόγου, η νομιμότητα, συναρμοζόμενη με τις «ανάγκες της εθνικής οικονομίας» και τη ζήτηση, παράγει ένα ορισμένο πρωτόκολλο διαχείρισης όσον αφορά τη ζωντανή εργασία. Πάνω στη βάση των αναγκών για εργατικό δυναμικό, τις οποίες διαπιστώνουν τα αρμόδια σώματα του κράτους, διενεργείται μια ιεράρχηση μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών. Ο «υπήκοος τρίτης χώρας» είναι δυνατόν να «επιλεγεί» μόνον όταν οι άλλες κατηγορίες αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες και μόνο εφόσον διαμένει νόμιμα στην Ελλάδα ή «μετακληθεί» απ' έξω.

4.9. Πρόσφυγες

Εκτός απ' τους «υπηκόους τρίτων χωρών», και στους τρεις σύγχρονους βασικούς νόμους του ελληνικού κράτους για τη μετανάστευση διατυπώνεται ρητά μια επιπλέον εξαίρεση η οποία αφορά τους πρόσφυγες. Ο νόμος 1975/1991 διακρίνει την έννοια του πρόσφυγα από εκείνη του εν γένει αλλοδαπού και καθορίζει ιδιαίτερες διαδικασίες για την αναγνώριση της προσφυγικής ιδιότητας στα άρθρα 24 και 25, με

[163] Από τις διατυπώσεις του νόμου απουσιάζουν και πάλι, φυσικά, οι κάτοχοι της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας οι οποίοι εξαιρούνται.

αναφορά στα θεμελιώδη για τον καθορισμό της διεθνή κείμενα της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 και του Πρωτοκόλλου της Νέας Υόρκης του 1967[164]. Η ίδια εξαίρεση ισχύει και για τους επόμενους νόμους. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 2 του νόμου 2910/ 2001, καθώς και στο άρθρο 2 του νόμου 3386/2005, οι πρόσφυγες και όσοι έχουν υποβάλει αίτηση για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα εξαιρούνται και υπάγονται σε διαφορετικό νομικό καθεστώς. Πιο συγκεκριμένα, στον 3386/2005 διατυπώνονται τα εξής:

> Οι διατάξεις του νόμου αυτού δεν έχουν εφαρμογή στις ακόλουθες κατηγορίες προσώπων, εκτός αν ορίζεται διαφορετικά σε ορισμένες διατάξεις του:
> γ. Στους πρόσφυγες και στα πρόσωπα που έχουν υποβάλει αίτηση για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα, κατά την έννοια της σύμβασης της Γενεύης του 1951, η οποία έχει κυρωθεί με το ν.δ. 3989/1959 (ΦΕΚ 201 Ά), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει (3386/2005, άρθρο 2, παρ.1, εδ. γ).

Στο σημείο αυτό καθίστανται αναγκαίες ορισμένες διευκρινήσεις που αφορούν συγκεκριμένα τη σχέση ανάμεσα στην έννοια του πρόσφυγα και εκείνη του μετανάστη. Ιδωμένοι από μια στενά νομική σκοπιά οι παραπάνω όροι διακρίνονται σαφώς, μολονότι και οι δύο αναφέρονται σε ανθρώπους που διασχίζουν σύνορα και αλλάζουν χώρα διαμονής. Σύμφωνα με το θεμελιώδες κείμενο προσδιορισμού της έννοιας του πρόσφυγα, τη Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων (Σύμβαση της Γενεύης), ο όρος «πρόσφυγας» αναφέρεται σε κάθε πρόσωπο που:

> ...συνεπεία γεγονότων επελθόντων προ της 1ης Ιανουαρίου 1951 και δικαιολογημένου φόβου διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητος, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων ευρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα και δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να απολαύη της προστασίας της χώρας ταύτης, ή εάν μη έχον υπηκοότητα τινά και ευρισκόμενον συνεπεία τοιούτων γεγονότων εκτός της

[164] Η Σύμβαση κυρώθηκε με το Νομοθετικό Διάταγμα 3989 (ΦΕΚ 201 Ά 26-09-1959) ενώ το Πρωτόκολλο με τον Αναγκαστικό Νόμο 389 (ΦΕΚ 125 Ά 04-06-1968).

> χώρας της προηγουμένης συνήθους αυτού διαμονής, δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να επιστρέψει εις ταύτην (άρθρο 1, στο Παπασιώπη-Πασιά & Κολιού-Κεραμέως, 1995: 34-35).[165]

Ο προσδιοριστικός πυρήνας του όρου πρόσφυγας αρθρώνεται γύρω απ' την έννοια της «δίωξης» η οποία εγγράφεται ταυτόχρονα σε δύο προοπτικές θέσεις, μια «υποκειμενική» και μια «αντικειμενική». Αφενός, ο πρόσφυγας είναι ένα πρόσωπο που *φοβάται ότι θα διωχθεί* και ο ορισμός, αναγνωρίζοντας το υποκειμενικό φορτίο του φόβου, αναφέρεται ρητά στην επιθυμία του να μην «απολαύη της προστασίας» της χώρας της οποίας είναι υπήκοος ή στην οποία διέμενε μόνιμα. Αφετέρου, και αυτό είναι το κρίσιμο, ο φόβος και η επιθυμία κάποιου δεν αρκούν για να του αναγνωριστεί το καθεστώς του πρόσφυγα. Είναι, επιπλέον, ανάγκη αυτός ο φόβος να είναι «δικαιολογημένος». Ποιος είναι όμως εκείνος που κρίνει πότε ο φόβος κάποιου για ό,τι τον απειλεί είναι πράγματι «δικαιολογημένος»; Όπως το θέτει το *Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων* της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ (2004: 55), η αρμόδια αρχή είναι η «μεταναστευτική υπηρεσία» ή η «συνοριακή αστυνομία» κάθε συμβαλλόμενου κράτους. Ο πρόσφυγας, στο πλαίσιο των νομικών κειμένων που θεσπίζουν αυτή την ιδιότητα, δεν αποτελεί έναν όρο που απλώς (τι σημαίνει όμως εδώ απλώς;) περιγράφει την κατάσταση ενός προσώπου σε σχέση με τη χώρα προέλευσής του, αλλά ένα καθεστώς διεθνούς προστασίας[166] στο οποίο υπάγεται ένα πρόσωπο εφόσον του αναγνωριστεί αυτή η ιδιότητα από κάποιο κράτος.

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια συγκροτείται και η διάκριση μεταξύ

---

[165] Το χρονικό όριο τη 1ης Ιανουαρίου του 1951 που θέσπισε η Σύμβαση της Γενεύης άρθηκε με το Πρωτόκολλο του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων (Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης). Βλ., Εγχειρίδιο του Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (2004: 13).

[166] Πέραν της προσφυγικής, υπάρχουν και άλλες εκδοχές του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, όπως η «προσωρινή προστασία» και η «επικουρική προστασία». Ως εκ τούτου, υπάρχουν και άλλες κατηγορίες προσώπων, πέραν των προσφύγων, που δικαιούνται διεθνούς προστασίας, όπως οι «εκτοπισμένοι» και οι «ασυνόδευτοι ανήλικοι». Βλ., τις Οδηγίες του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2001/55ΕΚ, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 212/12, 07-08-2001 και 2004/83 ΕΚ, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 304/12, 30-09-2004, καθώς και τα Προεδρικά Διατάγματα 80/2006 (ΦΕΚ 82 Ά 14-04-2006) και 96/2008 (ΦΕΚ 152 Ά 30-07-2008) που τις κυρώνουν.

πρόσφυγα και μετανάστη. Σύμφωνα με την ερμηνεία του Γραφείου του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες:

> Λόγοι επιτακτικοί και κατανοητοί μπορεί να υπάρχουν πολλοί, ωστόσο μόνο ένα κίνητρο διακρίνει κατεξοχήν τους πρόσφυγες. Η διατύπωση εξαιτίας «δεδικαιολογημένου φόβου διώξεως» -για τους λόγους που παρατέθηκαν- υποδηλώνοντας ένα συγκεκριμένο κίνητρο, αποσυνδέει αυτόματα κάθε άλλο λόγο φυγής από τον ορισμό. Εξαιρεί θύματα πείνας ή φυσικής καταστροφής, εκτός αν έχουν και δικαιολογημένο φόβο δίωξης για κάποιον από τους λόγους που προαναφέρθηκαν (2004: 14).

Σε άλλο σημείο, διατυπώνεται ρητά και η διαφορά του πρόσφυγα απ' τον «οικονομικό μετανάστη»:

> Μετανάστης είναι το πρόσωπο που για λόγους διαφορετικούς από εκείνους που αναφέρονται στο ορισμό εγκαταλείπει οικειοθελώς τη χώρα του με σκοπό να εγκατασταθεί αλλού. Μπορεί δε να ωθείται από την επιθυμία για αλλαγή ή για περιπέτεια ή από οικογενειακούς ή άλλους προσωπικούς λόγους. Εάν ωθείται αποκλειστικά από οικονομικά κίνητρα, είναι οικονομικός μετανάστης και όχι πρόσφυγας (*όπ.π.*).

Η νομική έννοια του μετανάστη είναι χρωματισμένη από τη λεγόμενη «επιθυμία για αλλαγή ή για περιπέτεια» και σφραγίζεται από την «οικονομική» πραγματικότητα καθώς αφορά αυτό που νοείται ως «αποκλειστικά οικονομικά κίνητρα». Ως εκ τούτου, η φτώχεια, η πείνα, διαφόρων ειδών καταστροφές, δεν αποτελούν στοιχεία επαρκή για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα εκτός και αν συνδέονται με «δικαιολογημένο φόβο διώξεως». Είναι αυτός ακριβώς ο φόβος, ο οποίος συνιστά το κατεξοχήν προσδιοριστικό στοιχείο του πρόσφυγα, εκείνος που επιτρέπει στη φιγούρα του μετανάστη να εμφανίζεται μέσα σε ένα πλαίσιο «ελευθερίας της βούλησης». Ο μετανάστης φεύγει, εν γένει, οικειοθελώς. Αντίθετα, στην έννοια του πρόσφυγα η διάσταση που κυριαρχεί είναι εκείνη των αντικειμενικών συνθηκών του κινδύνου και της απειλής για την ίδια τη ζωή. Εξωθώντας τη συγκεκριμένη διάκριση στις λογικές της συνέπειες, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως, από μια κρατική-νομική σκοπιά, ο μετανάστης είναι κάποιος που, όσο δύσκολη και αν είναι η

κατάστασή του, «επιλέγει» να φύγει, ενώ ο πρόσφυγας, λόγω του φόβου της δίωξης, είναι κάποιος που «δεν έχει άλλη επιλογή» απ' το να φύγει.

Πρόκειται σαφώς για μιαν ορισμένη αξιολογική ιεράρχηση των δυσχερειών και των κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι που διασχίζουν τα κρατικά σύνορα. Υπάρχουν κίνδυνοι και φόβοι που «δικαιολογούν» το καθεστώς διεθνούς προστασίας και άλλοι που δεν το δικαιολογούν. Υπό ποίαν έννοια όμως η φτώχεια και η ανυπαρξία προοπτικών μιας αξιοπρεπούς διαβίωσης δεν συνιστούν «δικαιολογημένο φόβο»; Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται η κρισιμότητα της έννοιας της οικονομίας. Η αναφορά σε «οικονομικά κίνητρα» ονομάζει μια περιοχή του ανθρώπινου γίγνεσθαι οι κίνδυνοι της οποίας δεν μπορούν να δικαιολογήσουν το καθεστώς του πρόσφυγα. Θα πρέπει, ως εκ τούτου, να θεωρηθούν λίγο-πολύ ως κανονικά επακόλουθα της λειτουργίας της οικονομίας. Ακόμα και αν οι κίνδυνοι αυτοί αποδεικνύονται εξίσου καταστροφικοί για τους ανθρώπους με εκείνους που «δικαιολογούν» την αναγνώριση κάποιου ως πρόσφυγα -ανέχεια, εξαθλίωση, απειλή θανάτου-, τίθενται, ωστόσο, εκτός του πεδίου προστασίας.

Ο μετανάστης αναδύεται ως μια φιγούρα της οικονομίας και η οικονομία έχει προ πολλού λάβει το χαρακτήρα μιας αυτονόητης και «φυσικής» κοινωνικής περιοχής. Η λειτουργία της είναι οπωσδήποτε ταραχώδης και εκτυλίσσεται αναπαράγοντας διαρκώς ανισότητες, κερδισμένους και χαμένους, ωστόσο το γεγονός ότι αυτό αναγνωρίζεται ως κάτι φυσικό σημαίνει πως δεν επιδέχεται ουσιαστική αμφισβήτηση. Πρόκειται για το σκληρό *έτσι είναι* του κόσμου. Απ' αυτή τη σκοπιά, ο μετανάστης-τρια, αν και πλήττεται από τους κλυδωνισμούς και τις δυσχέρειες που συνεπάγεται η οικονομική πραγματικότητα, δεν μπορεί να αξιώνει κανενός είδους προστασία και άσυλο. Πώς θα μπορούσε άλλωστε το καπιταλιστικό κράτος να προστατεύσει κάποιους απ' την οικονομία, η οποία συνιστά έναν απ' τους θεμελιώδεις όρους της συγκρότησής του; Στο σημείο αυτό η οικονομία του κεφαλαίου εμφανίζεται ως το όριο για την αναγνώριση της ανάγκης προστασίας.

4.10. Άσυλο

Η αίτηση χορήγησης ασύλου[167] αποτελεί έναν απ' τους ελάχιστους τρόπους

[167] Σύμφωνα με στοιχεία του ελληνικού τμήματος της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, το 2008, σε πρώτο βαθμό, από τους 19.884 αιτούντες άσυλο, το καθεστώς του πρόσφυγα χορηγήθηκε σε 14, ενώ σε δεύτερο βαθμό, από τους 13.368 που έκαναν προσφυγή, χορηγήθηκε σε 344 και σε 21 ανθρωπιστικό καθεστώς ή καθεστώς επικουρικής προστασίας. Το 2009 αντίστοιχα, σε πρώτο

νομιμοποίησης -καλύτερα «ημι-νομιμοποίησης»[168]- της παρουσίας ενός μετανάστη-τριας στην Ελλάδα σήμερα και, ως εκ τούτου, είναι ανάγκη να γίνει μια συνοπτική αναφορά στις διαδικασίες που απαιτούνται γι' αυτό[169]. Με την είσοδό τους στην επικράτεια οι αιτούντες-ούσες άσυλο, αφού ταυτοποιηθούν (καταχωρηθούν τα δακτυλικά τους αποτυπώματα) από τις αστυνομικές αρχές, συνήθως εγκλείονται σε κάποιο κέντρο κράτησης για ένα ορισμένο διάστημα και κατόπιν αφήνονται λαμβάνοντας ένα έγγραφο που τους ζητά να εγκαταλείψουν την χώρα σε διάστημα 15 ημερών. Μέτα την απελευθέρωσή τους, η μεγάλη πλειονότητα κατευθύνεται στη Διεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής στην οδό Π. Ράλλη (στον Ταύρο), η οποία και αποτελεί το σημείο στο οποίο μπορεί επίσημα να υποβληθεί η αίτηση χορήγησης ασύλου[170]. Μετά την υποβολή της αίτησης, ο αιτών-ούσα, εφοδιάζεται με το «δελτίο αιτήσαντος πολιτικού ασύλου» (η περιβόητη «ροζ κάρτα») που πιστοποιεί ότι η αίτησή του βρίσκεται σε διαδικασία εξέτασης. Αυτό σημαίνει πως για το διάστημα κατά το οποίο βρίσκεται σε ισχύ το συγκεκριμένο έγγραφο οι αρχές δεν μπορούν να απελάσουν τον αιτούντα-ούσα. Η «ροζ κάρτα» έχει ισχύ έξι μηνών και χρειάζεται ανανέωση.

Εφόσον για να *γίνει* κανείς πρόσφυγας πρέπει να *αναγνωριστεί* ως τέτοιος, όσοι-ες δεν κατορθώνουν να αναγνωριστούν απ' το κράτος «εκπίπτουν» στην

βαθμό, από τους 15.928 αιτούντες το καθεστώς του πρόσφυγα χορηγήθηκε σε 11 και σε 19ανθρωπιστικό καθεστώς ή επικουρική προστασία. Σε δεύτερο βαθμό, από τους 12.095 που υπέβαλαν προσφυγή, το καθεστώς του πρόσφυγα χορηγήθηκε σε 25 ενώ ανθρωπιστικό καθεστώς ή επικουρική προστασία αναγνωρίστηκε σε 11 ανθρώπους. Τέλος, το 2010, από τις 10.273 αιτήσεις που υποβλήθηκαν σε πρωτοβάθμιο επίπεδο, οι 60 έτυχαν αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα και οι 35 της αναγνώρισης ανθρωπιστικού καθεστώτος ή καθεστώτος επικουρικής προστασίας, ενώ σε δευτεροβάθμιο επίπεδο, από τις 1648 προσφυγές, οι 35 έτυχαν αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα. Για περισσότερα στοιχεία βλ., την ιστοσελίδα της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα στη διεύθυνση http://www.unhcr.gr/genikes-plirofories/statistika.html, προσβάσιμη στις 04-09-2012.

[168] Η Γ. Λαούτ-Μπάκα (2006: 108) κάνει λόγο για «ανεπίσημη "άδεια παρανομής"» και για «γκρίζα ζώνη ανοχής».

[169] Για μια λεπτομερή περιγραφή των διαδικασιών υποβολής αίτησης χορήγησης ασύλου στην Ελλάδα και των κινδύνων που τις συνοδεύουν βλ., Λαούτ-Μπάκα (2006: 120-130)· Amnesty International (2010a)· Amnesty International (2010b: 14-18)· Pro Asyl (2007)· Maroukis(2009: 66-68)

[170] Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, υπάρχει μια ανάλογη Διεύθυνση και στη Θεσσαλονίκη, αν και οι αιτούντες άσυλο από τη Θεσσαλονίκη κατεβαίνουν κι αυτοί στην Αθήνα. Βλ., Maroukis (2009: 66).

κατάσταση του μετανάστη και μάλιστα του «λαθραίου» (Λαούτ-Μπάκα, 2006 130-135). Βρισκόμαστε μπροστά σ' αυτό που η C. Oelgemoller (2011: 212) διατυπώνει επιγραμματικά ως «συγχώνευση των προσφύγων και των οικονομικών μεταναστών στους παράνομους μετανάστες» [μετάφραση δική μου]. Επιπλέον, ο τρόπος αντιμετώπισης των ανθρώπων που επιχειρούν να υποβάλουν αίτηση ασύλου από τις αρμόδιες υπηρεσίες του κράτους, και κυρίως από τις αστυνομικές αρχές, αίρει στην πράξη τη διάκριση μεταξύ προσφύγων και «λαθρομεταναστών» συνωθώντας τους -σχεδόν- όλους και όλες στην κατηγορία του «λαθραίου» (Χατζή, 2004: 246)[171].

4.11. Ορισμένες ακόμα εξαιρέσεις

Όπως ειπώθηκε ήδη, παρά τη γενικευμένη σήμερα χρήση του όρου αλλοδαπός για να δηλωθεί ο «ξένος», η έννοια δεν είναι κατά κανένα τρόπο ομοιογενής. Η εξαίρεση ορισμένων κατηγοριών προσώπων, κυρίως εκείνων που εμπλέκονται σε δραστηριότητες που αφορούν κρατικές λειτουργίες και διακρατικές σχέσεις αποτελεί σταθερό χαρακτηριστικό όλων των νόμων που αφορούν αλλοδαπούς. Τέτοια πρόσωπα είναι οι διαπιστευμένοι σε πρεσβείες, προξενεία και διεθνείς οργανισμούς, ενώ υπάρχουν και ορισμένοι άλλοι που, αν και δεν εξαιρούνται από τη νομοθεσία που αφορά τους αλλοδαπούς και τους μετανάστες, υπάγονται σε ένα αρκετά ευνοϊκό καθεστώς ρύθμισης της εισόδου και παραμονής τους στην ελληνική επικράτεια.

Ήδη ο νόμος 3725/1925 επεφύλασσε διαφορετική αντιμετώπιση σε διαφορετικές κατηγορίες αλλοδαπών. Ακριβέστερα, για λόγους που αφορούν το πεδίο των διακρατικών σχέσεων και των διεθνών διπλωματικών πρακτικών, εξαιρεί ρητά εκείνους-ες που αποτελούν αναγνωρισμένους αντιπροσώπους άλλων κρατών στο ελληνικό έδαφός. Χαρακτηριστικά, το άρθρο 14 του 3725/1925 φροντίζει να εξαιρέσει από την ισχύ του νόμου τους διπλωματικούς και προξενικούς αντιπροσώπους, τα μέλη ξένων αποστολών καθώς και τους «εν ενεργεία παρεπιδημούντες αξιωματικούς του Στρατού της ξηράς και της θαλάσσης ξένων

[171] Φρικτά γλαφυρές για την αντιμετώπιση των αιτούντων άσυλο στη Διεύθυνση Αλλοδαπών στην Πέτρου Ράλλη είναι οι περιπτώσεις των δύο ανθρώπων που σκοτώθηκαν πέφτοντας σε χαντάκι κατά τη διάρκεια επιθέσεων της αστυνομίας στους συγκεντρωμένους οι οποίοι ανέμεναν να λάβουν το «χαρτί» προτεραιότητας που θα τους επέτρεπε να υποβάλλουν την αίτησή τους. Πρόκειται για τον Πακιστανό Μοχάμεντ Ασράφ που τραυματίστηκε θανάσιμα στις 26-10-2008 και για τον Μπαγκλαντεσιανό Χουσεΐν Ζαχιντούλ που έχασε τη ζωή του τα ξημερώματα της 3ης Ιανουαρίου 2009.

Επικρατειών».

Επιπλέον, η περί αλλοδαπών νομοθεσία προβλέπει ορισμένες ακόμα διευθετήσεις που δεν εμπίπτουν στις επίσημες διακρατικές σχέσεις. Για παράδειγμα, ο νόμος 1975/91 παρέχει τη δυνατότητα απλούστευσης της διαδικασίας ελέγχου προσώπων «που μετέχουν περιηγητικού πλου (κρουαζιέρας), ή επιβαίνουν πλοίων αναψυχής ή αεροσκαφών, ειδικά ναυλωμένων». Το ίδιο ισχύει και για τους αλλοδαπούς ναυτικούς που βρίσκονται υπό ναυτολόγηση ή απόλυση (παράγραφος 1, εδάφια α και β). Επίσης, ο νόμος 2910/2001 κάνει ειδική μνεία σε αλλοδαπούς αθλητές και προπονητές (άρθρο 34), μέλη Διοικητικών Συμβουλίων εταιρειών του εξωτερικού (άρθρο 35), σε μέλη καλλιτεχνικών συγκροτημάτων (άρθρο 36), ενώ ρυθμίζει και την ολιγοήμερη παραμονή αλλοδαπών για τουρισμό (άρθρο 38).

Παρόμοιες διατάξεις περιέχονται και στον νόμο 3386/2005 ο οποίος επιχειρεί να ρυθμίσει ένα ιδιαίτερα εκτεταμένο πεδίο ζητημάτων που αφορά την είσοδο και διαμονή αλλοδαπών εν γένει. Έτσι, προβλέπει συγκεκριμένου χαρακτήρα άδειες διαμονής για σπουδές και την «εκπόνηση ερευνητικού προγράμματος» (άρθρο 28, 31, 43), την «ανάπτυξη επενδυτικής δραστηριότητας» (άρθρο 26), το «υπηρετικό προσωπικό διπλωματικών αποστολών» (άρθρο 37), τους «ανταποκριτές ξένου τύπου» (άρθρο 38) ή τους «αρχηγούς οργανωμένων ομάδων Τουρισμού» (άρθρο 42). Όλες αυτές οι ρυθμίσεις, με τις εξαιρέσεις και τις ευνοϊκές διευθετήσεις που θεσπίζουν, καθιστούν σαφές ότι ο νόμος προστατεύει εκείνους τους αλλοδαπούς που εμπλέκονται σε αναγνωρισμένους θεσμούς και λειτουργίες ενώ φροντίζει να διασφαλίσει τις δραστηριότητες της καπιταλιστικής οικονομίας (τουρισμός, ναυτιλία, επενδύσεις κλπ) διευκολύνοντας την κινητικότητα όσων εντάσσονται επίσημα σ' αυτές. Τέλος, η νομοθεσία φροντίζει να διευκολύνει και την οικονομικά επωφελή δραστηριότητα εκείνων των αλλοδαπών η οικονομική επιφάνεια των οποίων τους επιτρέπει να συμμετέχουν σε «περιηγητικούς πλόες» ή να «ναυλώνουν αεροσκάφη».

Η διερεύνηση της προϊστορίας της σύγχρονης μεταναστευτικής «λαθρότητας», η οποία παρουσιάστηκε στο παρόν κεφάλαιο, ανέδειξε τον ιστορικό, δηλαδή μεταβαλλόμενο, χαρακτήρα της εν λόγω έννοιας. Οι πρώτοι «λαθραίοι μετανάστες» υπήρξαν Έλληνες οι οποίοι αποδημώντας στερούσαν στρατεύσιμους άρρενες από το ελληνικό κράτος. Επιπλέον, η σημερινή μορφή του συνοριακού ελέγχου και η ανάγκη εφοδιασμού με τα απαραίτητα έγγραφα για την εισέλευση ή την έξοδο από την επικράτεια, δεν αποτελούσαν αυτονόητες και εμπεδωμένες πραγματικότητες κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Πριν από την εμπέδωση

του σύγχρονου «ελέγχου μεθοριακών διαβάσεων», τα έγγραφα που νομιμοποιούσαν την παραμονή στην επικράτεια παρέχονταν, κατά κύριο λόγο, *μετά* την είσοδο σ' αυτήν.

Η «λαθρότητα» συγκροτείται παράλληλα προς τη διατύπωση των όρων υπό τους οποίους μπορεί κανείς να εισέλθει, να εξέλθει και να παραμείνει στην ελληνική επικράτεια. Ακριβέστερα, αποτελεί την άλλη όψη τους, κατά τον ίδιο τρόπο που η παρανομία συνιστά την άλλη όψη του νόμου. Εφόσον η διαμόρφωση της νομοθεσίας καθορίζεται από τις κατά καιρούς επιδιώξεις ή/και αντιπαραθέσεις που αφορούν το κράτος, ο νομικός προσδιορισμός της «λαθρότητας» δεν ανταποκρίνεται σε μια δεδομένη κατάσταση αλλά συνιστά *παρέμβαση* η οποία προσδιορίζει το ίδιο το πεδίο εφαρμογής της. Στις συνθήκες του εμφυλίου πολέμου, η επιβολή περιορισμών στην είσοδο, την έξοδο αλλά και στις μετακινήσεις στο εσωτερικό της επικράτειας, διαμόρφωσε αναλόγως το περιεχόμενο του όρου. Οι λαθραίοι ήταν εκείνοι-ες που μετακινούνταν χωρίς να έχουν υποστεί τον «κεκανονισμένον έλεγχον» των αρχών. Κατά την περίοδο εκείνη, αυτοί ήσαν, κυρίως, ημεδαποί.

Η ανάλυση της σύγχρονης νομοθεσίας για τη μετανάστευση που αναπτύχθηκε στο παρόν κεφάλαιο, εστιαζόμενη τόσο στις άμεσες διατυπώσεις όσο και στους αποκλεισμούς που ο νομικός λόγος επιβάλλει χωρίς να τους αρθρώνει ρητά, παρέχει τη δυνατότητα σκιαγράφησης των βασικών χαρακτηριστικών της κατηγορίας του μετανάστη και του «παράνομου» μετανάστη. Ο μετανάστης-τρια, νόμιμος και παράνομος, είναι εγγεγραμμένος στο ευρύ πεδίο των αλλοδαπών, ωστόσο αυτό από μόνο του δεν αρκεί για έναν συγκεκριμένο προσδιορισμό των χαρακτηριστικών του. Πρόκειται για αλλοδαπό «εξωτερικό» τόσο σε σχέση με το ελληνικό έθνος όσο και σε σχέση με την «Ευρωπαϊκή κοινότητα». Είναι οπωσδήποτε κάποιος-α που δεν εργάζεται ούτε σε πρεσβεία, ούτε σε προξενείο και που, επίσης, δεν είναι τουρίστας και δεν μετέχει σε «περιηγητικούς πλόες». Επιπλέον, δεν είναι ούτε αναγνωρισμένος πρόσφυγας ούτε κάποιο πρόσωπο που οι αρμόδιες αρχές θεωρούν πως χρήζει διεθνούς προστασίας. Στη βάση όλων των ταξινομήσεων και εξαιρέσεων που προσδιορίζουν το καθεστώς της νομιμότητας των μεταναστών στην Ελλάδα σήμερα, βρίσκεται η γενική κατηγορία του «υπηκόου τρίτης χώρας». Αυτή ονοματίζει το κοινωνικό υποκείμενο που είναι περισσότερο απομακρυσμένο τόσο από το εθνικό κέντρο όσο και από την «ευρωπαϊκή κοινότητα». Ως «μη-κοινοτικός», ο υπήκοος τρίτης χώρας δεν είναι απλώς μετανάστης, αλλά ο καθαυτό ξένος.

Ακόμα όμως και η εξαιρετικά υποτιμημένη θέση του καθαυτό ξένου δεν είναι

ενιαία. Η βασική διαίρεση που την διατρέχει αφορά τη νομιμότητα. Στο κατώτατο σημείο της ιεραρχίας που προσδιορίζουν οι εγχώριες νομικές ρυθμίσεις -κάτω απ' τον Έλληνα, τον ομογενή, τον πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τον πρόσφυγα- βρίσκεται η κατηγορία του νόμιμου μετανάστη-τριας. Το ακρότατο σημείο της νομιμότητας, ωστόσο, δεν είναι και το ακρότατο σημείο της ιεραρχίας. Κάτω και απ' αυτό βρίσκεται εκείνη η περιοχή που, αν και περιλαμβάνεται στην επικράτεια της εξουσίας του νόμου, δεν γνωρίζει ούτε τις ταπεινότερες εγγυήσεις δικαιωμάτων. Σ' αυτή την περιοχή διαβιούν οι «λαθρομετανάστες», εκείνα τα ανθρώπινα υποκείμενα που η παρουσία τους και μόνο στην ελληνική επικράτεια συνιστά «παρανομία», για την καταστολή της οποίας ο νόμος ορίζει τη συγκρότηση ειδικών αστυνομικών σωμάτων και χώρων εγκλεισμού. Πρόκειται για τον αντίποδα του «κανονικού» Έλληνα πολίτη, για εκείνη τη στιγματισμένη και περιφρουρούμενη κοινωνική περιοχή σε αντίθεση προς την οποία λαμβάνει συγκεκριμένη μορφή η ίδια η νομιμότητα και κανονικότητα.

4.12 Εγκλεισμός

Μια από τις θεμελιώδεις διαστάσεις της παραγωγής της μεταναστευτικής παρανομίας, και στην Ελλάδα και διεθνώς, είναι ο εγκλεισμός. Τόσο οι «λαθρομετανάστες» όσο και εκείνοι-ες που αιτούνται διεθνούς προστασίας, συλλαμβάνονται και, στη μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων, κρατούνται. Η διαρκής απειλή της σύλληψης, του εγκλεισμού και της απέλασης συνιστά μια συνθήκη αδιαχώριστη από την κατηγορία του «παράνομου» μετανάστη-τριας. Για την ακρίβεια, ως «λαθραίος» μπορεί να οριστεί ακριβώς εκείνος-η που, λόγω της έλλειψης των κατάλληλων εγγράφων, υπόκειται ανά πάσα στιγμή στην πιθανότητα σύλληψης και φυλάκισης. Το παρόν υποκεφάλαιο, το οποίο αποτελεί επέκταση των προηγουμένων, επιχειρεί μια ευσύνοπτη παρουσίαση του σύγχρονου καθεστώτος εγκλεισμού μεταναστών-τριών στην Ελλάδα με βάση τα νομικά κείμενα που το οργανώνουν.

Ο χάρτης της ελληνική επικράτειας είναι διάστικτος από αρκετές δεκάδες χώρους κράτησης μεταναστών[172] στους οποίους περιλαμβάνονται αστυνομικά κρατητήρια, φυλακές, στρατόπεδα[173], αστυνομικές σχολές[174] αλλά και χώροι

[172] Η έρευνα της συλλογικότητας *έργω(ν) εξύβριση* για τους χώρους κράτησης μεταναστών εντόπισε, μέσω αναφορών από διάφορες πηγές, 90 τέτοιους χώρους. Βλ., έργω(ν) εξύβριση (2008: 11-13). Για τους χώρους εγκλεισμού μεταναστών-τριών στην Ελλάδα βλ., και Λαφαζάνη (2013).

[173] Εδώ δεν πρόκειται μόνο για την έννοια του στρατοπέδου συγκέντρωσης αλλά και τυπικά για

διαφόρων ειδών που έχουν κατά καιρούς επιστρατευτεί για το σκοπό αυτό, η ελληνική επικράτεια είναι διάστικτη από αρκετές δεκάδες χώρους κράτησης μεταναστών. Η ανάλυση διατρέχει τα βασικά κείμενα που ρυθμίζουν την κράτηση όσων υπόκεινται στη διαδικασία «διοικητικής απέλασης» από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι και σήμερα, εστιάζοντας συγκεκριμένα στους όρους και τις ταξινομήσεις μέσω των οποίων αρθρώνεται το καθεστώς εγκλεισμού.

Ήδη από τις αρχές τις δεκαετίας του 1990 ο εγκλεισμός αποτέλεσε, μαζί με την απέλαση, την κύρια πρακτική αντιμετώπισης της «λαθραίας» μετανάστευσης στην Ελλάδα. Ο νόμος 1975/1991 όριζε πως «εφόσον ο υπό απέλαση εκ των εν γένει περιστάσεων κρίνεται ύποπτος φυγής ή επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη», μπορεί, «για λόγους δημοσίου συμφέροντος», με απόφαση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης «να διαταχθεί η κράτησή του μέχρις ότου καταστεί δυνατή η απομάκρυνσή του από το ελληνικό έδαφος» (νόμος 1975/1991, άρ. 27, παρ. 6). Στην πράξη, ο εγκλεισμός μεταναστών στα κρατητήρια όλης της χώρας, συνιστώντας πρακτική ρουτίνας, σήμαινε πως περίπου όλοι οι συλληφθέντες «λαθρομετανάστες» θεωρούνταν συλλήβδην «επικίνδυνοι για τη δημόσια τάξη». Επίσης, ο μαζικός εγκλεισμός των υπό διοικητική απέλαση μεταναστών υπερέβαινε στην πράξη τα οριζόμενα από τον νόμο καθώς πραγματοποιούνταν πολύ πριν εκδοθεί οποιαδήποτε υπουργική απόφαση. Ο συνωστισμός, οι εν γένει άθλιες συνθήκες μέσα στα κρατητήρια και ο απροσδιόριστος χρόνος κράτησης αποτέλεσαν εξ αρχής την «κανονική» αντιμετώπιση των «παράνομων» μεταναστών-τριών (Κούρτοβικ, 2001: 173-176· Χατζή, 2004: 243-247).

Μερικά χρόνια αργότερα, με το νόμο 2721/1999[175] και υπό την πίεση της «έλλειψης χώρου» στα κρατητήρια, δόθηκε η νομική δυνατότητα εγκλεισμού «παράνομων» μεταναστών στις φυλακές. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 12 του εν λόγω νόμου αναφέρεται πως ο «αλλοδαπός, μέχρι την απέλασή του, εξακολουθεί να παραμένει κρατούμενος σε ειδικούς χώρους των καταστημάτων κράτησης ή

χώρους του στρατού. Χαρακτηριστική περίπτωση το στρατόπεδο του 6ου Συντάγματος Πεζικού στην Κόρινθο στο οποίο μεταφέρθηκαν και κρατούνται μετανάστες από τον Αύγουστο του 2012.

[174] Οι Σχολές Δοκίμων Αστυφυλάκων Ξάνθης και Κομοτηνής μετατράπηκαν σε χώρους κράτησης μεταναστών τον Αύγουστο του 2012.

[175] Νόμος 2721 (ΦΕΚ 112 Ά 01-06-1999), ο πλήρης τίτλος του οποίου είναι: «Τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35Ά), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Ά), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις».

θεραπευτικών καταστημάτων». Όπως το έθεσε η Ι. Κούρτοβικ (2001: 175), «στις φυλακές προστέθηκε μια κατηγορία κρατουμένων, που δεν είναι ούτε υπόδικοι, ούτε κατάδικοι, αλλά παρόλα αυτά στερούνται την ελευθερία τους και διαβιούν υπό τους σωφρονιστικούς περιορισμούς». Στην περίπτωση αυτή η «διοικητική κράτηση» και ο «ποινικός κολασμός» συμφύρονται, καθώς πρακτικά οδηγούν στο ίδιο αποτέλεσμα, τη φυλάκιση. Καθίσταται έτσι εμφανής η κρατικά οργανωμένη διαδικασία υπαγωγής της «παράνομης» μετανάστευσης στην κατηγορία ενός «εγκλήματος» που χρήζει φυλάκισης.

Η επόμενη νομική «ρύθμιση» του εγκλεισμού των «παράνομων» μεταναστών-τριών, γίνεται με τον νόμο 2910/2001. Ο συγκεκριμένος νόμος ήρθε, μεταξύ άλλων, και ως κάποιου είδους απάντηση στις έντονες κριτικές για τις συνθήκες κράτησης και το απροσδιόριστο χρονικό διάστημα της διάρκειάς της[176]. Το καινούριο στοιχείο που εισάγει στο καθεστώς εγκλεισμού ο εν λόγω νόμος αφορά την ίδρυση «ειδικών χώρων κράτησης» οι οποίοι είναι ξεχωριστοί τόσο από τα κρατητήρια της αστυνομίας, όσο και από τις φυλακές. Στο άρθρο 48, ο τίτλος του οποίου είναι «Χώροι κράτησης αλλοδαπών», αναφέρονται τα εξής:

> Ο αλλοδαπός, στο πρόσωπο του οποίου συντρέχουν οι προϋποθέσεις της παρ. 3 του άρθρου 44, κρατείται στην οικεία αστυνομική αρχή. Μέχρις ότου ολοκληρωθούν οι διαδικασίες απέλασής του μπορεί να παραμένει σε ειδικούς χώρους, οι οποίοι ιδρύονται με απόφαση του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας. Με την ίδια απόφαση καθορίζονται οι προδιαγραφές και οι όροι λειτουργίας αυτών των χώρων (νόμος 2910/2001, άρ. 48, παρ. 1).

Η παραπομπή στην παράγραφο 3 του άρθρου 44 του ίδιου νόμου, αφορά του όρους υπό τους οποίους κάποιος αλλοδαπός υπόκειται στην διαδικασία της διοικητικής απέλασης:

> Εφόσον ο αλλοδαπός εκ των εν γένει περιστάσεων κρίνεται ύποπτος φυγής ή επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη, με την ως άνω απόφαση[177] διατάσσεται η

[176] Για την αναφορά σε συγκεκριμένες καταδίκες της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων λόγω των συνθηκών κράτησης στις αρχές της δεκαετίας του 2000, βλ., Χατζή (2004: 243-244).

[177] Σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο, πρόκειται για απόφαση του οικείου αστυνομικού

> κράτησή του που δεν μπορεί να υπερβαίνει του τρεις μήνες (νόμος 2910/2001, άρ. 44. παρ. 3).

Εκτός από την «υποψία φυγής» και τον «κίνδυνο για την δημόσια τάξη», οι οποίοι εξάλλου συνοδεύουν κάθε κρατούμενο μετανάστη-τρια, στο συγκεκριμένο απόσπασμα περιέχεται μία επιπλέον καινοτομία. Σε αντίθεση με ό,τι ίσχυε μέχρι τότε, ο νόμος 2910/2001 θέτει ρητά ένα ανώτατο χρονικό όριο στην κράτηση, τους τρεις μήνες[178].Ο επόμενος νόμος για τη μετανάστευση, ο οποίος θέτει το γενικό πλαίσιο που, με διάφορες τροποποιήσεις, ισχύει μέχρι και σήμερα, είναι ο 3386/2005. Στο άρθρο 81 αυτού του νόμου, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ειδικοί χώροι παραμονής αλλοδαπών», αναφέρονται τα εξής:

> Ο αλλοδαπός, στο πρόσωπο του οποίου συντρέχουν οι προϋποθέσεις της παραγράφου 3 του άρθρου 76, του νόμου αυτού, κρατείται στην οικεία αστυνομική αρχή. Μέχρις ότου ολοκληρωθούν οι διαδικασίες απέλασής του παραμένει σε ειδικούς χώρους, οι οποίοι ιδρύονται με απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομίας και Οικονομικών, Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Δημόσιας Τάξης. Με την ίδια απόφαση καθορίζονται οι προδιαγραφές και οι όροι λειτουργίας των χώρων αυτών (ν. 3386, άρ. 81, παρ. 1).

Ένα από τα σταθερά επαναλαμβανόμενα μοτίβα στο επίπεδο του νομοθετικού λόγου που αφορά τον εγκλεισμό των αλλοδαπών, είναι αυτό του «ειδικού χώρου». «Ειδικοί χώροι» στα «καταστήματα κράτησης» σύμφωνα με τον 2721/1999, «ειδικοί χώροι» σύμφωνα με τον 2910/2001, «Ειδικοί Χώροι Παραμονής Αλλοδαπών» σύμφωνα με τον 3386/2005. Η επανερχόμενη έννοια του «ειδικού» σ' αυτές τις διατάξεις θα πρέπει να εννοηθεί ως επέκταση του εν γένει «ειδικού καθεστώτος» στο οποίο υπάγονται οι «παράνομοι» μετανάστες-τριες και στους χώρους όπου εγκλείονται. Ο

διευθυντή ή, προκειμένου για τις αστυνομικές διευθύνσεις Αττικής και Θεσσαλονίκης, του αρμοδίου για θέματα αλλοδαπών αστυνομικού διευθυντή ή ανώτερου αξιωματικού που ορίζεται από τον οικείο αστυνομικό διευθυντή.

[178] Στο σημείο αυτό πρέπει το «γράμμα του νόμου» να συσχετιστεί με τη συνήθη αστυνομική πρακτική. Όπως το θέτει η Χ. Χατζή (2004: 245), «η αστυνομική διοίκηση έχει μετατρέψει το ανώτατο όριο σε σταθερή διάρκεια της κράτησης και μερικές φορές μάλιστα το υπερβαίνει».

«ειδικός» χαρακτήρας της νομικής τους υπόστασης, ο οποίος έγκειται στο ότι δεν πρόκειται για πολίτες αλλά για υποκείμενα «εξωτερικά» ως προς την εθνική κοινότητα, τα οποία μάλιστα συνιστούν «κίνδυνο για την δημόσια τάξη», σφραγίζει και τους χώρους στους οποίους κρατούνται. Είτε πρόκειται για χώρους εντός των φυλακών, είτε για χώρους εκτός, ο λόγος του νόμου δηλώνει ρητά πως πρόκειται για κάποιου είδους εξαίρεση, δηλαδή για κάτι που διαφοροποιεί τους υπό απέλαση «παράνομους» από τους υπόλοιπους κρατούμενους.

Το 2009, ο νόμος 3772[179] ήρθε να τροποποιήσει τον χρόνο κράτησης μεταθέτοντας το ανώτατο όριό του από τους τρεις στους 6 μήνες, ενώ σε περίπτωση που:

> …η απέλαση καθυστερεί επειδή αυτός αρνείται να συνεργαστεί ή καθυστερεί η λήψη των αναγκαίων για την απέλασή του εγγράφων για την απέλασή του εγγράφων από τη χώρα καταγωγής ή προέλευσής του, η κράτηση του αλλοδαπού είναι δυνατόν να παραταθεί για περιορισμένο χρόνο, που δεν υπερβαίνει τους δώδεκα (12) μήνες (νόμος 3772/2009, άρ. 48, παρ. 3). [180]

---

[179] Νόμος 3772 (ΦΕΚ 112 Ά 10-07-2009) «Μεταρρυθμίσεις στην οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις».

[180] Το όριο του χρόνου κράτησης μεταναστών γνώρισε εκ νέου επέκταση φτάνοντας στους 18 μήνες. Η ανακοίνωση της επέκτασης αποτέλεσε έναν απ' τους πυροδότες της εξέγερσης των κρατουμένων στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Αμυγδαλέζας το βράδυ της 10ης Αυγούστου 2013. Η εξέλιξη αυτή βασίζεται στο άρθρο 1 του Π.Δ. 116/2012 το οποίο τροποποιεί το άρθρο 13 του Π.Δ. 114/2010. Βλ., Προεδρικό Διάταγμα υπ' αρίθμ. 114 (ΦΕΚ 195 Ά 22-11-2010) «Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου "σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (L 326/13.12.2005)»· Προεδρικό Διάταγμα υπ' αρίθμ. 116 (ΦΕΚ 201 Ά 19-10-2012) «Τροποποίηση π.δ. 114/2010 "Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου "σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα(L 326/13.12.2005)"». Βλ., επίσης Ε. Πουλαράκης, «18μηνο πλέον το όριο διοικητικής κράτησης αιτούντων άσυλο αλλοδαπών», στο http://www.immigration.gr/2013/03/18.html, προσβάσιμο στις 27-09-2013 και Δ. Χριστόπουλος, «Αμυγδαλέζα: το χρονικό μιας προαναγγελθείσης εξέγερσης (κι έπονται κι άλλες)», στο http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/amygdaleza-xroniko-mias-proanaggeltheisis-eksegersis-ki-epontai-ki-alles-toy-d-x, προσβάσιμο στις 27-09-2013.

Εν συνεχεία, ο νόμος 3907 του 2011[181] αναδιαρθρώνει το ισχύον πλαίσιο για τους «παρανόμως εισερχόμενους» κυρώνοντας ταυτόχρονα την Οδηγία 2008/115/ΕΚ για την «επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών». Το συγκεκριμένο νομοθέτημα αναγγέλλει την ίδρυση «Κέντρων Πρώτης Υποδοχής» (ΚΕ.Π.Υ.) (άρθρο 8), τα οποία αποτελούν τμήμα των «Διαδικασιών Πρώτης Υποδοχής» (άρθρο 7) που έχουν ως στόχο να «φιλτράρουν» όσους εισέρχονται παράνομα[182] διαχωρίζοντας εκείνους και εκείνες που μπορούν να αιτηθούν «διεθνούς προστασίας» από εκείνους-ες που προορίζονται για «απέλαση, επιστροφή ή επανεισδοχή» (άρθρο 10).

Παρά τον λεκτικό πληθωρισμό των εγχώριων νομοθετικών κειμένων και τη ρητά διατυπωμένη μέριμνα για «αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης» (άρθρο 13, παρ. 3, εδ. α), βρισκόμαστε πάντοτε στο πεδίο του εγκλεισμού. Όπως διατυπώνεται στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 13 του συγκεκριμένου νόμου:

> Για τις ανάγκες της εξακρίβωσης και των λοιπών διαδικασιών πρώτης υποδοχής οι υποκείμενοι τελούν υπό καθεστώς περιορισμού της ελευθερίας τους. Παραμένουν υποχρεωτικά εντός των εγκαταστάσεων του Κέντρου Πρώτης Υποδοχής ή εντός άλλων κατάλληλων εγκαταστάσεων, που φυλάσσονται, η δε εκεί παραμονή τους ρυθμίζεται από τον Κανονισμό Λειτουργίας τους, το περιεχόμενο του οποίου τους έχει γίνει κατάλληλα γνωστό. Οι υποκείμενοι στις διαδικασίες πρώτης υποδοχής μπορούν να εξέρχονται μόνο ύστερα από ειδική γραπτή άδεια του επικεφαλής του Κέντρου ή της Μονάδας (άρθρο 13, παρ. β).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση η διατύπωση που χρησιμοποιείται δεν είναι «κράτηση» αλλά «καθεστώς περιορισμού της ελευθερίας». Η προσεκτική επιλογή των λέξεων

---

[181] Νόμος 3907 (ΦΕΚ 7 Ά 26-01-2011) «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνική νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ "σχετικά με τους κανόνες και διαδικασίες στα κράτη-μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών" και λοιπές διατάξεις».

[182] Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 7 του 3907/2011, στις «διαδικασίες πρώτης υποδοχής μπορούν με απόφαση των αρμοδίων αστυνομικών αρχών να υπάγονται και οι υπήκοοι τρίτων χωρών που συλλαμβάνονται να διαμένουν στη Χώρα παράνομα και δεν αποδεικνύουν την ιθαγένεια και την ταυτότητά τους με έγγραφο δημόσιας αρχής».

παρουσιάζει τον εγκλεισμό με «θετικό τρόπο». Η «ελευθερία» του κρατούμενου συνεχίζει να υφίσταται -γι' αυτό και διατυπώνεται εντός του κειμένου- αν και «περιορισμένη». Ο εν λόγω «περιορισμός» της ελευθερίας συγκεκριμενοποιείται μέσω της αναφοράς στην «υποχρεωτική παραμονή» εντός των εγκαταστάσεων του Κέντρου και αποκαλύπτεται, έτσι, ως κανονικός εγκλεισμός. Επιπλέον, η στενότατη συγγένεια της εν λόγω διαδικασίας με τη φυλάκιση και τον στρατωνισμό καθίσταται ανάγλυφη διαμέσου της περιγραφής της δυνατότητας εξόδου από τις εγκαταστάσεις του Κέντρου Πρώτης Υποδοχής. Όπως συμβαίνει στις φυλακές και τα στρατόπεδα, η μόνη προβλεπόμενη δυνατότητα εξόδου μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με «γραπτή άδεια του επικεφαλής».

Η συνύπαρξη των Ειδικών Χώρων Παραμονής Αλλοδαπών (Ε.Χ.Π.Α.), που ορίζει ο νόμος 3386/2005, με τα Κέντρα Πρώτης Υποδοχής (ΚΕ. Π.Υ.) του νόμου 3907/2011, καθιστά αναγκαία για το κράτος μια ορισμένη νομική διευθέτηση των μεταξύ τους σχέσεων, καθώς και οι δύο θεσμοί αναφέρονται στα ίδια υποκείμενα, τους «παράνομα» εισερχόμενους ή/και διαμένοντες. Έτσι, στην παράγραφο 2 του άρθρου 15 του 3907/2011 ορίζεται πως:

> Με απόφαση του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη μπορεί να καθορίζεται η χρήση των υφιστάμενων χώρων προσωρινής φιλοξενίας υπηκόων τρίτων χωρών είτε ως Ειδικών Χώρων Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ) του άρθρου 81 του ν. 3386/2005 είτε ως εγκαταστάσεων του άρθρου 31[183] του παρόντος νόμου είτε ως Κέντρων Πρώτης Υποδοχής του άρθρου 8 παρ. 1 του παρόντος νόμου και ρυθμίζεται κάθε θέμα σχετικά με τη λειτουργία αυτών (3907/211 άρθρο 15, παρ. 2).

Στο απόσπασμα, οι χώροι εγκλεισμού, είτε πρόκειται για Ε.Χ.Π.Α., είτε για ΚΕ.Π.Υ., ονομάζονται γενικά «χώροι προσωρινής φιλοξενίας». Η συγκεκριμένη, παράδοξη από πρώτη ματιά, διατύπωση συνιστά ταυτόχρονα εκδήλωση αλλά και προσπάθεια υπέρβασης στο επίπεδο του λόγου, της διαρκούς έντασης που διατρέχει την κρατική πολιτική αντιμετώπισης της «παράνομης» μετανάστευσης. Αυτή έγκειται στο ότι, αν και οι «παράνομοι» μετανάστες-τριες αντιμετωπίζονται με αστυνομικό τρόπο,

[183] Το άρθρο 31 αναφέρεται στην κράτηση εν όψει «επιστροφής», η οποία «λαμβάνει χώρα, κατά κανόνα, σε ειδικές εγκαταστάσεις» (νόμος 3907/2011, άρ.31, παρ. 1).

δηλαδή συλλαμβάνονται και φυλακίζονται, ο κυρίαρχος λόγος με τον οποίο τα κράτη αυτοπαρουσιάζονται και επιχειρούν να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους τόσο στο εσωτερικό της επικράτειάς τους όσο και προς τα έξω, είναι εκείνος του σεβασμού των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Αναδύεται, έτσι, μιαν αντίφαση ανάμεσα στην οικουμενική αξίωση σύμφωνα με την οποία «όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι»[184] και την πραγματικότητα των συλλήψεων, του εγκλεισμού και των απελάσεων εκείνων των ανθρώπων που ταξινομούνται ως «παράνομοι» λόγω της έλλειψης ορισμένων εγγράφων. Η συναίσθηση αυτής της αντίφασης ορίζει και την ανάγκη του «ξεπεράσματός» ή, τέλος πάντων, της «απαλοιφής» της στο επίπεδο των διατυπώσεων. Από εκεί προκύπτει η αποστασιοποιημένη, τεχνική γλώσσα των «μεταναστευτικών ροών» και της «διαχείρισης της μετανάστευσης». Από εκεί και οι «αμβλυμμένες» διατυπώσεις του «περιορισμού της ελευθερίας», των «ειδικών χώρων» και της «Πρώτης Υποδοχής» αντί του εγκλεισμού και της φυλάκισης.

Στην περίπτωση, ωστόσο, της διατύπωσης «χώροι προσωρινής φιλοξενίας», του νόμου 3907/2011, ο επίσημος εγχώριος λόγος προχωρά ακόμα περισσότερο. Αντί για την «τεχνοκρατική ουδετερότητα» μέσω της οποίας τηρεί αποστάσεις από το ενεργό πεδίο της αντίφασης, η κίνηση εδώ είναι προς την αντίθετη κατεύθυνση. Η χρησιμοποιούμενη γλώσσα στοχεύει, κατά κάποιον τρόπο, στο κέντρο της αντίφασης επιδιώκοντας την εξάλειψή της. Επιδιώκοντας να ανασκευάσει τις καταγγελίες για τις συνθήκες κράτησης που επικρατούν στο έδαφός του, το ελληνικό κράτος αντλεί απ' το νοηματικό σύμπαν της κλασικής αρχαιότητας την έννοια της φιλοξενίας, επιχειρώντας να «ντύσει» με το κύρος της την αστυνομική πρακτική του εγκλεισμού.

Εξ όσων γνωρίζω, κανένα άλλο κράτος δεν έχει τόσο μεγάλες αξιώσεις κυριαρχίας επί των εννοιών ώστε να ονομάζει «φιλοξενία» τον εγκλεισμό. Διαμέσου της συγκεκριμένης επιλογής της διατύπωσης, το ελληνικό κράτος αποκαλύπτει τη βαρύτητα που αποδίδει στην επιτελεστικότητα του λόγου του. Αν η «φιλοξενία», ακόμα και στην πιο αμβλυμμένη εκδοχή της, δεν μπορεί παρά να νοείται ως ο αντίποδας του εγκλεισμού, εδώ ο νομοθετικός λόγος, οικειοποιούμενος τη θεϊκή εξουσία η οποία δίνει ζωή σ' αυτό που ονομάζει, «καταργεί» τις σχέσεις μεταξύ των

[184] Έτσι ξεκινά το πρώτο άρθρο της «Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» του 1948.

εννοιών τοποθετώντας ευθέως τη «φιλοξενία» στη θέση του εγκλεισμού[185]. Επειδή όμως το κράτος δεν είναι θεός και οι έννοιες δεν είναι απλώς ονόματα, αλλά ονόματα που έχουν διαμορφωθεί ιστορικά ως διαστάσεις ιστορικά διαμορφωμένων κοινωνικών σχέσεων, η επιτελεστικότητα του κρατικού λόγου δεν αρκεί για να εξαλειφθεί μέσω του ευφημισμού η πραγματικότητα του εγκλεισμού. Εκείνο που τροποποιείται ριζικά, ωστόσο, είναι η έννοια της φιλοξενίας η οποία μέσω της συγκεκριμένης χρήσης της καθίσταται συνώνυμη της φυλάκισης.

Το ζήτημα του εγκλεισμού παράνομων μεταναστών-τριών έλαβε μια καινούρια ώθηση από τον Μάρτιο του 2012 και έπειτα. Ο τότε υπουργός Προστασίας του Πολίτη Μιχάλης Χρυσοχοΐδης, με μια πράξη νομοθετικού περιεχομένου[186] και αργότερα με μια τροπολογία[187], επέσπευσε την ίδρυση περισσότερων χώρων κράτησης «παράνομων» μεταναστών-τριών. Η εν λόγω κίνηση υποστηρίχθηκε δημοσίως ως «απάντηση» στην μεταναστευτική «απειλή» η οποία κλιμακώνεται ραγδαία. Ο χαρακτήρας της γενικευμένης «κρίσης» εμφανίζεται ανάγλυφα και στο ίδιο το κείμενο της πράξης νομοθετικού περιεχομένου, οι διατυπώσεις του οποίου παραπέμπουν καθαρά σε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Πιο συγκεκριμένα, στο προοίμιο γίνεται αναφορά στην:

> …έκτακτη περίπτωση εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης καθώς οι παράνομα διαμένοντες αλλοδαποί έχουν κατακλύσει το Κέντρο της

[185] Το διαζύγιο ανάμεσα στην επίσημη ορολογία και το ιστορικά διαμορφωμένο περιεχόμενο των εννοιών φτάνει σε ένα ακόμα υψηλότερο επίπεδο με τη διατύπωση «Κέντρα Κλειστής Προσωρινής Φιλοξενίας», η οποία επιστρατεύτηκε, την άνοιξη του 2012 από το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη ως ονομασία για τα σχεδιαζόμενα καινούρια κέντρα κράτησης. Στην περίπτωση αυτή η «φιλοξενία» υφίσταται και την, οπωσδήποτε καινοφανή, διαίρεση μεταξύ «ανοιχτής» και «κλειστής». Προφανώς, η διαφορά μεταξύ των δύο αφορά την ύπαρξη δεσμοφύλακα. Βλ., το δελτίο τύπου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη που εκδόθηκε στις 26-03-2012, στη διεύθυνση http://www.mopocp.gov.gr/index.php?option=ozo_content&lang=&perform=view&id=4178&Itemid=536, προσβάσιμο στις 17-09-2012.

[186] Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου (ΦΕΚ 61 Ά, 21-03-2012) «Ρύθμιση θεμάτων συμβάσεων που αφορούν Κέντρα Πρώτης Υποδοχής και εγκαταστάσεων κράτησης παράνομα διαμενόντων στη χώρα αλλοδαπών και τρόπο φύλαξης αυτών».

[187] Η τροπολογία ενσωματώθηκε στο νόμο 4075 (ΦΕΚ 89 Ά 11-04-2012) «Θέματα Κανονισμού Ασφάλισης ΙΚΑ –ΕΤΑΜ, Ασφαλιστικών φορέων, προσαρμογή της νομοθεσίας στην Οδηγία 2010/18/ ΕΕ και λοιπές διατάξεις».

> πρωτεύουσας και άλλες μεγάλες πόλεις δημιουργώντας σοβαρά προβλήματα στην ασφάλεια, την κοινωνική συνοχή, τη δημόσια υγεία και την οικονομία της χώρας μας (ΦΕΚ 61 Ά, 21-03-12).

Εδώ η απειλή λαμβάνει το χαρακτήρα ενός μεταναστευτικού «κατακλυσμού», μιας κατάστασης η οποία αν και «εξαιρετικά επείγουσα» υπήρξε ταυτοχρόνως και «απρόβλεπτη». Το συγκεκριμένο κείμενο, ωστόσο, αφορά μόνο το ζήτημα της φύλαξης των χώρων εγκλεισμού[188]. Σε λιγότερο από έναν μήνα (11-04-2012), όμως, από την ψήφισή του, και έπειτα από μια αποτυχημένη προσπάθεια, η βουλή υπερψήφισε μια ακόμα νομοθετική παρέμβαση, η οποία διευρύνει τους όρους με βάση τους οποίους υπόκειται κάποιος-α σε διοικητική απέλαση. Πρόκειται για τροποποίηση του άρθρου 76 του νόμου 3386/2005 η οποία, στους όρους που ήδη περιλαμβάνονταν στο συγκεκριμένο άρθρο, εντάσσει και μια «υγειονομική» διάσταση. Στα υποκείμενα που υπόκεινται στη διαδικασία διοικητικής απέλασης, άρα και στον εγκλεισμό, προστίθεται τώρα και εκείνος-η ο «υπήκοος τρίτης χώρας» που πάσχει από κάποιο «λοιμώδες νόσημα» ή ανήκει:

> …σε ομάδες ευάλωτες σε λοιμώδεις ασθένειες, ιδίως λόγω της κατάστασης στη χώρα προέλευσής τους (sic) ή της χρήσης ενδοφλέβιων μη σύννομων ουσιών ή του ότι είναι εκδιδόμενο πρόσωπο, κατά την έννοια τα ων διατάξεων του ν. 2734/1999, η του ότι διαμένει υπό συνθήκες που δεν πληρούν τους στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής, όπως τα θέματα αυτά καθορίζονται από υγειονομικές διατάξεις (νόμος 4075/2012, άρ. 59, παρ. 2).

Εδώ η πολιτική του εγκλεισμού αποκτά έναν πολύ πιο ριζικό χαρακτήρα. Στο κέντρο της κρατικής μέριμνας τώρα δεν βρίσκεται απλώς η νομική κατάσταση του υποκειμένου, η έλλειψη συγκεκριμένων εγγράφων που πιστοποιούν το δικαίωμα εισόδου και διαμονής στην επικράτεια, αλλά, κυριολεκτικά, το σώμα του ως απειλή. Το ζήτημα εδώ δεν εντοπίζεται στις κοινωνικές συνθήκες που προσδιορίζουν τόσο τις δυνατότητες πρόσβασης στο σύστημα υγείας όσο και τη διασφάλιση των

[188] Το συγκεκριμένο νομοθέτημα δίνει τη δυνατότητα ανάθεσης της φύλαξης των εγκαταστάσεων και σε ιδιωτικές εταιρείες καθώς μέχρι τότε ο νόμος όριζε πως υπεύθυνη γι' αυτό ήταν αποκλειστικά η ελληνική αστυνομία.

«στοιχειωδών κανόνων υγιεινής», αλλά σ' αυτό καθαυτό το ενσώματο υποκείμενο ως πηγή κινδύνου.

Το ίδιο το κράτος που μέσω της επιβεβλημένης παρανομίας αποκλείει μια ολόκληρη κατηγορία κοινωνικών υποκειμένων από το πεδίο της νόμιμης εργασίας καθώς και από τις όποιες εγγυήσεις δικαιωμάτων -με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις υλικές απολαβές, την ασφάλιση και την υγεία τους-, έρχεται κατόπιν να ταξινομήσει τα αποτελέσματα της δραστηριότητάς του υπό την ετικέτα «ευάλωτες σε λοιμώδεις ασθένειες ομάδες», καθιστώντας την ένταξη σ' αυτές αιτία σύλληψης και εγκλεισμού. Η ίδια εξουσία που κατά την άσκησή της παράγει παράνομους και «ευάλωτους σε λοιμώδεις ασθένειες» έρχεται στη συνέχεια να τους τιμωρήσει ως παράνομους και «ευάλωτους σε λοιμώδεις ασθένειες». Είναι, επίσης, ανάγκη να επισημανθεί στο σημείο αυτό πως η διατύπωση «ευάλωτες ομάδες» διευρύνει το φάσμα εφαρμογής του νόμου πέρα και από το πεδίο της παράνομης μετανάστευσης, συμπεριλαμβάνοντας και άλλα περιθωριοποιημένα κοινωνικά υποκείμενα, όπως οι εργάτριες του σεξ και οι χρήστες ουσιών.

Η προστασία της «δημόσιας υγείας», μέσα σ' αυτά τα συμφραζόμενα, υπαγορεύοντας τον εγκλεισμό των σωμάτων που την «απειλούν» διατυπώνεται ως κάτι που βρίσκεται απέναντι από τους περιθωριοποιημένους-ες, ως μια κοινότητα που δεν τους περιλαμβάνει. Αυτή δεν φέρει καμία ευθύνη για τις συνθήκες μέσα στις οποίες ζουν οι «ευάλωτες ομάδες», αντίθετα η ευθύνη της έγκειται στο να εντοπίζει τα επικίνδυνα σώματα και να τα περιορίζει σε «ειδικούς χώρους». Υπ' αυτή την έννοια, η κατάσταση της υγείας όσων ταξινομούνται ως «ευάλωτοι-ες», δεν νοηματοδοτείται ως μια διάσταση κρίσιμη για τη ζωή των ίδιων, αλλά ως παράγοντας κινδύνου για την «δημόσια υγεία», δηλαδή για την υγεία όσων δεν ανήκουν σ' αυτές τις ομάδες. Ακριβώς γι' αυτό οι «υγειονομικές εξετάσεις» και η «νοσηλεία», στο πλαίσιο του συγκεκριμένου νόμου, καθίστανται υποχρεωτικές για τους «ευάλωτους» αποτελώντας αναπόσπαστη πλευρά του εγκλεισμού τους:

> Τα πρόσωπα που αναφέρονται στις προηγούμενες παραγράφους υποβάλλονται υποχρεωτικά σε υγειονομική εξέταση και στην προσήκουσα νοσηλεία. Για τους χώρους νοσηλείας εφαρμόζονται οι περί κρατουμένων διατάξεις, εφόσον εξακολουθούν να συντρέχουν οι προϋποθέσεις κράτησής τους (νόμος 4075, αρ. 59, παρ. 3).

Είναι η υγεία ορισμένων που τίθεται ως αγαθό το οποίο πρέπει να προστατευθεί ενώ η υγεία ορισμένων άλλων γίνεται το Άλλο που την απειλεί. Εδώ η κοινωνική ιεράρχηση μεταξύ ανθρώπων πρώτης και δεύτερης τάξης, δηλαδή μεταξύ ανθρώπων και λιγότερο ανθρώπων (υπανθρώπων) λαμβάνει τον ριζικό χαρακτήρα της ιεράρχησης μεταξύ επικίνδυνων και άξιων προστασίας σωμάτων.

Η ανάλυση που προηγήθηκε ανέδειξε το καθεστώς εγκλεισμού των «παράνομων» μεταναστών-τριών ως μια κρίσιμη διάσταση της παραγωγής της «παράνομης» μετανάστευσης εκ μέρους τις κρατικής εξουσίας. Απ' τη μια πλευρά, η επιβολή της στέρησης της ελευθερίας σε εκείνους που συλλαμβάνονται να μην κατέχουν τα κατάλληλα έγραφα εισόδου και διαμονής στην ελληνική επικράτεια εγγράφει τη «λαθραία» μετανάστευση στο ευρύ πεδίο της «εγκληματικότητας», ενώ απ' την άλλη, η αναφορά σε «ειδικούς χώρους» και η υπαγωγή σε ξεχωριστές διαδικασίες υπενθυμίζει διαρκώς τον «ειδικό» χαρακτήρα συνολικά του νομικού καθεστώτος στο οποίο υπάγονται οι «παράνομοι» μετανάστες-τριες. Είναι αυτός ακριβώς ο νομικά «εξαιρετικός» χαρακτήρας της αντιμετώπισής τους, το γεγονός ότι υπάγονται σε «ειδικές» διοικητικές διαδικασίες που αφορούν μια «ειδική» κατάσταση η οποία περιλαμβάνει αυτούς-ες «ειδικά», που φανερώνει τους χώρους εγκλεισμού ως στρατόπεδα, ως χώρους δηλαδή που εξαιρούνται από το «κανονικό» δίκαιο και όπου η εξαίρεση γίνεται «κανονική» (Agamben, 2005[1995]: 261).

Το ελληνικό κράτος είναι διαβόητο διεθνώς για τις εξαθλιωτικές συνθήκες κράτησης που επιφυλάσσει στους «παράνομους» μετανάστες-τριες[189]. Ωστόσο, και χωρίς να παραγνωρίζεται καθόλου η σημασία της βίας και της αγριότητας που

[189] Για τις συνθήκες κράτησης γενικά και τη συμπεριφορά αστυνομικών οργάνων προς τους κρατούμενους βλέπε Pro Asyl (2007) και Amnesty International (2010a· 2010b). Μια από τις περιπτώσεις ξυλοδαρμών και άθλιων συνθηκών διαβίωσης που έλαβε μεγάλη δημοσιότητα είναι εκείνη του κέντρου κράτησης στην Παγανή Λέσβου κατά το 2009. Οι καταγγελίες για όσα συνέβαιναν εκεί δημοσιοποιήθηκαν και από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, κλιμάκιο της οποίας επισκέφθηκε το κέντρο μαζί με τον τότε υφυπουργό Προστασίας του Πολίτη Σπύρο Βούγια. Η Ύπατη Αρμοστεία έκανε λόγο για «άθλιες συνθήκες που προσβάλλουν κάθε έννοια ανθρώπινης αξιοπρέπειας», ενώ ο υφυπουργός μίλησε για «ανθρώπινη τραγωδία». Τελικά, το συγκεκριμένο κέντρο κράτησης της έκλεισε το Νοέμβρη του 2009. Για την Παγανή, βλ., την καταγγελία της Ύπατης Αρμοστείας στη διεύθυνση http://www.unhcr.gr/nea/2009/artikel/0270083455c7e4989c753b110fc79e93/kataggelies-gia-kak.html, προσβάσιμη στις 17-09-2012, καθώς και Σ. Μπαλάσκας, «Έκλεισε η Παγανή», Εφ. Ελευθεροτυπία, 03-11-2009.

υφίστανται οι κρατούμενοι-ες ως συγκεκριμένα ανθρώπινα υποκείμενα, το αντικείμενο της ανάλυσης αυτού του υποκεφαλαίου υπήρξε ο ίδιος ο εγκλεισμός, ο οποίος παραμένει τέτοιος ακόμα και όταν οι συνθήκες βελτιώνονται. Παραμένει τέτοιος ακόμα και όταν ο λόγος του κράτους επιχειρεί να τον εξαλείψει αντικαθιστώντας τον με μιαν ιδιότυπη έννοια αστυνομικά φρουρούμενης «φιλοξενίας».

Η ανάλυση, τέλος, των πρόσφατων εξελίξεων του νομοθετικού λόγου σε σχέση με την παράνομη μετανάστευση, φανερώνει μια ριζοσπαστικοποίηση της έννοιας της «απειλής» που συνιστά ο «λαθρομετανάστης», η οποία αποκτά πλέον και μια υγειονομική διάσταση. Στην περίπτωση αυτή είναι το ίδιο το σώμα των παράνομων μεταναστών-τριών -και όχι μόνο αυτών- που αναδύεται ως πηγή κινδύνου για τη «δημόσια υγεία» και είναι ακριβώς ως πηγή κινδύνου που απομονώνεται σε χώρους εγκλεισμού. Η ίδια η ενσώματη ύπαρξη των «παράνομων» υποκειμένων αποκτά μέσα σ' αυτό το πλαίσιο έναν χαρακτήρα «μιαρότητας», κάτι που αναδεικνύει ανάγλυφα και η γενικευμένη χρήση πλαστικών γαντιών από τους αστυνομικούς που συμμετέχουν σε επιχειρήσεις ελέγχου και σύλληψης «λαθρομεταναστών» και άλλων περιθωριοποιημένων.

Κεφάλαιο 5
Ανάλυση λόγου του τύπου

Οι «λαθρομετανάστες» συνιστούν μιαν εμβληματική εκδοχή του σύγχρονου ξένου. Όντας ριζικά «παράνομοι-ες», ακόμα και ως φυσικές παρουσίες στο εσωτερικό της επικράτειας, αποτελούν ένα καθημερινό αντικείμενο αστυνομικής διαχείρισης αφού και η ίδια η εμφάνισή τους στον δημόσιο χώρο γίνεται εξ αρχής αντιληπτή ως ένα ανησυχητικό στοιχείο «αταξίας». Πρόκειται γι' αυτό που ο Z. Bauman (2002[1997]: 46), αναφερόμενος στην κοινωνική παραγωγή του σύγχρονου ξένου, διατυπώνει ως «απόρριμμα του ταξινομητικού ζήλου του Κράτους», ο εκρηκτικός χαρακτήρας του οποίου έγκειται στο ότι, αν και απόρριμμα, δεν βρίσκεται έξω και μακριά απ' το κοινωνικό σώμα αλλά μέσα σ' αυτό. Όπως το είχε θέσει αρκετές δεκαετίες παλιότερα ο G. Simmel (2004[1908]: 171), ο ξένος «δεν έχει τη σημασία που του έχει αποδοθεί τόσες φορές ως τώρα, δηλαδή του περιπλανώμενου, που σήμερα έρχεται και αύριο φεύγει, αλλά υποδηλώνει εκείνον που σήμερα έρχεται και αύριο μένει». Εστιάζοντας στην ιδιαίτερη σχέση μεταξύ εγγύτητας και απόστασης που χαρακτηρίζει τον ξένο, ο G. Simmel υποστηρίζει πως «η απόσταση εντός της σχέσης σημαίνει ότι ο κοντινός βρίσκεται μακριά, η ιδιότητα όμως του ξένου σημαίνει ότι ο μακρινός βρίσκεται κοντά» (*όπ.π.*).

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, θα μπορούσε, κατ' αρχάς, να καταστεί περισσότερο κατανοητή και εκείνη η ιδιαίτερη ένταση που εκδηλώνεται όταν η «εγγύτητα των μακρινών» αποκτά μιαν άμεση ορατότητα, όταν δηλαδή κάποιοι απ' τους «λαθραίους» που βρίσκονται στην Ελλάδα αξιώνουν συνειδητά να εμφανιστούν στον δημόσιο χώρο και να λάβουν το λόγο. Μια τέτοια περίπτωση είναι εκείνη των «γεγονότων της Νομικής» του Ιανουαρίου του 2011, η οποία αποτελεί το αντικείμενο ανάλυσης αυτού του κεφαλαίου. Η περιληπτική διατύπωση «γεγονότα της Νομικής», αναφέρεται σε ένα χρονικά σύντομο και εντοπισμένο στην Αθήνα τμήμα της απεργίας πείνας την οποία διεξήγαγαν για 44 ημέρες, από την 25η Ιανουαρίου μέχρι

την 9η Μαρτίου 2011, σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη 287[190] άνδρες μετανάστες «χωρίς χαρτιά» από τη βόρειοδυτική Αφρική. Κεντρικό αίτημα της απεργίας πείνας υπήρξε η νομιμοποίηση όλων των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα καθώς και τα «ίσα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα και υποχρεώσεις με τους Έλληνες εργαζόμενους και εργαζόμενες»[191].

Η εν λόγω απεργία αποτέλεσε ένα εγχείρημα στο οποίο ο αγώνας των ίδιων των απεργών συναντήθηκε με ένα πολυσυλλεκτικό, οργανωτικά και πολιτικά μη-ενιαίο, κίνημα αλληλεγγύης. Υπ' αυτήν την έννοια, η συγκεκριμένη απεργία ενέπλεξε πολύ περισσότερους ανθρώπους από τους ίδιους του απεργούς και εκτυλίχθηκε σε πολλούς και διαφορετικούς χώρους: στη Νομική Σχολή Αθηνών, στο Εργατικό κέντρο Θεσσαλονίκης, στο Μέγαρο Υπατία[192] μετά την εκκένωση της Νομικής, σε αρκετούς δρόμους και πλατείες, ενώ κατά την τελευταία φάση το επίκεντρό της μεταφέρθηκε σε διάφορα νοσοκομεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης στα οποία μεταφέρθηκαν πολλοί απ' τους απεργούς.

Αντικείμενο διερεύνησης του παρόντος κεφαλαίου αποτελεί ένα αρκετά μικρό αλλά ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα αυτής της απεργίας πείνας. Πρόκειται για τις πρώτες της ημέρες και, πιο συγκεκριμένα, για τις πρώτες ημέρες της δημόσιας αντιπαράθεσης γι' αυτήν. Η χρήση ενός τμήματος του κτιριακού συγκροτήματος της Νομικής Σχολής Αθήνας για τη στέγασή της υπήρξε ιδιαιτέρως βραχεία διαρκώντας περίπου πέντε εικοσιτετράωρα. Ξεκίνησε το πρωί της Κυριακής 23 Ιανουαρίου 2011 αλλά έμεινε, ουσιαστικά, μακριά απ' το δημόσιο βλέμμα μέχρι την «επίσημη» έναρξή της δυο μέρες αργότερα. Η δημόσια ανακοίνωση έναρξης της απεργίας μέσω συνέντευξης τύπου πραγματοποιήθηκε την Τρίτη 25 Ιανουαρίου 2011 στο κτίριο της Νομικής σχολής που βρίσκεται επί της οδού Σόλωνος, ενώ δύο μόλις ημέρες μετά, το απόγευμα της Πέμπτης 27 Ιανουαρίου, ο χώρος της Νομικής (αλλά και ενός

---

[190] Η απεργία, ωστόσο, έγινε γνωστή ως απεργία των «τριακοσίων μεταναστών».

[191] Η διατύπωση είναι της προκήρυξης που κυκλοφόρησε η «Συνέλευση των μεταναστών απεργών πείνας» κατά την έναρξη της απεργίας πείνας. Βλ., το ιστολόγιο σχετικά με την απεργία πείνας http://hungerstrike300.espivblogs.net/%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B3%CF%8E%CE%BD-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%8E%CE%BD/ προσβάσιμο στις 03-12-2013.

[192] Πρόκειται για κτίριο που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Πατησίων και Ιουλιανού στο κέντρο της Αθήνας.

ευρύτερου τμήματος του κέντρου της Αθήνας γύρω απ' αυτόν) βρισκόταν αποκλεισμένος από αστυνομικές δυνάμεις οι οποίες με τη συνδρομή των εισαγγελικών και πανεπιστημιακών αρχών απαίτησαν την εκκένωσή του. Μετά από αρκετές ώρες διαβουλεύσεων και διαπραγματεύσεων, η εκκένωση πραγματοποιήθηκε χωρίς την άσκηση άμεσης φυσικής βίας τα ξημερώματα της Παρασκευής 28 Ιανουαρίου. Έκτοτε, και μέχρι το τέλος της, η απεργία συνεχίστηκε σε έναν ιδιωτικό χώρο, το Μέγαρο Υπατία, το οποίο εν τέλει παραχωρήθηκε από τον ιδιοκτήτη του κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Νομική.

Αυτό το μικρό χρονικό διάστημα παραμονής στη Νομική, ωστόσο, ήταν αρκετό ώστε η ορατή και πολιτικά φορτισμένη παρουσία «παράνομων» μεταναστών σε έναν δημόσιο και κεντρικό -τόσο ως τοποθεσία όσο και συμβολικά- χώρο να έρθει στο προσκήνιο της δημόσιας συζήτησης. Από την έναρξη της απεργίας μέχρι και την εκκένωση του κτιρίου, η παρουσία των «λαθρομεταναστών» στη Νομική έλαβε το χαρακτήρα μιας κρίσης με εκρηκτικό χαρακτήρα και είναι αυτή ακριβώς η «συμπυκνωμένη ένταση» του συμβάντος που καθιστά την αποτύπωσή του στον ημερήσιο τύπο ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα για την ανάλυση λόγου.

Μολονότι το παρόν κεφάλαιο δεν καταπιάνεται γενικά με τη συγκεκριμένη απεργία πείνας αλλά μόνο με ένα μικρό τμήμα της, είναι αναγκαία για την κατανόηση της δημόσιας συζήτησης η διαμόρφωσης μιας πιο συγκεκριμένης εικόνας σε σχέση μ' αυτήν και τα ζητήματα που ανέδειξε. Απαιτείται, ως εκ τούτου, και μια συνοπτική αναφορά στα πρακτικά αποτελέσματα αυτού του αγώνα. Το βασικό αίτημα της απεργίας -η γενική νομιμοποίηση- δεν ικανοποιήθηκε, βεβαίως, ενώ δεν «νομιμοποιήθηκαν»[193] ούτε οι ίδιοι οι απεργοί. Αυτό που, εντέλει, πρακτικά επετεύχθη, ήταν η υπαγωγή τους για ένα μικρό χρονικό διάστημα σε μια κάπως ευνοϊκότερη εκδοχή του ισχύοντος αστυνομικού καθεστώτος διαχείρισης της μεταναστευτικής παρανομίας. Πιο συγκεκριμένα, οι απεργοί «εντάχθηκαν» στις

[193] Η λύση της απεργίας χωρίς να κερδηθεί η νομιμοποίηση (η άδεια διαμονής) υπήρξε το κεντρικό επιχείρημα του -τότε- υπουργού Εσωτερικών Γιάννη Ραγκούση απέναντι στις αιτιάσεις ότι η κυβέρνηση «υποχώρησε» μπροστά στους «παράνομους» μετανάστες. Βλ., τις συνεντεύξεις του υπουργού την επομένη της λήξης της απεργίας στην ΕΤ-3, τον ΑΝΤ1 και τον ΣΚΑΙ, http://www.ypes.gr/el/MediaCenter/Minister/Interviews/?id=4882a2c5-ad77-43b6-aa45-e25b89b561ec, http://www.ypes.gr/el/MediaCenter/Minister/Interviews/?id=a7de0569-c630-4673-8b79-b3265b692f58 και http://www.ypes.gr/el/MediaCenter/Minister/Interviews/?id=845a9c02-c446-4e05-b18d-c3c0ee202a82, προσβάσιμες στις 07-07-2012.

ρυθμίσεις του άρθρου 24 του νόμου 3907 ο οποίος τέθηκε σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2011. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο άρθρο, παρέχεται η δυνατότητα *αναβολής εκτέλεσης απομάκρυνσης* για έξι μήνες με απόφαση των αστυνομικών αρχών[194]. Η εν λόγω ρύθμιση -καθεστώς «υπό ανοχήν», όπως είναι ευρύτερα γνωστό-, στην περίπτωση των απεργών σήμαινε α) την καταγραφή των στοιχείων τους από την αστυνομία και β) την έκδοση απόφασης απομάκρυνσης (απέλασης), η οποία κατόπιν θα αναβαλλόταν. Η συμφωνία με την κυβέρνηση[195] προέβλεπε τη δυνατότητα ανανέωσης της αναβολής πέραν του εξαμήνου και μάλιστα χωρίς ρητό χρονικό περιορισμό -κάτι που υπέβαλε την ιδέα μιας επ' αόριστον ανανέωσης-, ενώ παρεχόταν και η δυνατότητα ταξιδιού στις χώρες προέλευσης.

Ακόμα, συμφωνήθηκε να μειωθεί από τα 12 στα 8 χρόνια ο χρόνος αποδεδειγμένης διαμονής στην επικράτεια που ορίζει ο νόμος (ο 3907/2011, ο οποίος σ' αυτό το σημείο τροποποιεί τον 3386/2005) ότι απαιτείται για να έχει κάποιος-α το δικαίωμα να υποβάλει αίτημα απόκτησης «άδειας διαμονής». Στο σημείο αυτό, η συμφωνία δεν τηρήθηκε καθώς η τροποποίηση στην οποία προχώρησε τελικά η κυβέρνηση μείωσε τον απαιτούμενο χρόνο από τα 12 στα 10 χρόνια[196]. Επιπλέον, συμφωνήθηκε και η έκδοση αδειών εργασίας για τους απεργούς, κάτι που, ωστόσο, δεν πραγματοποιήθηκε. Τέλος, μέρος της συμφωνίας υπήρξε και η μείωση των απαιτούμενων ενσήμων για την ανανέωση της άδειας διαμονής από 200 σε 120 το χρόνο[197].

---

[194] Βλ., Ν. 3907/2011 (ΦΕΚ 7 Ά, 26/01/2011), άρθρο 24, παρ. 4.

[195] Η συνάντηση με την κυβέρνηση πραγματοποιήθηκε στις 9 Μαρτίου 2011 στο κτίριο της ΓΣΕΕ και σ' αυτή συμμετείχαν: απεργοί, δικηγόροι, μέλη της «Πρωτοβουλίας Αλληλεγγύης στους 300 απεργούς πείνας», οι υπουργοί Εσωτερικών Γιάννης Ραγκούσης, Υγείας Ανδρέας Λοβέρδος, Προστασίας του Πολίτη Χρήστος Παπουτσής και η υφυπουργός Εργασίας Άννα Νταλάρα.

[196] Σύμφωνα με τη διατύπωση του υπουργού Εσωτερικών Γιάννη Ραγκούση, αυτό που συμφωνήθηκε ήταν μια τροποποίηση «με κατεύθυνση τα 8 χρόνια» αλλά όχι η θεσμοθέτηση της οκταετίας. Βλ., την παρέμβαση του υπουργού στο δελτίο ειδήσεων της τηλεόρασης του ΣΚΑΙ στις 10-03-2011, http://www.ypes.gr/el/MediaCenter/Minister/Interviews/?id=13192f6a-989d-4059-bec4-6d80b4c34840, προσβάσιμη στις 07-07-2012. Επίσης, για τη μείωση του χρόνου παραμονής από τα 12 στα 10 χρόνια βλ., Ν. 4018/2011 (ΦΕΚ 215 Ά, 30/09/2011), άρθρο 7, παρ. 8.

[197] Βλ., Κοινή Υπουργική Απόφαση 15055/546/2011, των υπουργών Εσωτερικών - Οικονομικών - Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, άρθρο 1.α.

5.1. Το υλικό και η ανάλυση

Το παρόν κεφάλαιο αναλύει το λόγο οκτώ ημερήσιων εφημερίδων ευρείας κυκλοφορίας σε σχέση με την κάλυψη του διαστήματος των τριών περίπου ημερών από τη δημόσια ανακοίνωση της έναρξης της απεργίας πείνας μέχρι και την εκκένωση του κτιρίου της Νομικής. Η αναφορά σε εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, ωστόσο, καθιστά αναγκαία εξ αρχής τη διευκρίνηση ορισμένων ζητημάτων που αφορούν τόσο την έννοια του τύπου όσο και εκείνη της «ευρείας» κυκλοφορίας καθώς, παρά τον θεωρούμενο ως προφανή χαρακτήρα τους, τα τελευταία χρόνια έχουν υποστεί σημαντικές μεταβολές. Η ραγδαία εξελισσόμενη κρίση του εγχώριου -και όχι μόνο- τύπου έχει τροποποιήσει σημαντικά αυτό που γίνεται γενικά αντιληπτό ως τύπος. Η κυκλοφορία των εφημερίδων στην παραδοσιακή, χάρτινη, μορφή τους, γνωρίζει μια πολύ σημαντική πτώση,[198] εξέλιξη η οποία συνέβαλε και στο κλείσιμο ορισμένων μεγάλων ημερήσιων εφημερίδων[199]. Μια πολύ σημαντική διάσταση αυτής κρίσης είναι η γενίκευση της χρήσης του διαδικτύου μέσω του οποίου πραγματοποιείται ένα ολοένα και μεγαλύτερο τμήμα της καθημερινής ενημέρωσης. Έτσι, οι μεγάλες εφημερίδες που κυκλοφορούν σε ολόκληρη την επικράτεια, παρουσιάζονται σήμερα με μια διπλή «υπόσταση», μια χάρτινη και μια ψηφιακή, κάτι που σημαίνει και μιαν ορισμένη αυτονόμηση της έννοιας του τύπου από την τυπογραφία.

Η διπλή αυτή ύπαρξη των εφημερίδων σηματοδοτεί, ωστόσο, κάτι παραπάνω από έναν απλό αναδιπλασιασμό του περιεχομένου τους (αυτό που βρίσκει κανείς στην έντυπη μορφή επανεμφανίζεται στην οθόνη του υπολογιστή). Στη διαδικτυακή εκδοχή μιας εφημερίδας, συνήθως, η «ροή των πληροφοριών» είναι συνεχής και, υπ' αυτή την έννοια η ποσότητα του παραγόμενου λόγου είναι μεγαλύτερη από εκείνη της έντυπης εκδοχής η οποία κινείται στα πλαίσια του περιορισμού που επιβάλλει η

[198] Συγκρίνοντας, ενδεικτικά, τις κυκλοφορίες των εφημερίδων που καλύπτουν ολόκληρη την επικράτεια για τα έτη 2011 και 1987, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι κατά το χρονικό διάστημα των τελευταίων δυόμιση δεκαετιών η κυκλοφορία τους υποτριπλασιάστηκε (342.908.000 φύλλα για το 1987 έναντι 114.634.000 για το 2011). Για την τεκμηρίωση σχετικά με την κυκλοφορία των εφημερίδων, βλ., τα στοιχεία που παρέχει η Ένωση Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών στο www.eihea.gr/default_gr.htm.

[199] Για παράδειγμα, η καθημερινή εφημερίδα Το Βήμα εγκατέλειψε την παραδοσιακή μορφή της και μετατράπηκε σε μια αποκλειστικά ηλεκτρονική έκδοση, ενώ από την κρίση της εφημερίδας Ελευθεροτυπία, η οποία έκλεισε για μερικούς μήνες και επανακυκλοφόρησε, προέκυψε η Εφημερίδα των Συντακτών.

εκτύπωση σε χαρτί, δηλαδή της μιας -σπανίως και δεύτερης- έκδοσης την ημέρα. Κατ' αυτό τον τρόπο είναι δυνατό να υπάρχουν δημοσιεύματα που ανήκουν στην ίδια εφημερίδα αλλά δεν εμφανίζονται και στις δυο εκδοχές. Επίσης, ορισμένες επιχειρήσεις των μέσων ενημέρωσης, παράλληλα με την έκδοση εφημερίδων διαμορφώνουν και αποκλειστικά διαδικτυακούς τόπους ενημέρωσης[200].

Η μεγάλη πλειονότητα των δημοσιευμάτων που αναλύονται στο κεφάλαιο αυτό προέρχεται από την έντυπη εκδοχή των εφημερίδων που μελετήθηκαν, ενώ για τα δημοσιεύματα του διαδικτύου παρατίθεται η «τοποθεσία» πρόσβασης. Συγκεκριμένα, οι εφημερίδες που μελετήθηκαν στα πλαίσια του παρόντος κεφαλαίου ήταν Η Αυγή, Το Βήμα, το Έθνος, ο Ελεύθερος Τύπος, η Ελευθεροτυπία, Η Καθημερινή, Τα Νέα, και ο Ριζοσπάστης. Πρόκειται για εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας που αναγνωρίζονται ευρέως ως «έγκυρες» ενώ, ταυτόχρονα, καλύπτουν τον συμβατικό πολιτικό άξονα που ορίζεται από τις θέσεις αριστερά-κέντρο-δεξιά. Το χρονικό διάστημα που καλύπτει η έρευνα είναι αυτό των τεσσάρων ημερών μεταξύ 25 και 28 Ιανουαρίου 2011, ενώ το σύνολο των δημοσιευμάτων του δείγματος ανέρχεται σε 391.

Η επικέντρωση στο λόγο του τύπου, υποδεικνύοντας μιαν ιδιαίτερη κατεύθυνση ανάλυσης, έχει κρίσιμες επιπτώσεις στο ίδιο το αντικείμενο της έρευνας. Το αντικείμενο μελέτης *δεν είναι* η ίδια η απεργία πείνας ως ένα πρακτικό εγχείρημα το οποίο εγείρει μια σειρά ζητήματα (σχετικά με τα συγκεκριμένα πολιτικά χαρακτηριστικά του, τη διοργάνωση, τους όρους διεξαγωγής του κλπ) αλλά η παρουσία αυτού του εγχειρήματος και η παρουσία των μεταναστών απεργών *στο λόγο του τύπου*. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που εξετάζεται σ' αυτό το κεφάλαιο είναι οι αναπαραστάσεις μέσω των οποίων η απεργία και οι απεργοί εμφανίζονται σ' αυτό το τμήμα της δημόσιας σφαίρας. Αυτό δεν σημαίνει πως τα ευρύτερα πολιτικά ζητήματα που αναδύθηκαν σε σχέση με την απεργία είναι άνευ σημασίας, αλλά ότι η σημασία τους, στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου, καθορίζεται από την παρουσία τους στον λόγο του τύπου. Η απεργία πείνας στη Νομική, όπως εμφανίζεται στον τύπο, συνιστά το προϊόν μιας ορισμένης μεσολάβησης/μορφοποίησης και είναι αυτή ακριβώς η μεσολάβηση/μορφοποίηση που αποτελεί το κατ' εξοχήν αντικείμενο της ανάλυσης.

Η εστίαση στον τύπο σημαίνει την εστίαση στο προϊόν ενός ισχυρού

[200] Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η διαδικτυακή πύλη του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη www.in.gr.

μηχανισμού διαρκούς παραγωγής λόγου, ο οποίος αποτελεί έναν από τους πυλώνες οργάνωσης της κυρίαρχης δημόσιας σφαίρας. Η ισχύς του δεν έγκειται απλώς στο ότι «μιλάει» διαρκώς γι' αυτά που συμβαίνουν αλλά, κυρίως, στο ότι μιλώντας γι' αυτά τους αποδίδει μορφή, αποδίδει μορφή στη δημόσια συζήτηση και στα ίδια τα «κοινωνικά προβλήματα», τα οποία επιπλέον ιεραρχεί με βάση το κοινωνικό και πολιτικό τους «εκτόπισμα». Όπως έχει ήδη επισημανθεί στο πρώτο κεφάλαιο, ο λόγος δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως μια απλώς περιγραφική πρακτική, δηλαδή ως κάτι ριζικά εξωτερικό σε σχέση με την «πραγματικότητα» στην οποία αναφέρεται, αλλά ως μια κρίσιμη δύναμη στο εσωτερικό αυτής της πραγματικότητας η οποία συμβάλλει ενεργά στη διαμόρφωσή της. Η Χ. Κωνσταντινίδου (2001: 18) αναφερόμενη στις μέσα ενημέρωσης και τη δραστηριότητα της παραγωγής ειδήσεων υποστηρίζει πως:

> …οι ειδήσεις δεν υπάρχουν ως εξωτερική πραγματικότητα που μπορούμε να την απεικονίσουμε αντικειμενικά στη βάση ενός αδιαμφισβήτητου εξακριβωμένου γεγονότος: κάθε γεγονός πρέπει να επιλεγεί να ανασυντεθεί και να ενταχθεί, είτε ρητά είτε άρρητα, μέσα σε ένα νοητικό πλαίσιο.

Σε παρόμοια κατεύθυνση κινείται και η προσέγγιση των R. K. Manoff και M. Shudson (1986: 4), οι οποίοι αναφέρονται στον τύπο και, πιο συγκεκριμένα στην ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα στην αναφορά (ρεπορτάζ) και το αναφερόμενο:

> Εξ αρχής, λοιπόν, υπάρχει μια διάδραση μεταξύ του τι είναι ο κόσμος και του πώς γίνεται αντικείμενο αναφοράς/έκθεσης (reported). Η αναφορά (ρεπορτάζ) αποτελεί αναπόφευκτα τμήμα μιας διπλής πραγματικότητας, ταυτόχρονα ξέχωρη απ' τον κόσμο τον οποίο εξιστορεί και ένα καταστατικό στοιχείο αυτού του κόσμου, ένα στοιχείο της ιστορίας [μετάφραση δική μου].

Η ενεργός συμβολή του λόγου των μέσων ενημέρωσης στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία αναφέρονται καθίσταται εναργέστερη αν αναλογιστεί κανείς ότι μια χαρακτηριστική ιδιαιτερότητα των σύγχρονων κοινωνιών είναι η πρωτοφανής γενίκευση των μέσων παραγωγής σημείων και νοημάτων, των μέσων παραγωγής λόγου. Η συγκρότηση ενός εξαιρετικά εκτεταμένου και σύνθετου, παγκόσμιου -σχεδόν- ιστού (έντυπα, ραδιόφωνο, τηλεόραση, διαδίκτυο) που

επιτρέπει την ταχύτατη και διαρκή παραγωγή και κυκλοφορία λόγων, τροποποιεί ριζικά την ίδια την κοινωνική πραγματικότητα καθώς και τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται. Το γεγονός ότι αυτή καθίσταται διαρκώς αντικείμενο αφήγησης και σχολιασμού από θεσμούς -η μεγάλη πλειονότητα των οποίων έχει το χαρακτήρα καπιταλιστικών επιχειρήσεων- επιφορτισμένους με το να κάνουν ακριβώς αυτό, συνιστά μιαν ιδιαίτερη ιστορική ποιότητα αυτής της πραγματικότητας. Το τοπικό και παγκόσμιο γίγνεσθαι, τα ζητήματα που αναγνωρίζονται ως σημαντικά και οι επιπτώσεις τους καθίστανται τέτοια και αποκτούν το συγκεκριμένο ιστορικό νόημά τους και από το γεγονός ότι εμφανίζονται εντός ενός εκτεταμένου δικτύου παραγωγής λόγου το οποίο βρίσκεται διαρκώς εν κινήσει.

Από μια «χωροταξική» πολιτική άποψη, η Καθημερινή και ο Ελεύθερος Τύπος είναι εφημερίδες της δεξιάς (ή, αλλιώς, συντηρητικές), Το Βήμα, η Ελευθεροτυπία και Τα Νέα κεντρώες (ή, κατ' άλλους, κεντροαριστερές), ενώ Η Αυγή και ο Ριζοσπάστης είναι εφημερίδες της αριστεράς[201]. Εκκινώντας από τις στοιχειώδεις διακρίσεις μέσω των οποίων γίνονται κατανοητές οι διαφορές στην πολιτική γεωγραφία και μιλώντας σχηματικά, οι πολιτικές τοποθετήσεις του τύπου παρουσιάζουν την εξής γενική μορφή: η δεξιά, ως ο κατεξοχήν χώρος που προτάσσει τα ζητήματα «τάξης και ασφάλειας», διατυπώνει την πιο σκληρή αντιμεταναστευτική επιχειρηματολογία, η αριστερά διατυπώνει έναν γενικά φιλομεταναστευτικό λόγο, ενώ το «κέντρο» χαρακτηρίζεται από μια προσπάθεια εξισορρόπησης των απαιτήσεων «ασφάλειας» και τήρησης της νομιμότητας με εκείνες μιας «ανθρώπινης μεταχείρισης» των μεταναστών. Αν και η συγκεκριμένη χωροθέτηση συλλαμβάνει οπωσδήποτε ορισμένες γενικές πλευρές του ζητήματος, δεν παρέχει κανέναν αυτονόητα έγκυρο προσανατολισμό, τουλάχιστον όσον αφορά το ερευνώμενο ζήτημα. Αντίθετα, είναι προβληματική, όπως όλες οι σχηματικές διατυπώσεις. Συλλαμβάνοντας τις πολιτικές θέσεις αποκλειστικά με όρους χωρικούς, δηλαδή με όρους τοποθέτησης πάνω σε έναν υπαρκτό εκ των προτέρων άξονα, εκείνο που συσκοτίζεται είναι η δυναμική αλληλοσυσχέτιση που μετακινεί και μεταβάλλει τόσο

[201] Η τοποθέτηση στον άξονα αριστερά-κέντρο-δεξιά χρησιμεύει εδώ ως στοιχειώδες σημείο εκκίνησης και όχι ως ταξινόμηση πάγια και ολοκληρωμένη. Υπ' αυτήν τη συγκεκριμένη έννοια, η διατύπωση «…εμείς δεν είμαστε Αριστερά. Είμαστε Κομμουνιστικό Κόμμα», της Γενικής Γραμματέως του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας Αλέκας Παπαρήγα θεωρώ ότι δεν ακυρώνει την τοποθέτηση του Ριζοσπάστη στην αριστερή πτέρυγα του τύπου. Βλ., «"Αντιμνημονιακή" είναι μια γραμμή που χωράει τους πάντες», εφ. Ριζοσπάστης, 17-03-2012.

τους πολιτικούς «χώρους» όσο και τον ίδιο τον άξονα βάσει του οποίου γίνονται οι ταξινομήσεις.

Δεν είναι μόνο ότι η πολιτική χωροθέτηση μιας εφημερίδας δεν αντιστοιχίζεται πάντοτε με το περιεχόμενο των δημοσιευμάτων που περιλαμβάνει (π.χ. συντηρητικές τοποθετήσεις σε κεντρώες εφημερίδες ή αριστερές τοποθετήσεις σε δεξιές) αλλά, κυρίως, ότι υπάρχουν τοποθετήσεις και αναπαραστάσεις που κατά κάποιον τρόπο «υπερβαίνουν» τον συμβατικό πολιτικό άξονα, υπό την έννοια ότι δεν αναγνωρίζονται ως πολιτικά φορτισμένες. Σύμφωνα με την ανάλυση του M. Edelman (1999[1988]: 40), είναι η ίδια η διαδικασία κατασκευής των προβλημάτων που απασχολούν τη δημόσια σφαίρα η οποία κατασκευάζει και τις «αδιάφορες περιοχές», εκείνες δηλαδή που δεν αναγνωρίζονται κατά κανέναν τρόπο ως προβληματικές και που γι' αυτό δεν αποτελούν αντικείμενο αντιπαράθεσης.

Η ανάλυση λόγου του τύπου που επιχειρείται σ' αυτό το κεφάλαιο στρέφεται πρωτίστως προς αυτές τις «ουδέτερες», «μη-πολιτικές» περιοχές που, θεωρούμενες ως ευρισκόμενες εκτός των αντιπαραθέσεων, διαμορφώνουν αθόρυβα το πλαίσιο κατανόησης του «προβλήματος της λαθρομετανάστευσης» στη σημερινή Ελλάδα. Ως εκ τούτου, η κριτική ανάγνωση του τύπου οπωσδήποτε συναντάται αλλά δεν ταυτίζεται με τον συμβατικό πολιτικό άξονα και δεν οργανώνεται γύρω απ' αυτόν. Ακόμα πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση αυτού του κεφαλαίου *δεν* επιδιώκει να παρουσιάσει τους τρόπους με τους οποίους κάλυψε τα γεγονότα ο δεξιός, ο κεντρώος και ο αριστερός τύπος αντιπαραθέτοντας τον ένα στον άλλο. Αντιθέτως, ενδιαφέρεται για εκείνες τις αναπαραστάσεις των απεργών μεταναστών και της παρουσίας τους στη νομική που διασχίζουν τις γραμμές της πολιτικής ταξινόμησης. Βασικό ζητούμενο της ανάλυσης είναι η ανάδειξη της πολιτικής σημασίας των θεωρούμενων ως «ουδέτερων» περιοχών του λόγου.

Η μελέτη του υλικού που αποτέλεσε το δείγμα της έρευνας εντόπισε τρόπους παρουσίασης και θεματικές που επανέρχονται διατρέχοντας τον λόγο διαφορετικών εφημερίδων. Η ανάλυση λόγου στρέφεται προς αυτά τα πεδία σύγκλισης νοημάτων επιδιώκοντας να προσδιορίσει τις νοηματικές μήτρες από τις οποίες απορρέουν καθώς και τις συνέπειες της επιστράτευσής τους στον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται το αντικείμενό τους. Η μελέτη και ανασυγκρότηση των σχηματισμών του λόγου προχωρά κινούμενη διαρκώς από τα υπό μελέτη δημοσιεύματα προς το ευρύτερο κοινωνικό τους συγκείμενο και πάλι πίσω. Η κίνηση αυτή αντιστοιχεί στην ιδιαιτερότητα του αντικειμένου της ανάλυσης το οποίο, αν και εμφανίζεται στον

τύπο, ούτε πηγάζει αποκλειστικά απ' αυτόν αλλά ούτε και εξαντλείται σ' αυτόν.

Το παρόν κεφάλαιο στοχεύει, διαμέσου της ανάλυσης λόγου του τύπου - δηλαδή των λέξεων, των εικόνων καθώς και των συνδυασμών μεταξύ των δύο που τέθηκαν σε κυκλοφορία για την «κάλυψη» των «γεγονότων της Νομικής»- στον εντοπισμό κάποιων απ' τους βασικούς νοηματικούς αρμούς που συγκροτούν το «πρόβλημα της λαθρομετανάστευσης» στην Ελλάδα σήμερα. Επιδιώκει, έτσι, να συμπληρώσει την ανάλυση του νομικού λόγου που αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια με την ανάλυση μιας εκδοχής του κυρίαρχου δημόσιου λόγου που προορίζεται για ευρύτερη, «λαϊκή», κατανάλωση. Ακολουθώντας μια κατεύθυνση παράλληλη με εκείνη της Α. Χαλκιά στο *Άδειο λίκνο της δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα* (2007[2004]: xxxiv), η ανάλυση λόγου στρέφεται προς τους σχηματισμούς του λόγου και τις αναπαραστάσεις που νοηματοδοτούν το «πρόβλημα» της «λαθρομετανάστευσης». Είναι οι ίδιοι λόγοι που βρίσκονται στο επίκεντρο της ανάλυσης και όχι τα πρόσωπα που εμφανίζονται εντός τους ή εκείνα που συγγράφουν τα δημοσιεύματα, χωρίς αυτό να σημαίνει πως υποτιμάται η σημασία και η ευθύνη που φέρουν συγκεκριμένα πρόσωπα για τις επιλογές τους.

Λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς που επιβάλλονται από τον σύνθετο και μεταβαλλόμενο χαρακτήρα του αντικειμένου της, η οργάνωση της παρουσίασης των αποτελεσμάτων της έρευνας έχει την εξής μορφή: το κεφάλαιο χωρίζεται σε υποκεφάλαια τα οποία αντιστοιχούν στους «κοινούς τόπους» του λόγου όπως αυτοί αναδύθηκαν από την ανάλυση. Η ανάλυση με τη σειρά της οργανώνεται γύρω από τα ερωτήματα που αφορούν α) τους τρόπους με τους οποίους αναπαρίστανται οι μετανάστες απεργοί, β) τους τρόπους με τους οποίους αναπαρίσταται η παρουσία τους μέσα στη Νομική και γ) τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που νοηματοδοτούν την «κρίση» της Νομικής. Στη βάση αυτής της διερεύνησης βρίσκεται η θέση πως στο επίπεδο του λόγου η «εμφάνιση μιας κρίσης είναι μια πολιτική πράξη» και όχι απλώς «η αναγνώριση ενός γεγονότος...» (Edelman, 1999[1988]: 70).

5.2. Αποτελέσματα της ανάλυσης: καταληψίες και ικέτες

Η παρουσία των μεταναστών απεργών πείνας στη Νομική αποτέλεσε μια κρίση που κλιμακώθηκε ραγδαία σε διάστημα μικρότερο των πέντε ημερών. Η ένταση καθώς και η χρονική πυκνότητα του συμβάντος θέτουν επιτακτικά το ζήτημα του προσδιορισμού της ιδιαιτερότητάς του. Τι ήταν αυτό που, σύμφωνα με τον λόγο του

τύπου, προσέδωσε στα «γεγονότα της Νομικής» τον εκρηκτικό τους χαρακτήρα; Ένας από τους βασικότερους τρόπους με τους οποίους αρθρώθηκε στον τύπο το εγχείρημα της απεργίας πείνας ήταν αυτός της «κατάληψης». Η διατύπωση «κατάληψη της Νομικής» κυριάρχησε στο λόγο των εφημερίδων μεγάλης κυκλοφορίας (κατά κύριο λόγο των κεντρώων και των συντηρητικών) λαμβάνοντας το χαρακτήρα ενός αυτονόητου κοινού τόπου για την κατανόηση των γεγονότων. Κατά κάποιον τρόπο, επίσης, η «κατάληψη», ως μια πρακτική επιθετική προς τους κατεστημένους θεσμούς, αποτέλεσε και μια βασική διαχωριστική γραμμή όσον αφορά τις γενικές κατευθύνσεις παρουσίασης των γεγονότων.

Απ' τη μια πλευρά τοποθετήθηκε η κυρίαρχη ρητορική της ασφάλειας που εστίασε στην «ανομία» και τους «κινδύνους» που εγκυμονούσε η «κατάληψη της Νομικής». Η Καθημερινή, Το Βήμα, Τα Νέα, το Έθνος και ο Ελεύθερος Τύπος, απ' την αρχή και καθ' όλη τη διάρκεια της παρουσίας των μεταναστών στη Νομική έκαναν λόγο για «κατάληψη». Απ' την άλλη, αναπτύχθηκε ένας λόγος εντός του οποίου η απεργία πείνας δεν διατυπωνόταν με όρους κατάληψης. Ο λόγος αυτός, ο οποίος αρθρώθηκε κατά κύριο λόγο από τις εφημερίδες της αριστεράς (Ριζοσπάστης, Αυγή) καθώς και από την Ελευθεροτυπία, απ-ενέπλεκε την απεργία πείνας από συνδηλώσεις «παρανομίας» και «κινδύνου». Σ' αυτό το πλαίσιο, την κεντρική θέση κατέλαβαν έννοιες όπως το «καταφύγιο», η «φιλοξενία» και η λιγότερο φορτισμένη κατηγορία της «εγκατάστασης» στη Νομική.

Την ημέρα έναρξης της απεργίας πείνας, η εφημερίδα Καθημερινή στο πρωτοσέλιδό της παρουσιάζει το θέμα με τον τίτλο: «Υπό κατάληψη η ανακαινιζόμενη Νομική Αθηνών». Τα Νέα της ίδιας ημέρας, επίσης στην πρώτη σελίδα, θέτουν ως τίτλο τη φράση «Καταλήψεις σε ΑΕΙ και από μετανάστες!», ενώ ο Ελεύθερος Τύπος κάνει στην πρώτη του σελίδα λόγο για «Κατάληψη λαθρομεταναστών σε Νομική & Πολυτεχνείο»[202]. Η διαδικτυακή εφημερίδα Το Βήμα, αν και δεν θέτει το ζήτημα της κατάληψης στον τίτλο του ρεπορτάζ που παρουσιάζει την απεργία πείνας, αναφερόμενη στους «φοιτητές» και τις «πρυτανικές αρχές» κάνει λόγο για το ότι «δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιούνται και να τελούν υπό κατάληψη χώροι πανεπιστημιακών ιδρυμάτων για θέματα που δεν σχετίζονται με

[202] Η εφημερίδα αναφέρεται στους περίπου 43 Ιρανούς καθώς και σε μια ομάδα Παλαιστίνιων που είχαν εγκατασταθεί σε αίθουσες του κτιρίου Γκίνη του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου αρκετές ημέρες πριν την έναρξη της απεργία πείνας στη Νομική ζητώντας πολιτικό άσυλο.

ακαδημαϊκά ζητήματα»[203].

Κατ' αυτό τον τρόπο, οι μετανάστες απεργοί παρουσιάζονται ως «καταληψίες», ενώ ιδιαιτέρως γλαφυρή είναι η έκπληξη που δηλώνει ο προαναφερθείς τίτλος των Νέων στον οποίο χρησιμοποιείται το θαυμαστικό σημείο στίξης. Το ζήτημα, σύμφωνα με τη διατύπωση της εφημερίδας, δεν είναι απλώς η κατάληψη κάποιου Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος, αλλά η κατάληψή του *ακόμα και από μετανάστες*. Η έκπληξη που δηλώνεται με το θαυμαστικό σημείο στίξης καθιστά εμφανή τον ριζικό αποκλεισμό των μεταναστών από τον θεσμό του πανεπιστημίου, ο οποίος αποτελεί προϋπόθεσή της. Γενικά μιλώντας, το υποκείμενο «φοιτητής» (ή πανεπιστημιακός), που αποτελεί και τον «φυσικό χρήστη» ενός πανεπιστημιακού χώρου, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να συγχέεται με το υποκείμενο «μετανάστης» και είναι αυτή ακριβώς η «σύγχυση» -δηλαδή η είσοδος στη Νομική εκείνων που δεν θα έπρεπε να βρίσκονται εκεί- που προκαλεί την έκπληξη.

Μια παρόμοια «έκπληξη» αποτυπώνεται και στο πρωτοσέλιδο του Ελεύθερου Τύπου της επόμενης ημέρας (26 Ιανουαρίου). Εκεί, ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη Χρήστος Παπουτσής αποκαλείται «Τροχονόμος Υπουργός»[204], ενώ στον υπέρτιτλο τοποθετείται η πρόταση «Ανίκανη η κυβέρνηση να προστατεύσει ακόμα και τα πανεπιστήμια από τους παράνομους μετανάστες». Κάτω απ' τον κύριο τίτλο τίθενται οι προτάσεις: «Γνώριζαν εδώ και ημέρες για το σχέδιο κατάληψης της Νομικής» και «Δεν έλαβαν κανένα μέτρο από την ώρα που ξεκίνησαν οι μετανάστες από την Κρήτη μέχρι την εισβολή στο κτίριο»[205]. Ο λόγος που χρησιμοποιεί η εφημερίδα αποτελεί μιαν ακόμα εκδοχή της ευρύτατα διαδεδομένης εικόνας του «ξέφραγου αμπελιού» που τώρα αναφέρεται στα πανεπιστημιακά ιδρύματα. Αυτό

---

[203] «Αθήνα και Θεσσαλονίκη: Απεργία πείνας ξεκινούν 300 μετανάστες», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011, στο http://www.tovima.gr/society/article/?aid=380192, προσβάσιμο στις 31-08-2012.

[204] Γιατί, όπως ο τροχονόμος απλώς ρυθμίζει με τις χειρονομίες του την κίνηση των οχημάτων που περνούν από μπροστά του χωρίς να μπορεί να κυριαρχήσει πραγματικά πάνω της -δεν μπορεί να αποφασίσει να σταματήσει εντελώς την κίνηση ενός αυτοκινητόδρομου-, έτσι και ο «αδύναμος» υπουργός απλώς παρατηρεί τους παράνομους μετανάστες να καταλαμβάνουν κρατικά κτίρια. Η καταγωγή της υποτιμητικής αναπαράστασης του τροχονόμου βρίσκεται στη γλώσσα του ποδοσφαίρου και αναφέρεται στους κακούς τερματοφύλακες οι κινήσεις των οποίων, ανίκανες να σταματήσουν την πορεία της μπάλας προς τα δίχτυα, μοιάζουν απλά να τη συνοδεύουν ανοίγοντάς της τον δρόμο.

[205] Η πλειονότητα των μεταναστών που διεξήγαγαν την απεργία πείνας ήρθε ακτοπλοϊκώς από τα Χανιά.

σημαίνει πως, στο γενικό «πρόβλημα» της «πλημμελούς φύλαξης» των συνόρων της χώρας θα πρέπει τώρα να προστεθεί και η αδυναμία στοιχειώδους προστασίας των πανεπιστημίων από τους «παράνομους». Ο λόγος εδώ υποβάλλει την αίσθηση μιας γενικευμένης κατάστασης πολιορκίας απ' την οποία ούτε οι βασικές κρατικές υποδομές, όπως είναι τα πανεπιστήμια, δεν μπορούν να προφυλαχθούν. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο δεν έχουμε να κάνουμε απλώς με «κατάληψη», αλλά με «εισβολή»[206]. Η έκπληξη που δηλώνει η ένταση των διατυπώσεων της εφημερίδας προκύπτει από την αναντιστοιχία ανάμεσα στο μέγεθος του κινδύνου και τους κρατικούς χειρισμούς για την αποσόβησή του.

Οι ιδιαίτερα φορτισμένες διατυπώσεις περί «κατάληψης» της Νομικής, οι οποίες συγκροτούν μια γενική εικόνα «ακρότητας», αναδιατυπώνουν την ίδια την έννοια της κατάληψης καθιστώντας, ως εκ τούτου, αναγκαίες μια σειρά διευκρινήσεις σχετικά με το περιεχόμενό της. Κατ' αρχάς, είναι ανάγκη να επισημανθεί πως η αναφορά σε κατάληψη πανεπιστημιακού χώρου παραπέμπει σε μια πραγματικότητα αρκετά οικεία στην εγχώρια δημόσια σφαίρα. Η κατάληψη κτιρίων και δημόσιων χώρων αποτελεί μια πρακτική αρκετά συνηθισμένη για τα φοιτητικά -και όχι μόνο- κινήματα στην Ελλάδα, η οποία είναι στενά συνυφασμένη με τις θεμελιακές αφηγήσεις της ίδιας της μεταπολιτευτικής δημοκρατίας. Πιο συγκεκριμένα, με βάση την επίσημη αφήγηση της πρόσφατης εγχώριας κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας, είναι οι καταλήψεις δυο κεντρικών πανεπιστημιακών χώρων στην Αθήνα, της Νομικής σχολής και του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 1973 η Νομική και τον Νοέμβριο του 1973 το Πολυτεχνείο), που αποτέλεσαν το -αιματηρό- αποκορύφωμα του αγώνα ενάντια στη στρατιωτική δικτατορία των ετών 1967-1974[207]. Μολονότι είναι ευρέως αποδεκτό πια πως οι ιστορικές αφηγήσεις που κυριάρχησαν κατά την μεταπολίτευση βρίσκονται σε μια

---

[206] Σε ανάλογο κλίμα το Έθνος της 25ης Ιανουαρίου έκανε λόγο για «Απόβαση λαθρομεταναστών στη Νομική Σχολή». Βλ., Μ. Νιβολιανίτης, «Απόβαση λαθρομεταναστών στη Νομική Σχολή», εφ. Έθνος, 25-01-2011.

[207] Η πιστοποίηση της εγγραφής της κατάληψης πανεπιστημιακού χώρου στον επίσημο λόγο της μετάβασης από τη δικτατορία στην κοινοβουλευτική δημοκρατία ήρθε με την θεσμοποίηση της εξέγερσης του Πολυτεχνείου. Το «Πολυτεχνείο» πήρε τη θέση του στον κατάλογο των αργιών ενώ το κράτος αναγνωρίζει επίσημα τον χαρακτήρα των τριήμερων «εκδηλώσεων μνήμης» (15, 16 και 17 Νοεμβρίου) που πραγματοποιούνται κάθε χρόνο.

προϊούσα διαδικασία αποσύνθεσης[208] και παρά το ότι η κατάληψη αποτελεί σήμερα πια μια πρακτική που ο επίσημος δημόσιος λόγος θεωρεί απαράδεκτη και «έκνομη», είναι επίσης αλήθεια πως μέχρι και την απεργία πείνας των μεταναστών στη Νομική, οι καταλήψεις πανεπιστημιακών κτιρίων δεν αποτελούσαν εκείνο το είδος πραγματικότητας που έθετε σε άμεση κινητοποίηση τους μηχανισμούς του κράτους για την καταστολή τους[209].

Ως εκ τούτου, θα πρέπει να προσδιοριστούν πιο συγκεκριμένα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της «κατάληψης» έτσι ώστε να φωτιστεί το είδος της «κρίσης» που προκάλεσε και οδήγησε στην ταχύτατη κλιμάκωση. Μολονότι η εγκατάσταση ορισμένων ανθρώπων σε έναν συγκεκριμένο χώρο θα μπορούσε, οριακά, να αντιμετωπιστεί και ως «κατάληψή» του απ' αυτούς, υπό την έννοια ότι ακόμα και η απλή σωματική παρουσία κάπου «καταλαμβάνει χώρο», η έννοια της κατάληψης ως πολιτικής πρακτικής δεν αναφέρεται σ' αυτή την απλή παρουσία. Ως πολιτικό εγχείρημα, μια κατάληψη δεν εξαντλείται στην απλή συνεχή παρουσία σε έναν χώρο, αλλά αφορά μια ευρύτερη σύγκρουση που αφορά τις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα σ' αυτόν. Η κατάληψη ενός πανεπιστημιακού -και όχι μόνο- χώρου σηματοδοτεί πρώτα απ' όλα τη σύγκρουση μεταξύ δύο ανταγωνιστικών σχηματισμών ισχύος. Απ' τη μια πλευρά βρίσκεται η «κανονικότητα» του χώρου, δηλαδή η εκτύλιξη όλων εκείνων των διαδικασιών που συνιστούν την ομαλή πανεπιστημιακή λειτουργία, ενώ απ' την άλλη η ισχύς εκείνων που τον καταλαμβάνουν η οποία, απ' τη στιγμή που τίθεται σε κίνηση ακυρώνει -ή, επιδιώκει να ακυρώσει- την «κανονική» λειτουργία του. Είναι μέσα σ' αυτόν τον αμοιβαία αποκλειόμενο χαρακτήρα *των χρήσεων* του χώρου που λαμβάνει το πλήρες νόημά της η έννοια της κατάληψης και όχι μέσω της απλής παρουσίας εντός του. Εξάλλου, κατά τη διάρκεια

[208] Πρόκειται για τον διάχυτο και ατέρμονο λόγο περί του «τέλους της μεταπολίτευσης».

[209] Μολονότι οι καταλήψεις πανεπιστημιακών χώρων στον επίσημο δημόσιο λόγο παρουσιάζονται πολύ συχνά ως «ορμητήρια» για καταστροφές και οδομαχίες, το βάρος της καταστολής έπεφτε κατά κύριο λόγο στις καταστροφές και τις οδομαχίες και όχι στις ίδιες τις καταλήψεις. Για παράδειγμα, ενώ η περίοδος Μάιου-Ιουνίου 2006 και Ιανουαρίου-Μαρτίου 2007 χαρακτηρίστηκε από ένα εκτεταμένο κίνημα καταλήψεων πανεπιστημίων, διαδηλώσεων και συγκρούσεων με την αστυνομία, καμία επέμβαση δεν έγινε για την εκκένωση κατειλημμένων πανεπιστημιακών κτιρίων. Καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολίτευσης, η επέμβαση των αστυνομικών δυνάμεων σε πανεπιστημιακούς χώρους αποτελούσε μια ηθικά και πολιτικά οριακή πράξη η οποία πραγματοποιήθηκε ελάχιστες φορές. Η πιο σοβαρή απ' αυτές ήταν η επέμβαση της αστυνομίας και η σύλληψη 504 ατόμων στο Πολυτεχνείο στις 18 Νοεμβρίου του 1995 μετά από ολονύκτιες συγκρούσεις.

της ομαλής λειτουργίας του ένας πανεπιστημιακός χώρος είναι συνήθως «κατειλημμένος» από ανθρώπους αλλά δεν θεωρείται γι' αυτό πως τελεί «υπό κατάληψη».

Επιπλέον, μια βασική διαφορά της υπό εξέταση περίπτωσης από περιπτώσεις κατάληψης πανεπιστημιακών χώρων είναι ότι ο χώρος στον οποίο εγκαταστάθηκαν οι μετανάστες απεργοί πείνας (το κτίριο της Νομικής επί της οδού Σόλωνος) βρισκόταν εκείνη την περίοδο υπό ανακαίνιση και δεν χρησιμοποιούνταν[210]. Αυτό σημαίνει πως, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στις καταλήψεις πανεπιστημίων, στην περίπτωση της απεργίας πείνας δεν παρεμποδίστηκε καμία από τις λειτουργίες του ιδρύματος. Ως εκ τούτου, η χρήση του όρου «κατάληψη» για την εγκατάσταση των απεργών στο κτίριο της οδού Σόλωνος συνιστά οπωσδήποτε έναν μετασχηματισμό της έννοιας της κατάληψης, μια διεύρυνσή της η οποία την κάνει να συμπίπτει με την ίδια την απλή παρουσία των «παρανόμων» μεταναστών στο χώρο της Νομικής.

Η σημασία αυτής της διευρυμένης έννοιας της «κατάληψης» είναι δύσκολο να υπερτιμηθεί καθώς απολαμβάνει μια σημαντική θέση στον κυρίαρχο δημόσιο λόγο σε σχέση με τους μετανάστες, ξεπερνώντας την εμβέλεια των «γεγονότων της Νομικής». Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος ο Έλληνας πρωθυπουργός Αντώνης Σαμαράς, αναφερόμενος, κατά την προεκλογική περίοδο του Μαρτίου του 2012, στο «μεταναστευτικό πρόβλημα» έκανε λόγο για την ανάγκη «να ανακαταλάβουμε τις πόλεις» οι οποίες έχουν καταληφθεί από «παράνομους λαθρομετανάστες» (sic)[211]. Εδώ αξιοποιείται η ίδια αναπαράσταση της δημόσιας παρουσίας των «λαθρομεταναστών», υψωμένη αυτή τη φορά στη μέγα-κλίμακα της επικράτειας. Αν όμως η ίδια η παρουσία μεταναστών λογίζεται ως «κατάληψη», τότε ποια έννοια μπορεί να έχει η «ανακατάληψη» αν όχι την εξάλειψη αυτής της παρουσίας[212];

---

[210] Κάτι που το παραδέχεται και η συντηρητική Καθημερινή. Βλ., Α. Λακασάς, «Ο ανθρωπισμός, βορά στην πολιτική εκμετάλλευση», εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011.

[211] Βλ., Έ. Τριανταφύλλου, «Αντ. Σαμαράς: Να ανακαταλάβουμε τις πόλεις», εφ. Η Καθημερινή, 3-03-2012· Ν. Ελευθερόγλου, «Πρέπει να πάρουμε πίσω τις πόλεις μας», εφ. Δημοκρατία, 30-03-2012.

[212] Στον ίδιο νοηματικό ορίζοντα εντάσσονται και οι δηλώσεις του υπουργού Δημόσιας Τάξης (και Προστασίας του Πολίτη) Νίκου Δένδια κατά την έναρξη της πιο εκτεταμένης, μέχρι σήμερα, αστυνομικής επιχείρησης-σκούπα κατά «παράνομων» μεταναστών, του «Ξένιου Δία», η οποία τέθηκε σε εφαρμογή την 4η Αυγούστου του 2012. Ο υπουργός, αφού δήλωσε πως «[η] χώρα χάνεται», συνέχισε λέγοντας πως από «την κάθοδο των Δωριέων, 4000 (sic) χρόνια πριν, ουδέποτε η χώρα δεν δέχτηκε (sic) τόσο μεγάλης έκτασης εισβολή». Και πάλι, είναι αυτή καθαυτή η παρουσία «παράνομων» μεταναστών-τριών στην ελληνική επικράτεια που λογίζεται ως «εισβολή», η οποία,

Καθίσταται λοιπόν φανερό πως, παρά τη χρήση του συμβατικού όρου «κατάληψη», η «κρίση» της Νομικής παραπέμπει σε μια πραγματικότητα πολύ πιο σοβαρή από εκείνη που σχετίζεται με τις γνωστές φοιτητικές καταλήψεις πανεπιστημιακών χώρων.

Λαμβάνοντας υπόψη πως η παρουσία των μεταναστών απεργών στη Νομική δεν παρεμπόδισε καμία από τις δραστηριότητες του πανεπιστημίου, η παρακάτω δήλωση του προέδρου του Τμήματος Νομικής Θεόδωρου Φορτσάκη, η οποία δημοσιεύτηκε στα Νέα της 26ης Ιανουαρίου, μοιάζει, κατ' αρχάς, παράδοξη: «Είναι προφανές ότι το πανεπιστήμιο δεν μπορεί να λειτουργήσει με 300 ανθρώπους στο χώρο που δεν προέρχονται από το πανεπιστήμιο και επομένως έχουμε μια εμπλοκή που πρέπει να λυθεί»[213]. Το κλειδί για την ερμηνεία αυτής της τοποθέτησης βρίσκεται σ' αυτόν ακριβώς τον «προφανή» χαρακτήρα της. Αν οι απεργοί δεν εμποδίζουν, ευρισκόμενοι σε έναν χώρο που έτσι κι αλλιώς δεν χρησιμοποιείται, γιατί είναι «προφανές» πως το πανεπιστήμιο δεν μπορεί να λειτουργήσει; Η «εμπλοκή» λοιπόν, για την οποία γίνεται λόγος, αφορά πρωτίστως τα ίδια τα υποκείμενα που βρίσκονται στη Νομική και όχι κάποια δράση τους η οποία «παρακωλύει» την πανεπιστημιακή λειτουργία. Πρόκειται για «ανθρώπους μέσα στο χώρο που δεν προέρχονται από το πανεπιστήμιο», η ίδια η παρουσία των οποίων γίνεται αντιληπτή ως εμπόδιο για τη λειτουργία του.

Μια διαφορετική εκδοχή της παρουσίας των μεταναστών απεργών στη Νομική αρθρώνεται στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία. Στο πρωτοσέλιδό της στο φύλλο της 25ης Ιανουαρίου 2011, ο τίτλος με τον οποίο εισάγεται το θέμα είναι: «Καταφύγιο για 220 η Νομική», ενώ το υπόλοιπο κείμενο έχει ως εξής:

μάλιστα, ξεπερνώντας κατά πολύ ακόμα και την εμπειρία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μπορεί να συγκριθεί μόνο με την «κάθοδο των Δωριέων». Αφήνοντας κατά μέρος το γεγονός ότι από την άποψη της ιστορικής τεκμηρίωσης ο χαρακτήρας και οι συνέπειες της «δωρικής εισβολής» απέχουν πολύ απ' το να έχουν διευκρινιστεί και παραβλέποντας το ότι οι Δωριείς δεν κατέστρεψαν την «Ελλάδα» αλλά συνέτειναν στην καταστροφή του Μυκηναϊκού κόσμου, είναι ανάγκη να τονιστεί ότι η εν λόγω εισβολή αναφέρεται σε επιθέσεις και καταστροφές που πραγματοποιήθηκαν *με τη δύναμη των όπλων*. Είναι, πράγματι, εντυπωσιακή η άνεση με την οποία η έννοια της εισβολής αποσυνδέεται από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις χάνοντας έτσι κάθε συγκεκριμένο περιεχόμενο. Βλ., «Ν. Δένδιας για το μεταναστευτικό: Έχουμε μια νέα "κάθοδο των Δωριέων"», εφ. Το Βήμα, 06-08-2012, http://www.tovima.gr/society/article/?aid=469853, προσβάσιμο στις 12-11-2012.

[213] Ο μικροπολιτικός, «Θεόδωρος Φορτσάκης», εφ. Τα Νέα, 26-01-2012.

> Έφτασαν με πλοία οι 220 μετανάστες από την Κρήτη στην Αθήνα. Οι 50 συνέχισαν για τη Θεσσαλονίκη. Οι υπόλοιποι 170 ενώθηκαν με 50 από την Αθήνα και βρήκαν καταφύγιο στη Νομική Σχολή. Σήμερα όλοι ξεκινούν απεργία πείνας με αίτημα να νομιμοποιηθούν.

Αντί για την «επιθετική» αναπαράσταση της κατάληψης, η συγκεκριμένη εφημερίδα προτάσσει εκείνη του «καταφυγίου»[214], του τόπου δηλαδή εντός του οποίου μπορεί κανείς να προστατευτεί από τους διώκτες του που βρίσκονται απ' έξω. Αν στις περιπτώσεις των εφημερίδων που προαναφέρθηκαν οι απεργοί πείνας εμφανίζονται ως «καταληψίες», εδώ παρουσιάζονται ως κυνηγημένοι που βρίσκουν «άσυλο» στο κτίριο της Νομικής. Η μήτρα νοημάτων απ' την οποία αντλεί ο συγκεκριμένος λόγος καθίσταται εμφανής στη συνέχεια του δημοσιεύματος, στο εσωτερικό της εφημερίδας. Εκεί, ο κεντρικός τίτλος είναι «Σόλωνος και ασυλίας» ενώ στον υπέρτιτλο, με κεφαλαία γράμματα και μέσα σε εισαγωγικά -που δηλώνουν πως πρόκειται για λόγια κάποιου απ' τους μετανάστες- τίθεται η φράση «"Εδώ ήρθαμε για να γίνουμε νόμιμοι ή για να πεθάνουμε"»[215]. Έτσι, ο δραματικός τόνος με τον οποίο διατυπώνεται η αποφασιστικότητα των απεργών, εγγράφεται στον ιδιαίτερο νοηματικό κόμβο του «ασύλου», το οποίο τίθεται ως συνώνυμο του κτιρίου της Νομικής παίρνοντας μάλιστα τη θέση μιας απ' της συντεταγμένες του οικοδομικού τετραγώνου στο οποίο βρίσκεται («Σόλωνος και ασυλίας»).

Η συγκεκριμένη χρήση της «ασυλίας», ωστόσο, φέρνει στην επιφάνεια μιαν ορισμένη αμφισημία της ίδιας της έννοιας του ασύλου. Η γενική έννοια «άσυλο» αναφέρεται σ' εκείνους τους «ιερούς» τόπους που προσφέρουν ασφάλεια σ' όσους καταφεύγουν εντός τους[216]και είναι απ' αυτή την νοηματική πηγή που αντλεί η, πολύ διαφορετική, σύγχρονη έννοια του ασύλου που αποδίδεται στους πρόσφυγες εκ

[214] Μολονότι η Ελευθεροτυπία γενικά δεν προτάσσει την έννοια της κατάληψης, δεν την αποφεύγει τελείως. Για παράδειγμα, στο εσωτερικό του φύλλου της 26ης Ιανουαρίου, στο εισαγωγικό τμήμα του κειμένου που αναφέρεται στην απεργία πείνας, γίνεται λόγος για «κατάληψη της Νομικής». Βλ., Ά. Ανδριτσάκη, «Όλοι "ανεύθυνοι" και μπαλάκι οι μετανάστες», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.

[215] Δ. Ρουτσώνης, «Σόλωνος και ασυλίας», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-011.

[216] Σύμφωνα με το *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη, το άσυλο είναι: 1. ιερός και απαραβίαστος τόπος, 2. ο χώρος που παρέχει προστασία και ασφάλεια σε καταδιωκόμενα πρόσωπα και 3. φιλανθρωπικό ή νοσηλευτικό ίδρυμα που παρέχει στέγη, διατροφή, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και προστασία σε άτομα που έχουν ανάγκη, όπως φτωχούς, αρρώστους, αναπήρους κ.ά. Βλ., Γ. Μπαμπινιώτης (1998: 308).

μέρους των κρατών. Υπάρχει, ωστόσο, και μια διαφορετική, σύγχρονη και εγχώρια εκδοχή ασύλου που διαφοροποιείται σημαντικά τόσο απ' την αρχαία όσο και από εκείνη της νομοθεσίας για τους πρόσφυγες, η οποία αφορά συγκεκριμένα το πανεπιστήμιο. Οι ρίζες της βρίσκονται, επίσης, στην εξέγερση του Πολυτεχνείου και, ως εκ τούτου, είναι συνυφασμένη με την πρακτική των καταλήψεων πανεπιστημιακών χώρων. Καθώς η καταστολή των καταλήψεων της Νομικής και, κυρίως, του Πολυτεχνείου, θεωρήθηκε ως το αποκορύφωμα της αγριότητας του στρατιωτικού καθεστώτος, η απαγόρευση της δράσης των κατασταλτικών δυνάμεων του κράτους μέσα στα πανεπιστήμια κατέστη μια συνθήκη που πιστοποιούσε τον δημοκρατικό χαρακτήρα του μεταπολιτευτικού καθεστώτος, υπογραμμίζοντας έτσι τη ρήξη με το χουντικό παρελθόν[217].

Η συνθήκη αυτή αργότερα έλαβε και θεσμικό χαρακτήρα, κωδικοποιούμενη με νομικούς όρους στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ως «πανεπιστημιακό άσυλο», μέσω του νόμου-πλαίσιο του 1982 (νόμος 1268 ΦΕΚ 87 Ά 16-07-1982, άρθρο 2, παρ. 4-5). Μέσα απ' αυτές τις εξελίξεις, η έννοια του άσυλου αναμορφώθηκε αφού απομακρύνθηκε από το αρχικό νοηματικό πλαίσιο του κυνηγημένου που αναζητά προστασία και έλαβε τον χαρακτήρα ενός κατοχυρωμένου, δημοκρατικού δικαιώματος της «πανεπιστημιακής κοινότητας» και, ειδικότερα, του «φοιτητικού κινήματος». Παρά τη διαρκή φθορά του κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η οποία κορυφώθηκε με την πλήρη κατάργηση της νομικής του έννοιας από τον πρόσφατο νόμο-πλαίσιο του 2011 (νόμος 4009 ΦΕΚ 195 Ά, 06-09-2011)[218], ο γενικός τρόπος αντίληψης του πανεπιστημίου μέχρι και σήμερα αναγνωρίζει σ' αυτό κάποιου είδους

[217] Είναι ανάγκη να υπογραμμιστεί πως το αντικείμενο της ανάλυσης εδώ είναι η σύγχρονη έννοια του πανεπιστημιακού ασύλου και όχι το πανεπιστημιακό άσυλο εν γένει, το οποίο συνιστά μια πραγματικότητα οπωσδήποτε παλιότερη. Πράγματι, φαίνεται πως μιαν εθιμική έννοια ασύλου, απαγόρευσης δηλαδή της εισόδου αστυνομικών δυνάμεων σε πανεπιστημιακό χώρο χωρίς άδεια των πανεπιστημιακών αρχών, αναγνωριζόταν ήδη από τον 19ο αιώνα. Σύμφωνα με τον Χ. Λάζο, στα «Γαλβανικά» του 1896 οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών εξανάγκασαν σε παραίτηση τον Πρύτανη γιατί η εισβολή της αστυνομίας «είχε καταπατήσει το πανεπιστημιακό άσυλο» ενώ επίσης δήλωσαν ότι «και εις δε αστυφύλαξ, αν τολμήση να πατήση τον περίβολον, ή το πεζοδρόμιον του Πανεπιστημίου, θα φονευθή». Βλ. Χ. Λάζος (1986: 168-9).

[218] Είναι ανάγκη εδώ να υπενθυμίσουμε πως η Νέα Δημοκρατία αξιοποίησε την απεργία πείνας στη Νομική προτείνοντας κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου. Βλ., ενδεικτικά, Γ. Σαραντάκος, «Βέρτιγκο στη ΝΔ για το άσυλο», εφ. Έθνος, 27-01-2011 καθώς και «Να συμφωνήσει με τη Ν.Δ. (Κύριο άρθρο)», εφ. Καθημερινή, 27-01-2011.

«άσυλο», προσδιορισμένο με βάση την «πανεπιστημιακή κοινότητα».

Η έννοια του ασύλου, όπως αναδύεται από το παραπάνω δημοσίευμα της εφημερίδας Ελευθεροτυπία, είναι αρκετά διαφορετική από εκείνη του «πανεπιστημιακού ασύλου». Τα υποκείμενα που βρίσκονται στο κτίριο της Νομικής και αναλαμβάνουν το εγχείρημα της απεργίας πείνας δεν εντάσσονται κατά κανέναν τρόπο στην «πανεπιστημιακή κοινότητα» και μάλιστα σε καμιάν άλλη θεσμικά αναγνωρισμένη κοινότητα. Αντιστοίχως, η έννοια του ασύλου που αφορά την περίπτωσή τους δεν είναι εκείνη ενός «δημοκρατικού ή/και αγωνιστικού κεκτημένου», αφού το εν λόγω κεκτημένο δεν τους περιλαμβάνει. Στην περίπτωση αυτή το άσυλο υποστρέφεται, κατά κάποιον τρόπο, στα χαρακτηριστικά της καταγωγής του και οι «καταληψίες» μετατρέπονται σε «ικέτες» που αναζητούν καταφύγιο. Το παρακάτω απόσπασμα είναι επίσης από δημοσίευμα της εφημερίδας Έλευθεροτυπία της 25ης Ιανουαρίου:

> Αλληλεγγύη, ανθρωπισμός, άσυλο. Λέξεις που ξαφνικά άρχισαν να ηχούν διαφορετικά στις αίθουσες της Νομικής. Εκεί όπου, ίσως για πρώτη φορά ύστερα από χρόνια, αναδεικνύεται η πεμπτουσία του πανεπιστημιακού ασύλου όπως ιστορικά έχει προσδιοριστεί.[219]

Μολονότι στο απόσπασμα γίνεται αναφορά στο «πανεπιστημιακό άσυλο» και μάλιστα όπως αυτό έχει «προσδιοριστεί ιστορικά», η συστάδα των εννοιών στις οποίες εγγράφεται είναι πολύ διαφορετική από εκείνη που συνήθως αναφέρεται σ' αυτό. Αντί για τα κεκτημένα του φοιτητικού κινήματος και της δημοκρατίας, το άσυλο στην περίπτωση αυτή συνδέεται με την «αλληλεγγύη» και τον «ανθρωπισμό».

5.3. Αποτελέσματα της ανάλυσης: ανθρωπισμός και αστυνομία

Η ένταξη των μεταναστών απεργών της Νομικής στην επικράτεια ενός ορισμένου «ανθρωπιστικού» λόγου προσδιορίζει αντιστοίχως και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί αναπαρίστανται ως υποκείμενα. Δεσπόζον χαρακτηριστικό αυτού του λόγου είναι η «φιλανθρωπία» απέναντι στους «αναξιοπαθούντες» και η θεματική του «δυστυχή» μετανάστη σφράγισε μερικές από τις πιο διαδεδομένες αναπαραστάσεις των απεργών

[219] Ά. Ανδριτσάκη, «ΔΑΠ, ΠΑΣΠ: Αλληλεγγύη μεν, άμεση μεταφορά δε», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.

πείνας. Ενδεικτικά, μπορούν να επισημανθούν οι αναφορές στην «ανθρώπινη αγωνία», τη «φιλανθρωπία», τον «ανθρώπινο πόνο», την «ανθρωπιστική βοήθεια στους ανθρώπους αυτούς», τους «απελπισμένους μετανάστες», τους «ταλαιπωρημένους ανθρώπους», τους «ταλαιπωρημένους, απελπισμένους ανθρώπους», τους «δυστυχείς ανθρώπους», τους «δυστυχείς λαθρομετανάστες», τους «δυστυχισμένους ανθρώπους», τους «ταλαίπωρους ανθρώπους», τον «ανθρώπινο πόνο εκατοντάδων παράνομων μεταναστών», τους «300 απελπισμένους μετανάστες» και την «εκμετάλλευση του ανθρώπινου πόνου»[220].

Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από το ίδιο δημοσίευμα της Ελευθεροτυπίας της 25ης Ιανουαρίου και δίνει τη δυνατότητα να προσδιοριστεί ακριβέστερα αυτός ο τρόπος αναπαράστασης. Η αρθρογράφος παραθέτει τα λόγια του πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών:

> «Ασφαλώς η κατάσταση αυτή δεν ευνοεί τη λειτουργία του Πανεπιστημίου σε μια κρίσιμη μάλιστα περίοδο για το δημόσιο πανεπιστήμιο. Από την άλλη

[220] Βλ., Ά. Παναγιωταρέα, «Ασφυξία...», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011· Γ. Μανώλη, «Φτάσαμε στο σημείο να χρειάζεται φράκτης στην Πλατεία Συντάγματος», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011· Ά. Παναγιωταρέα, «Πάρτε τους τώρα», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011· Ά. Παναγιωταρέα, «Τα όρια της ανοχής», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011· Ν. Μάστορας, Σ. Βραδέλης, «Μαζική απεργία πείνας από 300 παράνομους μετανάστες», εφ. Τα Νέα, 25-01-2011· Β. Κεχαγιά, «Στο στόχαστρο μπαίνει το άσυλο μετά την κατάληψη», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011· Ρ. Γεωργακοπούλου, «Πρόσκοποι και όμηροι», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011· Ι.Κ., Πρετεντέρης, «Περίεργα πράγματα», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011· Α. Λακασάς, «Ο ανθρωπισμός, βορά στην πολιτική εκμετάλλευση», εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011· Α. Λακασάς, Μ. Δεληθανάση, Ε. Καραμανώλη, «Εντολή για κατεπείγουσα προκαταρκτική έρευνα», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011· Π. Παναγιώτου, «Ανεύθυνες συμπεριφορές...», εφ. Έθνος, 26-01-2011· Μ. Νιβολιανίτης, «Θύελλα αντιδράσεων για την κατάληψη», εφ. Έθνος, 26-01-2011· Χ. Οικονόμου (επιμέλεια), «"Στέγαση πρωτοβουλίας"», εφ. Έθνος, 27-01-2011· Έθνος-Γνώμη (Κύριο άρθρο), «Έλλειμμα υπευθυνότητας», εφ. Έθνος, 27-01-2011· Π. Παναγιώτου, «Το επιφαινόμενο του... ασύλου», εφ. Έθνος, 28-01-2011· «"Κάποιοι να σταματήσουν να παίζουν παιχνίδια εις βάρος δυστυχισμένων ανθρώπων", σημείωσε ο Υφυπουργός Προστασίας του Πολίτη», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011, στο http://www.tovima.gr/society/article/?aid=380327, προσβάσιμο στις 31-08-2012· «Θέλει να ξεμπερδεύει με μετανάστες και άσυλο», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011· Θ. Καρτερός, «Ανθρωπιστική γυμναστική», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011· Π., Στεφανάκου, «Ο πρύτανης ζητεί λύση, με τελεσίγραφο απαντά η κυβέρνηση», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011· «Ειρηνική λύση και συνεργασία με τις πρυτανικές αρχές», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.

> πλευρά, δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε ότι πρόκειται γι' ανθρώπους που βρίσκονται στο έσχατο επίπεδο επιβίωσης», δήλωσε την (sic) «Ε» ο πρύτανης του κορυφαίου πανεπιστημίου της χώρας, Θεοδόσης Πελεγρίνης, ο οποίος δεν παρέλειψε να διαβεβαιώσει για τις ομαλές συνθήκες που επικρατούν.[221]

Απ' τη μια αναγνωρίζεται πως η παρουσία των μεταναστών αποτελεί πρόβλημα για τη λειτουργία του πανεπιστημίου, απ' την άλλη όμως επισημαίνεται πως δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι «πρόκειται γι' ανθρώπους που βρίσκονται στο έσχατο επίπεδο της επιβίωσης». Ως εκ τούτου, είναι οι εσχατιές της επιβίωσης στις οποίες βρίσκονται οι μετανάστες απεργοί που κάνουν το πανεπιστήμιο να ανέχεται την προβληματική, κατά τα άλλα, παρουσία τους. Σε ένα διαφορετικό απόσπασμα δηλώσεων του πρύτανη, που δημοσίευσε η εφημερίδα Αυγή της 26ης Ιανουαρίου και το οποίο μπορεί να θεωρηθεί και ως «συνέχεια» του προηγούμενου, παρατίθενται τα εξής:

> Είπε (ενν. ο πρύτανης) ότι ζήτησε από το υπουργείο Προστασίας του Πολίτη να μην ξεκινήσουν οι μετανάστες από την Κρήτη και επεσήμανε τη δύσκολη κατάσταση που έχουν να αντιμετωπίσουν: «Από τη μια μεριά βλέπεις αυτούς τους ανθρώπους, εξαθλιωμένους, να προσπαθούν να επιβιώσουν και από την άλλη πρέπει να κρατήσεις την αξιοπρέπεια του πανεπιστημίου».[222]

Ο πρύτανης, σύμφωνα με το δημοσίευμα, αν και ζήτησε την επέμβαση της αστυνομίας ούτως ώστε να μη φτάσουν οι μετανάστες στη Νομική, τους αντιμετωπίζει με συμπάθεια. Είναι μέσω των αναφορών του «σε αυτούς τους ανθρώπους» που πρέπει να γίνει κατανοητή και η συγκεκριμένη έννοια του «ανθρωπισμού» για την οποία έγινε λόγος παραπάνω. Εδώ εκτός από το ζήτημα της επιβίωσης τίθεται και εκείνο της εξαθλίωσης, ενώ το σημαντικότερο στοιχείο είναι η διάκριση/ένταση που οικοδομείται μεταξύ των «εξαθλιωμένων» και της «αξιοπρέπειας του πανεπιστημίου». Στο σχήμα που αναδύεται, οι «εξαθλιωμένοι» μετανάστες τοποθετούνται «από τη μια μεριά» και η «αξιοπρέπεια» του

[221] Ά. Ανδριτσάκη, «ΔΑΠ, ΠΑΣΠ: Αλληλεγγύη μεν, άμεση μεταφορά δε», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.

[222] Δ. Σφέτσα, «Πρωτοφανής επίθεση σε μετανάστες και πανεπιστημιακό άσυλο», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.

πανεπιστημίου «από την άλλη». Ταυτόχρονα, οι διοικητικές αρχές του πανεπιστημίου λαμβάνουν τη μορφή μιας «ενδιάμεσης» εξουσίας η οποία επιχειρεί να συμβιβάσει τους αντιτιθέμενους πόλους. Από εκεί προκύπτουν και οι συγκεκριμένες «δυσκολίες που έχουν να αντιμετωπίσουν».

Στα πλαίσια αυτού του λόγου καθίσταται, κατά κάποιον τρόπο, εύλογη η κατάσταση «εξαθλίωσης» στην οποία βρίσκονται οι μετανάστες η οποία, ωστόσο, δεν φαίνεται να εγείρει την ανάγκη κάποιας περαιτέρω επεξήγησης. Σε τι συνίσταται αυτή η «εξαθλίωση»; Τι σημαίνει συγκεκριμένα να «βλέπεις ανθρώπους, εξαθλιωμένους, να προσπαθούν να επιβιώσουν»; Η ίδια η έννοια της επιβίωσης υποβάλλει άμεσα μια εικόνα ανθρώπων που αγωνίζονται να βρουν κάποια εργασία για να ζήσουν ή, ακόμα χειρότερα, κάτι για να τραφούν. Αντίθετα, ο λόγος των απεργών αναφέρεται σε αγωνιζόμενους εργαζόμενους[223] ενώ η ίδια η απεργία πείνας σημαίνει την εθελούσια παύση της σίτισης, δηλαδή μια ριζική εγκατάλειψη της στοιχειώδους μέριμνας για την επιβίωση. Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί πως ήδη η ένταση ανάμεσα στους «εξαθλιωμένους» και το πανεπιστήμιο θέτει το πανεπιστήμιο ως έναν θεσμό που περιλαμβάνει ανθρώπους από ένα -ταξικό- επίπεδο και πάνω αποκλείοντας όσους βρίσκονται κάτω απ' αυτό. Μόνο με βάση αυτόν τον αποκλεισμό μπορεί να γίνει κατανοητό το ότι εκείνοι-ες που βρίσκονται στο βυθό της κοινωνικής ιεραρχίας προσπαθώντας να επιβιώσουν βρίσκονται σε αντίφαση με την «αξιοπρέπεια» του θεσμού. Εδώ η «αξιοπρέπεια», ως αντίποδας της «εξαθλίωσης», αποτελεί σημάδι κοινωνικής ανωτερότητας.

Η συγκεκριμένη εκδοχή «ανθρωπιστικού» λόγου καταχωρεί την παρουσία των μεταναστών στη Νομική σε μια ευρύτατα διαδεδομένη μήτρα νοημάτων στο κέντρο της οποίας βρίσκονται οι «αναξιοπαθούντες», τα «θύματα» που χρειάζονται τη συμπόνια «μας». Δεν πρόκειται για έναν αγώνα που διεξάγεται από ανθρώπινα υποκείμενα που αξιώνουν την κατάργηση της ανισότητας, της καταπίεσης και των αδικιών που υφίστανται αλλά για εκείνη την οριακή κατάσταση «εξαθλίωσης» που εγκαλεί τη φιλανθρωπία των ισχυρών. Αυτοί οι «εξαθλιωμένοι άνθρωποι» τίθενται ως ένα θέαμα εξαθλίωσης -το ρήμα που χρησιμοποιείται στο απόσπασμα είναι το «βλέπεις»- και είναι ακριβώς ως θέαμα που υπονομεύουν την «αξιοπρέπεια του πανεπιστημίου».

Σε δημοσίευμα της εφημερίδας Τα Νέα της 25ης Ιανουαρίου γίνεται η εξής

[223] Βλ., υποσημείωση 191 στο παρόν κεφάλαιο.

αναφορά στη στάση των φοιτητικών παρατάξεων ΔΑΠ και ΠΑΣΠ απέναντι στην απεργία πείνας:

> Και οι δύο παρατάξεις δήλωσαν μεν αλληλέγγυες στον αγώνα των μεταναστών για καλύτερη ζωή και κατανόηση για το δράμα τους, ωστόσο τόνισαν ότι ο πανεπιστημιακός χώρος δεν προσφέρεται για τέτοιες ενέργειες.[224]

Στην περίπτωση αυτή, η «κατανόηση του δράματος» και η «αλληλεγγύη», αν και αναφέρονται, δεν αρκούν για να αντιστραφεί η ρητή αντίθεση στην παραμονή των μεταναστών εντός της Νομικής. Μια ακόμα εκδοχή αυτής της ρητορικής διατυπώνεται στα Νέα της επόμενης ημέρας (26 Ιανουαρίου). Εκεί, σε άρθρο του ο «συνταγματολόγος, πρώην ευρωβουλευτής του ΠΑΣΟΚ»[225] Κώστας Μποτόπουλος κάνει λόγο για «κατάληψη» και για «"φιλοξενία" με το ζόρι μεγάλης ομάδας μεταναστών» στη Νομική, ενώ διατυπώνει και μια ξεκάθαρη στρατηγική για την αντιμετώπιση του «μεταναστευτικού ζητήματος»:

> Ο μόνος ρεαλιστικός, στο πλαίσιο του κράτους δικαίου, δρόμος περνά από τον συνδυασμό μεγαλύτερης ένταξης για τους νόμιμους μετανάστες - συνεργασίας όλων των οργάνων του κράτους για πάταξη κάθε παρανομίας. Με συνείδηση βέβαια ότι άλλη παρανομία συνιστά η απελπισμένη προσπάθεια δυστυχών ανθρώπων να βρουν στον ήλιο μοίρα και άλλη η αξιοποίηση της κρατικής αδυναμίας ή ανοχής, από ορισμένους μετανάστες ή από εκμεταλλευτές τους, για δημιουργία ανομίας ή για προσπορισμό βλαπτικής για το κοινωνικό σύνολο ωφέλειας (στην οποία περιλαμβάνεται και η στενά κομματική).[226]

Στην περίπτωση αυτή, η απεργία πείνας στη Νομική προβάλλεται στο ευρύτερο πλαίσιο της συνολικής μεταναστευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους. Η κεντρική ιδέα που διατυπώνεται στο απόσπασμα -ένταξη για όσους είναι ήδη εδώ και είναι νόμιμοι, πάταξη της παρανομίας για τους υπόλοιπους- αποτελεί μια ευρύτατα

---

[224] Ν. Μάστορας, Σ. Βραδέλης, «Μαζική απεργία πείνας από 300 παράνομους μετανάστες», εφ. Τα Νέα, 25-01-2012.

[225] Πρόκειται για την παρουσίασή του όπως παρατίθεται στην εφημερίδα.

[226] Κ. Μποτόπουλος, «Δικαιώματα και νομιμότητα: Η κατάληψη της Νομικής, το άσυλο και οι μετανάστες», εφ. Τα Νέα, 26-01-2012.

διαδεδομένη αντίληψη «διαχείρισης» της μετανάστευσης τόσο σε εγχώριο επίπεδο όσο και σε εκείνο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η ρητά διατυπωμένη ανάγκη «πάταξης της παρανομίας» συνδυάζεται εδώ με κάποιου είδους κατανόηση για την «απελπισμένη προσπάθεια δυστυχών ανθρώπων να βρουν στον ήλιο μοίρα».

Είναι και σ' αυτή την περίπτωση αναγκαίο να επιμείνουμε στην ιδιαιτερότητα αυτού του «ανθρωπισμού» που επανέρχεται σε διάφορα αποσπάσματα. Είτε πρόκειται για τον πρύτανη που εγκαλεί την αστυνομία γιατί δεν επενέβη πριν οι μετανάστες απεργοί εισέλθουν στη Νομική, είτε για τις φοιτητικές παρατάξεις που δηλώνουν πως το πανεπιστήμιο δεν είναι χώρος που «προσφέρεται για τέτοιες ενέργειες», είτε για τον πρώην ευρωβουλευτή που ζητά «συνεργασία όλων των οργάνων του κράτους για πάταξη κάθε παρανομίας», η ρητά διατυπωμένη συμπάθεια προς τους «δυστυχείς» δεν είναι αρκετή για να οδηγήσει στην υποστήριξη του εγχειρήματος και των απαιτήσεών τους. Η «δυστυχία» και η «εξαθλίωση» για την οποία γίνεται λόγος δεν αναγνωρίζονται ως συνθήκες απαράδεκτες αυτές καθ' αυτές και, ως εκ τούτου, δεν οδηγούν στη διατύπωση του στόχου της κατάργησής τους. Αντίθετα, εκείνο που υποστηρίζεται ρητά, αν και με μια συμπονετική χροιά, είναι η οπτική του κράτους και των νομικών προσταγών του, οι οποίες μάλιστα βρίσκονται στη βάση της συγκρότησης του καθεστώτος της μεταναστευτικής παρανομίας.

Η «συμπόνια», όπως αναδείχθηκε από τα αποσπάσματα που αναλύθηκαν μέχρι εδώ, από πρακτική άποψη μπορεί να σημαίνει μόνο μια κάπως διαφοροποιημένη αστυνομική μεταχείριση, όχι την άρνηση της αστυνομικής μεταχείρισης. Φαίνεται πως αυτός ο λόγος της λύπησης για τους «δυστυχείς» προσδιορίζει ένα κατώφλι που αφορά την ενδεδειγμένη αντιμετώπισή τους. Όπως τέθηκε στο παραπάνω απόσπασμα των Νέων, η αντιμετώπιση της παρανομίας όσων αναζητούν «στον ήλιο μοίρα» πρέπει να είναι διαφορετική από εκείνη όσων «αξιοποιούν την κρατική αδυναμία ή ανοχή». Η συγκεκριμένη διάκριση θα μπορούσε, ίσως, να θεωρηθεί ως κάποιου είδους «αστυνομικός ανθρωπισμός». Στο κέντρο αυτής της εκδοχής λόγου βρίσκεται η μέριμνα για το κράτος, το οποίο, όντας «αδύναμο» ή «ανεκτικό», υφίσταται κάποιου είδους «εκμετάλλευση». Όσο οι «παράνομοι» μετανάστες δικαιώνουν τη γενική αναπαράσταση του δυστυχούς και αναξιοπαθούντος, μπορούν ίσως να ελπίζουν σε κάποια «ανθρωπιστική μεταχείριση» μέσα στο αστυνομικό πλαίσιο διαχείρισης της παρανομίας τους. Αν όμως πάψουν να συμπεριφέρονται ως δυστυχείς και αξιώσουν να διεκδικήσουν έμπρακτα την άρση των ανισοτήτων και του καθεστώτος της παρανομίας στο οποίο υπάγονται, τότε

βρισκόμαστε μπροστά στη «δημιουργία ανομίας» και στον «προσπορισμό βλαπτικής για το κοινωνικό σύνολο ωφέλειας» και, ως εκ τούτου, η αντιμετώπιση οφείλει να είναι σκληρή.

Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, το «κοινωνικό σύνολο» και η «ωφέλειά του» εμφανίζονται να έχουν ως προϋπόθεσή τους τη μεταναστευτική παρανομία. Η «ωφέλεια του κοινωνικού συνόλου», η οποία αντιτίθεται στον αγώνα των παρανόμων κατά της παρανομίας τους, υποβάλλει την ιδέα πως οι «λαθραίοι» είναι κοινωνικά ωφέλιμο να παραμείνουν τέτοιοι. Επίσης, η αντιπαράθεση μεταξύ «παρανόμων» μεταναστών και «κοινωνικού συνόλου» φανερώνει μιαν εννοιολόγηση σύμφωνα με την οποία οι «παράνομοι» μετανάστες δεν συμπεριλαμβάνονται στο «κοινωνικό σύνολο», τουλάχιστον όχι σ' εκείνο στο οποίο ανήκουν οι Έλληνες πολίτες. Αν και είναι μόνο μέσα σε ένα ορισμένο καθεστώς κοινωνικών σχέσεων που μπορούν κάποιοι-ες να μετατραπούν σε «παράνομους» και «ξένους», στη συγκεκριμένη εκδοχή λόγου οι παράνομοι αναδύονται ως ένα, τρόπον τινά, «εξωκοινωνικό» στοιχείο. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, κάθε προσπάθεια αμφισβήτησης του καθεστώτος μεταναστευτικής παρανομίας, όπως η απεργία πείνας στη Νομική, γίνεται αντιληπτή ως επίθεση στο κράτος, την ισχύ των νόμων, αλλά και στο ίδιο το «κοινωνικό σύνολο».

Ακολουθώντας, στο σημείο αυτό, την ανάλυση της H. Arendt (1986[1958]: 241-248), σύμφωνα με την οποία είναι ο αρθρωμένος λόγος (η ομιλία) που αποδίδει στην πράξη τόσο το ιδιαίτερα ανθρώπινο νόημά της όσο και το υποκείμενό της, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως ο εκτοπισμός του λόγου και των απαιτήσεων των μεταναστών απεργών καθώς και η περιστολή της παρουσίας και της δράσης τους σε ένα «αναξιοπρεπές» θέαμα «δυστυχών ανθρώπων», πρέπει να εννοηθεί ως εκδήλωση και στερέωση σε επίπεδο λόγου του αποκλεισμού τους από τον χώρο της ενεργητικής ανθρώπινης υποκειμενικότητας. Μπορεί έτσι να γίνει κατανοητή επακριβώς και η επισήμανση του S. Mezzadra (2004: 267-8), σύμφωνα με την οποία η διάχυτη στη δημόσια σφαίρα εικόνα του μετανάστη ως αδύναμου που κατά κύριο λόγο χρειάζεται φροντίδα και βοήθεια, έχει την τάση να εγγράφεται σε μια πατερναλιστική λογική η οποία θέτει τους μετανάστες-τριες ως ιεραρχικά κατώτερους και τους αρνείται κάθε ευκαιρία να καταστούν ανθρώπινα υποκείμενα ισότιμα με όλα τα υπόλοιπα.

Μέσα απ' αυτό το πρίσμα πρέπει να αντιμετωπιστεί και το γεγονός ότι η γενική συμπάθεια προς τους μετανάστες συνυπάρχει χωρίς πρόβλημα με την επίκληση της αστυνομικής δράσης. Στον αστερισμό των αναπαραστάσεων που

αναδύονται από την ανάλυση των παραπάνω δημοσιευμάτων, η «ανθρώπινη εξαθλίωση», μια γενικώς φιλική προς τους μετανάστες στάση και μια εναντίον τους επέμβαση της αστυνομίας, συμπαρατίθενται κανονικά ως πλευρές μιας αντιμετώπισης που δεν αναγνωρίζεται ως εγγενώς αντιφατική. Αυτό που κάνει αισθητή την παρουσία του εδώ είναι μάλλον εκείνο το υπο-πολιτικό ανθρωπιστικό επίπεδο για το οποίο κάνει λόγο ο G. Agamben (2005[1995]: 120-211), το χάσμα δηλαδή μεταξύ του «πολιτικού» και του «ανθρωπιστικού» επιπέδου το οποίο μαρτυρά τον ριζικό αποκλεισμό όσων εμπίπτουν στο δεύτερο.

Ιδιαιτέρως χρήσιμη για την κατανόηση αυτού του χάσματος είναι η ανάλυση της V. Pupavac σχετικά με τις μεταβολές στις αναπαραστάσεις και την αντιμετώπιση των προσφύγων κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, μετά την κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και την ιστορική εξάντληση των οριοθετήσεων και στρατηγικών του ψυχρού πολέμου, ξεκινά μια διαδικασία ανασημασιοδότησης και «αποπολιτικοποίησης» της φιγούρας του πρόσφυγα. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για την αναμόρφωσή της στο πλαίσιο ενός «υποδείγματος υγείας», για το πέρασμα από τον «πρόσφυγα ως πολιτικό εξόριστο στον πρόσφυγα ως ασθενή» [μετάφραση δική μου] (Pupavac, 2008: 279, 280). Ο πρόσφυγας και, μπορούμε να προσθέσουμε ο «παράνομος μετανάστης» σε ορισμένες περιπτώσεις, γίνεται τώρα αντιληπτός ως ένα «τραυματισμένο» πρόσωπο που έχει ανάγκη φροντίδας. Η συγκεκριμένη πρόσληψη τροποποιεί και την συνακόλουθη έννοια της αλληλεγγύης προς τους «ασθενείς», η οποία:

> …σε αντίθεση με την πολιτική αλληλεγγύη δεν βασίζεται σε μια σχέση μεταξύ ίσων, αλλά σε μια σχέση εξάρτησης στην οποία εκείνοι-ες με την απομειωμένη ικανότητα απαλλάσσονται από τις κανονικές ευθύνες. Το σημαντικότερο, στα άτομα που αναλαμβάνουν το ρόλο του ασθενούς (the sick role) δεν αποδίδεται υπαιτιότητα [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*).

Στο βαθμό που η ουσιαστική κατοχύρωση δικαιωμάτων και η αναγνωρισμένη συμμετοχή στην πολιτική κοινότητα περνούν -χωρίς αυτό να αποτελεί και εγγύηση- μέσα από την ιδιότητα του πολίτη, εκείνοι-ες που δεν την κατέχουν και που βρίσκονται μάλιστα σε κατάσταση «παρανομίας», τίθενται κατά κάποιον τρόπο εκτός του αναγνωρισμένου πολιτικού αλλά και κοινωνικού πεδίου εν γένει. Εφόσον δεν αναγνωρίζονται ως ισότιμα ανθρώπινα υποκείμενα, ικανά να αρθρώνουν λόγο, να

δρουν και να αξιώνουν να λαμβάνονται υπόψη, αυτό που απομένει είναι η λύπη εκείνων που βρίσκονται στα ανώτερα κλιμάκια της κοινωνικής ιεραρχίας γι' αυτούς που «βρίσκονται στο έσχατο επίπεδο επιβίωσης» και η κατάλληλη αστυνομική αντιμετώπιση της «παρανομίας» τους.

Κατ' αυτό τον τρόπο, αν και «πρόβλημα» για το «δημόσιο πανεπιστήμιο», η παρουσία των μεταναστών απεργών θα μπορούσε οριακά και για σύντομο χρονικό διάστημα να γίνει ανεκτή ως ένδειξη κάποιας «αλληλεγγύης». Ιδωμένη μέσα απ' αυτό το πρίσμα, ωστόσο, και η έννοια της αλληλεγγύης τροποποιείται. Δεν πρόκειται πια για την αλληλεγγύη μεταξύ ίσων, ή για εκείνη που στοχεύει στην άρση της ανισότητας, αλλά για μια κάποιου είδους βοήθεια και ανοχή των «ισχυρών» προς τους «αδύναμους» η οποία δεν αμφισβητεί καθόλου τη μεταξύ τους ιεραρχία.

5.4.Αποτελέσματα της ανάλυσης: εκδοχές του κατοικείν

Οι αναπαραστάσεις της παρουσίας των μεταναστών στη Νομική στον λόγο του κεντρώου και δεξιού τύπου, αντλούν κατά ένα μεγάλο μέρος από το ευρύτερο γλωσσικό/νοηματικό σύμπαν της κατοικίας. Η κατοικία, στην περίπτωση αυτή, δεν ταυτίζεται με κάποιου είδους «σπίτι» το οποίο γίνεται αντιληπτό απλά ως κτίριο. Αντίθετα, το κτίριο της Νομικής καθίσταται ένας κρίσιμος νοηματικός κόμβος που εισάγει σε ένα ευρύτερο πλέγμα κοινωνικών σχέσεων εξουσίας οι οποίες αρθρώνονται πάνω στο ζήτημα της κατοικίας. Στο πλέγμα αυτό βρίσκουν τη θέση τους μια σειρά ερωτήματα. Για τι είδους κατοικία πρόκειται; Ποιες χρήσεις του χώρου μπορούν να είναι κοινωνικά αποδεκτές; Ποιος είναι ο ιδιοκτήτης; Ποιοι είναι οι «φυσικοί κάτοικοι» και ποιοι οι «φιλοξενούμενοι»; Έχουν πραγματικά δικαίωμα οι μετανάστες απεργοί να βρίσκονται εκεί; Μιλώντας για τη χρήση του κτιρίου της Νομικής, ο λόγος του τύπου σχηματοποιεί αντιστοίχως και τα υποκείμενα που βρίσκονται στο εσωτερικό του, έτσι που τα παραπάνω ερωτήματα εφάπτονται του ευρύτερου ερωτήματος: τι είδους υποκείμενα είναι αυτά που βρίσκονται μέσα στη Νομική;

Η εφημερίδα Έθνος της 25ης Ιανουαρίου 2011 τοποθετεί την απεργία πείνας ως βασικό της θέμα. Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας ο κεντρικός τίτλος έχει ως εξής: «ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ λαθρομεταναστών η Νομική». Η λέξη «καταυλισμός» αποτέλεσε τον κεντρικό νοηματικό κόμβο μέσω του οποίου η συγκεκριμένη εφημερίδα κάλυψε τα «γεγονότα της Νομικής» όλες τις ημέρες που εντάσσονται στο ερευνητικό δείγμα. Στο πρωτοσέλιδο της ίδιας εφημερίδας στην έκδοση της επόμενης

ημέρας (26 Ιανουαρίου 2011) τίθεται ο τίτλος «Θύελλα για τον καταυλισμό της Νομικής», ενώ στο εσωτερικό της εφημερίδας η διατύπωση «ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ Η ΝΟΜΙΚΗ» μετατρέπεται σε βινιέτα και τοποθετείται στην κορυφή των σελίδων που αφιερώνονται στο θέμα, κάτι που διατηρείται και τις επόμενες ημέρες.

Η αναφορά σε «καταυλισμό», ωστόσο, δεν περιορίζεται ούτε στην εφημερίδα Έθνος ούτε και γενικότερα στον λόγο του τύπου. Ο όρος γνώρισε ευρύτατη διάδοση και χρησιμοποιήθηκε, μάλιστα, από τα πιο επίσημα χείλη, εκείνα της υπουργού Παιδείας Άννας Διαμαντοπούλου η οποία, σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας Καθημερινή της 26ης Ιανουαρίου, δήλωσε:

> «Η μετατροπή της Νομικής σε καταυλισμό μεταναστών είναι πέρα από τα όρια κάθε ανοχής. Οι πρυτανικές αρχές οφείλουν ως έχουν, εκ του νόμου, να υπερασπιστούν την πανεπιστημιακή λειτουργία. Οι νόμοι πρέπει να εφαρμοστούν με τη συνδρομή όλων των οργάνων της Πολιτείας».[227]

Το εν λόγω δημοσίευμα ερμηνεύει τη συγκεκριμένη στάση της υπουργού ως έκκληση για άρση του ασύλου και επέμβαση της αστυνομίας, κάτι που πράγματι συνέβη, άλλωστε, την επόμενη μέρα. Ως εκ τούτου, η χρήση του όρου «καταυλισμός» καταλαμβάνει μια κρίσιμη θέση στην τροπή των εξελίξεων, υπό την έννοια ότι αποδίδει ένα συγκεκριμένο νόημα στο «ξεπέρασμα των ορίων κάθε ανοχής». Αυτό δηλαδή που δεν μπορεί να γίνει ανεκτό και καθιστά επιτακτική τη συνδρομή «όλων των οργάνων της πολιτείας», είναι ακριβώς η μετατροπή της νομικής σε «καταυλισμό μεταναστών».

Επίσης, η ίδια διατύπωση εμφανίζεται και στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία της 26ης Ιανουαρίου. Στην περίπτωση αυτή συνδέεται με τις αιτιάσεις των «περισσότερων κομμάτων»:

> Τα περισσότερα κόμματα καταδικάζουν τη μετατροπή της σχολής σε καταυλισμό εγκαλώντας τον ΣΥΝ για καθοδήγηση και πολιτική εκμετάλλευση

[227] Α. Λακασάς, «Άρση ασύλου ζήτησε η κ. Διαμαντοπούλου», εφ. Καθημερινή, 26-01-2011. Βεβαίως, οι συγκεκριμένες δηλώσεις αναπαρήχθησαν ευρέως. Για παράδειγμα, βλ., και «Διαμαντοπούλου: Να εφαρμοστούν οι νόμοι», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011, http://www.tovima.gr/society/article/?aid=380291, προσβάσιμο την 01-09-2012.

του θέματος.[228]

Αλλά και στο φύλλο της επόμενης ημέρας, ο «καταυλισμός» επανέρχεται:

> Νωρίτερα, όμως, ο κ. Τσίπρας είχε ζητήσει να μεταφερθούν οι μετανάστες «εφόσον η επιτροπή τους το επιθυμεί». Εξ ου και το ερώτημα: Κι αν δεν το επιθυμεί; Θα μετατραπεί η Νομική σε καταυλισμό μεταναστών αν η κυβέρνηση δεν υποκύψει στον εκβιασμό και δεν νομιμοποιήσει τους μετανάστες, όπως ζητούν;[229]

Η γενική αναπαράσταση του «καταυλισμού», ωστόσο, δεν συγκροτείται μόνο στο καθαρά λεκτικό επίπεδο αλλά και σε εκείνο της εικόνας, καθώς ο συνδυασμός φωτογραφιών και συγκεκριμένων διατυπώσεων, παράγει έναν συνεκτικό τρόπο κατανόησης της μετατροπής του χώρου της Νομικής σε «καταυλισμό». Όλες τις ημέρες κατά τις οποίες η εφημερίδα Έθνος κάλυπτε τα γεγονότα, τα ρεπορτάζ συνοδεύονταν από φωτογραφίες των μεταναστών απεργών, αρκετές από τις οποίες παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Σ' αυτές οι μετανάστες εικονίζονται ξαπλωμένοι ή καθισμένοι στο πάτωμα ανάμεσα σε κουβέρτες, υπνόσακους και στρώματα (εικόνα 1). Η ίδια προσέγγιση συναντάται και στον Ελεύθερο Τύπο, ο οποίος στο φύλλο της 26ης Ιανουαρίου δημοσιεύει μια φωτογραφία μεταναστών απεργών ξαπλωμένων πάνω σε στρώματα και σκεπασμένων με κουβέρτες (εικόνα 2), ενώ η λεζάντα γράφει:

> «Δεν πρόκειται για κατάληψη, αλλά για φιλοξενία», υποστηρίζουν οι μετανάστες στον καταυλισμό της Νομικής και συνεχίζουν την απεργία πείνας.[230]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, η αντιπαράθεση μεταξύ «κατάληψης» και «φιλοξενίας» αντιμετωπίζεται ως αντιπαράθεση που αφορά απλώς διατυπώσεις, ενώ η «πραγματικότητα» είναι ο καταυλισμός στον οποίο έχει μετατραπεί η Νομική. Η

[228] Ά. Ανδριτσάκη, «Όλοι "ανεύθυνοι" και μπαλάκι οι μετανάστες», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.

[229] Ν. Νταϊλιάνα, «Κρυφτούλι με τις ευθύνες», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.

[230] Γ. Μανώλη, «"Τροχονόμος" ο Παπουτσής στα... ανοιχτά πανεπιστήμια», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.

γενική έννοια του καταυλισμού δηλώνει μιαν έκτακτη, προσωρινή και οπωσδήποτε μη-κανονική συνθήκη κατοίκησης ενός χώρου η οποία παραπέμπει άμεσα σε μη-κανονικούς, «μετακινούμενους πληθυσμούς» (όπως οι πρόσφυγες, οι σεισμόπληκτοι, οι Ρομά). Καθώς η κατοχή μιας μόνιμης κατοικίας συνιστά στον σύγχρονο δυτικό κόσμο, και στην Ελλάδα ειδικότερα, ένα από τα θεμελιώδη κριτήρια κοινωνικής αναγνώρισης, η διαβίωση σε καταυλισμό σηματοδοτεί τη ριζική κοινωνική κατωτερότητα ή την έκπτωση κάτω από το στοιχειώδες επίπεδο αξιοπρέπειας. Είναι σε σχέση μ' αυτήν τη βασική ιεραρχική διάκριση που πρέπει να προσεγγιστεί η εκδοχή του καταυλισμού. Αν το συγκεκριμένο κτίριο της Νομικής σχολής αναγνωρίζεται ως ένα από τα πιο σημαντικά «ιστορικά κτίρια» της Αθήνας στο οποίο πραγματοποιούνται δραστηριότητες που χαίρουν ευρύτατης κοινωνικής αναγνώρισης, αυτές δηλαδή που αφορούν την πανεπιστημιακή λειτουργία, τότε η μετατροπή του σε καταυλισμό από τους μετανάστες που βρίσκονται εντός του πρέπει να γίνει κατανοητή ως μια άμεση απαξίωσή του, η οποία βρίσκεται σε ευθεία αντιστοιχία με την κοινωνική κατωτερότητα εκείνων που βρίσκονται εντός του.

Μια παρόμοια αναπαράσταση συναντάται στην εφημερίδα Καθημερινή της 25ης Ιανουαρίου, αν και δεν αρθρώνεται μέσω της ρητής αναφοράς σε καταυλισμό. Όπως ειπώθηκε ήδη παραπάνω, η συγκεκριμένη εφημερίδα αναφέρεται στην έναρξη της απεργίας πείνας στη Νομική Σχολή με ένα δημοσίευμα που φέρει τον τίτλο: «Υπό κατάληψη η ανακαινιζόμενη Νομική Αθηνών». Το εν λόγω κείμενο, το οποίο συνοδεύεται από μιαν ακόμα φωτογραφία μεταναστών απεργών ξαπλωμένων πάνω σε στρώματα στο πάτωμα (εικόνα 3), ξεκινά ως εξής:

> «Στρωματσάδα» για 250 μετανάστες, που ξεκινούν απεργία πείνας για να νομιμοποιηθούν, ετοίμασαν αριστερές φοιτητικές παρατάξεις και ανθρωπιστικές οργανώσεις στον υπό ανακαίνιση χώρο της ιστορικής, επί της οδού Σόλωνος, εισόδου της Νομικής Σχολής Αθηνών. Η «φιλοξενία» οργανώθηκε «χωρίς τον ξενοδόχο», δηλαδή παρά την αρνητική απόφαση της ηγεσίας της σχολής και της πρυτανείας του Πανεπιστημίου Αθηνών.[231]

Στο παραπάνω κείμενο, η λέξη που συμπυκνώνει την μη-κανονική παρουσία στο χώρο της Νομικής είναι η «στρωματσάδα», ο τρόπος κατάκλισης, δηλαδή, εκείνων

[231] «Υπό κατάληψη η ανακαινιζόμενη Νομική Αθηνών», εφ. Η Καθημερινή, 25-01--2011.

που, είτε δεν έχουν κρεβάτι, είτε, λόγω της κατώτερης κοινωνικά θέσης τους, δεν περισσεύει κρεβάτι γι' αυτούς. Σε κάθε περίπτωση, η «στρωματσάδα» παραπέμπει σε μια χρήση ξένη και οπωσδήποτε υποτιμητική για τον «υπό ανακαίνιση χώρο της ιστορικής, επί της οδού Σόλωνος, εισόδου της Νομικής Σχολής Αθηνών». Η απαξιωμένη και απαξιωτική για τη Νομική «στρωματσάδα» των μεταναστών απεργών πείνας, συμπληρώνεται στο απόσπασμα και από μερικά ακόμα στοιχεία. Όπως και στο προηγούμενο δημοσίευμα του Ελεύθερου Τύπου, η συγκεκριμένη αναπαράσταση της παρουσίας των μεταναστών απεργών στο χώρο της Νομικής αξιοποιεί και μιαν έννοια «φιλοξενίας». Σύμφωνα με το κείμενο, οι μετανάστες είναι οι «φιλοξενούμενοι», ενώ ως «φιλοξενούντες» τίθενται «κάποιες αριστερές φοιτητικές παρατάξεις και ανθρωπιστικές οργανώσεις». Επιπλέον, όπως διατυπώνεται στο κείμενο, η «φιλοξενία» -η λέξη τίθεται σε εισαγωγικά φανερώνοντας μια κάπως ειρωνική χροιά- για την οποία γίνεται λόγος διοργανώθηκε «χωρίς τον ξενοδόχο», χωρίς δηλαδή τη σύμφωνη γνώμη της «ηγεσίας της σχολής» και των πρυτανικών αρχών[232].

Κατ' αυτό τον τρόπο, συγκροτείται μια συγκεκριμένη αφήγηση για το είδος του προβλήματος που συνιστά η παρουσία των μεταναστών στο χώρο της Νομικής: πρόκειται για «φιλοξενούμενους», δηλαδή για ανθρώπους που δεν έχουν δικαίωμα να βρίσκονται εκεί παρά μόνο χάρη στην επιθυμία των «φιλοξενούντων», στους οποίους

[232] Σύμφωνα με την εφημερίδα Ριζοσπάστης, η φοιτητική παράταξη Αριστερή Ενότητα (πρόσκειται στον ΣΥΡΙΖΑ) είχε στις 18 Ιανουαρίου 2011 υποβάλει αίτημα στην Κοσμητεία της Νομικής για την παραχώρηση του συγκεκριμένου υπό ανακαίνιση χώρου ούτως ώστε να πραγματοποιηθεί η απεργία πείνας. Η Κοσμητεία αρνήθηκε την παραχώρηση. Κατόπιν τούτου, οι αντιπαραθέσεις για την «θεσμική παραχώρηση» του κτιρίου της οδού Σόλωνος επικεντρώθηκαν στον Φοιτητικό Σύλλογο. Το ζήτημα εδώ περιπλέκεται ακόμα περισσότερο λόγω του γραφειοκρατικού χαρακτήρα των διαδικασιών λειτουργίας των διοικητικών συμβουλίων των φοιτητικών συλλόγων. Σύμφωνα με την αφήγηση της Αριστερής Ενότητας, αρχικά το διοικητικό συμβούλιο του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής ενέκρινε ομόφωνα την εγκατάσταση των μεταναστών απεργών, η οποία μάλιστα είχε υποβληθεί και υπερψηφιστεί με μορφή ψηφίσματος σε προηγούμενη συνέλευση του συλλόγου. Αργότερα, ωστόσο, οι παρατάξεις ΔΑΠ και ΠΑΣΠ, ευθυγραμμιζόμενες, εν μέσω κλιμακούμενης έντασης, με τα κόμματά τους, αρνήθηκαν ότι είχαν δώσει τη συγκατάθεσή τους. Η ΔΑΠ ισχυρίστηκε πως μέλος της κρατήθηκε «όμηρος» στη συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου για «πειστεί» να δώσει τη συγκατάθεσή του. Βλ., «Σε απεργία πείνας 300 μετανάστες εργαζόμενοι», εφ. Η Αυγή, 25-01-2011· Γ. Μανώλη, «"Τροχονόμος" ο Παπουτσής στα ...ανοιχτά πανεπιστήμια», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011· Α. Λακασάς, «Ο ανθρωπισμός, βορά στην πολιτική εκμετάλλευση», εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011· «Μεθοδεύσεις εναντίον των μεταναστών και του ασύλου», εφ. Ριζοσπάστης, 26-01-2011.

ο χώρος ανήκει δικαιωματικά. Ωστόσο, σύμφωνα με το κείμενο, οι εμφανιζόμενοι ως «φιλοξενούντες» δεν είναι οι πραγματικοί κύριοι του χώρου. Μέσα στο γλωσσικό σύμπαν της κατοίκησης που αξιοποιεί η εφημερίδα, οι αρμόδιες πανεπιστημιακές αρχές μετατρέπονται στον πραγματικό «ξενοδόχο», ο οποίος παρακάμφθηκε. Συνοψίζοντας, οι μετανάστες απεργοί δεν έχουν κανένα δικαίωμα να βρίσκονται μέσα στη Νομική. «Φιλοξενούνται» σ' αυτήν, υπόκεινται δηλαδή στη διάθεση και τις αποφάσεις κάποιων άλλων, οι οποίοι, ωστόσο, αγνόησαν την άρνηση των καθ' ύλην αρμοδίων που είναι και οι μόνοι που μπορούν να αποφασίσουν για τη χρήση του χώρου. Έτσι φτάνουμε στη «στρωματσάδα», μιαν οπωσδήποτε απαράδεκτη για το χώρο της Νομικής πρακτική η οποία και προέκυψε από την κακώς εννοούμενη «φιλοξενία».

Η μορφοποίηση του «προβλήματος» που συνιστά η παρουσία των μεταναστών απεργών στη Νομική με όρους «κατοίκησης», δεν εξαντλείται στον «καταυλισμό» και τη «στρωματσάδα». Στην Καθημερινή της 25ης Ιανουαρίου εμφανίζεται μια ακόμα εκδοχή της απαξίωσης που υφίσταται η Νομική από την παρουσία των «παρανόμων» στο εσωτερικό της. Πιο συγκεκριμένα, η εφημερίδα παραθέτει, μεταξύ άλλων, δηλώσεις της προέδρου του κόμματος Δημοκρατική Συμμαχία, Ντόρας Μπακογιάννη:

> Για το θέμα, η πρόεδρος της «Δημοκρατικής Συμμαχίας» κ. Ντόρα Μπακογιάννη δήλωσε ότι «οι γνωστοί-άγνωστοι κατ' επάγγελμα παρανομούντες, της μηδενιστικής Αριστεράς, έπιασαν πάλι δουλειά. Αυτή τη φορά με πρόσχημα τη δήθεν ευαισθησία τους για τον ανθρώπινο πόνο, διέρρηξαν τη Νομική Σχολή, κατέλαβαν παρακείμενο ιστορικής αξίας κτήριο, το έκαναν γυαλιά-καρφιά, εγκατέστησαν στρώματα και παπλώματα και το μετέτρεψαν σε χάνι, κάνοντας επίδειξη τζάμπα φιλοστοργίας. Ο ελληνικός λαός βλέπει με αυξανόμενη οργή τα γεγονότα, τον πλήρη ευτελισμό του πανεπιστημιακού ασύλου και την ανοχή στην παρανομία. Η κυβέρνηση για μία ακόμη φορά αδράνησε και κρύφτηκε από τις ευθύνες της. Επιτέλους ας τις αναλάβει και ας δράσει άμεσα.[233]

[233] Α. Λακασάς, «Ο ανθρωπισμός, βορά στην πολιτική εκμετάλλευση», εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011.

Απ' το συγκεκριμένο απόσπασμα αναδύεται ακόμα μια φορά η «απαξίωση» και ο «ευτελισμός» της Νομικής σχολής, αν και χωρίς την άμεση αξιοποίηση της έννοιας του καταυλισμού. Εδώ είναι οι «κατ' επάγγελμα παρανομούντες της μηδενιστικής Αριστεράς» που προέβησαν σε «διάρρηξη» και καταστροφή του χώρου (γυαλιά-καρφιά)[234], τον οποίο μετέτρεψαν σε «χάνι»[235] εγκαθιστώντας στρώματα και παπλώματα. Κατά κάποιον τρόπο η «στρωματσάδα» -τα στρώματα και τα παπλώματα στη συγκεκριμένη περίπτωση-, ως έμβλημα αναξιοπρεπούς κατοίκησης ενός χώρου, αποτελεί τον κρίσιμο σύνδεσμο ανάμεσα στον καταυλισμό και το χάνι. Τόσο ο πρώτος όσο και το δεύτερο αφορούν, κατά κύριο λόγο, περιπλανώμενους ξένους, ανθρώπους δηλαδή που δεν «ανήκουν» στην περιοχή στην οποία βρίσκονται, αφού δεν έχουν δικό τους σπίτι εκεί. Τα πράγματα γίνονται ακόμα χειρότερα, μάλιστα, αφού το «χάνι» στο οποίο εγκαταστάθηκαν οι ανέστιοι είναι ένα «ιστορικής αξίας κτήριο». Εδώ η «ιστορικότητα» του κτιρίου ενισχύει την αίσθηση του «ευτελισμού» καθώς έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τη χρήση του ως πανδοχείου. Αυστηρά μιλώντας, ένα κτίριο που λειτουργεί ως χάνι είναι, κατά τεκμήριο, ένα ταπεινό οικοδόμημα, αντίστοιχο των ταπεινών υπηρεσιών που παρέχει. Δεν μπορεί να είναι «ιστορικής αξίας», παρά μόνο αν έχει ήδη πάψει να λειτουργεί ως τέτοιο ή για λόγους που δεν σχετίζονται με τη λειτουργία του[236]. Το χάνι επιτελεί μια λειτουργία που αφορά ανθρώπους που βρίσκονται στις χαμηλότερες θέσεις της κοινωνικής ιεραρχίας ενώ η Νομική στεγάζει αξιοσέβαστες δραστηριότητες ανθρώπων με αναγνωρισμένο κύρος.

Μια παραπλήσια αναπαράσταση αναδύεται επανειλημμένα και από τον Ελεύθερο Τύπο. Στο φύλλο της 26ης Ιανουαρίου, η Άννα Παναγιωταρέα αναφέρεται στη μετατροπή της Νομικής σε «πανδοχείο»:

> Η μετατροπή της Νομικής Σχολής σε πανδοχείο, με πανδοχέα αριστερές φοιτητικές παρατάξεις, θέτει προ των ευθυνών της όχι μόνον την ακαδημαϊκή

[234] Εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα καθαρό ψέμα. Ο χώρος δεν υπέστη καμιά καταστροφή.

[235] Χάνι είναι το πανδοχείο στο οποίο κατέλυαν οι οδοιπόροι.

[236] Όπως, για παράδειγμα, το περίφημο Buyuk Han του 16ου αιώνα στην πόλη της Λευκωσίας, το οποίο έχει μετατραπεί σε ιστορικό μνημείο και τουριστικό προορισμό. Όσον αφορά, δε, το πιο γνωστό χάνι της ελληνικής επικράτειας, το «Χάνι της Γραβιάς», στο οποίο δόθηκε η περίφημη μάχη τον Μάιο του 1821, ο Κ. Παπαρρηγόπουλος το περιγράφει ως ένα «πλινθόκτιστον και ασθενές» οικοδόμημα. Βλ., Παπαρρηγόπουλος (1874: 362).

> κοινότητα και την κοινωνία αλλά και τα κόμματα. Ως που μπορεί να φτάσει η πολιτική εκμετάλλευση του μεταναστευτικού; Η «ευαισθησία» δεν μπορεί να αποτελεί «άλλοθι» κανενός για την κατάργηση του κράτους.[237]

Εδώ, αντί για το ετυμολογικά τουρκικής καταγωγής «χάνι»[238], αξιοποιείται το συνώνυμο πανδοχείο. Στον κρίσιμο ρόλο του «πανδοχέα» (όπως επίσης του «φιλοξενούντα», του «χανιτζή» ή του οργανωτή του «καταυλισμού») τοποθετούνται κάποιες «αριστερές φοιτητικές παρατάξεις» ενώ, σύμφωνα με την αρθρογράφο, η μετατροπή της Νομικής σε πανδοχείο παρουσιάζεται ως ζήτημα που αφορά όχι μόνο την πανεπιστημιακή κοινότητα αλλά επίσης τα κόμματα και την κοινωνία συνολικά. Ακόμα περισσότερο, όπως διατυπώνεται στο τέλος του αποσπάσματος, αυτό το ιδιότυπο πανδοχείο απειλεί με «κατάργηση» το ίδιο το κράτος.

Στο φύλλο του Ελεύθερου Τύπου της επόμενης ημέρας (27 Ιανουαρίου), επίσης σε άρθρο της Άννας Παναγιωταρέα με τον εύγλωττο τίτλο «Πάρτε τους τώρα», η εκδοχή του πανδοχείου επανέρχεται:

> Αλλά ακόμα και αν παραβλέψουμε τις «κακές υπηρεσίες» που πρόσφεραν στη χώρα αυτοί που σχεδίασαν τη μετατροπή της Νομικής σε πανδοχείο, πώς να παραβλέψουμε τις συνέπειες που έχει η κίνησή τους για το Πανεπιστήμιο; Μόνον «εχθροί» του Πανεπιστημίου αυτή την κρίσιμη ώρα, που σχεδιάζεται η ριζική αλλαγή στη δομή του θα σκέφτονταν να προσφέρουν στους παράνομους μετανάστες «άσυλο» στη Νομική .[239]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, οι επικίνδυνες συνέπειες του «πανδοχείου της Νομικής» επικεντρώνονται στο ίδιο το Πανεπιστήμιο. Εκτός απ' την ευθεία απειλή «κατάργησης του κράτους», απειλείται και ο θεσμός του πανεπιστημίου, ιδιαιτέρως κατά την «κρίσιμη ώρα» που σχεδιάζονται ριζικές αλλαγές[240]. Επιπλέον, και στα δύο αποσπάσματα οι κατηγορίες στρέφονται ευθέως κατά των «πανδοχέων» και όχι κατά

---

[237] Ά. Παναγιωταρέα, «Ασφυξία...», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2012.

[238] Η λέξη χάνι προέρχεται από το τουρκικό han.

[239] Ά. Παναγιωταρέα, «Πάρτε τους τώρα», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2012.

[240] Η αναφορά εδώ είναι στη συζήτηση που είχε ήδη ανοίξει για έναν νέο «νόμο για τα πανεπιστήμια», ο οποίος εν τέλει ψηφίστηκε το καλοκαίρι του 2011 (4009/2011) και τέθηκε σε ισχύ την 6η Σεπτεμβρίου 2011.

των ίδιων των «παράνομων» μεταναστών. Ο λόγος που αρθρώνεται συγκροτεί την εικόνα μιας αντιπαράθεσης, τα βασικά μέρη της οποίας είναι, απ' τη μια πλευρά, το «κράτος», το «Πανεπιστήμιο», η «κοινωνία», τα «κόμματα» και, απ' την άλλη, «κάποιες αριστερές παρατάξεις». Οι ίδιοι οι μετανάστες, μολονότι βρίσκονται στο επίκεντρο αυτής της αντιπαράθεσης, αποτελούν αντικείμενό της και όχι υποκείμενα δημόσιου λόγου και δράσης. Το ζήτημα αφορά εκείνους που «τους προσέφεραν "άσυλο"» στη Νομική.

Από το ίδιο νοηματικό σύμπαν αντλεί και η παραλλαγή που χρησιμοποιήθηκε στο κύριο άρθρο της εφημερίδας Έθνος, στο φύλλο της 25ης Ιανουαρίου 2011. Στο εν λόγω δημοσίευμα, γίνεται συγκεκριμένα λόγος για πολιτικά κόμματα που «παρανομούν προκλητικά», που «οργανώνουν την κατάληψη δημοσίων κτιρίων, και δη πανεπιστημιακών» τα οποία και «μετατρέπουν σε λαϊκά υπνωτήρια»[241]. Αν και δεν ταυτίζονται με τα πανδοχεία, ωστόσο, και τα «λαϊκά υπνωτήρια» αφορούν ανθρώπους που βρίσκονται στον βυθό της κοινωνικής ιεραρχίας, σε εκείνους-ες που μη έχοντας δικό τους σπίτι για να κοιμηθούν, αναζητούν ένα μέρος να περάσουν τη νύχτα.

Η πιο γλαφυρή εκδοχή, ωστόσο, αντιστοιχίας μεταξύ κοινωνικής θέσης και τρόπου ένταξης στο σύμπαν της κατοικίας, διατυπώνεται στα Νέα της 27ης Ιανουαρίου. Πρόκειται για ένα σκίτσο του Δ. Χαντζόπουλου (εικόνα 4)[242], στο οποίο ο καπνός απ' το πούρο ενός προσώπου που μοιάζει με τον Groucho Marx σχηματίζει την εικόνα ανθρώπων συγκεντρωμένων γύρω από ένα τραπέζι. Πάνω απ' αυτούς βρίσκεται το σήμα του κόμματος του Συνασπισμού και πάνω απ' αυτό βρίσκεται, με μορφή κειμένου, μια μικρή στιχομυθία με τρόπο που παραπέμπει σε συζήτηση μελών του συγκεκριμένου κόμματος (ίσως κάποια συνεδρίαση ηγετικού κομματικού οργάνου). Το κείμενο, γραμμένο με κεφαλαία γράμματα, έχει ως εξής:

-Κλασικό νταβατζηλίκι!...Για να πουλήσουμε φρου-φρου κι ευαισθησία σε κάτι υστερικούς φέρνουμε 300 απελπισμένους μετανάστες και τους σπιτώνουμε στη Νομική!...

- Και τι έπρεπε να κάνουμε;…

-Θες τη γνώμη μου;…

[241] «Ξηλώνοντας το άσυλο», εφ. Έθνος, 25-01-2011.

[242] Δ. Χαντζόπουλος, σκίτσο στη σελίδα 11, εφ. Τα Νέα, 27-01-2012.

-Ναι!.. Τη θέλω!..

-Πιο τίμιο θα ήταν να φέρναμε πουτάνες!..

Το συγκείμενο εντός του οποίου «λειτουργεί» ο λόγος του δημοσιεύματος είναι αυτό ενός αυτοκριτικού και εσωτερικού (off the record) διαλόγου στο κόμμα του Συνασπισμού, το περιεχόμενο του οποίου μαθαίνει ο αναγνώστης διαμέσου του σκίτσου. Η ειρωνική διάθεση καθίσταται άμεσα εμφανής μέσω της απεικόνισης του Groucho Marx, στη μορφή του οποίου ο K. Marx, μια μετωνυμία της αριστεράς εν γένει, συναντά την κωμωδία. Οι μετανάστες απεργοί στον νοηματικό σχηματισμό του σκίτσου «εμφανίζονται», αλλά ως απόντες, αποτελώντας μιαν αναφορά στο λόγο μελών του εν λόγω κόμματος. Και στην περίπτωση αυτή οι μετανάστες εντάσσονται στην κοινότοπη θεματική των «απελπισμένων», εκείνων δηλαδή που, λόγω της απελπιστικής κατάστασής τους δεν μπορούν να λάβουν καμία άξια λόγου πρωτοβουλία. Πράγματι, σύμφωνα με το κείμενο, τους «απελπισμένους» τους «έφεραν» στη Νομική εκείνοι που συζητούν γι' αυτούς.

Το ιδιαίτερο στοιχείο του σκίτσου, ωστόσο, βρίσκεται στο ότι η δια του λόγου μετατροπή ανθρώπινων υποκειμένων σε απλά αντικείμενα χειρισμών λαμβάνει εδώ μιαν ιδιαίτερα «θηλυκή» χροιά. Το κείμενο ανοίγει και κλείνει με αναφορά στην γυναικεία πορνεία (νταβατζηλίκι-πουτάνες). Η «μεταφορά» των μεταναστών στη Νομική χαρακτηρίζεται εξ αρχής ως «νταβατζηλίκι» όπου στον κυρίαρχο ρόλο του «νταβατζή» βρίσκονται ορισμένοι Έλληνες (ο Συνασπισμός) και στο ρόλο της πόρνης οι μετανάστες. Εδώ η «αδυναμία» και η «απελπισία» παίρνουν τη μορφή της γυναίκας πόρνης, εκείνης που, σύμφωνα με την κυρίαρχη αφήγηση, είναι πλήρως εξαρτημένη από τον νταβατζή της. Αναλαμβάνοντας στο επίπεδο του λόγου τη θέση της απολύτως υποταγμένης στην ισχύ του αρσενικού γυναίκας, οι μετανάστες «εκθηλύνονται». Η τελευταία «φωνή» του κειμένου κλείνει λέγοντας πως θα ήταν «πιο τίμιο να φέρναμε πουτάνες». Δεν γίνεται, βέβαια, καμιά αναφορά στον ηθικό κώδικα βάσει του οποίου κάτι τέτοιο θα ήταν «πιο τίμιο», μπορεί, ωστόσο, να εντοπιστεί εναργώς η «λογική» που υπόκειται αυτού του συμπεράσματος: εφόσον οι «απελπισμένοι μετανάστες» βρίσκονται ουσιαστικά τη θέση της πόρνης και το κόμμα στη θέση του νταβατζή, γιατί να μην γίνει το πέρασμα από τη μεταφορά στην κυριολεξία, από τους μετανάστες-πουτάνες στις κανονικές πουτάνες;

Είναι μέσα σ' αυτά τα συμφραζόμενα που λαμβάνει το πλήρες νόημά της η σχέση εκείνη με την οικία, η οποία κωδικοποιείται στον όρο «σπίτωμα». Όπως

συμβαίνει και με τον «καταυλισμό», το «χάνι» και το «λαϊκό υπνωτήριο», το «σπίτωμα» αναφέρεται σε έναν αναξιοπρεπή τρόπο του κατοικείν. Η ιδιαιτερότητά του, ωστόσο, έγκειται στο ότι, αντίθετα με τα προηγούμενα, το σπίτωμα είναι άμεσα εγγεγραμμένο στην πατριαρχική ηθική και αφορά, κατ' αρχήν, γυναίκες. Ο όρος αναφέρεται στη συγκατοίκηση ενός άνδρα με μια γυναίκα στο σπίτι του άνδρα, η οποία λαμβάνει χώρα εκτός γάμου. Εφόσον ο γάμος, στο πατριαρχικό πλαίσιο, συνιστά τη μόνη κοινωνικά αποδεκτή για γυναίκες μορφή συγκατοίκησης με άνδρες (που δεν είναι συγγενείς τους), το «σπίτωμα» συνιστά μια μόνιμη «ντροπή» για τη γυναίκα. Ο άνδρας που τη «σπιτώνει», αν και απολαμβάνει τις σεξουαλικές υπηρεσίες της, δεν την θεωρεί «άξια» για να την κάνει σύζυγό του. Η ίδια, σύμφωνα μ' αυτή την αφήγηση, όντας απολύτως εξαρτημένη απ' αυτόν, δεν μπορεί παρά να τον παρακαλά συνεχώς να άρει το όνειδος από πάνω της με το να την παντρευτεί. Είναι ο συνδυασμός της σεξουαλικά ενεργής και ταυτόχρονα ανύπαντρης γυναίκας που ταξινομεί τη «σπιτωμένη» στην κατηγορία της πόρνης. Κατά κάποιον τρόπο, είναι επίσης η ισχύς και η ανεξαρτησία που αποπνέει η συγκεκριμένη γυναικεία φιγούρα αυτή που «ξορκίζεται» με τη διαμόρφωση της εικόνας της αδύναμης και απολύτως εξαρτημένης πόρνης. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, «σπιτώνοντας» τους αδύναμους μετανάστες, οι αριστεροί άνδρες Έλληνες μετατρέπουν τη Νομική σε κάτι χειρότερο κι από «καταυλισμό», τη μετατρέπουν σε μπουρδέλο.

Χαρακτηριστικός είναι, τέλος, ο τρόπος με τον οποίον η εφημερίδα Τα Νέα παρουσιάζει την κατάσταση στη Νομική, στο φύλλο της Τετάρτης 26 Ιανουαρίου. Στις δύο σελίδες που αφιερώνει στο εσωτερικό της, η «στρωματσάδα» τίθεται στον κεντρικό τίτλο: «Στρωματσάδα οι μετανάστες στη Νομική». Στο δημοσίευμα δεσπόζει επίσης μια φωτογραφία απεργών καθισμένων στο πάτωμα και σκεπασμένων με κουβέρτες. Τρεις απ' αυτούς υψώνουν τα χέρια τους ενώ δύο σχηματίζουν το σήμα της νίκης με τα δάχτυλά τους (εικόνα 5). Το εισαγωγικό τμήμα (lead) του ρεπορτάζ του οποίου τα γράμματα είναι μεγαλύτερα από εκείνα του υπόλοιπου κειμένου και όπου τα «κανονικά» στοιχεία εναλλάσσονται με έντονα μαύρα, έχει ως εξής:

> Στα πατώματα σκόρπιες **κουβέρτες** έχουν μετατραπεί σε **κρεβάτια**. Στις πρίζες ηλεκτρικές **σόμπες** και **φορτιστές** κινητών. Στους τοίχους **στοίβες** από

μπουκάλια **νερό** και πακέτα **ζάχαρης...**[243]

Η έμφαση που αποδίδεται στις λέξεις εκείνες του κειμένου με το έντονο μαύρο χρώμα σε συνδυασμό με τη συγκεκριμένη φωτογραφία, οδηγούν στο σχηματισμό της εικόνας ενός ακατάστατου εσωτερικού χώρου στον οποίο η ανάπαυση (κουβέρτες, κρεβάτια, σόμπες) και η αποθήκευση (στοίβες νερό, ζάχαρη) δεν διαχωρίζονται επαρκώς. Εφόσον ο λειτουργικός διαχωρισμός των χώρων της κατοικίας συνιστά στον δυτικό κόσμο σήμερα ένα θεμελιώδες κριτήριο για τη στάθμιση της ποιότητας της ζωής, καθίσταται φανερό πως η εικόνα που σχηματίζεται είναι εκείνη μιας αναξιοπρεπούς συνθήκης του κατοικείν. Οι λέξεις με τα έντονα μαύρα στοιχεία λειτουργούν ως κρίσιμες ψηφίδες που, μαζί με τη φωτογραφία, διαμορφώνουν ένα μωσαϊκό αταξίας. Πρόκειται οπωσδήποτε για μια εμφανώς «άτακτη» κατάσταση διαβίωσης η οποία έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την αίγλη και την αξιοπρέπεια που αποπνέει ένας λειτουργικά διαρρυθμισμένος πανεπιστημιακός χώρος.

Οι τρόποι αναπαράστασης που αναλύθηκαν σ' αυτό το υποκεφάλαιο κατατείνουν, μέσω της αξιοποίησης ενός λόγου που αφορά την κατοικία, στη διαμόρφωση ενός σχήματος «αφόρητης» παραβίασης των ορίων μεταξύ των κατεστημένων θέσεων της κοινωνικής ιεραρχίας. Μπορεί να ειπωθεί πως πρόκειται για μια παραλλαγή της προηγούμενης αντίθεσης ανάμεσα στους «εξαθλιωμένους» και την «αξιοπρέπεια του πανεπιστημίου», αρθρωμένη αυτή τη φορά γύρω απ' τις χρήσεις του χώρου. Ο «καταυλισμός», η «στρωματσάδα» το «χάνι», το «πανδοχείο», είναι λέξεις που συγκεφαλαιώνουν την «απαξίωση» τη Νομικής, ενώ η χρήση του όρου «σπίτωμα» υπονοεί τη μετατροπή ενός απ' τους πιο προβεβλημένους και έγκυρους θεσμούς της ελληνικής κοινωνίας σε οίκο ανοχής.

Ο ανυπόφορος χαρακτήρας της χρήσης ενός δημόσιου χώρου από «παράνομους» μετανάστες υπενθυμίζει τις παρατηρήσεις του Ι. Ψημμένου (2000[1995]) για τη σχέση των Αλβανών «ανεπίσημων» μεταναστών με τον χώρο της πόλης. Όπως το θέτει, ο μετανάστης θα πρέπει «να υπάρχει μόνο εκεί που δεν υπάρχουν άλλοι ή να αποφεύγει να βρίσκεται εκεί που υπάρχουν άλλοι» (*όπ.π.*: 92-93). Η πόλη, «στην καλύτερη περίπτωση»:

…μετατρέπεται σε «ιστό αράχνης», όπου ο μετανάστης υπάρχει αλλά δεν

[243] Κ. Βουτσινά, «Στρωματσάδα οι μετανάστες στη Νομική», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.

> φαίνεται. Αν πάλι γίνεται φανερός, τότε υπάρχει η περίπτωση της εκκαθάρισης. Ο γεωγραφικός χώρος, όπως και ο κοινωνικός, λειτουργεί σαν κάτι έξω από την υπόλοιπη κοινωνία, όπου τα πάντα γύρω υπενθυμίζουν ότι ο «ξένος» δεν θα έπρεπε να είναι εκεί που είναι (*όπ.π.*: 93).

Παρά τη χρονική απόσταση -η μελέτη του Ι. Ψημμένου δημοσιεύτηκε το 1995- και τη διαφορά εθνικότητας, η κοινή συνθήκη της περιθωριοποίησης επιτρέπει την κατανόηση της «απαξίωσης» του χώρου της Νομικής. Εφόσον ο ριζικός αποκλεισμός των παράνομων μεταναστών συνιστά μια κοινωνική συνθήκη η οποία, μεταξύ άλλων, λαμβάνει και χωρικό χαρακτήρα, η απαξίωση για την οποία γίνεται λόγος πρέπει να συλληφθεί ως αμφισβήτηση της τάξης αυτού του αποκλεισμού. Εκείνοι που βρίσκονται στο εσωτερικό της Νομικής σχολής, δεν έχουν κανένα δικαίωμα να βρίσκονται εκεί και είναι αυτή ακριβώς η παραβίαση των ορίων που υποβαθμίζει βάναυσα το χώρο προσβάλλοντας ευθέως όχι μόνο το θεσμό του πανεπιστημίου αλλά και το ίδιο το κράτος. Ακολουθώντας τη διατύπωση του παραπάνω αποσπάσματος, οι «ξένοι» βρέθηκαν εκεί που δεν θα έπρεπε να είναι.

Επιπλέον, οι ίδιοι οι μετανάστες, αν και βρίσκονται στο επίκεντρο της αντιπαράθεσης, δεν αποτελούν τα πραγματικά υποκείμενά της. Είναι άλλοι εκείνοι που «σχεδίασαν» τον «καταυλισμό» και φέρουν πολλά ονόματα: «εχθροί του Πανεπιστημίου», «αριστερές φοιτητικές παρατάξεις», «ανθρωπιστικές οργανώσεις», «γνωστοί-άγνωστοι», «μηδενιστική αριστερά», «νταβατζήδες». Η αρνητικά φορτισμένη παρουσία τους στο λόγο του τύπου πρέπει να εννοηθεί ως η πίσω πλευρά της ανωτερότητας των Ελλήνων. Παρά την ποικιλία των ονομάτων και των χαρακτηρισμών, τόσο εκείνοι που υπερασπίζονται την κατεστημένη τάξη όσο και εκείνοι που την υπονομεύουν, είναι πάντοτε υποκείμενα εγγεγραμμένα στο πεδίο του ελληνικού έθνους. Απ' την άλλη πλευρά, οι μετανάστες απεργοί παρουσιάζονται ως «εξαθλιωμένοι» και «απελπισμένοι» άνθρωποι που άγονται και φέρονται. Στην λιγότερο εκλεπτυσμένη εκδοχή της αυτή η ιεράρχηση «εκθηλύνει» τους μετανάστες μετατρέποντάς τους σε πόρνες υποταγμένες στον Έλληνα νταβατζή τους.

5.5.Αποτελέσματα της ανάλυσης: εκδοχές της απειλής

i) *Ισλάμ*

Μια διαφορετική νοηματική ψηφίδα του «προβλήματος» που συνιστά η παρουσία των μεταναστών απεργών στη Νομική εμφανίζεται στην εφημερίδα Τα Νέα της 27ης

Ιανουαρίου. Πρόκειται για την ανάδειξη της «ριζικής ετερότητας» που εκπροσωπούν οι μετανάστες, η οποία έρχεται στην επιφάνεια μέσω του θρησκεύματος. Στο δισέλιδο δημοσίευμα της εφημερίδας δεσπόζει μια ακόμα μεγάλη φωτογραφία (εικόνα 6) στην οποία εικονίζονται απεργοί ξαπλωμένοι ανάμεσα σε κουβέρτες και στρώματα. Μόνο που η διάταξη της φωτογραφίας αυτή τη φορά παρουσιάζει μια ιδιομορφία. Οι περισσότεροι απ' αυτούς βρίσκονται στο βάθος επέχοντας θέση υποβάθρου. Η εικόνα εστιάζεται σε έναν απ' αυτούς, ο οποίος βρίσκεται μπροστά-μπροστά και είναι γονατισμένος πάνω σ' ένα μικρό χαλί, σε στάση που δηλώνει προσευχή. Στο πάνω μέρος της φωτογραφίας η λεζάντα έχει ως εξής:

> Εν μέσω της στρωματσάδας και της οχλοβοής, μετανάστης - απεργός πείνας δεν ξεχνά να κάνει την προσευχή του[244].

Επιπλέον, μια μικρότερη φωτογραφία (εικόνα 7) στην οποία εικονίζονται αρκετά παπούτσια, τοποθετημένη δίπλα στην προηγούμενη, συμπληρώνεται από την εξής λεζάντα:

> Εκτός από τις κουβέρτες και τα αυτοσχέδια κρεβάτια, οι χώροι του ιστορικού κτιρίου που καταλήφθηκε έχουν γεμίσει και με παπούτσια[245].

Η ίδια -περίπου- φωτογραφία του προσευχόμενου χρησιμοποιήθηκε και από τον Ελεύθερο Τύπο στο φύλλο της 25ης Ιανουαρίου (εικόνα 8) με λεζάντα την πρόταση «Μετανάστης προσεύχεται στη Νομική Αθηνών», ενώ ακριβώς κάτω απ' αυτήν έχει τοποθετηθεί μια ακόμα φωτογραφία στην οποία κυριαρχούν στρώματα και κουβέρτες, η λεζάντα της οποίας έχει ως εξής: «Σε υπνοδωμάτια έχουν μετατραπεί οι διάδρομοι»[246]. Η διάσταση που εδώ έρχεται στο προσκήνιο είναι εκείνη της θρησκείας. Πρόκειται για μουσουλμάνους και είναι αυτή ακριβώς η ιδιότητα που χρωματίζει την παρουσία τους στη Νομική. Η «στρωματσάδα», η «οχλοβοή» και η «μετατροπή των διαδρόμων σε υπνοδωμάτια» συμπαρατίθενται με την εικόνα της

---

[244] Γ. Χρ. Παπαχρήστος, Ν. Μάστορας, Β. Κεχαγιά, Μ. Χαραλαμπάκης, «Νυχτερινό θρίλερ και τελεσίγραφο από την κυβέρνηση», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011

[245] *Οπ.π.*

[246] Β. Νικολάου, «Κατάληψη και απεργία πείνας στη Νομική Αθηνών», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 25-01-2011.

προσευχής, ενώ τα παπούτσια παραπέμπουν άμεσα στη θρησκευτική πρακτική του Ισλάμ σύμφωνα με την οποία η προσευχή απαιτεί την αφαίρεση των υποδημάτων. Τα παπούτσια στην περίπτωση αυτή συνιστούν έναν ιδιαίτερο κρίκο μέσω του οποίου η θρησκευτική/πολιτισμική απόσταση που χωρίζει τους Έλληνες χριστιανούς από τους μουσουλμάνους «λαθρομετανάστες», συνδέεται άμεσα με την «απαξιωτική ακαταστασία» της παρουσίας τους στο «ιστορικό κτίριο» της Νομικής[247].

Δεν είναι μόνον ότι ένας αξιοσέβαστος δημόσιος χώρος στον οποίο διδάσκεται ο νόμος, «καταλαμβάνεται» από ανέστιους και «παράνομους» ξένους, αλλά και ότι αυτοί οι ξένοι είναι μουσουλμάνοι, δηλαδή «απολύτως ξένοι» σε σχέση με τους Έλληνες. Κατ' αυτό τον τρόπο, το αίσθημα της προσβολής που έρχεται στην επιφάνεια μέσα από την αξιοποίηση των διατυπώσεων «καταυλισμός», «χάνι», «σπίτωμα», «στρωματσάδα» «οχλοβοή», εντείνεται και πυκνώνει μέσω της εξεικόνισης των θρησκευτικών πρακτικών των μεταναστών απεργών. Αν και δεν αναφέρεται ρητά, η σημασιοδότηση είναι σαφής: εκτός από «καταυλισμός λαθρομεταναστών», η Νομική έγινε και τζαμί.

Η ίδια ενόχληση απέναντι σε ένα «απειλητικό» Ισλάμ αναδύεται και από το πρωτοσέλιδο (εικόνα 9) της Καθημερινής της 28ης Ιανουαρίου. Εδώ οι αναφορές στα «γεγονότα της Νομικής» είναι πολλές και καλύπτουν διαφορετικά σημεία της σελίδας. Στο πάνω μέρος, καταλαμβάνοντας την κεντρική θέση, δεσπόζει μια φωτογραφία στην οποία εικονίζονται πάνοπλοι αστυνομικοί της ομάδας ΔΕΛΤΑ (Δύναμη Ελέγχου Ταχείας Αντίδρασης), των οποίων τα πρόσωπα είναι καλυμμένα με κράνη, να στέκονται μπροστά την πόρτα του κτιρίου της Νομικής αποκλείοντάς την. Πάνω απ' αυτήν, με μεγάλα γράμματα είναι τοποθετημένος ο τίτλος «Παζάρια και τελεσίγραφο στη Νομική», ενώ στον υπότιτλο διαβάζουμε: «Μετά το αδιέξοδο, διεμηνύθη στους καταληψίες μετανάστες ότι θα μεταφερθούν στο Ελληνικό[248] ή θα επέμβει η ΕΛ.ΑΣ». Επίσης, το κύριο άρθρο της εφημερίδας, το οποίο βρίσκεται δεξιά

[247] Στο σημείο αυτό, ωστόσο, είναι ανάγκη να υπενθυμίσουμε πώς η απαξιωτική σύνδεση της ανυπόφορης «αταξίας» με την θρησκευτική ετερότητα δεν αφορά μόνο τους μουσουλμάνους. Η περιφρονητική έκφραση «χάβρα» -η λέξη προέρχεται απ' την εβραϊκή hevra και σημαίνει τη συναγωγή- αποτελεί έναν κοινό τόπο στην ελληνική κουλτούρα, η οποία στιγματίζει την οχλοβοή αποδίδοντάς της εβραϊκή προέλευση.

[248] Λόγω της διαρκούς πίεσης για «εκκένωση» της Νομικής, μια απ' τις προτάσεις εναλλακτικών χώρων για συνέχιση της απεργίας πείνας αφορούσε κάποιον δημοτικό χώρο στην περιοχή του Ελληνικού.

κάτω απ' το προηγούμενο δημοσίευμα, φέρει τον τίτλο «Να τεθούν επιτέλους όρια» και αναφέρεται στο ίδιο θέμα. Τέλος, στο κάτω μέρος της σελίδας, στη μόνιμη στήλη «Σχόλιο», η οποία επέχει θέση ενός εκτενέστερου -και ενυπόγραφου- κύριου άρθρου, δημοσιεύεται κείμενο που αφορά το ίδιο ζήτημα με τίτλο «Η άλλη κατάληψη της Νομικής»[249]. Μαζί με όλα αυτά, λίγο κάτω απ' το μέσον της σελίδας, τοποθετείται ένα ακόμα κείμενο το οποίο, εκ πρώτης όψεως, δεν σχετίζεται με τα προηγούμενα. Ο τίτλος του είναι: «6,9 του πληθυσμού της Ελλάδας οι μουσουλμάνοι το 2030»[250]. Πρόκειται για δημοσίευμα που προέρχεται από το γαλλικό πρακτορείο ειδήσεων και ολοκληρώνεται στο εσωτερικό της εφημερίδας. Ωστόσο, ο τίτλος του δημοσιεύματος στο εσωτερικό δεν αναφέρεται ρητά στην Ελλάδα και έχει ως εξής: «Σημαντική αύξηση μουσουλμάνων».

Η τοποθέτηση του συγκεκριμένου δημοσιεύματος με τον συγκεκριμένο τίτλο στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας, μπορεί να γίνει πλήρως κατανοητή μόνο μέσω μιας συνολικής εκτίμησης της πρώτης σελίδας, η οποία προκύπτει από την κριτική προσπέλαση της αμοιβαίας νοηματικής επενέργειας των διαφόρων τμημάτων που την συναποτελούν. Το πλήρες νόημα του δημοσιεύματος αναδύεται μόνον εφόσον τοποθετηθεί στο ευρύτερο συγκείμενό του. Η αμοιβαία επίδραση διαφορετικών ψηφίδων λόγου συγκροτεί ένα ιδιαίτερο νοηματικό περιβάλλον στο κέντρο του οποίου βρίσκεται η «ανοιχτή κρίση» και μια διάχυτη απειλή: η «κατάληψη» της νομικής, ένα τελεσίγραφο και μια επικείμενη αστυνομική επέμβαση, η υπέρβαση των ορίων. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η αναφορά στο ποσοστό των «μουσουλμάνων στην Ελλάδα», ακόμα και αν δεν συνδέεται άμεσα με την απεργία πείνας στη Νομική και ακόμα κι αν αναφέρεται στο 2030, συγκεκριμενοποιεί και εντοπίζει την απειλή. Έτσι, μέσα σε μια «προβληματική» συνθήκη με πολλές και διαφορετικές διαστάσεις, αναδύεται ένα όνομα που συγκεφαλαιώνει την απειλή σταθεροποιώντας την και καθιστώντας την ευκρινή. Η σταθεροποίηση αυτή, βέβαια, καθίσταται δυνατή μέσω της αντιδιαστολής προς ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό του ελληνικού έθνους και κράτους, την (ελλην)ορθόδοξη χριστιανική πίστη. Ως μουσουλμάνοι, οι «καταληψίες» της Νομικής τοποθετούνται στη θέση της «καθαρής ετερότητας» σε σχέση με τους Έλληνες και γίνονται το «Άλλο» με βάση το οποίο προσδιορίζεται η

[249] Σταύρος Λυγερός, «Η άλλη κατάληψη της Νομικής», εφ. Καθημερινή, 28-01-2011.

[250] AFP (Agence France Presse), «6,9 του πληθυσμού της Ελλάδας οι μουσουλμάνοι το 2030 (Σημαντική αύξηση των μουσουλμάνων)», εφ. Καθημερινή, 28-01-2011.

ελληνική κοινωνία. Δεν είναι λοιπόν μόνο ότι είναι «παράνομοι» και ότι «καταλαμβάνουν» δημόσια κτίρια απαξιώνοντάς τα με την παρουσία τους, αλλά και ότι είναι μουσουλμάνοι, το ποσοστό των οποίων μάλιστα αυξάνεται «ανησυχητικά» στην ελληνική επικράτεια.

Η κατάσταση αυτής της ανησυχητικής αταξίας, μολονότι συγκροτείται μέσω της αναφοράς σε συγκεκριμένα εμπράγματα αντικείμενα (στρώματα, κουβέρτες, παπούτσια κλπ) δεν αφορά μόνο, ούτε κυρίως, αυτά, αλλά τα ίδια τα ανθρώπινα υποκείμενα που τα χρησιμοποιούν. Οι αναπαραστάσεις που αναλύθηκαν στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο και συγκροτούνται μέσα στο λόγο του τύπου, αντλούν από μια βαθύτερη φλέβα «πολιτισμικής δυσανεξίας» στο κέντρο της οποίας βρίσκεται μια ορισμένη σωματική εγγύτητα και πυκνότητα που θεωρείται «βρώμικη». Στο σημείο αυτό η χρήση των φωτογραφιών είναι κρίσιμη: πολλά (ανδρικά) σώματα που «γεμίζουν» την εικόνα στριμωγμένα δίπλα-δίπλα ανάμεσα σε ρούχα, κουβέρτες και στρώματα, ενώ η εστίαση στα βγαλμένα παπούτσια ανακαλεί άμεσα τη δυσφορία της οσμής. Αυτό που θεματοποιείται είναι η «έλλειψη πολιτισμού» ή ένα κατώτερο επίπεδό του που χαρακτηρίζει τους μουσουλμάνους «λαθρομετανάστες», το οποίο οι Έλληνες χριστιανοί (και ευρωπαίοι) έχουν προ πολλού ξεπεράσει.

ii) *Απειλή για τη δημόσια υγεία*

Μια από τις πιο χαρακτηριστικές διαστάσεις του δημόσιου λόγου για την απεργία πείνας των «τριακοσίων» αφορά το ζήτημα της «δημόσιας υγείας» και οι απαρχές της ενασχόλησης μ' αυτό βρίσκονται στις ημέρες της Νομικής. Η παρουσία των μεταναστών εκεί θεωρήθηκε απειλητική για την ίδια την (κυριολεκτικώς νοούμενη) υγεία της ελληνικής κοινωνίας. Η βαρύτητα αυτής της απειλής καθίσταται εμφανής μέσω των αντεγκλήσεων που εκδηλώθηκαν δημοσίως. Πιο συγκεκριμένα, η εγκατάσταση των μεταναστών απεργών πείνας στο κτίριο της Νομικής την Κυριακή 23 Ιανουαρίου 2011 ακολουθήθηκε αμέσως από απόφαση της Κοσμητείας της Σχολής (τη Δευτέρα 24 Ιανουαρίου) για το κλείσιμό της μέχρι και την Παρασκευή 28 Ιανουαρίου. Ένας απ' τους βασικούς λόγους που προτάχθηκαν ως δικαιολόγηση της απόφασης αφορούσε «ζητήματα υγιεινής». Επίσης, στο πλαίσιο του λόγου που αρθρώθηκε δημοσίως προς υποστήριξη των απεργών και του εγχειρήματός τους υπήρχαν σαφείς αναφορές που στόχευαν στην ακύρωση της ρητορικής του «υγειονομικού κινδύνου» μέσω της επίκλησης «ιατρικών δεδομένων». Κατ' αυτό τον

τρόπο, αναδύθηκε ένας λόγος που αφορούσε τις συνθήκες υγιεινής στη Νομική και τη δημόσια υγεία, στο κέντρο του οποίου βρέθηκε ένας διάχυτος κίνδυνος που ως πηγή του είχε τα ίδια τα σώματα των «παράνομων» μεταναστών.

Σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας Καθημερινή της 25ης Ιανουαρίου 2011, το οποίο αναφέρεται σε δηλώσεις του Κοσμήτορα της σχολής Μιχαήλ Τσινισιζέλη:

> …η αναστολή αποφασίστηκε διότι υπάρχει κίνδυνος για τη δημόσια υγιεινή, καθώς στον χώρο δεν υπάρχει -το βασικότερο- σύνδεση με αποχετευτικό δίκτυο. Χθες, τους μετανάστες εξέτασαν προληπτικά γιατροί, ορισμένοι εμφάνισαν συμπτώματα υψηλού πυρετού. Τελικά βρέθηκαν πέντε με ίωση[251].

Στο παραπάνω απόσπασμα, η αναφορά στη δήλωση του κοσμήτορα σχετικά με τον κίνδυνο για τη «δημόσια υγιεινή», ακολουθείται από την αναφορά στους γιατρούς που εξέτασαν εκείνους που παρουσίαζαν «υψηλό πυρετό». Εδώ η «απειλή» για τη δημόσια υγεία εντοπίζεται συγκεκριμένα στους μετανάστες ως ενσώματα υποκείμενα αποκτώντας μια πολύ πιο χειροπιαστή διάσταση από εκείνη των προβλημάτων «σύνδεσης με το αποχετευτικό δίκτυο»[252]. Το δημοσίευμα αναδεικνύει ως σημαντικό και άξιο αναφοράς το ζήτημα των «νοσούντων» μεταναστών, μολονότι οι «πέντε ασθενείς» νοσούσαν, εντέλει, από ιώσεις κοινές κατά τους χειμερινούς μήνες.

Μια ελαφρώς διαφορετική εκδοχή του ζητήματος παρουσιάζουν τα Νέα της 25ης Ιανουαρίου. Σε ένα μικρό κείμενο το οποίο λειτουργεί ως λεζάντα μιας φωτογραφίας που εικονίζει έναν μεγάλο αριθμό συγκεντρωμένων μεταναστών απεργών -η φωτογραφία είναι από τη συνέντευξη τύπου που παραχωρήθηκε κατά την έναρξη της απεργίας πείνας- (εικόνα 10), διαβάζει κανείς τα εξής:

---

[251] Α. Λακασάς, «Ο ανθρωπισμός, βορά στην πολιτική εκμετάλλευση», εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011.

[252] Η επίκληση του κινδύνου για τη «δημόσια υγιεινή» που εγκυμονούσε η μη-σύνδεση με το αποχετευτικό δίκτυο, ως αιτίας για την απόφαση αναστολής λειτουργίας της σχολής, δεν αντέχει σε κριτική, καθώς πριν εκπνεύσει η εν λόγω απόφαση (η οποία λήφθηκε τη Δευτέρα 24 Ιανουαρίου και επρόκειτο να διαρκέσει μέχρι την Παρασκευή 28 Ιανουαρίου) η Κοσμητεία έλαβε καινούρια με την οποία η σχολή «άνοιξε» την Πέμπτη 27 Ιανουαρίου. Προφανώς, καμιά εργασία σύνδεσης με το αποχετευτικό δίκτυο δεν πραγματοποιήθηκε μεταξύ Δευτέρας και Πέμπτης. Βλ., Ά. Ανδριτσάκη, «Ολονύχτια επαφών για άλλο χώρο», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011 και Π. Στεφανάκου, «Ο πρύτανης αναζητεί λύση, με τελεσίγραφο απαντά η κυβέρνηση», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.

ΚΛΕΙΣΤΗ Η ΣΧΟΛΗ

Στο κτίριο της Νομικής Σχολής Αθηνών διαμένουν περίπου 250 μετανάστες εργάτες (φωτογραφία αριστερά) που ήρθαν τα ξημερώματα από την Κρήτη με αποτέλεσμα να παραμένει κλειστή η σχολή και να μη γίνονται τα μαθήματα ενώ οι συνθήκες υγιεινής είναι ανυπόφορες αφού δεν υπάρχει ούτε θέρμανση.[253]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, στο οποίο μάλιστα οι μετανάστες χαρακτηρίζονται με τον τρόπο που οι ίδιοι αυτοχαρακτηρίζονται, δηλαδή ως μετανάστες-εργάτες, γίνεται λόγος για «ανυπόφορες συνθήκες υγιεινής» οι οποίες αποδίδονται στο ότι δεν υπάρχει «ούτε θέρμανση». Επειδή, ωστόσο, η έλλειψη θέρμανσης δεν αποτελεί επαρκή λόγο για να τεθεί ζήτημα υγιεινής, η διατύπωση είναι τέτοια («…ούτε θέρμανση») ώστε να υπονοεί πως υπάρχουν ελλείψεις πολύ μεγαλύτερες από εκείνη της θέρμανσης. Παρόλα αυτά δεν γίνεται πουθενά καμιά συγκεκριμένη αναφορά σ' αυτές. Επιπλέον, είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο στο εν λόγω δημοσίευμα διατυπώνεται το γεγονός του κλεισίματος της σχολής. Σύμφωνα με το απόσπασμα, ήταν ο ερχομός των μεταναστών «τα ξημερώματα»[254] που είχε ως «αποτέλεσμα να παραμείνει κλειστή η Σχολή».

Η αλληλουχία των «γεγονότων» στο πλαίσιο αυτής της διατύπωσης θέτει τους ίδιους τους μετανάστες ως κατά κάποιον τρόπο παρακωλύοντας την πανεπιστημιακή λειτουργία, εκτοπίζοντας το γεγονός ότι η σχολή έκλεισε μετά από απόφαση της Κοσμητείας. Έτσι, η αναστολή λειτουργίας εμφανίζεται ως κάποιου είδους «φυσικό επακόλουθο» της εισόδου των μεταναστών στο χώρο της Νομικής και όχι ως μια πολιτική απόφαση, δηλαδή ως κάτι που θα μπορούσε και να μην έχει συμβεί. Το ζήτημα «υγιεινής» που βρίσκεται στη βάση της εν λόγω απόφασης τίθεται ως μια «αυτονόητη» συνθήκη, μολονότι δεν παρέχεται καμιά ουσιαστική απόδειξη γι' αυτό πλην της, συνηθισμένης σε αρκετούς δημόσιους χώρους, έλλειψης θέρμανσης. Εκτοπίζοντας τους κρίσιμους μεσολαβητικούς κόμβους απ' το προσκήνιο, δηλαδή τις συγκεκριμένες αποφάσεις συγκεκριμένων θεσμών, ο λόγος αυτός θέτει την ίδια την

[253] Ν. Μάστορας, Σ. Βραδέλης, «Μαζική απεργία πείνας από 300 παράνομους μετανάστες», εφ. Τα Νέα, 25-01-2011.

[254] Οι μετανάστες ήρθαν από την Κρήτη τα ξημερώματα της Κυριακής 23 Ιανουαρίου και όχι τα ξημερώματα της Τρίτης 25 Ιανουαρίου όπως υπονοεί η ασαφής διατύπωση του κειμένου.

παρουσία των μεταναστών στη Νομική ως επαρκή αιτία μιας κρίσης που, εκτός από την παράλυση της σχολής, διαμορφώνει και μια κατάσταση «ανυπόφορη» ως προς την υγιεινή.

Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, η σύνδεση των μεταναστών απεργών με την «δημόσια υγεία» που απειλείται, γίνεται με τρόπους που, υπό άλλες συνθήκες, θα θεωρούνταν, τουλάχιστον, ανεπαρκείς. Μια σχολή που «κλείνει» προτάσσοντας κινδύνους που αφορούν τη δημόσια υγεία και τρεις ημέρες μετά ανοίγει χωρίς να δημοσιοποιεί κάποιου είδους αλλαγές στις «συνθήκες υγιεινής», μια ασαφής αναφορά σε «ανυπόφορες συνθήκες υγιεινής» η οποία, εντέλει, αναφέρεται στην έλλειψη θέρμανσης, φανερώνουν έναν γενικό τρόπο αντιμετώπισης των μεταναστών απεργών ο οποίος δεν έχει ανάγκη συγκεκριμένα επιχειρήματα και αποδείξεις για να σταθεί. Κατ' αυτό τον τρόπο έρχεται στο προσκήνιο η ίδια η σωματική τους παρουσία ως εκ των προτέρων στιγματισμένη με το σημάδι μιας ορισμένης «μολυσματικότητας».

Η πιο χαρακτηριστική, ωστόσο, διατύπωση του κινδύνου που συνιστούν οι μετανάστες απεργοί συναντάται στο παρακάτω δημοσίευμα της εφημερίδας Έθνος:

> «Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να καταλαμβάνει τους χώρους του ιστορικότερου (sic) πανεπιστημίου της χώρας, μετατρέποντάς το σε μια βόμβα για τη δημόσια υγιεινή και ασφάλεια» ήταν το σχόλιο της ΔΑΠ.[255]

Στο απόσπασμα αυτό διατυπώνεται ρητά -πιθανώς για πρώτη φορά- το σχήμα της «υγειονομικής βόμβας», το οποίο έκτοτε έχει γνωρίσει μια πολύ μεγάλη διάδοση αποτελώντας μια βασική διάσταση του επίσημου (κυβερνητικού) δημόσιου λόγου για τους «λαθρομετανάστες» και όχι μόνο. Λίγο καιρό μετά την εκκένωση της Νομικής και τη μεταφορά των απεργών πείνας στο Μέγαρο Υπατία, η αναπαράσταση της «βόμβας» αξιοποιήθηκε από το ίδιο το υπουργείο υγείας για την ανάδειξη του κινδύνου που συνιστούσαν οι μετανάστες και ο οποίος απειλούσε την πρωτεύουσα. Πιο συγκεκριμένα, ο τότε υπουργός υγείας Ανδρέας Λοβέρδος, συνδέοντας την απεργία πείνας με την απειλή έξαρσης της γρίπης που είχε εκδηλωθεί τον χειμώνα 2010-2011 (η οποία είναι γνωστή ως «H1N1» ή «γρίπη των χοίρων»), δήλωνε, σύμφωνα με το Βήμα, ότι «[π]ρόκειται για μια πραγματική "βόμβα" λοιμώξεων στο

[255] Μ. Νιβολιανίτης, «Απόβαση λαθρομεταναστών στη Νομική Σχολή», εφ. Έθνος, 25-01-2011.

κέντρο της Αθήνας»[256]. Επιπλέον, έναν περίπου χρόνο αργότερα, ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη Μιχάλης Χρυσοχοΐδης, σε κοινή συνέντευξη τύπου με τον υπουργό Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ανδρέα Λοβέρδο, χαρακτήρισε τα ζητήματα δημόσιας υγείας που συνδέονται με τους «λαθραίους» μετανάστες «βόμβα με ανυπολόγιστες συνέπειες αν εκραγεί»[257]. Το «κοινωνικό υλικό» για την κατασκευή αυτής της βόμβας αποτελείται από τις «ομάδες υψηλού κινδύνου» στις οποίες συμπεριλαμβάνονται όσοι και όσες βρίσκονται στον πυθμένα της κοινωνικής ιεραρχίας: οι «παράνομοι» μετανάστες-τριες, οι χρήστες ναρκωτικών, οι εργάτριες του σεξ, οι πάσχοντες από λοιμώδη νοσήματα[258].

---

[256] «Ανδρέας «Λοβέρδος: Εντολή για ετοιμότητα σε στρατιωτικά νοσοκομεία και ιδιωτικές κλινικές για τη γρίπη», εφ. Το Βήμα, 14-012-2011, στο http://www.tovima.gr/society/article/?aid=384349.

[257] Στη συνέντευξη αυτή, και οι δύο υπουργοί μιλούν για τους «παράνομους» μετανάστες με όρους «υγειονομικής βόμβας». Πιο συγκεκριμένα, ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη Μιχάλης Χρυσοχοΐδης ανοίγει ως εξής τη συγκεκριμένη συνέντευξη: «Κυρίες και κύριοι, βρισκόμαστε εδώ σήμερα, με το συνάδελφό μου Υπουργό Υγείας, τον κ. Ανδρέα Λοβέρδο, για να σας παρουσιάσουμε τους νέους κανόνες προστασίας της δημόσιας υγείας και κατ' επέκταση της δημόσιας ασφάλειας, από την υγειονομική βόμβα που έχει δημιουργήσει η ανεξέλεγκτη ροή παράνομων μεταναστών στα κέντρα των ελληνικών πόλεων, με κυρίαρχο φυσικά πρόβλημα, το κέντρο της πρωτεύουσας της χώρας, της Αθήνας». Παίρνοντας το λόγο, κατόπιν, ο υπουργός Υγείας Ανδρέας Λοβέρδος λέει τα εξής: «Ευχαριστώ πάρα πολύ τον συνάδελφο και φίλο τον Μιχάλη Χρυσοχοΐδη, που έδωσε διέξοδο με τον αποφασιστικό του τρόπο σε ένα πρόβλημα που μας ταλαιπωρεί στο Υπουργείο Υγείας επί πάρα πολύ καιρό και που έτεινε ευήκοον ους, όχι μόνο τώρα, αλλά και από το προηγούμενο Υπουργείο στο οποίο ήταν, στις αγωνίες και στους φόβους μας, όπως τους εκφράζαμε θεσμικά στη Βουλή, αλλά και στο δημόσιο διάλογο μιλώντας για υγειονομική βόμβα, μιλώντας για τα τραγικά προβλήματα που από πλευράς υγείας αντιμετωπίζει ο τόπος, από την επανεμφάνιση στην Ελλάδα ξεχασμένων ασθενειών, από τη χωρίς όρια και χωρίς τρόπους και χωρίς μεθόδους υποδοχής και δομές υποδοχής, συμβίωση των Ελλήνων πολιτών των Ευρωπαίων πολιτών, με πάνω από 1εκ. ανθρώπους όπου κανείς δεν ξέρει πόσα προβλήματα δημιουργούν σε σχέση με τη δημόσια υγεία». Βλ., το πλήρες κείμενο της συνέντευξης που παραχωρήθηκε την 01-04-2012 στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη (σήμερα Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη), στη διεύθυνση http://www.yptp.gr/index.php?option=ozo_content&lang=&perform=view&id=4194&Itemid=540, προσβάσιμο στις 02-09-2012.

[258] Η συνέντευξη αυτή αποτελεί στιγμή μιας ευρύτερης πολιτικής επιχείρησης στόχος της οποίας είναι η άμεση υπαγωγή του βίου εκείνων που υφίστανται την περιθωριοποίηση και το καθεστώς παρανομίας (όχι μόνο μετανάστες-τριες) σε ένα αστυνομικό-ιατρικό σύμπλεγμα διαχείρισης. Αποτελεί κρίκο μιας ευρύτερης αλυσίδας κινήσεων εκείνης της χρονικής περιόδου στην οποία εντάσσονται α) η ίδρυση, με υπουργική απόφαση, καινούριων στρατοπέδων συγκέντρωσης («κλειστών κέντρων φιλοξενίας») για

Η αναπαράσταση μιας κατηγορίας ανθρώπων με όρους «βόμβας» για τη «δημόσια υγιεινή και ασφάλεια», επιτελεί στο επίπεδο του λόγου τον αποκλεισμό αυτής της κατηγορίας από το δημόσιο πεδίο, από εκείνον, δηλαδή, τον τόπο που αναγνωρίζεται γενικά ως «κοινωνία». Αφού μια βόμβα δεν μπορεί ποτέ να συγχέεται με εκείνο που απειλείται απ' αυτήν, όντας κάτι εξωτερικό σε σχέση μ' αυτό, έτσι και οι «παράνομοι» μετανάστες δεν πρέπει να συγχέονται με την «δημόσια υγεία» υπό την έννοια ότι δεν περιλαμβάνονται σ' αυτήν. Η υγεία τους αποτελεί ένα ζήτημα δημόσιου ενδιαφέροντος αλλά όχι λόγω της αξίας που αποδίδεται στη ζωή των ίδιων των «παρανόμων». Η σημασία που αναγνωρίζεται στην κατάσταση της υγείας τους αφορά τις επιπτώσεις που αυτή μπορεί να έχει στην υγεία των υπολοίπων, της ελληνικής κοινωνίας. Ο κυρίαρχος λόγος περί «βόμβας» θέτει τους «παράνομους μετανάστες» ως το Άλλο της δημόσιας υγείας και, ως εκ τούτου, της «ελληνικής κοινωνίας», μετατρέποντάς τους σε μια εξωτερική απειλή. Είναι ανάγκη στο σημείο αυτό να υπενθυμίσουμε πως η άμεση σύνδεση των «λαθρομεταναστών» με κινδύνους που αφορούν τη «δημόσια υγεία» δεν είναι ούτε καινοφανής, ούτε περιθωριακή. Ήδη από το 2003, ο νόμος 3204[259], ο οποίος αφορούσε το Εθνικό Σύστημα Υγείας, στο

τον εγκλεισμό μεταναστών και αιτούντων άσυλο, β) μια -ακόμα- γενικευμένη επιχείρηση «σκούπα» στην Αθήνα, και γ) μια εκτεταμένη αστυνομικο-ιατρική επιχείρηση με στόχο γυναίκες οροθετικές στον ιό HIV, η οποία συνοδεύτηκε από τη φυλάκιση 32 γυναικών και μια γενικευμένη εκστρατεία διαπόμπευσης και κοινωνικού στιγματισμού. Ένας ανοιχτά επιθετικός λόγος στο κέντρο του οποίου βρίσκονται οι «μιαρές πόρνες» που αποτελούν «κίνδυνο για την ελληνική οικογένεια», λειτούργησε ως συνθήκη νομιμοποίησης για πρακτικές αγριότητας όπως η δημοσίευσης των φωτογραφιών των 29 έγκλειστων οροθετικών γυναικών από την ελληνική αστυνομία και διάφορα μέσα ενημέρωσης μαζί με τα ακριβή στοιχεία της ταυτότητάς τους. Βλ., «Κέντρα κράτησης παράνομων μεταναστών σε όλη τη χώρα προωθεί η κυβέρνηση», στον ιστότοπο της Εφ. Τα Νέα, 26-03-2012. http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4705630, προσβάσιμο στις 26-03-2012· «Τρία κέντρα κράτησης παράνομων μεταναστών σε κάθε ηπειρωτική περιφέρεια», στην διαδικτυακή πύλη (portal) in.gr, 26-03-2012, http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231188266, προσβάσιμο στις 26-03-2012· «Επιχείρηση-"σκούπα" για τη σύλληψη παράνομων μεταναστών στην Αθήνα», στην διαδικτυακή πύλη in.gr, 28-03-2012, http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231188695, προσβάσιμο στις 28-03-2012. Για την επιχείρηση σύλληψης, εξαναγκασμού σε ιατρικές εξετάσεις και διαπόμπευσης οροθετικών γυναικών η οποία ξεκίνησε τον Απρίλιο του 2012, βλ., το ιστολόγιο της Πρωτοβουλίας Αλληλεγγύης Διωκόμενων Οροθετικών Γυναικών, http://diokomenesorothetikes.wordpress.com/.

[259] Νόμος 3204 «Τροποποίηση και συμπλήρωση της νομοθεσίας για το Εθνικό Σύστημα Υγείας και ρυθμίσεις άλλων θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας» (ΦΕΚ 296 Α 23-12-2003).

άρθρο 44 (παρ. 2 και 3) το οποίο αφορά «Θέματα του Κ.Ε.Ε.Λ.», θέτει τη «λαθρομετανάστευση» ως «έκτακτη ανάγκη» από κοινού με τις επιδημίες και τη «βιοτρομοκρατία», ενώ γίνεται λόγος και για «επιδημίες σχετιζόμενες με τη λαθρομετανάστευση».

Είναι μ' αυτή την έννοια που μπορούμε να μιλήσουμε για μια σημαντική αντιστροφή, σε επίπεδο δημόσιου λόγου, όσον αφορά το ζήτημα της υγείας και τη σχέση του με την απεργία πείνας. Ως πολιτική πρακτική, η απεργία πείνας θέτει συνειδητά σε κίνδυνο την ίδια τη ζωή του απεργού προκειμένου να ικανοποιηθούν τα αιτήματά του. Κατ' αυτό τον τρόπο, είναι το ζήτημα της υγείας του, η οποία βαίνει επιδεινούμενη, που συνιστά τον πυρήνα της αντιπαράθεσης ή/και διαπραγμάτευσης μεταξύ του απεργού και του κράτους. Προϋπόθεση για την όποια επιτυχία αυτής της μορφής αγώνα αποτελεί η συνθήκη εκείνη σύμφωνα με την οποία τόσο η κοινή γνώμη γενικά όσο και το κράτος, αν μη τι άλλο στην «επίσημη» εκδοχή του, αποδίδουν κάποια βαρύτητα στη ζωή του απεργού -άρα και στο κόστος ενός πιθανού θανάτου-, ώστε, κατ' αρχήν τουλάχιστον, να επιδιώκουν την αποφυγή του. Σε κάθε περίπτωση, είναι η υγεία του απεργού πείνας και οι κίνδυνοι που την απειλούν που (πρέπει να) βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος.

Ο λόγος όμως στον οποίο γίνεται αναφορά εδώ, αντιστρέφει τα πράγματα. Δεν είναι η υγεία των απεργών αλλά η «δημόσια υγεία», η υγεία δηλαδή όσων δεν είναι ούτε «παράνομοι» μετανάστες ούτε απεργοί πείνας, που απειλείται και μάλιστα *από* τους απεργούς. «"Δεν υπάρχει θέμα υγειονομικής φύσης"»[260] δηλώνει η Πρωτοβουλία Αλληλεγγύης σύμφωνα με την Αυγή της 25ης Ιανουαρίου 2011, ενώ την επόμενη ημέρα, η ίδια εφημερίδα δημοσιεύει δηλώσεις μέλους της φοιτητικής παράταξης Αριστερή Ενότητα το οποίο:

> Χαρακτήρισε την προχθεσινή απόφαση της Κοσμητείας για εβδομαδιαίο κλείσιμο της σχολής «προσχηματική», καθώς δεν τίθεται θέμα υγειονομικής φύσεως, κάτι άλλωστε που πιστοποίησε το κλιμάκιο των γιατρών που εξέτασε τους μετανάστες κατόπιν εντολής της Πρυτανείας του πανεπιστημίου.[261]

---

[260] «Σε απεργία πείνας 300 μετανάστες εργαζόμενοι», εφ. Η Αυγή, 25-01-2011.

[261] Δ. Σφέτσα, «"Δεν είμαστε εγκληματίες, θα αγωνιστούμε για το δικαίωμα στη ζωή και την αξιοπρέπειά μας"», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.

Στο ίδιο ζήτημα αναφέρεται και η Ελευθεροτυπία της 26ης Ιανουαρίου[262] ενώ και ο Ελεύθερος Τύπος της ίδιας ημέρας αναφέρεται σε δηλώσεις των «διοργανωτών της κινητοποίησης (φορείς αντιρατσιστικών οργανώσεων)» οι οποίοι «διευκρίνισαν ότι ομάδα γιατρών τους παρακολουθεί και πως έχει διαπιστωθεί ότι "η παρουσία τους δεν συνιστά καμία απειλή για τη δημόσια υγεία"»[263]. Η ανάπτυξη ενός λόγου που αντιστρατεύεται τη ρητορική της «υγειονομικής απειλής» και η διάχυσή του σε εφημερίδες και της δεξιάς και του κέντρου αλλά και της αριστεράς, φανερώνει ακριβώς την ισχύ της αναπαράστασης της «υγειονομικής βόμβας» η οποία δεν ήταν δυνατό να μείνει αναπάντητη. Επιπλέον, είναι ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός ότι η αμφισβήτηση αυτής της απειλής θεμελιώθηκε σε ιατρικές εκτιμήσεις («τους εξέτασαν γιατροί και είναι καλά»), κάτι που ισοδυναμεί με το να μένει ανέγγιχτος, αν δεν ενισχύεται κιόλας, ο ίδιος ο πυρήνας της. Γιατί το κοινωνικό νόημα αυτής της απειλής δεν βρίσκεται στη συγκεκριμένη κατάσταση της υγείας κάποιων συγκεκριμένων «παράνομων» μεταναστών, αλλά στην εκ προοιμίου συσχέτισή τους με ασθένειες που απειλούν την «δημόσια υγεία». Μολονότι εντός της Νομικής σχολής -και εντός όλων των πανεπιστημιακών χώρων της επικράτειας- κυκλοφορούν και συγχρωτίζονται καθημερινά πλήθη Ελλήνων πολιτών πολύ μεγαλύτερα από τον αριθμό των απεργών πείνας, ήταν οι «παράνομοι» που κινητοποίησαν την ιατρική παρέμβαση και όχι οι «κανονικοί» πολίτες.

Στα πλαίσια αυτού του λόγου, είναι οι ίδιοι οι μετανάστες ως ενσώματα ανθρώπινα υποκείμενα που απειλούν εκείνους στους οποίους απευθύνονται μέσω της απεργίας πείνας και αυτή η «απειλή» υποσκελίζει κάθε απειλή και κίνδυνο που υφίστανται οι ίδιοι οι απεργοί. Μέσα στο φόβο που εμπνέουν οι παράνομοι ξένοι στην «ελληνική κοινωνία» υπονομεύεται σοβαρά και κάθε πιθανότητα να ακουστούν στ' αλήθεια όσα έχουν να πουν.

iii) *Η Αφρική στην Αθήνα*

Η πολύμορφη «απειλή» που διατρέχει το λόγο του τύπου και εντοπίζεται στους «παράνομους» μετανάστες απεργούς πείνας της Νομικής σχολής, λαμβάνει σε κάποιες περιπτώσεις έναν ανοιχτά «βίαιο» και «εγκληματικό» χαρακτήρα. Αν και οι ίδιοι οι μετανάστες δεν ενεπλάκησαν σε κανενός είδους βίαιη πρακτική και δεν

[262] Γ. Δ., «Επικοινωνία δι' αντιπροσώπου», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.

[263] Β. Νικολάου, «"Η θα δικαιωθούμε ή θα πεθάνουμε"», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.

διέπραξαν κανένα έγκλημα -εκτός απ' την αμφισβήτηση της παρανομίας τους-, ορισμένα δημοσιεύματα του δεξιού αλλά και του κεντρώου τύπου συνέδεσαν, με έναν έμμεσο αλλά εμφανή τρόπο, την απεργία πείνας με κάποιου είδους «βία». Στην υπό εξέταση εκδοχή λόγου, η απεργία πείνας συμπαρατίθεται με ένα απολύτως άσχετο με αυτή συμβάν ενώ ως μεσολαβητικός κρίκος μεταξύ απεργών και βίας αναδύεται η αναφορά στον εγχώριο «αντιεξουσιαστικό εξτρεμισμό».

Πιο συγκεκριμένα, στην εφημερίδα Καθημερινή της 27ης Ιανουαρίου και σε δημοσίευμα που αφορά την απεργία πείνας, εντίθεται ένα κείμενο που αναφέρεται στο εξής περιστατικό: τη φραστική επίθεση κατά του πρώην πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη από ομάδα «30 και πλέον αντιεξουσιαστών, που πραγματοποιούσαν αφισοκόλληση στην οδό Ακαδημίας». Στο πάνω μέρος της σελίδας έχει τοποθετηθεί μια φωτογραφία μεταναστών απεργών ξαπλωμένων στο πάτωμα (εικόνα 11). Οι περισσότεροι έχουν υψωμένα τα χέρια τους, ενώ κάποιοι σχηματίζουν με τα δάχτυλά τους το σήμα της νίκης. Ακριβώς από κάτω, δεσπόζει ο τίτλος «Λύση ύστερα από ισχυρές πιέσεις»[264] ενώ εντός του χώρου που καταλαμβάνει το κείμενο του ρεπορτάζ, έχει τοποθετηθεί ένα μικρότερο κείμενο με τίτλο «Απαράδεκτη επίθεση», το οποίο αναφέρεται στη «συνάντηση» Σημίτη-αντιεξουσιαστών. Έτσι, οι μετανάστες απεργοί συνδέονται, κατά κάποιον τρόπο, με εκείνους που «επιτέθηκαν φραστικά» στον πρώην πρωθυπουργό και «κινήθηκαν απειλητικά» προς το μέρος του[265]. Μολονότι το εν λόγω συμβάν δεν σχετίζεται με την απεργία πείνας, το γεγονός ότι σ' αυτό πρωταγωνιστούν υποκείμενα που στον κυρίαρχο δημόσιο λόγο λογίζονται ως «ακραία» και «έκνομα», δίνει τη δυνατότητα μιας αμοιβαίας διήθησης μεταξύ της παρανομίας των μεταναστών και εκείνης των «αντιεξουσιαστών».

Απ' τη μια, οι απεργοί πείνας στη Νομική είναι «παράνομοι» μετανάστες ενώ, απ' την άλλη, το γενικό σημαίνον «αντιεξουσιαστές» στο πλαίσιο του κυρίαρχου λόγου λειτουργεί ως κρίκος μιας αλυσίδας απειλητικών συνωνύμων παρανομίας, δίπλα στους «γνωστούς-αγνώστους» και τους «κουκουλοφόρους» καταστροφείς. Η επιλογή τοποθέτησης των συγκεκριμένων ειδήσεων στην ίδια σελίδα της εφημερίδας διαμορφώνει ένα νοηματικό πλαίσιο που επιτρέπει μια «μετάγγιση» επικινδυνότητας από τη μία την άλλη. Η εγγραφή ενός πολιτικού χώρου ο οποίος γενικά συμμετείχε

[264] Α. Λακασά, Β. Νέδου, Γ. Σουλιώτη, «Λύση ύστερα από ισχυρές πιέσεις», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.

[265] *Όπ.π.*

στο κίνημα αλληλεγγύης στους μετανάστες απεργούς, σε ένα νοηματικό σύμπαν «επικίνδυνης παρανομίας», επιδρά άμεσα και στους παράνομους μετανάστες χρωματίζοντας το εγχείρημά τους. Μέσα σ' αυτό το συγκείμενο, όταν ο αναγνώστης της εφημερίδας αντικρίζει τη φωτογραφία των μεταναστών και διαβάζει τα σχετικά με την απεργία πείνας, αυτό με το ποίο έρχεται αντιμέτωπος είναι μια «επικίνδυνα παράνομη» πλευρά της πραγματικότητας.

Η σύμφυρση της επικινδυνότητας που χαρακτηρίζει πολιτικά «ακραίες» και «περιθωριακές» ομάδες και εκείνης που εκπροσωπούν οι «παράνομοι» μετανάστες εμφανίζεται ακόμα πιο καθαρά σε δημοσίευμα της εφημερίδας Τα Νέα της 27ης Ιανουαρίου 2011. Πρόκειται για τη μία από τις δύο σελίδες της καθημερινής δισέλιδης στήλης που επιμελείται ο «μικροπολιτικός», η οποία αποτελείται από μικρά κείμενα με χαρακτήρα επίκαιρων σχολίων. Στο πάνω μέρος της σελίδας έχει τοποθετηθεί ο τίτλος «Αναρχία στο Κολωνάκι»[266], ενώ ακριβώς από κάτω τίθενται τα εξής:

> Το κέντρο της Αθήνας, γύρω από τη Νομική Σχολή, μετατρέπεται σιγά σιγά σε Μογκαντίσου, καθώς διάφορες ομάδες ασκούν τρομοκρατία στο πεζοδρόμιο. Το λέω εξ αφορμής του χθεσινού θλιβερού επεισοδίου εις βάρος του πρώην πρωθυπουργού **Κώστα Σημίτη**. Αναχωρώντας από το πολιτικό γραφείο του στην Ακαδημίας για την οικία του – όπου πηγαίνει πεζή –, ο Σημίτης συναπαντήθηκε με ομάδα διερχόμενων αριστεριστών[267] που έκαναν αφισοκόλληση στη Λυκαβηττού. Όταν αντιλήφθηκαν την παρουσία του άρχισαν να τον υβρίζουν [η έμφαση στο πρωτότυπο].[268]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα το επεισόδιο με τον πρώην πρωθυπουργό συνδέεται, τρόπον τινά, «χωροταξικά» με τη Νομική. Η Νομική τίθεται ως ένα «κέντρο» γύρω απ' το οποίο «διάφορες ομάδες ασκούν τρομοκρατία στο πεζοδρόμιο». Καθώς το σημαίνον «Νομική» κατά τη διάρκεια εκείνων των ημερών ταυτιζόταν στη δημόσια

---

[266] Ο τίτλος αποτελεί παράφραση-αναφορά στο «Anarchy in the UK», τραγούδι του συγκροτήματος Sex Pistols που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1976.

[267] Λίγη σημασία έχει, στο πλαίσιο των εν λόγω δημοσιευμάτων, η ιστορικά ακριβής αναφορά της πολιτικής ταυτότητας αυτών που συνάντησαν τον πρώην πρωθυπουργό. Το κρίσιμο ζήτημα είναι η ανάδειξη της «περιθωριακότητας» και της «ακρότητάς» τους.

[268] Ο μικροπολιτικός, «Αναρχία στο Κολωνάκι», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.

συζήτηση με την απεργία πείνας, η μετατροπή της γύρω περιοχής σε «Μογκαντίσου», συνδέεται έμμεσα με τους μετανάστες απεργούς. Η Σομαλία, της οποίας η πρωτεύουσα, σύμφωνα με το δημοσίευμα, μεθίσταται στο κέντρο της Αθήνας, βρίσκεται στην Αφρική, την ήπειρο απ' την οποία ήρθαν και οι «παράνομοι» της Νομικής. Έτσι, η βία και η γενικευμένη ανασφάλεια στις οποίες παραπέμπει το όνομα Μογκαντίσου, «εφάπτονται» με τους Αφρικανούς -αν και όχι Σομαλούς- που βρίσκονται εντός της Νομικής, ακόμα και αν τα συγκεκριμένα υποκείμενα που πήραν μέρος στο συμβάν το οποίο δικαιολογεί τη μεταμόρφωση του κέντρου της Αθήνας σε αφρικανική πρωτεύουσα, ήταν λευκοί εγχώριοι «αντιεξουσιαστές/αριστεριστές». Επιπλέον, η εμβέλεια της συγκεκριμένης διατύπωσης είναι τέτοια που υπερβαίνει την αναφορά στους μετανάστες απεργούς πείνας εκτεινόμενη και στους Αφρικανούς μικροπωλητές που βρίσκονται, συνήθως, στον πεζόδρομο της οδού Μασσαλίας, μπροστά απ' τη Νομική, και οι οποίοι αποτελούν ένα διαρκές αντικείμενο αστυνομικής καταστολής.

Η σύνδεση ανάμεσα στο περιστατικό της «φραστικής επίθεσης» στον πρώην πρωθυπουργό και την απεργία πείνας γίνεται ακόμα περισσότερο εμφανής καθώς ένα μεγάλο μέρος της συγκεκριμένης σελίδας της εφημερίδας ασχολείται με τα τεκταινόμενα στη Νομική. Ένα μικρότερο σχόλιο, με τίτλο «Εναλλακτικά σχέδια», καταπιάνεται με τις σκέψεις που, κατά τον συντάκτη, έκανε η Πρυτανεία για τον χειρισμό της κατάστασης. Οι εναλλακτικές επιλογές που διατυπώνονται είναι οι εξής:

> Είτε να «απομονώσει» –τρόπον τινά– το τμήμα της Νομικής που έχει καταληφθεί από το υπόλοιπο κτίριο, ώστε να συνεχιστεί κανονικά (!) η λειτουργία της Σχολής. Είτε να κλείσει η Σχολή για τους φοιτητές και να γίνουν οι εξετάσεις τους σε άλλα κτίρια του Πανεπιστημίου στην Αθήνα.
>
> ΣΗΜΕΙΩΤΕΟΝ ότι η εξεταστική περίοδος ξεκινάει τη Δευτέρα. Η δημιουργία «κράτους εν κράτει» του Μαγκρέμπ εντός Νομικής θα μπορούσε να διευκολυνθεί από την αρχιτεκτονική των κτιρίων, καθώς ο υπό κατάληψη χώρος ήταν χωροταξικά αυτόνομος σε σχέση με το υπόλοιπο κτίριο [τα κεφαλαία στο πρωτότυπο].[269]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η «κρίση της Νομικής» παρουσιάζεται από την

[269] *Οπ.π.*

ιδιαίτερη σκοπιά της έναρξης της χειμερινής εξεταστικής περιόδου. Το κείμενο περιγράφει μια κατάσταση «έκτακτης ανάγκης» μπροστά στις εξετάσεις των φοιτητών, χωρίς, ωστόσο, να παρατίθεται τίποτα συγκεκριμένο για την παρεμπόδισή τους. Ήδη, η χρήση του όρου «κατάληψη» παραπέμπει άμεσα στην ακύρωση των ακαδημαϊκών λειτουργιών και, ως εκ τούτου, στον, συνηθισμένο σ' αυτές τις περιπτώσεις, κίνδυνο να «χαθεί η εξεταστική». Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, ωστόσο, η απεργία πείνας δεν παρεμπόδισε καμία από τις λειτουργίες της Νομικής και αυτή είναι μια διάσταση που δεν μπορεί να παραβλεφθεί εύκολα. Κατ' αυτό τον τρόπο, ο κίνδυνος που αποτελούν οι μετανάστες στη Νομική λαμβάνει στο εν λόγω απόσπασμα μια πολύ ευρύτερη και σοβαρότερη διάσταση. Το κρίσιμο ζήτημα εδώ, το οποίο ξεπερνά κατά πολύ το ζήτημα της εξεταστικής περιόδου, είναι η δημιουργία ενός «κράτους εν κράτει του Μαγκρέμπ» εντός της Νομικής. Η συγκεκριμένη διατύπωση συνδέει τον κίνδυνο «κατάλυσης του κράτους» που αναδείχθηκε και σε προηγούμενο σημείο της ανάλυσης, με την «αφρικανική» απειλή που κωδικοποιήθηκε με την προηγούμενη αναφορά στο «Μογκαντίσου». Αυτή τη φορά, ωστόσο, δεν πρόκειται για τη Σομαλία αλλά για την βορειοδυτική Αφρική, το Μαγκρέμπ, τη συγκεκριμένη περιοχή της αφρικανικής ηπείρου απ' την οποία προέρχονται οι μετανάστες απεργοί πείνας.

Συγκροτείται, κατ' αυτό τον τρόπο, ένας ευρύτερος αφρικανικός κίνδυνος, ο οποίος ξεκινά απ' τους μετανάστες εντός της Νομικής και εκτείνεται σε εκείνους που κυκλοφορούν και εργάζονται γύρω απ' αυτήν. Ο κίνδυνος αυτός αφορά τόσο τη μετατροπή του κέντρου της Αθήνας σε ένα ανεξέλεγκτα βίαιο Μογκαντίσου της νότιας Ευρώπης όσο και την κατάλυση του κράτους και τη δημιουργία ενός «κράτους του Μαγκρέμπ» στο εσωτερικό της Νομικής. Ο «τρίτος κόσμος», αμφισβητώντας την ιεράρχηση που υποδεικνύει η αρίθμηση, εισβάλλει στον «πρώτο». Η αίσθηση απειλής που κινητοποιεί αυτή η ανατροπή της τάξης συνδέει τους Αφρικανούς με τον εγχώριο κίνδυνο ο οποίος στον δημόσιο λόγο εκπροσωπείται από τους «αντιεξουσιαστές». Στην εν λόγω σύνδεση, ωστόσο, υπερισχύει καθαρά ο ρατσισμός εναντίον των «τριτοκοσμικών μαύρων», αφού, σύμφωνα με το δημοσίευμα, αν και δεν ήταν αφρικανοί εκείνοι που άσκησαν «τρομοκρατία του πεζοδρομίου» εναντίον του πρώην πρωθυπουργού αλλά εγχώριοι εξτρεμιστές, η δράση τους μετατρέπει το κέντρο της Αθήνας σε «Μογκαντίσου».

Η πιο εναργής, ωστόσο, μορφή αυτής της απειλής για το κράτος, η οποία συντίθεται από τη συνάντηση των εγχώριων «ακραίων» ομάδων με τους Αφρικανούς

«λαθρομετανάστες», συναντάται σε άρθρο της εφημερίδας Ελεύθερος Τύπος της 26ης Ιανουαρίου 2011. Το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το εν λόγω άρθρο έγκειται στο ότι, όταν γραφόταν δεν είχε συμβεί το επεισόδιο μεταξύ του πρώην πρωθυπουργού και των «αντιεξουσιαστών» και, ως εκ τούτου, ο λόγος που αρθρώνεται σ' αυτό δεν αξιοποιεί το συγκεκριμένο συμβάν για να υποστηρίξει αυτά που αποφαίνεται. Ο τίτλος του κειμένου είναι «Απασφαλισμένη χειροβομβίδα» και ξεκινά ως εξής:

> Το μόνο που δεν χρειάζεται η χώρα μας αυτήν την ώρα είναι η κρατική διάλυση. Προς την οποία καταποντιζόμαστε, με μοναδική ελαφρότητα και απερίγραπτη ταχύτητα. Κυριαρχούν πλέον η «Κίρκη» της αναρχίας, ο παραμερισμός της λογικής, η αντικατάσταση του κράτους από κραυγές υστερίας και πράξεις παρανομίας, η υποταγή σε ακραία, μηδενιστικά συνθήματα, μια εξέγερση σε στιλ Βαστίλλης, για να ακολουθήσει τελικά, ας μην έχουμε αυταπάτες, το αίμα. Είχα αρχίσει να γράφω αυτό το κείμενο, όταν ο τρόμος μιας τέτοιας εξέλιξης επιβεβαιώθηκε από όσα συμβαίνουν από προχτές στο αμφιθέατρο της Νομικής. Στο οποίο οι μαφίες των ντόπιων ηλιθίων και των ύποπτων «διαφωτιστών» εγκατέστησαν μια χιλιάδα Αφρικανών και άλλων λαθρομεταναστών, που έφεραν στην Αθήνα, ακόμα και από την Κρήτη.[270]

Στο παραπάνω, εκτενές, απόσπασμα η «Κίρκη της αναρχίας», η εξέγερση «σε στιλ Βαστίλλης» και το «αίμα» συνδέονται με τους «ηλίθιους» και τους «διαφωτιστές» που «εγκατέστησαν» στη Νομική «μια χιλιάδα Αφρικανών και άλλων λαθρομεταναστών». Ο «τρόμος» για τον οποίο γίνεται λόγος στο κείμενο είναι εκείνος της «κατάλυσης του κράτους» και είναι μέσα απ' αυτό το πρίσμα που πρέπει να ιδωθούν οι αναφορές στην Κίρκη και τη Βαστίλη. Η Κίρκη, με τη μαγική της ικανότητα να σαγηνεύει τους άνδρες και να τους μετατρέπει σε ζώα, εκπροσωπεί μια σκοτεινή δύναμη υποστροφής σε μια «πρωτόγονη» κατάσταση, και, υπ' αυτήν την έννοια, μια δύναμη αποδιοργάνωσης της επικρατούσας τάξης[271]. Είναι γι' αυτό που

---

[270] Α. Φαράκος, «Απασφαλισμένη χειροβομβίδα», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.

[271] Οι Μ. Χορκχάιμερ και Τ. Αντόρνο στη *Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, αξιοποιούν την Οδύσσεια για να συγκροτήσουν μια γενεαλογία του αστικού-πατριαρχικού αρσενικού υποκειμένου. Στην ανάλυσή τους, η μαγεία της Κίρκης «…αποδιοργανώνει τον εαυτό που περιπίπτει πάλι στην εξουσία της και έτσι σπρώχνεται πίσω προς ένα παλαιότερο βιολογικό είδος. Η διαλυτική της δύναμη είναι και πάλι εκείνη της λήθης. Μαζί με τη σταθερή τάξη του χρόνου προσβάλλει και τη σταθερή θέληση του

συνδέεται άμεσα με την «αναρχία», η οποία σ' αυτό το πλαίσιο δηλώνει την «άγρια» κοινωνική κατάσταση που συνεπάγεται η υποχώρηση της τάξης. Στην ίδια προοπτική πρέπει να τοποθετηθεί και η αναφορά στη Βαστίλη, η κατάληψη της οποίας αποτελεί το κατεξοχήν σύμβολο της ανατροπής του *ancient regime*, της κρατούσας τάξης. Ο τρόμος μπροστά στις δυνάμεις που απεργάζονται αυτή την ανατροπή έρχεται στην επιφάνεια με την αναφορά στο «αίμα» που πρόκειται να χυθεί, το οποίο, σημειωτέον, στην περίπτωση της πτώσης της Βαστίλλης, έρευσε κατά κύριο λόγο από την πλευρά των ανατροπέων και όχι των πολιορκούμενων[272]. Είναι αυτός ο τρόμος που επιτρέπει εξ αρχής την εντελώς αστήρικτη συνταύτιση της απεργίας πείνας με μια βίαιη εξέγερση όπως αυτή που γκρέμισε τη Βαστίλη.

Η διάχυτη απειλή της «αναρχίας» λαμβάνει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά εντοπιζόμενη σε όσα συμβαίνουν μέσα στη Νομική, εκεί όπου οι «ηλίθιοι» και οι «ύποπτοι διαφωτιστές» έφεραν «Αφρικανούς και άλλους λαθρομετανάστες». Εδώ ο εντυπωσιακά ψευδής αριθμός -«μια χιλιάδα»- λειτουργεί εγκαλώντας την κυρίαρχη στον δημόσιο λόγο θεματική της «μεταναστευτικής πλημμύρας»[273]. Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί πως και στο συγκεκριμένο απόσπασμα οι «λαθρομετανάστες», παρά τον κίνδυνο που εκπροσωπούν, αντιμετωπίζονται ως υποχείρια, απλά αντικείμενα που άλλοι έφεραν στη Νομική. Μολονότι «ηλίθιοι» και «ύποπτοι», είναι Έλληνες εκείνοι που τους «εγκατέστησαν». Οι «λαθρομετανάστες», αν και βρίσκονται στο κέντρο του κινδύνου κατάλυσης του κράτους, δεν βρίσκονται εκεί ως υποκείμενα δράσης αλλά ως αντικείμενα προς εκμετάλλευση. Ο λόγος που αρθρώνεται στο συγκεκριμένο απόσπασμα για να εξηγήσει όσα συμβαίνουν στη Νομική θέτει ως

υποκειμένου που προσανατολίζεται σύμφωνα με αυτή την τάξη». Επίσης, είναι σημαντικό να τονιστεί πως αυτή η αποδιοργανωτική δύναμη υποστροφής σε μια πρωτόγονη κατάσταση είναι θηλυκή και πως, τελικά, υποτάσσεται στην πολυμήχανη ισχύ του αρσενικού, του Οδυσσέα. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η ανάδυση της σταθερής τάξης του κόσμου και του κράτους είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανάδυση του πατριαρχικού κόσμου. Βλ., Χορκχάιμερ και Αντόρνο (1996[1947]: 127-135).

[272] Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο G. Lefebvre στο έργο του *Η γαλλική επανάσταση*, «οι επιτιθέμενοι είχαν περίπου εκατό νεκρούς, ενώ πέτυχαν μόνον έναν από τους πολιορκούμενους». Αλλά και μετά την πτώση του φρουρίου, η διαφορά όσον αφορά τις απώλειες των δύο πλευρών δεν άλλαξε σημαντικά. Ο συγγραφέας αναφέρει πως μετά την είσοδο στη Βαστίλη «σφαγιάστηκαν τρεις αξιωματικοί και τρεις στρατιώτες» ενώ λίγο αργότερα θανατώθηκε ο διοικητής του φρουρίου Ντε Λωναί και ο έφορος της συντεχνίας των εμπόρων Φλεσσέλ. Βλ., Lefebvre (2004[1930]: 147-148).

[273] Για την θεματικά της μεταναστευτικής «πλημμύρας», βλ., το έκτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

πρωταρχικής σημασίας τη δράση των «διαφωτιστών», ενώ σε κανένα σημείο του εν λόγω κειμένου δεν αναφέρεται τίποτα για καμιά «απεργία πείνας».

Με βάση τα παραπάνω, είναι δυνατό να εντοπιστεί μια βαθύτερη σύγκλιση, απ' τη μια του «ανθρωπιστικού» λόγου που διατρέχει τον κεντρώο τύπο αλλά και ορισμένες πλευρές του αριστερού, ο οποίος αναφέρεται σε «απελπισμένους» και «αδύναμους» ανθρώπους, και, απ' την άλλη, του «καθαρά» δεξιού λόγου. Παρά τις, εμφανείς, διαφορές τους -«φιλομεταναστευτικός» ο πρώτος, αντιμεταναστευτικός ο δεύτερος- συναντιούνται στον εκτοπισμό των μεταναστών από το πεδίο της ανθρώπινης υποκειμενικότητας. Και στις δύο περιπτώσεις οι μετανάστες-τριες αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα χειρισμών, όχι ως υποκείμενα εμπρόθετης δράσης. Αν και η παρουσία τους στη Νομική τίθεται ως ένα ιδιαιτέρως σοβαρό πρόβλημα, δεν είναι οι ίδιοι εκείνοι στους οποίους καταλογίζεται η ευθύνη, αλλά κάποιοι άλλοι που τους καθοδήγησαν και τους «εγκατέστησαν» εκεί. Αυτοί οι άλλοι είναι Έλληνες. Επιπλέον, και για τον «φιλομεταναστευτικό» και για τον αντιμεταναστευτικό λόγο είναι το εθνικό κράτος αυτό που πρέπει να διαχειριστεί το πρόβλημα της παρουσίας τους, είτε με όρους «ανθρωπιστικής αρωγής», είτε με όρους καταστολής, είτε και με τους δύο.

5.6 Συμπεράσματα

Η «κρίση της Νομικής» συνιστά ένα ιδιαίτερο ιστορικό επεισόδιο το οποίο σφραγίστηκε από τη συνάντηση -και τη σύγκρουση- συγκεκριμένων δυνάμεων και συγκεκριμένων πρωταγωνιστών. Η ιδιαιτερότητα των γεγονότων που αποτέλεσαν αντικείμενο αυτού του κεφαλαίου μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο με την τοποθέτησή τους στο ευρύτερο συγκείμενο του λεγόμενου «προβλήματος της λαθρομετανάστευσης» στη σύγχρονη Ελλάδα. Η κλιμακούμενη ένταση μπροστά στο δημόσιο διάβημα των «παράνομων» μεταναστών, η οποία οδήγησε ταχύτατα στην επέμβαση της αστυνομίας, πρέπει να γίνει αντιληπτή ως συμπύκνωση και παρόξυνση των διαφορετικών διαστάσεων αυτού του προβλήματος. Υπ' αυτή την έννοια, οι διαστάσεις που ανέδειξε η ανάλυση λόγου του τύπου για την απεργία πείνας στη Νομική έχουν εμβέλεια ευρύτερη του συγκεκριμένου χρόνου και χώρου στον οποίο αναφέρονται.

Στο κέντρο της εν λόγω κρίσης βρίσκεται η ανατροπή της κοινωνικής ιεραρχίας που θεωρείται φυσική για τη σημερινή ελληνική κοινωνία. Οι «παράνομοι» μετανάστες, εισερχόμενοι στη Νομική αμφισβήτησαν έμπρακτα την «προσίδια»

κοινωνική τους θέση, σύμφωνα με την οποία δεν έχουν κανένα δικαίωμα να βρίσκονται εκεί, όπως επίσης και κανένα δικαίωμα να τοποθετούνται στη δημόσια σφαίρα, να δρουν και να αγωνίζονται ως ανθρώπινα υποκείμενα ισότιμα με τους «ντόπιους». Για να γίνει κατανοητή η κλιμάκωση της έντασης η οποία οδήγησε ταχύτατα στην εκκένωση του κτιρίου θα πρέπει, προτείνω, να εγγραφεί στο πεδίο αυτής της έμπρακτης αμφισβήτησης. Η Νομική, η οποία αποτελεί ένα χώρο κεντρικό τόσο από χωροταξική όσο και από συμβολική άποψη, στεγάζει βαρύνουσας σημασίας δραστηριότητες που χαίρουν μεγάλης κοινωνικής αποδοχής και βρίσκονται υπό την αιγίδα του ελληνικού κράτους. Αποτελεί, ως εκ τούτου, το «φυσικό» ενδιαίτημα της πανεπιστημιακής κοινότητας η οποία θεραπεύει το δίκαιο και το νόμο. Ιδωμένη μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η είσοδος σ' αυτόν το χώρο ανθρώπων που βρίσκονται στην παρανομία, με σκοπό μάλιστα να την αμφισβητήσουν στην πράξη, αποτελεί μια απολύτως απαράδεκτη και υπονομευτική για την κρατούσα κοινωνική τάξη κίνηση.

Οι αναπαραστάσεις που αξιοποιήθηκαν από τον λόγο του τύπου για τη διατύπωση της «κρίσης της Νομικής» αντλούν από διαφορετικές πηγές. Μια βασική μήτρα νοημάτων που επιστρατεύτηκε από τις εφημερίδες της δεξιάς και του κέντρου ήταν εκείνη της κατάληψης πανεπιστημιακού χώρου. Η αξιοποίηση αυτού του νοηματικού ρεπερτορίου επιτρέπει τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της δημόσιας συζήτησης από το εγχείρημα της απεργίας πείνας στο πρόβλημα της παρουσίας των «καταληψιών» μεταναστών στη Νομική. Επιπλέον, σε συνάφεια με τους μετανάστες «καταληψίες» αναδύεται και μια ιδιαίτερη εκδοχή κατάληψης, το περιεχόμενο της οποίας ταυτίζεται με την απλή φυσική τους παρουσία εντός του κτιρίου.

Μια διαφορετική προσέγγιση, σαφώς μικρότερης έκτασης από την προηγούμενη, η οποία αξιοποιήθηκε από μερίδα του κεντρώου και αριστερού τύπου, είναι εκείνη του «καταφυγίου». Σ' αυτό το πλαίσιο οι μετανάστες μετατρέπονται σε απελπισμένους «ικέτες» που προσφεύγουν σε έναν χώρο «ασύλου» αναζητώντας βοήθεια. Μολονότι η αναπαράσταση του καταφυγίου δεν υπήρξε ιδιαιτέρως ισχυρή, το σχήμα των «απελπισμένων μεταναστών» αποτέλεσε ένα πολύ σημαντικό πεδίο σύγκλισης του λόγου εφημερίδων με διαφορετικές πολιτικές τοποθετήσεις. Βασικό χαρακτηριστικό αυτού του σχήματος είναι η αποδυνάμωση ή/και εξάλειψη της υποκειμενικότητας των μεταναστών. Από τη «φιλομεταναστευτική» στάση απέναντι στους «αδύναμους» και «απελπισμένους» ανθρώπους, μέχρι τη σκληρή δεξιά τοποθέτηση που αναγνωρίζει στην απεργία πείνας των «παρανόμων» έναν κίνδυνο που απειλεί το κράτος, οι ίδιοι οι μετανάστες και το εγχείρημά τους λαμβάνουν τη

θέση αντικειμένων διαχείρισης. Η δημόσια σφαίρα αναφέρεται σ' αυτούς αλλά οι ίδιοι δεν (πρέπει να) συμμετέχουν σ' αυτήν. Η προτεινόμενη αντιμετώπισή τους μπορεί, κατά περίπτωση, να είναι περισσότερο ή λιγότερο σκληρή, ωστόσο οι ίδιοι δεν «δικαιούνται» να αγωνίζονται για όσα τους αφορούν και να αρθρώνουν δημόσια λόγο ο οποίος να αξιώνει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη.

Ένας αρκετά εκτεταμένος τρόπος διατύπωσης του «προβλήματος» της Νομικής, αντλεί από το νοηματικό σύμπαν της κατοικίας. Εδώ η παρουσία των μεταναστών νοείται ως μια άμεση υποβάθμιση του «ιστορικού» αυτού χώρου. «Καταυλισμός», «χάνι», «στρωματσάδα», «σπίτωμα», είναι μερικοί από του όρους που επιστράτευσε ο τύπος, κοινό στοιχείο των οποίων είναι ότι δηλώνουν μια μη-κανονική αλλά και αναξιοπρεπή μορφή του κατοικείν, μια συνθήκη που αφορά όσους-ες δεν έχουν δικό τους σπίτι. Ο λόγος αυτός, αντλώντας από την περιοχή των περιπλανώμενων, των ανέστιων αλλά και των γυναικών που βιώνουν το «όνειδος» της μη-έγγαμης συμβίωσης με έναν άνδρα, αποδίδει συγκεκριμένο νόημα στην απαξίωση και τον ευτελισμό της Νομικής. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η παρουσία των μεταναστών απεργών στο χώρο του πανεπιστημίου προκαλεί μια δυσφορία ανάλογη εκείνης που θα προκαλούσε η μεταφορά του υπνοδωματίου στο σαλόνι, και μάλιστα κατά τη διάρκεια μιας δεξίωσης.

Οι «αναξιοπρεπείς», ωστόσο, για το κύρος του πανεπιστημίου εικόνες των «σπιτωμένων» στη Νομική μεταναστών, καθισμένων πάνω σε κουβέρτες και στρώματα, δεν εξαντλούν το «πρόβλημα», αν και συνιστούν ένα βασικό μέρος του. Μια επιπλέον πτυχή του αφορά τους απεργούς με έναν πιο ριζικό τρόπο. Δεν είναι μόνον παράνομοι που «αμαυρώνουν» το χώρο, αλλά επίσης και μουσουλμάνοι. Η φωτογραφία μετανάστη απεργού που προσεύχεται γονατιστός και χωρίς τα παπούτσια του, εγγράφει τη φιγούρα του «λαθρομετανάστη» στο πεδίο της «απόλυτης ετερότητας» του Ισλάμ. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η Νομική διατρέχει τον κίνδυνο να μετατραπεί, αν δεν έχει ήδη μετατραπεί, σε τζαμί.

Πέραν των υπολοίπων διαστάσεων της «κρίσης της Νομικής», εξόχως σημαντική είναι και εκείνη της απειλής για τη «δημόσια υγεία». Η δημόσια παρουσία των μεταναστών απεργών αναπαρίσταται ως «βόμβα για τη δημόσια υγιεινή». Ο συγκεκριμένος σχηματισμός λόγου γνωρίζει έκτοτε μια πολύ μεγάλη διάδοση, τέτοια που του έχει επιτρέψει να υπερβεί το όριο της εθνικότητας και να επεκταθεί σε περιθωριοποιημένους-ες ελληνικής ιθαγένειας, όπως φανερώνει η πρόσφατη δημόσια διαπόμπευση οροθετικών τοξικοεξαρτημένων γυναικών από την ελληνική αστυνομία

και μέσα ενημέρωσης. Καθώς η υγεία αποκόπτεται από τις κοινωνικές συνθήκες εντός των οποίων διαμορφώνεται και αποσυνδέεται από την ανισότητα και τον αποκλεισμό που διατρέχουν τις κοινωνικές σχέσεις, η απειλή εντοπίζεται στην ίδια τη σωματική ύπαρξη των «ξένων», λαμβάνοντας τον χαρακτήρα μιας ενδογενούς μολυσματικής ιδιότητας. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι «ξένοι» που βρίσκονται μέσα στη Νομική καθίστανται επιπλέον και «μιαροί».

Τέλος, ένα ακόμα πεδίο σύγκλισης στο πεδίο της δημόσιας σφαίρας που αναδείχτηκε από την ανάλυση, είναι αυτό την εγγραφής της απεργίας πείνας σε ένα ευρύτερο συγκείμενο «βίαιης απαξίωσης» του κέντρου της Αθήνας, το οποίο αποτελεί μια μετωνυμία για την Ελλάδα. Πρόκειται για μια νοηματική μήτρα που αξιοποιείται και απ' τον δεξιό αλλά και απ' τον κεντρώο τύπο, η οποία επιτρέπει τη διατύπωσης του προβλήματος με όρους «εισβολής τριτοκοσμικών Αφρικανών» στην «ευρωπαϊκή» Ελλάδα που έτσι εκπίπτει στο επίπεδο μιας αφρικανικής πρωτεύουσας (συγκεκριμένα του Μογκαντίσου). Η κατάσταση αυτή απειλεί ευθέως το κράτος με «βίαιη κατάλυση» και είναι αυτή ακριβώς η απειλή που συνδέει τους Αφρικανούς με εγχώριες «εξτρεμιστικές» ομάδες διαμορφώνοντας έναν, κατά κάποιον τρόπο, ενιαίο χώρο παρανομίας.

Κεφάλαιο 6
Ρευστοί πληθυσμοί

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει ένα απ' τα πιο ισχυρά και διαδεδομένα στον δημόσιο λόγο γενικά σχήματα παρουσίασης και κατανόησης των ανθρώπινων μεταναστευτικών κινήσεων. Σύμφωνα μ' αυτό, οι μεταναστεύσεις -νόμιμες και παράνομες- γίνονται κατανοητές με τους όρους «ρευστών πληθυσμών». Άλλες φορές λαμβάνουν τη μορφή «κυμάτων» που απειλούν να «πλημμυρίσουν» την εθνική επικράτεια και άλλες εκείνη των «ροών» που (πρέπει να) ρυθμίζονται καταλλήλως. Αυτός ο «υδάτινος» τρόπος διατύπωσης των μεταναστεύσεων, ο οποίος προσιδιάζει σε περιγραφές φυσικών φαινομένων (ροές ποταμών, κύματα της θάλασσας, πλημμύρες), διασχίζει διαφορετικές περιοχές του δημόσιου λόγου ευρισκόμενος, ταυτόχρονα, τόσο στις «υψηλότερες» των επιστημονικών επεξεργασιών και της παραγωγής πολιτικής, όσο και σ' εκείνες τις «χαμηλότερες» των καθημερινών δημοσιογραφικών ρεπορτάζ. Η ανάλυση που αναπτύσσεται σ' αυτό το κεφάλαιο εξετάζει την εκτύλιξη αυτής της «ρευστότητας» κινούμενη και η ίδια σε διαφορετικά είδη λόγου, διεθνούς και εγχώριου, συνδυάζοντας τη θεωρητική πραγμάτευση με την καθαυτό ανάλυση. Αυτό που επιδιώκεται είναι η κριτική προσπέλαση της «υδάτινης» προσέγγισης και η επισήμανση των συνεπειών αυτής της εκδοχής «φυσικοποίησης» των μεταναστεύσεων στον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντιληπτοί οι ίδιοι οι μετανάστες-τριες και, κυρίως, οι «παράνομοι».

Στο κέντρο της ανάλυσης βρίσκονται οι ιδιαίτερα σημαντικές παρατηρήσεις της N. Green (2004) για τον «υδάτινο» λόγο που αφορά τις μεταναστεύσεις. Σύμφωνα με την προσέγγισή της, το «ρευστό» στοιχείο, στην αντίθεσή του προς το «στερεό», παραπέμπει στη σχέση κεφαλαίου-εργασίας (η εργασία είναι το ρευστό) και, ταυτόχρονα, θέτει το ζήτημα της επωφελούς διαχείρισής του (*όπ.π.*: 15, 103, 125, 131). Η ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου εκκινεί από μια ευρεία ιστορική προσέγγιση των εννοιών της ρευστότητας και του πληθυσμού, αξιοποιώντας γι' αυτόν το σκοπό πλευρές του έργου του K. Marx και του M. Foucault, ενώ καταπιάνεται και με αναπαραστάσεις των μεταναστεύσεων που υπήρξαν βασικές ήδη

από τις απαρχές τις επιστημονικής μελέτης τους κατά τον 19ο αιώνα. Στη συνέχεια, αναλύονται αποσπάσματα του σύγχρονου κυρίαρχου δημόσιου λόγου, εγχώριου και διεθνούς, που αφορούν τη διαχείριση των «ροών» των μεταναστευτικών πληθυσμών. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται αποσπάσματα εκθέσεων κάποιων απ' τους σημαντικότερους, παγκόσμιας εμβέλειας, φορείς παραγωγής επιστημονικού και πολιτικού λόγου όσον αφορά τη διαχείριση των μεταναστεύσεων, όπως είναι ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ). Κατόπιν, διερευνάται η παρουσία του «υδάτινου» λόγου στον εγχώριο τύπο μέσα απ' την ανάλυση ορισμένων ενδεικτικών δημοσιευμάτων εφημερίδων μεγάλης κυκλοφορίας. Τέλος, το κεφάλαιο κλείνει με μια συμπερασματική σύνοψη των ευρημάτων της προηγηθείσας ανάλυσης.

6.1. Ρευστό κεφάλαιο

Κατ' αρχάς, είναι ανάγκη να σημειωθεί πως η γενική έννοια της ρευστότητας δεν προσιδιάζει μόνο στο πεδίο της μετανάστευσης, αλλά γνωρίζει μιαν εξαιρετικά εκτεταμένη χρήση καλύπτοντας ένα ευρύτατο φάσμα πραγματικοτήτων. Πράγματι, δεν μπορεί κανείς να στοχαστεί τις «ανθρώπινες ροές» της μετανάστευσης χωρίς να έρθει την ίδια στιγμή αντιμέτωπος με τις συσχετίσεις που προκαλούνται από το «ρευστό» χρήμα (χρηματοροές), τα «προβλήματα ρευστότητας», τις «ροές επενδύσεων και κεφαλαίων», τη «συνεχή ροή πληροφοριών», τη «ροή των οχημάτων» στους δρόμους κλπ. Επιπρόσθετα, η ρευστότητα καταλαμβάνει μιαν ιδιαίτερα προβεβλημένη θέση στη σύγχρονη φιλοσοφική και κοινωνιολογική συζήτηση. Οι «επιθυμητικές ροές» των Ζ. Ντελέζ και Φ. Γκουατταρί (1973[1972]), ο «χώρος των ροών» του M. Castells (1996), οι «ροές σωμάτων» των A. Negri και M. Hardt (2002[2000]) και, βεβαίως, η «ρευστή νεωτερικότητα» του Z. Bauman (2000· 2009[2007]) με τα συμπαρομαρτούντα της, τη «ρευστή αγάπη» (2006[2003]) και τον «ρευστό φόβο» (2007[2006]), αποτελούν κάποιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις στις οποίες η ρευστότητα αξιοποιείται για να συλληφθούν και να καταστούν αντικείμενο επεξεργασίας κρίσιμες διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας της εποχής μας.

Μέσα από όλες αυτές τις, διαφορετικές μεταξύ τους, εννοιολογικές επεξεργασίες αναδύεται μια γενική μήτρα αναπαραστάσεων και νοημάτων για τον κόσμο και τις κινήσεις μέσα σ' αυτόν, στο κέντρο των οποίων βρίσκεται η ρευστότητα που, έχοντας καταστεί μιαν αυτονόητη και πανταχού παρούσα αναφορά,

τείνει να περνά μάλλον απαρατήρητη. Ως εκ τούτου, για να εντοπιστεί η ιστορική ιδιαιτερότητα του ρευστού λόγου που αφορά τη μετανάστευση, είναι ανάγκη να τοποθετηθεί στην ευρύτερη ιστορική συνθήκη ανάδυσης και διάχυσης του γενικότερου λόγου περί ρευστότητας.

Η διαδικασία αφαίρεσης της έννοιας της ρευστότητας από την περιοχή της αρχικής και κυριολεκτικής χρήσης της, την περιοχή δηλαδή της μελέτης των υγρών και των αερίων, και η μετατροπή της σε ένα γενικό κοινωνικό χαρακτηριστικό το οποίο μπορεί να αναγνωριστεί σε πάρα πολλές και διαφορετικές διαστάσεις του κόσμου μας, συνιστά η ίδια ένα ιστορικό προϊόν. Όπως το έθεσε ο K. Marx, αναφερόμενος σε μια θεμελιώδη για την πολιτική οικονομία της εποχής του έννοια, την εργασία, «πάντα οι πιο γενικές αφαιρέσεις γεννιούνται μονάχα εκεί που υπάρχει η πιο πλούσια συγκεκριμένη ανάπτυξη, εκεί όπου εμφανίζεται ένα πράγμα κοινό σε πολλά, κοινό σε όλα. Τότε αυτό παύει να είναι νοητό με ιδιαίτερη μόνο μορφή» (Marx, 1989[1939]: 69). Αν η ρευστότητα λαμβάνει έναν αφηρημένο χαρακτήρα και μετατρέπεται σε κάτι που αναγνωρίζεται -σχεδόν- παντού, για να συλληφθεί στην ιστορική της ιδιαιτερότητα είναι ανάγκη η ανάλυση να στραφεί στις κοινωνικές σχέσεις απ' τις οποίες αναδύεται και στις οποίες αναφέρεται. Είναι δηλαδή ανάγκη να στραφεί σ' εκείνον τον ιστορικά συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό που κυριαρχείται από την σφαίρα της οικονομίας και τις λειτουργίες του κατ' εξοχήν «ρευστού» και «ρευστοποιητικού» στοιχείου, του χρήματος, το οποίο συνιστά τη μορφή εμφάνισης της αξίας και την κύρια μορφή εμφάνισης του κεφαλαίου. Οι K. Marx και F. Engels (1848), σε μια περίφημη φράση του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*, έβλεπαν ήδη στην έλευση του καπιταλισμού μια κοινωνική συνθήκη κατά την οποία «κάθε τι σταθερό, λιώνει στον αέρα»[274]. Κοινωνικές ιεραρχίες αιώνων, κοινότητες, κληρονομημένα προνόμια, μορφές οργάνωσης της παραγωγής, αντιλήψεις που έμοιαζαν ακλόνητες, όλα ρευστοποιούνται μπροστά στην ισχύ του προελαύνοντος καπιταλισμού.

Ο Z. Bauman (2009[2007]: 15), μέσω της έννοιας της ρευστότητας

[274] Στην ελληνική απόδοση «Καθετί το κλειστό και το στεκούμενο εξατμίζεται», η εικόνα της ρευστοποίησης δεν γίνεται ξεκάθαρη. Η πιο γνωστή εκδοχή της φράσης προέρχεται από την κλασική αγγλική μετάφραση του Samuel Moor η οποία πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τον F. Engels: «All that is solid melts into air…». Είναι ανάγκη, ωστόσο, να επισημανθεί πως η αγγλική μετάφραση δεν ακολουθεί πιστά το γερμανικό πρωτότυπο. Βλ., Μαρξ-Ένγκελς (1984[1848]: 23) και Marx & Engels (1998: 243).

προσδιορίζει την όψιμη νεωτερικότητα (ή μετανεωτερικότητα) αντιπαραθέτοντάς την στην προηγούμενη, «στερεά» νεωτερική περίοδο. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ανάλυσή του, πρόκειται για:

> ...το πέρασμα από τη «σταθερή» στη «ρευστή» φάση της νεωτερικότητας, δηλαδή σε συνθήκες όπου οι κοινωνικές μορφές (οι δομές που περιορίζουν τις ατομικές επιλογές, οι θεσμοί που διαφυλάσσουν την επανάληψη των καθημερινών πρακτικών, τα πρότυπα αποδεκτής συμπεριφοράς), δεν μπορούν, και δεν αναμένεται πλέον, να διατηρούν τη μορφή τους για πολύ, γιατί αποσυντίθενται και διαλύονται πιο γρήγορα από το χρόνο που χρειάζεται για να διαμορφωθούν, πόσο μάλλον για να έχουν και συνέπειες.

Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου, σύμφωνα με τον Z. Bauman, είναι η κινητικότητα και η διαρκής μεταβολή, η δυσκολία ανεύρεσης σταθερών σημείων αναφοράς, δηλαδή υλικών συνθηκών, στρατηγικών και σχημάτων κατανόησης ικανών να αντιστέκονται ικανοποιητικά στο πέρασμα του χρόνου. Αυτού του είδους η αντίσταση στην κίνηση του χρόνου, χαρακτηριστικό των στερεών σωμάτων, έχει δώσει τη θέση της σε μια διαρκή αλλαγή και μια μόνιμη αβεβαιότητα η οποία χαρακτηρίζει γενικά τη ζωή στο σύγχρονο κόσμο. Από τη διαρκή «ευελιξία» και προσωρινότητα της εργασίας, μέχρι τη μόνιμη αστάθεια των οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων αλλά και τον ακατάβλητο, διάχυτο φόβο που συνοδεύει μια ανένδως «ανασφαλή» ζωή, είναι η ρευστότητα -δηλαδή η ακατάπαυστη μεταβολή του σχήματος- αυτή που αναδύεται ως το κυρίαρχο και σταθερό σημείο αναφοράς (Bauman, 2000: 1).

Η ανάλυση του Z. Bauman, ωστόσο, αναφέρεται σε μια ιστορικά συγκεκριμένη διαλεκτική μεταξύ σταθερότητας και ρευστότητας και όχι σε μια γενικώς άμορφη διαδικασία. Πρόκειται για μια συγκεκριμένη μορφή ρευστότητας, τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, οι οποίες κυριάρχησαν και αποσυνέθεσαν συγκεκριμένες, μη-καπιταλιστικές, κοινωνικές μορφές. Η ίδια αυτή ρευστότητα, θεωρημένη ως κοινωνική και ιστορική συνθήκη, είναι, μολαταύτα, εξόχως σταθερή. Η κυριαρχία της οικονομίας, μια διαδικασία προοδευτικής απεμπλοκής και «αυτονόμησής» της από την ισχύ των εξω-οικονομικών παραγόντων (ηθικών, θρησκευτικών, οικογενειακών, πολιτικών), λαμβάνει, σύμφωνα με την ανάλυση του Z. Bauman, το χαρακτήρα μιας «φυσικής» τάξης πραγμάτων η οποία, ουσιαστικά,

δεν είναι δυνατό να υποβληθεί σε κριτική. Η ζωή διαιρείται σε διακριτές σφαίρες οι οποίες υπόκεινται στη ρευστότητα της οικονομίας. Αυτή όμως η ρευστότητα είναι στερεή (Bauman, 2000: 3-5).

Στο πλαίσιο της ανάλυσης του K. Marx, ορισμένες θεμελιώδεις κατηγορίες της κοινωνικής σχέσης του κεφαλαίου[275] αρθρώνονται με βάση τη διάκριση ρευστότητας/πήξης η οποία βρίσκει τη θέση της στο πλαίσιο μιας ευρείας διαδικασίας ομογενοποίησης. Στο κέντρο αυτής της διαδικασίας βρίσκεται η παραγωγή αξίας και το χρήμα ως η μορφή εμφάνισής της (Marx, 2008[1867]: 103, 107). Η αξία, δηλαδή «το κοινό στοιχείο που εκφράζεται στην ανταλλακτική σχέση…» (*όπ.π.*: 52), ορίζεται ως η αντικειμενοποιημένη μορφή της ανθρώπινης εργασίας. Η αντικειμενοποίηση, μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, τίθεται από τον K. Marx με όρους πήξης και οι αξίες των διαφορετικών εμπορευμάτων νοούνται ως «πήγματα όμοιας εργασίας» (*όπ.π.*: 59). Η εργασία όμως για την οποία γίνεται λόγος εδώ, δεν είναι η εργασία εννοημένη στην ιδιαιτερότητά της, δηλαδή μια συγκεκριμένη διαδικασία μετασχηματισμού ενός συγκεκριμένου αντικειμένου που προορίζεται να καλύψει συγκεκριμένες ανάγκες. Πρόκειται, αντίθετα, για την εν γένει εργασία, για μια «απλώς ανθρώπινη εργασία». Η συγκεκριμένη έννοια αναφέρεται σε μια εργασία ομογενοποιημένη στη βάση του ότι αποτελεί απλή κατανάλωση εργασιακής δύναμης, δηλαδή της γενικής δυνατότητας προς εργασία που χαρακτηρίζει λίγο-πολύ όλους τους ανθρώπους και η οποία έχει μετατραπεί σε εμπόρευμα. Ο K. Marx αναφέρεται σ' αυτήν και με τους όρους «αφηρημένη ανθρώπινη εργασία» καθώς και «απλή μέση εργασία» (*όπ.π.*: 52, 8), διατυπώνοντας την συγκεκριμένα ως εξής:

> Αν παραβλέψουμε τον καθορισμένο χαρακτήρα της παραγωγικής δραστηριότητας και επομένως τον ωφέλιμο χαρακτήρα της εργασίας, εκείνο που απομένει απ' αυτήν είναι ότι αποτελεί ξόδεμα ανθρώπινης

[275] Παρά το γεγονός ότι το κεφάλαιο τείνει να ταυτίζεται με «πράγματα», όπως οι μηχανές βιομηχανικής παραγωγής ή, στην πιο γενική και αφηρημένη του μορφή, με το χρήμα, στο πλαίσιο της μαρξικής προσέγγισης αυτό νοείται ως κοινωνική σχέση. Σε αρκετά σημεία του έργου του ο Marx αναφέρεται στη «σχέση του κεφαλαίου», ωστόσο μια απ' τις πιο χαρακτηριστικές διατυπώσεις αυτής της προσέγγισης είναι η παρακάτω, που βρίσκεται στον Τρίτο Τόμο του *Κεφαλαίου*: «Το κεφάλαιο όμως, δεν είναι ένα πράγμα, αλλά μια καθορισμένη, κοινωνική σχέση παραγωγής, που ανήκει σε έναν καθορισμένο, ιστορικό κοινωνικό σχηματισμό, μια σχέση που παρασταίνεται με ένα πράγμα και που στο πράγμα αυτό δίνει έναν ειδικό κοινωνικό χαρακτήρα» . Βλ., Marx (2008[1894]: 1000-1001).

> εργατικής δύναμης. Παρά το γεγονός ότι η ραφτική και η υφαντική είναι ποιοτικά διαφορετικές παραγωγικές δραστηριότητες είναι και οι δυο παραγωγικό ξόδεμα ανθρώπινου μυαλού, ανθρώπινων μυών, νεύρων, χεριών κλπ. και μ' αυτή την έννοια είναι και οι δυο ανθρώπινη εργασία. Είναι απλώς δυο διαφορετικές μορφές ξοδέματος ανθρώπινης εργατικής δύναμης. Η ίδια η ανθρώπινη εργατική δύναμη πρέπει βέβαια νάναι (sic) λίγο-πολύ αναπτυγμένη για να ξοδεύεται με τη μια ή την άλλη μορφή. Η αξία του εμπορεύματος όμως εκφράζει απλώς ανθρώπινη εργασία, ξόδεμα ανθρώπινης εργασίας γενικά (Marx, 2008[1867]: 58).

Η τοποθέτηση σύμφωνα με την οποία η εργασιακή δύναμη είναι «εκείνο που απομένει» αν «παραβλέψουμε» τον ωφέλιμο χαρακτήρα της εργασίας, διατυπώνει μια διαδικασία αφαίρεσης, μια κοινωνικά παραγόμενη «παράβλεψη» του συγκεκριμένου χαρακτήρα της εργασίας της οποίας αποτέλεσμα είναι η ανάδυση της ανθρώπινης εργασίας εν γένει. Η αφαίρεση αυτή δεν αποτελεί κατά κανέναν τρόπο μια «φυσική» ιδιότητα της ανθρώπινης εργασίας, αλλά ένα ιδιαίτερο ιστορικό και κοινωνικό προϊόν που αναδύεται μέσα από την κυρίαρχη συνθήκη της γενικευμένης εμπορευματικής ανταλλαγής η οποία συνιστά μια διαρκή διαδικασία εξίσωσης και εξομοίωσης. Όπως το θέτει ο K. Marx:

> ...οι άνθρωποι δεν συσχετίζουν μεταξύ τους τα προϊόντα της εργασίας τους σαν αξίες επειδή τα πράγματα αυτά χρησιμεύουν γι' αυτούς σαν απλά εμπράγματα περιβλήματα ομοειδούς ανθρώπινης εργασίας. Αντίστροφα. Εξισώνοντας στην ανταλλαγή το ένα με το άλλο τα διαφορετικά προϊόντα τους σαν αξίες, εξισώνουν μεταξύ τους τις διάφορες εργασίες τους σαν ανθρώπινη εργασία (*όπ.π.*: 87).

Αυτή η εξομοιωμένη (και διαρκώς εξομοιούμενη) εργασία, το «κοινό που βρίσκεται σε πολλά πράγματα», νοείται ως ευρισκόμενη σε «ρευστή μορφή» εντός του ανθρώπου που δύναται να εργαστεί, ενώ η παραγωγική διαδικασία γίνεται αντιληπτή ως μια διαδικασία «πήξης» (Marx, 2008[1867]: 65). Με τη σειρά της αυτή η «πηγμένη μορφή» αφηρημένης εργασίας, κατά την ανταλλαγή στα πλαίσια της αγοράς, «ρευστοποιείται» εκ νέου -κάτι που ως δυνατότητα ισχύει για κάθε

εμπόρευμα- μετατρεπόμενη σε χρήμα.

Η έμπρακτη, απτή, απόδειξη του κοινού στοιχείου που ενυπάρχει στα εμπορεύματα και τα καθιστά συγκρίσιμα είναι η αποτίμησή τους σε χρήμα και η εκποίησή τους μέσα στα πλαίσια της ανταλλαγής. Ο K. Marx παριστάνει σχηματικά τη διαδικασία κυριάρχησης του χρηματικού κεφαλαίου στη διαδικασία της κοινωνικής παραγωγής και αναπαραγωγής, με την περίφημη αντικατάσταση της ακολουθίας Εμπόρευμα - Χρήμα – Εμπόρευμα, από την ακολουθία Χρήμα - Εμπόρευμα - ΄Χρήμα. Πρόκειται για δυο διαφορετικές σχηματικές παραστάσεις της κυκλοφορίας του χρήματος και των εμπορευμάτων μέσω των οποίων αρθρώνεται μια ποιοτική διαφορά. Στην πρώτη περίπτωση, όταν το χρήμα δεν έχει ακόμα μετατραπεί σε κεφάλαιο, η λειτουργία του είναι μεσολαβητική μεταξύ των εμπράγματων εμπορευμάτων που βρίσκονται στα άκρα της διάταξης. Εδώ, η αγορά και η πώληση είναι ακόμα προσανατολισμένες στην απόκτηση συγκεκριμένων αγαθών. Στη δεύτερη περίπτωση είναι τα αγαθά/εμπορεύματα που μεσολαβούν την κίνηση του χρήματος. Η κοινωνική παραγωγή παύει να είναι προσανατολισμένη στη χρήση/ κατανάλωση των εμπορευμάτων και το χρήμα παύει να είναι ένα μεσολαβητικό, δευτερεύον, στοιχείο για την απόκτηση τους. Ο κύκλος του κεφαλαίου αρχίζει και τελειώνει με το χρήμα, αποτελώντας μια κίνηση κατά την οποία το χρήμα επιστρέφει στον εαυτό του, ενώ τα εμπορεύματα που μεσολαβούν αυτή την κίνηση δεν αποτελούν παρά τα μέσα για την αξιοποίησή του. Αυτό που ήταν μέσο έγινε σκοπός. Ο στόχος της αγοράς και της πώλησης είναι τώρα *το ίδιο το χρήμα*, το οποίο έτσι ξεπερνά τη γενική διάσταση του μέτρου της αξίας και του μέσου κυκλοφορίας, μετατρεπόμενο, αφενός, στην «ενσώματη μορφή του πλούτου», αφετέρου, απέναντι σε όλα τα άλλα εμπορεύματα, στον «γενικό υλικό αντιπρόσωπο του πλούτου» (Marx, 1989[1939]: 159). Πιο συγκεκριμένα, ο σκοπός της διαδικασίας είναι η αύξηση της ποσότητάς του:

> Ο κύκλος *E-X-E* ξεκινάει από ένα εμπόρευμα και κλείνει με ένα άλλο εμπόρευμα που βγαίνει από την κυκλοφορία και περιέρχεται στην κατανάλωση. Ο τελικός του σκοπός είναι λοιπόν η κατανάλωση, η ικανοποίηση αναγκών, με δυο λόγια η αξία χρήσης. Αντίθετα, ο κύκλος *X-E-X* ξεκινάει από το χρήμα και ξαναγυρνάει τελικά στο ίδιο το χρήμα. Γι' αυτό το κίνητρό του και ο καθοριστικός σκοπός του είναι η ίδια η ανταλλαχτική αξία (Marx, 2008[1867]: 162).

Η διαδικασία της αξιοποίησης του κεφαλαίου, η ακολουθία Χ - Ε -΄Χ, είναι μια κίνηση από το χρήμα στο χρήμα, η οποία στο παραπάνω σχήμα παριστάνεται μέσω της διαφοράς μεταξύ Χ και ΄Χ. Ο Κ. Marx αποδίδει τη διαδικασία αξιοποίησης αναφερόμενος στο αρχικό ποσό αξίας με τον όρο ροές, ενώ στο τελικό, αυξημένο ποσό, με τον όρο πήγμα (Μαρξ, 1983[1933]: 40-41). Η κυριαρχία της χρηματικής ποσότητας επί των συγκεκριμένων ποιοτικών χαρακτηριστικών των εμπορευμάτων σ' αυτή τη διαδικασία διατυπώνεται ως εξής:

> Ένα χρηματικό ποσό μπορεί γενικά να διακρίνεται από ένα άλλο χρηματικό ποσό μόνο κατά το μέγεθός του. Γι' αυτό το προτσές *X-E-X* δε χρωστάει το περιεχόμενό του σε ποιοτική διαφορά των άκρων του, γιατί και τα δύο είναι χρήμα, αλλά μόνο στην ποσοτική τους διαφορά (*όπ.π.*: 163).

Η κυριαρχία του χρήματος στο πλαίσιο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής συνιστά μια συγκεκριμένη μορφή κυριαρχίας της αφηρημένης ποσότητας επί των συγκεκριμένων ποιοτήτων, η οποία, ωστόσο, συνιστά η ίδια μιαν ιδιαίτερη ιστορική ποιότητα:

> Καθώς ένα προϊόν (ή μια δραστηριότητα) γίνεται ανταλλακτική αξία, δε μετατρέπεται μόνο σε μια ορισμένη ποσοτική σχέση, μιαν αριθμητική αναλογία – δηλαδή έναν αριθμό που εκφράζει ποια ποσότητα από άλλα εμπορεύματα είναι ίση μ' αυτό, αποτελεί το ισοδύναμό του, ή σε ποια αναλογία αυτό αποτελεί το ισοδύναμο άλλων εμπορευμάτων – αλλά πρέπει ταυτόχρονα να μετατραπεί και ποιοτικά, να μεταφραστεί σ' ένα άλλο στοιχείο, ώστε και τα δύο εμπορεύματα να γίνουν μεγέθη ρητά, της ίδιας μονάδας, άρα σύμμετρα (Marx, 1989 [1939]: 98).

Η διαδικασία που περιγράφει ο Κ. Marx στο παραπάνω απόσπασμα καθιστά σύμμετρα τα διαφορετικά προϊόντα μέσω της ανταλλαγής, μέσω της μετατροπής τους σε αξίες, «πήγματα» αφηρημένης εργασίας. Πρόκειται για μια ευρεία κοινωνική διαδικασία «αναγωγής στη μονάδα», μια ποιοτική μετατροπή η οποία υπαγάγει τις ποιοτικές διαφορές στην ίδια μονάδα, καθιστώντας τες απλές ποσοτικές διαβαθμίσεις της. Καθώς όλες -σχεδόν- οι διαστάσεις της ζωής εγγράφονται (ή τείνουν να

εγγραφούν) στις διαδικασίες αξιοποίησης του κεφαλαίου ως αξίες-εμπορεύματα που αποτιμώνται χρηματικά, δηλαδή ως μέσα για την παραγωγή περισσότερου χρήματος, η χρηματική ρευστότητα για την οποία έγινε λόγος παραπάνω ακτινοβολεί -σχεδόν- παντού σφραγίζοντας -σχεδόν- τα πάντα.

Οι επιπτώσεις της κυριαρχίας της κοινωνικής σχέσης του κεφαλαίου, ωστόσο, δεν περιορίζονται στα (άψυχα) πράγματα, στα απλά αντικείμενα, αλλά αφορούν και τα ανθρώπινα υποκείμενα. Η εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων δυνατοτήτων προς εργασία εκδηλώνεται με τη μεγαλύτερη ένταση στην κοινωνική παραγωγή μιας τάξης ανθρώπων αναγκασμένων να πουλούν την εργασιακή τους δύναμη για να επιβιώσουν, του προλεταριάτου. Στην περίπτωση του προλετάριου (άνδρα ή γυναίκας), η διαδικασία πραγματικής αφαίρεσης και ομογενοποίησης «…επιτελείται πάνω στον ίδιο, η οποία αποχωρίζει απ' αυτόν την εργασιακή του δύναμη και τον αναγκάζει να την πουλάει ως ένα εμπόρευμα που του ανήκει» (Λούκατς, 2006[1923]: 238). Ως εκ τούτου, με την προσάρτησή του στη διαδικασία της παραγωγής και αξιοποίησης του κεφαλαίου ο προλετάριος είναι «αναγκασμένος να υφίσταται αυτήν τη μετατροπή του σε εμπόρευμα, την αναγωγή-του-σε-καθαρή-ποσότητα ως αντικειμένου της διαδικασίας» (*όπ.π.*: 239)[276].

Καθώς η εργασιακή δύναμη δεν αφορά μόνο τις ανθρώπινες ικανότητες που πράγματι αξιοποιούνται αλλά και εκείνες που δύνανται να αξιοποιηθούν, καθίσταται λογικό και μάλιστα «φυσικό» σε κοινωνικούς σχηματισμούς που κυριαρχούνται απ' τη σχέση του κεφαλαίου οι προλετάριοι να ανάγονται στις αξιοποιήσιμες διαστάσεις τους και να λογίζονται αφηρημένα ως κεφάλαιο[277]. Όπως το θέτει ο K. Marx,

---

[276] Αναφερόμενος στην εμπορευματοποίηση της εργασιακής δύναμης και τη διαδικασία μετατροπής του προλετάριου σε αντικείμενο, ο Ε. Πασουκάνις επισημαίνει τα εξής όσον αφορά τους νόμους της μετανάστευσης: «Αντίθετα [ενν. προς τον δούλο: σημείωση δική μου], ο ελεύθερος άνθρωπος, δηλαδή το προλεταριάτο, όταν αναζητά στη σύγχρονη κοινωνία την αγορά για να πουλήσει την εργασιακή του δύναμη, παρουσιάζεται σαν αντικείμενο. Στους νόμους για τη μετανάστευση είναι δεμένος με τους ίδιους κανόνες αναλογίας, με τις ίδιες απαγορεύσεις, κλπ., που είναι και τα άλλα εμπορεύματα που εξάγονται από τα όρια ενός κράτους. Βλ., Πασουκάνις, (1977[1924]: 118).

[277] Στο σημείο αυτό μπορούμε να αναφερθούμε τόσο τη μαρξική διατύπωση του *μεταβλητού κεφαλαίου*, εκείνου δηλαδή του τμήματος του κεφαλαίου που δαπανάται για την αγορά εργασιακής δύναμης, καθώς και στην πολύ πιο πρόσφατη θεωρία του *ανθρώπινου κεφαλαίου* η οποία αντιμετωπίζει όλες -περίπου- τις ανθρώπινες δεξιότητες αλλά και διαστάσεις της ζωής, όπως η υγεία και η ηλικία, ως μετρήσιμο προς αξιοποίηση κεφάλαιο. Σύμφωνα με τον M. Adamson (2009: 272), η συγκεκριμένη θεώρηση προσεγγίζει τις ανθρώπινες δυνατότητες με όρους σταθερού κεφαλαίου. Για τη

παρουσιάζοντας τη ζωή του εργάτη από την προοπτική θέση του κεφαλαίου: «Πρώτα-πρώτα είναι αυτονόητο πως σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ο εργάτης δεν είναι τίποτ' άλλο από εργατική δύναμη…» (Marx, 2008[1867]: 277). Κατ' αυτό τον τρόπο, η υπαγωγή των ανθρώπινων υποκειμένων στην ισχύ του κεφαλαίου καθιστά δυνατή και εύλογη την εγγραφή τους στο «ρευστό» πλαίσιο των χαρακτηριστικών και των κινήσεων του χρηματικού κεφαλαίου. Αν το χρήμα, στο οποίο συγκεφαλαιώνονται τόσο οι συλλήβδην αντιμετωπιζόμενες πολυσχιδείς ανθρώπινες δυνατότητες και εργασίες όσο και τα προϊόντα τους, μπορεί να «εισρέει» και να «εκρέει» από τα ταμεία μιας επιχείρησης, μιας τράπεζας ή ενός κράτους, το ίδιο μπορούν και οι εργάτες-τριες, οι άνεργοι-ες, οι άνθρωποι εν γένει.

Όμως η υπαγωγή των ανθρωπίνων δυνατοτήτων στη διαδικασία αξιοποίησης του κεφαλαίου δεν σημαίνει πως όλοι και όλες και σε κάθε χρονική στιγμή αξιοποιούνται πράγματι ως μισθωτοί εργάτες, όπως και το γεγονός ότι ο προλετάριος είναι αναγκασμένος-η να πουλήσει την εργασιακή του δύναμη για να ζήσει δεν σημαίνει πως πράγματι θα το καταφέρει. Η εμβέλεια των κοινωνικών μορφών που σφραγίζονται από τη σχέση του κεφαλαίου εκτείνεται πολύ πιο πέρα από την άμεση παραγωγή μισθωτών εργατών-τριών. Η εγκαθίδρυση της αρχής της ανθρώπινης «αξιοποιησιμότητας», εκτός από αυτούς-ές που πράγματι αξιοποιούνται, φέρει μαζί της αναγκαία και εκείνους-ες που *δεν* αξιοποιούνται -ή δεν αξιοποιούνται πια ή που δεν προβλέπεται να αξιοποιηθούν-, γιατί κάτι τέτοιο δεν είναι επωφελές για το κεφάλαιο. Η μη-αξιοποίηση ενός μέρους του προλεταριάτου συνιστά μια συνθήκη απαραίτητη για την επωφελή εκμετάλλευση του υπολοίπου. Ο M. Denning μελετά τις διαρκώς διογκούμενες μορφές διαβίωσης και εργασίας οι οποίες δεν εμπίπτουν στην παραδοσιακή κατηγορία της «μισθωτής απασχόλησης», εκκινώντας από την χωρίς μισθό ζωή και όχι από τη μισθωτή εργασία, διακρίνοντας τον προλετάριο από τον μισθωτό εργάτη. Όπως το θέτει συγκεκριμένα:

> Πρέπει να επιμείνουμε ότι ο «προλετάριος» δεν είναι συνώνυμο του «μισθωτός εργάτης» αλλά της αποστέρησης, της απαλλοτρίωσης και της ριζικής εξάρτησης από την αγορά. Δεν χρειάζεσαι μια δουλειά για να είσαι προλετάριος: η ζωή χωρίς μισθό, όχι η μισθωτή εργασία είναι το σημείο εκκίνησης για την κατανόηση της ελεύθερης αγοράς [μετάφραση δική μου]

διάκριση σταθερού-μεταβλητού κεφαλαίου, βλ., Marx (2008[1867]: 212-223).

(Denning, 2010: 81).

Στην ανάλυσή του σχετικά με την παραγωγή του «σχετικού υπερπληθυσμού» μέσω της διαδικασίας συσσώρευσης, δηλαδή ενός πληθυσμού που εντός των συνθηκών που διαμορφώνει το κεφάλαιο καθίσταται «πλεονάζων», ο K. Marx επιστρατεύει μιαν «υδάτινη» γλώσσα. Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμενος στην κίνηση που μετατρέπει ένα μέρος του αγροτικού πληθυσμού σε προλεταριάτο, στο εικοστό τρίτο κεφάλαιο του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*, γράφει τα εξής:

> Έτσι αναβρύζει διαρκώς η πηγή αυτή του σχετικού υπερπληθυσμού. Η μόνιμη όμως ροή της προς τις πόλεις προϋποθέτει πως στο χωριό το ίδιο υπάρχει ένας μόνιμος λανθάνων υπερπληθυσμός, που οι διαστάσεις του φανερώνονται μόλις οι αποχετευτικοί αγωγοί ανοίξουν διάπλατα (Marx, 2008[1867]: 665).

Ο σχετικός υπερπληθυσμός «αναβρύζει» από μια «πηγή» ενώ η κίνηση από την ύπαιθρο προς τη πόλη λαμβάνει το χαρακτήρα μιας «ροής» μέσα σε «αποχετευτικούς αγωγούς». Είναι μέσα σ' αυτό το, κυριαρχούμενο από τις επιταγές της κεφαλαιακής αξιοποίησης, πλαίσιο, που ο K. Marx αναφέρεται στη μετανάστευση από την Ευρώπη προς την Αμερική με όρους ρευστότητας:

> Από τη μια μεριά, το τεράστιο και συνεχές ρεύμα ανθρώπων, που χρόνο με το χρόνο, κατευθύνεται προς την Αμερική, αφήνει λιμνάζοντα κατακαθίσματα στις ανατολικές περιοχές των Ενωμένων Πολιτειών, γιατί το κύμα της μετανάστευσης από την Ευρώπη ρίχνει τους εργάτες στην αγορά εργασίας αυτών των περιοχών πιο γρήγορα απ' ό,τι μπορεί να τους τραβήξει το άλλο κύμα της μετανάστευσης προς τις δυτικές περιοχές (Marx, 2008[1867]: 797-98).

Η μετανάστευση εδώ συγκροτείται από «ρεύματα» και «κύματα» που «ρίχνουν» ή «τραβούν» τους εργάτες σε διαφορετικά σημεία των ΗΠΑ, ενώ, όπως συμβαίνει και με το νερό, οι εν λόγω κινήσεις αφήνουν «λιμνάζοντα» ιζήματα σε ορισμένα σημεία της διαδρομής. Αντικρισμένοι από τη σκοπιά του κεφαλαίου, οι προλετάριοι αποτελούν ένα ομογενοποιημένο ρευστό υλικό του οποίου η κίνηση καθορίζεται από

τις επιταγές της συσσώρευσης[278]. Είναι στο εσωτερικό αυτής της ευρύτατης ιστορικής διαδικασίας αφαίρεσης και ομογενοποίησης που εγγράφεται και η μελέτη των ανθρώπινων μεταναστεύσεων, οι οποίες συγκροτούν μια απ' τις κρίσιμες διαστάσεις της «ρευστής νεωτερικότητας». Κατ' αυτό τον τρόπο, οι αφηρημένες και ρευστές κοινωνικές μορφές που προσιδιάζουν στην κυριαρχία της σχέσης του κεφαλαίου «συναντούν» τις μεταναστεύσεις και οι μετανάστες-τριες «συναντούν» το προλεταριάτο.

6.2. Ρευστές μεταναστεύσεις

Ο K. Marx δεν ασχολήθηκε επισταμένα με τις μεταναστεύσεις. Ωστόσο, στις αναφορές του για τις μετακινήσεις της ζωντανής εργασίας εντοπίζονται ήδη στοιχεία της υδάτινης μήτρας παραγωγής αναπαραστάσεων για τη μετανάστευση η οποία, παρά τις αλλαγές, κυριαρχεί από τον 19ο αιώνα μέχρι και σήμερα. Όπως το θέτει η κοινωνιολόγος N. Green:

> Οι διαδοχικές αφίξεις πληθυσμών παραλληλίστηκαν με τα κύματα, την παλίρροια ή τα ρεύματα που τους έφεραν στις ακτές. Ακόμα και η Γαλλία, την οποία μεγάλος αριθμός μεταναστών την «πλεύρισε» μέσω του σιδηροδρόμου, μιλάει για άφιξη ναυαγών.
>
> Σε διάφορες γλώσσες όπως τα αγγλικά και τα γαλλικά, χρησιμοποιήθηκαν από τα τέλη του 19ου αιώνα λέξεις όπως κύματα (*waves*), ροές (*flows*), χείμαρροι (*streams*) και ανθρωποθάλασσα (*human tide*) για να περιγράψουν τους νεοαφιχθέντες (Green, 2004: 15).

Αυτές οι διατυπώσεις διαμορφώνουν συγκεκριμένους τρόπους κατανόησης των μεταναστεύσεων καθώς και διαφορετικούς τρόπους τοποθέτησης απέναντί τους. Πρόκειται πάντως, σε κάθε εκδοχή, για την αντιμετώπιση ενός «φυσικού στοιχείου». Στην περίπτωση των «κυμάτων» και των «χειμάρρων» το στοιχείο αυτό (το νερό, η

[278] Μια παρόμοια υδάτινη γλώσσα θα επιστρατεύσει αρκετά χρόνια αργότερα και ο μαρξιστής N. Μπουχάριν αναφερόμενος στη μετανάστευση. Πιο συγκεκριμένα, κάνει λόγο για την «γιγάντια δεξαμενή του καπιταλιστικού Νέου Κόσμου» η οποία «απορροφά τον "πλεονάζοντα" πληθυσμό της Ευρώπης και της Ασίας», καθώς και για τις «παλιρροιακές εναλλαγές μετακίνησης της εργατικής δύναμης» που «ήδη αποτελούν ένα από τα φαινόμενα της παγκόσμιας αγοράς εργασίας». Βλ., Μπουχάριν (2004[1917]: 44-45.

θάλασσα) προβάλλει άγριο μέσα στην απειλητική, εγγενή του ισχύ, ενώ σ' εκείνη της «ροής» αναπαρίσταται ως ένα τιθασευμένο και μετρήσιμο αντικείμενο διαχείρισης. Η N. Green, πραγματευόμενη τους τρόπους άρθρωσης των μεταναστεύσεων στο επίπεδο του λόγου, επισημαίνει μια μετατόπιση των υδάτινων αναπαραστάσεων που περιγράφουν τις μεταναστεύσεις του 20ου αιώνα σε σχέση με εκείνες του 19ου:

> Το φαινόμενο περιγράφεται πάντοτε με όρους σχετικούς με το νερό, αλλά οι κινήσεις του νερού (του μετανάστη), το οποίο τον 19ο αιώνα μεταφέρεται από το ένα κράτος στο άλλο μέσω της όσμωσης, προσλαμβάνονται τον 20ο αιώνα ως ρυθμιζόμενες από τις κυβερνητικές «βρύσες». Αυτές οι έννοιες είναι συγχρόνως πολιτικές και οικονομικές (Green, 2004: 131).

Στη (σχετική) χαλάρωση των νομικών περιορισμών για τη μετακίνηση κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, αντιστοιχεί μια εικόνα «συγκοινωνούντων δοχείων» και «όσμωσης». Εκεί που η πυκνότητα είναι μεγαλύτερη, αυξάνει και η «πίεση» με αποτέλεσμα να δημιουργούνται «κύματα» ή «ρεύματα» που «πλημμυρίζουν» τις αραιοκατοικημένες περιοχές (Green, 2004: 16). Αυτό το είδος λόγου βρίσκεται στη βάση της ανάπτυξης της επιστημονικής μελέτης των μεταναστεύσεων. Το παρακάτω, εκτενές, απόσπασμα προέρχεται από ένα διάσημο άρθρο που ο E.G. Ravenstein, ο θεωρούμενος ως θεμελιωτής της επιστημονικής μελέτης της μετανάστευσης, ανακοίνωσε ενώπιον της Βασιλικής Στατιστικής Εταιρείας (Royal Statistical Society) στις 16 Απριλίου 1889. Σ' αυτό το κείμενο, στο οποίο διατυπώνονται οι περίφημοι «νόμοι» της μετανάστευσης[279], ο συγγραφέας περιγράφει μεταξύ άλλων την πληθυσμιακή κατάσταση στο βασίλειο της Ουγγαρίας:

> Αυτή η εκροή ιθαγενών καλύπτεται κατά ένα μεγάλο μέρος από μια εισροή ξένων. Ο αριθμός των «ξένων», και ειδικά των ιθαγενών των γειτονικών επαρχιών της Αυστρίας, είναι πολύ σημαντικός. Ο χάρτης μας δείχνει πολύ καθαρά τη μέθοδο αυτής της ξένης εισβολής. Ένα ρεύμα, και αυτό είναι το κύριο, εμφανίζεται να ακολουθεί την ευρεία κοιλάδα του Δούναβη, μέχρις ότου η απορροφητική δύναμη του κεφαλαίου εξασθενίσει την ισχύ του· ένα άλλο

[279] Πρόκειται για τη δεύτερη εκδοχή του κειμένου. Η πρώτη ανακοινώθηκε ενώπιον της Βασιλικής Στατιστικής Εταιρείας τον Μάρτη του 1885.

> ρεύμα εισέρχεται στη χώρα στα νοτιοδυτικά, και εξαπλώνεται στο βασίλειο της Κροατίας και της Σλαβονίας, το οποίο από την κατάργηση του συστήματος των στρατιωτικών συνόρων και έπειτα φαίνεται να έχει κατορθώσει σημαντική πρόοδο σε πλούτο και πληθυσμό. Τα Καρπάθια δεν συνιστούν εμπόδιο για μια υπερχείλιση πληθυσμού από τη Γαλικία, και μέσω των «σιδηρών πυλών» αλλά και των περασμάτων των Τρανσυλβανικών Άλπεων άλλοι ξένοι έχουν βρει δρόμο να εισέλθουν στη χώρα [μετάφραση δική μου] (Ravenstein, 1889: 260).

«Εισροή», «εκροή», «εισβολή ξένων», «πληθυσμός και πλούτος», «ρεύματα», «απορροφητική δύναμη του κεφαλαίου», «υπερχείλιση πληθυσμού», έχουμε μπροστά μας τους αρμούς ενός «υδραυλικού» λόγου στο εσωτερικό του οποίου ο πληθυσμός αποκτά μια ρευστή μορφή τέτοια που, όταν «ξεχειλίζει» σε μια ορισμένη περιοχή, να υπερβαίνει τα όριά της «εισβάλλοντας» σε μια γειτονική. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα επίσης, είναι η σύνδεση που κάνει ο E.G. Ravenstein μεταξύ του υγρού στοιχείου (του πληθυσμού) και της «απορροφητικής δύναμης του κεφαλαίου», το οποίο θα μπορούσε να ιδωθεί ως κάποιου είδους «σφουγγάρι» που, απορροφώντας τον εισρέοντα πληθυσμό, «αδυνατίζει» την ορμή του ρεύματός του. Μολονότι δεν αρνείται την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών παραγόντων που καθορίζουν τις μεταναστευτικές κινήσεις (κοινωνικών, πολιτικών, κλιματολογικών), ο E.G. Ravenstein θεμελιώνει τη θεωρία του για τη μετανάστευση κατά κύριο λόγο σε μια έννοια «υπερπληθυσμού» η οποία συλλαμβάνεται με τους όρους της κίνησης ενός υγρού στοιχείου. Θεωρεί μάλιστα πως αυτού του είδους η κίνηση είναι ριζωμένη στους συγκεκριμένους ανθρώπους ως εγγενής τάση βελτίωσης των υλικών συνθηκών στις οποίες διαβιούν (Ravenstein, 1889: 286). Έτσι, οι κινήσεις ενός «υγρού» πληθυσμού είναι άμεσα συνυφασμένες με την οικονομία η οποία κατ' αυτό τον τρόπο αποκτά η ίδια μια «υδραυλική» διάσταση.

Στον 20ο αιώνα -ακριβέστερα, από τα τέλη του 19ου και έπειτα- η κατάσταση τροποποιείται καθώς τα κράτη εισέρχονται σε μια περίοδο οικοδόμησης «"συνόρων-φρουρών" με τη μορφή νόμων και περιορισμών εισόδου» (Green, 2004: 106). Εμβληματική, απ' αυτή την άποψη, είναι η εξέλιξη της μεταναστευτικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, της χώρας που αποτελούσε τον κατεξοχήν προορισμό των μεταναστεύσεων της εποχής[280]. Ήδη, από τη δεκαετία του 1880 με

[280] Μεταξύ 1800-1925 περίπου 48 εκατομμύρια ευρωπαίοι μετανάστευσαν στην Αμερική και την

τους Chinese Exclusion Acts (1882, 1888) αποκλείονται οι κινέζοι εργάτες -αλλά όχι και οι έμποροι-, όμως οι καθοριστικοί περιορισμοί εισόδου θεσμοθετήθηκαν κατά την περίοδο 1917-1924[281]. Η διαρκής ένταση των κρατικών ελέγχων και περιορισμών, η οποία γενικεύτηκε μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, σηματοδοτεί και μιαν αναμόρφωση των αναπαραστάσεων που αναφέρονται στη μετανάστευση, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει και την εγκατάλειψη του υδάτινου ορίζοντα.

Χωρίς να εγκαταλείπονται τα «κύματα», η έμφαση περνά από τη «φυσική» κίνηση στις ρυθμιζόμενες «ροές». Θα μπορούσε μάλιστα κανείς να ισχυριστεί πως αυτό το πέρασμα είναι, κατά κάποιον τρόπο, διαρκώς παρόν και σήμερα, σημαδεύοντας δυο διαφορετικές «στιγμές» της αντιμετώπισης των μεταναστεύσεων. Στην πρώτη κυριαρχεί η απειλή και η ανάγκη «άμυνας» και «προφύλαξης», ενώ στη δεύτερη, με την εφαρμογή κατάλληλων πολιτικών, ο κίνδυνος υποχωρεί και το «φαινόμενο» μεταμορφώνεται σε αντικείμενο επωφελούς «διαχείρισης».

6.3. Η «φυσικότητα» του πληθυσμού

Η προσέγγιση της μετανάστευσης με όρους που αντιστοιχούν στη μελέτη φυσικών φαινομένων δεν στοχεύει απλώς στην κατανόησή της αλλά σε μια συγκεκριμένη κατανόηση η οποία να επιτρέπει στα κράτη (και στους υπερεθνικούς οργανισμούς) να τη θέσουν υπό τον έλεγχό τους και να τη διαχειριστούν. Η μελέτη των μεταναστεύσεων εγγράφεται στο σύμπαν των κυρίαρχων σχέσεων εξουσίας και μάλιστα σ' εκείνη την ιδιαίτερη περιοχή που σφραγίζεται από τις μέριμνες της κρατικής εξουσίας για το κατεξοχήν αντικείμενό της, τον πληθυσμό. Καθώς η μετανάστευση συνιστά μια διάσταση της πραγματικότητας η οποία αρθρώθηκε εξαρχής με τους όρους της μελέτης και διαχείρισης πληθυσμών, η κριτική στον

Ωκεανία. Απ' αυτούς, το 85% κατευθύνθηκε προς τους εξής πέντε προορισμούς: την Αργεντινή, την Αυστραλία, τον Καναδά, τη Νέα Ζηλανδία και, κυρίως, τις ΗΠΑ, οι οποίες αποτέλεσαν τον προορισμό του 60% περίπου αυτού του συνόλου. Βλ., Massey et al. (1998: 1-2).

[281] Ο νόμος του 1917 (Immigration Act of 1917) αποκλείει τρεις γενικές κατηγορίες μεταναστών: τους αναλφάβητους, τους Ασιάτες (πλην των Ιαπώνων) και τους επαναστάτες. Επίσης, ο νόμος του 1921 (Emergency Quota Act of 1921) θεσμοθετεί μια ποσόστωση 3% ανά εθνική ομάδα με βάση την απογραφή του 1910. Σύμφωνα μ' αυτόν το νόμο, επιτρεπόταν η είσοδος περίπου 350.000 χιλιάδων μεταναστών το χρόνο, αποκλειστικά σχεδόν από χώρες της Ευρώπης. Ο επόμενος νόμος, που ήρθε το 1924 (Immigration Act of 1924), μονιμοποίησε το καθεστώς των ποσοστώσεων, τις περιόρισε στο 2% των καταγεγραμμένων με βάση την απογραφή του 1890, ενώ επεξέτεινε τον περιορισμό μετανάστευσης στους Ιάπωνες. Βλ., Green (2004: 64-66) και SOPEMI (2009: 29).

κυρίαρχο λόγο και τις πολιτικές που οργανώνουν τη διάκριση μεταξύ «νόμιμης» και «λαθραίας» μετανάστευσης καθιστά αναγκαία και μια κριτική πραγμάτευση της νεώτερης (και νεωτερικής) έννοιας του πληθυσμού. Αν και μπορεί να φανεί ως παράκαμψη, ή ίσως και απομάκρυνση από αυτό καθαυτό το ζήτημα της «λαθραίας» μετανάστευσης, η ενασχόληση με την έννοια και την πραγματικότητα του πληθυσμού συνιστά μια κρίσιμη διερεύνηση που αφορά άμεσα τους τρόπους αντικειμενοποίησης και αντιμετώπισης της μετανάστευσης εν γένει, «λαθραίας» και μη.

Όσον αφορά το ζήτημα του πληθυσμού, ιδιαίτερα σημαντική είναι η συνεισφορά του M. Foucault, ειδικότερα στο τμήμα του έργου του που επικεντρώνεται σ' εκείνον τον ιδιαίτερο σχηματισμό εξουσίας που απέδωσε με τον όρο βιοεξουσία. Είναι εντός του πεδίου της βιοεξουσίας που βρίσκει τη θέση του ο πληθυσμός ως το βασικό αντικείμενο κρατικής μέριμνας. Σύμφωνα με την ανάλυσή του, η βιοεξουσία αναφέρεται σ' εκείνες τις ιστορικά συγκεκριμένες μορφές εξουσίας οι οποίες στοχεύουν, απλώνονται, ασκούνται και οργανώνουν το ίδιο το γεγονός της ζωής. Η ανάδυσή τους συνιστά μια ευρεία ιστορική διαδικασία που εκτυλίχθηκε, κατά τον συγγραφέα, «σε ορισμένες χώρες της Δύσης» και που οι απαρχές της βρίσκονται στον 18^{ο} αιώνα. Όπως το θέτει ο M. Foucault, η βιοεξουσία:

> …δεν ήταν τίποτα λιγότερο από την είσοδο της ζωής στην ιστορία – εννοώ την είσοδο των φαινομένων που χαρακτηρίζουν τη ζωή του ανθρώπινου είδους μέσα στο ζήτημα της γνώσης και της εξουσίας –, μέσα στο πεδίο των πολιτικών τεχνικών (Φουκώ, 1982[1976]: 173).

Η ανάδυση της βιοεξουσίας συνιστά μια κρίσιμη τομή που εγκαινιάζει μια περίοδο διακριτή από εκείνη κατά την οποία η κυρίαρχη εκδοχή εξουσίας, συνυφασμένη άμεσα με το πρόσωπο του ηγεμόνα, αρθρωνόταν γύρω απ' το «δικαίωμα ζωής και θανάτου» το οποίο συνοψίζεται στο «να *κάνεις* να πεθαίνουν ή να *αφήνεις* να ζουν» (Φουκώ, 1982[1976]: 166). Από τον 18ο αιώνα, σύμφωνα με τον M. Foucault, και κυρίως κατά τον 19ο, αναπτύσσονται μια σειρά τεχνολογίες εξουσίας στο κέντρο των οποίων βρίσκεται το κοινωνικό σώμα ως πόρος που πρέπει να αξιοποιηθεί κατάλληλα για την ενίσχυση των δυνάμεων του κράτους. Ο μετασχηματισμός αυτός οπωσδήποτε δεν εξάλειψε ούτε τους πολέμους, ούτε και τη θανατηφόρα βία. Αντιθέτως, οι πόλεμοι μετά τον 19ο αιώνα υπήρξαν πιο άγριοι και πιο ολοκληρωτικοί από ποτέ. Αυτό που άλλαξε, ωστόσο, ήταν το πλαίσιο εντός του οποίου αυτοί λαμβάνουν το

νόημά τους και κινητοποιούν τους πληθυσμούς:

> Οι πόλεμοι δεν γίνονται πια στο όνομα του άρχοντα που πρέπει να υπερασπίσουν· γίνονται στο όνομα της ύπαρξης όλων· ξεσηκώνουν ολόκληρους πληθυσμούς να αλληλοεξοντωθούν στο όνομα της ανάγκης τους να ζήσουν. Οι σφαγές έγιναν πια ζωτικές (Φουκώ, 1982[1976]: 167-8).

Έτσι, η εξουσιαστική αρχή να «*κάνεις* να πεθαίνουν ή να *αφήνεις* να ζουν» παραχωρεί τη θέση της σ' εκείνη του «να *κάνεις* να ζουν ή να *ξαποστέλνεις* στον θάνατο» (*όπ.π.*: 169). Στο κέντρο αυτής της νέας τροπικότητας της εξουσίας βρίσκεται το σώμα, ένα σώμα διπλό. Απ' την μια το σώμα ως μηχανή, του οποίου η ακριβής εξέταση και μελέτη στοχεύει στην ανάπτυξη της χρησιμότητας, της υπακοής και στην αύξηση των ικανοτήτων του και, απ' την άλλη, το σώμα είδος που συλλαμβάνεται ως το υποστήριγμα των βιολογικών διαδικασιών:

> Πολλαπλασιασμός, γεννήσεις και θνησιμότητα, επίπεδο υγείας, διάρκεια ζωής, μακροβιότητα, και όλες οι συνθήκες που κάνουν τις διαδικασίες αυτές να ποικίλλουν· η ανάληψή τους γίνεται με μια ολόκληρη σειρά από επεμβάσεις και *ρυθμιστικούς ελέγχους*: *μια βιο-πολιτική του πληθυσμού* (*όπ.π.*: 170-1).

Ο πληθυσμός μέσα σ' αυτό το βιοπολιτικό πεδίο αναδύεται ως το κρίσιμο αντικείμενο μιας διαρκούς και πολύπλευρης μέριμνας, το κέντρο μιας σειράς σχηματισμών γνώσης και εξουσίας όπως η δημογραφία, η στατιστική, η σύγχρονη ιατρική και υγιεινή. Ο πληθυσμός γίνεται η έννοια στην οποία οι διαστάσεις του κοινωνικού βίου συγκεφαλαιώνονται ως φυσικές, βιολογικές και μετρήσιμες διαδικασίες. Ο πληθυσμός, ωστόσο, ως όρος, είναι σαφώς παλιότερος των εν λόγω μετασχηματισμών. Ακολουθώντας σ' αυτό το σημείο την επισήμανση του B. Curtis, είναι ανάγκη να διακρίνουμε ανάμεσα στη *λέξη* και την *έννοια*, καθώς η δεύτερη αναφέρεται πάντα σε έναν επεξεργασμένο σχηματισμό νοημάτων, παρέχοντας «πρόσβαση σε μια δομή κατανοησιμότητας» [μετάφραση δική μου] (Foucault, 1989, παρατίθεται στο Curtis, 2002: 507). Κατ' αυτό τον τρόπο, η ίδια λέξη είναι δυνατό να αναφέρεται σε διαφορετικές έννοιες και να παραπέμπει σε διαφορετικούς εννοιολογικούς αστερισμούς. Κατά τον B. Curtis, οι επεξεργασίες του M. Foucault

υπήρξαν ιδιαίτερα σημαντικές καθώς έθεσαν τους όρους για την σύγχρονη ανάλυση του πληθυσμού, αν και, σύμφωνα με την προσέγγισή του, ο ίδιος δεν κατόρθωσε να διατυπώσει καθαρά τη διάκριση μεταξύ της παλιότερης και της μετασχηματισμένης εκδοχής[282].

Όπως το θέτει ο B. Curtis, η παλιότερη έννοια του πληθυσμού (populousness) αναφέρεται σε κυβερνώμενες επικράτειες προσδιορίζοντας γενικά σύνολα (οικογένειες, ψυχές/ποίμνια, στρατιώτες, κλπ) κατανεμημένα με βάση διαφοροποιημένα και ιεραρχικού χαρακτήρα κριτήρια. Εδώ τα διαφορετικά τμήματα της ενότητας που συνιστά ο πληθυσμός δεν είναι ισοδύναμα ενώ οι μεταξύ τους σχέσεις γίνονται αντιληπτές με βάση θέσεις ιεραρχικά προκαθορισμένες. Η ιδιαιτερότητα, αντίθετα, της νεώτερης έννοιας του πληθυσμού (population) έγκειται στην εγκαθίδρυση *πρακτικών ισοδυναμιών* μεταξύ υποκειμένων, αντικειμένων ή/και γεγονότων. Ο πληθυσμός, σ' αυτή την περίπτωση, συνιστά ένα σύνολο που συγκροτείται με βάση μια «κοινή αφηρημένη ουσία» (Curtis, 2002: 508). Η κρίσιμη κατηγορία εδώ είναι -όπως και στην περίπτωση των αναλύσεων του K. Marx- εκείνη της αφαίρεσης η οποία, ωθούμενη στα όριά της, μας θέτει μπροστά σε «αδιαφοροποίητα άτομα κατανεμημένα διαμέσου ενός αφηρημένου χώρου και χρόνου» (*όπ.π.*).

Η προσίδια, από την άποψη του πληθυσμού, γενική μορφή πορισμού γνώσης είναι η στατιστική, η ανάπτυξη της οποίας οδήγησε, αφενός, στη γενίκευση της χρήσης στατιστικού χαρακτήρα μελετών -η στατιστική σήμερα ενέχεται στη μελέτη σχεδόν κάθε κοινωνικού ζητήματος και φαινομένου- και, αφετέρου, στη συστηματική διεξαγωγή απογραφών του πληθυσμού και τη συγκρότηση λεπτομερών βάσεων δεδομένων (στατιστικών επετηρίδων) από όλα σχεδόν τα κράτη[283]. Η στατιστική συνιστά μια μαθηματικού χαρακτήρα γνώση άμεσα συνυφασμένη με τις μέριμνες του κράτους:

> Ετυμολογικά, η στατιστική είναι η γνώση του κράτους, των δυνάμεων και των πόρων που χαρακτηρίζουν ένα κράτος σε μια δεδομένη στιγμή. Για

[282] Πρόκειται ασφαλώς για μια σημαντική κριτική η οποία θέτει ως αντικείμενο έρευνας το ίδιο το έργο του M. Foucault, τα όριά του και την εσωτερική του συνοχή. Το συγκεκριμένο ζήτημα, ωστόσο, εκφεύγει των ενδιαφερόντων της παρούσας εργασίας. Βλ., Curtis (2002: 508).

[283] Οι πρώτες γενικές ονομαστικές απογραφές διεξήχθησαν κατά τον 19ο αιώνα: στην Αγγλία το 1841, στο Βέλγιο το 1846, στις ΗΠΑ το 1850, στον Καναδά το 1852. Βλ., Curtis (2002: 530).

> παράδειγμα: γνώση του πληθυσμού, του μέτρου της ποσότητας, της θνησιμότητας, της γεννητικότητάς του [μετάφραση δική μου] (Foucault, 2007: 274).

Ως προϊόν και, ταυτόχρονα, ως μέσο αφαίρεσης και ποσοτικοποίησης, ο πληθυσμός παραπέμπει άμεσα στην κυριαρχία ενός λογικού υποδείγματος βασισμένου στα μαθηματικά. Ο B. Curtis, ο οποίος θεωρεί πως «[ω]ς αντικείμενο γνώσης, ο πληθυσμός είναι πρωταρχικά ένα στατιστικό τεχνούργημα» [μετάφραση δική μου] (2002: 508-9), αναφέρεται στη σημασία του «νόμου των μεγάλων αριθμών» ο οποίος βρίσκεται στη βάση του λογισμού των πιθανοτήτων και της στατιστικής, επισημαίνοντας την «προτίμησή» του [ενν. του νόμου] για την κανονικότητα σε βάρος της ιδιαιτερότητας και της διαφοροποίησης. Είναι η δυνατότητα γενίκευσης και πρόβλεψης, που θεμελιώνεται στη μελέτη κανονικοτήτων, εκείνη που κατέστησε τη στατιστική θεμελιώδη πτυχή της σύγχρονης οικονομικής σκέψης και, συνακόλουθα, της ίδιας της κοινωνίας στην οποία «η οικονομία αναπτύσσεται για τον εαυτό της»[284]. Στη στατιστική και τους «μεγάλους αριθμούς» αναφέρεται και η Χ. Άρεντ στην *Ανθρώπινη Κατάσταση* (1986[1958]: 65) υποστηρίζοντας πως:

> Οι νόμοι της στατιστικής ισχύουν μόνο όπου έχουμε να κάνουμε με μεγάλους αριθμούς και μακρές περιόδους, και ασυνήθιστες πράξεις ή γεγονότα μπορούν στατιστικά να εμφανίζονται μόνο ως εκτροπές από τον κανόνα ή ως διακυμάνσεις.

Επιπλέον, η ανάλυση της Χ. Άρεντ επισημαίνει τον πολιτικό χαρακτήρα της κυριαρχίας της στατιστικής, που την ορίζει ως «μαθηματική διαπραγμάτευση της πραγματικότητας» (*όπ.π.*: 66) και τη θεωρεί αδιαχώριστη από την κυριαρχία της οικονομίας αλλά και της κοινωνικής ομοιομορφίας, υποστηρίζοντας πως δεν αποτελεί κατά κανέναν τρόπο ένα «ακίνδυνο επιστημονικό ιδεώδες», αλλά, αντίθετα, το «όχι πια κρυφό πολιτικό ιδεώδες» της σύγχρονης κοινωνίας, μια «επιστημονική θεώρηση που ενυπάρχει στη ίδια της την ύπαρξη» (*όπ.π.*).

Διαμέσου της πραγμάτευσης της σύγχρονης έννοιας του πληθυσμού,

---

[284] Πρόκειται για ελαφρά παράφραση μιας διατύπωσης του G. Debord. Βλ., Ντεμπόρ (1986[1967]: 28).

αγγίζουμε έναν κρίσιμο κόμβο που συνδέει το κράτος, τη διακυβέρνηση, την οικονομία και τον κυρίαρχο επιστημονικό λόγο με τον οποίο οι σύγχρονες (νεωτερικές) δυτικές κοινωνίες στοχάστηκαν, και συνεχίζουν να στοχάζονται, όχι μόνο τις μεταναστεύσεις αλλά τον εαυτό τους εν γένει. Η μαθηματικοποιημένη λογική δεν αφορά μόνο έναν τρόπο πρόσληψης του κόσμου αλλά και μια ισχυρότατη δύναμη διαμόρφωσης και μετασχηματισμού του. Στο κέντρο του κοινωνικού σώματος που νοείται ως πληθυσμός βρίσκεται η γενική και αφηρημένη ταυτότητα, η μονάδα. Ο τρόπος με τον οποίο οι Μ. Χορκχάϊμερ και Τ. Αντόρνο διατυπώνουν την ισχύ αυτής της λογικής στο έργο τους *Η διαλεκτική του διαφωτισμού* (1996[1947]: 35-36) συγκλίνει με τις αναλύσεις για την έννοια του πληθυσμού που έχουν εκτεθεί ως εδώ:

> Η τυπική Λογική ήταν η μεγάλη σχολή της ενοποίησης. Προσέφερε στους διαφωτιστές το σχήμα της υπολογισιμότητας του κόσμου (…) Η αστική κοινωνία κυριαρχείται από την αρχή των ισότιμων μεγεθών. Κάνει τα ετερώνυμα συγκρίσιμα ανάγοντάς τα σε αφηρημένα μεγέθη. Για το διαφωτισμό είναι ψεύδος ό,τι δεν χωράει ακριβώς σε αριθμούς, σε τελική ανάλυση στη μονάδα.[285]

Ακολουθώντας μιαν αρκετά διαφορετική θεωρητική κατεύθυνση από εκείνη που διάνοιξαν οι αναλύσεις του Μ. Foucault, η επιχειρηματολογία που αρθρώνουν οι Χορκχάϊμερ και Τ. Αντόρνο παρέχει τη δυνατότητα να προσπελαστεί η μαθηματικοποιημένη αφαίρεση ως μια ευρεία ιστορική διαδικασία και έτσι να φωτιστεί η ιδιαιτερότητα της σύγχρονης έννοιας του πληθυσμού. Όπως κάθε (πραγματικός) αριθμός μπορεί να αναχθεί στη μονάδα, στο *πάντοτε-ίδιο-με-τον-εαυτό-του* ένα, το οποίο κατόπιν μπορεί να αυξηθεί, να μειωθεί, να πολλαπλασιαστεί κλπ, έτσι και οι άνθρωποι που ανάγονται σε πληθυσμό δεν αποτελούν εν τέλει παρά αντίτυπα ενός ορισμένου είδους (Χορκχάιμερ, Αντόρνο, *όπ.π.*: 78-79), και είναι αυτή η διάσταση, ο γενικός κοινός παρονομαστής, που επιτρέπει τη γενική αντιμετώπιση και διακυβέρνησή τους.

Ένας απ' τους τόπους του λόγου όπου, σύμφωνα με τον Μ. Foucault, μπορούν να ανιχνευθούν οι απαρχές της εμφάνισης της συγκεκριμένης -βιοπολιτικής- έννοιας

[285] Για το ίδιο ζήτημα, βλ., και Χορκχάιμερ, Αντόρνο (1996[1947]: 61, 64).

του πληθυσμού κατά τον 18ο αιώνα, είναι η σκέψη των φυσιοκρατών[286]. Μέχρι τότε, ο πληθυσμός προσδιοριζόταν κατά κύριο λόγο με όρους κυρίαρχα νομικούς/δικαιικούς, ως το σύνολο εκείνων που υπάγονταν στο δίκαιο ενός κυρίαρχου, και, ως εκ τούτου, τα ζητήματα που ανέκυπταν αφορούσαν την υπακοή -ή τη μη-υπακοή- στη θέληση του κυρίου. Στους φυσιοκράτες, ωστόσο, ο πληθυσμός αρχίζει, κατά τον M. Foucault, να γίνεται αντιληπτός με έναν διαφορετικό τρόπο, «ως ένα σύνολο διαδικασιών οι οποίες πρέπει να τύχουν διαχείρισης στο επίπεδο και στη βάση του τι είναι φυσικό σ' αυτές τις διαδικασίες» [μετάφραση δική μου] (Foucault, 2007: 70). Αν στο πλαίσιο της δικαιικής σχέσης αρμόζει η διαταγή και η υπακοή (ή η ανυπακοή), στο πλαίσιο αυτού του «συνόλου διαδικασιών» αντιστοιχεί η διαχείριση:

> Ο πληθυσμός επομένως εμφανίζεται ως ένα είδος πυκνού φυσικού φαινομένου σε σχέση με τη νομική βουλησιαρχία του κυρίαρχου. Το να πούμε ότι ο πληθυσμός είναι ένα φυσικό φαινόμενο που δεν μπορεί να αλλάξει με διάταγμα δε σημαίνει, ωστόσο, ότι η φύση του είναι μη προσβάσιμη και απροσπέλαστη, ακριβώς το αντίθετο. Και αυτό είναι το σημείο που η ανάλυση των φυσιοκρατών και των οικονομολόγων καθίσταται ενδιαφέρουσα, ότι δηλαδή η φυσικότητα αναγνωρίστηκε στο γεγονός πως ο πληθυσμός είναι διαρκώς προσβάσιμος σε φορείς και τεχνικές μετασχηματισμού, υπό τον όρο ότι αυτοί οι φορείς και οι τεχνικές είναι ταυτοχρόνως, διαφωτισμένες, αναστοχαστικές, υπολογισμένες και υπολογιστικές [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 71).

Η έννοια της «φυσικότητας» που αποδίδεται στο φαινόμενο είναι κρίσιμη, καθώς επιτρέπει την εγγραφή του πληθυσμού σε ένα βιολογικό σύμπαν. Ο M. Foucault την επισημαίνει αναφερόμενος στην αντικατάσταση της διαδεδομένης μέχρι τότε (τον 18ο αιώνα) διατύπωσης «ανθρώπινο γένος» ή «ανθρωπότητα» (mankind), από το «ανθρώπινο είδος» (human species) (*όπ.π.*: 75). Ποια είναι, ωστόσο, η σχέση του φυσικοποιημένου ανθρώπινου *είδους*, όπως αυτό αρθρώνεται στην έννοια του πληθυσμού, με τα συγκεκριμένα ανθρώπινα υποκείμενα που τον συναπαρτίζουν; Ο M. Foucault εντοπίζει μια τομή μεταξύ δυο επιπέδων, ανάμεσα στα οποία

[286] Εδώ το ενδιαφέρον για τις αναλύσεις M. Foucault αφορά συγκεκριμένα τη δυνατότητα που παρέχουν να προσπελαστεί η ανάδυση της σύγχρονης έννοιας του πληθυσμού και όχι αυτή καθαυτή τη θέση του για τους φυσιοκράτες. Το ζήτημα της οικονομικής σκέψης του 18ου αιώνα και, πιο συγκεκριμένα, εκείνης των φυσιοκρατών, βρίσκεται έξω απ' τις μέριμνες του παρόντος κεφαλαίου.

εμφανίζεται μια σχέση ιεράρχησης:

> Θα έχουμε όμως μια απολύτως θεμελιώδη τομή μεταξύ ενός επιπέδου που είναι αρμόζον (pertinent) για την οικονομική-πολιτική δράση της κυβέρνησης, και αυτό είναι το επίπεδο του πληθυσμού, και ενός διαφορετικού επιπέδου το οποίο θα είναι αυτό της σειράς, της πολλαπλότητας των ατόμων, το οποίο δεν θα είναι αρμόζον, ή που μάλλον θα είναι τέτοιο μόνο στο βαθμό που, κατάλληλα διαχειριζόμενο (managed), συντηρούμενο και ενθαρρυνόμενο, θα καταστήσει εφικτό αυτό που θέλει κανείς να αποκομίσει στο επίπεδο που είναι αρμόζον [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 42).

Το επίπεδο της πολλαπλότητας των ατόμων στα πλαίσια αυτής της διάταξης επέχει θέση εργαλείου, μοχλού ή πόρου για την επίτευξη ενός στόχου που αφορά τον πληθυσμό. Το πολιτικά κρίσιμο επίπεδο είναι εκείνο του πληθυσμού και τα συγκεκριμένα ανθρώπινα υποκείμενα λογίζονται «απλά ως το όργανο, η εφεδρεία ή η συνθήκη για να εξασφαλιστεί κάτι στο επίπεδο του πληθυσμού» (*όπ.π.*: 42).

Εδώ εμφανίζεται μια εσωτερική απόσταση που υποδεικνύει πως ό,τι ισχύει στο επίπεδο του πληθυσμού δεν είναι ταυτόσημο μ' εκείνο που ισχύει στο επίπεδο των συγκεκριμένων ανθρώπινων υποκειμένων. Χαρακτηριστικό ως προς αυτό το σημείο είναι το παράδειγμα που φέρνει ο M. Foucault και αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι φυσιοκράτες αντιμετώπιζαν τον, εξαιρετικά σημαντικό για την οικονομική σκέψη του 18^{ου} αιώνα, κίνδυνο της σπάνεως. Πριν απ' αυτούς, σύμφωνα με το κυρίαρχο μερκαντιλιστικό σύστημα ελέγχου των τιμών και περιορισμού των εξαγωγών, η σπάνις γινόταν αντιληπτή ως μια απειλητική πραγματικότητα, ένα πιθανό συμβάν, που λειτουργεί ενιαία και γενικευμένα. Ο κίνδυνος που αντιπροσώπευε για τον καθένα η σιτοδεία -και οι ταραχές που ξεσπούσαν μαζί της- ισοδυναμούσε με έναν γενικό κοινωνικό κίνδυνο, γι' αυτό και ο πολιτικός και οικονομικός στόχος ήταν η αποτροπή της. Η προαναφερόμενη διάκριση, ωστόσο, μεταξύ των δύο επιπέδων, σε συνδυασμό με τη «φυσικότητα» που αναγνωρίστηκε στον πληθυσμό, επέτρεψε έναν ριζικό μετασχηματισμό των όρων με τους οποίους προσεγγιζόταν η σπάνις. Το κρίσιμο στοιχείο αυτής της αλλαγής ήταν η αμφισβήτηση του ίδιου του κινδύνου που αυτή συνιστούσε.

Με βάση την καινούρια εννοιολόγηση, ισχυρίζεται ο M. Foucault, ο κίνδυνος

της σπάνεως θεωρήθηκε χίμαιρα[287], υπό τον όρο ότι οι διαδικασίες και οι κινήσεις που προσιδιάζουν στον πληθυσμό, στο κέντρο των οποίων βρίσκεται η αγορά και ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης, θα αφεθούν στη «φυσική» τους εξέλιξη. Στο σημείο αυτό ακριβώς είναι που λαμβάνει σάρκα και οστά η διαίρεση μεταξύ πληθυσμού και συγκεκριμένων ανθρώπινων υποκειμένων. Η απομάκρυνση του κινδύνου της σπάνεως στο επίπεδο του πληθυσμού δεν σημαίνει και την αποφυγή του για κάθε συγκεκριμένο άνθρωπο. Ένας αριθμός ανθρώπων θα πεινάσει και μάλιστα είναι πιθανό να πεθάνει της πείνας. Αυτός ο θάνατος, ωστόσο, πρέπει να αντιμετωπιστεί ως τμήμα εκείνων των φυσικών διαδικασιών που εντέλει αναχαιτίζουν τον κίνδυνο. Η απώλεια κάποιων συντελεί στην αυτορρύθμιση του πληθυσμού (*όπ.π.*: 42). Η ευημερία του πληθυσμού, λοιπόν, απαιτεί, κατά κάποιον τρόπο, τη δυστυχία και το θάνατο ενός αριθμού ανθρώπων. Μπροστά στις γνώσιμες και υπολογίσιμες λειτουργίες του «φυσικού φαινομένου» που αποτελεί ο πληθυσμός, η πολλαπλότητα του προσωπικού βίου όσων τον συναποτελούν περνά σε δεύτερο πλάνο και εργαλειοποιείται.

Η μέχρι τώρα ανάλυση επιτρέπει, χωρίς να υποτιμώνται οι ιδιαίτερα σημαντικές μεταξύ τους διαφορές, τη διατύπωση μιας ορισμένης σύγκλισης ανάμεσα στην αφαίρεση και τη ρευστότητα που προσιδιάζει στην κυριαρχία του κεφαλαίου, σύμφωνα με την μαρξική ανάλυση, και την ανάδυση της βιοπολιτικής έννοιας του πληθυσμού, σύμφωνα με την ανάλυση του M. Foucault. Το πεδίο αυτής της σύγκλισης αφορά τις ανθρώπινες μεταναστεύσεις. Ως προϊόντα μιας ιστορικής εποχής που σφραγίζεται από την καπιταλιστική οικονομία, οι αναπαραστάσεις της μετανάστευσης συγκροτήθηκαν με όρους ρευστότητας, τέτοιας που προσιδιάζει στο χρήμα-ως-κεφάλαιο, το οποίο μπορεί να αγοράσει και να «ρευστοποιήσει» κάθε είδους εμπόρευμα, της εργασιακής δύναμης συμπεριλαμβανομένης. Συναφής με την ιδιαίτερη ιστορική ποιότητα της ομογενοποιημένης αφηρημένης εργασίας η οποία συνιστά το περιεχόμενο της αξίας, η βιοπολιτική έννοια του πληθυσμού ενοποιεί κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές διεργασίες «μεταφράζοντάς» τα με όρους «πόρων» που πρέπει να τύχουν επωφελούς διαχείρισης από το κράτος. Ο πληθυσμός, όπως και η «αφηρημένη ανθρώπινη εργασία» μπορεί να «εισρέει» σε και να «εκρέει» από συγκεκριμένες επικράτειες, να αποτιμάται, να παριστάνεται στατιστικά και να

[287] Ο M. Foucault γι' αυτό το ζήτημα αναφέρεται συγκεκριμένα στον Luis-Paul Abeille και το έργο του *Lettre d' un negotiant sur la nature du commerce des grains* (1763). Βλ., Foucault (2007: 35, 52).

γίνεται αντικείμενο διαχείρισης στη βάση του τι είναι «φυσικό» στην πραγματικότητά του ως φαινομένου.

Οπωσδήποτε, ούτε οι αναλύσεις του K. Marx, ούτε εκείνες του M. Foucault, αναφέρονται συγκεκριμένα στη μετανάστευση. Τόσο η κοινωνική σχέση του κεφαλαίου, όσο και η βιοπολιτική εξουσία αποτελούν εννοιολογικές επεξεργασίες που αφορούν συνολικά τους μετασχηματισμούς που διήλθαν και διέρχονται οι νεωτερικές κοινωνίες. Η «αφηρημένη ανθρώπινη εργασία» δεν περιορίζεται στους μετανάστες και τις μετανάστριες ενώ ακόμα και οι εκείνοι-ες που αναγνωρίζονται ως «κανονικοί» πολίτες αποτελούν, επίσης, τμήμα του πληθυσμού (μια ματιά σε έναν από τους πίνακες μιας οποιασδήποτε στατιστικής υπηρεσίας μπορεί να το επιβεβαιώσει). Ωστόσο, οι συγκεκριμένες διαστάσεις της πραγματικότητας δεν έχουν την ίδια σημασία όταν αντικρίζονται από τις ανώτερες θέσεις τις κοινωνικής ιεραρχίας και όταν αντικρίζονται απ' τον βυθό της. Η εξασφαλισμένη, από την άποψη των αναγκαίων υλικών πόρων, διαβίωση σε συνδυασμό με την αναγνώριση και την ευχέρεια εξάσκησης πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, καθιστούν δυσχερή την κατανόηση της αναγωγής της πολλαπλότητας του ανθρώπινου βίου σε αφηρημένες μετρήσιμες ποσότητες. Είναι στον κοινωνικό πυθμένα, στην οριογραμμή του «λαθρομετανάστη-τριας», εκεί όπου απουσιάζουν ακόμα και οι ελάχιστες εγγυήσεις δικαιωμάτων, που οι επιπτώσεις της κυριαρχίας του κεφαλαίου και η βιοπολιτική συνθήκη μπορούν να καταστούν ευκρινείς και είναι από αυτή την προοπτική θέση που μπορούν να υποβληθούν σε κριτική κοινωνικές εξελίξεις και τάσεις που δεν περιορίζονται μόνο στους «λαθρομετανάστες».

Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η αναφορά σε «παράνομους» μετανάστες-τριες, είναι αναφορά σε ανθρώπινα υποκείμενα που διαβιούν στην κοινωνία ενώ δεν έχουν καμιά αναγνωρισμένη θέση σ' αυτήν και για τα οποία οι παλιές διατυπώσεις του K. Marx σχετικά με τις «ριζικές αλυσίδες» και την «πλήρη απώλεια του ανθρώπου» (1978[1844]: 139) αναδεικνύονται ακριβείς εκ νέου. Αν και τα υπόλοιπα τμήματα της κοινωνίας εγγράφονται επίσης στον υπό διοίκηση πληθυσμού, οι «παράνομοι» μετανάστες αντιμετωπίζονται ως «απλώς πληθυσμός». Αναφερόμενος στη διαδικασία απάλειψης των προσωπικών χαρακτηριστικών, στην οποία υποβάλλονται «[μ]έσα στους φράχτες του στρατοπέδου» οι «χωρίς χαρτιά», ο Z. Bauman (2009[2007]: 75) κάνει λόγο για τη μετατροπή τους σε «πολτό μιας απρόσωπης μάζας»[288]. Είναι η

[288] Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να επισημανθεί η εγγύτητα των διατυπώσεων του Z. Bauman με

περίπτωση όπου αναδεικνύεται καθαρά η σημασία της διατύπωσης των Μ. Χορκχάϊμερ και Τ. Αντόρνο (1996[1947: 330), σύμφωνα με την οποία όταν «το υποκείμενο δεν λαμβάνεται υπόψη, αυτό διευκολύνει τη διοίκηση».

6.4. Αντικείμενα διαχείρισης

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, αν τα «ρεύματα» και τα «κύματα» παραπέμπουν σε ποταμούς και στην ανοιχτή θάλασσα, η «ροή» βρίσκει τη θέση της σε μια υδραυλική εγκατάσταση, σε μια διάταξη με βρύσες, βαλβίδες, φράγματα και κανάλια, ικανή να ρυθμίζει την κίνηση του νερού. Στο σύμπαν αυτού του λόγου η μετανάστευση μορφοποιείται μέσω μιας συγκεκριμένης διάκρισης υποκειμένου-αντικειμένου. Το υγρό στοιχείο, ο μεταναστευτικός πληθυσμός, διατυπώνεται με όρους «φυσικού φαινομένου» και, υπ' αυτή την έννοια, συνιστά το αντικείμενο διαχείρισης, ενώ τα εθνικά κράτη ή οι διάφοροι υπερεθνικοί σχηματισμοί το υποκείμενο που ασκεί τη διαχείριση. Οι βρύσες και τα φράγματα αποτελούν μηχανισμούς που εγκαθιδρύουν ένα φάσμα διαφορετικών χρήσεων (άνοιγμα, κλείσιμο, ρύθμιση της έντασης της ροής) και προϋποθέτουν πάντοτε κάποιο υποκείμενο που τους χρησιμοποιεί. Βεβαίως, σ' ένα τέτοιο πλαίσιο δεν μπορεί να γίνει λόγος για κάποιου είδους υποκειμενικότητα όσον αφορά το ίδιο το νερό[289].

Ο S. Mezzadra (2004: 269) υπογραμμίζει την κυρίαρχη τάση του δημόσιου λόγου να κατανοεί τους μετανάστες-τριες ως απλά αντικείμενα και τις

κάποιες από τις διατυπώσεις του Ο. Razac για το συρματόπλεγμα και τη διαδικασία «ζωοποίησης» των εγκλείστων ανθρώπων. Πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας υποστηρίζει πως το συρματόπλεγμα «…συντελεί στον μετασχηματισμό του ανθρώπου σε ένα αμιγές ζωντανό υλικό, ρευστοποιήσιμο ή στο έλεος του οποιουδήποτε, συγχρόνως ζώο, άγριο θηρίο και σκουλήκι: πρόβατο τσακάλι, ψείρα… και μολαταύτα άνθρωπο». Ιδιαίτερα σημαντική είναι επίσης η εγγύτητα που παρουσιάζουν οι παραπάνω τοποθετήσεις με ορισμένες διατυπώσεις του P. Levi για τα στρατόπεδα εξόντωσης των ναζί. Ο P. Levi κάνει λόγο για την «απρόσωπη μάζα», το «ποτάμι των τρομαγμένων», καθώς επίσης και για το «ανθρώπινο υλικό» που μεταφερόταν με τα τρένα. Εννοείται, ωστόσο, πως παρά τα, υπαρκτά, κοινά χαρακτηριστικά δεν πρέπει να λησμονείται πως τα σύγχρονα στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταναστών δεν είναι (ακόμα;) στρατόπεδα στα οποία διεξάγεται συστηματική εξόντωση. Βλ., Ραζάκ (2008[2000]: 68) και Levi (2006[1991]: 57,114).

[289] Από μια ορισμένη άποψη, μπορεί πράγματι να μιλήσει κανείς για κάποια «υποκειμενικότητα» του πληθυσμού, υπό την έννοια των ιδιαίτερων δυναμικών που προσιδιάζουν σ' αυτόν. Πρόκειται, ωστόσο, για την «υποκειμενικότητα» ενός πολύπλοκου φαινομένου, κάτι πολύ διαφορετικό από την εμπρόθετη δράση ανθρωπίνων υποκειμένων.

μεταναστεύσεις ως αντικειμενικές διαδικασίες, η κατεύθυνση των οποίων είναι ανεξάρτητη από τη δράση των ανθρώπινων υποκειμένων που μεταναστεύουν. Όπως το διατυπώνει συγκεκριμένα:

> Σχετικά με τον κυρίαρχο δημόσιο λόγο, ας σκεφτούμε την έμμονη χρήση νατουραλιστικών μεταφορών από τα μέσα ενημέρωσης («κύματα μετανάστευσης», «στρόφιγγες (flood-gates) της μετανάστευσης», «μεταναστευτική πλημμύρα», κλπ) και ερμηνευτικών σχημάτων που προέρχονται από τη δημογραφία -τα οποία παρουσιάζουν τις παρούσες μεταναστεύσεις ως αναγκαία έκβαση, διαμορφωμένη με βάση το υπόδειγμα ενός μηχανισμού δανεισμένου από τις επεξεργασίες των διαύλων επικοινωνίας και των ανισορροπιών στην ανάπτυξη των πληθυσμών διαφόρων γειτονικών περιοχών- για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε πόσο βαθιά διέπεται από μια εικόνα των μεταναστεύσεων ως «αντικειμενικών» διαδικασιών, οι καθορισμοί των οποίων είναι εντελώς ανεξάρτητοι από τις ενέργειες των υποκειμένων [μετάφραση δική μου] (Mezzadra, 2004: 269).[290]

Δεν πρόκειται, ασφαλώς, για ζήτημα ύφους ή ορολογικών προτιμήσεων. Η σημασία των κυρίαρχων αναπαραστάσεων της μετανάστευσης, και δη της «παράνομης», έγκειται στην ιδιαίτερη ισχύ του κυρίαρχου λόγου, στην ικανότητά του να ορίζει, να τοποθετεί, να οργανώνει, να σφραγίζει εκείνο για το οποίο μιλά. Η συγκρότηση του πεδίου του λόγου για τη μετανάστευση με βάση μια προσέγγιση διαχείρισης ενός «φυσικού φαινομένου» εγκαθιδρύει και εμπεδώνει μια σχέση ιεραρχίας σύμφωνα με την οποία οι ίδιοι οι μετανάστες-τριες δεν μπορούν να εμφανιστούν στη δημόσια σφαίρα ως ανθρώπινα υποκείμενα (ή ως εξίσου υποκείμενα). Είτε πρόκειται για ένα επικίνδυνο «υγρό» ικανό να «πλημμυρίσει» την επικράτεια, είτε για δυστυχείς αναξιοπαθούντες, αποτελούν «στοιχεία» ενός φαινομένου την εξέλιξη του οποίου δεν μπορούν κατά κανένα τρόπο να επηρεάσουν.

Ως εκ τούτου, δεν είναι ότι απλώς η μετανάστευση και οι μετανάστες-τριες αναπαρίστανται στον δημόσιο λόγο ως υγρή ύλη, ως νερό, αλλά ότι αυτού του είδους η αναπαράσταση, στο βαθμό που καθίσταται ηγεμονική και φυσικοποιείται ως αυτονόητος γνώμονας για την κατανόηση και αντιμετώπιση του «προβλήματος», έχει

συγκεκριμένα, πραγματικά -δηλαδή όχι απλώς γλωσσικά- αποτελέσματα πάνω στα αναφερόμενά του. Οι αναπαραστάσεις που οργανώνονται στη βάση της κίνησης υγρών αναδιατυπώνουν τη μετανάστευση με τους όρους μιας αντικειμενικής κίνησης ενός ομογενοποιημένου υλικού. Όπως το νερό καθ' όλη τη διάρκεια της κίνησής του και σε κάθε σημείο του παραμένει *εξίσου* νερό, έτσι και οι μεταναστευτικές ροές παραμένουν *εξίσου* ροές, σε οποιοδήποτε σημείο της κίνησής τους.

Οι υδάτινες αναπαραστάσεις συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός ορισμένου είδους λόγου το οποίο υποτυπώνει ένα ιδιαίτερο πλέγμα σχέσεων μεταξύ του ρευστού υλικού, των χρήσεών του και εκείνων που το διαχειρίζονται. Εφόσον κάποιοι-ες εκτοπίζονται απ' τη δημόσια σφαίρα ως συγκεκριμένα ανθρώπινα υποκείμενα μετατρεπόμενοι σε απλή ανθρώπινη «πρώτη ύλη», κάποιοι άλλοι αναλαμβάνουν να την μελετήσουν και να οργανώσουν τη χρήση της. Στο παρόν υποκεφάλαιο αναλύονται ορισμένα αποσπάσματα του κυρίαρχου επιστημονικού/πολιτικού λόγου που αφορά τη «διαχείριση» της μετανάστευσης -νόμιμης και παράνομης-, όπως αυτός αρθρώνεται σε πρόσφατες εκθέσεις διεθνών οργανισμών: την έκθεση των Ηνωμένων Εθνών του 2009 για τη μετανάστευση, εκείνη του ΟΟΣΑ της ίδιας χρονιάς και την έκθεση του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης του 2010 για την Ευρώπη. Τα αποσπάσματα αφορούν αποκλειστικά εκείνες τις διαστάσεις του λόγου που διατυπώνουν τις μεταναστεύσεις με όρους ρευστών πληθυσμών που χρήζουν διαχείρισης. Ο στόχος είναι, μέσα από την ανάλυση του λόγου φορέων με αδιαμφισβήτητο, όσο και παγκόσμιο, κύρος, να συλληφθούν τόσο οι ιδιαίτερες μορφές μέσω των οποίων η μετανάστευση και η «παράνομη» μετανάστευση συγκροτούνται ως αντικείμενα, όσο και τα επίδικα ζητήματα της διαχείρισής τους.

Είναι, πράγματι, μάταιο να προσπαθήσει κανείς να μετρήσει τη συχνότητα εμφάνισης των όρων «ροές» (flows) και «διαχείριση» (management) στο λόγο που αρθρώνεται στα πλαίσια θεσμών που καταπιάνονται με την παραγωγή γνώσης και πολιτικής για τη μετανάστευση. Πρόκειται για όρους-κλειδιά που λειτουργούν τόσο ως στοιχειώδεις εγγυήσεις εγκυρότητας και επιστημονικότητας όσο και ως κατευθύνσεις για την παραγωγή πολιτικής.

Στην έκθεση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την «ανθρώπινη ανάπτυξη» η οποία δημοσιεύτηκε το 2009 (Human Development Report, 2009: 3, 9), η μετανάστευση προσεγγίζεται ως μια μεταβλητή που εγγράφεται στο γενικότερο πεδίο της ανάπτυξης. Οι «μεταναστευτικές ροές» εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο μαζί με τις «ροές» ιδεών, δεξιοτήτων, γνώσεων και χρήματος. Η στάθμιση

της μεταναστευτικής κινητικότητας προϋποθέτει την κατηγορία του πληθυσμού, η οποία στην εν λόγω έκθεση προσδιορίζεται συγκεκριμένα ως γενικός πληθυσμός (total population), δηλαδή ως:

> Ο *de facto* πληθυσμός σε μια χώρα, περιοχή ή περιφέρεια κατά την 1η Ιουλίου του υποδεικνυόμενου χρόνου. Ο *de facto* πληθυσμός περιλαμβάνει εκείνους που είναι συνήθως παρόντες, συμπεριλαμβάνοντας τους επισκέπτες αποκλείοντας όμως τους κατοίκους που είναι προσωρινά απόντες από τη χώρα, περιοχή ή περιφέρεια [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 212).[291]

Ιδιαίτερη σημασία στο σημείο αυτό έχει ή έννοια του *de facto* η οποία, εγκαλώντας υπόρρητα έναν *de jure* πληθυσμό, φανερώνει πως από τη σκοπιά της εν λόγω στατιστικής προσέγγισης το κρίσιμο στοιχείο είναι το ίδιο το γεγονός της παρουσίας και όχι ο νομικός δεσμός. Κάποιος που εμπίπτει στην περιοχή του «συνήθως παρόντος» μπορεί να είναι πολίτης, μπορεί και «παράνομος» μετανάστης-τρια. Και οι δύο όμως υπάγονται στην κατηγορία του γενικού πληθυσμού.

Στο πλαίσιο του λόγου που διατυπώνεται στην έκθεση των Ηνωμένων Εθνών, η σχέση της ανθρώπινης κινητικότητας με την «ανάπτυξη» αρθρώνεται πάνω στη βάση ορισμένων δημογραφικών δεδομένων και εκτιμήσεων που αφορούν τόσο τον παγκόσμιο πληθυσμό (το Τμήμα Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών τον υπολογίζει σε 7.2 περίπου δισεκατομμύρια μέσα στο 2013)[292] όσο και τη δημογραφική εξέλιξη αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών:

> Οι τρέχουσες προβλέψεις είναι ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός θα αυξηθεί κατά ένα τρίτο στις επόμενες τέσσερις δεκαετίες. Ουσιαστικά όλη αυτή η ανάπτυξη θα λάβει χώρα σε αναπτυσσόμενες χώρες. Μία στις πέντε χώρες -συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας, της Ιαπωνίας, της Δημοκρατίας της Κορέας και της Ρωσικής Ομοσπονδίας- αναμένεται να γνωρίσει ελάττωση του πληθυσμού της· ενώ αντίθετα μία στις έξι χώρες -όλες αναπτυσσόμενες και

[291] Στην έκθεση χρησιμοποιείται και ο όρος αστικός πληθυσμός (urban population) ο οποίος, ωστόσο, συνιστά περιοχικά προσδιορισμένο τμήμα του γενικού πληθυσμού. Βλ., *Human Development Report* (2009: 212).

[292] Βλ., τις πρόσφατες εκτιμήσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στον ιστότοπο του Τομέα Πληθυσμού, http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2012_%20KEY%20FINDINGS.pdf, προσβάσιμο στις 03-12-2013.

> όλες εκτός από τρεις στην Αφρική- θα υπερδιπλασιάσει τον πληθυσμό της μέσα στα επόμενα σαράντα χρόνια. Αν δεν υπήρχε η μετανάστευση, ο πληθυσμός των αναπτυγμένων χωρών θα έφτανε στην κορύφωσή του στο 2020 και θα έπεφτε κατά 7 τοις εκατό στις επόμενες τρεις δεκαετίες [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 43).

Μέχρι εδώ ο πληθυσμός εξετάζεται στην πιο γενική του μορφή, ως γενική ανθρώπινη ποσότητα η οποία τείνει να μεταβάλλεται με διαφορετικό τρόπο σε αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες. Το κρίσιμο στοιχείο στο απόσπασμα είναι η διαπίστωση ότι πλησιάζει εκείνο το σημείο καμπής για τον πληθυσμό των αναπτυγμένων χωρών μετά το οποίο, αν έπαυαν οι μεταναστεύσεις, θα γνώριζε μείωση. Στη συνέχεια προστίθεται και η ηλικιακή διάσταση:

> Η γήρανση των πληθυσμών είναι ένα πλατιά διαδεδομένο φαινόμενο. Μέχρι το 2050 ο κόσμος συνολικά και κάθε ήπειρος εκτός απ' την Αφρική προβλέπεται να έχει περισσότερους ηλικιωμένους (τουλάχιστον 60 ετών) παρά παιδιά (κάτω των δεκαπέντε). Αυτή είναι μια φυσική συνέπεια της υποχώρησης των ποσοστών των θανάτων και της κάπως βραδύτερης υποχώρησης των ποσοστών των γεννήσεων που έχει παρουσιαστεί στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες, ένα πασίγνωστο φαινόμενο γνωστό ως «δημογραφική μετάβαση». Μέχρι το 2050, η μέση ηλικία στις αναπτυσσόμενες χώρες θα είναι τα 38 χρόνια σε σύγκριση με τα 45 χρόνια στις αναπτυγμένες χώρες [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 43).

Η «γήρανση» του πληθυσμού των αναπτυγμένων χωρών συνιστά ένα ακόμα κρίσιμο μέγεθος. Η γήρανση αυτή υπολογίζεται ως σχέση μεταξύ δυο ποσοστών, εκείνου που αφορά τις γεννήσεις και εκείνου που αφορά τους θανάτους. Η διαφορά των ρυθμών εξέλιξης των δύο μεγεθών είναι που αυξάνει τη «μέση ηλικία». Αυτή η διαδικασία που, με την εξαίρεση της Αφρικής, αναμένεται να τροποποιήσει το ισοζύγιο μεταξύ ηλικιωμένων και παιδιών στον παγκόσμιο πληθυσμό, δεν αποτελεί μια παρατήρηση γενικού ενδιαφέροντος. Έχει συγκεκριμένες, μετρήσιμες, συνέπειες:

> Αυτή η διαδικασία επηρεάζει την αναλογία εξάρτησης (dependency ratio) – δηλαδή, την αναλογία μεταξύ ηλικιωμένων και νέων στον πληθυσμό που

> βρίσκεται σε ηλικία εργασίας (πίνακας 2.4). Για κάθε εκατό ανθρώπους ευρισκόμενους σε ηλικία εργασίας (working age) στις αναπτυγμένες χώρες υπάρχουν σήμερα 49 που δεν βρίσκονται σε ηλικία εργασίας, οι μισοί απ' τους οποίους είναι παιδιά και ηλικιωμένοι. Αντίθετα, στις αναπτυσσόμενες χώρες, η αναλογία είναι υψηλότερη, φτάνοντας στους 53, αλλά τα τρία τέταρτα των εξαρτώμενων είναι παιδιά [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*: 43-44).

Αυτό που διατυπώνεται στο παραπάνω απόσπασμα είναι μια πτυχή της λεγόμενης «δημογραφικής μετάβασης»[293], εστιασμένη στο υποσύνολο εκείνο του πληθυσμού που ονομάζεται «εργατικό δυναμικό», τα όρια του οποίου προσδιορίζονται ηλικιακά. Η μετανάστευση εντός αυτού του πλαισίου λαμβάνει τον χαρακτήρα μιας ροής πληθυσμού δυνάμενου να εργαστεί από τις αναπτυσσόμενες στις αναπτυγμένες χώρες. Η μετακίνηση αυτή θεωρείται κρίσιμη καθώς βελτιώνει τη σύνθεση του πληθυσμού των αναπτυγμένων χωρών βελτιώνοντας την «αναλογία εξάρτησης». Η ηλικία σ' αυτή την περίπτωση αποτελεί έναν ποσοτικό δείκτη «αξιοποιησιμότητας». Όσο περισσότεροι «νέοι», τόσο καλύτερα. «Αν οι αναπτυγμένες χώρες έκλειναν τελείως στην καινούρια μετανάστευση, η αναλογία θα ανέβαινε στους 78 μέχρι το 2050» (*όπ.π.*: 44). Τα προβλήματα που θα δημιουργούσε μια τέτοια εξέλιξη αναγνωρίζονται ως ιδιαιτέρως σημαντικά για τις αναπτυγμένες χώρες:

> Όπως είναι φανερό, αυτό το σενάριο καθιστά πολύ πιο δύσκολη για τις αναπτυγμένες χώρες τη δαπάνη για τη φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων τους. Η δημόσια χρηματοδοτούμενη εκπαίδευση και τα συστήματα υγείας πληρώνονται με φόρους που επιβάλλονται στον εργαζόμενο πληθυσμό, έτσι ώστε καθώς το μερίδιο των δυνάμει φορολογουμένων συρρικνώνεται, καθίσταται περισσότερο δύσκολο να διατηρηθούν τα επίπεδα των δαπανών [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*).

---

[293] Συνοπτικά, η βασική θέση που υποστηρίζεται στα πλαίσια της θεωρίας της «δημογραφικής μετάβασης» είναι ότι μια σειρά από σημαντικές διαδικασίες όπως η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση, ο αλφαβητισμός και η υποχώρηση των εκτεταμένων οικογενειακών δικτύων, οδηγούν πρώτα σε πτώση της θνησιμότητας και έπειτα σε πτώση της γεννητικότητας. Κατά τη διάρκεια του ενδιάμεσου διαστήματος, το οποίο μπορεί να διαρκέσει δεκαετίες, λαμβάνει χώρα μια ταχεία και εκτεταμένη πληθυσμιακή μεγέθυνση. Βλ., Teitelbaum και Winter (1998: 197).

Αυτές οι εκτιμήσεις αποτελούν και τη βάση για τη διαμόρφωση της ενδεδειγμένης αντιμετώπισης της μετανάστευσης. Όπως το θέτει η έκθεση των Ηνωμένων Εθνών, «[α]υτές οι δημογραφικές τάσεις συνηγορούν υπέρ της χαλάρωσης των εμποδίων για την είσοδο των μεταναστών» (*όπ.π.*). Η διατύπωση είναι χαρακτηριστική όσον αφορά την ιδιαίτερη λογική που διέπει το συγκεκριμένο κείμενο. Στον πυρήνα του βρίσκεται ένας οικονομικός λογισμός ο οποίος βασίζεται στη σχέση κόστους/οφέλους. Η μετανάστευση σ' αυτό το πλαίσιο νοείται ως πόρος, ως μια πηγή εργασίας και πλούτου χρήσιμη για την αντιμετώπιση των κρίσιμων προβλημάτων που δημιουργεί η «δημογραφική μετάβαση» του αναπτυγμένου κόσμου και οι μετανάστες-τριες ως τα απτά, αξιοποιήσιμα στοιχεία αυτού του πόρου.

Το γενικό συμπέρασμα της έκθεσης είναι «φιλομεταναστευτικό», υπό την έννοια ότι η αναγνώριση της χρησιμότητας της μετανάστευσης μεταφράζεται σε κάποιου είδους «ανοιχτότερα σύνορα». Αυτή η «ανοιχτότητα», ωστόσο, προσδιορίζεται από την οικονομική της ωφελιμότητα. Οι μετανάστες είναι ωφέλιμοι ακριβώς ως πληθυσμός εργατών, ως απάντηση στην αυξημένη «ζήτηση» για ηλιακά νέα εργασιακή δύναμη. Στο πεδίο της πρυτανεύουσας οικονομίας, η ανισότητα μεταξύ αναπτυγμένων/«αναπτυσσόμενων» χωρών βρίσκει στη μετανάστευση έναν χώρο «συμφιλίωσης», έναν τόπο αμοιβαίου οφέλους, καθώς η «αφθονία εργασίας» των φτωχών χωρών η οποία μεταναστεύει θα ωφελήσει «όχι μόνο τους μετανάστες και τις οικογένειές τους αλλά πρόκειται να αποβεί αυξανόμενα επωφελής για τους πληθυσμούς των χωρών προορισμού» (*όπ.π.*). Κατ' αυτό τον τρόπο, οι φτωχοί εργάτες-τριες θα βελτιώσουν σχετικά τη θέση τους και οι πλουσιότεροι κάτοικοι του αναπτυγμένου κόσμου θα συντηρήσουν το επίπεδο της διαβίωσής τους. Εκείνο που σ' αυτή την τοποθέτηση εκτοπίζεται είναι η ίδια η ριζική ανισότητα (όσον αφορά τις συνθήκες διαβίωσης εν γένει) που αποτελεί και την απαραίτητη προϋπόθεση αυτής της κινητικότητας. Πρόκειται για τη διαρκή συνθήκη που παρέχει τη δυνατότητα να σχεδιαστεί η αξιοποίηση της «διαθέσιμης» στον «αναπτυσσόμενο» κόσμο εργασιακής δύναμης. Ο λόγος που θεμελιώνει οικονομικά την «ωφελιμότητα» της μετανάστευσης προϋποθέτει την ανισότητα, την οποία και αξιοποιεί χωρίς να την αρνείται.

Στην έκθεση του ΟΟΣΑ για τη μετανάστευση του έτους 2009 (SOPEMI, 2009), το βασικό ζητούμενο είναι να εκτιμηθεί η σχέση της μετανάστευσης με την τρέχουσα οικονομική κρίση. Η διαχειριστική ορολογία των «ροών» είναι πανταχού παρούσα και τον τόνο στο κείμενο δίνουν διατυπώσεις όπως η παρακάτω:

> Η προηγούμενη εμπειρία έχει δείξει ότι η προσπάθεια να «κλείσει η βρύση» της εργασιακής μετανάστευσης (labour migration) μπορεί να στεγνώσει τα νόμιμα κανάλια (routes) και να προκαλέσει μεγαλύτερη κατάχρηση στο σύστημα στην ενδιάμεση περίοδο κατά τη φάση της ανάκαμψης [μετάφραση δική μου] (SOPEMI, 2009: 14).

Και στην περίπτωση αυτή το ζήτημα είναι η διαχείριση των «ροών εργασιακής μετανάστευσης». Η εικόνα που συγκροτείται στο πλαίσιο αυτού του λόγου είναι εκείνη ενός οικονομικού-νομικού συστήματος με «βρύσες» που ανοίγουν και κλείνουν και «κανάλια» διοχέτευσης. Όπως διατυπώνεται σε άλλο σημείο της ίδιας έκθεσης:

> ...η επιλεκτική μετανάστευση είναι μόνο ένα μικρό τμήμα των συνολικών ροών και υπάρχουν επιπλέον ζητήματα -οικονομικά, γεωπολιτικά, κλπ- που μπορεί να επηρεάσουν την ικανότητα προσαρμογής των μεταναστευτικών ροών διαμέσου της αλλαγής πολιτικής [μετάφραση δική μου] (SOPEMI, 2009: 13).

Το συγκεκριμένο απόσπασμα αναφέρεται στη σχέση μεταξύ της μετανάστευσης εν γένει και του εύρους της ευχέρειας των κρατών να τη διαχειριστούν. Αν το «επιλεγμένο» τμήμα μεταναστευτικής εργασίας αποτελεί ένα μικρό μόνο μέρος των «συνολικών ροών» και αν αυτές οι «επιλογές» αποτυπώνονται στη διαμόρφωση του νομικού πλαισίου και της αστυνομικής και διοικητικής αντιμετώπισης των μεταναστών-τριών, τότε είναι φανερό πως τα «νόμιμα κανάλια» για τα οποία γίνεται λόγος παραπάνω, αποτελούν *ένα μέρος μόνο* των διαθέσιμων καναλιών διοχέτευσης. Αυτό είναι και το νόημα της αναφοράς στο «στέγνωμα» των νομίμων καναλιών ως αποτέλεσμα των προσπαθειών να «κλείσουν οι βρύσες». Εκτός απ' τα «νόμιμα», ωστόσο, υπάρχουν και τα μη νόμιμα, μη κανονικά (irregular) κανάλια. Υπ' αυτή την έννοια, η κατάλληλη διαχείριση των «μεταναστευτικών ροών», δηλαδή η αξιοποίηση των εργασιακών δυνατοτήτων των μεταναστών-τριών με στόχο την «μεγέθυνση και την ευημερία» (SOPEMI, 2009: 9) σημαίνει μεταξύ άλλων:

> ...ένα σύστημα μετανάστευσης που να μπορεί να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, να μπορεί να περιορίζει τη

> μη κανονική (irregular) μετανάστευση και απασχόληση -ή να την ανακατευθύνει σε νόμιμα κανάλια-, και να διασφαλίζει καλύτερα αποτελέσματα για τους νέους μετανάστες και τα παιδιά τους [μετάφραση δική μου] (SOPEMI, 2009: 9).

Σε μια παρόμοια κατεύθυνση κινείται και η έκθεση που δημοσίευσε το 2010 ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (International Organization for Migration, IOM). Σταθμίζοντας καλύτερα την έκταση της οικονομικής κρίσης (εκδόθηκε αργότερα από τις εκθέσεις του ΟΗΕ και του ΟΟΣΑ), η συγκεκριμένη έκθεση αναγνωρίζει το «ευλογοφανές» των περιοριστικών πολιτικών εκ μέρους των κρατών[294], επιχειρεί ωστόσο να το αντισταθμίσει επικαλούμενη μια μακροπρόθεσμη προοπτική:

> Το σφίξιμο των ελέγχων της μετανάστευσης, το οποίο συμβαίνει σε αρκετές χώρες προορισμούς στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορεί να φαίνεται πολιτικά ελκυστικό βραχυπρόθεσμα, αλλά είναι επίσης σημαντικό να έχουμε στο μυαλό μας την πιθανή μακροπρόθεσμη ζήτηση για μετανάστες εργάτες στη Ευρώπη. Αν η Ευρώπη είναι να γίνει μια πιο ανταγωνιστική οικονομία και να ανταποκριθεί επαρκώς στη δημογραφική αλλαγή, είναι πιθανό ότι η μετανάστευση θα χρειαστεί να αυξηθεί περαιτέρω στο μέλλον [μετάφραση δική μου] (IOM, 2010: 7).

Εδώ η οικονομία της «Ευρώπης», η διαρκώς απαιτούμενη ανταγωνιστικότητα και η δημογραφική εξέλιξη συνυφαίνονται συγκροτώντας έναν μακροπρόθεσμο ορίζοντα ο οποίος υπερβαίνει την άμεση, λόγω κρίσης, περιστολή της ζήτησης και το συνακόλουθο «σφίξιμο» των συνόρων. Η πρόταση του οργανισμού για τη διαχείριση της μετανάστευσης στην «Ευρώπη» στο πλαίσιο της τρέχουσας κρίσης, διατυπώνεται συμπυκνωμένα στο παρακάτω απόσπασμα:

> Οι περιορισμοί των αδειών, οι περιορισμοί των ποσοστώσεων και τα άλλα

[294] Τα κράτη τα οποία περιλαμβάνονται στις εκτιμήσεις της συγκεκριμένης έκθεσης είναι τα 27 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Κροατία (η οποία πρόσφατα έγινε δεκτή στην Ε.Ε.), η Νορβηγία και η Τουρκία.

> μέτρα ελέγχου πρέπει να εξισορροπηθούν με *ευέλικτα κανάλια νόμιμης μετανάστευσης σε επαγγέλματα και κλάδους όπου υπάρχει ανάγκη* [μετάφραση δική μου] (*όπ.π.*).

Συγκεφαλαιώνοντας τις διαστάσεις που αναδείχθηκαν από την ανάλυση των παραπάνω αποσπασμάτων, οι βασικές παράμετροι του ζητήματος διαχείρισης της μετανάστευσης κατά την τρέχουσα περίοδο μπορούν να διατυπωθούν ως εξής: πρώτον, η προσπάθεια να «κλείσουν οι βρύσες» των μεταναστευτικών ροών «στραγγίζει» τα νόμιμα κανάλια δημιουργώντας προβλήματα στο «σύστημα» κατά την προσπάθεια ανάκαμψης από την κρίση· δεύτερον, αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι η μετανάστευση ως φαινόμενο «υπερβαίνει» κατά κάποιον τρόπο τις δυνατότητες επιλογής των εθνικών κρατών, αφού η κατ' επιλογήν των κρατών μεταναστευτική εργασία αποτελεί ένα μικρό μόνο μέρος των συνολικών μεταναστευτικών ροών. Οι παραπάνω διαπιστώσεις αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία μπορεί να συγκροτηθεί μια επωφελής για τα κράτη διαχείριση του «φαινομένου» της μετανάστευσης πληθυσμών. Επικεντρώνοντας στην «Ευρώπη», οι βασικοί άξονες αυτής της στρατηγικής διαχείρισης είναι: η ικανοποιητική ανταπόκριση στις ανάγκες της αγοράς εργασίας και τις δημογραφικές εξελίξεις, ο περιορισμός της «μη κανονικής» (παράνομης) μετανάστευσης ή η «ανακατεύθυνσή της σε νόμιμα κανάλια» και, τέλος, η επίτευξη μιας ορισμένης «εξισορρόπησης» ανάμεσα στο «κλείσιμο» των συνόρων και τη διαρκή ανάγκη για μεταναστευτική εργασία. Προϋπόθεση των παραπάνω αποτελεί η εγγραφή της μετανάστευσης στο πλαίσιο της, οικονομικής, ανάπτυξης. Είναι αυτή ακριβώς η προσαρμογή της μετανάστευσης στις ανάγκες της αγοράς εργασίας που θεωρείται ότι μπορεί να επιφέρει καλύτερα αποτελέσματα τόσο για τις «χώρες υποδοχής», όσο και για τους «νέους μετανάστες και τα παιδιά τους»[295].

[295] Μια απ' τις βασικές θέσεις της θεώρησης που συνδέει τη μετανάστευση με την ανάπτυξη, στην οποία βασίζονται οι αναλύσεις των μεγάλων διεθνών οργανισμών που ασχολούνται με την παραγωγή γνώσης και πολιτικών για τη μετανάστευση (ΟΗΕ, ΟΟΣΑ, ΔΟΜ, Παγκόσμιο Φόρουμ για τη Μετανάστευση και την Ανάπτυξη), είναι πως με την κατάλληλη διαχείριση, αυτή μπορεί να αποβεί επωφελής *και* για τις χώρες αποστολής *και* για τις χώρες υποδοχής *και* τους ίδιους τους μετανάστες-τριες. Όπως το θέτουν χαρακτηριστικά οι Martin και Abella (2009:438), πρόκειται για μια «win-win-win situation». Για τη σχέση μετανάστευσης και ανάπτυξης βλ., επίσης και Glick-Schiller (2009), ενώ για την ανάδυση της διεθνούς μετανάστευσης ως κρίσιμης διάστασης του ζητήματος της ανάπτυξης στα πλαίσια του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, βλ., Teitelbaum and Winter (1998: 202-208).

Η παραπάνω ανάλυση του υδάτινου λόγου φέρνει στην επιφάνεια και μια ορισμένη ασυμμετρία μεταξύ «νομιμότητας» και «διαχείρισης» της μετανάστευσης. Αν με τον γενικό όρο νομιμότητα εννοηθεί η αποκλειστική εξουσία του εθνικού κράτους (και των υπερεθνικών οργανισμών στους οποίους συμμετέχει) να ανοίγει και να κλείνει τις εισόδους της επικράτειάς του -τις «βρύσες» του- κατά το δοκούν και να δέχεται μόνο εκείνους-ες που θέλει, η έννοια της διαχείρισης των «μεταναστευτικών ροών» σηματοδοτεί, όσο και προϋποθέτει, μιαν ορισμένη κρίση αυτής της εξουσίας. Η διαχείριση, η επωφελής διοχέτευση των ροών του μεταναστευτικού πληθυσμού, υπερβαίνει τη στενά εννοημένη «νομιμότητα» υπό την έννοια ότι επιχειρεί να επιβληθεί σε ένα «φαινόμενο» που ξεπερνά τις επιθυμίες των κρατών καθώς αμφισβητεί τις δυνατότητές τους να σφραγίζουν τα σύνορά τους. Ιδωμένη έτσι, η διαχείριση της μετανάστευσης συνιστά έναν ιδιαίτερο σχηματισμό γνώσης/εξουσίας, ένα ιδιαίτερο επίπεδο πολιτικής ικανό να εποπτεύει και να χειρίζεται και τη νομιμότητα και την παρανομία. Στην καρδιά του βρίσκεται η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η εθνική-κρατική κυριαρχία δεν είναι απολύτως κυρίαρχη, εφόσον στην επικράτεια της εισέρχονται και διαβιούν άνθρωποι χωρίς την άδεια των αρμοδίων φορέων.

Αν το εθνικό κράτος δεν μπορεί να εξαφανίσει τη μετανάστευση, αν δεν είναι στο χέρι του να σφραγίσει τα σύνορά του εκδίδοντας νόμους και διατάγματα, μπορεί ωστόσο να προσπαθήσει να τη διαχειριστεί προς όφελός του. Είναι σ' αυτό το πλαίσιο που πρέπει να τοποθετηθεί και η κριτική της έκθεσης των Ηνωμένων Εθνών προς τις κυβερνήσεις που αντιμετωπίζουν τους «προσωρινούς και ανεπίσημους εργάτες» ως «νερό από μια βρύση την οποία μπορούν να ανοίγουν και να κλείνουν κατά βούληση» [μετάφραση δική μου] (HDR, 2009: 2). Το πρόβλημα δεν αφορά την ίδια την αντιμετώπιση των μεταναστών-τριών ως ρευστού υλικού που χρήζει διαχείρισης, αλλά την εσφαλμένη αντίληψη σύμφωνα με την οποία αυτή η διαχείριση είναι τόσο απλή και εύκολη όσο το κατά βούληση άνοιγμα και το κλείσιμο μιας βρύσης. Η εν λόγω κριτική της «βρύσης» δεν απαιτεί την κατάργηση του «υδραυλικού» σύμπαντος αλλά την εμβάθυνση και εκλέπτυνσή του έτσι ώστε να καταστεί πραγματικά λειτουργικό.

Η αδυναμία, παρόλα αυτά, των νόμων του εθνικού κράτους να τιθασεύσουν από μόνοι τους τη μετανάστευση δε σημαίνει ότι ο νόμος γενικά χάνει τη σημασία του. Σημαίνει ότι η νομικού χαρακτήρα εξουσία δεν καλύπτει εξαντλητικά το πεδίο εφαρμογής της και γι' αυτό καθίσταται αναγκαία μια γνώση και δράση ευρύτερη των

νομικών προσταγών. Πρόκειται για κάποιου είδους διαχείριση ικανή να υπερβαίνει κάθε δεδομένη εκδοχή νομιμότητας με σκοπό να την αναπροσαρμόζει, να την μετατοπίζει, να την αναδιαμορφώνει ούτως ώστε να κατορθώνει να ρυθμίζει, να εγκιβωτίζει, να κωδικοποιεί εκείνο που της διαφεύγει. Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η εν λόγω διαχείριση δεν πρέπει να ταυτίζεται με τον νόμο, δεν πρέπει δηλαδή να περιστέλλεται σ' εκείνο το σύνολο των προσταγών που απαρτίζουν τη νομιμότητα. Πρέπει μάλλον να γίνεται αντιληπτή ως η εξουσία εκείνη που οριοθετεί την εκάστοτε διάκριση μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας.

6.5. Κίνδυνος πλημμύρας

Η υδάτινη γλώσσα σχετικά με τη μετανάστευση, είτε με τη μορφή των «κυμάτων» είτε με εκείνη των «ροών», κυριαρχεί και στην εγχώρια δημόσια σφαίρα συνιστώντας έναν κοινό τόπο στον λόγο των μέσων ενημέρωσης. Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο αναλύονται ορισμένα αποσπάσματα δημοσιευμάτων του πρόσφατου παρελθόντος δύο εφημερίδων ευρείας κυκλοφορίας με στόχο να εντοπιστούν τρόποι με τους οποίους σχηματοποιούνται τόσο οι «μεταναστευτικές ροές» προς την Ελλάδα όσο και η ίδια η Ελλάδα ως χώρα που «δέχεται» ανεπιθύμητους μετανάστες-τριες. Τα δημοσιεύματα προέρχονται από τις εφημερίδες Ελευθεροτυπία και Καθημερινή και η επιλογή τους έχει ενδεικτικό χαρακτήρα[296]. Το ζητούμενο εδώ είναι η κριτική προσπέλαση κοινοτοπιών του εγχώριου «υδάτινου» λόγου και όχι η παρουσίασή του με κάθε λεπτομέρεια.

Το παρακάτω απόσπασμα είναι από την Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία και αφορά την «άτυπη σύνοδο των υπουργών Εσωτερικών και Δικαιοσύνης» στη Στοκχόλμη τον Ιούλιο του 2007:

> **«Τα μεταναστευτικά ρεύματα στο μέλλον θα είναι τρομακτικά και ο κίνδυνος προέρχεται από το γεγονός ότι η Ευρώπη είναι μυωπική. Η Ένωση δεν επιδεικνύει αλληλεγγύη και αφήνει μόνο ορισμένες χώρες να υφίστανται το σοκ»** [η έμφαση στο πρωτότυπο].[297]

---

[296] Η αναπαράσταση της μετανάστευσης με όρους κίνησης υγρών αποτελεί έναν εξαιρετικά εκτεταμένο κοινό τόπο στο λόγο του εγχώριου τύπου. Για έναν ενδεικτικό κατάλογο δημοσιευμάτων των εφημερίδων Καθημερινή και Ελευθεροτυπία μεταξύ 2007 και 2010, βλ., το Παράρτημα Α της παρούσας διατριβής.

[297] Χ. Πάντζου, «Οι εκτός χάρτη πολίτες», εφ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 19-07-2009.

Τα λόγια στο παράθεμα, τα οποία παρατίθενται εντός εισαγωγικών, είναι, όπως μας πληροφορεί το ίδιο το δημοσίευμα, του Ζακ Μπαρό, «Αντιπροέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και επιτρόπου Δικαιοσύνης, Ελευθεριών και Ασφάλειας». Πρόκειται δηλαδή για δηλώσεις ενός καθ' ύλην αρμοδίου προσώπου, το κύρος των οποίων είναι αντίστοιχο της θέσης του στην πολιτική ιεραρχία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αναπαράσταση που σχηματίζεται είναι κάτι παραπάνω από σαφής. «Τρομακτικά ρεύματα», «κίνδυνος» και «ορισμένες χώρες που υφίστανται σοκ». Η μετανάστευση «χτυπάει» μέσω των «ρευμάτων» της τις χώρες οι οποίες κινδυνεύουν και χρειάζονται την αλληλεγγύη της «Ευρώπης», η οποία, ωστόσο, είναι «μυωπική» και αδιαφορεί. Στη συνέχεια, στα πλαίσια του ίδιου δημοσιεύματος, η εικόνα του «πλήγματος» που δέχονται «ορισμένες χώρες» καθώς και των επιδιωκόμενων λύσεων γίνεται ευκρινέστερη:

> Στόχος των χωρών της Νότιας Ευρώπης, που δέχονται το μεγαλύτερο κύμα παράτυπων μεταναστών, είναι να πειστούν οι βόρειες χώρες να επιδείξουν αλληλεγγύη και να δεχθούν μέρος του βάρους της αντιμετώπισης του προβλήματος. [298]

Εδώ το ζήτημα είναι η σχέση μεταξύ Ευρωπαϊκού Βορά και Ευρωπαϊκού Νότου. Το «κύμα των παράτυπων[299] μεταναστών» πλήττει τις χώρες του Νότου (μεταξύ των οποίων και την Ελλάδα) οι οποίες σηκώνουν μόνες το «βάρος της αντιμετώπισης του προβλήματος». Η διάκριση αυτή, ωστόσο, μεταξύ Βορά και Νότου δεν έχει ένα στενά γεωγραφικό νόημα. Παραπέμπει, ταυτόχρονα, σε μια διάκριση πλούτου, ευημερίας και ισχύος. Οι «βόρειες χώρες», οι πλούσιες και ισχυρές χώρες της Ευρώπης, καλούνται να δείξουν την αλληλεγγύη τους στις φτωχότερες και πιο αδύναμες χώρες του Νότου, αναλαμβάνοντας ένα μέρος τους «βάρους» της παράνομης μετανάστευσης. Πρόκειται, για έναν συγκεκριμένο Νότο, το Νότο της Ευρώπης, δηλαδή το Νότο μας «ανεπτυγμένης» περιοχής. Πρόκειται, κατά κάποιον τρόπο για τον *Νότο του Βορά* που δεν μοιάζει καθόλου με εκείνο το Νότο απ' τον οποίο

---

[298] *Όπ.π.*

[299] Ο όρος παράτυπη μετανάστευση αναφέρεται στην χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις μετανάστευση και αποτελεί μια, ακόμα, προσπάθεια να αρθεί, στο επίπεδο του λόγου, το αρνητικό φορτίο του όρου «παράνομη» μετανάστευση ή «λαθρομετανάστευση».

έρχονται τα «κύματα των μεταναστών», του οποίου αποτελούν μέρος και οι ίδιοι οι μετανάστες και τον οποίο μεταφέρουν βορειότερα. Ο ευρωπαϊκός Νότος είναι τμήμα της «Ευρώπης», ενώ η μετανάστευση «κίνδυνος» και «βάρος».

Στο πρώτο από τα δύο παραπάνω αποσπάσματα της Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας γίνεται λόγος για «μεταναστευτικά ρεύματα», ενώ στο δεύτερο για «κύμα παράτυπων μεταναστών». Η συγκεκριμένη εναλλαγή μεταξύ των διαφορετικών διατυπώσεων είναι έμφορτη νοήματος, υποδεικνύοντας μιαν όχι ασήμαντη ολίσθηση. Στην πρώτη περίπτωση ο γραμματικός τύπος «μεταναστευτικός», επέχει θέση επιθετικού προσδιορισμού του όρου «ρεύμα». Πρόκειται για μια ιδιότητα του «ρεύματος». Στη δεύτερη, έχουμε ένα «κύμα μεταναστών». Εδώ χρησιμοποιείται ένα ουσιαστικό και όχι ένα επίθετο. Δεν είναι απλά «μεταναστευτικό» το «κύμα», οι ίδιοι οι μετανάστες είναι το «κύμα». Δεν είναι μόνο η μετανάστευση, ως έννοια, που λαμβάνει το χαρακτήρα «ρευμάτων» και «κυμάτων», είναι οι ίδιοι οι μετανάστες-τριες που εννοούνται ως η «πρώτη ύλη» του «κύματος».

Η μετανάστευση ως ζήτημα αντιμετώπισης «ροών», τίθεται εμφατικά και στο επόμενο απόσπασμα. Πρόκειται για τμήμα επιστολής του Έλληνα υπουργού Προστασίας του Πολίτη Μ. Χρυσοχοΐδη προς τον Τούρκο ομόλογό του Μπεσίρ Αταλάι που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία της 2ας Φεβρουαρίου 2010:

> Ιδιαίτερα στο μέτωπο της μη νόμιμης μετανάστευσης οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε είναι σύνθετες και κοινές, καθώς την τελευταία δεκαετία το πρόβλημα έχει λάβει εκρηκτικές διαστάσεις με γεωμετρικά αυξανόμενες ροές κάθε χρόνο από τα χερσαία και θαλάσσια σύνορα των δύο χωρών. Πιστεύω πως η μείωση των παράνομων μεταναστευτικών ροών στα εξωτερικά σύνορα των χωρών μας και η αποτροπή της παράνομης εισόδου και κυκλοφορίας στον ενιαίο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μη νόμιμων αλλοδαπών, είναι δυνατόν να επιτευχθεί μόνο αν εντείνουμε και καταστήσουμε πιο συστηματική τη στενή συνεργασία των δύο χωρών.[300]

Η διατύπωση που αντιστοιχεί σ' αυτό το «πρόβλημα» που «έχει λάβει εκρηκτικές

[300] Βλ., Γ.Ι.Μ., «Πρόσκληση Χρυσοχοΐδη σε Τουρκία», εφ. Ελευθεροτυπία, 02-02-10.

διαστάσεις» είναι, κατά κάποιον τρόπο, παρμένη απ' τον κόσμο των μαθηματικών. Από τη σκοπιά της κρατικής διαχείρισης το πρόβλημα αφορά «παράνομες μεταναστευτικές ροές» που εντοπίζονται στα σύνορα, οι οποίες «αυξάνονται γεωμετρικά», φράση που υποβάλλει την ιδέα μιας επερχόμενης ανεξέλεγκτης κατάστασης. Η γεωμετρική αύξηση, ακόμα και αν αποτελεί μια μορφή στάθμισης της ανάπτυξης ενός μεγέθους, βρίσκεται ωστόσο κοντά στο κατώφλι πέραν του οποίου το μέγεθος αυτό μεγαλώνει τόσο που παύει να είναι υπολογίσιμο. Στα πλαίσια αυτού του λόγου ο κίνδυνος που αναδύεται είναι εκείνος της πλημμύρας και, ως εκ τούτου, του «πνιγμού» της ελληνικής επικράτειας. Πρόκειται για έναν κίνδυνο παράδοξο αν αναλογιστεί κανείς ότι είναι οι μετανάστες εκείνοι-ες που πράγματι κινδυνεύουν να πνιγούν -και που, πράγματι, πνίγονται- στα νερά του Αιγαίου και του ποταμού Έβρου.

Ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνεται αυτός ο κίνδυνος συνδέει την Ελλάδα ως εθνικό κράτος με την Τουρκία αλλά και με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η προάσπιση των συμφερόντων της Ελλάδας απέναντι στις «παράνομες μεταναστευτικές ροές» αποτελεί τμήμα της περιφρούρησης του «ενιαίου χώρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης» ενώ ταυτόχρονα επιτάσσει τη «στενή συνεργασία των δύο χωρών». Κατ' αυτό τον τρόπο η παράνομη μετανάστευση παρουσιάζεται ως ένας εξωτερικός κίνδυνος, κοινός τόσο για την «Ευρώπη», όσο και για τις χώρες με τις οποίες συνορεύει η Ελλάδα.

Κινούμενο σε μια παρόμοια κατεύθυνση, το επόμενο απόσπασμα από την Καθημερινή της 10ης Μαΐου 2010, διατυπώνει με έναν ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο την «παράνομη» μετανάστευση προς την Ελλάδα ως έναν κίνδυνο «μαθηματικού» χαρακτήρα:

> Λαμβάνοντας υπ' όψιν την μεγάλη αυξητική τάση, το γεγονός ότι έρχονται πια ολόκληρες οικογένειες και τον πολύ υψηλό δείκτη γεννητικότητας, το πρόβλημα των λαθρομεταναστών σε μερικά χρόνια θα έχει προσλάβει εφιαλτικές διαστάσεις. Εάν συνεχισθεί η ροή με το σημερινό ρυθμό, οι μουσουλμάνοι λαθρομετανάστες στην Ελλάδα θα είναι σε μία δεκαετία πάνω από πέντε εκατομμύρια.[301]

[301] Σ. Λυγερός, «Πάνω από 5.000.000 σε μία δεκαετία!», εφ. Καθημερινή, 10-05-10.

Εδώ το «πρόβλημα των λαθρομεταναστών», δηλαδή το πρόβλημα που συνιστά η ίδια η παρουσία τους εντός της εθνικής επικράτειας, λαμβάνει μια εμφανώς δημογραφική διάσταση. Η μεταναστευτική ροή συγκεκριμενοποιείται, γίνεται ροή μουσουλμάνων και για να καταστεί επαρκώς κατανοητή θα πρέπει να συνδυαστεί με τον δείκτη γεννητικότητάς τους. Ο «εφιαλτικός» χαρακτήρας του προβλήματος παίρνει τη μορφή της αύξησης του όγκου ενός ανεπιθύμητου –καθότι λαθραίου και μουσουλμανικού- πληθυσμού. Ως εκ τούτου, η προσφυέστερη μορφή διατύπωσης αυτού του κινδύνου είναι η αριθμητική: «Πάνω από πέντε εκατομμύρια σε μια δεκαετία». Η σημασία του αριθμού είναι τέτοια ώστε αυτός τοποθετείται και στον τίτλο του δημοσιεύματος, και μάλιστα με την καθαυτό αριθμητική του μορφή (δηλαδή με αριθμητικά ψηφία και όχι ολογράφως). Ο αριθμός του τίτλου, ωστόσο, συνιστά μιαν εκτίμηση για το μέλλον η οποία θα επιβεβαιωθεί εάν «συνεχισθεί η ροή με το σημερινό ρυθμό».

Με βάση τη συγκεκριμένη διατύπωση του «προβλήματος», συγκροτείται αντιστοίχως, αν και άρρητα, και ο τρόπος επίλυσής του. Αυτός παίρνει το σχήμα μιας εθνικής-κρατικής «βρύσης» (ή ενός φράγματος, μιας δεξαμενής με βρύσες μεγάλων διαστάσεων), μιας μηχανικής δηλαδή υποδομής η οποία επιτρέπει να ρυθμίζεται η ροή με τρόπο επωφελή για τον χρήστη της. Οι δυνατότητες ανοίγματος/διακοπής που παρέχει, επιτρέπουν σ' εκείνον που τη χρησιμοποιεί να καθορίζει πότε και πόσο νερό θα περάσει για να ικανοποιήσει τις επιθυμίες και τις ανάγκες του. Το απόσπασμα, υποδεικνύοντας τον κίνδυνο των ανεξέλεγκτων «ροών» που οδηγούν στον «μουσουλμανικό εφιάλτη», αποτελεί, ταυτόχρονα και μιαν έκκληση προς τους αρμόδιους φορείς να «κλείσουν τις βρύσες».

Η ανάλυση που προηγήθηκε υποδεικνύει μιαν ορισμένη ομολογία ανάμεσα σε διαστάσεις του διεθνούς επιστημονικού λόγου για τη μετανάστευση και εκείνου του εγχώριου τύπου. Και στις δύο εκδοχές δεσπόζει η διατύπωση των μεταναστεύσεων με υδάτινους όρους. Στην περίπτωση του τύπου είναι έντονη η εκδοχή των «κυμάτων» και της επαπειλούμενης «πλημμύρας». Η Ελλάδα, η οποία, σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «σηκώνει» δυσανάλογο «βάρος» όσον αφορά την παράνομη μετανάστευση, αναπαρίσταται ως επικράτεια που διατρέχει σοβαρό κίνδυνο. Μολονότι βρίσκεται στον -φτωχότερο- Νότο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ένταξή της σ' αυτήν της παρέχει τη δυνατότητα να διαπραγματεύεται με τον πλούσιο Βορά αλλά και με τους γείτονές της για την «αναχαίτιση» των «κυμάτων» που απειλούν να κατακλύσουν τη χώρα με «παράνομους» μουσουλμάνους, δηλαδή με

«απολύτως ξένους».

Ο υδάτινος επιστημονικός λόγος, απ' την άλλη, τρέπεται προς την ανάγκη διαχείρισης των «μεταναστευτικών ροών». Στον πυρήνα του βρίσκονται κριτήρια οικονομικά και δημογραφικά και το ζήτημα που θέτει είναι η επωφελής, για τα κράτη και τους υπερεθνικούς σχηματισμούς, αξιοποίηση των μεταναστεύσεων, στο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται και η μέριμνα για την κατάλληλη διοχέτευσή τους στα νόμιμα, και παράνομα, «κανάλια».

Και στις δύο περιπτώσεις, οι υδάτινες αναπαραστάσεις της μετανάστευσης λειτουργούν ως δυνάμεις ομογενοποίησης, οι οποίες εκτοπίζουν από το πεδίο του λόγου την ανθρώπινη υποκειμενικότητα των μεταναστών-τριών. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των παράνομων μεταναστών-τριών, οι οποίοι είναι ριζικά αποκλεισμένοι τόσο από την επίσημη πολιτική κοινότητα όσο και από τις -όποιες- εγγυήσεις δικαιωμάτων συνεπάγεται η νομιμότητα, ο διοικητικός υδάτινος λόγος συνιστά μια συλλήβδην αντιμετώπιση εκείνων που δεν αναγνωρίζονται ως τίποτα παραπάνω από αντικείμενο διαχείρισης. Αν, όπως το θέτει ο T. W. Adorno (2006[1966]: 224), η ασυμμετρία μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου έγκειται στο ότι το υποκείμενο είναι ταυτοχρόνως και αντικείμενο ενώ δεν ισχύει το ίδιο και για το αντικείμενο, τότε στην εξάλειψη της υποκειμενικότητας των «παράνομων ξένων» από την κυρίαρχη δημόσια σφαίρα μπορεί να αναγνωριστεί μια διαδικασία μετατροπής ορισμένων ανθρώπινων υποκειμένων σε απλώς αντικείμενα.

Συμπεράσματα

Η μεταναστευτική παρανομία ως κοινωνικό προϊόν

Τα γενικά ερωτήματα που αποτέλεσαν το σημείο εκκίνησης της παρούσας διατριβής αφορούν την κοινωνική συγκρότηση και το χαρακτήρα της παράνομης μετανάστευσης στη σύγχρονη Ελλάδα. Πώς μορφοποιείται το λεγόμενο «πρόβλημα της λαθρομετανάστευσης», πώς σχηματίζεται η μορφή του παράνομου μετανάστη; Για να έχουν, όμως, κάποιο συγκεκριμένο περιεχόμενο τα παραπάνω ερωτήματα είναι ανάγκη το αντικείμενό τους να συλληφθεί ως μια κοινωνική και ιστορική διαδικασία. Μόνον ό,τι δεν είναι δεδομένο και αναλλοίωτο μπορεί να συγκροτείται και να λαμβάνει μορφή μέσα στον ιστορικό χρόνο και διαμέσου αυτού. Μια τέτοια προσέγγιση θέτει σε αμφισβήτηση την κυρίαρχη αντιμετώπιση της «λαθρομετανάστευσης» σύμφωνα με την οποία αυτή αποτελεί μιαν αναμφίλεκτη πραγματικότητα για την οποία δεν μπορεί να γίνει καμία συζήτηση. Η συζήτηση και τα θεμιτά ερωτήματα, μέσα απ' το κυρίαρχο πρίσμα, ξεκινούν *μετά* απ' αυτή τη διαβεβαίωση και περιορίζονται στην αντιμετώπιση των συνεπειών της πάνω στα κράτη, τις εθνικές οικονομίες και την καλούμενη «κοινωνική ομαλότητα».

Στόχος του παρόντος εγχειρήματος, το οποίο βρίσκεται στον αντίποδα της παραπάνω προσέγγισης, υπήρξε το να υποβάλει σε κριτική αυτόν τον θεωρούμενο ως προφανή χαρακτήρα της παράνομης μετανάστευσης παρουσιάζοντας τις διαδικασίες κοινωνικής παραγωγής και στερέωσής της. Η αναδιατύπωση της μεταναστευτικής παρανομίας με όρους κοινωνικού προϊόντος μιας συγκεκριμένης ιστορικής μορφής, ενός παραχθέντος, δηλαδή, αποτελέσματος το οποίο έχει ανάγκη τη διαρκή αναπαραγωγή του για να παραμένει εν ισχύ, έχει ιδιαιτέρως σημαντικές επιπτώσεις και στον ορίζοντα της έρευνας. Το πρόβλημα πλέον δεν είναι η παράνομη μετανάστευση και οι «λαθρομετανάστες-τριες», αλλά εκείνο το καθεστώς σχέσεων εξουσίας, εκείνες οι κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες που (ανα)παράγουν τη διάκριση μεταξύ Ελλήνων πολιτών και παράνομων ξένων. Κατ' αυτό τον τρόπο, για να γίνει κατανοητή η «λαθρομετανάστευση», είναι ανάγκη η έρευνα να στραφεί προς όλα εκείνα που υποτίθεται πως δεν έχουν ουσιαστική σχέση μαζί της πέραν του ότι

«πλήττονται» απ' αυτήν· το καπιταλιστικό εθνικό κράτος, την καπιταλιστική οικονομία, την εθνικά νοούμενη κοινωνία, τους υπερεθνικούς σχηματισμούς διακυβέρνησης. Η μεταναστευτική παρανομία αναδύεται σε σχέση μ' αυτούς τους παράγοντες και χωρίς αυτούς θα αποτελούσε μιαν έννοια χωρίς αναφερόμενο.

Η διατριβή διερεύνησε τη συγκρότηση της παράνομης μετανάστευσης στο επίπεδο του λόγου αξιοποιώντας την προσέγγιση της ανάλυσης λόγου (discourse analysis). Ως αφετηριακό σημείο τέθηκε η θέση που υποστηρίζεται στο πρώτο κεφάλαιο, ότι ο λόγος (discourse) δεν συνιστά μια σφαίρα οντολογικά διαχωρισμένη από εκείνη της πραγματικότητας στην οποία αναφέρεται, αλλά μια σημαντική διάσταση της ίδιας της πραγματικότητας στη διαμόρφωση της οποίας συμβάλλει. Η έρευνα στράφηκε σε κρίσιμες περιοχές του δημόσιου λόγου επιδιώκοντας να εντοπίσει τους τρόπους συγκρότησης της παράνομης μετανάστευσης και του παράνομου μετανάστη-τριας ως υποκειμένου. Μέσα από την ανάλυση εγχώριων και διεθνών νομικών κειμένων, δημοσιευμάτων του ημερήσιου τύπου και κειμένων επιστημονικού χαρακτήρα, επιδιώχθηκε η συγκρότηση μιας ευρείας όσο και συγκεκριμένης προσέγγισης ικανής να συμπεριλάβει τόσο τις «υψηλές» περιοχές του νόμου και της επιστήμης όσο και εκείνες της «καθημερινής» δημόσιας συζήτησης.

Όπως υποστηρίχθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, διαμέσου της βιβλιογραφικής επισκόπησης και της θεωρητικής οριοθέτησης του αντικειμένου, οι παράνομες μεταναστευτικές κινήσεις αποτελούν προϊόν της παρούσας κοινωνικής οργάνωσης της παραγωγής της ζωής και απάντηση στα δεινά που αυτή σωρεύει. Συνιστούν μια *de facto* κρίση του μονοπωλίου εξουσίας που αξιώνουν να επιβάλουν τα κράτη ως προς τη διάσχιση των συνόρων τους και την εγκατάσταση στο εσωτερικό των επικρατειών τους. Είναι εγγεγραμμένες στην ιεραρχημένη γεωγραφία του κεφαλαίου και των κυρίαρχων σχέσεων εξουσίας, σύμφωνα με την οποία όσοι βρίσκονται στο βυθό της κοινωνικής ιεραρχίας οφείλουν να παραμένουν εκεί ακόμα και αν έχουν διανύσει χιλιάδες χιλιόμετρα, ενώ ταυτόχρονα συνιστούν και προσπάθειες διαφυγής απ' αυτήν. Εκείνοι και εκείνες που (δια)φεύγουν απ' το Αφγανιστάν, τη Σομαλία, το Ιράκ ή το Μπαγκλαντές, στην πλειονότητά τους κυνηγιούνται και στην Ελλάδα ως «λαθραίοι».

Η μεταναστευτική παρανομία αποτελεί μια συνθήκη που, εφόσον εγκαθιδρυθεί, σφραγίζει όλες τις διαστάσεις του ανθρώπινου βίου· παράνομη είσοδος, παράνομη εργασία, παράνομη διαμονή. Περισσότερο κι από τη βία της σύλληψης και της απέλασης, είναι η διαρκής πιθανότητα αυτής της βίας και η διαρκής βία αυτής της

πιθανότητας που διαμορφώνουν, όπως το θέτει ο N. De Genova (2002: 44), μια φτηνή και ευέλικτη εργασιακή δύναμη, μια εξαιρετικά ευάλωτη από νομική και ευρύτερα κοινωνική άποψη κατηγορία υποκειμένων. Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η διαμόρφωση του καθεστώτος της μεταναστευτικής παρανομίας αναδύεται ως μια απάντηση από τη σκοπιά των καπιταλιστικών κρατών σ' αυτήν τη διαφεύγουσα ανθρώπινη κίνηση, μια στρατηγική επωφελούς υπαγωγής της στις προσταγές της εθνικής κυριαρχίας και των λεγόμενων αναγκών της οικονομίας.

Με βάση τα παραπάνω, η διαρκής παρουσία παράνομων ξένων στην Ελλάδα -και, οπωσδήποτε, όχι μόνο σ' αυτήν-, η οποία καταλαμβάνει πρωτεύουσα θέση στην εγχώρια δημόσια σφαίρα για πάνω από δύο δεκαετίες, αντί για μιαν «αποτυχία» επιβολής της τάξης συνιστά η ίδια μια συγκεκριμένη εκδοχή της. Όπως το έθεσε ο M. Foucault (1989[1975]: 358) αναφερόμενος στη σχέση παρανομίας και σωφρονιστικού συστήματος, πρόκειται για μια χρήσιμη αποτυχία, για μιαν αποτυχία που επιτυγχάνει κάτι. Η παρουσία «λαθρομεταναστών»-τριών στην ελληνική επικράτεια δεν μαρτυρά κάποια ιδιαίτερα «μεσογειακή» αναποτελεσματικότητα των πολυσυζητημένων πολιτικών ένταξης. Στην Ελλάδα, όπως και αλλού, το καθεστώς παρανομίας αυτό καθαυτό *είναι* μια συγκεκριμένη μορφή κοινωνικής ένταξης εκείνων που αν και είναι ανεπιθύμητοι, μπορούν ταυτόχρονα, και ανάλογα με τις συνθήκες, να καθίστανται αξιοποιήσιμοι-ες στον «ανεπίσημο» τομέα της οικονομίας.

Η παράνομη μετανάστευση διεθνώς

Στο πρώτο μέρος του τρίτου κεφαλαίου πραγματοποιήθηκε μια συνοπτική επισκόπηση των βασικών ποσοτικών μεγεθών της διεθνούς μετανάστευσης παγκοσμίως ενώ στο δεύτερο αναλύθηκε η ανάδυση της μετανάστευσης, και της παράνομης μετανάστευσης ειδικότερα, ως ζητήματος που αφορά τα κράτη και το διεθνές δίκαιο. Αναλύθηκαν βασικά κείμενα κανονιστικού χαρακτήρα διεθνών οργανισμών και δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη διαμόρφωση της μεταναστευτικής πολιτικής του εγχειρήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι διεθνείς μεταναστεύσεις συνιστούν σήμερα μια πραγματικότητα σημαντικά πιο εκτεταμένη σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες. Ενώ κατά τη δεκαετία του 1960 οι διεθνείς μετανάστες-τριες υπολογίζονται σε περίπου 76 εκατομμύρια, οι τρέχοντες υπολογισμοί ανεβάζουν τον αριθμό στα 214 εκατομμύρια. Σύμφωνα με τις ποσοτικές εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στο τρίτο κεφάλαιο, οι «παράνομοι» μετανάστες παγκοσμίως ανέρχονται σε περίπου 50 εκατομμύρια ενώ στην

Ευρωπαϊκή Ένωση ο αριθμός τους κυμαίνεται μεταξύ 1,9 και 3,8 εκατομμυρίων ανθρώπων.

Η παράνομη μετανάστευση άρχισε να αναδύεται ως σημαντικό πρόβλημα για τα κράτη στις αρχές περίπου της δεκαετίας του 1970, μολονότι, όπως έδειξε η ανάλυση και στο δεύτερο κεφάλαιο, δεν ήταν άγνωστη και παλιότερα. Η παύση των προγραμμάτων εισαγωγής μεταναστών εργατών στις χώρες της δυτικής και βόρειας Ευρώπης εν μέσω ογκούμενων κοινωνικών συγκρούσεων και οικονομικής ύφεσης, μετασχημάτισε το χαρακτήρα των μεταναστεύσεων θέτοντας ένα όχι αμελητέο τμήμα τους εκτός των επιταγών της νομιμότητας. Ήδη απ' τα μέσα της δεκαετίας του 1970 η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα ενέταξε την παράνομη μετανάστευση στη χορεία των «απειλών» για την ασφάλεια μαζί με την τρομοκρατία και τη διακίνηση ναρκωτικών και όπλων. Η υπογραφή της Συνθήκης του Σένγκεν το 1985, θέτοντας τις βάσεις για μια κοινή «ευρωπαϊκή επικράτεια» χωρίς εσωτερικά σύνορα, έθεσε ταυτόχρονα και τις βάσεις για την ενίσχυση και τον πολλαπλασιασμό των συνόρων για όσους-ες δεν εμπίπτουν στην κατηγορία του πολίτη χώρας-μέλους καθώς και για όσους θεωρούνται ανεπιθύμητοι.

Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση του 1992 θεμελίωσε τη διάκριση μεταξύ «ευρωπαίων πολιτών» και «υπηκόων τρίτων χωρών» ενώ ταυτόχρονα διατύπωσε ρητά το στόχο της καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης. Από τότε μέχρι σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύει διαρκώς τον έλεγχο και τα μέσα καταστολής της μεταναστευτικής παρανομίας. Η διασπορά στρατοπέδων συγκέντρωσης μεταναστών-τριών σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή επικράτεια αλλά και έξω απ' αυτήν καθώς και η συγκρότηση, το 2004, ενός ευρωπαϊκού οργανισμού αστυνόμευσης συνόρων (FRONTEX), συνιστούν δυο διαστάσεις της ακολουθούμενης στρατηγικής χαρακτηριστικές της σημασίας που αποδίδει η Ευρωπαϊκή Ένωση στην καταπολέμηση της «λαθρομετανάστευσης».

Η «λαθραία» μετανάστευση στην Ελλάδα

Στο τέταρτο κεφάλαιο της διατριβής πραγματοποιήθηκε επισκόπηση των ερευνών που αφορούν τον όγκο της μετανάστευσης και της παράνομης μετανάστευσης στη σύγχρονη Ελλάδα. Οι πιο πρόσφατες εκτιμήσεις για τον αριθμό των μεταναστών-τριών χωρίς χαρτιά κυμαίνονται μεταξύ 391.000 και 470.000. Κατόπιν, επιχειρήθηκε μια αναδρομή στην προϊστορία της «λαθραίας» μετανάστευσης ενώ αναλύθηκαν και τα βασικά νομικά κείμενα από τις απαρχές της εγχώριας νομοθεσίας για τη

μετανάστευση μέχρι και σήμερα με στόχο την ανασυγκρότηση των ταξινομήσεων και των διαιρέσεων που περιχαρακώνουν και περιφρουρούν τη μεταναστευτική παρανομία.

Παρά την τρέχουσα αντίληψη, στην Ελλάδα η «λαθραία» μετανάστευση δεν αφορούσε πάντοτε αποκλειστικά αλλοδαπούς. Ήδη κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα ο όρος βρίσκεται εν χρήσει στο δημόσιο λόγο, αφορά όμως Έλληνες πολίτες και, πιο συγκεκριμένα, στρατεύσιμους άρρενες που διασχίζουν τα σύνορα αποφεύγοντας τη στράτευσή τους εν μέσω μιας μακράς εμπόλεμης περιόδου. Όπως έδειξε η ανάλυση, η νομική παραγωγή που αφορά τη μετανάστευση προς την Ελλάδα ελάχιστα αναφέρεται στην ίδια την έννοια της μετανάστευσης και του μετανάστη. Το βασικό αντικείμενό της είναι ο αλλοδαπός. Αυτή αρχίζει να συγκροτείται μέσα στη δεκαετία του 1920 και κατά την ανάπτυξή της λαμβάνει τη γνώριμη μορφή του γενικού ελέγχου εισόδου, εξόδου, παραμονής και εργασίας στην επικράτεια.

Ο έλεγχος αυτός, ο οποίος αποτελεί συγκροτησιακό στοιχείο της ίδιας της έννοιας της επικράτειας, αν και κατά κύριο λόγο στρέφεται προς όσους δεν είναι Έλληνες πολίτες, δεν περιορίζεται σ' αυτούς. Η υπαγωγή των νομίμων μέσων μετακίνησης στη δικαιοδοσία της κρατικής εξουσίας τής επιτρέπει, αναλόγως των περιστάσεων, να καθιστά «λαθραίες» και κινήσεις που αφορούν υπηκόους της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η νομική αποτύπωση της έντασης των ελέγχων των μετακινήσεων κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου της δεκαετίας του 1940, τόσο όσον αφορά τη διάσχιση των συνόρων όσο και το εσωτερικό της επικράτειας. Η ιδιότητα του «λαθραίου» εκείνης τη περιόδου, όπως αναδείχθηκε στο τέταρτο κεφάλαιο, δεν αφορούσε μόνο την χωρίς τον «κεκανονισμένον» έλεγχο είσοδο αλλοδαπών αλλά και την είσοδο ή/και την έξοδο όσων συμμετείχαν στην «ανταρσία» κατά του κράτους. Στην περίπτωση αυτή οι «επικίνδυνοι λαθραίοι» ήταν, κατά κύριο λόγο, ημεδαποί.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στο τέταρτο κεφάλαιο, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 η Ελλάδα αποτελεί χώρα-προορισμό μεταναστών από διάφορες χώρες, κυρίως της Ασίας και της Αφρικής, ενώ αρχίζει να εντείνεται και η επιστροφή Ελλήνων μεταναστών. Στα μέσα αυτής της δεκαετίας η φορά του συνολικού μεταναστευτικού «ισοζυγίου» αλλάζει. Εκείνοι-ες που εισέρχονται στην επικράτεια υπερβαίνουν πλέον εκείνους που εξέρχονται απ' αυτήν. Από την άποψη του δημόσιου λόγου, ωστόσο, η «μετατροπή» της Ελλάδας σε προορισμό μεταναστών συμβαίνει αρκετά αργότερα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, σε μια

περίοδο που συμπίπτει με την κατάρρευση των καθεστώτων του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού».

Οι πρώτοι μετανάστες-τριες εκείνης της περιόδου ήρθαν από τα Βαλκάνια και την ανατολική Ευρώπη, κατά κύριο λόγο από τη γειτονική Αλβανία. Τοποθετήθηκαν εξ αρχής στο βυθό της κοινωνικής ιεραρχίας, ενώ η απάντηση του ελληνικού κράτους στον ερχομό τους υπήρξε η υπαγωγή τους σε μια γενική συνθήκη παρανομίας. Σύμφωνα με όσα όριζε ο πρώτος σύγχρονος ελληνικός νόμος περί αλλοδαπών (νόμος 1975/1991), με την εξαίρεση των υπηκόων της ευρωπαϊκής οικονομικής κοινότητας, των προσφύγων και των ομογενών, η νόμιμη είσοδος και εγκατάσταση στην ελληνική επικράτεια μπορούσε να γίνεται μόνο κατόπιν επιλογής των ελληνικών αρχών για την πλήρωση κάποιας «κενής» θέσης εργασίας, πριν ακόμα ο υποψήφιος εργάτης-τρια ξεκινήσει το ταξίδι από τη χώρα προέλευσης. Ως εκ τούτου, η (συντριπτική) πλειονότητα των μεταναστών-τριών που βρίσκονταν ήδη στην Ελλάδα υπήχθη εκ των πραγμάτων σε καθεστώς παρανομίας, για την καταστολή της οποίας ο νόμος προέβλεπε την ίδρυση ειδικών αστυνομικών σωμάτων.

Έτσι, με τον πιο επίσημο τρόπο, η αντιμετώπιση εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων που ζούσαν και εργάζονταν στην Ελλάδα μετατράπηκε σε ζήτημα της αστυνομίας, διαμορφώνοντας μιαν ιδιαίτερη κοινωνική περιοχή όπου η (πολύ) φτηνή εργασία, σε κρίσιμους για την εγχώρια οικονομία τομείς όπως οι κατασκευές, το εμπόριο και οι κατ' οίκον υπηρεσίες, συνδυάζεται με την ανυπαρξία οποιασδήποτε προστατευτικής μέριμνας και αναγνωρισμένου δικαιώματος. Η νομικά κατοχυρωμένη αξίωση των κρατικών υπηρεσιών για αποκλειστική ευχέρεια επιλογής σχετικά με το πόσοι μετανάστες-τριες, ποιοι, για πόσο χρόνο και για ποιο συγκεκριμένο λόγο μπορούν να εγκατασταθούν νόμιμα στην επικράτεια, αποτελεί μια κρίσιμη όσο και μόνιμη διάσταση της νομοθεσίας για τη μετανάστευση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, διαμέσου της ανάλυσης των σύγχρονων εγχώριων νομικών κειμένων που αφορούν τη μετανάστευση, υποστηρίζεται πως η παραγωγή της μεταναστευτικής παρανομίας, ως γενική στρατηγική αντιμετώπισης της «ανεπιθύμητης» μετανάστευσης, παρέχει ταυτόχρονα τη δυνατότητα κατά περίπτωση αναπροσαρμογών όσον αφορά την έκτασή της. Είναι πάνω στο γενικό έδαφος της παρανομίας που στηρίζονται οι διαδικασίες νομιμοποίησης και είναι σε σχέση μ' αυτήν που λαμβάνουν το νόημά τους. Από το 1998 και μέχρι το 2007, έλαβαν χώρα τρεις τέτοιες διαδικασίες στην Ελλάδα ενώ τα τελευταία δύο χρόνια (2012-2013) ο αριθμός των καταγεγραμμένων, νομίμων, μεταναστών-τριών (υπηκόων τρίτων

χωρών) κυμαίνεται μεταξύ 440.000 και 500.000, σημαντικά μειωμένος σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν. Οι διαδοχικές νομιμοποιήσεις ούτε εξαφάνισαν την παράνομη μετανάστευση ούτε στόχευαν σε κάτι τέτοιο. Όπως συμβαίνει και διεθνώς, τέτοιες διοικητικού χαρακτήρα κινήσεις αφορούν πάντοτε ένα τμήμα μόνο του μεταναστευτικού πληθυσμού και η λειτουργία τους έγκειται στη ρύθμιση, την προσαρμογή της παράνομης μετανάστευσης σε ένα επίπεδο που να θεωρείται ανεκτό, και όχι στην εξάλειψή της. Αν και η παράνομη μετανάστευση συνιστά μια μόνιμη πραγματικότητα, δεν υπάρχει καμία μόνιμη διαδικασία νομιμοποίησης.

Μια διαρκής και θεμελιώδης διάσταση της παραγωγής της μεταναστευτικής παρανομίας είναι ο εγκλεισμός. Οι «παράνομοι» μετανάστες-τριες είναι πρώτα απ' όλα εκείνοι που ανά πάσα στιγμή υπόκεινται στην πιθανότητα σύλληψης, φυλάκισης και απέλασης. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι και σήμερα οι «λαθραίοι» μετανάστες, διαμέσου της καταστολής και του εγκλεισμού τους ορίζονται ως ένας πληθυσμός «επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη». Το τελευταίο διάστημα, με την ενίσχυση του «υγειονομικού κινδύνου» τόσο στον νομικό λόγο όσο και στις αστυνομικές πρακτικές, το φάσμα της απειλής αποκτά έναν πολύ πιο ριζικό, ενσώματο χαρακτήρα. Διαμορφώνεται και εμπεδώνεται, κατ' αυτό τον τρόπο, μια διαίρεση μεταξύ εκείνου του κοινωνικού τμήματος που αναγνωρίζεται ως «η κοινωνία» και ενός άλλου που τοποθετείται *εκτός* αυτής ως κάτι που την απειλεί. Οι «λαθραίοι» μετανάστες-τριες εγγράφονται οπωσδήποτε στη δεύτερη πλευρά αυτής της διαίρεσης, ωστόσο δεν είναι οι μόνοι. Τοξικοεξαρτημένοι-ες, εργάτριες του σεξ, γυναίκες οροθετικές στον ιό HIV, άνθρωποι που διαβιούν σε συνθήκες ανοιχτής εξαθλίωσης, τοποθετούνται από κοινού στη θέση των «επικίνδυνων», η διαχείριση των οποίων περιλαμβάνει ως ουσιαστική της διάστασή τον εγκλεισμό.

Έλληνες και παράνομοι ξένοι στον λόγο του νόμου

Στο πλαίσιο του τετάρτου κεφαλαίου αναλύεται συγκεκριμένα και ο σχηματισμός της μορφής του παράνομου μετανάστη στα εγχώρια νομικά κείμενα. Οι δύο βασικοί άξονες διαμέσου των οποίων πραγματοποιείται αυτός ο σχηματισμός είναι το έθνος και οι απαιτήσεις του διεθνούς δικαίου όπως αυτές απορρέουν, κατά κύριο λόγο, από τη συμμετοχή του ελληνικού κράτους στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στο επίπεδο του νομικού λόγου, η διάκριση μεταξύ νόμιμων και παράνομων μεταναστών συνυφαίνεται στενά με εκείνη μεταξύ Ελλήνων και μη-Ελλήνων. Στο έδαφος της κυριαρχίας ενός «εθνοτικού» εθνικισμού (ethnic nationalism), ο οποίος

αρκετές φορές λαμβάνει μια βιολογίζουσα όψη, το ελληνικό έθνος τίθεται ως το κέντρο γύρω απ' το οποίο διατάσσεται η εσωτερικά διαβαθμισμένη κατηγορία του ξένου. Όσο πιο κοντά στο εθνικό κέντρο, τόσο καλύτερα. Στη μία άκρη του φάσματος βρίσκεται ο Έλληνας πολίτης, το συνταγματικά κατοχυρωμένο πολιτικό υποκείμενο. Σε κάποια απόσταση απ' αυτόν, τοποθετούνται εκείνοι και εκείνες που, αν και δεν είναι πολίτες ή δεν απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια με τη γέννησή τους, αναγνωρίζονται ως μετέχοντες της εθνικής κοινότητας. Οι Αλβανοί πολίτες στους οποίους αναγνωρίζεται η ελληνική εθνικότητα («βορειοηπειρώτες») και οι αντίστοιχοι των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών (οι θεωρούμενοι ως Έλληνες πόντιοι) αποτελούν δυο χαρακτηριστικές κατηγορίες οι οποίες έχουν ενταχθεί σε ένα καθεστώς ευνοϊκότερο -αν και μεταβαλλόμενο- σε σχέση με τους υπόλοιπους μετανάστες.

Στις περιπτώσεις αυτές το ελληνικό κράτος είτε αποδίδει την ελληνική ιθαγένεια, όπως έκανε με τους «ελληνοπόντιους» κατά τη δεκαετία του 1990, είτε, εκδίδει ένα «Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς», πρακτική που ακολούθησε σε μεγάλο βαθμό με τους «βορειοηπειρώτες» μέχρι το τέλος του 2006 (έκτοτε αποκτούν γενικά την ελληνική ιθαγένεια). Καθώς αναγνωρίζονται ως εθνικά Έλληνες, οι παραπάνω βρίσκονται σε σαφώς πλεονεκτική θέση σε σχέση με τους «αλλογενείς» μετανάστες-τριες. Ακριβέστερα, η εγγραφή τους στο ελληνικό έθνος τους απομακρύνει κατά κάποιον τρόπο και από το ίδιο το πεδίο της μετανάστευσης, το οποίο στον κυρίαρχο λόγο τείνει να συμπίπτει με εκείνο του αλλοδαπού. Είναι η πρωτοκαθεδρία της εθνικής καταγωγής και της θεωρούμενης ως «οντολογικής» σύνδεσης με τον ελληνικό πολιτισμό σε σχέση με τον πολιτικό δεσμό εντός μιας χωρικά προσδιορισμένης επικράτειας, αυτή που κάνει ώστε άνθρωποι οι οποίοι έρχονται για πρώτη φορά στην Ελλάδα να θεωρούνται «παλιννοστούντες».

Στο άλλο άκρο του φάσματος βρίσκεται ο παράνομος μετανάστης. Πρόκειται για την πιο απομακρυσμένη από το εθνικό κέντρο κατηγορία, ουσιαστικά για την κατ' εξοχήν άρνηση του Έλληνα πολίτη. Βρίσκεται πιο μακριά και από τον νόμιμο μετανάστη, υπό την έννοια ότι δεν εμπίπτει καν στις νομικές προδιαγραφές για την είσοδο και διαμονή αλλοδαπών στην επικράτεια. Σύμφωνα με τη νομική παραγωγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη μετανάστευση, η οποία συνιστά έναν θεμελιώδη παράγοντα διαμόρφωσης και της εγχώριας πολιτικής, οι παράνομοι μετανάστες-τριες εντάσσονται στην ευρεία κατηγορία των «υπηκόων τρίτων χωρών», όλων εκείνων, δηλαδή, που δεν κατέχουν την υπηκοότητα κάποιου κράτους-μέλους. Η ανάλυση στο

τέταρτο κεφάλαιο ανέδειξε τον ιεραρχικό χαρακτήρα της κατηγορίας του υπηκόου «τρίτης χώρας» κατ' αντιστοιχία προς εκείνον της παλιότερης του «τρίτου κόσμου». Τρίτος είναι εκείνος που έρχεται μετά από άλλους δύο, στη συγκεκριμένη περίπτωση εκείνος που βρίσκεται έξω απ' το πεδίο τόσο της εθνικής, όσο και της «ευρωπαϊκής ιθαγένειας».

Ο «λαθρομετανάστης», αν και αρκετές φορές παρουσιάζεται ως έχων ανάγκη «ανθρωπιστικής μέριμνας», δεν δικαιούται διεθνούς προστασίας καθώς δεν πληροί τα κριτήρια ούτε της αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας ούτε της λεγόμενης «επικουρικής προστασίας». Όπως υποστήριξε η ανάλυση, συνιστά μιαν υπολειμματική κατηγορία, η ιδιαιτερότητα της οποίας έγκειται στην αρνητική σχέση της με τον νόμο. Αν και εμπίπτει στη δικαιοδοσία του, αυτό συμβαίνει, κατά κάποιον τρόπο, μόνο απ' την «ανάποδη». Η κατηγορία του παράνομου μετανάστη υποδεικνύει ένα πρόσωπο εκ προοιμίου τοποθετημένο στο πεδίο μιας παρανομίας η οποία πρέπει να καταπολεμηθεί.

Οι παράνομοι μετανάστες στον λόγο του τύπου

Η παρουσία του παράνομου μετανάστη στον εγχώριο δημόσιο λόγο δεν εξαντλείται, βεβαίως, στα νομικού χαρακτήρα κείμενα. Στο πέμπτο κεφάλαιο, ως αντικείμενο ανάλυσης τέθηκε η κάλυψη από τον ημερήσιο τύπο των «γεγονότων της Νομικής» του Ιανουαρίου του 2011, δηλαδή των πρώτων ημερών (25-28 Ιανουαρίου) της απεργίας πείνας των 300 περίπου βορειοαφρικανών ανδρών μεταναστών, όταν αυτή στεγαζόταν ακόμα σε κτίριο της Νομικής Σχολής Αθηνών. Η συγκεκριμένη υπήρξε μια από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις τοποθέτησης παράνομων μεταναστών στο κέντρο της δημόσιας συζήτησης. Η ανάλυση έδειξε ότι το ουσιαστικό «πρόβλημα» με τους παράνομους μετανάστες αφορά την ίδια τους τη δημόσια παρουσία. Το πραγματικό «σκάνδαλο» της Νομικής ήταν η κατάφωρη προσβολή της εμπεδωμένης κοινωνικής ιεραρχίας. Οι παράνομοι αμφισβήτησαν τη θέση τους εισερχόμενοι σε έναν από τους σημαντικότερους δημόσιους χώρους του κέντρου της πρωτεύουσας αξιώνοντας ρητά την άρση του ριζικού αποκλεισμού που σφραγίζει κάθε πτυχή της ζωής τους. Διεκδίκησαν, δηλαδή, έμπρακτα μια δημόσια θέση εκεί που δεν είχαν καμία.

Η δεσπόζουσα εκδοχή του λόγου του τύπου καταχώρησε αυτή την ενέργεια ως κατάληψη πανεπιστημιακού χώρου, μολονότι καμία από τις λειτουργίες του πανεπιστημίου δεν παρεμποδίστηκε. Το γεγονός όμως ότι οι μετανάστες απεργοί δεν

ήταν μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, και μάλιστα καμιάς δημόσια αναγνωρισμένης κοινότητας, κατέστησε αυτή την «κατάληψη» ακόμα πιο παραβατική από τις συνηθισμένες πανεπιστημιακές καταλήψεις. Οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις που επιστρατεύτηκαν για να αρθρωθεί αυτό το παραβατικό πλεόνασμα της παρουσίας τους εντός της Νομικής, το διατύπωσαν με όρους υποτίμησης και μάλιστα προσβολής του θεσμού του πανεπιστημίου. Η επεξεργασία του υλικού εντόπισε τους όρους «καταυλισμός», «χάνι», στρωματσάδα», «σπίτωμα», ως τους πιο χαρακτηριστικούς για την αναπαράσταση της παρουσίας των μεταναστών απεργών στο χώρο της Νομικής. Οι όροι αυτοί αναφέρονται στο εννοιολογικό σύμπαν της στέγασης υποδεικνύοντας απαξιωμένους και ταυτόχρονα απαξιωτικούς τρόπους κατοίκησης ενός χώρου. Το στίγμα της «παρανομίας» μεταγγίζεται, κατά κάποιον τρόπο, από τους μετανάστες απεργούς στο χώρο εντός του οποίου βρίσκονται και από 'κει στον ίδιο το θεσμό του πανεπιστημίου προσβάλλοντας εν τέλει, συνολικά την «ελληνική κοινωνία».

Στα πλαίσια της δημόσιας συζήτησης για τα «γεγονότα της Νομικής» διατυπώθηκε ρητά και απέκτησε πανελλαδική εμβέλεια ο άμεσα σωματικός χαρακτήρας της απειλής που θεωρείται ότι συνιστούν οι παράνομοι μετανάστες. Η δια του λόγου μετατροπή τους σε κίνδυνο για τη δημόσια «υγιεινή», στη γνωστή πλέον σήμερα «υγειονομική βόμβα», φανερώνει γλαφυρά τον ανυπόφορο χαρακτήρα της συνύπαρξης σε δημόσιο χώρο με εκείνους που «κανονικά» θα έπρεπε να παραμένουν στο περιθώριο, αν όχι στο απόλυτο σκοτάδι. Η οξύτητα της δημόσιας συζήτησης και η ταχύτατη κλιμάκωση της πίεσης για εκκένωση του «ιστορικού» κτιρίου της Νομικής, η οποία κατέληξε στην αστυνομική επέμβαση, μαρτυρούν μια ριζική δυσανεξία ευθέως ανάλογη της αμφισβήτησης που υφίστατο από τους μετανάστες απεργούς η εμπεδωμένη κοινωνική ιεραρχία μεταξύ Ελλήνων και ξένων, μεταξύ πολιτών και «λαθρομεταναστών».

Ρευστή ύλη

Στο έκτο κεφάλαιο η διατριβή περνά από τον λόγο του τύπου στην ανάλυση μιας από τις βασικότερες μορφές που λαμβάνει ο δημόσιος λόγος για τη μετανάστευση, εκείνης του υγρού. Τα «κύματα» που χτυπούν τις ακτές της επικράτειας και η απειλή της μεταναστευτικής «πλημμύρας» αποτελούν αναπαραστάσεις που εδώ και δεκαετίες δεσπόζουν στην εγχώρια αλλά και τη διεθνή δημόσια σφαίρα αναφορικά με το «πρόβλημα» της μετανάστευσης. Πλάι σ' αυτές, εξαιρετικά ισχυρή παρουσιάζεται

και η αναπαράσταση της ροής. Πρόκειται για μιαν έννοια που, μολονότι χρησιμοποιείται ευρύτατα στον καθημερινό λόγο των μέσων ενημέρωσης, απολαμβάνει ένα ιδιαίτερο επιστημονικό κύρος.

Πράγματι, η αναφορά στις «μεταναστευτικές ροές» αποτελεί κοινό τόπο, τόσο στις εκθέσεις οργανισμών παγκόσμιας εμβέλειας (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης) όσο και στη διεθνή βιβλιογραφία γενικότερα. Αναπόσπαστο τμήμα ενός λόγου προσανατολισμένου στη διακυβέρνηση, η ροή αναπαριστά το υγρό στοιχείο (τους μετανάστες-τριες) με μια τιθασευμένη μορφή επιδεχόμενη επωφελούς διαχείρισης. Πρόκειται για το ίδιο νερό, μόνο που αντί να σηκώνει κύματα απειλώντας να πνίξει την επικράτεια, έχει (ή πρέπει να) περιοριστεί διοχετευόμενο καταλλήλως στην αγορά εργασίας ανάλογα με τις ανάγκες.

Η προσέγγιση με όρους ρευστότητας ομογενοποιεί στο επίπεδο του λόγου τις διαδικασίες της μετανάστευσης. Το νερό έχει την ίδια ποιότητα σε κάθε σημείο της ροής του. Αυτή η συλλήβδην αντιμετώπιση που μεταφράζει τη μετανάστευση στη γλώσσα των φυσικών φαινομένων, έχει κρίσιμες συνέπειες και πάνω στους ίδιους τους μετανάστες-τριες, καθώς τους εγγράφει ως φυσικά αντικείμενα σε ένα γενικό σχήμα διάκρισης υποκειμένου-αντικειμένου, ή, αλλιώς, ενεργητικού-παθητικού στοιχείου. Το νερό μπορεί, πράγματι, να «δρα», μόνον όμως στο πλαίσιο των εγγενών του φυσικών χαρακτηριστικών και οπωσδήποτε δεν μπορεί να περιμένει κανείς απ' αυτό κάποιου είδους συνειδητή υποκειμενικότητα.

Η ομογενοποίηση της μετανάστευσης μέσω της χρήσης του λόγου της ρευστότητας φανερώνει τη στενή της συνάφεια με την εξαιρετικά ευρεία διαδικασία «ρευστοποίησης» και ομογενοποίησης η οποία πραγματοποιείται στο πλαίσιο της σχέσης του κεφαλαίου. Στο σημείο αυτό η συνεισφορά της μαρξικής κριτικής αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική. Η οικονομία, κυρίαρχη σφαίρα των καπιταλιστικών κοινωνιών, συνιστά μια «ρευστή» επικράτεια η οποία τείνει να εγγράψει τα πάντα στις διαδικασίες καπιταλιστικής αξιοποίησης. Καθώς τα πάντα -σχεδόν- υπάγονται στις διαδικασίες παραγωγής αξίας και καθώς η αξία συνιστά μια ρευστή πραγματικότητα, το χρήμα, το οποίο σύμφωνα με τον K. Marx αποτελεί την κατ' εξοχήν μορφή εμφάνισης της αξίας, δύναται να ρευστοποιήσει -σχεδόν- τα πάντα. Αυτό που υποστηρίζει η ανάλυση είναι πως οι πανταχού παρούσες χρηματικές/κεφαλαιακές ροές επέχουν θέση υποδείγματος και για τις λεγόμενες μεταναστευτικές.

Αυτή η διαδικασία «ρευστοποίησης», όπως υποστηρίζεται στο έκτο κεφάλαιο, δεν αφορά μόνο τα αντικείμενα, τα «πράγματα» αυτού του κόσμου, αλλά και τα ίδια τα ανθρώπινα υποκείμενα. Καθώς οι ανθρώπινες δυνατότητες προς εργασία εμπορευματοποιούνται και υπάγονται στη διαδικασία παραγωγής αξίας, εκείνοι-ες που υφίστανται εκμετάλλευση, και κυρίως εκείνοι που βρίσκονται στο κατώτατο τμήμα της εργασιακής ιεραρχίας, τείνουν να αντιμετωπίζονται συλλήβδην ως *πρώτη ύλη*, ως απλά και αντικαταστάσιμα στοιχεία ενός παραγωγικού μηχανισμού η χρήση (ή η μη-χρήση) των οποίων υπαγορεύεται από τις προοπτικές αξιοποίησης. Είναι σ' αυτό το σημείο που οι παράνομοι μετανάστες-τριες «συναντούν» το προλεταριάτο. Ευρισκόμενοι-ες στον κοινωνικό πυθμένα, χωρίς καμιά ρητά αναγνωρισμένη θέση και δικαίωμα, εκτός ίσως από τη μη-θέση του παρία, τείνουν να αντιμετωπίζονται *απλώς* ως ρευστή εργασιακή δύναμη η οποία σε συνθήκες κρίσης όπως οι σημερινές, *απλώς* πλεονάζει.

Μια διαφορετική, αλλά εσωτερικά συνδεδεμένη με την προηγούμενη, εκδοχή ομογενοποίησης που εγγράφει τη μετανάστευση στις μέριμνες του κράτους, είναι εκείνη διαμέσου της οποίας συγκροτείται ο πληθυσμός. Σύμφωνα με την προσέγγιση του M. Foucault, η σύγχρονη έννοια -και πραγματικότητα- του πληθυσμού συνιστά μια κρίσιμη διάσταση της βιοεξουσίας, εκείνου του ιστορικά συγκεκριμένου σχηματισμού εξουσίας που καθιστά την ίδια τη ζωή, ως βιολογική πραγματικότητα, αντικείμενο πολιτικής διακυβέρνησης. Η έννοια του πληθυσμού, άμεσα συνδεδεμένη με τη στατιστική, την κατ' εξοχήν κρατική επιστήμη, συγκροτείται όταν οι πιο διαφορετικές διαστάσεις της κοινωνικής και προσωπικής πραγματικότητας ανάγονται σε ένα κοινό ποσοτικό μέτρο. Οι συγκεκριμένοι άνθρωποι, νοούμενοι ως άτομα, αποτιμώνται από κοινού με τους υπόλοιπους πόρους του κράτους και καθίστανται αντικείμενο σχεδιασμού και διαχείρισης με στόχο τη βέλτιστη χρήση τους. Ιδωμένη έτσι, η διαρκής φροντίδα για τη μελέτη και τη διαχείριση του πληθυσμού συνιστά μια μορφή εμφάνισης της διαδικασίας αξιοποίησης έξω από την άμεση διαδικασία της παραγωγής. Η έννοια του πληθυσμού στη σύγχρονη εκδοχή της, όπως υποστηρίζει ο M. Foucault, εγγράφει τις κοινωνικές διαδικασίες στο πεδίο των φυσικών φαινομένων καθιστώντας τες προσβάσιμες μέσω της επιστήμης, η οποία είναι σε θέση να γνωρίζει τις ιδιότητες και τις κανονικότητες που προσιδιάζουν σ' αυτές. Με την αξιοποίηση αυτού του λόγου στο πεδίο της μετανάστευσης, οι μετανάστες-τριες, ήδη απ' τις απαρχές της επιστημονικής μελέτης των μεταναστεύσεων, γίνονται αντιληπτοί ως πληθυσμοί κινούμενοι από τη δυναμική της οικονομίας του κεφαλαίου, οι οποίοι

«εισρέουν» σε και «εκρέουν» από τις επικράτειες.

Όπως συμβαίνει και με την ανάλυση του K. Marx για το χρήμα και την παραγωγή αξίας, και οι αναλύσεις του M. Foucault για τον πληθυσμό αφορούν κοινωνικές πραγματικότητες πολύ ευρύτερες εκείνων που σχετίζονται με τη μετανάστευση. Επιπλέον, δεν πρέπει να υποτιμώνται οι βαθιές διαφορές που χωρίζουν τις προσεγγίσεις των δύο στοχαστών. Ωστόσο, αυτό που προτείνει η παρούσα διατριβή είναι πως, παρά τις διαφορές, είναι δυνατός ένας ορισμένος «διάλογος» μεταξύ κάποιων πλευρών του έργου τους. Πιο συγκεκριμένα, η συνθήκη της μεταναστευτικής παρανομίας επιτρέπει στη βιοπολιτική του πληθυσμού να «διασταυρωθεί» με το προλεταριάτο. Είναι στο καθεστώς ριζικού αποκλεισμού το οποίο σφραγίζει τη μεταναστευτική παρανομία που μπορεί να γίνει καθαρότερα -με την έννοια της απόσταξης- αντιληπτό το εύρος των συνεπειών που έχουν οι διαδικασίες και οι κοινωνικές σχέσεις που πραγματεύτηκαν οι δύο στοχαστές.

Μολονότι το προλεταριάτο δεν αποτελείται μόνον από «παράνομους» μετανάστες-τριες και μολονότι όλοι και όλες, πολίτες και «ξένοι», υπάγονται στην κατηγορία του πληθυσμού, είναι στο εσωτερικό αυτής της παρανομίας που μπορεί σήμερα να εντοπιστεί σε πλήρη εκτύλιξη η διαδικασία αναγωγής των ανθρώπινων υποκειμένων σε όντα στερημένα από κάθε δημόσια αναγνώριση και δικαίωμα, σε αντικαταστάσιμα αντικείμενα προς διαχείριση. Απ' αυτή την άποψη, οι «λαθρομετανάστες-τριες» τείνουν να μετατραπούν σε *απλώς* προλετάριους με την πιο αυστηρή έννοια, δηλαδή σε ανθρώπους αποστερημένους από κάθε άλλη δυνατότητα επιβίωσης πέραν της, με όποιον τρόπο και όταν αυτό είναι δυνατό, πώλησης του μόνου εμπορεύματος που διαθέτουν, της εργασιακής τους δύναμης. Αποκλεισμένοι από κάθε δημόσια αναγνωρισμένη πολιτική κοινότητα και τοποθετημένοι στο έσχατο σημείο της κοινωνικής ιεραρχίας, οι «λαθραίοι-ες» εισέρχονται στη συνθήκη του να αντιμετωπίζονται ως *απλώς* πληθυσμός.

Επίλογος: για τη διατριβή και πέραν αυτής

Οι «λαθρομετανάστες-τριες» αποτελούν την πιο «καθαρή» και άμεσα αντιληπτή εκδοχή ξένου στη σύγχρονη Ελλάδα. Αν όμως η μεταναστευτική παρανομία συνιστά μια βίαιη διαδικασία κοινωνικής παραγωγής, τότε δεν υπάρχει τίποτα το εγγενώς παράνομο στους ίδιους τους παράνομους μετανάστες. Η συνθήκη στην οποία υπάγονται δεν αφορά μόνο τους ίδιους αλλά και τους «κανονικούς» πολίτες, εφόσον και τα δύο αντιτιθέμενα μέρη παράγονται διαμέσου ιστορικά συγκεκριμένων

διαιρετικών πρακτικών. Η ιδιαίτερη κοινωνική ποιότητα του κάθε μέρους συγκροτείται κατ' αντιπαράθεση προς την άλλη και εκείνοι που διαχωρίζονται, συνδέονται επίσης διαμέσου της πρακτικής του διαχωρισμού τους. Ακολουθώντας τον G. Simmel (2004[1908]: 171, 176), είναι ανάγκη να υπενθυμίσουμε εκ νέου ότι ο ξένος είναι τμήμα της ομάδας από την οποία αποκλείεται και υπ' αυτή την έννοια, η κατάσταση στην οποία βρίσκεται δεν πρέπει να θεωρείται ως *αποκλειστικά δική του*.

Αυτό σημαίνει, επίσης, πως δεν υπάρχει και τίποτα το εγγενώς και αιωνίως «κανονικό» στους «κανονικούς» πολίτες. Κατ' αναλογία προς τη διατύπωση του Α. Λύτρα (2004: 26) για τη σχέση φτώχειας και πλούτου, μπορούμε να ισχυριστούμε πως η μεταναστευτική παρανομία και το καθεστώς του «κανονικού» Έλληνα πολίτη «συμπλέκονται σε ένα αλληλένδετο δίπολο και η ερμηνεία της υπόστασης των φορέων της μιας κατάστασης βρίσκεται στη συνθήκη των φορέων της άλλης». Η έμπρακτη κριτική του ενός μέρους προϋποθέτει και συνεπάγεται την κριτική του άλλου καθώς και της βίαιης σχέσης διαμέσου της οποίας συγκροτούνται και τα δύο. Η «λαθρομετανάστευση» και τα ανθρώπινα υποκείμενα που υπάγονται στη συνθήκη της, οι «λαθρομετανάστες», αποτελούν σήμερα την πιο οξεία διάσταση εκείνου του παγκόσμιου ως προς την έκτασή του απαρτχάιντ για το οποίο κάνει λόγο ο E. Balibar (1996· 2010) και το οποίο διαχωρίζει την ανθρωπότητα σε αυτούς-ές που λογίζονται ως πλήρως άνθρωποι και σε εκείνους-ες που λογίζονται ως κάτι λιγότερο από άνθρωποι.

Η εστίαση στη συγκρότηση της μεταναστευτικής παρανομίας έθεσε εκτός του πεδίου της έρευνας τη λεγόμενη «δεύτερη γενιά», τους ανθρώπους δηλαδή που, μολονότι γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή ζουν σ' αυτήν από πολύ μικρή ηλικία, συνεχίζουν να αντιμετωπίζονται και από το κράτος αλλά και από ένα αρκετά μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας ως κατ' ουσίαν ξένοι-ες. Μολονότι όσοι ανήκουν στη «δεύτερη γενιά» δεν εμπίπτουν γενικά στην κατηγορία των παρανόμων μεταναστών, είναι πολύ πιθανό να «εκπέσουν» σ' αυτήν εφόσον με την ενηλικίωσή τους πάψουν να πληρούν τα κριτήρια νομιμοποίησης της παρουσίας τους στην ελληνική επικράτεια. Στο σημείο αυτό θεωρώ αναγκαία, εν είδει παρέκβασης, μια μικρή αναφορά σ' αυτή την κοινωνική κατηγορία, η οποία μπορεί να φωτίσει τη διαίρεση που αποτέλεσε το κατ' εξοχήν αντικείμενο της παρούσας διατριβής, εκείνη μεταξύ Ελλήνων και «παράνομων ξένων».

Η ιδιαιτερότητα της συνθήκης στην οποία βρίσκεται η δεύτερη γενιά έγκειται, εν ολίγοις, στο ότι μας επιτρέπει να καταστήσουμε ορατό ένα κρίσιμο μεταίχμιο,

ακριβέστερα ένα σημείο «βραχυκυκλώματος» αυτής της διαίρεσης. Οι άνθρωποι αυτοί είναι ταυτοχρόνως *και* ντόπιοι *και* ξένοι, κάτι που ισοδυναμεί επίσης με το να μην είναι ακριβώς *ούτε* ντόπιοι, *ούτε* ξένοι. Γεννήθηκαν εδώ, μεγάλωσαν (και μεγαλώνουν) εδώ, πηγαίνουν σχολείο εδώ, ζουν και δουλεύουν εδώ, αλλά γίνονται ταυτόχρονα αντιληπτοί ως «μακρινοί», κάτι που πιστοποιείται και από την νομικό-πολιτική τους κατάσταση, η οποία είναι αυτή του αλλοδαπού. Πρόκειται, αναμφισβήτητα, για μιαν ιδιαίτερα σκληρή πραγματικότητα, αφού, αν και «δεν χωράει ακριβώς» στην κυρίαρχη ταξινόμηση, η συγκεκριμένη κατηγορία συνεχίζει να υφίσταται τη βία αυτής της ταξινόμησης. Παρά τη βία, όμως, που συνεπάγεται αυτή η συνθήκη, ή ίσως και εξ αιτίας της, μας δίνει τη δυνατότητα να σκεφτούμε την ίδια την ταξινόμηση μεταξύ ντόπιου πολίτη και παράνομου ξένου ως πρόβλημα.

Η διατύπωση ενός προβλήματος δεν καθορίζει εκ των προτέρων καμιά συγκεκριμένη απάντηση. Προσδιορίζει, ωστόσο, έναν ορίζοντα πιθανών κατευθύνσεων για την πραγμάτευσή του. Η τοποθέτηση της ίδιας της παραγωγής της μεταναστευτικής παρανομίας στη θέση του προβλήματος στηρίζεται σε και στηρίζει την αξίωση κατάργησης της βίας, της ιεράρχησης και του ριζικού αποκλεισμού που αυτή συνεπάγεται. Η κατάργηση, όμως, μιας κοινωνικής συνθήκης μπορεί να γίνει νοητή μόνον ως κατάργηση όλων εκείνων των συνθηκών που την επιτρέπουν και την καθιστούν «αναγκαία».

Η επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε στην ανά χείρας διατριβή δεν κατατείνει σε κανένα σχέδιο κρατικής διαχείρισης της «παράνομης» μετανάστευσης. Αυτό δεν σημαίνει πως η κρατική διαχείριση και οι πολιτικές για τη μετανάστευση είναι αδιάφορες ή χωρίς συνέπειες, ούτε πως οι αγώνες των «παράνομων» μεταναστών-τριών είναι ανίκανοι να επιφέρουν βελτιώσεις στις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας τους ή την αναγνώριση κάποιων, έστω, δικαιωμάτων. Σημαίνει πως είναι αδύνατο με τα μέσα της κρατικής ισχύος να αμφισβητηθεί μια πραγματικότητα, η ύπαρξη της οποίας προϋποθέτει την ύπαρξη και ισχύ του κράτους.

Πραγματευόμενη το αντικείμενό της με όρους σχέσεων εξουσίας και βίαιης ιεράρχησης, η διατριβή τοποθετείται στο έδαφος των αγώνων για την κατάργηση των ανισοτήτων, της εκμετάλλευσης και της καταπίεσης. Από τις εξεγέρσεις στα στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταναστών στην Ελλάδα, την Ιταλία, την Αυστραλία, σε διάφορα μήκη και πλάτη του πλανήτη, μέχρι τον αγώνα των εργατών στις φυτείες φράουλας της Μανωλάδας του Νομού Ηλείας και τις διαδηλώσεις των παράνομων μεταναστών στους δρόμους της Καλιφόρνια, είναι η έμπρακτη αμφισβήτηση του

καθεστώτος του «παράνομου» μετανάστη-τριας αυτή που ανοίγει το δρόμο της αμφισβήτησής της και στο επίπεδο της καθαυτό εννοιολογικής εργασίας. Στα προβλήματα που θέτουν αυτοί οι αγώνες θέλει να δοκιμάσει τη χρησιμότητά της η παρούσα μελέτη. Χωρίς να παραβλέπει το τεράστιο χάσμα που χωρίζει τη ζωντανή εμπειρία της μεταναστευτικής παρανομίας από την πραγμάτευσή της στο πλαίσιο μιας διδακτορικής διατριβής, επιδιώκει από τη δική της ιδιαίτερη θέση να συνεισφέρει στην αμφισβήτησή αυτής της συνθήκης. Αναλύοντάς την ως κοινωνική παραγωγή, η διατριβή τρέφει τη χαμηλόφωνη αλλά ανυποχώρητη ελπίδα μιας διαφορετικής διαμόρφωσης του κοινωνικού βίου, στην οποία η εν λόγω κατηγορία και οι ευρύτερες κοινωνικές σχέσεις που την καθιστούν δυνατή θα έχουν εκλείψει.

Βιβλιογραφία

Αγγλόφωνη

Adamson, Morgan, «The human capital strategy», *ephemera: theory & politics in organization*, 9(4), 2009, σσ. 271-284.

Amnesty International, *The Dublin II Trap: Transfers o f Asylum-Seekers to Greece*, London, Amnesty International Publications, 2010a.

Amnesty International, *Greece: Irregular Migrants and Asylum-Seekers Routinely Detained in Substandard Conditions*, London, Amnesty International Publications, 2010b.

Andrijasevic, Rutvica, Walters, William, «The International Organization for Migration and the International Government of Borders», *Society and Space-Environment and Planning D*, 28(6), 2010, σσ. 977-999.

Baldwin-Edwards, Martin, «The Emerging European Immigration Regime: Some Reflections on Implications for Southern Europe», *Journal of Common Market Studies*, 35(4), 1997, σσ. 497-519.

Baldwin-Edwards, Martin, «Albanian Emigration and the Greek Labour Market: Economic Symbiosis and Social Ambiguity», *South-East Europe Review*, 1, 2004, σσ. 51-66.

Baldwin-Edwards, Martin, «Towards a Theory of Illegal Migration: Historical and Structural Components», *Third World Quarterly*, 29(7), 2008, σσ. 1449-1459.

Baldwin-Edwards, Martin, Apostolatou, Katerina, «Greece», στο Heinz, Fassmann, Ursula, Reeger και Wiebke, Sievers (επιμ.), *Statistics and Reality: Concepts and*

Measurments of Migration in Europe, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2009, σσ. 233-262.

Balibar, Etienne, «*Es Gibt Keinen Staat in Europa*: Racism and Politics in Europe Today» (ανακοίνωση στο συνέδριο *Migration and Racism*, Αμβούργο, 27-30 Σεπτεμβρίου 1990), *New Left Review*, I(186), 1991, σσ. 5-19.

Balibar, Etienne, «Is European Citizenship Possible?», *Public Culture*, 8(2), 1996, σσ. 355-376.

Balibar, Etienne, «At the borders of Citizenship: A Democracy in Translation?», *European Journal of Social Theory*, 13(3), 2010, σσ. 315-322.

Bauman, Zygmunt, *Liquid Modernity*, Cambridge UK-Malden USA, Polity Press, 2000.

Bigo, Didier, Guild, Elspeth, «Introduction: Policing in the Name of Freedom», στο Didier, Bigo, Elspeth, Guild (επιμ.), *Controlling Frontiers: Free Movement Into and Within Europe*, Hunts, Ashgate, 2005, σσ. 1-13.

Bigo, Didier, Guild, Elspeth, «Policing at a Distance: Schengen Visa Policies», στο Didier, Bigo, Elspeth, Guild (επιμ.), *Controlling Frontiers: Free Movement Into and Within Europe*, Hunts, Ashgate, 2005, σσ. 233-263.

Billet, Carol, «EC Readmission Agreements: A Prime Instrument of the External Dimension of the EU's Fight against Irregular Immigration. An Assessment after Ten Years of Practice», *European Journal of Migration and Law*, 12(1), 2010, σσ. 45-79.

Black, Richard, «Breaking the Convention: Researching the "Illegal" Migration of Refugees to Europe», *Antipode*, 35(1), 2003, σσ. 34-54.

Bojadžijev, Manuela, «Does Contemporary Capitalism needs Racism?», στο http://translate.eipcp.net/strands/02/bojadzijev-strands01en#redir, προσβάσιμο στις 06-09-2012.

Bonefeld, Werner, «The Capitalist State: Illusion and Critique», στο Werner, Bonefeld (επιμ.), *Revolutionary Writing: Common Sense Essays in Post-Political Politics*, Brooklyn New York, Autonomedia, 2003, σσ. 201-218.

Boswell, Christina, *European Migration Policies in Flux: Changing Patterns of Inclusion and Exclusion*, London-Malden, Blackwell Publishing & The Royal Institute of International Affairs, 2003.

Boutang, Yann Moulier, Ewenzyck, Pierre, «Immigration: The Blockage of Mobility in the Mediterranean Basin» (μτφ. Harry Cleaver-Danielle Jaussaud), αρχικά στο *Critique de l' Economie Politique*, Nouvelle Serie, 3 1978, διαθέσιμο στο https://webspace.utexas.edu/hcleaver/www/357L/moulierblockage.pdf, προσβάσιμο στις 18-04-2011.

Brown, Wendy, *Politics out of History*, Princeton New Jersey, Princeton University Press, 2001.

Brown, Wendy, *Walled States, Waning Sovereignty*, New York, Zone Books, 2010.

Butler, Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, New York & London, Routledge, 1997a.

Butler, Judith, *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford California, Stanford University Press, 1997b.

Castells, Manuel, «Immigrant Workers and Class Struggles in Advanced Capitalism: the Western European Experience», *Politics and Society*, 5, 1975, σσ. 33-66.

Castells, Manuel, *The Information Age: Economy, Society, and Culture Volume I*, *The Rise of the Network Society*, Malden MA-Oxford, Wiley-Blackwell, 1996.

Castles, Stephen, Kosack, Godula, «The Function of Labour Immigration in Western European Capital», *New Left Review*, I(73), 1972, σσ. 3-21.

Castles, Stephen, *Ethnicity and Globalization: From Migrant Worker to Transnational Citizen*, London-Thousand Oaks-New Delhi, Sage Publications, 2000.

Castles, Stephen, Miller, Mark J., *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Hampshire-New York, Palgrave Macmillan, 2009.

Cavounidis, Jennifer, «Migration in Southern Europe and the Case of Greece», *International Migration*, 40(1), 2002, σσ. 45-70.

Cavounidis, Jennifer, «Labor Market Impact of Migration: Employment Structures and the Case of Greece», *International Migration Review*, 40(3), 2006, σσ. 635-660.

Clogg, Richard, *A Concise History of Greece*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

Cornelius, Wayne A., Martin, Philip L. και Hollifeld, James F. (επιμ.), *Controlling Immigration: A Global Perspective*, Stanford-California, Stanford University Press, 1994.

Coutin, Susan Bibler, «Confined within: National territories as zones of confinement», *Political Geography*, 29(4), 2010, σσ. 200-208.

Curtis, Bruce, «Foucault on Governmentality and Population: The Impossible Discovery», *The Canadian Journal of Sociology*, 27(4), 2002, σσ. 505-533.

Dauvergne, Catherine, *Making People Illegal: What Globalization Means for Migration and Law*, New York, Cambridge University Press, 2008.

De Genova, Nicholas, «Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life», *Annual Review of Anthropology*, 31, 2002, σσ. 419-47.

De Genova, Nicholas, «The Legal Production of Mexican/Migrant "Illegality"», *Latino Studies*, 2(2), 2004, σσ. 160-185.

Denning, Michael, «Wageless Life», *New Left Review*, 66, 2010, σσ. 79-97.

Düvell, Franck, «Paths into Irregularity: The Legal and Political Construction of Irregular Migration», *European Journal of Migration and Law*, 13(3), 2011, σσ. 275-295.

Fairclough, Norman, *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, London-New York, Routledge, 2003.

Fairclough, Norman, Graham, Phil, Lemke, Jay και Wodak, Ruth, «Introduction», *Critical Discourse Studies*, 1(1), 2004, σσ. 1-7.

Fakiolas, Rossetos, King Russell, «Emigration, Return, Immigration: A Review and Evaluation of Greece's Postwar Experience of International Migration», *International journal of Population Geography*, 2(2), 1996, σσ. 171-190.

Fargues, Philippe, «Work, Refuge, Transit: An emerging Pattern of Irregular Immigration South and East of the Mediterranean», *International Migration Review*, 43(3), 2009, σσ. 544-577.

Finotelli, Claudia, Sciortino, Giuseppe, «The Importance of Being Southern: The Making of Policies of Immigration Control in Italy», *European Journal of Migration and Law*, 11(2), 2009, σσ. 119-138.

Foucault, Michel, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France* 1977-1978, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2007[2004].

FRONTEX, *Annual Risk Analysis 2012*, FRONTEX, Warsaw, 2012.

Geddes, Andrew, *The Politics of Migration and Immigration in Europe*, London-Thousand Oaks-New Delhi, Sage Publications, 2003.

Gill, Rosalind, «Discourse Analysis», στο Martin W., Bauer, George, Gaskell (επιμ.), *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: a Practical Handbook*, London, Sage Publications, 2000, σσ. 172-190.

Glick Schiller, Nina, «A Global Perspective on Migration and Development», *Social Analysis*, 53(3), 2009, σσ. 14-37.

Glytsos, Nickolas P., Katseli, Louka T., «Greek Migration: The Two Faces of Janus», στο, Claus F., Zimmermann (επιμ.), *European Migration: What Do We Know?*, Oxford-New York, Oxford University Press, 2005, σσ. 337-388.

González-Enríquez, Carmen, Triandafyllidou, Anna, «Introduction: Comparing the New Hosts of Southern Europe», *European Journal of Migration and Law*, 11(2), σσ. 109-118.

Gordon, Todd, «Towards an anti-racist Marxist state theory: A Canadian case study», *Capital & Class*, 31(1), 2007, σσ. 1-29.

Guild, Elspeth, «Discretion, Competence and Migration in the European Union», *European Journal of Migration and Law*, 1(1), 1999, σσ. 61-87.

Guild, Elspeth, «The Legal Framework: Who is Entitled to Move?», στο Didier, Bigo Elspeth, Guild (επιμ.), *Controlling Frontiers: Free Movement Into and Within Europe*, Hunts, Ashgate, 2005, σσ. 14-48.

Haidinger, Bettina, *Migration and Irregular Work in Europe: Literature Review* (Work Package 3), Undocumented Workers Transitions (EU Sixth Framework Programme), Vienna, 2007.

Hall, Stuart, «The Work of Representation», στο Stuart, Hall (επιμ.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London, Sage Publications, 1997, σσ. 15-69.

Hall, Stuart, «Foucault: Power, Knowledge and Discourse», στο Margaret, Wetherel,

Stephanie, Taylor και Simeon J., Yates (επιμ.), *Discourse Theory and Practice: A Reader*, London, Sage Publications, 2001, σσ. 72-81.

Hirschon, Renée, «The Consequences of the Lausanne Convention: An Overview», στο Renée, Hirschon (επιμ.), *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey*, New York-Oxford, Berghahn Books, 2003, σσ. 13-20.

Human Development Report 2009, *Overcoming Barriers: Human mobility and development*, New York, United Nation Development Programme, 2009.

Ibrahim, Maggie, «The Securitization of Migration: A Racial Discourse», *International Migration*, 43(5), 2005, σσ. 163-187.

International Centre for Migration Policy Development, *Regularisations in Europe (REGINE): Study on practices in the area of regularisation of illegally staying third-country nationals in the Member States of the EU* (τελική έκθεση), Vienna, 2009.

IOM, «International Migration Data and Statistics», στο *World Migration Report 2005: Cost and Benefits of International Migration*, Geneva, International Organization for Migration, 2005, σσ. 377-421.

IOM, *World Migration Report 2010: The Future of Migration. Building Capacities for Change*, Geneva, International Organization of Migration, 2010.

Iosifides, Theodoros, «Immigrants in the Athens Labour Market: A Comparative Study of Albanians, Egyptians and Filipinos» στο, Russell, King, Richard, Black (επιμ.), *Southern Europe and the New Immigrations*, Brighton, Sussex Academic Press, 1997, σσ. 26-50.

Jandl, Michael, «The Estimation of Illegal Migration in Europe», *Studi Emigrazione/Immigration Studies*, XLI(153), 2004, σσ. 141-55.

Jessop, Bob, *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Cambridge UK, Polity Press, 1990.

Kanellopoulos, Konstantinos, Gregou, Maria, και Petralias, Athanassios., *Size, Profile and Labour Market Analysis of Immigration in Greece*, Αθήνα, ΚΕΠΕ (Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών), 2009.

Kasimis, Charalambos, «Illegal Immigration in the Midst of Crisis», *Migration Information Source: Fresh Thought*, *Authoritative Data, Global Reach* (ηλεκτρονική έκδοση του Migration Policy Institute), Μάρτιος 2012, στο http://www.migrationinformation.org/Profiles/print.cfm?ID=884, προσβάσιμο στις 03-11-2012.

King, Russell, Fielding, Anthony και Black, Richard, «The International Migration Turnaround in Southern Europe», στο Russell, King, Richard, Black (επιμ.), *Southern Europe and the New Immigrations*, Brighton, Sussex Academic Press, 1997, σσ. 1-25.

King, Russell, «Southern Europe in the Changing Global Map of Migration», στο Russell, King, Gabriella, Lazaridis και Charalambos, Tsardanidis (επιμ.) *Eldorado or Fortess? Migration in Southern Europe*, Hampshire-New York, Palgrave Macmillan, 2000, σσ. 3-26.

Koutrolikou, Penny, Siatitsa, Dimitra, «The Construction of a "Public" Discourse for Athens Centre: Media, Migrants and Inner-City Regeneration», ανακοίνωση στο συνέδριο *RC21*, Άμστερνταμ, 7-9 Ιουλίου 2011, στο http://encounterathens.wordpress.com/2012/08/10/the-construction-of-a-public-discourse-for-athens-centre-media-migrants-and-inner-city-regeneration/, προσβάσιμο στις 01-07-2013.

Lafazani, Olga, «Context Analysis and Methodology Review Report», επισκόπηση δημοσιευμένη το 2010 στα πλαίσια του προγράμματος Ge.M.IC. (Gender-Migration-Intercultural Interaction), στο http://www.gemic.eu/wp-content/uploads/2009/04/greece-wp2.pdf, προσβάσιμο στις 07-08-2012.

Lee, Everett S., «A Theory of Migration», *Demography*, 3(1), 1966, σσ. 47-57.

Lianos, Theodoros P., Kanellopoulos, Kostas, Gregou, Maria, Gemi, Eda και Papakonstantinou, Panagiota, «Estimate of the illegal immigrant population in Greece», Αθήνα, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Απρίλης 2008.

Majcher, Isabella, "'Crimigration' in the European Union through the Lens of Immigration Detentrion", Global Detention Project Working Paper No.6, 2013, στο http://www.globaldetentionproject.org/fileadmin/publications/Crimmigration_EU_final.pdf, προσβάσιμο στις 17-10-2013.

Maroukis, Thanos, *Undocumented Migration: Counting the Uncountable. Data and Trends across Europe* (Εκθεση σε επίπεδο χώρας για το Πρόγραμμα Clandestino), Δεκέμβρης 2008 - αναθεωρημένη εκδοχή Ιούλιος 2009, στο http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/10/clandestino_report_greece_final_3.pdf, προσβάσιμο στις 18-04-2011.

Martin, Philip, Abella, Manolo, «Migration and Development: The Elusive Link at the GFMD», *International Migration Review*, 43(2), 2009, σσ. 431-439.

Marx, Karl, «Critical Notes on the Article "The King of Prussia and Social Reform. By a Prussian"», στο Karl, Marx, *Early Writings* (εισ. Lucio Colletti), Middlesex-London-New York, Penguin Books-New Left Review, 1984[1844], σσ. 401-420.

Marx, Karl, Engels, Friedrich, «The Communist Manifesto», στο Leo, Panitch, Colin Leys (επιμ.), *The Communist Manifesto Now: Socialist Register 1998*, Nr. Woodbridge, Suffolk-Atlantic Highlands, New Jersey, Merlin Press-Humanities Press, 1998, σσ. 240-268.

Massey, Douglas, Arango, Joakin, Hugo, Graeme, Kouaouci, Ali, Pellegrino, Adela και Taylor, J. Edward, *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford, Clarendon Press, 2006.

Massey, Douglas, «Undocumented Migration from Latin America in an Era of Rising U.S. Enforcement», *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 630(1), 2010, σσ. 294-321.

Mazower, Mark, *The Balkans*, London, Phoenix Press, 2000.

Mezzadra, Sandro, «The Right to Escape», *ephemera: theory and politics in organization*, 4(3), 2004, σσ. 267-275.

Mezzadra, Sandro, Neilson, Brett, «Border as Method, or, the Multiplication of Labor, 2008, στο http://eipcp.net/transversal/0608/mezzadraneilson/en, προσβάσιμο στις 09-09-2011.

Mezzadra, Sandro, «The Gaze of Autonomy: Capitalism and Migration and Social Struggles» (μτφ. Rodrigo Nunes), στο Vicky, Squire (επιμ.), *The Contested Politics of Mobility: Borderzones and Irregularity*, London, Routledge, 2011, σσ. 121-142.

Mezzadra, Sandro, Neilson, Brett, «Borderscapes of Differential Inclusion: Subjectivity and Struggles on the Threshold of Justice's Excess», στο Etienne Balibar, Sandro, Mezzadra και Ranabir, Samaddar (επιμ.), *The Borders of Justice*, Philadelphia Pensylvania, Temple University Press, 2012, σσ. 181-203.

Midnight Noters and Friends, «Migration, Movements, Wages and War in the Americas: Reasons for Unity on May Day 2006 – And After», στο http://www.midnightnotes.org/wages-migration-mayday.html, προσβάσιμο στις 05-09-2012.

Miller, Mark J., «Illegal Migration», στο Robin, Cohen (επιμ.), *The Cambridge Survey of World Migration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, σσ. 537-540.

Noll, Gregor, «Why Human Rights Fail to Protect Undocumented Migrants», *European Journal of Migration and Law*, 12(2), 2010, σσ. 241-272.

OECD, *International Migration Outlook 2013*, OECD Publishing, 2013, στο http://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook-2013-en, προσβάσιμο στις 20-06-2013.

Oelgemöller, Christina, «"Transit" and "Suspension": Migration Management or the Metamorphosis of Asylum-Seekers into "Illegal" Immigrants», *Journal of Ethnic and Migration*, 37(3), 2011, σσ. 407-424.

Ong, Aihwa, *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*, Durham-London, Duke University Press, 1999.

Ong, Aihwa, *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*, Durham-London, Duke University Press, 2006.

Papademetriou, Demetrios G., «Managing International Migration Better: Principles and Perspectives for Gaining More from Migration», 2004, στο http://www.integration-in-deutschland.de/nn_1522666/SharedDocs/Anlagen/DE/Migration/Downloads/Zuwanderungsrat/exp-demetrious-zuwander, προσβάσιμο στις 10/10/2011.

Papadopoulos, Dimitris, Stephenson, Niamh και Tsianos, Vassilis, *Escape Routes: Control and Subversion in the 21st Century*, London-An Arbor, Pluto Press, 2008.

Papastergiadis, Nikos, «The Invasion Complex: The Abject Other and Spaces of Violence», *Geografiska Annaler*, 88(4), 2006, σσ. 429-442.

Papastergiadis, Nikos, «Wars of Mobility», *European Journal of Social Theory*, 13(3), 2010, σσ. 343-361.

Parla, Ayse, «Undocumented Migrants and the Double Binds of Rights Claims», *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 22(1), 2011, σσ. 64-89.

Peixoto, João, «Migrant Smuggling and Trafficking in Portugal: Immigrants, Networks, Policies and Labour Markets since the 1990s», στο Corrado, Bonifazi,

Marek, Okolski, Jeannette, Schoorl και Patrick, Simon (επιμ.), *International Migration in Europe: New Trends and New Methods of Analysis*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008, σσ. 65-86.

Peixoto, João, Sabino, Catarina και Abreu, Alexandre, «Immigration Policies in Portugal: Limits and Compromise in the Quest for Regulation», *European Journal for Migration and Law*, 11(2), 2009, σσ. 179-197.

Portes, Alejandro, «Introduction: Toward a Structural Analysis of Illegal (Undocumented) Immigration», *International Migration Review*, 12(4), 1978, σσ. 469-484.

Potter, Jonathan, Wetherell, Margaret, «Unfolding Discourse Analysis», στο Margaret, Wetherel, Stephanie, Taylor και Simeon J., Yates (επιμ.), *Discourse Theory and Practice: A Reader*, London, Sage Publications, 2001, σσ. 198-209.

Pro Asyl, *"The truth may be bitter, but it must be told": The Situation of Refugees in the Aegean and the Practices of the Greek Coast Guard*, Frankfurt-Main, Pro Asyl, 2007.

Psimmenos, Iordanis, Georgoulas, Stratos, «Migration Pathways: A Historic, Demographic and Policy Review of the Greek Case», στο *Migration Pathways: A Historic, Demographic and Policy Review of Four European Countries*, (έκθεση για το πρόγραμμα "Does Implementation Matter? Informal Administration Practices and Shifting Immigrant Strategies in Four Member States" (IAPASIS), Brussels, European Commission Research Directorate, 2001, στο http://www.eui.eu/RSCAS/Research/IAPASIS/IAPASISfinal.pdf, προσβάσιμο στις 05-11-2012.

Pupavac, Vanessa, «Refugee Advocacy, Traumatic Representations and Political Disenchantment», *Government and Opposition*, 43(2), 2008, σσ. 270-292.

Ravenstein, E. G., «The Laws of Migration», *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 1889, σσ. 241-305.

Romaniszyn, Krystyna, «Clandestine Labour Migration from Poland to Greece, Spain and Italy: Anthropological Perspectives», στο Russell, King, Gabriella, Lazaridis και Charalambos, Tsardanidis (επιμ.) *Eldorado or Fortess? Migration in Southern Europe*, Hampshire-New York, Palgrave Macmillan, 2000, σσ. 125-144.

Rystad, Goran, «Immigration History and the Future of International Migration», *International Migration Review*, 26(4), 1992, σσ. 1168-1199.

Sacchetto, Devi, «Offshore Outsourcing and Migration: The South-Eastern and Central-Eastern Case», *the commoner* (ηλεκτρονικό περιοδικό), 12, 2007, σσ. 9-21, στο http://www.commoner.org.uk/12sacchetto.pdf, προσβάσιμο στις 06-09-2012.

Said, Edward W., *Orientalism*, London, Penguin Books, 2003[1978].

Shapiro, Michael, «Textualizing Global Politics», στο Margaret, Wetherel, Stephanie, Taylor και Simeon J., Yates (επιμ.), *Discourse Theory and Practice: A Reader*, London, Sage Publications, 2001, σσ. 318-323.

Schinkel, Willem, «"Illegal Aliens and the State, or: Bare Bodies vs the Zombie, *International Sociology*, 24(6), 2009, σσ. 779-806.

SOPEMI, *International Migration Outlook*, Paris, OECD Publishing, 2009, στο http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2009_migr_outlook-2009-en, προσβάσιμο στις 20-06-2013.

Soysal Nuhoğlu, Yasemin, *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1994.

Tapinos, Georges, «Clandestine Immigration: Economic and Political Issues», στο OECD/SOPEMI, *Trends in International migration*, Paris, OECD Publications, 1999, σσ. 229-51.

Taylor, Lisa, Willis, Andrew, *Media Studies: Texts, Institutions and Audiences*,

Oxford UK, Blackwell Publishers, 1999.

Teitelbaum, Michael S., Winter, Jay, *A Question of Numbers: High Migration, Low Fertility, and the Politics of National Identity*, New York, Hill & Wang-A Division of Farrar, Straus, Giroux, 1998.

Torpey, John, «Coming and Going: on the State Monopolization of the Legitimate "Means of Movement"», *Sociological Theory*, 16(3), 1998, σσ. 239-259.

Torpey, John, *The Invention of Passport: Surveillance, Citizenship and the State*, Cambridge UK, Cambridge University Press, 2000.

Triandafyllidou, Anna, «Greek Immigration Policy at the Turn of the 21st Century. Lack of Political Will or Purposeful Mismanagement?», *European Journal of Migration and Law*, 11(2), 2009, σσ. 159-177.

Triandafyllidou, Anna, Veikou, Mariangela, «The Hierarchy of Greekness: Ethnic and National Considerations in Greek Immigration Policy», *Ethnicities*, 2(2), 2002, σσ. 189-208.

Wallerstein, Immanuel, «Citizens All? Citizens Some! The Making of the Citizen», *Διάλεξη εις μνήμην του E.P. Thompson*, Πανεπιστήμιο του Πίτσμπουργκ, 18 Απριλίου 2002, στον ιστότοπο του Fernard Braudel Center (Πανεπιστήμιο του Μπέρμινχαμ) http://www2.binghamton.edu/fbc/archive/iwepthomp.htm, προσβάσιμο στις 14-10-2013.

Xenos, Nicholas, «Refugees: The modern Political Condition», στο Michael J., Shapiro, Hayward R., Alker (επιμ.), *Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities*, Minneapolis-London, University of Minnesota Press, 1996, σσ. 233-246.

Zilberg, Elana, *Space of Detention: The Making of a Transnational Gang Crisis between Los Angeles and San Salvador*, Durham-London, Duke University Press, 2011.

Zimmermann, Claus F., «Introduction: What We Know About European Migration», στο Claus F. Zimmermann (επιμ.), *European Migration: What Do We Know?*, Oxford-New York Oxford University Press, 2005, σσ. 1-14.

Ελληνόφωνη

Αβραμίδη, Τριανταφυλλιά, Μαυρομμάτης, Γιώργος, «Η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου», στο Τζένη, Καβουνίδη, Χρήστος, Ράμμος (επιμ.), *Μεταναστευτική Πολιτική: Η Ευρωπαϊκή Εμπειρία*, Αθήνα, ΙΜΕΠΟ (Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής), 2007, σσ. 78-106.

Αδαμόπουλος, Αδάμ, «Μοντέλα ενσωμάτωσης μεταναστών. Η ευρωπαϊκή εμπειρία, η ελληνική περίπτωση», *Άτη: τετράμηνη έκδοση ψυχ-ιατρο-δικαστικής*, 4, 2012, σσ. 11-20.

Adorno, Theodor W., *Αρνητική διαλεκτική* (μτφ. Λευτέρης Αναγνώστου), Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006[1966].

Agamben, Giorgio, *Homo sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή* (μτφ. Παναγιώτης Τσιαμούρας), Αθήνα, Εκδόσεις Scripta, 2005[1995].

Αγκάμπεν, Τζιόρτζιο, «Εμείς οι πρόσφυγες» (μτφ. Άκης Γαβριηλίδης), *Πανοπτικόν: τετράδιο ολικής αντιπαράθεσης*, 11, 2008, σσ. 6-16.

Αλιβιζάτος, Νίκος, «"Έθνος" κατά "Λαού" μετά το 1940», στο Δ.Γ., Τσαούσης (επιμ.), *Ελληνισμός-ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1998.

Αμίτσης, Γαβριήλ, Λαζαρίδη, Γαβριέλλα, «Οι πολιτικές ρύθμισης της μετανάστευσης στην Ελλάδα», στο Γαβριήλ, Αμίτσης, Γαβριέλλα, Λαζαρίδη (επιμ.), *Νομικές και*

κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2001, σσ. 23-68.

Άρεντ, Χάννα, *Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa)* (μτφ. Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος), Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1986[1958].

Αυτόνομη πρωτοβουλία πολιτών, *Νοέμβρης '73: αυτοί οι αγώνες συνεχίζονται, δεν εξαγοράζονται, δεν δικαιώθηκαν*, Αθήνα, Έκδοση της Αυτόνομης πρωτοβουλίας πολιτών, 1983.

autonome antifa, *Επιτροπές κατοίκων: Κατάδυση στο μέλλον του ελληνικού φασισμού*, Αθήνα, autonome antifa, 2012.

Valluy, Jerôme, «Ευρώπη των στρατοπέδων: μια αυτοκρατορία απόρριψης που μετασχηματίζει τις περιφέρειές της», στο Σταύρος, Τομπάζος (επιμ.), *Ευρώπη ποια Ευρώπη; Κρίση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και εναλλακτικές πολιτικές* (μτφ. γαλλικών κειμένων Πάνος Αγγελόπουλος), Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον, 2008, σσ. 167-208.

Weber, Max, *Η πολιτική ως επάγγελμα* (εισ.-μτφ. Μ. Γ. Κυπραίος), Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1987[1919].

Βεντούρα, Λίνα, «Κράτος, έθνος και ομογένεια: 1974-2001», στο Μίλτος, Παύλου, Αθηνά Σκουλαρίκη (επιμ.), *Μετανάστες & Μειονότητες: Λόγος και πολιτικές*, Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2009, σσ. 105-140.

Βεντούρα, Λίνα, «Το "αμερικάνικο όνειρο" στην Πελοπόννησο: μετανάστευση και μετασχηματισμοί της τοπικής κοινωνίας», στο *Η πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα: αλλαγές και ανατροπές* (Επιστημονικό Συμπόσιο, 11-12 Δεκεμβρίου 2009), Αθήνα, Εκδόσεις της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 2012, σσ. 93-114.

.

Βόγλη, Ελπίδα, Μυλωνάς, Χάρης, «Έλληνες εισί… Στρατηγικές διαχείρισης επαναπατρισμένων ομογενών στη σύγχρονη Ελλάδα, 1990-2007», στο Μίλτος,

Παύλου, Αθηνά, Σκουλαρίκη (επιμ.), *Μετανάστες & Μειονότητες: Λόγος και πολιτικές*, Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2009, σσ. 353-396.

Βολόσινοφ, Βαλεντίν Ν., *Μαρξισμός και φιλοσοφία της γλώσσας* (πρλ.-μτφ. Βασίλης Αλεξίου), Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1998[1929].

Green, Nancy L., *Οι δρόμοι της μετανάστευσης: Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις* (μτφ. Δημήτρης Παρσάνογλου), Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας, 2004[2002].

Watson, Tony J., *Κοινωνιολογία, εργασία και βιομηχανία* (μτφ. Μαρία Ν. Καστανάρα), Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2005[1980].

Δραγώνα-Μονάχου, Μυρτώ, *Φιλοσοφία και ανθρώπινα δικαιώματα: Η φιλοσοφική προϊστορία, η πρωτοϊστορία και η ιστορία της έννοιας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η σύγχρονη προβληματική* (Τόμος Α), Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1986.

Έμκε-Πουλοπούλου, Ήρα, *Προβλήματα μετανάστευσης παλιννόστησης*, Αθήνα, Ινστιτούτο Μελέτης της Ελληνικής Οικονομίας (ΙΜΕΟ)-Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών (ΕΔΗΜ), 1986.

Έμκε-Πουλοπούλου, Ήρα, *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2007.

Ένγκελς, Φρίντριχ, *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1975[1884].

Engisch, Karl, *Εισαγωγή στη νομική σκέψη* (μτφ. Διονύσιος Δ. Σπινέλλης), Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1986[1956).

Edelman, Murray J., *Η κατασκευή του πολιτικού θεάματος* (μτφ. Αρχοντή Κόρκα), Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1999[1988].

Έργω(ν) εξύβριση, *Χώροι κράτησης μεταναστών: Τεχνικές εγκλεισμού και υποκειμενοποίηση*, Αθήνα, Έργω(ν) εξύβριση, 2008.

Simmel, Georg, «Παρέκβαση για τον ξένο» (μτφ. Φοίβη Δαλιάνη), στο Σπ., Γάγγας, Κ.Θ., Καλφόπουλος (επιμ.), *Georg Simmel: Περπλάνηση στη νεωτερικότητα*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2004[1908], σσ. 170-177.

Ζωγραφάκης, Σταύρος, Κόντης, Αντώνης και Μητράκος, Θεόδωρος, *Τα βήματα των μεταναστών στην ελληνικής οικονομία*, Αθήνα, ΙΜΕΠΟ, 2009.

Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Οι εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα* (ετήσια έκθεση 2008), Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2008.

Κανελλόπουλος, Κωνσταντίνος, Γρέγου, Μαρία και Πετραλιάς, Αθανάσιος, *Παράνομοι μετανάστες στην Ελλάδα: Κρατικές πολιτικές, τα χαρακτηριστικά και η κοινωνική τους θέση*, Αθήνα, ΚΕΠΕ (Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών), 2006.

Καρύδης, Βασίλης Χ., *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα: Ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1996.

Κασιμάτης, Γιώργος, *Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙ: οι λειτουργίες του κράτους* (Τεύχος Α), Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1980.

Κατρούγκαλος, Γεώργιος, Κοντιάδης, Ξενοφών, Κωστούλα, Μαριάννα, Μουσμούτη, Μαρία, Παπαθεοδώρου, Θεόδωρος και Χαμόδρακα, Ξένη, *Νομικές, Θεσμικές και Διοικητικές Διαστάσεις του Καθεστώτος Εισόδου και Παραμονής Μεταναστών στην Ελλάδα· Προκλήσεις και Προοπτικές Βελτίωσης: Μελέτη Συμβατότητας του Ελληνικού και του Ευρωπαϊκού Θεσμικού Πλασίου*, Αθήνα, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, 2004.

Κατσορίδας, Δημήτρης, Καψάλης, Αποστόλης, «Η σύγχρονη ελληνική μεταναστευτική πολιτική: περιεχόμενο και αποτελέσματα», *Τετράδια του ΙΝΕ*, 24, 2003, σσ. 13-33.

Caffentzis, George, *Η εργασία, η ενέργεια η κρίση και το τέλος του κόσμου: Σκέψεις για την εργασία, την τεχνολογία και την καπιταλιστική κρίση (1980-2000)*, Αθήνα, Αρχείο 71-αυτόνομο εργαστήρι έρευνας και αυτομόρφωσης, 2012.

Καψάλης, Απόστολος (επιμ.), *Αδήλωτη Απασχόληση και «Νομιμοποίηση» των Μεταναστών: Η πρόκληση της μεταναστευτικής πολιτικής*, Αθήνα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2007.

Κιτρομηλίδης, Πασχάλης Μ., «Οι Καταβολές του Ελληνικού Συνταγματισμού (1797-1827», στο Βουλή των Ελλήνων, *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975: Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα*, Αθήνα, Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, 2004, σσ. 15-24.

Clastres, Pierre, *Η κοινωνία ενάντια στο κράτος* (επιμ. Claude Lefort, μτφ. Κική Καψαμπέλη), Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1992.

Κοριά, Μπενζαμέν, *Ο εργάτης και το χρονόμετρο: τεϊλορισμός - φορντισμός και μαζική παραγωγή* (μτφ. Γιώργος Δαγιάντης, επιμ. Χριστίνα Σταματοπούλου), Αθήνα, Εκδόσεις Κομμούνα, 1985[1979].

Κούρτοβικ, Ιωάννα, «Μετανάστες: ανάμεσα στο δίκαιο και στη νομιμότητα (Δελτίο εγκληματικότητας), στο Μίλτος, Παύλου, Δημήτρης, Χριστόπουλος *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2004, σσ. 163-198.

Κρητικίδης, Γιώργος, «Η μετανάστευση στην Ελλάδα», *Ενημέρωση: μηνιαία έκδοση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ*, 104, 2004, σσ. 15-35.

Κωνσταντινίδου, Χριστίνα, *Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος: Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό τύπο*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001.

Κωνσταντινίδου, Χριστίνα, *Οπτικός πολιτισμός και κοινωνικές ανισότητες: Οι φωτογραφίες του πολέμου*, Αθήνα, Εκδόσεις Futura, 2011.

Λάζος, Χρήστος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα: Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1987.

Λάουτ-Μπάκα, Γιούτα, «Θαλάσσια σύνορα και μη νόμιμη μετανάστευση: Ο θαλάσσιος δρόμος προς την Ελλάδα», στο Μ-Γ Λίλυ Στυλιανούδη (επιμ.), *Ελληνική Κοινωνία: Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 2006, σσ. 95-139.

Λαφαζάνη, Δώρα, «Νέα μετανάστευση προς την Ελλάδα κατά την τελευταία εικοσαετία: Όψεις ενός πρώτου απολογισμού», πρακτικά του συνεδρίου, *Η Κοινωνική Αλλαγή στην Ελλάδα από το 1980 ως το 2001*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Σεπτέμβριος 2004, σσ. 698-720.

Λαφαζάνη, Όλγα, «"Παρανομοποίηση"-πειθάρχηση-αντίσταση: Ο σκοτεινός ρόλος των κέντρων κράτησης μεταναστών στη διαχείριση της κρίσης», *Χρόνος: online περιοδικό με αφετηρία την Ελλάδα*, 1, Μάιος 2013, στο http://www.chronosmag.eu/index.php/lfpps-pths-ss-1.html, προσβάσιμο στις 16-05-2013.

Levi, Primo, *Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν* (μτφ. Χαρά Σαρλικιώτη), Αθήνα, Εκδόσεις Άγρα, 2006[1991].

Λένιν, Βλαντιμίρ-Ίλιτς., *Κράτος και επανάσταση*, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1996[1918].

Lefebvre, Georges, *Η γαλλική επανάσταση* (μτφ. Σπύρος Μαρκέτος), Αθήνα, Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνική Τραπέζης, 2004[1930].

Lefebvre, Henri, *Η μαρξική θεωρία του κράτους* (μτφ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος), Αθήνα, Εκδόσεις Έρασμος, 2009[1966].

Λιάκος, Αντώνης, *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Αθήνα, Εκδόσεις Πόλις, 2005.

Λιανός, Θεόδωρος Π., Σαρρής, Α. Ι. και Κατσέλη, Λούκα Τ., «Παράνομη μετανάστευση και τοπικές αγορές εργασίας: Η περίπτωση της Βόρειας Ελλάδας», στο *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός* (6ο Επιστημονικό Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996), Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1998, σσ. 534-544.

Λιανός, Θεόδωρος Π., *Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική διερεύνηση*, Αθήνα, ΚΕΠΕ (Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών), 2003.

Λινάρδος-Ρυλμόν, Πέτρος, *Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 1993.

Λινάρδος-Ρυλμόν, Πέτρος, «Η αναγκαιότητα μιας νέας προσέγγισης της μετανάστευσης», *Τετράδια του ΙΝΕ*, 24, 2003, σσ. 5-12.

Λούκατς, Γκεόργκι, *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* (μτφ. Γιάννης Παπαδάκης), Εκδόσεις Οδυσσέας, 2001[1923].

Λούκατς, Γκέοργκ, *Η πραγμοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου* (εισ.-μτφ.-σχ. Κώστας Καβουλάκος), Αθήνα, Εκδόσεις Εκκρεμές, 2006[1923].

Λυδάκη, Άννα, *Μπαλαμέ και Ρομά: Οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1997.

Λυδάκη, Άννα, *Οι Τσιγγάνοι στην πόλη: Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1998.

Λύτρας, Ανδρέας, *Κοινωνία και Εργασία: Ο ρόλος των κοινωνικών τάξεων*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2000.

Λύτρας, Ανδρέας Ν., Σουλιώτης, Κυριάκος Ν., *Αποκλεισμοί στην παγκοσμιοποίηση: Ζητήματα κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2004.

Λύτρας, Ανδρέας Ν., *Αναλύσεις περί κοινωνικής δομής: Κοινωνική οργάνωση και πολιτική στον εικοστό πρώτο αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2007.

Μαγκλιβέρας, Κωνσταντίνος Δ., «Η προβληματική της διεθνούς μετανάστευσης υπό το πρίσμα του Habeas Corpus», στο Μ-Γ Λίλυ Στυλιανούδη (επιμ.), *Ελληνική Κοινωνία: Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 2006, σσ. 141-160.

Mazower, Mark, *Σκοτεινή ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001[1998].

Μαντέλ, Ερνέστ, *Ο ύστερος καπιταλισμός* (μτφ.-επιμ. Κ. Χατζηαργύρης), Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1975[1972].

Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., Παπατζανή, Κ.Χ., Βόνδα Ε., Ιορδανίδου, Α., Καπετανόπουλος, Α., Πορφύρη. Ι., Τσιβίκης, Ν. και Σκαντζή, Α., *Η γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα: Τα ευρήματα της πανελλήνιας έρευνας του Κ.Ε.Θ.Ι.*, Αθήνα, Κ.Ε.Θ.Ι. (Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας), 2007.

Μαρβάκης, Αθανάσιος, «Κοινωνική ένταξη ή κοινωνικό απαρτχάιντ;», στο Μίλτος, Παύλου, Δημήτρης, Χριστόπουλος *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2004, σσ. 88-120.

Μαρβάκης, Αθανάσιος, Μεντίνης, Μιχάλης, *Κριτική εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Επίκεντρο, 2011.

Marx, Karl, *Κριτική της Εγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου* (μτφ. Μπάμπης Λυκούδης), Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1978[1844].

Μαρξ, Καρλ, *Το εβραϊκό ζήτημα* (μτφ. Γιάννης Κρητικός, Μυρσίνη Ζομπά), Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1978 [1844].

Μαρξ, Καρλ, *Αποτελέσματα της άμεσης διαδικασίας παραγωγής [VI ανέκδοτο*

κεφάλαιο] (μτφ. Ειρήνη Μιγάδη - εισ. Δ. Κωτσάκης), Αθήνα, Εκδόσεις Α/συνέχεια, 1983[1933].

Μαρξ, Καρλ, *Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας* (τόμος Α, πρλ.-μτφ. Διονύσης Διβάρης), Αθήνα, Εκδόσεις Στοχαστής, 1989 [1939].

Μαρξ, Καρλ, *Το Κεφάλαιο: Κριτική της πολιτικής οικονομίας* (τόμος Α, μτφ. Παναγιώτης Μαυρομμάτης), Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2008[1867].

Μαρξ, Καρλ, *Το Κεφάλαιο: Κριτική της πολιτικής οικονομίας* (τόμος Γ, μτφ. Παναγιώτης Μαυρομμάτης), Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2007[1894].

Μαρούκης, Θάνος, *Οικονομική Μετανάστευση στην Ελλάδα: Αγορά Εργασίας και Κοινωνική Ένταξη*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2010.

Μαρούφωφ, Μιχαέλα-Άνθια, «Οι Πολωνοί μετανάστες στην Ελλάδα», στο Άννα, Τριαναφυλλίδου, Θάνος, Μαρούκης (επιμ.), *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2010, σσ. 309-338.

Μαυροδή, Γεωργία, «Θέμα εμπειρίας: πηγές, φορείς και διαδικασίες μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα (1990-2005)», στο Τζένη, Καβουνίδη, Αντώνης, Κόντης, Θεόδωρος, Λιανός και Ρωσσέτος, Φακιολάς (επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: εμπειρίες-πολιτικές-προοπτικές* (Τόμος Α), Αθήνα, ΙΜΕΠΟ (Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής), 2008, σσ. 264-281.

Mezzadra, Sandro, «Καπιταλισμός, μεταναστεύσεις και κοινωνικοί αγώνες: Προκαταρκτικές σημειώσεις για μια θεωρία της αυτονομίας των πληθυσμιακών μετακινήσεων» (μτφ. Άκης Γαβριηλίδης), *Θέσεις: Αναλύσεις-Κριτική. Ζητήματα της πάλης των τάξεων*, 91, 2005, σσ. 117-131.

Μηδέν Άπειρο, Σαχ, No Woman's Land (Αυτόνομες Ομάδες από την Αθήνα), *Σχεδόν… Αόρατοι: η παρανομοποίηση της εργασίας ως κρατική στρατηγική για τη μετανάστευση*, Αθήνα, 2009.

Μουσούρου, Λουκία Μ., *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

Μουσούρου, Λουκία Μ., *Από τους γκασταρμπάιτερ στο πνεύμα του Σένγκεν: Προβλήματα της σύγχρονης μετανάστευσης στην Ευρώπη*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1993.

Μπαλιμπάρ, Ετιέν, *Τα όρια της δημοκρατίας* (μτφ. Ελένη Μποναφάτσου, Ανδρέας Πανταζόπουλος), Αθήνα, Εκδόσεις Ο Πολίτης, 1993.

Μπαμπινιώτης, Γεώργιος, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*, Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998.

Bauman, Zygmunt, *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της* (μτφ. Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης), Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός, 2002[1997].

Bauman, Zygmunt, *Ρευστός φόβος* (μτφ. Γιώργος Καράμπελας), Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον, 2007[2006].

Μπάουμαν, Ζύγκμουντ, *Ρευστή αγάπη: Για την ευθραυστότητα των ανθρώπινων δεσμών* (μτφ. Γιώργος Καράμπελας), Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείου της Εστίας, 2006[2003].

Μπάουμαν, Ζίγκμουντ, *Ρευστοί καιροί: Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας* (μτφ. Κωνσταντίνος Δ. Γεώρμας), Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2009[2007].

Μπαρτ, Ρολάν, *Μυθολογίες* (μτφ. Καίτη Χατζηδήμου-Ιουλιέττα Ράλλη), Αθήνα, Εκδόσεις Ράππα, 1979.

Μπάτλερ, Τζούντιθ, *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του "φύλου" στο λόγο* (μτφ. Πελαγία Μαρκέτου), Αθήνα, Εκδόσεις Εκκρεμές, 2008.

Benjamin, Walter, *Για μια κριτική της βίας* (μτφ. Λεωνίδας Μαρσιανός), Αθήνα, Εκδόσεις για μια Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2002[1921].

Μπέργκερ, Τζων, Μορ, Τζην, *Ο έβδομος άνθρωπος: Η ιστορία του μετανάστη εργάτη στην Ευρώπη*, Αθήνα, Εκδόσεις antifa scripta, 2012[1975].

Bonefeld, Werner, Holloway, John (επιμ.), *Μεταφορντισμός και κοινωνική μορφή: Μια μαρξιστική συζήτηση για το μεταφορντιστικό κράτος* (μτφ. Γιώργος Αντωνίου), Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1993[1991].

Μπουχάριν, Νικολάι, *Ιμπεριαλισμός και παγκόσμια οικονομία* (μτφ. Δημήτρης Ξύδης), Αθήνα, Εκδόσεις Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 2004[1917].

Νικολακοπούλου-Στεφάνου, Ηρώ, «Ελληνικές και ευρωπαϊκές προτεραιότητες πολιτικής για τον έλεγχο της παράνομης μετανάστευσης», στο Τζένη, Καβουνίδη, Αντώνης, Κόντης, Θεόδωρος, Λιανός και Ρωσσέτος, Φακιολάς (επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα*: *Εμπειρίες-Πολιτικές-Προοπτικές* (Τόμος Α), Αθήνα, ΙΜΕΠΟ (Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής), 2008, σσ. 298-313.

Νικολινάκος, Μάριος, *Καπιταλισμός και μετανάστευση: Πολιτική οικονομία του προβλήματος των ξένων εργατών στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1974.

Νικολινάκος, Μάριος, «Οι αντιφάσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα: ανεπάρκεια εργατικών δυνάμεων και μετανάστευση», στο Μάριος, Νικολινάκος (επιμ.), *Οικονομική ανάπτυξη και μετανάστευση στην Ελλάδα: Οι εισηγήσεις στο σεμινάριο του Παρισιού τον Απρίλιο του 1973*, Αθήνα, Εκδόσεις Κάλβος, 1974, σσ. 78-97.

Νικολόπουλος, Γιώργος Π., *Κράτος, ποινική εξουσία και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση: μια εγκληματολογική προσέγγιση*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2002.

Νικολόπουλος Γεώργιος Π., «Το πρόταγμα της ασφάλειας στον έλεγχο των μεταναστευτικών ροών και οι σημασίες των συνόρων στο "χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης"», στο Τζένη, Καβουνίδη, Αντώνης, Κόντης, Θεόδωρος, Λιανός και Ρωσσέτος, Φακιολάς (επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα*: *Εμπειρίες-*

Πολιτικές-Προοπτικές (Τόμος Α), Αθήνα, ΙΜΕΠΟ (Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής), 2008, σσ. 314-327.

Neilson, Bret, «Οι μετανάστες, οι ιθαγενείς και τα κλουβιά του εθνικισμού: το δικαίωμα της φυγής στο αυστραλιανό κίνημα» (μτφ. Παναγιώτης Καλαμαράς-Μαρλέν Λογοθέτη), *AYTONOMedia*, 19, 2004, σσ. 36-39.

Ντελέζ, Ζιλ, Γκουατταρί, Φελίξ, *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια: Ο Αντί-Οιδίπους* (μτφ. Καίτη Χατζηδήμου-Ιουλιέττα Ράλλη), Αθήνα, Εκδόσεις Ράππα.

Ντεμπόρ, Γκυ, *Η κοινωνία του θεάματος* (μτφ. Πάνος Τσαχαγέας-Νίκος Π. Αλεξίου), Αθήνα, Εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, 1986[1967].

Πάγκαλος, Θεόδωρος, «Μερικές υποθέσεις για τη μελέτη του προβλήματος της μετανάστευσης ελλήνων εργατών στη Δ. Ευρώπη κι εργατών από την περιφέρεια στην Ελλάδα», στο Μάριος, Νικολινάκος (επιμ.), *Οικονομική ανάπτυξη και μετανάστευση στην Ελλάδα: Οι εισηγήσεις στο σεμινάριο του Παρισιού τον Απρίλιο του 1973*, Αθήνα, Εκδόσεις Κάλβος, 1974, σσ. 63-77.

Παπαδόπουλος, Ιωάννης, *Η μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19ος αιώνας-1923): Οι ελληνικές κοινότητες της Αμερικής και η αλυτρωτική πολιτική της Ελλάδας* (Διδακτορική Διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα, 2008.

Παπαθεοδώρου, Θεόδωρος Π., *Νομικό καθεστώς Αλλοδαπών: ελληνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία. Ανάλυση του Ν. 3386/2005 - Πολιτογράφηση αλλοδαπών - Ομογενείς*, Αθήνα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2007.

Παπασιώπη-Πασιά, Ζωή, Κολιού-Κεραμέως, Ζωή, *Συλλογή νομοθεσίας δικαίου καταστάσεως αλλοδαπών* (γενικό μέρος), Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1995.

Παρσάνογλου, Δημήτρης, «Όταν οι κοινωνικές επιστήμες αναπαράγουν ιδεολογικά σχήματα: το αβασάνιστο άλλοθι του "ξαφνιάσματος" της ελληνικής κοινωνίας από τη

μετανάστευση», στο Μίλτος, Παύλου, Αθηνά, Σκουλαρίκη (επιμ.), *Μετανάστες & Μειονότητες: Λόγος και πολιτικές*, Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2009, σσ. 287-306.

Παπαρρηγόπουλος, Κωνσταντίνος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων: Βιβλίον ΙΕ, Ο καθ' ημάς ελληνισμός-ελληνική επανάστασις*, εν Αθήναις, Βιβλιοθήκη του Συλλόγου προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων – εκ του Τυπογραφείου Ν. Γ. Πάσσαρη, 1874.

Πασουκάνις, Εβγκένι, *Μαρξισμός και δίκαιο* (μτφ. Αντρέας Χριστόπουλος-Μυρσίνη Ζορμπά), Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1975[1924].

Παύλου, Μίλτος, «Οι "λαθρέμποροι του φόβου": ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης», στο Αθανάσιος, Μαρβάκης, Δημήτρης, Παρσάνογλου και Μίλτος, Παύλου (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2001, σσ. 127-162.

Πετράκου, Ηλέκτρα, «Παράνομη μετανάστευση στην Ελλάδα και την Ευρώπη», στο Μίλτος, Παύλου, Αθηνά, Σκουλαρίκη (επιμ.), *Μετανάστες & Μειονότητες: Λόγος και πολιτικές*, Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2009, σσ. 307-331.

Πετρινιώτη, Ξανθή, *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα: Μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας-Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, 1993.

Πετρονώτη, Μαρίνα, Τριανταφυλλίδου, Άννα, «Σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα», *Βιβλιογραφία Κοινωνικών Επιστημών για τη Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία* (Ειδικό Τεύχος), Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, 2003.

Ε. Πουλαράκης, «18μηνο πλέον το όριο διοικητικής κράτησης αιτούντων άσυλο αλλοδαπών», στο http://www.immigration.gr/2013/03/18.html, προσβάσιμο στις 27-09-2013.

Ραζάκ, Ολιβιέ, *Πολιτική ιστορία του συρματοπλέγματος* (μτφ. Διονύσης Παπαδουκάκης), Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Βάνιας, 2008[2000].

Rancière, Jacques, *Το μίσος για τη δημοκρατία: Πολιτική, δημοκρατία, χειραφέτηση-Συνέντευξη του Jacques Rancière για την ελληνική έκδοση* (μτφ. Βίκυ Ιακώβου), Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2009[2005].

Ρίτσαρντσον, Κλάιβ Σ., Βασίλαινας, Αθανάσιος, *Εισαγωγή στη Στατιστική Επιστήμη*, Αθήνα, Εκδόσεις Κάκτος, 1999.

Σακέλλης, Γιάννης, *Πληθυσμός και εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα: Μορφολογία και διαχρονικές εξελίξεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Γαβριηλίδη, 1993.

Σαμπατάκου, Ελένη-Ανδριανή, «Διεθνείς και ευρωπαϊκές συνιστώσες της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής», στο Τζένη, Καβουνίδη, Αντώνης, Κόντης, Θεόδωρος, Λιανός και Ρωσσέτος, Φακιολάς (επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα*: *Εμπειρίες-Πολιτικές-Προοπτικές* (Τόμος Α), Αθήνα, ΙΜΕΠΟ (Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής), 2008, σσ. 282-297.

Σάσεν, Σάσκια, *Χωρίς έλεγχο; Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης* (μτφ. Περικλής Παπανδρέου), Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2003[1996].

Smith, Anthony D., *Εθνική ταυτότητα* (μτφ. Εύα Πέππα), Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 2000[1991].

Σταμάτη, Άντα., «Απασχόληση και ανεργία των μεταναστών», *Ενημέρωση: μηνιαία έκδοση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ*, 115, 2004, σσ. 2-6.

Στυλιανούδη, Λίλλυ Μ-Γ, «Ο μετανάστης του σήμερα πρόσφυγας του χτες», στο Λίλυ Μ-Γ, Στυλιανούδη (επιμ.), *Ελληνική Κοινωνία: Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 2006, σσ. 33-47.

Jay, Martin, *Η έννοια της ολότητας στον Λούκατς και στον Αντόρνο* (μτφ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος), Αθήνα, Εκδόσεις Έρασμος, 1992[1977].

Τομπάζος, Σταύρος, «Ευρωπαϊκή Ένωση και Δημοκρατία», στο Σταύρος, Τομπάζος (επιμ.), *Ευρώπη ποια Ευρώπη; Κρίση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και εναλλακτικές πολιτικές* (μτφ. γαλλικών κειμένων Πάνος Αγγελόπουλος), Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον, 2008, σσ. 79-134.

Τριανταφυλλίδου, Άννα, «Οι "Άλλοι" ανάμεσά μας: Ελληνική εθνική ταυτότητα και στάσεις προς τους μετανάστες», στο *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός* (6ο Επιστημονικό Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996), Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1998, σσ. 488-498.

Τριανταφυλλίδου, Άννα, «Η πολιτική μετανάστευσης της Ελλάδας ως χώρας υποδοχής μεταναστών στο νέο διεθνές περιβάλλον, κριτικές προσεγγίσεις και προοπτικές βελτίωσης», *Βήμα Διεθνών Σχέσεων*, 9, σσ. 25-32.

Τσαγκαράκη, Βασιλική, *Το πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης των παράνομων μεταναστών στην Ελλάδα* (Μεταπτυχιακή Εργασία), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Αθήνα, 2002.

Τσίγκανου, Ιωάννα, Λαμπράκη, Ιουλία, Φατούρου, Ιωάννα και Χαϊνάς, Ευάγγελος, *Μετανάστευση και εγκληματικότητα: μύθοι και πραγματικότητα*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2009.

Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος, *Η εξουσία ως λαός και ως έθνος: περιπέτειες σημασιών*, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σσ. 432-435.

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, *Οι Πρόσφυγες του Κόσμου: Αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών στη νέα χιλιετία*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2006.

Federici, Silvia, *Ο Κάλιμπαν και η μάγισσα: Γυναίκες, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση* (μτφ. Ίρια Γραμμένου, Λία Γυιόκα, Παναγιώτης Μπίκας, Λουκής Χασιώτης) , Αθήνα, Εκδόσεις των Ξένων, 2011[2004].

Φακιολάς, Ρωσσέτος, «Μετανάστευση: Η νομιμοποίηση των παράνομων μεταναστών στην Ελλάδα», στο *Εργασία 2002: εξελίξεις, αναλύσεις, τεκμηρίωση. Αφιέρωμα: Εργασιακές σχέσεις*, Αθήνα, Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού - Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2002, σσ. 41-51.

Phillips, Louise, Jørgensen, Marianne W., *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και μέθοδος* (μτφ. Αλέξανδρος Κιουπκιολής), Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2009[2002].

Foucault, Michel, *Η αρχαιολογία της γνώσης* (μτφ. Κωστής Παπαγιώργης), Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1987[1969].

Φουκώ, Μισέλ, *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής* (μτφ. Καίτη Χατζηδήμου, Ιουλιέττα Ράλλη), Αθήνα, Εκδόσεις Ράππα, 1989[1975].

Φουκώ, Μισέλ, *Ιστορία της σεξουαλικότητας1: Η δίψα της γνώσης* (μτφ. Γκλόρυ Ροζάκη), Αθήνα, Εκδόσεις Ράππα, 1982[1976].

Φουκό, Μισέλ, *Η μικροφυσική της εξουσίας* (μτφ. Λίλα Τρουλινού), Αθήνα, Εκδόσεις Ύψιλον, 1991.

Χαλιάπα, Αναστασία, *Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: Η προβληματική της δεύτερης γενιάς* (Διδακτορική Διατριβή), Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας, Αθήνα, 2009.

Χαλκιά, Αλεξάνδρα, *Το άδειο λίκνο της δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα* (μτφ. Μαρία Καστανάρα), Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2007[2004].

Howarth, David, *Η έννοια του λόγου* (μτφ. Σοφία Καναούτη), Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον, 2008[2000].

Hardt, Michael, Negri, Antonio, *Αυτοκρατορία* (μτφ. Νεκτάριος Καλαϊτζής), Αθήνα, Εκδόσεις Scripta, 2002.

Χορκχάιμερ, Μαξ, Αντόρνο, Τέοντορ Β., *Διαλεκτική του διαφωτισμού* (μτφ. Λευτέρης Αναγνώστου), Αθήνα, Εκδόσεις Νήσος, 1996[1947].

Χριστόπουλος, Δημήτρης, «Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα "προσόντα" να είναι Έλληνας», *Θέσεις: Αναλύσεις-Κριτική. Ζητήματα της πάλης των τάξεων*, 87, 2004, σσ. 61-89.

Χριστόπουλος, Δημήτρης, «Η επόμενη μέρα της ελληνικής ιθαγένειας: Μια μετατόπιση στο κατώφλι του αποκλεισμού», *Θέσεις: Αναλύσεις-Κριτική. Ζητήματα της πάλης των τάξεων*, 111, 2010, σσ. 15-44.

Χριστόπουλος, Δημήτρης, *Ποιος είναι Έλληνας πολίτης; Το καθεστώς της ιθαγένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21ου αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2012.

Χριστόπουλος, Δημήτρης, «Αμυγδαλέζα: το χρονικό μιας προαναγγελθείσης εξέγερσης (κι έπονται κι άλλες)», στο http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/amygdaleza-xroniko-mias-proanaggeltheisis-eksegersis-ki-epontai-ki-alles-toy-d-x, προσβάσιμο στις 27-09-2013.

Ψημμένος, Ιορδάνης, *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια: κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2004[1995].

Ψημμένος, Ιορδάνης, «Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη μητροπολιτική Αθήνα», στο Μίλτος, Παύλου, Δημήτρης, Χριστόπουλος *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2004, σσ. 95-126.

Ώστιν, Τζον Λ., *Πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις* (πρ-μτφ, Αλέξανδρος Μπίστης), Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείου της Εστίας, 2003[1962].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Κατάλογος δημοσιευμάτων τύπου (πέμπτο κεφάλαιο)

Έθνος

«Απεργία πείνας και στη Θεσσαλονίκη», εφ. Έθνος, 25-01-2011.
«Καταυλισμός λαθρομεταναστών η Νομική», εφ. Έθνος, 25-01-2011.
«Ξηλώνοντας το άσυλο» (κύριο άρθρο), εφ. Έθνος, 25-01-2011.
«Πανεπιστήμιο Αθηνών: Γιατί αποφασίστηκε η αναστολή λειτουργίας», εφ. Έθνος 25-01-2011.
«Απεργία πείνας και στη Θεσσαλονίκη», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
«Δεν δικαιούνται πολιτικό άσυλο» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 26-01-2011.
«Θύελλα για τον καταυλισμό της Νομικής», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
«"Κατηγορώ" από φοιτητικές παρατάξεις-πανεπιστημιακούς», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
«Τότε απέτυχαν…» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 26-01-2011.
«Ανταλλαγή πυρών Τσίπρα-Ρέππα», εφ. Έθνος, 27-01-2011.
«Έλλειμμα υπευθυνότητας» (κύριο άρθρο), εφ. Έθνος, 27-01-2011.
«Εξετάζεται το ενδεχόμενο άσκησης ποινικών διώξεων», εφ. Έθνος, 27-01-2011.
«"Με υπερβαίνει, τέκνο μου"» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 27-01-2011.
«Πρόσωπο με πρόσωπο με τους αντιεξουσιαστές», εφ. Έθνος, 27-01-2011.
«Τελεσίγραφο στους πρυτάνεις για τον καταυλισμό», εφ. Έθνος, 27-10-2011.
«Το παρασκήνιο που οδήγησε στην Προκαταρκτική Εξέταση», εφ. Έθνος, 27-01-2011.
«Θέατρο σκιών με κομπάρσους λαθρομετανάστες», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Καταφύγιο… 1.240 τετραγωνικών», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Μαραθώνιος διαβουλεύσεων στη Νομική», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Παιχνίδια με τη φωτιά» (κύριο άρθρο), εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Πέρασμα … παρανομίας», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Πορεία στο κέντρο της Θεσσαλονίκης», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Προεόρτια… Βεντέτας;», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Προσπάθειες για να αρθεί το αδιέξοδο», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Σύσκεψη για το μεταναστευτικό», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
«Φίλια πυρά στην Κατεχάκη» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 28-01-2011.
Αλέξανδρος Αυλωνίτης, «Το παρασκήνιο για την άρση του ασύλου», εφ. Έθνος 28-01-2011.
Φ. Γιωτάκη, «Γύρος τηλεφωνικών συνομιλιών με τους πολιτικούς αρχηγούς», εφ. Έθνος. 28-01-2011.
Γιάννης Ιωάννου, [Σκίτσο σελ. 10], εφ. Έθνος, 25-01-2011.
Γιάννης Ιωάννου, [Σκίτσο σελ. 10], εφ. Έθνος, 27-01-2011.
Γιάννης Ιωάννου, [Σκίτσο σελ. 10], εφ. Έθνος, 28-01-2011.
Αργυρώ Λύτρα, «"Χωρίς χαρτιά όλες οι πόρτες είναι κλειστές"», εφ. Έθνος, 25-01-2011.
Αργυρώ Λύτρα, «Δηλώνουν αποφασισμένοι να συνεχίσουν τον αγώνα τους», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Α. Λύτρα, «Κάλεσμα για στήριξη στους απεργούς πείνας», εφ. Έθνος, 27-01-2011.
Πάνος Μαραγκός, [Σκίτσο σελ. 8]. Εφ. Έθνος, 27-01-2011.
Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος, «Ανευθυνότητα χωρίς όρια», εφ. Έθνος, 25-01-2011.
Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος, «Ηλίθιοι ή ανεύθυνοι;», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος, «Το άσυλο και οι "προστάτες" του», εφ. Έθνος, 27-01-2011.

Ε. Μπουρνόβα, «Μεγάλη η ευθύνη της πολιτείας», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Μιχάλης Νιβολιανίτης, «Απόβαση λαθρομεταναστών στη Νομική Σχολή», εφ. Έθνος, 25-01-2011.
Μιχάλης Νιβολιανίτης, «Θύελλα αντιδράσεων για την κατάληψη», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Μιχάλης Νιβολιανίτης, «Εφαρμογή του νόμου ζητούν από τον πρύτανη», εφ. Έθνος, 27-01-2011.
Μιχάλης Νιβολιανίτης, Στέλιος Βογιατζάκης, «Πολύωρο θρίλερ για την έξοδο των καταληψιών», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Αναμενόμενο» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 25-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Η δήλωση» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Λεπτή γραμμή» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Πρύτανης… χωρίς ευθύνες» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Βραχυκύκλωμα» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 27-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «"Στέγαση πρωτοβουλίας"» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 27-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Υπενθύμιση» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 27-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Χωρίς καθυστέρηση» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 27-10-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Η δήλωση» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 28-01-2011.
Χρήστος Οικονόμου, «Καθοριστικός ρόλος» (σχόλιο), εφ. Έθνος, 28-01-2011.
Παναγιώτης Δ. Παναγιώτου, «Ανεύθυνες συμπεριφορές», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Παναγιώτης Δ. Παναγιώτου, «Το επιφαινόμενο του… Ασύλου», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
Γιάννης Σαραντάκος, «Βέρτιγκο στη ΝΔ για το άσυλο», εφ. Έθνος, 27-01-2011.
Γιάννης Σαραντάκος, «Αγώνας δρόμου για το άσυλο», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
Νίκος Σταυρακάκης, «Είμαστε αντίθετοι με την κατάληψη», εφ. Έθνος, 25-01-2011.
Π. Τσούτσιας, «Επανεξέταση του ασύλου ζητεί ο Κ. Παπούλιας», εφ. Έθνος, 26-01-2011.
Παναγιώτης Τσούτσιας, «"Στροφή" ΣΥΝ για την κατάληψη», εφ. Έθνος, 28-01-2011.
Θ. Φορτσάκης, «Να αποδοθεί η σχολή για διδασκαλία» εφ. Έθνος, 25-01-2011.

Ελεύθερος Τύπος
«Κατάληψη λαθρομεταναστών σε νομική & Πολυτεχνείο», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 25-01-2011.
«Τροχονόμος υπουργός, κράτος "οπερέτα"», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.
«Ο φράχτης του γκέτο» (κύριο άρθρο), εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.
«Φτάσαμε στο σημείο να χρειάζεται φράκτης στην πλατεία Συντάγματος», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.
«Σχέδιο εκτόνωσης για τους μετανάστες της νομικής», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
«Το άκρον άωτον της ανευθυνότητας» (κύριο άρθρο), εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
«"Αν δεν σας έλεγαν Παπανδρέου, θα είχατε την τύχη του Μπεν Αλί"», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
«Κυβέρνηση θεατής στο παζάρι με τους μετανάστες», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011.
«Η Ελλάδα δεν αντέχει άλλο» (κύριο άρθρο), εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011.
Θανάσης Αργυράκης, «Πώς φτάσαμε στη "Νομική";», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Θανάσης Αργυράκης, Βάλια Νικολάου, Μάριος Ροζάκος, Στέλιος Παρασκευόπουλος, Κατερίνα Μυγιάκη, «Ανατολικό παζάρι η έξοδος της λύτρωσης»,

εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011.
Μαρία-Νίκη Γεωργαντά, Μιχάλης Βουτσαδάκης, «Κλειστόν λόγω…γκετοποίησης», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.
Αλ. Καλαφάτης, «Ζητούν πολιτικό άσυλο 43 Ιρανοί», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 25-01-2011.
Γιάννης Καμπουράκης, «Πέταξε στη Σύγκλητο την "καυτή πατάτα", ενοχοποίησε τον πρύτανη, εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Γιάννης Καμπουράκης, «Κυβέρνηση-θεατής υπό το φόβο του πολιτικού κόστους», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011.
Δημήτρης Κοτταρίδης, «Τέλος στο άσυλο της παρανομίας και την υποκρισία», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Δημήτρης Κοτταρίδης, «Σε ρόλο Πόντιου Πιλάτου ο Καμίνης για μετανάστες», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Γιώργος Κουβαράς, «Παράτυπος» (σχόλιο), εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.
Γιώργος Κουβαράς, «Παράτυπος» (σχόλιο), εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Γιώργος Κουβαράς, «Ο Παπανδρέου και η Αριστερά», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Γιώργος Κουβαράς, «Παράτυπος» (σχόλιο), εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011.
Έννυ Μαγιάση, «Άμεση κινητοποίηση από την Εισαγγελία», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011.
Γιούλη Μανώλη, «"Τροχονόμος" ο Παπουτσής στα…ανοιχτά πανεπιστήμια», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.
Γιούλη Μανώλη, «Μη κυβερνητικό σχέδιο για εκτόνωση στη Νομική», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Γιούλη Μανώλη, «Άρση…Μπούρτσι και λουλάς», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011.
Βάλια Νικολάου, «Κατάληψη και απεργία πείνας στη Νομική Αθηνών», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 25-01-2011.
Βάλια Νικολάου, «"Η θα δικαιωθούμε ή θα πεθάνουμε"», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.
Βάλια Νικολάου, «Έκκληση για συμπαράσταση», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Άννα Παναγιωταρέα, «Ασφυξία…», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.
Άννα Παναγιωταρέα, «Πάρτε τους τώρα!», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 27-01-2011.
Άννα Παναγιωταρέα, «Τα όρια της ανοχής», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 28-01-2011.
Αγαμέμνων Φαράκος, «Απασφαλισμένη χειροβομβίδα», εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011.

Ελευθεροτυπία

«Καταφύγιο για 220 η Νομική», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.
«Ευρώπη και μετανάστες» (κύριο άρθρο), εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.
«Με την "ανοχή" του ΕΚΘ η απεργία», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
«ΚΚΕ: Κινδυνεύει το άσυλο», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
«ΣΥΝ: Κρύβουν τα ουσιώδη», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
«Μπαλάκι η τύχη των μεταναστών», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
«Απαράδεκτη πολιτική κερδοσκοπία» (κύριο άρθρο), εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
«Ξέρουν, αλλά…», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
«Ν.Δ.: Ξεπεράστηκε το άσυλο», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
«Παπαρήγα: Νομιμοποίηση τώρα», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
«Τσίπρας: Ναι σε άλλο χώρο», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.

«Κουβέλης υπέρ μεταστέγασης», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
«Γλέζος: Αδιαπραγμάτευτο το άσυλο», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
«Για την κάρτα της ντροπής», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
«Το διπλό αδιέξοδο» (κύριο άρθρο), εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
«Η ανεπαρκής συμφωνία Ε.Ε. - Τουρκίας» (κύριο άρθρο), εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
«250 ομήρων Οδύσσεια», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Κώστας Μοσχονάς, «Πιο κοντά η αναθεώρηση του Δουβλίνο ΙΙ», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.
Δημήτρης Ρουτσώνης, «Σόλωνος και ασυλίας», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.
Άννα Ανδριτσάκη, «ΔΑΠ, ΠΑΣΠ: αλληλεγγύη μεν, άμεση μεταφορά δε», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.
Ν. Ρ, «Απεργία πείνας στο ΕΚΘ», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.
Νάντια Γιαννίρη, «Ψηφίδες βοήθειας σε πρόσφυγες», εφ. Ελευθεροτυπία, 25-01-2011.
Στάθης, Σκίτσο (σελ. 2), εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Άννα Ανδριτσάκη, «Όλοι ανεύθυνοι και μπαλάκι οι μετανάστες», εφ.Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Λένα Παγώνη, «Παπούλιας: Κατάχρηση ασύλου», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Π. Σώκος, «Γιώργος: Να εφαρμοστεί ο νόμος», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Χρ. Κοραή, «Σαμαράς: Να καταργηθεί το άσυλο», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Θ. Τσάτσης, «Δ.Α: Αδιέξοδη ενέργεια», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Δημήτρης Ρουτσώνης, «Επικοινωνία δι'αντιπροσώπου», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Γ. Λυβιάκης, «"Οδηγός", η απεργία στα Χανιά το '08», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Γιώργος Μαρνέλλος, «Πιλάτος ο Παπουτσής τα ρίχνει στον Πρύτανη», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Παπ-Τετρ., «Ο θρίαμβος των μηχανισμών», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Γ. Ι. Μ., «Δοκιμασία», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
ΚΕΑ, «Αντικατοπτρισμοί…», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Γιάννης Τριάντης (επιμ.) «Όψεις δύο…», εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Νίκος Γ. Ξυδάκης, «Μετανάστευση: Μείζων ιστορική μεταβολή», αναδημοσίευση στο Γιάννης Τριάντης (επιμ.), εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Ο Καιρός, «Οι εργοδότες των μεταναστών δεν ήρθαν» (σχόλιο), εφ. Ελευθεροτυπία, 26-01-2011.
Ντόρα Νταϊλιάνα, «Κρυφτούλι με τις ευθύνες», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Κ. Κατ., «Εισαγγελική έρευνα, εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Άννα Ανδριτσάκη, «Ολονυχτία επαφών για άλλο χώρο», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Α. Ανδρ., «Πρυτανεία: Βρέθηκε κτήριο, εγγυούμαστε τη μεταφορά», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Ε. Δ. Β., «Ένταση στη Βουλή και πυρά κατά ΣΥΡΙΖΑ», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Γιώργου Κιούση, « "Επικίνδυνη η υποκρισία"», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Π. Σωκ., «Γιώργος: Κανείς παράνομος δεν θα νομιμοποιηθεί», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Γεωργία Δάμα, «"Δώστε μας χαρτιά για να φύγουμε"», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Γ. Α.Κ., «"Δεν μπορούμε να μαζέψουμε 200 ένσημα το χρόνο"», εφ. Ελευθεροτυπία,

27-01-2011.
Νίκος Ρούμπος, «"Θέλουμε να μην είμαστε παράνομοι"», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Μήτσος Π., «Ερώτημα πρώτο:», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Μήτσος Π. «Ερώτημα δεύτερο:», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Γ. Καρ. «!» (σχόλιο), εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Θ. Τσ., «Ο πόνος του», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Α. Χ., «Τώρα τιμητής», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Λ. Π., «Τα είπαν τετ α τετ», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Β. Φωτ., «Στο κάδρο», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Γιάννης, Παντελάκης, «Οι κολασμένοι της Νομικής…», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Στάθης, *Ναυτίλος* (στήλη), εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Γιάννης Τριάντης (επιμ.), «Η γυναίκα του Λωτ», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Ο Καιρός (στήλη), «Μετανάστα να πάνε» (σχόλιο), εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Κύρα Αδάμ, «Το χρονικό της κολοκυθιάς», εφ. Ελευθεροτυπία, 27-01-2011.
Στάθης, [Σκίτσο σελ. 2], εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Κώστας Μοσχονάς, «Μας αφήνουν αμανάτι τους λαθρομετανάστες», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Α. Ε. Μ., «…Αλλά το ΥΠΕΞ δηλώνει ικανοποιημένο», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Κ. Μοσχονάς, «Ο φράχτης δεν λύνει προβλήματα», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Μάρω Δούκα, Ιωάννα Καρυστιάνη, «Μόνο οι παρανομήσαντες πολιτικοί έχουν άσυλο!», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γιώργος Μαρνέλλος, «Το δίλλημα ενός πρώην προέδρου της ΕΦΕΕ», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γιάννης Πανούσης, «Το τέλος του παραμυθιού», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Πάνος Σώκος, «Επαφές επί επαφών χωρίς σαφές σχέδιο», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γεωργία Δάμα, «Έξοδος με πορεία», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Άννα Ανδριτσάκη, «Σύξυλο για δεύτερη φορά το άσυλο», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γ. Λυβ., «Δακρυγόνα στα Χανιά», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Ε.Δ. Β., « Καρατζαφέρης για κατάργηση», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Ν. Ρούμπος, «Η "θύρα 10" στο πλευρό τους», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Θ. Τσ., «"Ιεροί" υπολογισμοί…», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Ναυτίλος, «Χάιλ… χιούμορ!», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Ρουτσ., «Στο αρχείο», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γ. Καρ., «!» (σχόλιο), εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γιάννης Καλαϊτζής, Σκίτσο (σελ. 9), εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γ. Καρ. «Απορία», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γ. Τ. «!» (σχόλιο), εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Αλ. Κυρ. «Ο υπουργός, ως πρόεδρος…», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Στάθης, *Ναυτίλος* (στήλη), εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Χριστίνα Παπασταθοπούλου, «Ξέφραγο στρατόπεδο», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Αντιθέσεις (σχόλια), εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.
Γιάννης Τριάντης (επιμ.), «Περί θρυαλλίδος», εφ. Ελευθεροτυπία, 28-01-2011.

Η Αυγή

«Απεργία για πολιτικό άσυλο», εφ. Η Αυγή, 25-01-2011.
«Ευρώ-καταδίκη Ελλάδας και Βελγίου αλλά και της… Συμφωνίας Δουβλίνο ΙΙ», εφ. Η Αυγή, 25-01-2011.
Ρήσεις & Αντιρρήσεις [Φωτογραφία σελ. 28], εφ. Η Αυγή, 25-01-2011.
«Σε απεργία πείνας 300 μετανάστες εργαζόμενοι», εφ. Η Αυγή, 25-01-2011.
«Παραμένει η προβληματική κατάσταση στην Πέτρου Ράλλη», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
«Συνάντηση για τους απεργούς πείνας στα Προπύλαια», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
«ΣΥΝ: Κρίσιμο ζήτημα η κραυγή αγωνίας των μεταναστών», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
«Υπό διωγμόν άσυλο-μετανάστες», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
«Αλλού παρασημοφορούν τους υποστηρικτές των προσφύγων», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Αλ. Παπαρήγα: Αντικείμενο στυγνής εκμετάλλευσης οι μετανάστες», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Ανεύθυνος άρχων ο Γ. Καμίνης, απέρριψε πρόταση Τσίπρα για δημοτικό στάδιο», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Ειρηνική λύση και συνεργασία με τις πρυτανικές αρχές», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Εξιλαστήρια θύματα» (κύριο άρθρο), εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Η κατάργηση του ασύλου… ενώνει την κεντροδεξιά "πολυκατοικία"», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Ιερώνυμος: "Δεν μπορεί να συνεχιστεί η αθρόα προσέλευση λαθρομεταναστών"», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Κατεπείγουσα έρευνα για τους μετανάστες στη Νομική», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Μανώλης Γλέζος: άσυλο-προσφυγή κάθε αδικημένου», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Μιχ. Σταθόπουλος: Δεν γίνεται να τους πετάξουμε στον δρόμο», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Ν. Χουντής προς Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Άμεση αναθεώρηση του Δουβλίνου ΙΙ», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Πόσες φορές να ρισκάρουν τη ζωή τους ώστε να υπάρχουμε και να υπάρχουν;», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Προβοκάρουν κάθε πρόταση διεξόδου και στοχοποιούν τον ΣΥΡΙΖΑ», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Σκληρή γραμμή κυβέρνησης», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Στην τρίτη μέρα απεργίας πείνας οι μετανάστες», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Συνέχιση απεργίας πείνας μέχρι τη νίκη», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Τα γεγονότα διαψεύδουν τους ευαγγελιστές της τάξης», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Φ. Κουβέλης: Να μετακινηθούν οι μετανάστες σε άλλο χώρο», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Χ. Καστανίδης: Δεν γνωρίζω τι έκανε η Αστυνομία…», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Ωμός εκβιασμός σε πανεπιστήμιο, μετανάστες», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
«Αλ. Αλαβάνος: Άστοχη η επιλογή εγκατάστασης στη Νομική», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«Αλ. Παπαρήγα: Να μην ασκηθεί βία κατά των μεταναστών», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«Η καταστολή θα οδηγήσει σε αλυσιδωτές αντιδράσεις», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«Κραυγή απελπισίας, να ενεργοποιηθούν οι Επιτροπές Ασύλου», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«Να μην ξεχαστούν οι μετανάστες», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.

«Νεολαία ΠΑΣΟΚ: Να εφαρμοστεί ο νόμος για την καταχρηστική αξιοποίηση του ασύλου», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«Οικολόγοι Πράσινοι: Δικαιολογημένη η επιλογή της Νομικής από τους μετανάστες», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«Πράσινο φως για άρση ασύλου μετά το πρώτο αδιέξοδο», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«Πρωτοβουλίες ΣΥΝ-ΣΥΡΙΖΑ για ειρηνική επίλυση», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«Συμβολισμοί και πραγματικότητα» (κύριο άρθρο), εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
«ΣΥΡΙΖΑ: μια πρώτη δικαίωση», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Γ. Κ., «Διονύσης, ο Αρχηγός των Τακτικών», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Γ.Κ., (σχόλιο στη στήλη Ρήσεις & Αντιρρήσεις σελ. 28), εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Κώστα Κάρη, «Ποιοι ωφελούνται;», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Θανάσης Καρτερός, «Γιατί τρέμει η Τρέμη», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
Θανάσης Καρτερός, «Ανθρωπιστική γυμναστική», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Δανάη Κολτσίδα, «Solidarite avec les sans-papiers!», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Ν. Λιον., «Επίθεση Γ. Παπανδρέου στον ΣΥΡΙΖΑ για τους μετανάστες στη Νομική», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Νίκος Λιονάκης, «Ανοιχτό το ενδεχόμενο αλλαγής του νόμου περί ασύλου από τον Γ. Πεταλωτή», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Γιώργος Μελιγγώνης, «Διαγ(κ)ωνισμός Ν. Δ. – ΛΑΟΣ για την κατάργηση του ασύλου», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Κώστας Μεσάρης, «"Και τώρα τι θα κάνουμε χωρίς μετανάστες;"», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Παντελής Μπουκάλας, «Άνθρωποι χωρίς χαρτιά» (αναδημοσίευση από την εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011), εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Novalis, «Παρατηρήσεις στενόμυαλου συμπαραστάτη», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Βασίλειος Στ. Παπαδόπουλος, «Απεργία πείνας 300 μεταναστών», εφ. Η Αυγή, 25-01-2011.
Βασίλης Πριμικήρης, «Η δύσκολη αλήθεια για το μεταναστευτικό», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Ρήσεις & Αντιρρήσεις, [Φωτογραφία σελ. 28], εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Δ.Σ., «Η φαντασία στην εξουσία», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Αν. Σεβ., «"Έκρυθμη η κατάσταση"», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Π. Στεφανάκου, «Ο πρύτανης αναζητεί λύση, με τελεσίγραφο απαντά η κυβέρνηση», εφ. Η Αυγή, 27-01-2011.
Δάφνη Σφέτσα, «"Δεν είμαστε εγκληματίες, θα αγωνιστούμε για το δικαίωμα στη ζωή και την αξιοπρέπειά μας"», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
Δ. Σφέτσα, «Πρωτοφανής επίθεση σε μετανάστες και πανεπιστημιακό άσυλο», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
Δάφνη Σφέτσα, Κώστας Παπαγιάννης, «Συμφωνία για τη μετεγκατάσταση των απεργών πείνας», εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.
Νίκος Φίλης, «Κι όμως, οι μετανάστες υπερασπίζονται το άσυλο!», εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
Βαγγέλης Χερουβείμ, [Σκίτσο σελ. 22], εφ. Η Αυγή, 26-01-2011.
Βαγγέλης Χερουβείμ, [Σκίτσο σελ. 26], εφ. Η Αυγή, 28-01-2011.

Η Καθημερινή

«Υπό ανακαίνιση η ανακαινιζόμενη Νομική Αθηνών», εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011.
«Αμηχανία μπροστά στους καταληψίες…», εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
«Το άσυλο» (κύριο άρθρο), εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.

«Λύση μετά την κατακραυγή», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
«Να συμφωνήσει με τη Ν.Δ.» (κύριο άρθρο), εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
«Παζάρια και τελεσίγραφο στη Νομική», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
«Να τεθούν επιτέλους όρια» (κύριο άρθρο), εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
«6,9 του πληθυσμού της Ελλάδας οι μουσουλμάνοι το 2030», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
«Διχασμένα τα μικρότερα κόμματα έναντι των εξελίξεων», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
«Σπουδαίο ταλέντο», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011
Δώρα Αντωνίου, «Σύγκρουση με φόντο τη Νομική, εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
Δώρα Αντωνίου, «"Παζάρι" η επιλογή Μαξίμου», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
AFP, «Σημαντική αύξηση μουσουλμάνων», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Απόστολος Λακασάς, «Ο ανθρωπισμός βορά στην πολιτική εμετάλλευση», εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011.
Παναγής Γαλιατσάτος, «Αποποίηση κάθε ευθύνης από τον ΣΥΝ», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Παναγής Γαλιατσάτος, «"Όχι" σε άρση ασύλου λέει η Κ. Παπαρήγα», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Παναγής Γαλιατσάτος, «Αποστάσεις, πλέον, από την Κουμουνδούρου», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Μαρία Δεληθανάση, «Κατά της μαζικής νομιμοποίησης μεταναστών ο Γ. Ραγκούσης», εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
Κωνσταντίνος Ζούλας, «Επίθεση Παπανδρέου στον ΣΥΡΙΖΑ», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Κώστας Ιορδανίδης, «Τραγέλαφος στη Νομική», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Στέφανος Κασιμάτης, «Professor GAP ή εκπαιδεύοντας τον Μπένι», εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
Στέφανος Κασιμάτης, «Εγκώμιον Θεοδοσίου Πελεγρίνη», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Στέφανος Κασιμάτης, «Τα ρεζιλίκια του γείτονα», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Απόστολος Λακασάς, «Άρση ασύλου ζήτησε η κ. Διαμαντοπούλου», εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
Απόστολος Λακασάς, Βασίλης Νέδος, Γιάννης Σουλιώτης, «Λύση ύστερα από ισχυρές πιέσεις», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Απόστολος Λακασάς, Μαρία Δεληθανάση, Εύα Καραμανώλη, «Εντολή για κατεπείγουσα προκαταρκτική έρευνα», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Απόστολος Λακασάς, «Τα πανεπιστήμια, ιδρύματα παραγωγής διαμαρτυριών», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Απόστολος Λακασάς, «Η άρνησή τους έφερε την άρση του ασύλου σε ΑΕΙ», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Απόστολος Λακασάς, «"Μαραθώνιος" διαβουλεύσεων», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Απόστολος Λακασάς, «Η τέταρτη άρση κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Ηλίας Μαγκλίνης, «Όταν όλοι έχουν δίκιο (και άδικο), εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
Ηλίας Μακρής, [Σκίτσο σελ. 13], εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
Ηλίας Μακρής, [Σκίτσο σελ. 13], εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Ηλίας Μακρής, [Σκίτσο σελ. 13], εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Πάσχος Μανδραβέλης, «Απροϋπόθετο ξενοδοχείο», εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.

Παντελής Μπουκάλας, «Άνθρωποι χωρίς χαρτιά», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Γιώργος Σ. Μπουρδάρας, «Καταδίκη από όλες τις πτέρυγες της Βουλής, πλην Κουμουνδούρου», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Σταύρος Λυγερός, «Η άλλη κατάληψη της Νομικής», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Νίκος. Γ. Ξυδάκης, «Μετανάστευση φτώχειας», εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011.
Κώστας Ονισένκο, Ιωάννα Φωτιάδη, «Ολονύκτια διαπραγμάτευση στη Νομική», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Αλέξης Παπαχελάς, «Οι οπαδοί της βίας», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Αλέξης Παπαχελάς, «Το άσυλο», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Ανδρέας Πετρουλάκης, [Σκίτσο σελ. 12], εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
Ανδρέας Πετρουλάκης, [Σκίτσο σελ. 12], εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Ανδρέας Πετρουλάκης, [Σκίτσο σελ. 12], εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Άγγελος Στάγκος, «Πανεπιστημιακό άσυλο για κάθε χρήση», εφ. Η Καθημερινή, 26-01-2011.
Άγγελος Στάγκος, «Πανεπιστήμια δίχως ακαδημαϊκή ατμόσφαιρα», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Μαριάννα Τζιαντζή, «Κυνηγοί παρανόμων», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Έλλη Τριανταφύλλου, Γιώργος Π. Τερζής, «Νομοθετική πρωτοβουλία κατάργησης ασύλου από Ν. Δ.», εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011.
Έλλη Τριανταφύλλου, Γιώργος Π. Τερζής, «Η Ν.Δ. βλέπει κέρδη από την πρόταση κατάργησης του ασύλου», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.
Παντελής Χουλάκης, «Προκαταρκτική έρευνα για τους διακινητές», εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011.

Τα Νέα

«Απαράδεκτη πρακτική» (κύριο άρθρο), εφ. Τα Νέα, 25-01-2011.
«Καταλήψεις σε ΑΕΙ και από μετανάστες!», εφ. Τα Νέα, 25-01-2011.
«Δοκιμασία για το άσυλο η κατάληψη στη Νομική» εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
«Έξοδος ή έφοδος: ολονύκτιο θρίλερ στη Νομική» εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
«Τους μετακόμισαν από τη Νομική το ξημέρωμα», εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Κατερίνα Βουτσινά, «Στρωματσάδα οι μετανάστες στη Νομική», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Κατερίνα Βουτσινά, «Το άσυλο των καπνιστών και οι υποχρεώσεις που δεν είναι αυτονόητες», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Ρούλα Γεωργακοπούλου, «Πρόσκοποι και όμηροι», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Άννα Δαμιανίδη, «Χώροι ιεροί», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Άννα Δαμιανίδη, «Οι ιδέες και οι άνθρωποι», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Άννα Δαμιανίδη, «Ονειρεύονται συγκρούσεις», εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Τάκης Θεοδωρόπουλος, «Νομικές ασκήσεις υποκρισίας», εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Βούλα Κεχαγιά, «Στο στόχαστρο μπαίνει το άσυλο μετά την κατάληψη», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Γιώργος Κώνστας, «Το 2008 η πρώτη πρόβα», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Γιώργος Λακόπουλος, «Αριστερά μεν, αλλά…», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Νίκος Μάστορας, Στέλιος Βραδέλης, «Μαζική απεργία πείνας από 300 παράνομους μετανάστες», εφ. Τα Νέα, 25-01-2011.
Δημήτρης Μητρόπουλος, «Βαϊμάρη», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Δημήτρης Μητρόπουλος, «Στρωματσάδα», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Κώστας Μητρόπουλος, [Σκίτσο σελ. 6], εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Κώστας Μητρόπουλος, [Σκίτσο σελ. 4], εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Καταλήψεις και "καταλήψεις"» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 25-01-2011.

Μικροπολιτικός, «"Κουφάρια" ξενοδοχείων» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 25-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Θεόδωρος Φορτσάκης» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Διαρροές της μαύρης νύχτας», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Ντόρα Μπακογιάννη» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Άννα Νταλάρα» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Ανδρέα Λυκουρέντζος» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Αναρχία στο Κολωνάκι» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Εναλλακτικά σχέδια» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Μαριέτα Γιαννάκου» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Φώτης Κουβέλης» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Πολλά τηλεφωνήματα» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Ο φιλόξενος» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Μικροπολιτικός, «Αντιγραφές» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Μίνα Μουστάκα, Νικολέττα Μουτούση, «Παγώνουν τις επιστροφές», εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Κώστας Μποτόπουλος, «Δικαιώματα και νομιμότητα», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Διονύσης Νασόπουλος, «Γαλάζια σύγχυση για τα θέμα του ασύλου», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Διονύσης Νασόπουλος, «Ισπανικό αυτομαστίγωμα», εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Νεόκοπος, «Κατάληψη» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Νεόκοπος, «Ορολογία» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Νεόκοπος, «Μετανάστες» (σχόλιο), εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Λία Νεσφύγε, Στέλιος Βραδέλης, Μάνος Χαραλαμπάκης, «Βγήκαν μετά από θρίλερ 11 ωρών», εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Γιώργος Χρ. Παπαχρήστος, «Άσυλο», εφ. Τα Νέα, 25-01-2011.
Γιώργος Χρ. Παπαχρήστος, Νίκος Μάστορας, Βούλα Κεχαγιά, Μάνος Χαραλαμπάκης, «Νυχτερινό θρίλερ και τελεσίγραφο από την κυβέρνηση», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Γιώργος Χρ. Παπαχρήστος, «Μετακόμισαν τα ξημερώματα», εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Αριστοτελία Πελώνη, «"Δεν εκβιαζόμαστε"», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Αριστοτελία Πελώνη, «Κλείνει η συμφωνία επανεπιλογής», εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.
Ι.Κ. Πρετεντέρης, «Περίεργα πράγματα», εφ. Τα Νέα, 26-01-2011.
Ι.Κ. Πρετεντέρης, «Εξωγήινοι δουλέμποροι», εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Δημήτρης Χαντζόπουλος, [Σκίτσο σελ.9], εφ. Τα Νέα, 27-01-2011.
Δημήτρης Χαντζόπουλος, [Σκίτσο σελ. 5], εφ. Τα Νέα, 28-01-2011.

Το Βήμα (http://www.tovima.gr/)
«Τη μεταφορά των μεταναστών σε άλλο χώρο ζητά ο πρόεδρός της», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.
«Διαμαντοπούλου:" Να εφαρμοσθούν οι νόμοι", εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.
«Ολομέλεια Βουλής: Διαξιφισμοί για την κατάληψη της Νομικής Σχολής Αθηνών», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.
«"Κάποιοι να σταματήσουν να παίζουν παιχνίδια εις βάρος δυστυχισμένων ανθρώπων", σημείωσε ο υφυπουργός Προστασίας του Πολίτη», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.
«Χρήστος Παπουτσής: "το πανεπιστήμιο να αποφασίσει να ζητήσει συνδρομή των εισαγγελικών και αστυνομικών αρχών", εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.
«ΕΛ. ΑΣ.: Θα "αδειάσουμε" το χώρο με εντολή εισαγγελέα», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.

«Απεργία ξεκινούν 300 μετανάστες», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.
«Θ. Πελεγρίνης: "Εξαντλήσαμε κάθε περιθώριο συνεννόησης"», εφ. Το Βήμα, 27-01-2011.
«Χρήστος Παπουτσής: "Όσοι έχουν δικαίωμα ασύλου θα το πάρουν"», εφ. Το Βήμα, 27-01-2011.
«Ολόκληρη η απόφαση των μεταναστών απεργών πείνας», εφ. Το Βήμα, 27-01-2011.
«Έξοδος τη νύχτα: Έληξε η κατάληψη της Νομικής – Ολοκληρώθηκε η μετάβαση των μεταναστών σε κτίριο της Πατησίων», εφ. Το Βήμα, 28-01-2011.
Δημήτρης Γαλάνης, « "Δεν θα φύγουμε από εδώ αν δεν πάρουμε άδεια παραμονής", εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.
Δημήτρης Γαλάνης, «"Μας φιλοξενούν οι φοιτητές"», εφ. Το Βήμα, 25-01-2011.
Μάρνυ Παπαματθαίου, «Πρύτανης: Καθοδηγούμενη η κατάληψη – Εκκενώστε τη Σχολή – Εφαρμόστε το νόμο, λέει το Υπουργείο Εσωτερικών», εφ. Το Βήμα, 26-01-2011.
Λάμπρος Σταυρόπουλος, «Μετωπική σύγκρουση κυβέρνησης – ΣΥΡΙΖΑ στη Βουλή», εφ. Το Βήμα, 26-01-2011.
Παναγιώτα Μπίτσικα, «Γ. Καμίνης: Επιρρίπτει ευθύνες σε όσους οδήγησαν σε αδιέξοδο τους 300 μετανάστες», εφ. Το Βήμα, 26-01-2011.
Μάρνυ Παπαματθαίου, «Να μην αρθεί το Άσυλο είπε ο Παπουτσής – Φόβους για βίαιη εκκένωση της Σχολής, εξέφρασε ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών», εφ. Το Βήμα, 27-01-2011.
Δημήτρης Γαλάνης, «Άρση του ασύλου στη Νομική από την Πρυτανεία – Εμπλοκή στη μεταφορά», εφ. Το Βήμα, 27-01-2011.
Διονύσης Βυθούλκας, Δημήτρης Γαλάνης, «Από λεπτό σε λεπτό η αποχώρηση των μεταναστών αλλά… Οι τελευταίες εξελίξεις», εφ. Το Βήμα, 28-01-2011.
Δημήτρης Γαλάνης, Κατέρρευσαν οι διαπραγματεύσεις – Παραμένουν στη Νομική οι μετανάστες», εφ. Το Βήμα, 28-01-2011.
Διονύσης Βυθούλκας, Δημήτρης Γαλάνης, Μάρνυ Παπαματθαίου, «Λύση τα μεσάνυχτα με αμοιβαίες υποχωρήσεις», εφ. Το Βήμα, 28-01-2011.

Ριζοσπάστης

«Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας: η κυβέρνηση να δώσει λύση στα δίκαια αιτήματα των μεταναστών», εφ. Ριζοσπάστης, 26-01-2011.
«Μεθοδεύσεις σε βάρος των μεταναστών και του ασύλου», εφ. Ριζοσπάστης, 26-01-2011.
«Μέτωπο Αγώνα Σπουδαστών: Η παύση λειτουργίας της σχολής στοχοποιεί τα θύματα», εφ. Ριζοσπάστης, 26-01-2011.
«Παίζουν παιχνίδια σε βάρος των μεταναστών», εφ. Ριζοσπάστης, 26-01-2011.
«Αλέκα Παπαρήγα: Η κυβέρνηση να πάρει μέτρα υπέρ των μεταναστών», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
«Βουλή: Αντιδραστικές ιαχές με συγκεκριμένο στόχο», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
«Επικίνδυνα σχέδια ενάντια σε μετανάστες και άσυλο», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
«Κυβέρνηση: Θέλει να ξεμπερδεύει με μετανάστες και άσυλο», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
«Μόνη απάντηση η συντονισμένη δράση σε ταξική κατεύθυνση», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
«Νέα Δημοκρατία: Ετοιμάζει πρόταση νόμου για κατάργηση του ασύλου», εφ.

Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
«Αλέκα Παπαρήγα: Να μην ασκηθεί βία σε βάρος των μεταναστών», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«Εξυφαίνεται αυταρχικό σχέδιο για μετανάστες-άσυλο», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«Η πρόκληση δεν έχει όρια», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«ΛΑ.Ο.Σ.: Σε διατεταγμένη υπηρεσία για να καταργηθεί το άσυλο», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«Νέα Δημοκρατία: Πλειοδοτεί υπέρ της καταστολής», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«ΠΑΜΕ: Κοινός αγώνας για την ανατροπή της αντεργατικής επίθεσης», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«Σήμερα η σύσκεψη των μεταναστών εργατών», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«Στήριξη στα αντιμεταναστευτικά μέτρα», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«ΣΥΝ/Σύριζα: Στριμωγμένος από τον τυχοδιωκτισμό του», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
«Frontex: Απελαύνει μεταναστόπουλα», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
Β., «Θράσος και λαθροχειρίες από την "Αυγή"», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
Κώστας Γρηγοριάδης, [Σκίτσο σελ. 4], εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
Κώστας Γρηγοριάδης, [Σκίτσο σελ. 5], εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
Ι., «Επαγρύπνηση», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
Θανάσης Λεκάτης, «Με κριτήριο το ταξικό συμφέρον», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
Θανάσης Λεκάτης, «Μια κρυστάλλινη θέση»· «μια "παράξενη" ανάλυση»· «και μια προβοκατόρικη ταύτιση», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
Θανάσης Λεκάτης, «Κοντά τα πόδια της προβοκάτσιας», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
Νίκος Μπογιόπουλος, «Με μετανάστες», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.
Νίκος Μπογιόπουλος, «Μετανάστες», εφ. Ριζοσπάστης, 28-01-2011.
Π.-Λ., «Πολλά ερωτηματικά», εφ. Ριζοσπάστης, 27-01-2011.

Πίνακας δημοσιευμάτων ημερήσιου τύπου (κεφάλαιο 5)					
Εφημερίδες	25/01/2011	26/01/2011	27/01/2011	28/01/2011	**Σύνολο**
Έθνος	11	14	17	19	**61**
Ελεύθερος Τύπος	3	9	12	8	**32**
Ελευθεροτυπία	6	19	30	27	**82**
Η Αυγή	5	9	29	21	**64**
Η Καθημερινή	3	11	17	20	**51**
Τα Νέα	6	12	18	15	**51**
Το Βήμα	7	3	5	4	**19**
Ριζοσπάστης	0	4	13	14	**31**
Σύνολο δημοσιευμάτων					**391**

Κατάλογος τύπου (έκτο κεφάλαιο)

Η Καθημερινή
«Λαθρομετανάστευση και ένταξη της Τουρκίας σε Ε. Ε.», εφ. Η Καθημερινή, 17-06-2009.
«Παζάρι Άγκυρας για τους λαθρομετανάστες», εφ. Η Καθημερινή, 14-10-2009.
Μ. Wallstrom, «Κυκλική μετανάστευση για την Ευρώπη», εφ. Η Καθημερινή, 12-06-2009.
Μ. Δεληθανάση, «Ο χάρτης των κέντρων μεταναστών στη χώρα», εφ, Η Καθημερινή, 15-11-2008.
Μ. Δεληθανάση, «Οι αφίξεις προσφύγων στο Αγαθονήσι δεν σταματούν», εφ. Η Καθημερινή, 19-03-2009.
Μ. Δεληθανάση, «"Καθοριστική η επιστροφή των παρανόμων", εφ. Η Καθημερινή, 28-05-2009.
Μ. Δεληθανάση, «Σημαντική κάμψη στο κύμα των λαθρομεταναστών», εφ. Η Καθημερινή, 07-10-2009.
Μ. Δεληθανάση, «Η Τουρκία αρνείται συνεργασία με Ε.Ε.», εφ. Η Καθημερινή, 14-10-2009.
Μ. Δεληθανάση, «Αύξηση της ανεργίας μεταναστών», εφ. Η Καθημερινή, 06-11-2009.
Π. Κιτρομηλίδης, «Η εθνική ταυτότητα ως δίλημμα και ως προοπτική», εφ. Η Καθημερινή, 31-01-2010.
Σ. Λυγερός, «Πάνω από 5.000.000 σε μια δεκαετία!», εφ. Η Καθημερινή, 10-05-2009.
Σ. Λυγερός, «Νομοσχέδιο για την ιθαγένεια: ανάγκη, παγίδες, ιδεολογήματα», εφ. Η Καθημερινή, 03-01-2010.
J. Barrot, «Άσυλο, προτεραιότητα για την Ευρώπη», εφ. Η Καθημερινή, 03-12-2008.
Ν. Ξυδάκης, «Το τίμημα του τράνζιτ», εφ. Η Καθημερινή, 07-11-2009.
Δ. Παπαδημητρίου, «Πώς θα διαχειριστούμε τις ανθρώπινες ροές», εφ. Η Καθημερινή, 08-02-2010.
Μ. Τζιαντζή, «"Μπουκέτα" για μετανάστες», εφ. Η Καθημερινή, 02-09-2009.
Ε. Τριανταφύλλου και Γ. Τερζής, «"Όχι" Ν.Δ. στον νόμο περί ιθαγένειας», εφ. Η Καθημερινή, 12-01-2010.
Χ. Τσούκας, «Ανθρωπιστές στους λαθρομετανάστες, σκληροί στη λαθρομετανάστευση», εφ. Η Καθημερινή, 05-07-2009.
J. Hutchinson, «Άποψη: Περί ομοιογένειας», εφ. Η Καθημερινή, 31-01-2010.

Ελευθεροτυπία, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία
«Ζ. Μπαρό: Επικίνδυνη για τη δημοκρατία η λαθρομετανάστευση», εφ. Ελευθεροτυπία (ηλεκτρονική έκδοση www.enet.gr), 02-07-2009.
«Προτάσεις για την αντιμετώπιση της μετανάστευσης», εφ. Ελευθεροτυπία, 03-07-2009.
Κ. Αδάμ, «Ανοίγουν μέτωπα με Τουρκία και Ε.Ε.», εφ. Ελευθεροτυπία, 17-06-2009.
Γ. Μαρνέλλος, «Κατασταλτικό πεδίο… λαμπρό», εφ. Ελευθεροτυπία, 12-06-2009.
Γ. Μαρνέλλος, «Αλαλούμ με τους μετανάστες», εφ. Ελευθεροτυπία, 02-09-2009.

Γ. Ι. Μ., «Τι είδε ο Γάλλος;», εφ. Ελευθεροτυπία, 02-09-2009.
Γ. Ι. Μ., «Πρόσκληση Χρυσοχοΐδη σε Τουρκία», εφ. Ελευθεροτυπία, 02-02-2010.
Χ. Πάντζου, «Οι εκτός χάρτη πολίτες», εφ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 19-07-2007.
Β. Σιούτη, «Λαθρομετανάστες και από τη Δύση!», Κυριακάτική Ελευθεροτυπία, 28-06-2009.
Ι. Σωτήρχου, «ΕΛΙΑΜΕΠ: 205.000 οι ανεπίσημοι μετανάστες στην Ελλάδα το 2007», εφ Ελευθεροτυπία, 29-12-2007.
Γ. Τριάντης (επίμ.), «Σταύρος Λυγερός, "Διάτρητη απάντηση" (αναδημοσίευση από την Καθημερινή), εφ. Ελευθεροτυπία, 16-01-2010.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Κατάλογος νομικών και κανονιστικού χαρακτήρα κειμένων

Διεθνές Δίκαιο

«Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη» (1789), στον διαδικτυακό τόπο της Πρεσβείας της Γαλλίας http://www.ambafrance-gr.org/%CE%97-%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD, προσβάσιμη στην 24-05-2013.

«Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, 10 Δεκεμβρίου 1948, στον διαδικτυακό τόπο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf, προσβάσιμη στις 21-03-2013.

«Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες», Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, 1949, στον διαδικτυακό τόπο της ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες http://www.unhcr.gr/prostasia/nomiki-prostasia/diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html, προσβάσιμη στις 21-01-2013.

«Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες (Συμπληρωματικές Διατάξεις)», Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, 1975, στον διαδικτυακό τόπο της Ύπατης αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες http://www.unhcr.gr/prostasia/nomiki-prostasia/diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html, προσβάσιμη στις 21-01-2013.

«Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων Όλων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους», Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, 18 Δεκεμβρίου 1990, στον διαδικτυακό τόπο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

http://www.unhcr.gr/prostasia/nomiki-prostasia/diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html, προσβάσιμη στις 21-01-2013.

«Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών», Συμβούλιο της Ευρώπης, 4 Νοεμβρίου 1950, στον διαδικτυακό τόπο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CDoQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.unhcr.gr%2Fno_cache%2Fprostasia%2Fnomiki-prostasia%2Fdiethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html%3Fcid%3D710%26did%3D758%26sechash%3Dd6469e89&ei=xFWfUbjyDOnJ0QX14oHYCw&usg=AFQjCNEAUIVzeTKZkeCkG9ul3bSd6a07cQ&bvm=bv.47008514,d.d2k, προσβάσιμη στις 24-05-2013.

«Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση», Επίσημη Εφημερίδα, C 191, 29-07-1992, στο http://eur-lex.europa.eu/el/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html, προσβάσιμη στις 22-01-2013.

«Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί Ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες Συναφείς Πράξεις», Επίσημη Εφημερίδα, C 340, 10-11-1997, στο http://eur-lex.europa.eu/el/treaties/dat/11997E/htm/11997E.html#0173010078, προσβάσιμη στις 22-01-2013.

«Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο», 24-09-2008 [δεν έχει δημοσιευτεί στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης], στο http://register.consilium.europa.eu/pdf/el/08/st13/st13440.el08.pdf, προσβάσιμο στις 21-01-2013.

«Κανονισμός 562/2006ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 2006 για τη θέσπιση του κοινοτικού κώδικα σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (κώδικας συνόρων του Σένγκεν)», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 105/1, 13-04-2006, σσ. 1-32, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0001:0032:EL:PDF, προσβάσιμο στις 22-01-2013.

«Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000 για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 303, 02-12-2000, σσ. 16-22, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:el:HTML, προσβάσιμη στις 24-05-2013.

«Οδηγία 2001/55/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ης Ιουλίου 2001 σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 212, 07-08-2001, σσ. 12-23, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:212:0012:0023:EL:PDF, προσβάσιμη την 01-06-2013.

«Οδηγία 2002/90/ΕΚ του Συμβουλίου της 28ης Νοεμβρίου 2002 για τον ορισμό της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 328, 05-12-2002, σσ. 17-18, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:328:0017:0018:EL:PDF, προσβάσιμη στις 26-05-2013.

«2002/629 Απόφαση πλαίσιο του Συμβουλίου, της 19ης Ιουλίου 2002, για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 203, 01-08-2002, σσ. 01-04, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002F0629:EL:HTML, προσβάσιμη την 01-06-2013.

«Οδηγία 2003/86/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 251, 03-10-2003, σσ. 12-18, στο http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/odigia86_2003.pdf, προσβάσιμη στις 24-05-2013.

«Οδηγία 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2003 σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L, 16, 23-01-2004, σσ. 44-53, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:016:0044:0053:EL:PDF, προσβάσιμη στις 24-05-2013.

«Οδηγία 2004/81/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 σχετικά με τον τίτλο παραμονής που χορηγείται στους υπηκόους τρίτων χωρών θύματα εμπορίας ανθρώπων ή συνέργειας στη λαθρομετανάστευση, οι οποίοι συνεργάζονται με τις αρμόδιες αρχές», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 261, 06-08-2004, σσ. 19-23, στο http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/odigia81_2004.pdf, προσβάσιμη στις 26-05-2013.

«Οδηγία 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης L 304, σσ. 12-23, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:304:0012:0023:EL:PDF, προσβάσιμη την 01-06-2013.

«Οδηγία 2004/114/ΕΚ του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2004 σχετικά με τις προϋποθέσεις εισδοχής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό τις σπουδές, την ανταλλαγή μαθητών, την άμισθη πρακτική άσκηση ή την εθελοντική υπηρεσία», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L, 375, 23-12-2004, σσ. 12-18, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:375:0012:0018:EL:PDF, προσβάσιμη στις 25-11-2013.

«Οδηγία 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2008 σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 348, σσ. 98-107, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0098:0098:EL:PDF, προσβάσιμη στις 26-05-2013.

«Οδηγία 2009/52/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 18ης Ιουνίου 2009 σχετικά με την επιβολή ελάχιστων προτύπων όσων αφορά τις κυρώσεις και τα μέτρα κατά των εργοδοτών που απασχολούν παράνομα διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 168, σσ. 24-32, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:168:0024:0032:EL:PDF, προσβάσιμη στις 26-05-2013.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, «On a Community Immigration Policy», COM (2000) 757 final, Brussels, 22-11-2000, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0757:FIN:EN:PDF, προσβάσιμο στις 22-01-2013.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, «On a Common Policy on Illegal Migration», COM (2001) 672 final, Brussels, 15-11-2001, στο http://www.statewatch.org/news/2001/nov/illimm672.pdf, προσβάσιμη στις 24-05-2013.

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council in View of the European Council in Thessaloniki, «On the Development of a Common Policy on Illegal Immigration, Smuggling and Trafficking of Human Beings, External Borders and the Return of Illegal Residents», COM (2003) 323 final, Brussels, 03-06-2003, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0323:FIN:EN:PDF, προσβάσιμη στις 24-05-20013.

Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, «Study on the links between legal and illegal migration», COM (2004) 412 final, Brussels, 04-06-2004, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0412:FIN:EN:PDF, προσβάσιμη στις 24-05-2013.

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, «Το Πρόγραμμα της Χάγης: Δέκα προτεραιότητες για την επόμενη πενταετία. Η εταιρική σχέση για την ανανέωση της Ευρώπης στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης», COM (2005) 184 τελικό, Βρυξέλλες, 10-05-2005.

Communication from the Commission, «On policy priorities in the fight against illegal immigration of third-country nationals», COM (2006) 402 final, Brussels, 19-07-2006, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0402en01.pdf, προσβάσιμη στις 24-05-2013.

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, «A Common Immigration Policy for Europe: Principles Actions and Tools», COM (2008) 359 final, Brussels, 17-06-2008, στο http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0359:FIN:EN:PDF, προσβάσιμη στις 24-05-2013.

Ελληνική νομοθεσία

Σύνταγμα της Ελλάδας: *Όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 27ης Μαΐου 2008 της Ή Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων*, στον διαδικτυακό τόπο της Βουλής των Ελλήνων, www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf, προσβάσιμο στις 02-10-2011.

Νόμος 3725 «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι» (ΦΕΚ 24 Ά 29-01-1925).

Νόμος 4310 «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου, διαβατηρίων και απελάσεων και εκτοπίσεων» (ΦΕΚ 287 Ά 16-08-1929).

Νόμος 5405 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 4310 "περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι"» (ΦΕΚ 121 Ά 20-04-1932).

Νόμος 719 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν. 4310/1929 "περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι αστυνομικού ελέγχου διαβατηρίων κλπ" ως ετροποποιήθη δια του Ν. 5405/1932 και προσθήκης συναφών προς τον έλεγχον κινήσεων των επιβατών και των μεταφορικών μέσων διατάξεων» (ΦΕΚ 168 Ά 28-06-1948).

Νομοθετικό Διάταγμα 3989 «Περί κυρώσεως της πολυμερούς Συμβάσεως περί της Νομικής Καταστάσεως των Προσφύγων» (ΦΕΚ 201 Ά 26-09-1959).

Αναγκαστικός Νόμος 389 «Περί κυρώσεως του Πρωτοκόλλου της Ν. Υόρκης της 31-01-1967 εν σχέσει προς την Νομικήν Κατάστασιν των προσφύγων» (ΦΕΚ 125 Ά 04-06-1968).

Νόμος 1975 «Είσοδος-έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 184 Ά 04-12-1991).

Νόμος 2434 «Μέτρα πολιτικής για την απασχόληση και την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση και άλλες διατάξεις», (ΦΕΚ 188 Ά 20-08-1996).

Νόμος 2452 «Ρύθμιση θεμάτων προσφύγων κατά τροποποίηση των διατάξεων του Ν. 1975/1991 και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 283 Ά 13-12-1996).

Προεδρικό Διάταγμα 358 «Προϋποθέσεις και διαδικασία για τη νόμιμη παραμονή και εργασία αλλοδαπών στην Ελλάδα, που δεν είναι υπήκοοι των Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης», (ΦΕΚ 240 Ά 28-11-1997).

Προεδρικό Διάταγμα 359 «Χορήγηση της Κάρτας Παραμονής Περιορισμένης Χρονικής Διάρκειας σε αλλοδαπούς», (ΦΕΚ 240 Ά 28-11-1997).

Νόμος 2622 «Υπηρεσίες Συνοριακής Φύλαξης. Δήλωση περιουσιακής κατάστασης αστυνομικών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 138 Ά 25-06-1998).

Νόμος 2713 «Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων της Ελληνικής αστυνομίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 89 Ά 30-04-1999).

Νόμος 2721 «Τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35 Ά), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Ά), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 112 Ά 01-06-1999).

Νόμος 2910 «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 91 Ά 02-05-2001).

Νόμος 2926 «Κύρωση της Συμφωνίας της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για τη συνεργασία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης της Ελληνικής Δημοκρατίας και του υπουργείου Εσωτερικών της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την καταπολέμηση του εγκλήματος ιδιαίτερα της τρομοκρατίας, του οργανωμένου εγκλήματος, της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών και της λαθρομετανάστευσης» (ΦΕΚ 139 Ά 27-06-2001).

Νόμος 2960 «Εθνικός Τελωνειακός Κώδικας» (ΦΕΚ 265 Ά 22-11-2001).

Νόμος 3013 «Αναβάθμιση της πολιτικής προστασίας και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ 102 Ά 01-05-2002).

Νόμος 3064 «Καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και αρωγή στα θύματα των πράξεων αυτών» (ΦΕΚ 248 Ά 15-10-2002).

Νόμος 3068 «Συμμόρφωση της Διοίκησης προς τις δικαστικές αποφάσεις, προαγωγή των δικαστών των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων στο βαθμό του Συμβούλου Επικρατείας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 274 Ά 14-11-2002).

Νόμος 3074 «Γενικός Επιθεωρητής Δημόσιας Διοίκησης. Αναβάθμιση του Σώματος Επιθεωρητών – Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης και του Συντονιστικού Οργάνου Επιθεώρησης και Ελέγχου και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 296 Ά 04-12-2002).

Νόμος 3103 «Έκδοση διαβατηρίων από την Ελληνική Αστυνομία και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 23 Ά 29-01-2003).

Νόμος 3146 «Οργάνωση και άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των ετεροδημοτών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 125 Ά 23-05-2003).

Νόμος 3169 «Οπλοφορία, χρήση πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς, εκπαίδευσή τους σε αυτά και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 189 Ά 24-07-2003).

Νόμος 3202 «Εκλογικές δαπάνες κατά τις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές, οικονομική διοίκηση και διαχείριση των Ο.Τ.Α., θέματα αλλοδαπών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 284 Ά 11-12-2003).

Νόμος 3204 «Τροποποίηση και συμπλήρωση της νομοθεσίας για το Εθνικό Σύστημα Υγείας και ρυθμίσεις άλλων θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Υγείας και

Πρόνοιας» (ΦΕΚ 296 Ά 23-12-2003).

Νόμος 3242 «Ρυθμίσεις για την οργάνωση και λειτουργία της Κυβέρνησης, τη διοικητική διαδικασία και τους Ο.Τ.Α.» (ΦΕΚ 102 Ά 24-05-2004).

Νόμος 3274 «Οργάνωση και λειτουργία Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης πρώτου και δεύτερου βαθμού» (ΦΕΚ 195 Ά 19-10-2004).

Νόμος 3386 «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια» (ΦΕΚ 212 Ά 23-08-2005).

Προεδρικό Διάταγμα 80 «Παροχή προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων αλλοδαπών» (ΦΕΚ 82 Ά 14-04-2006).

Νόμος 3536 «Ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής και λοιπών ζητημάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης» (ΦΕΚ 42 Ά 23-02-2007).

Προεδρικό Διάταγμα 96 «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 για τη θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (L 304/30.9.2004)» (ΦΕΚ 152 Ά 30-07-2008).

Νόμος 3772 «Μεταρρυθμίσεις στην οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 112 Ά, 10-07-2009).

Νόμος 3838, «Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις» (ΦΕΚ 49 Ά 24-03-2010).

Νόμος 3875 «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και

συναφείς διατάξεις» (ΦΕΚ 158 Ά 20-09-2010).

Προεδρικό Διάταγμα 114 «Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου "σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (L 326/13.12.2005)» (ΦΕΚ 195 Ά 22-11-2010).

Προεδρικό Διάταγμα 116 «Τροποποίηση π.δ. 114/2010 "Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου "σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (L 326/13.12.2005)"» (ΦΕΚ 201 Ά 19-10-2012).

Νόμος 3907 «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ "σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη-μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών" και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ 7 Ά 26-01-2011).

Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου «Ρύθμιση θεμάτων συμβάσεων που αφορούν Κέντρα Πρώτης Υποδοχής και εγκαταστάσεων κράτησης παράνομα διαμενόντων στη χώρα αλλοδαπών και τρόπο φύλαξης αυτών» (ΦΕΚ 61 Ά, 21-03-2012).

Νόμος 4075 «Θέματα Κανονισμού Ασφάλισης ΙΚΑ–ΕΤΑΜ, Ασφαλιστικών φορέων, προσαρμογή της νομοθεσίας στην Οδηγία 2010/18/ ΕΕ και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ 89 Ά 11-04-2012).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Εικόνες (κεφάλαιο 5)

ΤΡΙΤΗ
25 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011
ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ: 8818
1,30€
www.ethnos.gr

ΕΘΝΟΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ
8.200 ωρομίσθιοι εκπαιδευτικοί
Δεκαήμερο προκηρύξεων για 3.350 εποχικούς

ΣΕ ΕΛΤΑ, ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ, ΔΗΜΟΥΣ, ΥΠΟΥΡΓΕΙΑ
3.350 προσλήψεις
εποχικού προσωπικού σε 10 ημέρες
■ 8.200 ΩΡΟΜΙΣΘΙΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΕ ΙΕΚ ΚΑΙ ΕΑΠ

ΧΡΗΜΑΣΠΟΡ
Coppa Italia
Κύπελλο αστέρων
Η εφημερίδα που κερδίζει το στοίχημα

ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΑΠΟ 250 ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΠΟΥ ΖΗΤΟΥΝ ΑΣΥΛΟ

ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ
λαθρομεταναστών η Νομική

ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ ■ ΠΥΡΑ ΠΑΣΟΚ - ΝΔ ΚΑΤΑ ΣΥΡΙΖΑ

ΕΚΤΟΣ λειτουργίας μέχρι και την Παρασκευή τέθηκε από χθες η Νομική Σχολή της Αθήνας με απόφαση της Πρυτανείας. Αιτία η κατάληψη που πραγματοποιούν 250 οικονομικοί μετανάστες που ήρθαν από την Κρήτη και ζητούν να τους δοθεί άδεια εργασίας. Το έδαφος προετοίμασαν σπουδαστές του ΣΥΡΙΖΑ, γεγονός που άναψε πόλεμο ανάμεσα στις φοιτητικές παρατάξεις. »18-19

■■ Αποφασισμένοι να κατέβουν από σήμερα σε απεργία πείνας «μέχρι τελικής πτώσεως» δήλωσαν στο «Εθνος» οι 250 πρόσφυγες (φωτό) που έχουν καταλάβει κτίριο της Νομικής.

ΠΩΣ ΝΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΤΕ ΤΟ «Ε9» »58

ΕΜΠΟΡΙΟ
Σύγκρουση για ωράριο-Κυριακές
Δεν τα βρήκαν οι εμπλεκόμενοι φορείς στη χθεσινή συνάντηση. »57

ΑΥΣΤΗΡΟΙ ΟΡΟΙ
«ΜΝΗΜΟΝΙΟ» ΣΤΟΥΣ ΔΗΜΟΥΣ ΓΙΑ ΤΑ ΧΡΕΗ
»12

ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ
«Γης Μαδιάμ» στη δίκη των «Πυρήνων»
Συμπλοκές αστυνομικών και νεαρών που συμπαραστέκονταν στους 9 κατηγορούμενους. »23

ΔΕΚΑΔΕΣ ΝΕΚΡΟΙ
Μακελειό στην καρδιά της Μόσχας
Επίθεση καμικάζι σε κατάμεστη αίθουσα παραλαβής αποσκευών του αεροδρομίου. »14-15

ΤΙ ΛΕΝΕ ΤΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ
Παράθυρο για αγωγές κατά Siemens
Ποια είναι τα 15 πολιτικά πρόσωπα για τα οποία ΠΑΣΟΚ και ΝΔ ζητούν περαιτέρω διερεύνηση. »4-6

25 1

Εικόνα 1, εφ. Έθνος, 25-01-2011, σελ. 227.

14

Τετάρτη 26 Ιανουαρίου 2011 ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

Το χρονικό της κατάληψης

Πέμπτη 20 Ιανουαρίου

Κάλεσμα του Φόρουμ Μεταναστών Κρήτης για «μαζική συμμετοχή και στήριξη του δίκαιου αγώνα των 300 μεταναστών».

Σάββατο 22 Ιανουαρίου

Οι μετανάστες συγκεντρώνονται στην πλατεία της Αγοράς, στα Χανιά, και μεταφέρονται με λεωφορεία στο λιμάνι της Σούδας.

Ελλάδα

ΑΔΡΑΝΕΙΑ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ ΑΠΟ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΕΛ.ΑΣ. ΔΕΝ ΕΛΑΒΑΝ ΚΑΝΕΝΑ ΜΕΤΡΟ ΓΙΑ ΝΑ ΕΜΠΟΔΙΣΟΥΝ

«Τροχονόμος» ο Παπουτσής

Δραματικές εξελίξεις απειλεί να πυροδοτήσει το σχέδιο δημιουργίας καταυλισμού μεταναστών στη Νομική Σχολή της Αθήνας, καθώς χθες έδειχνε να έχει διαμορφωθεί σε ανώτατο πολιτικό και πολιτειακό επίπεδο κλίμα εγρήγορσης για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με το άσυλο.

«Υπάρχει θέμα κατάχρησης του ασύλου που πρέπει να εξεταστεί», δήλωσε χθες ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας **Κάρολος Παπούλιας**. Παρέμβαση για την κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου, η οποία σημαίνει τουλάχιστον την άμεση άρση του στην περίπτωση του καταυλισμού της Νομικής, έκανε χθες ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης **Αντώνης Σαμαράς** με δήλωσή του επίσης από το Προεδρικό Μέγαρο, όπου η Προεδρία δεξιώθηκε το Διπλωματικό Σώμα.

«Δεν πρόκειται για κατάληψη, αλλά για φιλοξενία», υποστηρίζουν οι μετανάστες στον καταυλισμό της Νομικής και συνεχίζουν την απεργία πείνας.

ΑΠΕ

Εικόνα 2, εφ. Ελεύθερος Τύπος, 26-01-2011, σελ. 227.

Στον «αέρα» η δίκη των «Πυρήνων»

Σε κλίμα έντασης

Στον «αέρα» βρίσκεται η δίκη των 13 κατηγορουμένων για συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση «Συνωμοσία Πυρήνων της Φωτιάς».

Η απόφαση του δικαστηρίου να εμμείνει στην παρακράτηση των ταυτοτήτων των εισερχομένων στην αίθουσα και στη μη τήρηση απομαγνητοφωνημένων πρακτικών λόγω κόστους προκάλεσε την αποχώρηση των εννέα κατηγορουμένων και την παύση των συνηγόρων τους. Σήμερα, αναμένεται να εμφανιστούν στο δικαστήριο οι νέοι συνήγοροι που διορίστηκαν αυτεπαγγέλτως, ωστόσο οι κατηγορούμενοι απειλούν με απεργία πείνας αρνούμενοι να τους δεχθούν. Από τη χθεσινή διαδικασία δεν έλειψαν οι εντάσεις, όταν αστυνομικοί επιχείρησαν να απομακρύνουν από την αίθουσα γυναίκα από το ακροατήριο που επιτέθηκε φραστικά στην πρόεδρο του δικαστηρίου. **Σελ. 6**

Φόβοι κλιμάκωσης της βίας στην Αλβανία

Παρέμβαση ΗΠΑ και Ε.Ε. για διάλογο και συμβιβασμό των αντιμαχομένων

Ανησυχίες για κλιμάκωση ή και επέκταση της βίας στην Αλβανία προκαλεί η οξύτατη αντιπαράθεση του πρωθυπουργού Σαλί Μπερίσα και του ηγέτη του Σοσιαλιστικού Κόμματος και δημάρχου των Τιράνων Έντι Ράμα. Τέσσερις ημέρες μετά τις σφοδρές συγκρούσεις διαδηλωτών και αστυνομίας στα Τίρανα, τον θάνατο τριών πολιτών και τον τραυματισμό 150, η κατάσταση παραμένει έκρυθμη. Το δικό τους αίτημα για αποκατάσταση του διαλόγου και εξεύρεση συμβιβασμού διατύπωσαν προς την αλβανική πολιτική ηγεσία οι πρέσβεις των ΗΠΑ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Βρετανίας και του ΟΑΣΕ. **Σελ. 3**

Υπό κατάληψη η ανακαινιζόμενη Νομική Αθηνών

«Στρωματσάδα» για 250 μετανάστες, που ξεκινούν απεργία πείνας για να νομιμοποιηθούν, ετοίμασαν αριστερές φοιτητικές παρατάξεις και ανθρωπιστικές οργανώσεις στον υπό ανακαίνιση χώρο της ιστορικής, επί της οδού Σόλωνος, εισόδου της Νομικής Σχολής Αθηνών. Η «φιλοξενία» οργανώθηκε «ιωμής των ξενοδόχο», δηλαδή παρά την αρνητική απόφαση της ηγεσίας της σχολής και της πρυτανείας του Πανεπιστημίου Αθηνών. **Σελ. 20**

ΚΥΡΙΟ ΑΡΘΡΟ

Με τους νόμους της Δημοκρατίας

Ενα κράτος που σέβεται τον εαυτό του οφείλει πάνω απ' όλα να προστατεύει τους ανθρώπους οι οποίοι έχουν επωμισθεί τη δύσκολη αποστολή της εφαρμογής του νόμου. Οσα συνέβησαν τελευταία με τη βόμβα στο Εφετείο και τις επιθέσεις που δέχονται οι δικαστές στη δίκη των «Πυρήνων», δείχνουν ότι υπάρχει μια καλά ενορχηστρωμένη προσπάθεια εκφοβισμού των δικαστών. Το κράτος πρέπει, όμως, να τους προστατεύσει αποτελεσματικά και οι υπεύθυνοι να διασφαλίσουν τη διεξαγωγή της δίκης βάσει των νόμων της Ελληνικής Δημοκρατίας και όχι ως αποτέλεσμα απειλών και εκβιασμών.

Διαρροή απορρήτων «εκθέτει» τον Αμπάς

«Εκτεθειμένη» αφήνει την Παλαιστινιακή Αρχή η διαρροή των απόρρητων εγγράφων με τους διαλόγους μεταξύ των μελών του διαπραγματευτικού της επιτελείου με την ισραηλινή κυβέρνηση. Σύμφωνα με τα έγγραφα –τα οποία δημοσιοποιήθηκαν από το Αλ Τζαζίρα–, οι Παλαιστίνιοι διαπραγματευτές πρότειναν την προσάρτηση όλων, πλην ενός, των εβραϊκών εποικισμών στην ανατολική Ιερουσαλήμ στο ισραηλινό κράτος. Ο πρόεδρος της Παλαιστινιακής Αρχής, Μαχμούντ Αμπάς (φωτογραφία), αμφισβήτησε την αυθεντικότητά τους. **Σελ. 10**

ΣΧΟΛΙΟ | Του Παντελη Μπουκαλα

Με (μη) τελικό σκορ 8 - 7...

Τυπικά το παιχνίδι έληξε με σκορ 8 - 7. Πράσινοι προς διερεύνηση 8 - Γαλάζιοι 7. Το πρώτο παράδοξο είναι ότι οι δύο ομάδες είχαν τον ίδιο παλαιστές από τα πέρατα υποτίθεται του κόσμου έδιναν τον αγώνα τον καλό μέχρι τελικής πτώσεως. Το τρίτο παράδοξο είναι ότι στον αυγιατί, ανάλογα με τις σκοπιμότητες, είναι πιθανό να αλλάξει το σκορ, με εκ των υστέρων ακύρωση κάποιων τερμάτων (δηλαδή απόσβεση κά-

Εικόνα 3, εφ. Η Καθημερινή, 25-01-2011, σελ. 228.

ΠΕΜΠΤΗ 27 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

ΜΙΚΡΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ

ΤΑ ΝΕΑ 7

Αναρχία στο Κολωνάκι

Το κέντρο της Αθήνας, γύρω από τη Νομική Σχολή, μετατρέπεται σιγά σιγά σε Μογκαντίσου, καθώς διάφορες ομάδες ασκούν τρομοκρατία στο πεζοδρόμιο.

ΤΟ λέω εξ αφορμής του χθεσινού θλιβερού επεισοδίου εις βάρος του πρώην πρωθυπουργού **Κώστα Σημίτη**. Αναχωρώντας από το πολιτικό γραφείο του στην Ακαδημίας για την οικία του – όπου πηγαίνει πεζή –, ο Σημίτης συναπαντήθηκε με ομάδα διερχομένων αριστεριστών που έκαναν αφισοκόλληση στη Λυκαβητού. Οταν αντιλήφθηκαν την παρουσία του, άρχισαν να τον υβρίζουν.

ΨΥΧΡΑΙΜΟΣ, ως συνήθως, ο Σημίτης έκανε στροφή και επέστρεψε στο γραφείο του.

Ωρα φαγητού

ΕΝΤΑΤΙΚΕΣ προσπάθειες χθες το απόγευμα να βρεθεί χώρος για να «μετακομίσουν» οι μετανάστες που βρίσκονται στη Νομική. Οχληση δέχθηκαν ο Δήμος Αθηναίων και η Αρχιεπισκοπή. Και στις τρεις

ΤΟΥ **ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ**

Νιάου νιάου, βρε γατούλα

Ο,ΤΙ κάνει νιάου νιάου στα κεραμίδια δεν είναι πάντα γάτα – ή μήπως όχι;

ΨΑΧΝΟΝΤΑΙ όλοι στη Ν.Δ. με τις δηλώσεις **Αρη Σπηλιωτόπουλου** περί ολικής επαναφοράς **Θόδωρου Ρουσόπουλου**. Πριν προλάβουν να βγάλουν συμπεράσματα, επανήλθε στο θέμα ο **Ευάγγελος Αντώναρος** (φωτογραφία), με αποτέλεσμα να έχουμε πλείστες ερμηνείες που επικεντρώνονται σε επανασυσπείρωση των καραμανλικών με τον Αρη ως Ηρακλή – έστω και με ιταλικής ραφής πουκάμισο με ανοιχτό καρό.

Εικόνα 4, εφ. Τα Νέα, 27-01-2011, σελ. 233.

14 ΤΑ ΝΕΑ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΕΤΑΡΤΗ 26 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

Στα πατώματα σκόρπιες **κουβέρτες** έχουν μεταπαιεί σε **κρεβάτια**. Στις πρίζες πλεκτρικές **σόμπες** και **φορτιστές** κινπών. Στους τοίχους **στοίβες** από μπουκάλια **νερό** και πακέτα **ζάχαρης**...

ΡΕΠΟΡΤΑΖ: ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΒΟΥΤΣΙΝΑ

Οι περισσότεροι κάθονται αμίλητοι στο κέντρο της αίθουσας. Κάποιοι άλλοι στέκονται όρθιοι στις σκάλες με τα χέρια σταυρωμένα σφιχτά στο στήθος. Οι περισσότεροι αρνούνται να πουν το όνομα και την εθνικότητά τους στους δημοσιογράφους. «Γράψε μετανάστης», λένε.

Στο φουαγιέ του ιστορικού, πράσσατα ανακαινισμένου, κτιρίου της Νομικής Αθηνών στη Σόλωνος μυρίζει έντονα τσιγάρο. Η συνέντευξη Τύπου για την κατάληψη του κτιρίου από τους 237 παράνομους μετανάστες που έφτασαν κυρίως από την Κρήτη διεκδικώντας τη νομιμοποίησή τους βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Καθισμένος στο αριστερό άκρο του τραπεζιού, ο τελειόφοιτος Νομικής και εκπρόσωπος της φοιτητικής παράταξης Αριστερή Ενότητα (ΑΡΕΝ) Πέτρος Σαλταμούρης παίρνει τον λόγο. «Το άσυλο δεν υπάρχει μόνο για την ακαδημαϊκή κοινότητα, αλλά για όλο τον λαό», λέει μεταξύ άλλων. Αναφέρει πως τα μαθήματα στη Νομική θα

Ραγκούσης: «Καμία πρόθεση μαζικής και αδιάκριτης νομιμοποίησης παράνομων αλλοδαπών»

Στο ματσάδο

Εικόνα 5, εφ. Τα Νέα, 26-01-2011, σελ. 235.

10 ΤΑ ΝΕΑ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΠΕΜΠΤΗ 27 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΣΤΗ ΝΟΜΙΚΗ

Εν μέσω της στρωματσάδας και της οχλοβοής, μετανάστης - απεργός πείνας δεν ξεχνά να κάνει την προσευχή του

Σε ολονύχτιο θρίλερ εξελίχθηκε η κατάληψη της Νομικής, καθώς καταβάλλονταν προσπάθειες να πεισθούν οι μετανάστες - απεργοί πείνας **να εγκαταλείψουν ειρηνικά τη Σχολή**. Η κυβέρνηση διακηρύσσει ότι πρέπει να εφαρμοστεί ο νόμος, δίνοντας **διορία ώς το μεσημέρι** για την αποχώρηση των 250 μεταναστών.

Νυχτερινό θρίλερ και

ΠΕΜΠΤΗ 27 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

ΠΕΜΠΤΗ 27 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

Εικόνα 6, εφ. Τα Νέα, 27-01-2011, σελ. 237.

ΠΕΜΠΤΗ 27 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΑ ΝΕΑ 11

Εκτός από τις κουβέρτες και τα αυτοσχέδια κρεβάτια, οι χώροι του ιστορικού κτιρίου που καταλήφθηκε έχουν γεμίσει και με παπούτσια

ICONPRESS.GR

Προσπάθειες να πεισθούν να φύγουν από τη Νομική Σχολή με ειρηνικό τρόπο γινόταν χθες τη νύχτα. «Δεν μας έμεινε τίποτε άλλο να κάνουμε», έλεγαν οι περισσότεροι

Εικόνα 7, εφ. Τα Νέα, 27-01-2011, σελ. 238.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ Τρίτη 25 Ιανουαρίου 2011 17

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΠΟΥ ΖΗΤΟΥΝ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΠΡΟΚΑΛΟΥΝ ΤΗΝ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

γία πείνας στη Νομική Αθηνών

Σήμερα αρχίζει η ομαδική απεργία πείνας από τους 250 μετανάστες που ήρθαν από την Κρήτη και έκαναν κατάληψη στο κτίριο της Νομικής στη Σόλωνος.

ΚΩΝ. Γ. ΛΙΑΚΟΣ

Αποφασισμένοι να μη σταματήσουν αν δεν νομιμοποιηθούν δηλώνουν οι απεργοί.

Μετανάστης προσεύχεται στη Νομική Αθηνών.

Σε υπνοδωμάτια έχουν μετατραπεί οι διάδρομοι.

αυτό και αποφάσισα να συμμετέχω στην απεργία πείνας».

Εξω από το κτίριο της Νομικής

μαζικές συνελεύσεις μεταναστών. Επιλέχθηκαν 300 μετανάστες να σηκώσουν το βάρος μιας σκληρής

δομές. Στη διάρκεια της απεργίας πείνας, ομάδα εθελοντών από τους «Γιατρούς του Κόσμου» και την

Ν.Δ. Θανάσης Νάκος. Στην ερώτησή του σημειώνει, μεταξύ άλλων, ότι «δυστυχώς οι εξελίξεις των τε-

εβδομάδα την Αστυνομία, καθώς είχαμε σχετικές πληροφορίες, αλλά όχι μόνο δεν μας άκουσαν αλλά συ-

Εικόνα 8, εφ. Ελεύθερος Τύπος, 25-01-2011, σελ. 238.

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Ημερήσια Πολιτική και Οικονομική Εφημερίδα

ΩΡΑ 02.00

Ετος 92ο • Αρ. φύλλου 27.678 • Ιδρυτής: Γ. Α. Βλάχος ΑΘΗΝΑ, ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 28 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011 www.kathimerini.gr • € 1,00

ΣΗΜΕΡΑ

ΒΕΣΤΕΡΒΕΛΕ ΣΤΗΝ «Κ»

Να κατοχυρωθεί συνταγματικά το μηδενικό έλλειμμα

Ο Γερμανός υπουργός Εξωτερικών, Γκούιντο Βεστερβέλε, παρουσιάζει σε συνέντευξή του στην «Κ», την πρόθεσή του να επιβάλει συνταγματικά κατοχυρωμένη υποχρέωση ισοσκελισμένων προϋπολογισμών για τα κράτη της Ευρωζώνης, αποφεύγοντας ωστόσο να αρίσει συγκεκριμένες κυρώσεις για τους παραβάτες. Εξάλλου, ο πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου επανέλαβε χθες, από το Νταβός, ότι «δεν κινούμαστε στην κατεύθυνση της αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους». **Σελ. 20 και 23**

ΛΑΘΡΟΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Συμφωνία Ε.Ε. - Τουρκίας για επανεισδοχή

Σε συμφωνία για την επανεισδοχή των παράνομων μεταναστών κατέληξαν η Ε.Ε. και η Τουρκία, εξέλιξη που αφορά όμεσα και την Ελλάδα λόγω του αξιμένου προβλήματος που αντιμετωπίζει. Η συμφωνία θα εφαρμόζεται στις περιοχές όπου ισχύει η συνθήκη της Ε.Ε. **Σελ. 5**

ΖΗΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΡΟΪΚΑ

Μερική ιδιωτικοποίηση αστικών συγκοινωνιών

Θέμα μερικής ιδιωτικοποίησης των αστικών συγκοινωνιών έθεσαν οι εμπειρογνώμονες της τρόικας στη συνάντηση που είχαν χθες με στελέχη των υπουργείων Υποδομών και Οικονομικών. **Σελ. 23**

Υποβάθμιση Ιαπωνίας: Ο οίκος Standard & Poor's υποβάθμισε την πιστοληπτική αξιολόγηση της Ιαπωνίας, σε μία σαφή προειδοποίηση για τις μεγαλύτερες, πλην υπερχρεωμένες, οικονομίες του κόσμου. **Σελ. 27**

Οι πανεπιστημιακοί γιατροί σε πέντε από τις επτά ιατρικές σχολές της χώρας αποφάσισαν να μη συμμετέχουν στην ολοήμερη λειτουργία των νοσοκομείων. **Σελ. 7**

Φάκελος με σφαίρες και προειδοποίηση παρελθόθηκε, χθες, στην πρεσβεία της Ελλάδας στην Ισπανία. Μία ημέρα νωρίτερα, παρόμοιο δέμα εστάλη στο ελληνικό προξενείο στη Βαρκελώνη. **Σελ. 6**

Το τελευταίο αντίο στον καπετάν Βασίλη Κωνσταντακόπουλο είπαν, χθες, σχεδόν ούσιαμος ο πολιτικός κόσμος, δεκάδες Ελλήνες εφοπλιστές και χιλιάδες ανώνυμοι πολίτες. Συγκεντικός ο επικήδειος λόγος του γιου του, Αχιλλέα Κωνσταντακόπουλου. **Σελ. 7**

LINKS

Διαβάστε στο www.kathimerini.gr/links

Την ανθρώπινη πτυχή της διπλωματίας αποκαλύπτουν τα Εγγραφα της Παλαιστίνης.

www.kathimerini.gr

Παζάρια και τελεσίγραφο στη Νομική

Μετά το αδιέξοδο, διεμπνύθη στους καταλπψίες μετανάστες ότι θα μεταφερθούν στο Ελληνικό ή θα επέμβει η ΕΛ.ΑΣ.

Ανδρες της ΕΛ.ΑΣ.παρατεταγμένοι χθες τη νύχτα μπροστά από την είσοδο του κατειλημμένου από παράνομους μετανάστες ιστορικού κτιρίου της Νομικής Αθηνών.

Σε ένα ανεξήγητο παζάρι, με απρόβλεπτες περιπλοκές που κατέληξαν σε τελεσίγραφο, εξελίχθηκαν οι πολύωρες διαπραγματεύσεις της κυβέρνησης με τους καταλπψίες παράνομους μετανάστες της Νομικής Σχολής Αθηνών, παρότι αρχικά είχε επιτευχθεί συμφωνία για τη λήξη της ομηρίας του ιστορικού κτιρίου. Τις πρώτες πρωινές ώρες, ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Χρήστος Παπουτσής, και μετά το ναυάγιο της μεταφοράς τους σε κτίριο στο κέντρο της Αθήνας διεμήνυσε στους καταλπψίες ότι αν δεν συναινέσουν να μεταχνηθούν στο Ελληνικό, θα επέμβουν οι αστυνομικές δυνάμεις.

Νωρίτερα το απόγευμα, η Εισαγγελία Πρωτοδικών είχε διατάξει την άρση του ασύλου, κατόπιν σχετικού αιτήματος των πρυτανικών αρχών. Η κυβέρνηση όμως επέλεξε να εξαντλήσει, «διαπραγματευόμενη» μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες, κάθε περιθώριο προκειμένου να αποτραπεί η δυναμική παρέμβαση με δεδομένη την ένταση που έχει προκληθεί και τον φόβο γενικευμένων επεισοδίων.

Αμέσως μετά την ανακοίνωση της άρσης του ασύλου, ισχυρότατες αστυνομικές δυνάμεις είχαν αποκλείσει την περιοχή γύρω από τη Νομική Σχολή, όπου όμως είχαν εισέλθει πολλά άτομα του αντιεξουσιαστικού χώρου αλλά και στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ. Καθ' όλη τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, βρισκόταν σε εξέλιξη διπουργική σύσκεψη υπό τον υπουργό Εσωτερικών, Γιάννη Ραγκούση, ενώ νωρίτερα ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Χρήστος Παπουτσής, συναντήθηκε με εκπροσώπους μεταναστευτικών οργανώσεων, τους οποίους κάλεσε, ανεπιτυχώς όπως αποδείχθη, να συμβάλουν στην ομαλή εκκένωση της Νομικής. **Σελ. 3 και 4**

Ο Μπαραντέι επέστρεψε ως διαδηλωτής στην Αίγυπτο

Αντικαθεστωτικές διαδηλώσεις στην Υεμένη – Νέα μεταβολή στην κυβέρνηση της Τυνησίας

Νέες διαδηλώσεις προγραμματίζονται σήμερα στην Αίγυπτο, καθώς οι σπίθες της τυνησιακής εξέγερσης διαδίδονται στον αραβικό κόσμο. Σε εξτά των διαδηλώσεων έχει αναδειχθεί η πλάτη του Ζουέζ, οι κάτοικοι της οποίας βλέπουν τα πλοία να διασχίζουν τη διώρυγα γεμίζοντας τα κρατικά ταμεία, ενώ οι ίδιοι δυσκολεύονται να προμηθευτούν ψωμί. Τόσο η ισλαμική αντιπολίτευση όσο και το κοσμικό κίνημα του οποίου ηγείται ο πρώην επικεφαλής της Διεθνούς Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας Μοχάμεντ Ελ Μπαραντέι τρέχουν πίσω από τις εξελίξεις. Ο Μπαραντέι επέστρεψε χθες τη νύχτα από τη Βιέννη στην Αίγυπτο για να συμμετάσχει στις διαδηλώσεις, με απώτερη φιλοδοξία να ηγηθεί μεταβατικής κυβέρνησης.

Εν τω μεταξύ, δεκάδες κλώδες άνθρωποι διαδήλωσαν χθες στην Υεμένη τολμώντας, για πρώτη φορά, να ζητήσουν την αποχωρή του επί 33 χρόνια προέδρου Αλί Αμπντουλάχ Σάλεχ. Στη δε Τυνησία παρατήθηκε ο υπουργός Εξωτερικών Καμέλ Μορχανέ, αποδεκάμενος το αίτημα των διαδηλωτών για απομάκρυνση στελεχών του παλαιού καθεστώτος από τη μεταβατική κυβέρνηση. **Σελ. 8**

ΚΥΡΙΟ ΑΡΘΡΟ

Να τεθούν επιτέλους όρια

Είναι προφανές ότι μια ομάδα ακραίων αριστερών θέλει να επαναλάβει ό,τι έκανε πριν τον Δεκέμβριο του 2008, όταν έγιναν μεγάλες καταστροφές στην Αθήνα. Θα κάνουν ό,τι μπορούν για να το πετύχουν. Οσα συνέβησαν στη Νομική Σχολή Αθηνών, καθώς και οι επιθέσεις φασιστικών συμμορών σε πολιτικούς στο κέντρο της πρωτεύουσας δείχνουν πως οι ομάδες αυτές θεωρούν τη χώρα ξέφραγο αμπέλι.

Αν το κράτος, με τα στήριξη των μεγάλων υπερόπλων κομμάτων, δεν επιβάλει τον νόμο, αυτό το πάρτι της βίας και της ασυδοσίας θα συνεχισθεί.

Είναι καιρός για γενναίες αποφάσεις: να υποθετήσει η κυβέρνηση την πρόταση του προέδρου της Νέας Δημοκρατίας Αντώνη Σαμαρά για την κατάργηση του ασύλου και να τεθούν επιτέλους όρια έναντι πμεδαπών και αλλοδαπών για το τι επιτρέπεται και τι όχι σε αυτή τη χώρα.

Διασταυρώσεις από την εφορία

Για τους φοροφυγάδες

Πρόγραμμα ηλεκτρονικών διασταυρώσεων που θα αρχίσει να υλοποιείται άμεσα προκειμένου να εντοπίσει φοροφυγάδες κατάρτισε η Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων του υπουργείου Οικονομικών. Στο στόχαστρο βρίσκονται όσοι δεν έχουν υποβάλει δηλώσεις ΦΠΑ, αλλά βρίσκονται σε συγκεντρωτικές καταστάσεις πελατών, όσοι έχουν δηλώσει εισοδήματα από ενοίκια μικρότερα από αυτά που δήλωσαν ότι κατέβαλαν οι ενοικιαστές τους και οι επιχειρήσεις που δεν υπέβαλαν δηλώσεις ΕΤΑΚ για το 2009 και ΦΑΠ για το 2010. **Σελ. 22**

Οι ρύποι έδιωξαν τα κονδύλια της Ε.Ε. από την Κορώνεια

Με την εκτροπή δύο χειμάρρων, το μόνο έργο που ιλοποιήθηκε από τα 21 που προγραμματίστηκαν, η Λίμνη Κορώνεια απέκτησε και πάλι νερό, όμως δεν σώθηκε. Παρέμενε ένας ρυπαρός βάλτος, αφού η ρίψη αστικών και βιομηχανικών αποβλήτων συνεχίστηκε. Κατόπιν τούτων η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσφεύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κατά της Ελλάδος, ακυρώνει τη συμμετοχή της, ύψους 20 εκατ. ευρώ, στα έργα αποκατάστασης της και διακόπτει κάθε μελλοντική χρηματοδότηση για την υπόθεση. **Σελ. 7**

6,9% του πληθυσμού της Ελλάδας οι μουσουλμάνοι το 2030

Ο πληθυσμός των μουσουλμάνων παγκοσμίως θα αυξάνεται με ρυθμό διπλάσιο από τον αντίστοιχο όλων των υπόλοιπων θρησκειών για την επόμενη εικοσαετία, οπότε και αναμένεται να σταθεροποιηθεί, σύμφωνα με δημογραφική έρευνα του Ινστιτούτου Pew. Ειδικότερα, μέχρι το 2030, το 26,3% των κατοίκων της Γης θα είναι μουσουλμάνοι, εκ των οποίων τα 58,2 εκατομμύρια θα ζουν στην Ευρώπη.

Την ίδια χρονολογία, στην Ελλάδα προβλέπεται, σύμφωνα πάντα με την έρευνα, να ζουν 772.000 μουσουλμάνοι (το 6,9% του πληθυσμού), από 527.000 που είναι σήμερα (4,7% του πληθυσμού). **Σελ. 8**

ΣΧΟΛΙΟ | Του Σταυρου Λυγερου

Η άλλη κατάληψη της Νομικής

Εγκαθιστώντας 250 λαθρομεταναστες στη Νομική, οι ντόπιες πολιτικές ομάδες που τους καθοδηγούν δημιούργησαν πολιτικό τετελεσμένο. Η κατάληψη επαναφέρει με οξύτητα στο προσκήνιο ταυτοχρόνως τα ζητήματα του πανεπιστημιακού και του πολιτικού ασύλου. Το πρώτο συνδέεται με την πράξη τους και το δεύτερο με το αίτημά τους. Σε δεύτερο επίπεδο, όμως, δοκιμάζεται η σχέση των λαθρομεταναστών με την ελληνική πολιτεία και κοινωνία. Σήμερα, το πανεπιστήμια προσφέρουν άσυλο σε κάθε λογής ιδεολογικοποιημένη αυθαιρεσία και παρανομία. Η συστηματική κατάχρηση έχει υπονομεύσει το πανεπιστημιακό άσυλο στη συνείδηση της κοινής γνώμης. Η παρούσα κατάληψη απειλεί να του δώσει τη χαριστική βολή. Ακολουθώντας αρχικά μία άβλια παράδοση, η πρυτανική αρχή προσπάθησε να υπερψύγει από τις ευθύνες της, παίζοντας τον κολοκυθιό με την κυβέρνηση. Το κλίμα, όμως, στην κοινωνία δεν οπκώνει τις υπερκυψύες του παρελθόντος. Η άρνηση των καταλπψιών να μετακινηθούν υποχρέωσε την πρυτανική αρχή να άρει το άσυλο.

Ο κόμπος έμοιασε στο ντέη. Το αίτημα για μαζική και άνευ όρων νομιμοποίηση των λαθρομεταναστών είναι για προφανείς λόγους εκτός συζήτησης. Ούτε, όμως, η παροχή πολιτικού ασύλου στους απεργούς πείνας (δεν έχουν και υποβάλει αίτηση) θα έλυνε το πρόβλημα. Το πολιτικό άσυλο θεσμοθετήθηκε για να προστατεύει άτομα που διώκονται προσωπικά για τις πολιτικές πεποθήσεις, την εθνικότητα ή τη θρησκεία τους και όχι γενικά για πολίτες χωρών με καταπιεστικά καθεστώτα ή χωρών όπου υπάρχουν συγκρούσεις. Εάν υιοθετηθεί ένας τόσο ευρύς ορισμός θα δικαιούται την προστασία του πολιτικού πρόσφυγα η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων του Τρίτου Κόσμου, με 0,1 αυτό συνεπάγεται. Εάν η κυβέρνηση έδινε στους καταλπψίες καταχρηστικό πολιτικό άσυλο θα άνοιγε τον ασκό του Αιόλου. Θα δημιουργούσε προηγούμενο, το οποίο θα προκαλούσε κύμα αντίστοιχων εκβιαστικών ενεργειών. Επρεπε να είχε εξ αρχής δράσει αποτρεπτικά. Η εκκένωση της Νομικής εμπεριέχει κινδύνους. Οριοθετνο κύκλοι επιδιώκουν να μετατρέψουν το πρόβλημα σε πυροκροτητή για την πρόκληση ευρύτερης αναταραχής στους κόλπους των λαθρομεταναστών, που εκ των πραγμάτων θα δοκιμάσει τις αντοχές και του κράτους και της κοινωνίας. Οι Ελληνες συνειδητοποιούν ότι η λαθρομετανάστευση έχει και ένα άλλο, καθόλου βολικό, πρόσωπο.

Εικόνα 9, εφ. Η Καθημερινή, 28-01-2011, σελ. 239.

18 ΤΑ ΝΕΑ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

ΤΡΙΤΗ 25 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

Μαζική απεργία πείνας από 300 παράνομους μετανάστες

ΚΛΕΙΣΤΗ Η ΣΧΟΛΗ

Στο κτίριο της Νομικής Σχολής Αθηνών διαμένουν περίπου 250 μετανάστες εργάτες (φωτογραφία αριστερά) που ήρθαν τα ξημερώματα από την Κρήτη με αποτέλεσμα να παραμένει κλειστή η Σχολή και να μη γίνονται τα μαθήματα ενώ οι συνθήκες υγιεινής είναι ανυπόφορες αφού δεν υπάρχει ούτε θέρμανση

ΑΙΧΜΕΣ

Ασυλο

Τα όσα συμβαίνουν εδώ και μερικά 24ωρα στο κτίριο της Νομικής δεν ξαναφέρνουν και πάλι στο προσκήνιο το θέμα του πανεπιστημιακού ασύλου, τι ακριβώς προβλέπει, γιατί καθιερώθηκε και τι μπορεί να αντιπροσωπεύει στις μέρες μας. Κυρίως θέτουν με ένταση το ζήτημα της διάλυσης αυτού που αφαιρετικά ονομάζεται «ελληνικό κράτος» και σχηματικά Πολιτεία. Οσο βαρύ και

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ

Εικόνα 10, εφ. Τα Νέα, 25-01-2011,σελ. 242.

Πέμπτη 27 Ιανουαρίου 2011 ΠΟΛΙΤΙΚΗ

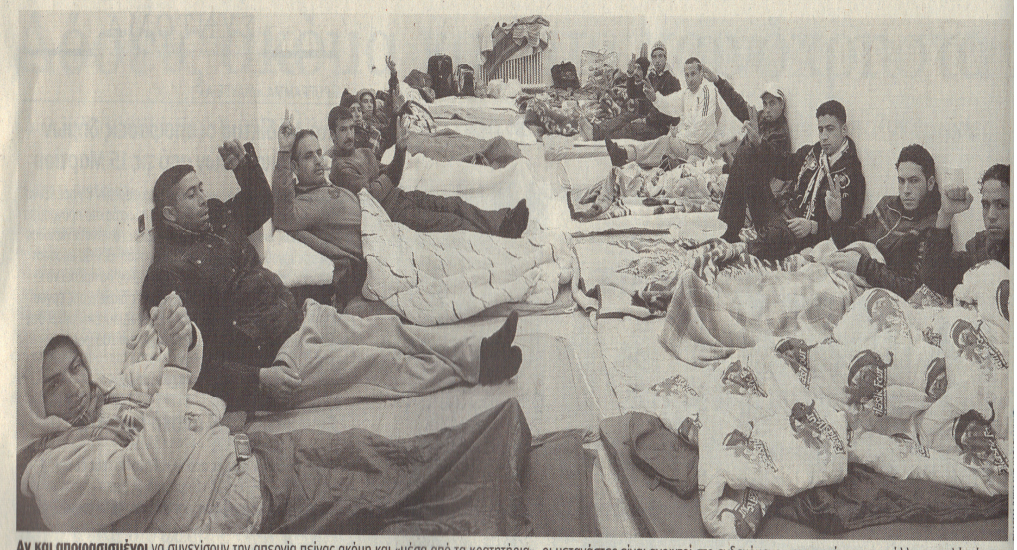

Αν και αποφασισμένοι να συνεχίσουν την απεργία πείνας ακόμη και «μέσα από τα κρατητήρια», οι μετανάστες είναι ανοικτοί στο ενδεχόμενο μεταφοράς τους σε άλλο ασφαλή χώρο.

Λύση ύστερα από ισχυρές πιέσεις

Στη μεταφορά των μεταναστών σήμερα κατέληξαν οι πρυτάνεις μετά το κυβερνητικό τελεσίγραφο

Των **ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΛΑΚΑΣΑ-ΒΑΣΙΛΗ ΝΕΔΟΥ- ΓΙΑΝΝΗ ΣΟΥΛΙΩΤΗ**

Σε κτίριο του κέντρου της Αθήνας, σύμφωνα με πληροφορίες στην περιοχή των Πατησίων, αναμένεται να μεταφερθούν οι 250 παράνομοι μετανάστες, οι οποίοι έκαναν κατάληψη στη Νομική Σχολή Αθηνών και απεργία πείνας. Στην πρόταση αυτή κατέληξε αργά χθες το βράδυ το πρυτανικό συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών σε συνεργασία με τέσσερις μη

Το κυβερνητικό τελεσίγραφο προς την πρυτανική αρχή του Πανεπιστημίου Αθηνών οριστικοποιήθηκε σε συνάντηση που είχε το απόγευμα με την υπουργό Παιδείας, κ. Άννα Διαμαντοπούλου. Ομως, οι προθέσεις της κυβέρνησης είχαν διαφανεί όταν μετά την πρωινή συνέντευξη του πρύτανη, Θ. Πελεγρίνη, που ζήτησε συνάντηση των συναρμόδιων φορέων (υπ. Εσωτερικών και Εργασίας, Δήμος Αθηναίων, Περιφέρεια Αττικής) προς αναζήτηση

Απαράδεκτη επίθεση

Απαράδεκτη φραστική επίθεση από ομάδα 30 και πλέον αντιεξουσιαστών, που πραγματοποιούσαν αφισοκόλληση στην οδό Ακαδημίας, δέχθηκε χθες το μεσημέρι ο πρώην πρωθυπουργός κ. Κ. Σημίτης. Αναχωρώντας από το γραφείο του στην Ακαδημίας κατευθύν-

τι αφενός μεταδίδεται εικόνα κατάλυσης της νομιμότητας, αφετέρου, όσο περνούν οι ώρες δίχως κάποια συγκεκριμένη πρωτοβουλία, δημιουργείται κίνδυνος να ξεφύγει η κατάσταση από τον έλεγχο. Στη σύσκεψη που είχε χθες το μεσημέρι, λίγο πριν αναχωρήσει για το Νταβός, με τους κ.κ. Γ. Ραγκούση, Χρ. Παπουτσή, Άννα Διαμαντοπούλου, Άννα Νταλάρα και Ρεγγίνα Βάρτζελη, ο πρωθυπουργός έδωσε εκ νέου την εντολή «να εφαρμοστούν οι νό-

κατάστασης που δημιουργήθηκε τον κ. Πελεγρίνη. Επίσης, κυβερνητικές πηγές παρουσιάζουν ενοχλημένο με τον πρύτανη και τον εισαγγελέα κ. Ιω. Τέντε, καθώς –όπως έλεγαν– καθυστέρησε να απαντήσει στο τυπικό ερώτημα αν το άσυλο έχει παραβιαστεί.

Πηγές του αρχηγείου της Αστυνομίας υποστηρίζουν, εξάλλου, ότι τους αλλοδαπούς συνόδευαν ομάδες αντιεξουσιαστών και ως εκ τούτου υπήρχε φόβος ότι παρέμβαση της Αστυνομίας ενδε-

Εικόνα 11, εφ. Η Καθημερινή, 27-01-2011, σελ. 248.